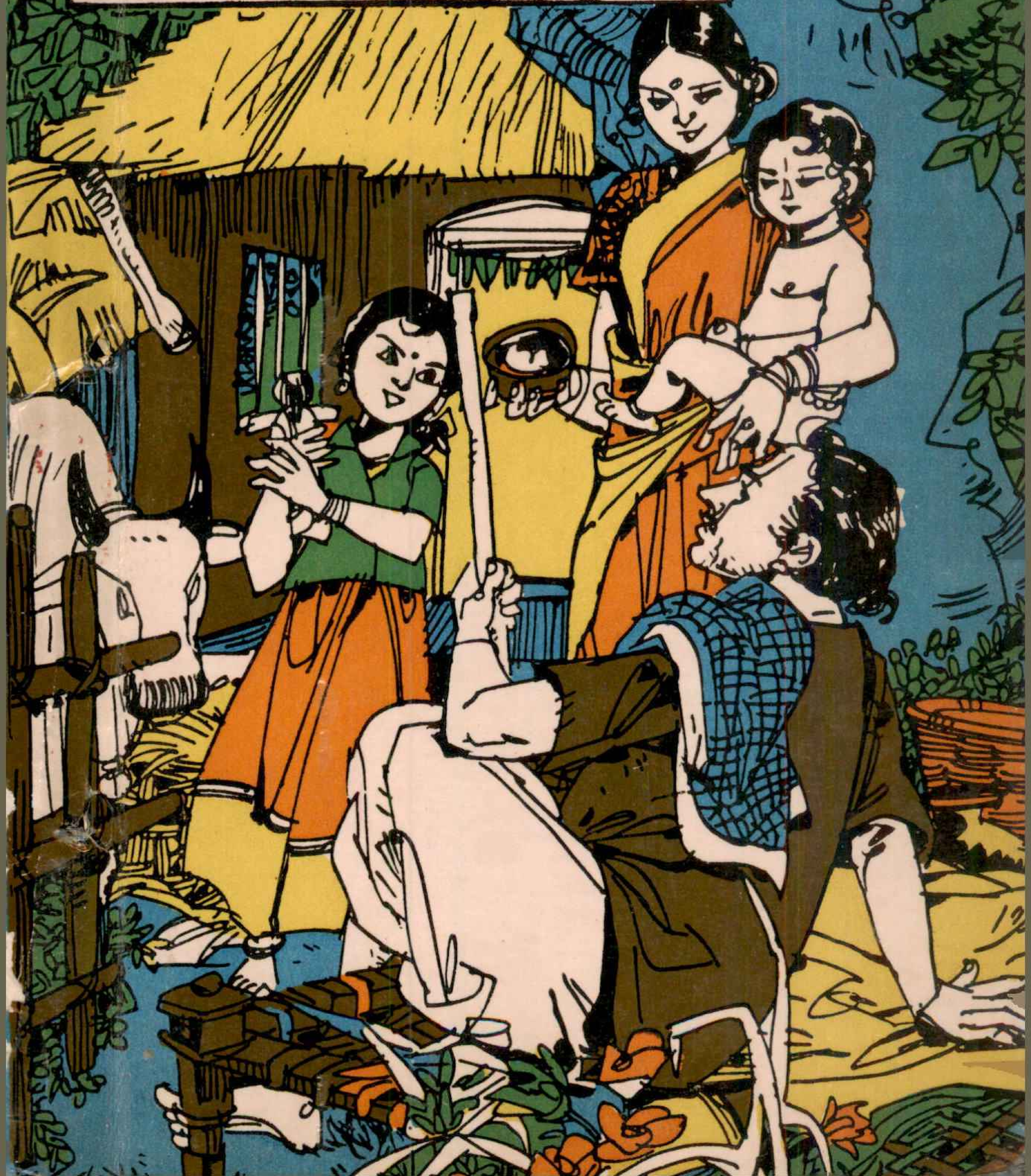
మాలపల్లి

ఉన్నవ లక్ష్మీనారాయణ

II

TPLA 115 B115

మాలపల్లి

ప్రథమ సంపుటి

మాలపల్లి

(ప్రథమ సంపుటి)

1575/2569

ఉన్నవ లక్ష్మీనారాయణ

ఎం. ఎ., బార్-ఎట్-లా

జయంతి పబ్లికేషన్సు
కారల్‌మార్క్సు రోడ్. విజయవాడ-2

AALAPALLI - 1

VNAVA LAKSHMINARAYANA

.YANTI PUBLICATIONS
/jayawada - 520 002.

First Edition :
1 9 2 2

Fifth Edition :
January 1986

P r i c e :
Rs 20-00

Printers :
Nagarjuna Printers
Vijayowada 2

---

* ఒక ఎడిషన్ — కాలపరిమితి 1989 జనవరి వరకు

పరిచయం

వాడుకభాషలో పుస్తకం వ్రాయడానికి నా కిదే మొదటి ప్రయత్నం. మాదిరికి తగిన గ్రంథములుకూడా లేవు. సంస్కృత భాషాపాండిత్యంగాని, తెలుగు ప్రబంధముల పరిచయంగాని వాడుకభాషలో గ్రంథములు వ్రాయడానికి విశేషం తోడ్పడవు. శుద్ధమయిన తెలుగుభాష రావడానికి సంస్కృత భాషతో సంబంధంలేని పల్లెటూరివారితో పరిచయముండాలె. మొదట సంస్కృత పండితులూ, ఇప్పు డాంగ్లభాషా పండితులూ తెలుగుభాష యొక్క స్వభావాన్ని మార్చారు. అనేక భావాలను తెలియజేసే అచ్చ తెలుగు [illegible]టలున్నా సంస్కృతమునుంచో, యింగ్లీషునుంచో మాట లరువు దీసుకోవడం మామూలయింది. అందువల్ల చక్కని తెలుగు మాటలన్నీ [illegible] లబడి భా[illegible]లో సాంకర్య మెక్కువయింది. - వీలయినంతవరకు తెలుగు [illegible]యొక్క న[illegible]క కనుగుణంగా యీ గ్రంథం వ్రాయడానికి ప్రయత్నం [illegible]శాను.

విభక్తులూ, సంధు[illegible]లూ, క్రియా రూపములూ మనం మాట్లాడే భాష
లోనూ, వ్రాసే భాష[illegible] ఒక మోస్తరుగాలేవు. ఒక విధంగా మాట్లాడడం
మరొకవిధంగా [illegible]యడం అలవాటయింది. కృత్రిమ రూపాలను
[illegible] చదవడం అలవాటు కావడంచేత కృత్రిమరూపాల
కల్పించుకొని వ్రాయడం [illegible]క భాష చదువబోతే కొంచెం ఇబ్బందిగా కను
కలవాటుపడ్డ నోటితో వాడ[illegible] భాషను నోటి నొక విధంగా మార్చి చదవ
పడడం నే నెరుగుదును. [illegible] [illegible]. [illegible]తే వాడుకభాష చదువబోతే
దాని కలవాటుపడడంచేత మా[illegible]
కొత్తగా కొ[illegible] [illegible]కం

ప్రారంభిస్తే వాడుక భాషలో రుచి కనుపడుతుందిగాని లేకపోతే తెలియదు. ఈ మొదటి ప్రయత్నం జనుల కెట్లా రుచిస్తుందో చూచి మరికొన్ని గ్రంథాలు వ్రాయవలెనని కోరిక.

ఈ పుస్తకానికి మొదట 'మాలపల్లె'ని పేరు పెట్టదలచుకొని వ్రాయడం ప్రారంభించాను. కొంతదూరం పోయిన తరువాత సంగవిజయమని పిలవడం మేలని తోచింది. అందుకని రెండు పేర్లూ ఉంచాను. యేది తగిన పేరో చదువరులు నిర్ధారణ చేయాలె.

భాషయొక్క ప్రస్తుత స్థితిలో వాడుకభాషలో ప్ర... ...డంకం గ్రాంథిక భాషలోనే వ్రాయడం సులభముగా కనుపడ్డది. ప్రథ... ... దీనికి కారణం. జాతీయ తెలుగుభాషలో పూర్ణమయిన పరిచయం ... పోవడం రెండవ కారణం. నాకంటె పల్లెటూరిలో నివసించడ మె... అలవాటుగలిగి తెలుగుభాషయొక్క నిజస్వభావం బాగా గుర్తెరిగిన తెలుగు భాషాపండితులు వాడుకభాషలో వ్రాయడాని కర్హులు. అయినా వారిపడితే బాగుంటుందని ప్రారంభించాను. వాడుకభాషా వాదులలోగూడా అభిప్రాయ భేదా లుంటవని నాకు తెలుసు. ఇందులో మితవాదులూ అతి...వాదులూగూడ ఉన్నారు. అన్నివైపులనుండీ తీవ్రమయిన చర్చలు జ...గక మానవు. అయినా చర్చ జరిగిన తరువాత అవసరముంటే ప్రయోగ...ములు సవరించుకో వచ్చునని నాకు తోచిన విధంగా వ్రాసి అచ్చువే...యించాను. ఈ పుస్తకంవల్ల యేమయినా ప్రయోజన మున్నదీ లేనిదీ చదువరు... తే...చ్చాలె.

- ఉన్నవ లక్ష్మీనారాయణ

6545
2579

తొలిపలుకు

శ్రీమహాభారత సాహిత్యేతిహాసములు మానవధర్మ పరిణామము నందు దివ్యపర్వములు. కర్మపరాయణమైన ప్రవృత్తి ధర్మపరమై జ్ఞాన పరిణామమును పొందుట పురుషార్థము. విశ్వసాహిత్యము, పురుషార్థసిద్ధికి సాధనముగాగల విధమును, కావ్యకళాది రూపములను, మహాత్ముల స్వానుభవము విశదము చేయుచున్నది. వేదవ్యాసుడు సనాతన సంస్కృత సాహిత్యమును మహాభారత కావ్యరూపమునను, ధర్మార్థ కామమోక్షములకు, కర్మ ధర్మ బ్రహ్మజిజ్ఞాసారాధనపరమైన, మానవధర్మ పరిణామ సాధనముల ననుగ్రహించెను. ధర్మ పరిణామమునకు ప్రవృత్తి నివృత్తి యోగారూఢము లైన భారత సంగ్రామము లనవతరము సంభవములు. ధర్మసంగ్రామములు కురుక్షేత్రము లందువలెను సామాన్య సంసార గృహక్షేత్రములందును మానవధర్మ పరిణామమునకు సంభవములు. ఆదిపర్వములు మహాకావ్య కళావిషయములందువలెను సామాన్య కావ్యకళావిషయములందును మానవ ధర్మపరిణామమునకు సాధనములు. మహాభారతేతిహాసములందువలెను సామాన్యేతిహాసములందును శ్రీకృష్ణార్జునులు, ధర్మరాజ దుర్యోధనులు, కర్ణార్జునులు, సంజయ ధృతరాష్ట్రులు, భీష్మ ద్రోణులు, అశ్వత్థామాభి మన్యులు, కుంతీ గాంధారులు, ద్రౌపదీ సుభద్రలు, విదుర దుశ్శాసనులు, భీమకీచకాదులు మానవధర్మ పరిణామమున కనంతములైన నామరూపము లను సంభవించుచుందురు.

తిక్కన భారతాంధ్రసాహిత్యము

మహాకవులు స్వాత్మానుభవసిద్ధమైన సాహిత్యమును ధర్మార్థ కామ మోక్షపరమైన మానవధర్మ పరిణామమునకు సంధాన సంయోగములను జేయుటకు సమర్థులు. ఆదియుగమునందు వేదవ్యాసుడు సంస్కృత

భారత కావ్యరూపమునను నిర్మించిన మానవధర్మ పరిణామము, కాలాంతరమునందు తిక్కన సోమయాజి ఆంధ్రమహాభారత కావ్యరూపమునను, ఆంధ్రత్వమునకు నిర్మించుట ఆంధ్రసాహిత్యేతిహాసములందు దివ్యపర్వము. కైలాసగిరి గంగా యమునా కురుక్షేత్ర విలాస విలసితమైన భారత సాహిత్యము, తిక్కన రచనలందు శ్రీగిరి కృష్ణవేణీ గౌతమీ భద్రగిరి పినాకినీ వేంకటగిరి విలాస విలసితమైన తెలుగు పరిణామమును పొందిన విధమున కాంధ్రమహాభారతము నిదర్శనము. ఆంధ్రావనియందు పర్యాప్తములయిన వైదిక జైన బౌద్ధ శైవ వైష్ణవాది మత సంస్కారములు, భాషా ప్రవృత్తులు, కావ్యరచనలు, ప్రజాజీవన విలాసములు, తిక్కనార్యుని కావ్యరచనా దీక్షావిధియం దాంధ్రసంస్కారమును బొంది, ప్రజాజీవన వాహినులను వికసింపజేసినవి. తిక్కన మహాభారతమందలి భావములు, రచనలు, వ్యక్తులు, హృదయము తెలుగు సాహిత్య స్వరూప స్వభావములను పరిస్ఫుటము చేసినవి. తిక్కనభారత రచనకు కావ్యామృతసాధ్యమైన ఆత్మానందము, తెలుగు సాహిత్యము, ఆంధ్రావనిమోదము, భవ్యపురుషార్థము, విశ్వకల్యాణము పరమార్థములు. ఆంధ్ర సాహిత్య హృదయమైన—భేదములేని భక్తి, నిర్మలస్ఫూర్తి, తేటతెనుగు, జ్ఞానవైరాగ్యములు, భక్తి పారవశ్యము—తెలుగు సాహిత్య పరిణామమును పొందిన విధమును గలించిన 700 ఏండ్ల ఆంధ్ర వాఙ్మయ చరిత్రము వెల్లడి చేయుచున్నది. వర్తమాన కాలమునందును గతకాలమునందువలెను తెలుగు సాహిత్యము మానవధర్మ పరిణామమునకు సాధనమగుట తెలుగు సాహిత్యమునకు పరమార్థము.

మాలపల్లి

శ్రీయుత ఉన్నవ లక్ష్మీనారాయణగారి మాలపల్లి తెలుగు సాహిత్యము మానవధర్మ పరిణామమునకు సాధనముగాగల విధమును హృద్యముగ నిరూపించుచున్నది. ఆంధ్రసాహిత్య పరిణామమునందు మాలపల్లి నిరుపమానమైన గ్రంథము. సంగవిజయము మాలపల్లికి నామాంతరము.

రెండు పేరులం దేపేరు సార్థకమైనను నీ గ్రంథము ధర్మపరిణామనిర్ణయ
ములం దొక మహాభారతము. రామదాసాశ్రమమైన మాలపల్లి ధర్మ
సంఘర్షణమునకు క్షేత్రము. సంగదాసు సంకల్పితమైన శ్రీరామమందిరము
ధర్మసంస్థాపనాలయము. పరస్పరాశ్రయము లయిన సమరపరిత్యాగములు
ధర్మపరిణామమునకు సాధనములు. ప్రపంచావృతమైన రాజకీయ మత
సాంఘిక క్షేత్రాది పరివర్తన పరిజ్ఞానమునకు సాహిత్యము పరమార్థ
సాధనము. మాటలు, భావములు, పదార్థములు, వృత్తులు, రసములు,
శబ్దార్థాలంకారములు, కావ్యములు సాహిత్యాంగములైనను పరిపూర్ణమైన
సాహిత్యము గావు. సాహిత్య పరిణామము పూర్ణయోగసాధ్యమైన ప్రజా
జీవన పరిణామమునకు ప్రతిబింబము.

మానవస్వాతంత్ర్యధర్మసంఘర్షణమునందు సకలార్థసిద్ధికిని సాహిత్య
మాధారము. పురాణ నవీన సాహిత్యసంఘర్షణమునందు సాహిత్యోపాసనము
దురారాధ్యము. ప్రజాజీవనవాహినులు కాలాంతరములుగను ప్రవహించునప్పుడు
సాహిత్యరచనలందు పురాణ నవీనావరణములను నిర్ణయించుట యసం
భవము. వర్తమాన నవజీవనోదయ సమయమునందు నవీన మార్గములు
సందియములకు మూలము లగుచున్నవి. సర్వతోముఖమైన మానవ
స్వాతంత్ర్య ధర్మావతరణమునకు స్వతంత్ర సాహిత్యము మూలాధారము.
వర్తమానకాలమునందు ప్రజాజీవన వికాసమున కాధారములైన వర్ణాశ్రమ
ధర్మములు, సాంఘికాచారవ్యవస్థలు, రాజ్యాంగములు, మత విశ్వాసములు,
వృత్తులు, ధనార్జనవిధానములు, ధర్మసాధనములు, సాహిత్య రచనలు మొద
లగు సకలవ్యవస్థలును శిథిలములై పునర్నిర్మాణము నపేక్షించుచున్న విధ
మును ప్రపంచావృతమైన మహాపరివర్తనము విశదము చేయుచున్నవి.
ఉన్నవ లక్ష్మీనారాయణగారు మాలపల్లియందు సంకల్పించిన నవజీవన
నిర్మాణవిధానము లాంధ్ర సాహిత్య సంస్కారమునందు నూతనాధ్యాయ
ములు. తిక్కన సంకల్పించిన భారతాంధ్రసాహిత్య మాంధ్ర సాహిత్య పరి
ణామమును బొందుటకు గతకాలమునందు సంభవించిన ఘటనా ఘటనము
లకు మూలస్కంధము. లక్ష్మీనారాయణగారు సంకల్పించిన మాలపల్లి
ఆంధ్రసాహిత్యఘటనాఘటనముల పరిణామమునకు నిదర్శనము. ఒక సంద

ర్ఘమునను రామదాసుచేసిన ఆత్మవిచార మాంధ్రసాహిత్య పరిణామమునందు మనోహరదృశ్యము.

"........అస్తగిరిగహ్వరవినిర్గతమై కృష్ణాలహరి వాకచోట రాళ్ళపై నెక్కి దుముకుతుంది. ఒక స్థలమున కారడవిలో విటపివారముచే నాచ్ఛాదితమై దాగుడుమూత లాడుతుంది. ఒక తెలంకున సన్నగిలి చిన్నబాలిక వలె చెల్లాడుతుంది. ఒకతావున మడుగుగట్టి నిర్వేగమై నిలిచిపోతుంది. ఒక తేవను రౌద్రరూపిణియై పొంగి పొరలి వెల్లువలై సృష్టిసంహారం గావిస్తుంది. ఒక పరువున బంధింపబడి మంపగామినియై ఆంధ్ర మాతృస్వరూపందాల్చి, ఆంధ్రలోకమునకు జీవనములు వర్షించి, సర్వకళా ప్రదాయినియై, అంతర్ధానము నొందింది. ఇవియన్నీ కృష్ణమాయి యొక్క విలాసములయినట్లు ఈ బ్రహ్మాండములన్నీ ఆ ప్రేమసముద్రుని యొక్క లీలలే. కృష్ణుని బాలలీలలచే యశోద ముఖమున తాండవమాడిన ఆనందమే మహిషముఖమున అవతరించినది. ఈ పటమునందలి కృష్ణుని ముఖస్మేరలేశమే వెంకటదాసు యొక్క చిరునవ్వు. ఇవి రెండూ దాసుకూ గేదెకూ తరణోపాయము లనడానికి సందేహం లేదు."

ఆంధ్ర సాహిత్యము

ఆంధ్రసాహిత్య ప్రవాహము చిరకాలమునుండియు సజీవముగను, నవిచ్ఛిన్నముగను ప్రవహించుచు నాంధ్రాభ్యుదయమున కుపచరించినది. సంస్కృత, ప్రాకృత, దేశ్యవాహినుల సంయోగసాహచర్యము లాంధ్రసాహిత్యహృదయామృతమును సహజముగ ప్రవహింపజేసినవి. సంస్కృత సాహిత్యము దేశ్యసాహిత్యాభివృద్ధికి ప్రతిబంధకముగ నేర్పడినను కాలక్రమమునను దేశ్యసాహిత్యమునందు లీనమై తెలుగు సాహిత్యాభ్యుదయమునకు వినియోగపడినవి. సంస్కృత పాండిత్యము దేశ్యపాండిత్య పరిణామమును పొందినవి. సంస్కృత వేదాంతసూత్రములు తెలుగుకీర్తనల పరిణామమును పొందినవి. వైదిక కర్మకాండ వేదాంతభక్తి పరిణామమును పొందినది. రామానుజ, బసవేశ్వరాదుల భక్తిమార్గము ప్రజాజీవనమునందు లీనమైనది. భక్తు లన్నికులములందు ప్రపత్తిని బడసిరి. సంస్కృతస్తోత్రములు తెలుగు

పాటల పరిణామమును పొందినవి. వేదాంతజ్ఞాన మన్ని కులముల వారికిని సమాన స్వత్వమయినది. తేటతెనుగున విజ్ఞానోత్సాహము జనసామాన్యమునకు సాధ్యమైనవి. మహమ్మదీయ, క్రైస్తవ ప్రచారవిధానములును, ఉర్దూ, ఆంగ్లభాషలును ఆరంభమునందు ప్రతికూలములైనను కాలక్రమమున నాంధ్రసాహిత్యాభ్యుదయమునకు సాధనములైనవి. సజీవమయిన ప్రజాసాహిత్యము నిర్జీవమయిన పురాణసాహిత్యము నావరించి వికసించుట ప్రకృతి ధర్మము. రాజులు మారినను, రాజ్యములు పోయినను, మతము అంతరించినను, గ్రామసీమలందు ప్రజాసాహిత్య జీవనము నిమ్నోన్నతములకు సారమైనను, వికాసవంత మగుచున్న విధమును మాలపల్లి సరసముగ వర్ణించుచున్నది.

మంగళాపురము మానవధర్మ మంగళాపురము. రామదాసు, మహాలక్ష్మమ్మ, లక్ష్మమ్మ, రామానాయుడు, సంగదాసు, వెంకటదాసు, జ్యోతి, అప్పాదాసు, చౌదరయ్య, వెంకటయ్య, కమల, మోహనరావు, పంతులు, పౌలు, ఫాదరీలు మానవధర్మ నిర్వాహకులు.

మానవుల మహత్త్వమునకు త్యాగవైరాగ్యములు, గుణశీలములు, ప్రేమనిగ్రహములు, భక్తిశ్రద్ధలు మూలములనియును, భోగభాగ్యములు, కులసంపదలు, ప్రజ్ఞాపాండిత్యములు, దంభాహంకారములు మూలములు కావనియును సనాతనధర్మేతిహాసములవలెను మాలపల్లి ధర్మేతిహాసమును విశదము చేయుచున్నది. కర్మయోగము భక్తియోగారూఢమయి మానవధర్మ పరిణామమునకు సాధనమయినది. శైవ వైష్ణవ భక్తబృందావనములందు జంగమ దాసరులకు సాయుజ్యము సాధ్యమయినది. భాగవత భక్తావరణము లందు జంగమ దాసరులకు గురుపదములు సాధ్యము లయినవి. మాలపల్లి భాగవత భక్తిపరాయణమయిన మానవధర్మ పరిణామమునకు మనోహరమయిన దృశ్యము.

రామదాసు

రామదాసుని యుదంతము మహాభారతమునందలి ధర్మవ్యాధేతిహాసమును స్మరింపజేయుచున్నది. రామదాసు మాలపల్లికి, సంగవిజయమునకు

హృదయము; మాలదాసరి కులమువాడు; కష్టసుఖములందు సమత్వానుభవము గల స్థితిప్రజ్ఞుడు; రాజయోగి; శ్రీరామభక్తుడు; కర్మయోగి; వేదాంతి; సంగ విజయమునకు సకల సంఘర్షములందును ధర్మసాధకుడు. రామదా సనుభ వించిన దుఃఖపరంపరలు రాగద్వేషములను, మమకారాహంకారములను, మానాభిమానములను జయించి ఆత్మవిజయమునకు సాధనము లయినవి. రామదాసునకు యావదాస్తిపోవుట, సంగదాసు బలపస్మరణము, జెయిలు సెటిల్మెంటులందు నిర్బంధములు, జోతి అప్పాదాసుల సహగమనము, భార్యామరణము, పీతిపట్టలు, నిర్బంధ దండనములు, కర్మయోగసాధ్యమైన ఆత్మోద్ధరణమునకు వినియోగపడినవి. నిష్కామ కర్మయోగాభ్యాసము రామ దాసుకు 'అంతా రామమయమె, అపహ్యించుకోవలసిం దేమీలేదు' అనే ధర్మమును సుబోధకము చేసినది. రామదాసు విజయకళాశాలలో కులపతియై, యోగీంద్రుడై బ్రహ్మైక్యమును బొందినవిధము సకల మానవులకును పురుషార్థము నక్కాకావర్శప్రాయముగ నున్నది. సంగదాసుని ఆత్మత్యాగము విజయ కళాశాల స్థాపనమును, రామదాసు యోగమును, దాన ధర్మములను, ధర్మవిజయమును సాధ్యము చేసినది.

శ్రీరామకృష్ణులు

ఆదికావ్యమైన రామాయణ మితరదేశ భాషాసాహిత్యముల వికాసము నకువలెను ఆంధ్రసాహిత్య వికాసమునకును విశేషముగ వినియోగపడినది. సీతారాముల దివ్యచరిత్రములు, శ్రీరాముని శౌర్యగాంభీర్యములు, వాల్మీకి కవనము భారతీయ సాహిత్యమునం దగ్రస్థానమును వహించినవి. శ్రీరామా లయములు పట్టణములందును, గ్రామములందును, మాలపల్లెలందును వెలసి శ్రీరామ తారకమంత్రము సకల జనులకును తారకమంత్రమైనది. శ్రీరామ భజనలు, భజన మందిరములు సకల జనులకును సులభమైన తరణో పాయములైనవి. వైదిక పండితుల కనంతమైన కర్మకాండయును, సంపన్నుల కాడంబరములైన శివకేశవాలయములును తరణోపాయము లైనను, సామాన్యులకు శక్తి సంకల్పాను రూపములుగను కల్పితములైన శ్రీరామ నిలయములు ప్రత్యక్ష తరణోపాయములగుచున్నవి. రామదాసు

లన్నికులములందును గలరు. శ్రీరాము డాంధ్రదేశమున కిష్టదేవతయని రామనామములు, రామభజనలు, రామాలయములు, రామకోటులు, సీతారామ కల్యాణములు వెల్లడి చేయుచున్నవి. రామాయణపరమైన రామభక్తి భారత భాగవతపరమైన శ్రీకృష్ణభక్తి పరిణామమును పొందుట మానవధర్మ పరిణామమునందఖండమైన భాగవత తత్త్వాధ్యాయము. రామాయణము నందు సాపేక్షమైన రామభక్తి భాగవతమునందు నిరపేక్షమైన శ్రీకృష్ణ భక్తి పరిణామమును పొందినది. భగవంతుని లీలావిలాసములు సృష్టి లయములందును, త్యాగభోగములందును, భక్తిద్వేషములందును సంచరణీయమైన తత్త్వార్థమును భాగవత తత్త్వార్థము విశదము చేయుచున్నది. లక్ష్మీనారాయణగారు మాలపల్లియందు "భారత కృష్ణుడు — భాగవత కృష్ణుడు" అనుశీర్షిక క్రింద వర్ణించిన జోతి అప్పాదాసుల ప్రేమాధ్యాయము భాగవత తత్త్వార్థమును వివరించుచున్నది.

"భాగవతాది గ్రంథములలో కొందరు దైహిక మానసికానందము లని భేదము కల్పించ ప్రయత్నం చేశారు. శ్రీకృష్ణుని కైశోరమూ, అస్ఖలిత బ్రహ్మచర్యమూ ఊతగాగొని దైహిక సంబంధ మసాధ్యమని నిరూపించారు. గ్రంథకర్తలు విశ్వప్రయత్నాలుచేసి శ్రీకృష్ణుని ప్రేమను భావనా ప్రపంచంలో ప్రవాహం చేయించడానికి ప్రయత్నం చేశారు. నీళ్ళు పల్లానికి పారినట్టు, పావురం గూటి కురికినట్టు కపురం గికురించి భావ ప్రపంచ బంధాలను త్రెంచి ధూర్తగోపాలుడు గోపకన్యలతో సయ్యాటలాడాడు. దైహిక మానసిక ఆనందముల కభేదం నిరూపించాడు. శ్రీరాముడు తన విశ్వమయత్వం మరచాడు. తాను విశ్వరూపుడను భావము విడుచుటచేత తన్ను గామించిన ఋషుల నానందింప జేయలేకపోయినాడు. స్వపర కాంతాభేదం తెచ్చిపెట్టుకున్నాడు. మనుష్యవేషం ధరించి బాగా అభినయించాడు. కాని కృష్ణుడు విశ్వరూపుడు. సర్వసంగపరిత్యాగినులైన గోపికలను తనతోడి దైహిక మానసిక సాంగత్యములచేత ముక్తులను జేశాడు.

* * *

2)

శ్రీకృష్ణుని కసాధ్య మేమీలేదు. మనము ప్రేమించినా ప్రేమించక పోయినా తన విధిగా చరాచరములైన సర్వభూతకోటులను ప్రేమిస్తాడు. గడ్డిమొలకనూ, పిపీలికమునూ, బ్రహ్మనూ సమానమయిన జాగ్రత్తతోనే పెంచుతాడు. ప్రేమించడమే అతని స్వభావం. ఆ విధంగానే గోపికలనూ, నిన్నూ, నన్నూ ప్రేమించగలడు. మనమూ ఆయనను సాకారునిగానూ, నిరాకారునిగానూ ప్రేమించగలం. కొందరు రాధాలోలునిగాను, మరికొందరు గోపికాజారునిగానూ ప్రేమిస్తారు. కొందరి మనస్సులు వేణుగోపాలుని యందు తగుల్కొంటవి. సంగదాన రాసమండములోని గోపికాంగనలపై మాధవుల మధ్యవర్తిపై ప్రేమించాడు. మరియు——

* * *

యిట్లు మానసికంగా ప్రేమించుటలో యేమీ అసాధ్యంలేదు. మానవులు భౌతిక సౌఖ్యము లొసంగుటలో శక్తి తారతమ్యాన్ననుసరించి పరిమిత మేర్పడవచ్చునుగాని అపర్యాప్తమయిన మానసికానంద మిచ్చుటకు ప్రతిబంధకా లుండవు.

* * *

అణువు మొదలుకొని మహత్తత్త్వం వరకూ వర్తులాకారములే. చలనం వర్తులంగానే ఉంటుంది. బ్రహ్మాండాని కంతా యెక్కడనో కేంద్ర స్థానముంది. ప్రతి రేణువూ, సమస్త జీవరాసులూ, కేంద్రాన్ని ఆధారం చేసుకుని సంచరిస్తుంటవి. మహత్తత్త్వానికి ఒక్కటే కేంద్రం. బీజరూపాన ఉన్న విశ్వకుండలి సృష్టి వికసించినప్పుడు కోట్లకొలది భిన్నకేంద్రములు గల వ్యక్తులుగా పరివ్యక్తమవుతుంది. పరివ్యక్తమైన సృష్టి తిరిగీ సంకుచితమయి అవ్యక్త ప్రకృతి అవుతుంది. సృష్టియొక్క సంకోచ వికాసాలు అనంతంగా జరుగుతుంటవి. వ్యక్తి కేంద్రాలు మహాకేంద్రంతో యేకత్వ మొందినప్పుడే ఐక్యసంధాన మవుతుంది. గోపికలందరూ శ్రీకృష్ణుని ప్రేమించి యేక కేంద్రగతులయినారు. భక్తులందరూ శ్రీకృష్ణునితో కేంద్రైక్యమును పొందుతారు. బ్రహ్మాండమంతటా ప్రకాశించే మండలాలన్నీ యేక కేంద్రగతము లైనప్పుడు సృష్టి మేళవించి ఉంటుంది. ఆ మహాశక్తులు ఒండొంటిని ప్రతిఘటింపకయే మేళవించి ఆనందమును కలుగ

జేస్తవి. పండువెన్నెల సృష్టిని మేళవింప జేస్తున్నది. జోతీ అప్పాదాసులు అన్యోన్య సంభాషణాకృష్టచిత్తులై కొంతపడి విశ్వాన్ని మరిచారు. సుధాకరుడు వారి హృదయాలను మేళవింప జేశాడు. ఉభయులూ ఏకకేంద్రగతులైనారు. అప్పాదాసు ప్రేమచే ఉత్తరంగితములవుతున్న భావనా తరంగములలో నోలలాడుతున్నాడు. ప్రేమ మోక్షమును సమకూర్చింది.

*　　　*　　　*

"జోతీ! నిన్ను ప్రేమించాను. నా ప్రేమ సౌరభం బ్రహ్మాండమంతటనూ గుప్పించి తావులు వెదజల్లుతున్నది. ఆనందగీతమై అంతటా రమిస్తున్నది. ఆ సౌరభమూ, గాన మాధుర్యమూ నా హృదయానికి గోచరిస్తున్నవి. నా ప్రేమ పండు వెన్నెలలో వ్యాపించి ఉన్నది. పుష్పములలో వ్యక్తమై ప్రసరిస్తున్నది. నదీ ప్రవాహముల చిరుతరగలతో గుసగుసలాడుతున్నది. నా రాధవైన నీయందు విలీనమై నిలిచింది."

భక్తిప్రేమలు ఇంద్రియాతీతమైన ఆత్మార్థపరాయణమైనప్పుడు నిరతిశయాత్మానందానుభవమును ప్రతిపాదించిన భాగవతార్థమును మాలపల్లి సంచర్యానుసారముగను ప్రతిపాదించుచున్నది. పురుషార్థసాధనములైన అర్థకామములు సంస్కార సంకల్పానురూపముగను ధర్మాధర్మపరిణామమును పొందగల విధమునకు మాలపల్లి వ్యాఖ్యానముగ నున్నది. అర్థము ధర్మాత్ముల హస్తములందు దానధర్మములకును, లోభుల హస్తములందు పరపీడనమునకును వినియోగపడుచున్నది. చౌదరయ్యగారి క్రోధ లోభములాత్మనాశనమునకును, రామానాయుడు, వెంకటయ్యగార్ల దానధర్మములు ధర్మవిజయమునకును వినియోగపడినవి. కమల, మోహనరావుల మోహము దుర్విపాకమును పొందినది. కమలమోహము సాహూప్రేమవిలాసములందు శ్రీకృష్ణలీలావిలాసపరిణామమును పొందినది. ప్రేమవిలాసములైన బాలకృష్ణలీలలు ధర్మప్రతిబద్ధములైన ప్రేమతరంగములందు కామమోహము లంతరంగములం దంతరించగల విధమును మాలపల్లి దృశ్యములు వ్యక్తము చేయుచున్నవి.

గ్రంథమంతయును బహువిధములైన ఆఖ్యానోపాఖ్యానములతో నిండి పండిత పామర జనాదరణయోగ్యముగ నున్నది. మాలపల్లియందు

వర్ణించిన సెటిల్‌మెంట్లు, జైళ్లు, కోర్టులు, బడులు, పోలీసు, ఖద్దరు, సహాయనిరాకరణము, ధర్మదోపిడులు, స్వరాజ్యము, పనిపాటులు, అహింసా ధర్మము మొదలగు విషయములకు సంబంధించిన ఆఖ్యానోపాఖ్యానముల మూలమున మాలపల్లి ఒక మహాభారతమయినది. ఈ విషయముల పరిశీల నము జ్ఞానదాయకము. మాలపల్లియందలి ప్రతిపుటయందును, భాష యందును, భావములయందును, రచనయందును, నవజీవనోద్యములు గోచరమగుచున్నవి. చదివినకొలదియును పాఠకులు నవజీవనసాహిత్య ప్రభావమును గ్రహింపగలరు.

వాడుకభాష

లక్ష్మీనారాయణగారు మాలపల్లిని వాడుకభాషలో రచించడానికి పూనుకొన్నట్లు 'పరిచయం'లో వ్రాసియుంటిరి. వాడుకభాషకును, వ్రాత భాషకునుగల సంబంధము సాపేక్షముగాని నిరపేక్షముగాదు. నేటి వాడుక భాష రేపటి గ్రాంథికభాష యగుటయును, నేటి గ్రాంథికభాష కాలక్రమమున వాడుకలో నుండక మృతభాష యగుటయును సామాన్య విషయము. సజీవ మయిన ప్రజాసంఘమందు వాడుకభాష నిరంతరము గ్రాంథికభాషా రూపమును పొందుచు సాహిత్యపరివర్తనము గలుగుచున్నది. భావవ్యాపన ముతో భాషావ్యాపనమును అవసరమగుచున్నది. ఆంధ్రసాహిత్య సంస్కార మును పొందిన మాటలన్నియును భావప్రకటనమునకు ప్రయోగయోగ్యము లగుచున్నవి. లక్ష్మీనారాయణగారు వాడుకభాషయందు గ్రంథమును వ్రాయు టకు ప్రయత్నించినను నసాధ్యమయిన విధము గ్రంథములోని భాగములు వెల్లడి చేయుచున్నవి. జను లుపయోగించెడిమాటలు సంస్కృతములైనను, ప్రాకృతములైనను, దేశ్యములైనను, అన్యదేశ్యములైనను సాహిత్యాభ్యు దయమునకు ప్రయోగయోగ్యములు. లక్ష్మీనారాయణగారే "భాషయొక్క ప్రస్తుత స్థితిలో వాడుకభాషలో వ్రాయడంకంటే గ్రాంథికభాషలో వ్రాయడమే సులభంగా కనుపడింది. కాని అలవాటే దీనికి కారణము. జాతీయ తెనుగు భాషలో పూర్ణమైన పరిచయం లేకపోవడము రెండో కారణము" అని వ్రాసిరి. కాని భావప్రకటనమునకు తగిన తెలుగు జాతీయపదములు భాషలో

లేకపోవడమే సంస్కృత పదములను వాడుటకు కారణ మని గ్రంథావలోకనము వెల్లడిచేయుచున్నది. గ్రంథకర్తలు వాడుకభాషలో వ్రాసినను, గ్రాంథిక భాషలో వ్రాసినను భాషాతత్త్వము ప్రజాచైతన్యము నిరర్థకమైన పదజాలము నంతరింపజేయుచు సార్థకములైన పదప్రయోగములను రక్షింప గలవు. నిర్మాణపక్షమైన కవులహస్తములందు సామాన్యప్రజాసాహిత్యమంతయును గ్రాంథిక సమ్మానమును పొందగలవిధమును వాఙ్మయ చరిత్రలు విశదము చేయుచున్నవి. లక్ష్మీనారాయణగారి మాలపల్లియును నీ గౌరవమునకు పాత్రముగ నున్నది.

మాలపల్లియందు సాంఘిక రాజకీయార్థిక పరివర్తనములు రసవంతముగ వర్ణింపబడినవి. తక్కెళ్ళజగ్గడి నాయకత్వమున నడచిన ధర్మదోపిళ్ళ యుదంతము సాంఘిక పరివర్తనమునందు నూతనాధ్యాయము. జగ్గన్న యనుచరులు పాడెడి పాటలు గంభీరముగ సాంఘికార్థిక పరివర్తనావసరమును వెల్లడి చేయుచున్నవి.

రామరామ శ్రీరామా రామా — రామా రఘురామా
తక్కెళ్ళజగ్గని ధర్మబోధలు - తలపున నిలపండి
ఆదికాలమున అందరు జనులు - అన్నదమ్ములండి
నదులు వనంబులు నానామృగములు — నాగ్నిసంద్రములును
కొండలు వండలు జలములు పొలములు - గుంటలు సెలయేళ్ళు
కాయలు పండ్లు పాడిపంటలు — ఘనమయినాయింట్లు
అంతరువులా భేదము లేక — అందరి సొమ్మండి
కుడవా గట్టా వాకలికి వెట్టా — కొదవే లేదండి
నా నీ భేదములేక లోకము — నడుస్తువుండేది
మనసులోపలా చీకుచింతలు — మందుకైన లేవు

*　　　*　　　*

ఐకమత్యమే అన్ని పనులకు - ఆధారము సుండి
శ్రేణులుగట్టి నమ్మెగట్టితే - చెల్లును మీమాట
కొట్టావద్దు తిట్టావద్దు - కోర్కెలు విడివేరున్
అసహాయయోగము తరుణము చూచి - అవలంబించండి

దానికి మిగిలిన మంత్రతంత్రములు - ధరలో లేవండి
శంకలు దక్కి మీర లెల్లరు - శపథము చేయండి
సమతాధర్మం ప్రపంచమందున - స్థాపింతురుగాని
కృతయుగధర్మం లోకమంతటా - కుమటవెట్టగలరు
రామరామ శ్రీరామా రామా - రామా రఘురామా.

పాటయందలి భావముల సంభవాసంభవము లెటులున్నను జిజ్ఞాసువులకు విచారయోగ్యములుగ నున్నవి.

శైలి

ఆంధ్రసాహిత్యహృదయ పరిణామమును గ్రహించుటకు మాలపల్లి యుత్తమకావ్యము. గ్రంథమునందలి ఆఖ్యానోపాఖ్యానములు, విమర్శనలు, వర్ణనలు, సిద్ధాంతములు గ్రంథము నొక పురాణమును చేసినవి. కావ్యములందు పద్యములకుగల గౌరవము గద్యములకులేదు. ప్రాచీన మార్గమునకు గల యాదరణము నవీనమార్గములకు దుర్లభము. గ్రాంథికభాషకుగల ప్రతిష్ఠ వాడుక భాషకు లేదు. ప్రజాశక్తి, ప్రజాజీవనము సర్వతోముఖమయిన సాహిత్య వికాసమునకు మూలములు. కవులు ప్రజాజీవనశక్తులను సాహిత్య వికాసమునకు వినియోగించి ప్రజలకు వరణీయు లగుదురు. అనంతమయిన ఆంధ్రసాహిత్య పరిణామమును కావ్యరూపమునను ప్రత్యక్షము చేసినశ్రీలక్ష్మీ నారాయణగారి ప్రతిభ ప్రశంసనీయము. భారతీయాంధ్రసాహిత్య మాంధ్ర హృదయస్వరూప స్వభావములను నిరూపింపగల విధమును మాలపల్లి సంభావించుచున్నది. ప్రజాదరణమును బడసిన తత్త్వములు, కీర్తనలు మానవధర్మ పరిణామమునకును తెలుగు మాధుర్యమున నిదర్శనములు. తెనుగు మాటలు. తెనుగు దేశము, తెనుగు సాహిత్యము, తెనుగు హృదయము, తెనుగు సంకల్పము మాలపల్లి కనిర్వచనీయమయిన ప్రతిభను సమకూర్చినవి.

"రసాత్మకమయిన వాక్యము కావ్య"మను నిర్వచనము మాలపల్లికి సార్థకముగ నున్నది. మాలపల్లికి రూపము గద్యమయినను హృదయము కావ్యాత్మమైన రసవిలాసములు. తెనుగు మాటల యింపుసొంపులు, అంద

చందములు గ్రంథమునం దంతటను గోచరము లగుచున్నవి. తెనుగుమాటల సరళ ప్రవాహ మానందమును గలుగజేయుచున్నవి. గ్రంథమునం దుపయోగించిన భాష వాడుకభాషయైనను గ్రాంథికభాషా సంస్కారమును బడసినవి. విభక్తులు, ప్రత్యయములు, సంధులు, పొందికలు నవీనముగ గనుపడినను సులభముగ బోధ్యమగుచున్నవి. లక్ష్మీనారాయణగా రుపయోగించిన లోకోక్తులు, జాతీయములు, వర్ణనావి విశేషములు గ్రంథమునకు వ్యక్తిత్వమును గలుగజేసినవి. సందర్భానుసారముగ నుదాహృతములైన వాక్యములు గంభీరసరళమధురశైలికి నిదర్శనములు.

మాలపల్లి నవరసభరితమై రసానందముతో తాండవ మాడుచున్నది. జగ్గన్నయనుచరులు వీరహనుమంత విజయధ్వానములతో చూపిన సాహస పరాక్రమములు భయసంభ్రమోత్సాహములను గలుగజేయుచున్నవి. జెయిళ్ళు, సెటిల్‌మెంటులు బీభత్సమును ప్రదర్శించుచున్నవి. దీనుల కరుణారసము వివిధ సందర్భములందును విషాదమును గలుగజేయుచున్నవి. ప్రేమపరమయిన శృంగారరసము సర్వత్ర ప్రత్యక్షమగుచు పరమానందమును గలుగజేయుచున్నది. రాధాకృష్ణుడు, మురళీకృష్ణుడు, గోపాలకృష్ణుడు శృంగారప్రేమ రసావేశమును గలుగజేయగల విధమును సరసవర్ణనలు హృద్గతము చేయుచున్నవి. కమల,మోహనరావుల మోహావేశము శృంగార రసభరితమై మోహావేశమును గలుగజేయుచున్నది. జ్యోతి, అప్పాదాసుల శృంగారప్రేమావేశ సహగమనములు ప్రేమతరంగములందు దివ్యదృశ్యములు. వాడుక భాషయందు నవరసభరితమయిన కావ్యమును రచించిన లక్ష్మీనారాయణగారు ధన్యులు. సందర్భానుసారముగ చేసిన వర్ణనలు, బోధలు, వ్యాఖ్యానములు జ్ఞానదాయకములైనను కావ్యరసానుసంధానమునకు ప్రతిబంధకములై కావ్యము పురాణపరిణామమును పొందినది.

కా వ్యా శ య ము

కావ్యరచనయందు లక్ష్మీనారాయణగారి సంకల్పము కావ్యాంతము నందు 'పొందు' 'కార్యక్రమం' అధ్యాయములందు సూచించినటు లూహింపదగును. కావ్యప్రయోజనము మానవధర్మ పరాయణమైనను, ధర్మ విజ

యము, స్వరాజ్యస్థాపనము, తన్మూలమునను ధర్మవిద్య, గ్రంథాలయాలు, మద్యపానము, ఫ్యాక్టరీలు, కార్మికులు, ఖద్దరు, ఇండ్లు, దరఖాస్తులు, సెటిల్మెంట్లు మొదలగు విషయములకు సంబంధించిన చట్టములనుచేసి పరిపాలన విధానము నంతయును దేశభాషయందు నడుపుట, ప్రజాసామాన్యమునకు రాజ్యాంగములను నిర్వహించుట కధికార మేర్పడినపుడు ప్రజాక్షేమము, సాహిత్యాభ్యుదయము, విజ్ఞానవ్యాపనము, కార్యనిర్వాహకత్వము సులభసాధ్యములు. సర్వసమత్వము స్వరాజ్యమునకు కీలకము, పురుషార్థము. ధర్మమోక్షములను సమకూర్చుట కర్థకామములు నిష్కామకర్మయోగపరములు కావలయును. త్యాగము సాధ్యముకాని మానవులు ధర్మారాధనమునైనను చేయుట వివేకము. అర్థకామములు పరమార్థమునకువలెను పరమానర్థముల కును వినియోగపడగల విధము మాలపల్లి చిత్రవిచిత్ర విధములను సువ్యక్తము చేయుచున్నది.

"హిందూస్థానము యొక్క ప్రాచీన విజ్ఞానమూ, ఆధునికశాస్త్ర పరిజ్ఞానమూ, వారి బుద్ధికుశలతా, సౌజన్యమూ, అనంతములయిన ఖనిజములూ, సమృద్ధమయిన పాడీ—పంటా మొదలయినవన్నీ భారతీయులకు బ్రిటీషు రాజ్యములోనేగాక ప్రపంచమంతటిలోనూ అగ్రస్థానము తెచ్చినవి. హిందూస్థానమూ, చైనా, జపాను రాజ్యములూ మైత్రిగలిగి ప్రపంచమున ప్రాముఖ్యత వహించినవి. ప్రపంచ వ్యవహార నిర్ణయములకూ, విజ్ఞానములకూ కేంద్రస్థానం పడమటినుండి తూర్పుకు జాగింది."

మానవస్వాతంత్ర్య ధర్మపరిణామములు సాధ్యమగుటకు జాతీయ సాహిత్యాంగము లన్నియును పరివర్తనమును పొందవలసిన విధమును మాలపల్లియందు సూచించిన చట్టములు విశదము చేయుచున్నవి.

శ్రీయుత ఉన్నవ లక్ష్మీనారాయణగారు సుప్రసిద్ధాంధ్ర నాయకులు, సంస్కర్తలు. సాహిత్య విశారదులు, కార్యశూరులు, శారదానికేతనము, మాలపల్లి లక్ష్మీనారాయణగారి మానవ ధర్మపరాయణత్వమునకు నిదర్శనములు. ప్రభుత్వము చేసిన నిషేధమే మాలపల్లికి ప్రఖ్యాతిని గలుగజేసినది. అందరకును తెలిసిన గ్రంథమును, గ్రంథకర్తను తెలుపుటకు పూనుకొనుట నిరర్థకము. మాలపల్లికి తొలిపలుకును వ్రాయ బూనుకొనుట

కానిపని. అఖండమైన తెనుగు సాహిత్యమును, అనంతమయిన మానవధర్మ పరిణామమును, అపారమైన భాగవత భక్తిపరిణామమును సాంగోపాంగము గను, రసవంతముగను బోధించెడి గ్రంథమునందలి విశేషములను వివరించుట యసాధ్యమైన కార్యము. శ్రీయుత లక్ష్మీనారాయణగారు నా కీగౌరవము నంటగట్టినందులకు కృతజ్ఞుడను. సాహిత్యోపాసకులు, ధర్మాత్ములు, తత్త్వజ్ఞులు, భక్తులు మాలపల్లెని చదివి మననముచేసి లక్ష్మీనారాయణగారి సంకల్పమును, స్వీయ సంకల్పమును సార్థకము చేయుదురుగాక! ఈ యమూల్యగ్రంథమును ఆంధ్ర గ్రంథమాలయందు 27-వ కుసుమముగ జేర్చుటకు శ్రీ లక్ష్మీనారాయణగా రంగీకరించి నందులకు వారికి కృతజ్ఞులము.

పరమార్థము

మానవులకు జీవయాత్రకు పరమార్థము నిరతిశయానందమయమైన మోక్షము. కైవల్యము పర్యాప్తమైన దేశకాల పాత్రాధారమునను గాకను అపర్యాప్తమయిన ఆత్మత్వముననె సాధ్యము. హిందూమత పరిణామము నందు వేదాంతపరమయిన ఆత్మజ్ఞానము పురుషార్థము. బ్రహ్మత్వము పిపీలికాది బ్రహ్మ పర్యంతముగల జీవజాలముల కాత్మసంతానుభవము పరమార్థము. ధర్మసాధనమున కాధారమైన దేహము కర్మయోగబద్ధము; కర్మయోగాభ్యాసము, జ్ఞానయోగ సాధనమయిన విధమును రామదాసుని యోగారూఢత్వము విస్పష్టము చేయుచున్నది. కర్మయోగము, కర్మసన్న్యాసము సాపేక్షములు. యోగారూఢముగాని ఫలాపేక్షగల కర్మ కర్మానురూపమయిన ఫలమును గలుగజేయుట ప్రకృతి ధర్మము. యోగారూఢమయిన నిష్కామ కర్మ పరమార్థమయిన ఆత్మానంద సాధనము. ప్రేమతరంగములందు కర్మయోగము త్యాగారాధ్యమై నిష్కామమగుచున్నది. నిష్కామ ప్రేమ త్యాగపరమై సర్వాత్మత్వ సందర్శనమును సాధ్యము చేయుచున్నది. నిష్కామ ప్రేమపరాయణమయిన, సర్వాత్మత్వ సందర్శనఫలమైన జ్ఞానయోగము భాగవతభక్తి పరిణామమును పొంది మానవులకు తరణోపాయము సులభ

సాధ్యము చేయుచున్నది. రామదాసు చేతలును, మాటలును భాగవత భక్తిని పరిస్ఫుటము చేయుచున్నవి.

"భక్తి అంటే ప్రేమ అని, జ్ఞానము సర్వోత్కృష్టమయిన ప్రేమకు సాధనమని, జ్ఞానం కుదరనిదీ సార్వజనిక ప్రేమ గలుగదనీ, పూవు సౌరభము, పండు మాధుర్యము యిచ్చినట్టే ప్రేమ జ్ఞానానికి ఫలమని, ప్రేమ గలిగినప్పుడే ఫలాపేక్షారహితమయిన లోక సేవ సాధ్యమవు తుందని, ప్రతిఫలం కోరనిది ప్రేమేనని తేలిక మాటలతో ప్రేమతత్త్వం ఉపదేశించాడు."

కర్మయోగము జ్ఞానయోగమునకును, జ్ఞానయోగము ప్రేమయోగము లనన్యమైన భాగవత భక్తియోగమునకు సోపానములు. సంగదాసుని ఆత్మ త్యాగము, జ్యోతి అప్పాదాసుల ప్రేమలీలలు, రామానాయుడు వెంకటయ్య గార్ల కర్మయోగము భాగవత భక్తిని బోధించుచున్నవి. శ్రీకృష్ణ లీలా విలాస విలసితమయిన విశ్వాధారమయిన భాగవతభక్తి సకల జనులకును జాతి మత కుల భేదరహితమయిన భాగవత బృందావనమునందు తరణో పాయము. భారతీయ వేదాంత విజ్ఞానసారమైన విశేష ధర్మోపదేశముతో శ్రీ లక్ష్మీనారాయణగారు మాలపల్లికథ నుపసంహారముచేయుట సర్వోత్తమ ముగ నున్నది.

"భక్తుల జన్మ నిరూపణము భాగవతాపచారము. భక్తుడేకులమువా డని విచారించు బ్రాహ్మణుడు అర్చావతారముల (విగ్రహముల) లోహాదిక మును స్మరించువానివలె వెంటనే పతితుడై ఛండాలత్వమును, నరకమును బొందును. జ్ఞానానుష్ఠానములు లేకున్నను భాగవత సంబంధమే మోక్షము నియ్యగలదు. జ్ఞానానుష్ఠానము లీ అపచారము నుండి రక్షింపజాలవు. భగ వత్సంబంధమునకు జన్మవృత్తాది నియమములు లేవు. భగవత్సంబంధము నకు యోగ్యత గలుగుటకు జన్మాభిమానము పోవలయును. వేదాధ్యయనము ద్వారా భగవల్లాభమునకు హేతువగుటనుబట్టి బ్రాహ్మణ్యము ఆదరణీయ మగును. కాని ఈ బ్రాహ్మణ్యము నేను ఎక్కువ వాడనను అహంభావము నకు హేతువయినచో అది త్యాజ్యము. జన్మవృత్తములయొక్క ఉత్కర్షాప

కర్షములు భగవల్లాభమునకు హేతువులు గావు. కాని జాత్యాధిక్యత అహం కారమునకు హేతువగుటచే సవర్ణులు భగవంతునకు దూరమగుచున్నారు. కడజాతివారికి నేనెక్కువను అభిమానముండదు గనుక వారికి ముక్తి సమీపము. సవర్ణులకు అహంకారము ఆజన్మసిద్ధము. కడజాతికి అనహంకారము జన్మసిద్ధము."

శ్రీ భగవద్గీతోపదేశమునకు మాలపల్లియును పై వాక్యములును టీకా వ్యాఖ్యానములు.

శ్లో. సర్వధర్మాన్ పరిత్యజ్య మామేకం శరణం వ్రజ
అహం త్వా సర్వపాపేభ్యో మోక్షయిష్యామి మా శుచః.

యువ సం. శ్రావణ
బ. 8 బుధవారము

కా. నాగేశ్వరరావు

ఓం

బ్రహ్మకృపాహి కేవలం !

మాలపల్లి

1. చేను

ఆ సంవత్సరం శ్రావణ భాద్రపద మాసములలో వర్షము అమితంగా కురిసినా శరదృతువు ప్రవేశించంగనే కొంచెం వెనుకాడి మబ్బు నిర్మలంగా వున్నది. మిట్టమధ్యాహ్నం సూర్యబింబానికి అప్పుడప్పుడు చిరుమబ్బు లడ్డం వస్తున్నా మెయిలు విడిచినతోడనే కిరణాలు తీక్షణంపై పొలాలలో పనిచేసే శ్రామికులకు చిరుచెమటలు కమ్ముకొన్నవి. ఊరి పడమటి రేగడిచేలో దుక్కి దున్నుతున్న రామదాసు ఆకసంవంక జూచి, వేళ మిగిలించవని, చాలు జొన్న చేను గట్టువరకూ దున్ని అరకవిడిచి యెద్దులకు చేలోవున్న కుంటలో నీళ్ళుపెట్టి గట్టునవున్న తుమ్మమోడుకు కట్టివేశాడు. అంతట జొన్న చేలో వేసిన మంచె దగ్గరకు బోయి అచ్చటవున్న కొడవలి తీసుకొని నిలువున కంకులు గిల్లిన యెఱ్ఱజొన్నసట్టెలో సందెడు పచ్చి చొప్పకోసి యెద్దులకు మేత వేశాడు. ఒక క్షణం అటూ యిటూ చూచి యింకా రాలేదే మబ్బా అని కుంటగట్టెక్కి ఊరివైపు చూచాడు, ఎవ్వరూ వచ్చేజాడ కన బడలేదు. కొంతసేపు పరకాయించి చూచాడు. ఎవరో కొండలసందు నుంచి దుత్త నెత్తిన పెట్టుకొని వస్తున్నట్లు కనపడ్డది. "మనవాండ్లే కావచ్చును. సరే, యెందుకూ—పిల్ల పరుగుపరుగున రైలుకట్ట దగ్గరకు వస్తూ వున్నది. తల్లి రాక, పిల్లను పంపింది యెందుకో, ఆవిడ పరగటిచేనికి పిల్లవాండ్లకు అన్నం తీసుకొని పోయిందిగాబ(లె, రైలుకట్ట దాటి రావాలెగా," ఈమాట లనుకొంటుండగా పడమటనుంచి రైలు వచ్చే వేళయిందని రామదాసుకు,

తటాలున జ్ఞాపకం వచ్చింది. తన చత్వారపు కండ్లను పెగిల్చి చూచి "అదిగో వస్తామీసుగా పరుగిడుతున్నవి. రైలు రానే వచ్చిం"దని గుండెలు తటతటమనికొట్టుకొనగా తన కామాత్రై వచ్చే దారివంకజూచి పిల్ల రైలుకట్టు దిగి పదిమూళ్ళు గావడం కనిపెట్టి దిగులుతీరి కొంతదూరం వచ్చేవరకూ నిదానించి చూచి స్థిమితపడి నిలుచున్నాడు. ఎద్దులు అరమోడ్పు కన్నులతో ఆప్యాయనంగా వచ్చిదంటు నములుతున్నవి. రామదాసు మెట్టలవంక చూచి వీపునా వెనుకా వున్న వడ్లకనూ, మల్లెపోట్లనూ ఓమితి అత్తికి కొంచెం పేడ రాచి, కుప్పలు సవరించి 'ఎద్దులు ఎండ తగులుతున్నవి. ఇంకా ఒకటి రెండేండ్లకుగాని తుమ్మగీరె మెక్కిరా'దని అనుకొంటూ జొన్నచేని గట్టు వైపుకు పోయి నిలువబడ్డాడు. రైయ్యని పడమటిగాలి తోయుతున్నవి. జొన్నపైరు గాలికి కెరటాలుతట్టి ఉయ్యాల లూగుతున్నది. బంగారపు రాగి రేకల గుత్తులవలె సొంపుగులుకుతూ కంకులు వచ్చని సుంకు పోసుకుంటున్నవి. పురుషసృష్టియొక్క ఆపసలపికాని సంభ్రమమును తెలుపుతూ పుప్పొడి విచ్చలవిడిగా వాయుపథమున విహరిస్తున్నవి. రామదాసు పరువాని కొసన్నమై వున్న పైరును చూచుకొని తనకు కలిగిన హృదయానందమును వికసించివున్న తన తెలిగన్నుల వెలిబుచ్చుతున్నాడు. రామదాసు కొంచెం పొడగరి. కలగలుపులుగ నెరిసిన మీసములు పెదవులపై గుబురుగొని వున్నవి. స్వచ్ఛమైన గాలి, తగినంత దేహపరిశ్రమా, పండవైవున్న పైరూ, ముప్పిరిగొని రామదాసున కొకింత ఉల్లాసం గల్పించినవి. తక్కిన తలంపులన్నీ మరచి యేకరీతిగా పైరువంక జూస్తూ "పిల్లి అదృష్టంవల్ల ఒక్కవారంరోజులపాటు మెండా గాలీ కొట్టి తూర్పుసాగకుండా వుండే మెంత లేదన్నా రెండుపుట్ల గింజలు రాలకమానవు. పంటు బాగా గంటకట్టి లేట బుట్టి జములుకంకులు సయితం యీనింవి. కొంత బల్లిపిత్తనం పడ్డదిగాని అంతా ముద్దవిత్తనమయినట్లయితే యింకొక్క యేదుముసైన అనేదే. కాని మనకు ప్రాప్తం యెంతో అంత. ఇంతకూ తూర్పు గాలి సాగకుండా వుండాలె. ఇవ్వేళ యెండ చిటచిట లాడుతున్నది. ఈ వుబ్బకు సగం కంకి గింజపోసుకుంటుంది. వెనుక జిక్కిన జాడూ బోడూ గూడా పండితేనే గాని పొలి వుండదు. ముందు యెక్కి వచ్చిన యే పదికర్రలో పండితే

యేమి ప్రయోజనం? అందరూ బాగుంటేనే బాగు. ఇదిగో! ఈ కంకి చూడు, యెట్లా గింజపట్టిందో, గెలే పండిన" దని శంకించి చూస్తుండగా జోతియొక్క కాళ్ళచప్పుడు వినబడ్డది. రామదాసు కంకి విడవంగనే అది వురవడిగా పోయి ప్రక్కకర్రకు తగిలేవరకు రెండపకర్ర యింకా ముదరక పాలపుల్పగా వుండడంచేత తాకుడుకు సుంకు రాలిందేమో నని పరీక్షించి చిరునవ్వుతో బిడ్డవంక చూచి దాని తలపైన వున్న దుత్తదించుకొని యెండలో రావడంచేత మొగాన జారుతున్న చెమటబొట్లు తుడిచి, చెదిరిన ముంగురులు సవరించి ప్రేమ దళుకొత్తు ముఖపై ఖరితో, "అమ్మా! యివ్వాళ నీవు వచ్చావేమి? మీ అమ్మ యెక్కడికి పోయిం"దని అడిగాడు. జోతి గోముగా పెరిగిన పిల్ల. ఇద్దరు మగపిల్లలతర్వాత కలగడంచేత యింట్లో వాండ్లందరూ గారాబంతో చూస్తున్నారు. మాలకులమైనా, జోతి తండ్రివలె నల్లటిది గాదు. తల్లి నిదోలి కొంచెం చామనచాయగలది, సన్నకమ్మివేసి నేయించిన ముతకచీర గట్టుకొని, మేనత్త కుట్టించిన అద్దాలరవిక తొడుక్కొన్నది. ఎండలో తళతళ మెరిసే అద్దపుబిళ్ళల తెలికాంతులు మెడలో కొండిపెట్టి గుచ్చికట్టిన బేడకాసులయొక్కయూ, వెండికంటెయొక్కయూ తెలుపు సమ్మిళితమై వొప్పుతున్నది. కుడిముక్కున వున్న యెఱ్ఱరాళ్ళ దోసకాడ తీరైన కనిముక్కులతో పొందిక గలిగి వున్నది. మెడలో వున్న వెండి నక్కుల నీలిబొందును పమిటమీదికి తీసుకొని ముంజేతులు కొంచెం పైకెత్తి ఎడమకాలు ఎత్తిపైచి, ముద్దు మాటలతో, "అయ్యోయి! అమ్మే—అన్నకు బువ్వపట్టుకపోయింది. ఆడనే—తనకు పని ఉన్నదంట, నన్నేమో నీకు బువ్వ యిచ్చి నాకు కావలసినన్ని తియ్యదోసకాయలు కోసితెచ్చుకోమన్నది. నే కోసుకుందేదా ?"

రా : పొయ్యేటప్పుడు కోసుకుందువుగానిలే. చూడు, రైలు వచ్చేవేళ అయిందిగదా, యింత ఆలశ్యంగా వచ్చావేమి? నీవు పట్టాలమీద వుంటంగనే రైలుపొగ కనబడ్డదే, నీకు రైలుబండి కనబడలేదా?

జో : నేనే యెటూచూడకుండా తొందరగా వచ్చి రైలుకట్టెక్కేవరకు—పో— దూరాన్నించి రైలు వస్తూవున్నది. అది చూచి భయపడి ఒక్కఉరుకు తీశా.

రా : అమ్మో బిడ్డకు ఎంతగండం తప్పింది యివ్వాళ! (అని చేతితో తలపై నిమిరి) ఇకముం దెప్పుడువచ్చినా రైలుకట్టెక్కేక ముందు అటూ యిటూ చూచి రైలు రానిసమయంలో పట్టాలు దాటు. సరేనా?

జో : అట్లాగేకాని-అయ్యా, నాకు వూచబియ్యమే.

రా: నేను అన్నం దిని కొట్టిపెడతాగాని నీవిట్లకూర్చో. అన్నం తింటావా?

జో: వద్దు.

రా: అయితే, ఈ తియ్య దోసకాయ తింటూ కూర్చో— అని చెప్పి దుత్తపైన ఉన్న చిన్నమూట విప్పి జొన్నన్నంలో చింతచిగురు పప్పు కలుపుకొని తింటుండగా,

జో: అయ్యా! పప్పులో వేసిన ఉల్లిపాయముక్కలు నాకు వేవియ్యవే.

రా: ఇదిగో, రా- అని రెండు మూడు ముక్కలేరి చేతికిచ్చి తాను కూరాన్నందిని దుత్తలో కలిపిపోసిన మజ్జిగన్నం దాగిచేతులూ దుత్తా కడిగి, గుడ్డ వుసిమి దుత్తలోవేసి వొక లేతకంకి కోసి వూచబియ్యంకొట్టి వూది దొంతులేరి కాసిని జోతిచేతిలో పోసి తక్కినవి పమిటకొంగున కట్టాడు.

జో: చేతిలోవి తిని మూటగట్టినవి యింటికి తీసుకొనిపోయి పిసికిళ్ళుచేసుకుంటా, దోసకాయలేవీ?

రా: కోసుకొనివస్తా, కూర్చో.

జో: నాకు రెండు, అమ్మకొకటి, అన్నలకు చెరొకటి, బుల్లివాడి కొకటి కోసకరా.

రా: బుల్లివాడు దోసకాయలు తింటాడా ?

జో: పోనీ, అదికూడా అమ్మే తింటుంది. వాడికి పాలిచ్చేది అమ్మేగా.

రా: నాకొక్కకాయైనా లేదుగదా నీకు రెండెందుకమ్మా?

జో: నీవిక్కడ తినకుండా వస్తే నీకుగూడ వొకటి కోసకరా. నా రెండోకాయ బావకిస్తా.

రా: సరే. ఇవిగో కాయలు. దుత్తలో వేశా. ఇవెత్తుకొని సరిగా యింటికి పో. మీ అమ్మను దోసకాయపచ్చడి చేయమను.

జో : "ఆఁ. అబ్బా! యేమయ్యా నీ ఆశ! నేను కాయలు తిన వద్దూ!" అని జోతి దుత్త ఎడమ బుజముమీద పెట్టుకొని చిన్న పమిట వీపున వ్రేలాడుతుండగా, చెయ్యి రొండినపెట్టి, చిటుకు చిటుకున అడుగులు పెడుతూ దుక్కి కడ్డంగా డొంకకు పోతున్నది. రాముదాసు వోరగంటితో జోతిని చూచి "లేత కాళ్ళు, దుంపలు గుచ్చుకుంటవేమో. చిన్న చెప్పులైనా చేయిస్తే బాగుండును." అనుకొంటూ దుక్కిదాటి డొంకలోకిపోయి పక్కనున్న జొన్నచేను చాటుకు పొయ్యేవరకూ చూచి యెద్దుల దగ్గరకు పోయినాడు. పొద్దువాట వాలింది. ఎద్దులు కడుపునిండా మేసి ఆయాసం తీర్చుకొన్నవి. ఎల్లెద్దు పడుకొని నెమరువేస్తున్నది. పుల్లది బడిసంట్లు వదలివేసి వాగుతాకు లేరుకొని తింటూ యెందుకో చిరచిరలాడుతున్నది. ఎల్లది స్వాభావికంగా శాంతం కలది. పుల్లది కొంచెం కసురుబోతు. రాముదాసు యేదో ఆలాపనగా ఎద్దులను విప్పి తీసికొనిపోయి పుల్లదానిని వలపలను, యెల్లదానిని దాపలనూ గట్టి పగ్గాలు మేడికిచుట్టి, ఎడమ చేతితో మేడిని పట్టుకొని కుడిచేతితో అర్ అని పుల్లెద్దును అదిలించాడు. ఎద్దులు లాగడానికి ప్రయత్నించినవిగాని సట్టుపట్టక తిరుగుడుబడి నిలబడ్డవి. రాముదాసు కొంచెం పరికించి తాను చేసిన తప్పును గ్రహించి యెన్నడూలేని పొరబాటు వచ్చినదేమిరా, ఇది వ్యవసాయానికి ఏదండ సూచించునో అని సందేహించుతూ, యెద్దులను మార్చికట్టి అరక సాగించాడు. పడమర నాలుగు గడియలకల్లా దుక్కి పూర్తిచేసి "యిప్పటికి దుక్కి నాలుగువాళ్లు పూర్తి అయినది. ఒక్కసారి గుంటక యీడ్చి వాళ్లుదోలి అచ్చుపెడితే పసనుగానంగనే మిరప మొక్కలు నాటవచ్చు"నని అనుకొంటూ అరకను తోలుకొని వచ్చి కుంట దగ్గర నిలిపి కుంటకో దాచివుంచిన పంటితో మిరపమళ్ళకు నీళ్లు జల్లి కొంచెం ఆయాసపడి "పొద్దుగూకులా అరక దున్ని మళ్ళకు నీళ్లు కూడ నేనే చల్లబోతే శానాకష్టంగా వున్నవి. పెద్దపిల్లవాడు ఎన్నిటికని తంటాలు పడతాడు. సంక్రాంతి సీతానికి మాన్పించి యింట్లోనే వుండమంటే బాగుండు"నని అనుకొంటూ కోమాపెడు పచ్చిదంటు కోసి మోపుగట్టి తలమీద పెట్టుకొని అరక దోలుకొని యింటికి వచ్చాడు.

2. దొడ్డి

రామదాసు అరకదోలుకొని పల్లెకు వచ్చేటప్పటికి సాయంకాలమయింది. ఇంటికి దక్షిణంగా వున్న పశువులదొడ్డి దగ్గర అరకనిలిపి తలుపు నెట్టుకొని లోపలికి దోయి చొప్పమోపు లోపల పడవేసి మరలవచ్చి ఎద్దులను విప్పి లోపలికి తోలుకొని వచ్చేటప్పటికి వులవలు రుబ్బుతున్న పసులకాపరి అప్పాదాసు సగం వులవలపిండి తెచ్చి రాతిగాబులో కలుపుతున్నాడు. ఎద్దులు వులవకుడితి తాగి తృప్తిపడి నీరుడు జేసినకోడనే వాటిని గాటిదగ్గిర కట్టివేసి జీతగాడు చొప్పదొడ్డినుంచి కట్టుకొని వచ్చిన వరిగెచెత్త గాటిలోవేసి అరక సామానుతెచ్చి కొట్టంలో పెట్టాడు.

రా : అప్పడూ! రుబ్బడంగాంగనే చొప్ప నరుకుతావా?

అ : అట్లాగె నరుకుతా.

రా : బావ యింకా పొలంనుంచి రాలేదా?

అ : వచ్చి నీళ్ల తెస్తున్నాడు.

రా : నీళ్లతేవడం యింకా కాలా?

అ : అప్పుడేనా! ఊరజెరువు మాలరేవు దగ్గరనుంచి యిక్కడికి మన పడమటి చేనంత దూరముంది. రెండు గావళ్ళు తెచ్చి రాతిగాబులో పోశాడు. ఇంకా మట్టిగాబూ, మూడుబానలూ వట్టివే వున్నవి.

రా : పొద్దు గూకుతున్నదే! ఎన్నడు నీళ్ళయ్యేది. రుబ్బడం ఇంకా ఎంతసేపు పట్టేను?

అ : కావచ్చింది. పత్తిగింజలు రెండు దోసులు రుబ్బా, దానిని పత్తిగింజలు మిగిలితే మళ్ళీ రోటవేశా. లిద్ది కదలుతూవుంది. గానిగె తిప్పుతుంటే గతుక్కుమంటున్నది. అయింది, ఇగ తీస్తున్నా—నని గబగబ గానిగె నాలుగుచుట్లు తిప్పి పైకిఏసి పిండి కుండలోకి తోడి రోలు కడుగుతున్నాడు.

రా : నీవు పయటన్నం తిన్నావా?

అ : ఆ—అత్త తెచ్చెగా?

రా : చొప్ప నేనైనా నరుకుతాను. చిన్నబుంగలు కావట్లో వేసుకొని బావతోపాటు నీవూ రెండు కావిళ్ళందుకో.

అప్పాదాసు పదునాలుగు సంవత్సరముల ప్రాయపువాడు. ఇంకా షోకులు తెలియవు. శరీరం అడుగు భాగమునకంటె పై భాగం కురచగా వున్నది. నడ్డిలేకపోయినా నడుము కొంచెం వెనుకకు వంగి శరీరమునకు పటుత్వమిచ్చింది. ప్రతిపనీ వొకరిచేత చెప్పించు కొనకనే తానే యోచించు కొని వొళ్ళు వంచి పనిచేయగలవాడు. బాగా చదువుకొన్నాడు. రామదాసింట్లో జీతానికి కుదిరిన తరువాతనే చదువు మొదలుబెట్టి రామదాసుయొక్క శ్రద్ధవల్ల కొంత సాహిత్యం కూడా కుదుర్చుకొన్నాడు. తోటి జీతగాండ్ల కంటే రెండువరహాల యెక్కువ జీతం యేర్పాటుచేసి అన్నవస్త్రాలు రామదాసే జరుపుతున్నాడు. రోటిపగ్గర మదురు గోడవంకెకు తగిలించివున్న పై బట్టతీసి తలకు చుట్టుకొని చిన్న బుంగలు కావట్లోవేసి కావటిచేర్లు బద్దకు వొకచుట్టు చుట్టి తనకు మోయినుగా కురచ చేసుకొంటున్నాడు. రామదాసు చిన్నగొడ్డలి తెచ్చి చొప్ప నరుకుతున్నాడు. ఇంతలో వెంకటదాసు తలుపు నెట్టుకొని బారుటంగలువేస్తూ కావటిపూపుకు జతగా వుట్టూతలూగుతూ కావడి దింపి రెండుబుంగలూ రెండు చేతులా పట్టుకొని యినుపకాడలవంటి చేనరములు కండెలు గట్టిన చండల పైకుబక అలకనగా యెత్తి గాబులో కుమ్మరించి ఖాళీబుంగలు మట్లలోవేశాడు. చొప్ప నరకడం నిలిపి తనవైపు తిరిగిన తండ్రితో "చొప్పకూడా నీవు నరక్కపోతే మేము నరకలేకపోయి నాముటే" అని కొంచం పెద్దగా అడిగాడు.

రా : చొప్ప నరకడ మెంత పనిగాని — యింకా యెన్ని కావిళ్ళు పడతవి?

వెం :- ఎన్నిపట్టకేమి? రెండు కావిళ్ళు ఇప్పుడు ఆడపశువులు తాగడానికి కావలెనా? అయిదుకావిళ్ళు రెండు గాబుల్లోనూ, మూడుకావిళ్ళు బానల్లోనూ పడతవి.

రా : సరేకాని: అప్పుడూ నీవూ కావిళ్ళు వేసుకొని వొక జతతెచ్చి యీపూట గడిపి రెండోజత యింటిదగ్గర దింపండి. వులవ పిండీ, పత్తి విత్తులతొటూ సగం యీపూట వేసి పొద్దుటికి తక్కిన సగం వుంచండి.

తెల్లవారుజామున మనమిద్దరమూ కావిళ్ళు వేసుకొన్నామంటే తెల్లవారే వరకు అన్నీ బక్తీచేయవచ్చు.

వెం :- ఆఁ—మోకాళ్ళ కలకలతో తెల్లవారుజామున పూర జెరువు నుంచి కావిళ్ళు మోస్తావు. అప్పడిని నీళ్ళకు అలవాట్చ వలసిందే. మధ్యాహ్నం మన ఆవుపెయ్య కట్టింది.

రా :- అట్లాగా. గేడిపెయ్యేనా?

వెం : కాదు, బట్టది. ఆ గేడిది నక్కోరు బోయినట్టు అట్లా వున్న దేమి ?

రా : నక్కోరు బోవడంగాదు. దాని వాకే అంత. వొక్క నెల పాటు తియ్యకుంతా అంటిపట్టి రోజుకు చారెడు వుప్పు నీళ్ళల్లో కలిపి తాగించు. యెట్లాకట్టదో చూస్తాను!

ఇంతలో అప్పాదాసు కావట్లో చిన్న బుంగలు వేసుకొని చేర్లు కుర చన జేసుకున్నాడు. వొంకెన తగిలించివున్న వుత్తరీయం దుంగు విడిచి తలకు చుట్టుకొని కావిడి బుజంమీద పెట్టుకొన బోయేవరకు కొత్తచేత నవ్వు వచ్చింది. ఆవరణమంతా తనను చూచి నవ్వుతున్నట్టె అతనికి కనపడ్డది. కుచ్చిళ్ళు పక్కకులాగి యెడమ కాలిమీది చెంగు దోపుకొని బావ యెట్లా నడుస్తున్నాడో చూస్తూ వెనకాడితే పోతున్నాడు.

రా: ఆపుదూడలను రెంటినీ పాలకు విడుస్తా; మీరు వచ్చేటప్పుడు కట్టివేసిరాండి. లేకపోతే వీధిన బడతవి.

వెం: అన్నీ చేస్తాం; పోవే నీ వింటికి.

కప్పర చీకటి ప్రారంభించింది. దూడల అంబారవములు విని ఆవులు మిడ్డిచూపులు చూస్తూ కట్టుమట్టున గిరగిర తిరుగుతున్నవి. "దూడలను విడిచే వేళయింది. ఆవులకింకా నీళ్ళు అంపకపోయె" నని అనుకొంటూ రామదాసు చొప్ప నరుకుతున్నాడు. నరకడమయిన తరువాత ఆవపసువులకు కొద్దిగా మేతవేసి మిగిలినది కొట్టంలో అరుగుమీద యెండుమేత పక్కన బొత్తిపెట్టుతుండగా వాకిటి దగ్గర చప్పుడయింది.

రా : ఎవరది ?

కొత్తమనిషి: (తలుపు నెట్టుకొని కొంచెం తలవంచి గడపదాటి లోపలికి వచ్చి) ఏమన్నా! నేను సుబ్బలక్ష్మిని.

రా : ఏమమ్మా! ఇటు వచ్చావు?

సుబ్బలక్ష్మి : లోపలికి తిరిగిన మడిమెలతో వాచి కొంచెం అడ్డడుగులు వేస్తూ బిగుతయిన పూర్ణిలపట్టెడను యెడమచేతివేలితో సవరించుకొంటూ—"చూడన్నా! వాడి చెయిబడ, మునసబుగారి బసివిరెడ్డి కఱ్ఱ తీసుకొని యెట్లాకొట్టాడో" అని యెడమ చేతిమీదికి జారి వున్న పమిటె కొంగును పైకిలాగి కష్టించి తోళ్ళు వేలాడే రవికెలేని దండచేతిమీద గట్టిన కదుమును చూపించినది.

రా : ఎందుకట్లా కొట్టాడు?

సు : వట్టి అభాండం వేశాడు. నేను గరువులకు పోయి గడ్డికోసుకొని మూటెత్తుకొని సావరాలమీదిగా వస్తూవుంటే తా నెక్కడినుంచో బూతులు తిట్టుకుంటూ 'మా చేలన్నీ నీకు మాన్యాలయిపోయినవా' అని కఱ్ఱతో మూట కిందబడనెట్టి యీ దెబ్బ కొట్టాడు. చెయి యెత్తనీయడం లేదు. 'అది కాదయ్యా, నేను గరువులకు పోయి గడ్డి తెచ్చుకొంటున్నాను. కావలిస్తే మూట విప్పి చూడండి. వట్టి గురునాకూ, మదనాకూ తప్ప మరేమయినా వుంచేమో. ఇట్లాంటి గడ్డి మీచేలో వొకపోచ చూపించండి. పయటివేళ బోయి వొక్కొక్క పోచ చొప్పున దుక్కలలో పీక్కొని వస్తున్నాను' అనేవరకు "దుక్కల్లో పీకావో, దిక్కులేనివాండ్ల చేలల్లో దొంగిలావో యెవరు చెప్పగలరు? పొద్దు కూకంగానే మా చేలగట్లు మీకు రహదారులైనవి. మనిషుంటే గట్టున పోయేది, లేకపోతే కంకీ, కాయా తెంపేది, ఇంకొకతడవ మా చేనిగట్టున పోయినావా అంటే నీగేడి కాళ్ళు విరగ్గొడతాను. యెత్తుకో! మూటెత్తుకో, మాకొట్టంలో వేసి పొ"మ్మని రెండోసారి కఱ్ఱతో యీడ్చి కొట్టేవరకు వెండిగాజులు రెండూ యెట్లా మెలిదిరిగిపోయినవో చూడు.

రా : మాల మాదిగలంటే అంత చౌక?

సు : మొన్నమట్టసానికి సామినేడివారి చేనికాడ నడి దొంకలో చిప్పెరసట్టుంటే దోక్కుంటున్నా: వాండ్లకోడలు నానామాటలని అట్లా పార

పెట్టనీయకపోయింది. పొద్దు కూకిందాక తిరిగి వంచెడు గడ్డితో వచ్చా, ఆసాములు యింత కష్టైనా కంపనా కాలకపోతే యెట్లాగవ్వా యీ అల గాజనం బతికేది! మేకాడికో పోకడ పెట్టవలసిందే తప్ప యీ బష్టను యిక భరించలేను.

రా : దా న్నమ్మి యెట్లా బతుకుతావు? అట్లాగె తంటాలు పడుతుండు కాకపోతే పుట్టుకు యెండిపోవచ్చిన గొడ్డును యిప్పుడు యెవరు కొంటారు?

సు : ఏమి తంటాలు పడతానో అబ్బా, గడ్డిసుబ్బా, రిక్కి— ఆ బస వయ్యే వూడదెరుక్కున్నాడు. అవయినా యియ్యడను.

రా : పొద్దున చూతాం పద.

సు : గేదె పొలందోయి వచ్చినప్పటినుంచి నిలువున కట్టేసి వున్నది. అందులో అది మలపగొడ్డు. కాస్త పులుముకైనా వేయకపోతే ఆ గుక్కెడూ రాల్చదు. అందుకోసమని యిట్లా వచ్చా.

రా : రెండు యెండు కట్టలూ, కాస్త పచ్చిదంటూ తీసుకో, యిదిగో మాట, నీవు మళ్ళీ పొగాకు వేసుకొంటూ వున్నావు. సంగడుచూస్తే ఊవాట్లు పెడతాడు.

సు : "నీ యింటికి రావడానికి నా కదే భయమయ్యా, మొన్న అట్లాగే నలుసంత నోట్లో అనుకొన్నా, వా డెట్లాగో కనిపెట్టి నన్ను ఆటలు బట్టించాడు. నేను యిక యెప్పుడూ వేసుకోనని చెప్పా, ఇప్పు డొక కాడ తుంపి నోట్లో వేసుకొన్నా. నోటిదు త్తరమీద సంగతే మచ్చిపోయినా, ఇక వేసుకొంటే చెడ్డవా"ట్టని నోటిలో పొగాకు పుచ్చి బొప్ప కుడిసందిట పట్టు కొని చింపిరితలను యెడమ చేతితో గోకుకుంటూ వాకిటిదగ్గర కొంచెం వంగి వెళ్ళిపోయింది.

రామదాసు ఆవరణం పారజూచి బొప్పదొడ్డివాకిటికి అడ్డంగా పెండెం కవియలాగి బిసికొయ్య తగిలించి వుత్తరీయం దులుపుకొంటూ వీధి తలుపు గొళ్ళెంవేసి యింటికి వెళ్ళిపోయినాడు.

3. ఇల్లు

రామదాసు మాలదాసరికులస్థుడు. పూర్వం శ్రీమద్రామానుజులు మహోత్కృష్టులై పండిత పామరులగు మహాజనులందరికీ తరణోపాయంగా భక్తిప్రధానమయిన వైష్ణవ మతం స్థాపించి మతవ్యాప్తికై డెబ్బయి రెండు పీఠము లేర్పరచి పరమపదించారు. ఆంధ్రదేశంలో అప్పంకిపీఠం మిక్కిలి ప్రసిద్ధపడసి తెంగలశాఖకు చెంది వున్నది. తెలుగు దేశమున వైష్ణవ మత ప్రచారం విశేషంగా సాగుతున్న రోజులలో తన్నిమిత్తమై దేశమంతటా ప్రచారక సంఘము లేర్పరచబడ్డవి. వైశ్యవర్ణికులకు ఆంధ్ర ద్రవిడ శాఖకు చెందిన బ్రాహ్మణులే గురువులుగా వుండిరి. శూద్రులకూ బ్రాహ్మణ వైష్ణవులే బోధించుతుండేవారు. యాజనాధికారం అన్ని వర్ణము లకూ ఇయ్యవలెననే సదుద్దేశంచేతనో, ప్రచారకుల సంఖ్య చాలకనో, హీన జాతులయొక్క సంస్పర్శము నిచ్చగింపకనో లేక నాలుగైదు వర్ణములవారు బ్రాహ్మణాధికారమును తిరస్కరించి తమ కేల యాజనాధికారముండ కూడ దను స్వతంత్రభావమును వ్యక్తీకరించడంవల్లనో శూద్రులలో చాత్తాదులనూ (సాతానులు), పంచములలో దాసరులనూ మత బోధకులుగ యేర్పాటు జేశారు. ఈ ప్రచారక సంఘములన్నీ కలిసి దేహ మనోరోగముల కెంటికీ చికిత్స చేస్తూ, మతబోధకులు లౌకిక విద్యనూ, వైద్యమునూ సమ్మిళితంజేసి చెంచులూ, యేనాదులూ, పంచములూ మొదలయిన సమస్త జాతులనూ వైష్ణవ మతంవంక తిప్పగలిగినవి. ఇందుచేత నా కాలమున సంఘ నిర్మా ణమునకై అనేకులు మహాప్రయత్నం చేసినట్లు స్పష్టమౌతున్నది. ఇట్టి ప్రయత్నములనే శైవమత ప్రచారకులూ చేసినట్లు కనబడుతున్నవి. ఇటీవల రాజసన్మానం లేకపోవడంచేత మత ప్రచారక ప్రయత్నములే ఆగిపోయి, పూర్వపు కట్టుబడులన్నీ శిథిలమై యేది యెందుకేర్పడ్డదో గుర్తించడానికి సైతమూ వీలులేకుండా జాడలు మరుగైపోయినవి. చాత్తాదులలోనూ, మాల దాసర్లలోనూ వైద్యమూ, కొంచెం అక్షరజ్ఞానమూ, జ్యోతిషమూ, అపర కర్మలలో యాజకత్వమూ యిప్పటికీ నిలిచివుండి పూర్వపుపద్ధతులు యిట్టివై వుండవచ్చునని సూచిస్తున్నవి. చాత్తాదులలోనూ, జంగములలోనూ

యిప్పటికీ గొప్ప పండితులున్నారు. కొన్ని ప్రదేశములలో జంగములు బ్రాహ్మణులను గురుపీఠమునుండి చాలవరకు తొలగించి వారిస్థాన మాక్రమించారు. ఈ మహాప్రయత్నములు పూర్ణంగా కొనసాగే వున్నట్లయితే మన సంఘములోని వర్ణభేదములు చాలవరకు అంతరించి యిప్పటి దౌర్బల్య స్థితి రాకపోయేదే.

రామదాసుయొక్క పూర్వీకులు వైష్ణవ మతబోధకులై వారి వంశం వారు యిప్పటికీ నిలువుబొట్లు పెట్టుకొంటున్నారు. మూడు తరములనుండీ వీరు జ్ఞానమార్గంలో ప్రవేశించి అద్వైతబోధను స్వీకరించారు. అప్పటినుండీ సర్వసమత్వాభిప్రాయములూ, స్వతంత్రబుద్ధీ, సంఘసేవాపేక్ష, శౌచమూ, పారమార్థికచింతా వారి కుటుంబంలో తిరిగి తలయెత్తినవి. రామదాసు గురుపుష్పం కారణం పొందినప్పటినుంచీ ఐహిక విషయములయెడ కొంత విముఖత యేర్పడ్డప్పటికీ సంసారం దిద్దుకొనే దక్షత గలిగి, చేతి కక్కరకు వచ్చిన పిల్లవాండ్లు లేకపోవడంచేత సంసారమంతా యీవడం యీతనగా వుండేదిగాని, నాలుగు సంవత్సరములనుంచీ పెద్దకొడుకు వెంకటదాసు వ్యవసాయపు పనులలో ఆరితేరి ప్రతిపనీ తండ్రి కష్టం వచ్చి చేసుకొని పోతూ వున్నతరువాత రామదాసుకు చాల విశ్రాంతి కలిగింది. వెనుకటి అలవాటుచేత చేసేవేయి పూరుకోక యేదో ఒకపని అతుకుతున్నా అతడు విశేషకాలం మత విషయములలోనే యిప్పుడు గడుపుతూ వున్నాడు. రెండవ పిల్లవాడు యింటి పనులలో దిగకపోవడంచేత పెద్దపిల్లవాడికి వీలు కానప్పుడు యెప్పుడైనా అరకకు పోతూవున్నా, సాధారణంగా వెంకటదాసు తండ్రిని పొలం పని చేయనిచ్చేవాడు కాడు. రామదాసు పూర్వీకులు భాగ్యవంతు లనడానికి వీలులేకపోయినా, పది డబ్బులు యిచ్చి పుచ్చుకొంటూ వాక అరక వ్యవసాయమూ, నాలుగైదు ఆడపశువులూ పెట్టుకొని యీవేళ పొయిమీదికి లేదు అని అనుకోకుండా కాలం వెళ్ళబుచ్చుకుంటూ వచ్చారు. పూర్వార్జితపు ఆస్తిలో తూర్పు పొలమున అయిదెకరముల మాగాణీ, దక్షిణ పొలిమేర దగ్గర ఆరు యెకరముల సావరమూ, మిద్దెయిండ్లూ మాత్రం నిలిచివున్నవి. రామదాసు తండ్రి ఉత్తరంగా ఊరి నానుకొనివున్న నాలు గెకరముల పాటిచేను పశువులపోడుకు ఆగలేక పదిహేను సంవత్సరముల

క్రింపట మంచిధర వచ్చినప్పుడు ఆయూరి షావుకారు నల్లమోతు చౌదరమ్మకు విక్రయించి పడమటి పొలమున పది యెకరములు సుక్షేత్రం వంటి రేగటిచేను సంపాదించాడు. అప్పటినుంచీ అరకకు వోపినంత పొలమేర్పడ్డది. రామదాసు హయాంలో సావరంలో వాగు పారుతూండే రెండెకరముల పడమటి పంపును బీటికింప వదలి కాడిగట్టునవున్న రత్నంగారి రెండెకరముల బీటినీ వేలంలో కొని తన బీటిలో కలుపుకొన్నాడు. ఇప్పటి పశువుల దొడ్డి కూడా రామదాసే సంపాదించాడు. పసువుల కొట్టం ఇంట్లో వుంటే అనారోగ్యమని రామదాసు రెండవ కుఱ్ఱవాడు పట్టుపట్టి గడచిన యెండాకాలంలో కొత్త దొడ్లో రెండవ కొట్టం వేయించాడు. యింటి ముందరి మెరాబాలో ఒకటి రెండు పాడిగొడ్లుతప్ప తక్కిన వాటిని కొత్త దొడ్లోనే కట్టివేస్తున్నారు.

రామదాసు యింటిది తూర్పు వాకిలి. అతడు వీధి తలుపు నెట్టుకొని లోపలికిపోయి గొళ్ళెంవేసి ఆవరణములో నాలుగడుగులు వేసేటప్పటికి జోతి, "అమ్మా! అయ్య వచ్చా"డని చెప్పుతూ యెదురుగా పరువెత్తి వచ్చి చేయిపట్టుకొని లాగి "అమ్మకు సగం దోసకాయలు పచ్చడి నూరేటందుకిచ్చా"నని చెప్పగా "నీవు మంచి అమ్మవమ్మా" అని తండ్రి లాలించే వరకు కొండెక్కినంత సంతోషపడ్డది. ఆవరణంలో వాల్చివున్న మంచము మీద తండ్రి కూర్చోంగనే అతని నలుముకొని వొడిలో కూర్చొని "నేను వూచనియ్యం పిసికిబుక్క చేసుకొని తిన్నానూ, ఎవంట్లకూ యిన్నయినా పెట్టలేదూ" అని దీర్ఘాలుతీస్తూ చెప్పింది.

రా : ఎవ్వరికీ పెట్టకుండా అట్లా తినవచ్చా?

జో : తినగూడదూ? ఈతడవ తెచ్చుకొంటే పెడతాలే!

ఇంతలో మాలక్ష్మి నడికట్టు వేసుకొని కుడిచేతితో తోడు బాలా, ఎడమచేతితో యెత్తుపీటా తీసుకొని మందగమనంతో పొడుపు గొండపై ఉదయించే పూర్ణచంద్రుని కిరణజాలము నెదుర్కొని తన చిరునవ్వుచే యెగతాళిచేస్తూ మంచం సమీపించి తన భర్త మిక్కిలి డస్సి వుండడం చూచి "అమ్మాయీ! మీ అయ్యమీద పడబోకు. అబ్బాయి ముసుగు వేసుకొంటాడేమో మంచముమీద కూర్చొని చూస్తూ వుండు. లే, మాటవిని" అని అన్నది.

జోతి లేచి పరుగెత్తుకొంటూ బోయి పంచాదిలో దక్షిణపు పక్కన వేసివున్న పిల్లవాడి మంచంమీద కూర్చుండి వాడితో ఊం కొడుతున్నది. మాలక్ష్మి దూడను విడిచి పాలు చేపగానే కట్టివేసి, గేదెను వెన్ను చరిచి మెత్తు పీటమీద కూర్చొని రెండు చేతులతో పాలు పిండ నారంభించింది.

రాకాచంద్రుడు మాలక్ష్మి మోము చందురుడు అపహసించడంచేత చిన్నబోయి మిన్నుకెగబ్రాకుతున్నాడు. రామదాసు వుత్తరీయమును జుట్టి తలక్రింద బెట్టుకొని చేతులు పట్టెలపైపైచి కాళ్ళు జాచి అరమోడ్పుగన్నులతో చంద్రబింబం నాస్వాదించుతూ క్షణంలో అంతర్ముఖుడు కాగా పొత్తిళ్ళలో బాలుని ఊంకారములూ, పాలధారల జుంజుంరవములూ దహరాకాశముననూ మహదాకాశముననూ విలీనమైవున్న నాదబ్రహ్మముతో ననుసంధించి అన్నీ ఓంకారమున నేకీభవించినవి. నాడు పీరయ్య యోగివరేంద్రుని కరుణచే త్రివేణీసంగమమున కవల సహస్రారకమలమున బట్టబయలైవున్న పండువెన్నెల లభించిన ముక్తికాంతా సందర్శనసంజాత నిర్మలానందఝురీనిమగ్నుడై వొడలెరుంగక యోగనిద్రం జెంది, సప్త ద్వీపాంతరవర్తులై నవరత్నఖచితసింహాసనారూఢులై మణిస్థగిత భర్మకిరీటధారులైన చక్రవర్తులకు అనుభవింపరాని మహదానందమును దేహం వొరుసుకొనిపోవు నులకమంచమున నుయ్యాలలాగే మాలవాసరి చూరగొంటున్నాడు. ఆకసము నిర్మలంగా వున్నది. మలయసమీరములు మాంద్యమును పొందినవి. గగనలక్ష్మి వేయికనురెక్కలతో తనివోవక పరిశీలిస్తున్నది. మిద్దె పంచలోని దీపకళిక నిశ్చంచలమై వున్నది. చందురుడు పరుగిడనొల్లక తిరిగి తిరిగి సంచరిస్తున్నాడు. విరాట్పురుషుడు తన వేడికంటిని మరుగుపరచి, కలువకంటిని విప్పారికరించి కతగంటి కిరణములతో చుంబిస్తున్నాడు. మాలక్ష్మి దూడను పాలకు విడచి, మత్తను అరచేత బెట్టుకొని, మెత్తపీట రెండవచేతబెట్టుకొని లోపలికరిగి పాలు నారిమీదపెట్టి పొంతకుండలోని నీళ్ళు పట్టిచూచి స్నానంచేస్తే బడలిక తీరుతుందని భర్తదగ్గరకు వచ్చి లేపబోయి అప్పటి యాతని మహదావస్థను గ్రహించి కన్నుల బాష్పములు రాల

తన పూర్వ పుణ్యవశమున యీ పుణ్యపురుషుని చెట్టబట్టుటచేగదా తన కిట్టి యద్భుత దృశ్యములు అప్పుడప్పుడు లభిస్తున్నవని ఆనందించి మెల్లగా కాళ్ళవైపు కదలిపోయి ప్రేమాతిరేకమున తన పమిటె కొంగుచే నాతని పాదములు విసిరి వాటికి తగలకుండ ముమ్మారు నమస్కరించి బాలుని కడకు బోయి "అమ్మాయీ! మీ అయ్యకు కూరుకుపట్టింది. ఇక్కడ అరవవద్దు. పద" మని పొత్తిలి గుడ్డలతో బాలుని చేతులతో పెట్టుకొని తూర్పింటిలో మంచముకడ నున్న పెత్తుపీటపై దీపమునకు సమీపమున గూర్చుండి బాలుని వొంటికీ, మాడుకూ ఆముదము రాచి పాలుగుడుపుతూ తా నిప్పుడే చూచి వచ్చిన అద్భుతదృశ్యం మరల మనస్సునకు రాగా ఆ దృశ్యం యొక్క సూక్ష్మరూపమే తన యెదుట పాలుగుడుస్తున్నదని గోచరించి అదివరకు తన మనస్సు నావరించి వున్న ప్రేమభక్తి వాత్సల్యంగా పరిణమింపగా ఆనందంగా తియ్యని పాలుతాగుతూ సౌలభ్యవశమున బాలుడై తల్లి వంక జూచు విశ్వస్వరూపమును కతలక వీక్షించి మైమరచి వున్నది.

జోతి పచ్చడికీయగా మిగిలిన దోసకాయలను ముక్కలు గోసి అందరూ వచ్చిన తరువాత పంచుకొని తిందామని దాచివుంచి అన్నలు వచ్చే వేళయిందని ముక్కలు దెచ్చి చేటలో బోసి దీపము యెదుట పెట్టుకొని కుప్పలు పెట్టుతూ మొదటికుప్ప నాదీ, రెండవది బావదీ, మూడవది అమ్మదీ అని వరుసగా అందరి కుప్పలూ పెడుతూ కూర్చున్నది.

4. కు టు ం బ ము

మాలక్ష్మి పిల్లవాడిని నిద్రబుచ్చి వసారాలోకి వచ్చేటప్పటికి రామదాసులేచి మంచముమీదకూర్చున్నాడు. మాయ తిరిగి అతని నావరించింది.

మా : నీవు లేచి స్నానంజేస్తే యింతలోకి పిల్లవాండ్లు వస్తారుగా. మళ్ళీ పొద్దుపోతుంది.

రా : అట్లాగే. నీళ్ళుతోడు.

మా : సందున చేస్తావా, యిక్కడికి తోడక వచ్చేదా?

రా : తొడకరా. చెంబుతో కాసిని నీళ్ళిట్లియ్యి.

రామదాసు తలుపు తీసుకొని వీధిలోకి వచ్చాడు. నెల రెండుబార

లెక్కించింది. ఎదురుగా తూర్పు కనుమల వరస వెన్నెల్లో నల్లగా నిగనిగ లాడుతున్నది. ఈ వరుసలో సూదిదోడు, బొల్లుమోర రాయుడికొండ, ఖిల్లాకొండ అనే మూడు శిఖరములు ఆకాశమును నిక్కి చూస్తున్నవి. దక్షిణాన కోసెడు దూరములో యింకొక తిప్ప వున్నది. మాలపల్లెకు వాయవ్యాన మాదిగపల్లా, దానికి ఉత్తరాన ఫర్లాంగు దూరములో మాల కొంపా కమ్ముకొని వున్నవి. రామదాసింటికి పడమర యిరవై గజములలో పూరగొంపా, యీ రెండింటికి మధ్య మంగళాపురమునుంచి పడమటి పొలమునకు పోయే డొంకా వున్నవి. ఊరికి తూర్పు దక్షిణాల రాస్తా, దాని కానుకొని ఊరచెరువూ, వాటి నడుమ శివాలయమూ, దానికి తూర్పున పంట కాలువా, దానిగట్టున అమ్మవారికొంపా వున్నవి. పెద్ద కాలువ కనుమలకు తూర్పుగా పోతుంది. గ్రామానికి యీశాన్యమునా, నైరుతీమూలా రెండు రైలుస్టేషన్లున్నవి.

రామదాసు యిల్లు యెదురుబడి రెండేసి దూలముల మిద్దె. యింటికి తూర్పునా, దక్షిణానా పెంకుటి వసారాలూ, యింటిముందు ఖాళీస్థలమూ, వీధి కానుకొని దక్షిణపు గోడమీద రెండు దూలముల పూరికొట్టమూ వున్నవి. ఇంటికి పడమర విశాలమయిన వాకిలి, దక్షిణమున పశువులవాకిలి, వీటిచుట్టూ పెంకుటి మదురుపోసిన ప్రహరీ గోడా కలవు. పడమటపోయే డొంకలోకి యింటిదొడ్డికీ పశువుల దొడ్డికీ దిడ్డి వాకిళ్ళున్నవి. తూర్పున సింహద్వారములూ, వాటి కెదురుగా ఖాళీ పోరంబోకులూ వున్నవి. డొంకలోనుంచి యింటికి ఉత్తరంగా ఒక వీధి వచ్చి పోరంబోకులో కలుస్తుంది. రామదాసుతండ్రి నలభై సంవత్సరములక్రింద యీ పోరంబోకులో నాటిన వేపచెట్టు పెద్ద మానైంది. దాని మొదట అరుగువేసి పైన వీరబ్రహ్మంగారి కావిడంతా యెత్తారు. ఈ చెట్టుకింద శ్రీరామమందిరమూ, గ్రంథాలయమూ కట్టించడానికి స్థలం నిమిత్తం రామదాసు రెండోకుమారుడు దరఖాస్తు పెట్టాడు. యింకా మంజూరు కాలేదు. పడమటిల్లు రెండు గదులుగా అరగోడపెట్టి విభజించారు. తూర్పింటిలో గదులులేవు. కాని ఆగ్నేయమున గదిపారున పెద్ద అరుగువేసి వాకిటి రెండుపక్కలా తూర్పు వసారాలోకి కొత్తగా రెండు కిటికీలు పెట్టించారు. తూర్పింటిలో నుంచి

దక్షిణపు వసారాలోకీ, దానిలో నుంచి పడమట దొడ్డిలోకీ వాకిళ్ళున్నవి. దక్షిణ వసారాలో వంట చేసుకొంటారు. తూర్పింటిలో ఉత్తరపుదరిన గడవంచీ, వొట్టాకు మండె పెట్టి, కొట్టంలో మిరపకాయల బోరెములూ, గింజలగాదే పెట్టారు. ఉత్తరపు గోడ వెంబడివున్న మూడు పాతళ్ళకుగాను ఒక దాంట్లో వడ్లు నిలవవున్నవి.

రామదాసు బయటిపని దీర్చుకొని వాకిట దగ్గరకు వచ్చేవరకు వెంకటదాసూ, అప్పాదాసూ కావిళ్ళు వేసుకొని పేరెములుతీస్తూ, కేకిసలు కొడుతూ వస్తున్నారు.

రా : ఆఁ, మెల్లగా రాండి. బుంగలు పోగొట్టేరు.

అప్పాదాసు కావటియొక్క వెనుకమట్టు మండిగానికి తగిలింది కాని బుంగపోలేదు.

రా : అడుగులో హంసపాదు పెట్టేవురా.

అ : ఇంత మాత్రానికేనా.

రా : అప్పుడూ! నీ కాని డిక్కు-వ దింపు. చన్నీళ్ళకుంటవి. యింత ఆలస్యము జేశావేమి?

అ : బానలూ, తొట్లూ అన్నీ నింపివేశాం.

రా : ఆఁ, అట్లా రొప్పుతున్నావేమి?

అ : బావ నన్ను బహుతిప్పలు పెట్టాడు. ఆయన యెన్ని కావిళ్ళు తెచ్చాడో నేనూ అన్ని తెచ్చా. వచ్చేటప్పుడూ పోయేటప్పుడూ ఒకటే వురకడం.

రా : పెద్దాబ్బాయ్ ! యెందుకురా పాపం చిన్నవాణ్ణి తిప్పలు పెట్టడం ?

వెం : (అప్పడిపంక చూచి) — చిన్నవాడివా ? గారగసికాలె వున్నావు.

మా : మీరిద్దరూ యిట్లా రండి, పొంతకుండలు వాకిట్లోకి పట్టుక వస్తురుగాని.

వెం : ఇద్దరేసి పట్టాలనా. రారా చెరివొకటి పట్టుకవస్తాం.

మా : అయ్యో, వా డొక్కడా! నడుము నొప్పిపట్టేను. మీ వంతాలు నరేకాని నా పొంతకుండలు భద్రం.

జోతి రెండు చెంబులు పట్టుకొని వచ్చింది. ముగ్గురూ నీళ్ళుపోసు కొంటున్నారు. మాలక్ష్మి భర్తకూ, కొడుక్కూ వీపు తోముతుంటే జోతి నేను బావకు వీపు తోముతానని నడుమువగ్గర సన్నమై భుజములవగ్గర విశాలమైన వీపు తోమింది.

స్నానమైన తరువాత వుతికిన పంచలు కట్టుకొని అందరూ ఇంట్లోకి పోయినారు.

వంటవసారాలో ఆగ్నేయాన పొయిలు పెట్టారు. పడమటి భాగంలో రామదాసుకు పళ్లెమూ, తక్కిన వాండ్లకు కంచాలు పెట్టి అన్నం వడ్డించి దానిమీద గోంగూర వేసి యిదిగో మీ అమ్మాయి తెచ్చిన దోసకాయల పచ్చడని తలాకాసిని పచ్చడి బద్దలు వేసి సాయంత్రం వేసే మామూలు ప్రకారం అందరికీ నెయ్యి వేసింది.

జోతి : అమ్మా యిటురా మాట (చెవిలో) అందరికీ నా దోసకాయ ముక్కలు పెట్టవూ?

మా : ఇప్పుడు కాదు. అన్నం తిన్న తరువాత.

జో : అందాకా చెప్పవద్దు.

రా : ఏమి టా రహస్యం.

జోతి : వొట్టు. చెప్పేవు!

మా : చెప్పనులే; మీ రెందుకూ మా సంగతి.

రా : చెప్పకపోతే మానెలే.

జోతి : చూడమ్మా, యీ మొద్దుకంచం నాకు కవలను. బుల్లికంచం కొనిపెట్టమంటేనూ.

మా : ఈసడవ కంచరవాండ్లు వస్తే కొందాంలే.

జోతి : అయ్యోయ్, అమ్మే—నాకే—పయిటాల—రోజూ—ఆ బియ్యపు అన్నమే-పెట్టమంటే-పెట్టదు.

మా : ఏమే అమ్మా, సుకరాలు పోతావు, ఈ పూట వండింది నీకు చద్దెన్నానికి మిగిల్చి పెడుతూనే వుంటిని. ఎటువచ్చి నీవు మధ్యాహ్నమేగా

జొన్నన్నం తినేది. కాకపోతే మట్టుకు పండిన గింజలు పారబోసు కొంటారూ?

వెం : మూడుపూటలా వరెన్నంతింటే వ్యవసాయం చేసినట్టే, తూర్పున అసలు మెట్టేలేదు. వాండ్లకేమి వ్యవసాయ ముంది? నాట్లు వేయడమూ; నూర్చుకోవడమూ; మనుష్యులు పూవపొట్టలూ వాండ్లూ వుంటారు.

మా : మధ్యాహ్నం మీకు అన్నం దీసుకొని రావడానికి నానా యిబ్బందీ అయింది. మీరిద్దరూ చెరొకకోనకూ పోతిరి. నేను యింట్లో వుంటే బయటికీ, బయటికిపోతే యింట్లోకీ లేదాయె. ఆఖరుకు పెద్దిపున్నన్న మేనత్తను బతిమలాడి పిల్లవాడి దగ్గర కూర్చోబెట్టి ఆపరా దాదరా లగువులుతీసి వచ్చేవరకు పిల్లవాడు చేతుల్లో నిలవకుండా యేడుస్తున్నాడు. అసలావిడకు పిల్లవాణ్ణి పట్టుకొనే చేత కాదు.

వెం : అసలు పుట్టుకుంకాయె.

మా : నిరుడు యీ రోజుల్లో ముసలమ్మ బాగా వోపిగ్గానే తిరుగు తున్నది. ఏమీ ఆమె మంచానబడి వడసారం ఆరునెలలు కూడా కాలేదు. ఆమె రోజులు వెళ్ళబుచ్చుకొని పోయింది మహరాజు. ఎప్పుడూ గడిచిన రోజులే మంచివి.

రా : కాలంవచ్చినప్పుడు పోక మన కిబ్బందని మానుకొంటుందా. రేపు మన కాలమువస్తే మనముమాత్రం బోమా. పిల్లలు నాదాన్లంచే వదిలి పెట్ట వూరుకుంటాడా?

జోతి : అమ్మా! రేపెక్కడకే అయ్యా, నీవు పోవడం.

అ : (పగలబడి నవ్వుతున్నాడు.)

వెం : ఎక్కడకా? దేవుడి దగ్గరకు.

జోతి : దేవుడు తన దగ్గరకు మిమ్ములను రానిస్తాడా?

మా : ఆ, ఆ దేవుడు రానిస్తాడు.

జోతి : ఇక్కడి దేవుడిగుడిలోకి మనలను రానీయరేమి?

మా : రానీయకపోతే వాండ్లే చెడ్డారులే! మీ అన్న మనకు దేవుడి గుడి కట్టిస్తున్నాడుగా.

జోతి : మనగుడిలోకి వస్తాడా దేవుడు?

మా : ఆహా; యెవరు కష్టించుకున్నా వస్తాడు. ఆయన కంటు లేదు.

రా : పెద్దదేవుడు మనలోనే వుంటే యీ రాతిదేవుళ్ళెందుకు? రాళ్లు దేవుళ్ళయితే రానులు మింగవా అన్నాడు.

వెం : నీ దంతా అద్వైయితం. అంతా నీ వంత వాండ్లయితే దేవుడిగు ళ్ళక్కరలేదు. మే మంతా ముక్కులు పట్టుకొని కూర్చుంటామా యేమి ?

రా : ఎందుకు కూర్చోగూడదు?

వెం : బువ్వెక్కడలా యిగను.

రా : పెట్టివుంటే అదే వస్తుంది.

వెం : చాకిరీ చేసుకుంటే వస్తుంది.

రా : చాకిరి చేసుకొన్నా రానిరోజులు వస్తవోయ్. అప్పుడు మన తెలువు లేమీ అక్కరకురావు. లక్ష్మి యెటువంటిదంటే—తాటికాయల్లో నీళ్ళు చూడరాదూ. అవ్వే వస్తవి, అవ్వే యెండిపోతవి.

క. "సిరి దా వచ్చిన వచ్చును
సలలితముగ నారికేళ సలిలముభంగిన్
సిరి దాఁ బోయినఁ బోవును
కరిమ్రింగిన వెలగపండుక్రమమున సుమతీ."

జోతి : అమ్మా! మొద్దుకంవాన గుజ్జు తీసుకుంటే రానేరాదు.

మా : అమ్మాయీ! నీకు పొద్దుగూకులూ గునుపేనే సే!

జోతి : చూడమ్మా నా చేతిన యెంత గుజ్జుకుక్కొనున్నదో. గీస్తే అట్లాగే వుంది. ఎప్పుడమ్మా చిన్నకంచం కొనిపెట్టడం?

మా : నీవు యేపట్టుపడితే అదే పట్టు. కొనిపెడతానంటిగా.

[మాలక్ష్మి చల్లబోస్తూ వుప్పు వడ్డిస్తున్నది.]

వెం : అయ్యకు కాస్త పెరుగు వేయరాదూ?

మా : అందరికీ వేస్తేనేగాని ఆయన వేయించుకోడు.

వెం : అందరూ పెరుగు తాగవలెనంటే నాలుగుబర్ల పాడికావాలె.

మా : సరే నాయనా, యీ ఒక్క బర్రెతోనే తెమలడంలేదు. రెండో బర్రెకూడా యీనితే యెట్లాగా అని చూస్తున్నా. మీ చెల్లెలు రోజూ మూటెడు గడ్డి తెస్తుందేమో యేదో పౌకమాట చెపితే.

రా : ఆమె వున్న బర్రెనే అమ్ముతాననంటున్నది; గడ్డెక్కడా దొరక్క.

మా : మన చేలల్లోనే తెమ్మనేది. ఆసాములు పుట్టనిస్తారూ! గడ్డి యెండిపోయినా మాబాగే కాని మాలవాండ్లు కాలుపెట్టకూడదు.

రా : కనుక్కో యేమంటుందో.

మా : ఇప్పటి కీ వున్నగొడ్లను సగరొప్పుకుంటే చాల్లే. ఈయేడు మా పెద్దబ్బాయి పెండ్లయి కోడలువస్తే అప్పటికి చూచుకొందాం.

వెంకటదాసు తలవంచి ముసిముసినవ్వులు నవ్వుతూ వూరుకున్నాడు. అందరూ భోజనంచేసి దొడ్లో చేతులు కడుక్కొని తూర్పింట్లోకి పోతున్నారు. మాలక్ష్మి భోజనానికి కూర్చున్నది.

జోతి : (రహస్యంగా) ముక్కలు పెట్టవద్దూ.

మా : అమ్మాయి తియ్యవోసముక్కలు పెట్టుతుందట, తీసుకోండి. పెట్టేదాకా నిలవడంలేదు.

రా : ఇందాకటి రహస్య మదేనా?

అ : ఇటదే యిటదే అని ఒక కుప్ప తీసుకొన్నాడు.

జోతి అందరికీ తక్కినవి పంచిపెట్టింది. రామదాసు ముక్కలు తింటూ దస్తరం దీసుకొని వసారాలో దీపం దగ్గరకుపోయీ వుండగా —

వెం : ఈ యేడు పొగతోట మానుకుండేటట్లేనా?

రా : సంగడు అందరిచేత పొగాకు మాన్పిస్తుంటే మనము పొగాకు పండించడమా. సావరాల్లో తాటిచెట్లు గీత కియ్యనన్నాడట.

వెం : ఈ వున్న పొట్టాకయినా యేకాడికో పొకడ పెట్టుకుంటే మంచిది. వాడు యివంతా తగలపెడతా నంటాడేమో. ఎంత హీనమైనా వందరూపాయల సొమ్ము.

రా : అంతమాత్రపువాడు కూడాను.

వెం : రేపుపొద్దున బేరమిచ్చి తోలిపెడతా.

రా : నీ యిష్టం—యిందుట్లో వొకబొక్కు లేదేమిరా?

వెం : లేకేమవుతుంది? బాగా చూడు.

రా : చూశా, వెంగమ్మగారి రాజయోగసారమూ, శేషాచలనాయుడు గారి పరమపదమార్గమూ, సిద్దప్పగారి తత్వాలూ, కోటయ్యగారి గురు కీర్తనలూ, శివరామ భాగవతులవారి తత్వకందార్థాలూ, పీరయ్యగారి యేలలూ, సీతారామాంజనేయమూ బుచ్చయ్యగారి సాధన చతుష్టయమూ - అంతే. శ్రీరామశాస్త్రిలవారి భక్తియోగం లేదు. అది నా పారాయణ గ్రంథం.

మా : లోపలనుంచి-పొద్దున సంగడూ మరొకాయనా వచ్చి ఒక పుస్తకం తీసుకొనిపోయినారు. రెండో ఆయన యెవరో తుంగదుర్తి బుచ్చయ్యగారట. మన అయ్యగారూ వారూ గురుపుత్రులుటే ?

రా : బుచ్చయ్యగారా! మన యింట్లో అడుగుపెట్టారా? యెంత సుదినం. అయ్యో నే నింట్లో లేకపోతినే అప్పుడు. ఆయన మహా తపశ్శాలి. యెన్నాళ్ళనుంచో దర్శనం చేయవలెననుకొంటున్నా. వారు యెక్కడ దిగారో?

మా : ఎక్కడ దిగిందీ నాకు తెలియదు. రేపల్లా వుంటారట.

రా : అయితే సరే. పొద్దున్న దర్శనం చేయవచ్చు.

వెంకటదాసూ, అప్పాదాసూ దుప్పట్లు తీసుకొని కొత్త దొడ్లో పడుకొనేటందుకు వసారాలోకి వచ్చారు. వెంకటదాసు మనస్సు మండెవేసిన వొట్టాకు మీదికి పోయింది. మళ్ళీ మలుపుకొన్నాడు. అన్ని పనులకంటే ముందు పొద్దున పొగాకు అమ్మివేయవలెనని అనుకొంటూ యిద్దరూ బయలుదేరారు.

అ : బావా! అదిగో బర్రె యీనుతూ వున్నది.

వెం : నిజమే. బర్రె యీనబడ్డది.

జోతి ఆ మాటలు విని పరుగెత్తివచ్చి చూచి "అమ్మా, మన బర్రె యీనుతున్నదే."

మాలక్ష్మి త్వరగా చెయి కడుక్కొని వాకిట్లోకి వచ్చింది.

జోతి : అమ్మా, మనకు చిన్నబుజ్జామ పుడుతుంది గావాలె.

మా : పుడుతున్నది.

వెం : మనం పోదాం రారా.

అ : ఇవ్వేళ యిక్కడే పడుకొంటా. తెల్లవారుజామున లేచి పని కోసం వస్తాలే.

వెం : ఇక్కడేమి చేస్తావు? బర్రెకు నడుములు పడతావా?

అ : నీవు పట్టు.

రా : పెద్దవాండ్లను మళ్ళీ అంటార్రా?

వెం : సరే, నేబోయి హాయిగా పడుకొంటా.

5. బర్రె

రా : బర్రె లేవలేకుండా వున్నది. కొంచెం ఉగచెడ్డట్టు కనబడు తున్నది.

మా : ఉగచెడడమంటే వొంటిగొడ్డుకున్న పోషణ నాలుగు గొడ్లల్లో అమురుతుందా. అందులో యీతలు ముదిరిన గొడ్డు.

రా : కాస్త పచ్చిమేతవేస్తే యిప్పుడు ?

మా : ఇప్పుడు మేతతింటుందా? నారాయణమూర్తి పెట్టిన ఆనాలుగు ఘడియలూ గడవాలె. పాపం దానికి కష్టసమయంగదా!

జోతి : అమ్మోయి ! బర్రె నాలుక వెళ్ళబెట్టుతున్నదే.

అ : అదిగో! పుచ్చబుడ్డ పడిపోయింది.

మా : ఇక ఆట్టేసేపు పట్టదు.

జోతి : రెండుకాళ్ళతో దణ్ణంపెడుతున్నట్టుగా వున్నదేమే ?

మా : నారాయణమూర్తీ! ఈ మాయ ప్రపంచంలో యెందుకు పుట్టిస్తున్నావురా అని దణ్ణంపెడుతుందట.

రా : భూమిమీద పడేవరకూ జంతువుకు పూర్వజ్ఞాన ముంటుందని రాజయోగసారంలో చెప్పారు. అదిగో కలిలో ప్రవేశించింది.

జోతి : అదిగో దూడ వచ్చింది.

బర్రె చటుక్కునలేచి గిఱ్ఱునతిరిగి తన జన్మ సార్థకమైనట్లు కండ్ల

నానందం వెలిబుచ్చుతూ బిడ్డను చూచి వాయికెలు కొటుతూ వొంటినున్న మురికంతా నాకడం ఆరంభించింది.

మా : దాని ముక్కులా కంట్లా మట్టు తుడవండి.

రా : ఎవ్వరూ తుడవక్కరలేదు. తల్లే తుడుస్తున్నది.

మా : ముక్కులు ఊపిరాడవు. తుకిచి గట్టెలుగిల్లండి, మొగమాడే: మీ మాగాని దున్నుతుంది.

రా : ముక్కులుపిండి గట్టెలు గిల్లబోగా బర్రెబుస్సుమన్నది. దానిని గదిమి గట్టెలుగిల్లి పొట్టమీదపెడితే తల్లి తినివేసింది. దూడ వొకమాటు చిన్నగా అరిచి కాళ్ళు ముడుచుకొని మెల్లగా లేచి తొట్రుపాటుతో తప్పు టడుగులువేసి పొదుగువంకకు పోయింది.

మా : ఓసి నీకడుపుడక. అప్పుడే నీ కడుపులో యెలుకలు తోడు తున్నవచే! నోటి కందించండి.

రా : దానిని పొదుగు దగ్గరకు యెవరు పంపింవారో వారే కుడుపు తారు. మీరు తొందరపడడ మెందుకు ? చూస్తూ ఉండండి.

దూడ మెల్లగా పొదుగులో మూతిపెట్టి అటూ ఇటూ నెట్టి నోటిలో చన్ను యిరికించుకొని చప్పరించడ మారంభించింది.

రా : సరేనా.

మా : సరేగాకేముంది. జంతువు పుట్టించే అందుకామె.

రా : అన్నమయకోశాన్ని పోషిస్తేగా ప్రాణమయ మనోమయ విజ్ఞానమయ కోశాలు అందులో నిలువబడేవి ?

జోతి : అమ్మా, మనము జున్నుపాలు తాగే దెప్పుడే?

మా : ఈ పూటవి ముర్రుపాలు పిండి కుడితిలో పోసి పొద్దుటివి జున్ను చేసుకోవచ్చు.

రా : మాయపడేవరకు మెల్లెయినా వొక గంటసేపు పడుతుంది. దానికి మానెడు గింజలుపెట్టి కాస్త పచ్చగడ్డి వెయ్యి. పుంజుకొని మాయ వేస్తుంది.

మా : అప్పుడూ! గడవంచిమీద తట్టలోవి మానెడు సజ్జలు చేటలో పోసుకరా.

అప్పుడు సజ్జలచేట ముందర పెట్టంగనే బర్రె దాణాతిని వొళ్ళు విరిలించి వరిగడ్డి మేస్తూవున్నది. దూడ కాసినిపాలుతాగి అటూ ఇటూ రెండడుగులు వేయబోగా తల్లి దూరంగా పోనీయలేదు. నాలుగు నిమిషములలో దూడకింద బడుకొని కనుమూయ నారంభించింది. బర్రె దూడను మూచూచి సమీపాన పడుకొన్నది.

అ : మామా, రేపు వూళ్ళో గొడ్లను చెరువులో నడిగడ్డకు తోలుతారట. నీరు దీసింది.

రా : ఈయేడు గడ్డి బాగా పట్టిందా?

అ : మోకాలెత్తు పెరిగింది. పెదనడిగడ్డన అంతా తుంగ బట్టింది. కాని చిననడిగడ్డన దోమకాలూ, చెంగలి కలగలుపులుగా పెరిగింది.

రా : అయితే బాగా పదిహేనురోజులు మేయవచ్చు. తుమ్మకాయ యెద్దులకు పదిరోజులు సరిపోతుంది. పుల్లరెంత?

అ : యెంత; ముష్టిది, బర్రెకు అర్ధా, ఆవుకు పావలా. పుల్లరి ఖరీదు వొక్కరోజు మేతకే యీయవచ్చు.

రా : రేపు ఆడగొడ్లన్నిటిని తోలకపో, పుల్లరి రేపే యియ్యవలెనా?

అ : మన గొడ్లకు తరువాత యిస్తామంటే వూరుకొంటారు. రేపు వూరికె లెక్క వ్రాసుకొంటారు.

మా : అడుగో పిల్లవాడు లేచిన ట్లున్నాడు. మామా, అల్లుడూ మంత్రసానిపని చేయండి. నే బోయి పడుకొంటా. పద పిల్లా పడుకుందువు గాని; బుజ్జాము పుట్టిందిగా.

జోతికి కూరుకుపాట్లు వస్తున్నవి. లేచి వొళ్ళు విరిచి బుజ్జామను వొక్కమాటు ముద్దుపెట్టుకున్నది.

జోతి : అమ్మా, దీన్ని లోపల కట్టివేయవద్దటే?

మా : నిన్ను మీ అమ్మ దగ్గర లేకుండా బయట కట్టివేయమంటావా?

జోతి : ఊఁ పోమ్మా.

మా : రాత్రి చినుకులేమి రావులే. కాస్త మర్లు అణిగిన దాక దానమ్మ దగ్గర పడుకోనియ్యి. ఇప్పుడే తీసుకపోతే తల్లి అరుస్తుంది.

అ : అత్తా, రేపు నాకు పెరుగన్నం గట్టాలె.

మా : అట్లగేలే, యేమి కథ?

అ : రేపు వూళ్ళో గొడ్ల వాళ్ళంతా కుశామత్తుగా ఆడుకుంటారు.

రామదాసుకూ అప్పాదాసుకూ పక్కలువేసి మాలక్ష్మి జోతి లోపలికి పోయి పడుకొన్నారు.

అప్పుడు తన మంచమున కాలుకొని గొంతు గూర్చొని కొంచెం సేపు బర్రెవంక చూచి మోకాళ్ళమీద ముంజేతులు అడ్డంగా పెట్టుకొని వాటి మీద తన మొగ మానించి తాను పొద్దున పెరుగన్నం కట్టుకొని నడిగడ్డకు పోవడమూ, అక్కడ పిల్లలతో ఆడుకోవడమూ, చెర్లో యీతకొట్టడమూ తలపోసుకుంటున్నాడు.

రామదాసుకు బుచ్చయ్యగారు తలంపుకు వచ్చారు. కొంచెము దీపం దగ్గరకు జరిగి దస్త్రంలోవున్న గురుకీర్తనలు తీసుకొని నాలుగు కీర్తనలు కూనిరాగములు తీస్తూ చదువుకొన్నాడు. ఇంతలో బర్రె లేచిన చప్పుడయింది. రామదాసు బర్రెవంక చూచి పుస్తకం మూసి, "అరే అప్పడూ! మాయ వేస్తున్నది. తింటుందేమో మూతిమీద కొట్టు" అని చేతిలోవున్న కట్టతో పేడ పళ్ళెంలోకి మావి నెట్టుకొని దూరంగా బోర్లించి చేతులు కడుక్కొని వీధి తలుపు గొళ్ళెంవేసి యిక పడుకోరా పొద్దుపోయిందని అప్పడితో చెప్పి తన మంచముమీద పడుకొన్నాడు.

అప్పడికి వెంటనే నిద్ర పట్టింది. రామదాసుకు యేదో ఆలాపనగా వుండి కాసేపు లేచి కూర్చున్నాడు. మనస్సు ఆలోచనా సముద్రంలో సుడిగుండమువలె గిరగిరతిరుగుతున్నది. తలంపులువొకదానివెంబడివొకటి తరంగములవలె వస్తున్నవి. అరే, దాని కేమి తెలుసు, పశువని అనుకొంటాము. దానికి హృదయంలో తన బిడ్డమీద యెంత ప్రేమ వున్నది. "మరులు కొస్త అణిగినదాకా" అని ఆవిడన్నది. అప్పా యేమి మర్లు! అయితే అవి కూడా అణిగిపోతవిగా(వా)లె. మొదట వున్నమర్లు యెందుకు తరువాత వుండవు? దూడ పెద్దదైతే తల్లీ పిల్ల సంబంధం అవి అసలే మరచిపోతవి.

ఈ సంబంధమునే పుత్రేషణ అంటారు. దారేషణ పశువులలో తక్కువగా వున్నదనుకొంటాను. నిజంగా పశువులలో స్త్రీ పురుష సంబంధమును వ్యసనమే అనడానికి వీలులేదు. ఋతుకాలంలో తప్ప ఒకదాని మొఖ మొకటి చూడవు. తల్లి పెండ్లిమాట యెత్తంగనే వెంకటదాసు యెంత ఆనందపడ్డాడు! ముఖం కళకళలాడింది. మొన్నటిదాక యేమి యెరగనట్లు వుండేవాడు. ఋతువు వచ్చేవరకు ప్రతినీ అట్లా మారిపోతుందిగాబోలె. ఏదో వొక అద్భుతమైన రసప్రవాహం పొంగివచ్చినట్లు కనబడ్డవి. ఇవి వ్యసనాలనీ, తుచ్ఛసుఖాలనీ కొందరంటారు. నాకు కనబడ్డ యీ రెండు దృశ్యములూ వట్టి యీషణములేనా, మాయాకల్పితములా. మాయంటే అనేక అర్థములు కావచ్చు. దాని కేమి. ప్రేమ స్వరూపుడయిన భగవంతుని యొక్క ప్రేమే అనేక రూపములుగా పరిణమిస్తుందని సంగ దంటాడు. అయితే యివికూడా భగవంతునివలె శాశ్వతములు కావాలె. మాయపుట్టుకు శాశ్వతమయింది కాదా? ఇవి దుష్టములనీ, త్యాజ్యములనీ బోధిస్తారే. ఈ బోధలప్రకారం యశోదా గోపికలయొక్క ప్రేమనుకూడా యీషణము లన వలసివస్తుంది. అవి యీషణములయితే వారికి మోక్షసాధనము లెట్లాయినవి? పైగా క్రోధంగూడా మోక్షసాధన మన్నారు. మొత్తంమీద చూస్తే ఐహికం ఆముష్మికానికి మెట్టులాగా కనబడుతుంది. ఈ మెట్టును ఉపయోగించుకోవడంలో వుంది. నిచ్చెన స్వర్గానికి వేయవచ్చు, నరకానికి వేయ వచ్చు. పైకిపోయే మెట్లు స్వర్గానికీ, దిగువకుపోయే మెట్లు నరకానికీ దారి తీస్తవి. సృష్టిలో వుండే అంతస్తులను బట్టి చూస్తే మనుష్యులము చాలా యెక్కివచ్చాము. వీటిని పూర్తిగా యీషణము లనడంకంటె మోక్షసాధనము లనడమే బాగుంది. ఈ పశు వీ యీతకు వొక మెట్టు పైకెక్కించవను కొంటాను. వెంకటదాసూ తాను పొందిన ఆనందంవల్ల వొక మెట్టు యెక్కినట్టే భావిస్తాను. అందుకనే రాజయోగం సర్వోత్కృష్టమన్నారు. రాజ యోగమంటే నిచ్చెన వేసుకొని మే డెక్కినట్లు, మనుష్యులకు యెగిరి మే డెక్కడం దుస్సాధ్యం.

పూర్వసంస్కారంవల్ల సంగడికి అన్నీ మంచిదారు లున్నవి. వాడి కింకా పణుకు చిక్కినట్లు లేదు. కాస్త చేయందించేవాడు లేకపోతే దార్లు

తొలుగుతవి. బుచ్చయ్యగా రనుగ్రహిస్తే బాగుండు. సంగడు హెచ్చరించే వుంటాడు. పొద్దున ఆయనతో అని చూశాం. యేమంటారో.

రామదాసు కీ తలంపులన్నీ అప్రయత్నంగా వచ్చినవి. ప్రారంభంలో వీనిని తొలగింపవలెనని ప్రయత్నం జేశాడు. చేతకాలేదు. తరువాత ఆ ప్రయత్నమే మరచిపోయి ఆలోచనా ప్రవాహంలో పడ్డాడు. మైళ్ళకొలది కొట్టుకుని పోయినాడు. ఇప్పుడు తిరిగీ స్ఫురణకు వచ్చింది. బలవంతంగా నిలువరొక్కుకొన్నాడు. ప్రవాహంలో నిలువరించలేక పోయినాడు. కట్ట తెంచుకున్న ప్రవాహంవలె మనస్సు పరుగెత్తుతున్నది. చిత్తమును నిరోధింపవలెనని పునఃప్రయత్నం జరిగినా సాధ్యంగాలేదు. ఆలానము విరుచుకొని పరువెత్తు మదపుటేనుగువలె విహరిస్తున్నది. గురువాక్యం తలంచుకొన్నాడు, స్మరించాడు. సాయంతన మందసమయువుగా నలవడిన యేకాగ్రత మరల కుదరలేదు. నీటిసొనలవలె పుట్టి మానసక్షేత్రము నార్ద్రముగ చేసే చింతనామృత ముబికిరాలేదు. జలలు తిరిగిపోయిన బావివలె మానసం శూన్యమైంది. మరిచిన వేణుగానసరళిని మనస్సునకు దెచ్చుకొన ప్రయత్నించి విఫలమనోరథ యయిన గోపిక చందమున, నిగమమహాటవిలో సంచరించి పరబ్రహ్మము గానని ఛాందసునిమాడ్కి ఖేదమనస్కుడై నిట్టూర్పుల నిగుడ్చుతూ కనుల నశ్రుకణము లురల నిలిచి వొక్కక్షణ మూరకున్నాడు. మనస్సున కేదో హఠాత్తుగా స్ఫురించినది. చూడ్కులు గొడుగుబల్లపై ప్రసరించినవి. తలపై నెమలిపురిం జేవురుకొని కస్తాసురలు అరమోడ్పు జెంద, పెడవలై కడుంకడు నిడువలై లావణ్యముఖసరోవరమున తేలియాడ, నెన్నుదిటిపై కస్తూరితిలకమును దులకించే ముంగురులు చెర్లాటలాడ, సొబగు దళుకొత్తే చిరునవ్వు తెలికాంతులను లలితకపోలములపై ప్రసరింప మొగము నోరగా నుంచి పగడంపుజిగి నెగజిమ్మ బింబాధరముపై కరాస వంశీలతం బొనిపి నెత్తావి వెదజల్లు ముఖసమీరంబులచే పిల్లనగ్రోవి నూదుతూ, చిగురుటాకులరవళి నువ్వెత్తుగొనని వేయిగొనలు వేణురంధ్రములపై బరపుతూ, పై జయంతీ లతాశోభితమై బంగారు చిరుగజ్జియలు కిటికిటి రవంబులతో హేమపీతాంబరాలంకృతమైన జఘనంబునసూ ముల్లోకపావనములైన వ్యత్యస్తాంఘ్రికములములనూ తాండవమాడ

త్రిభంగి లలితంబై నీలమేఘశ్యామంబై భువనమోహనంబైన శ్రీకృష్ణాఖ్య పరబ్రహ్మము నడుమ నిలువ ఆ జవ్వనంపు మొలక బొచ్చెముఁలేక అచ్చు బడి అచ్చెరువుగ అందరి కన్నెరూపులై కాఱుమబ్బుపై హత్తికొను క్రొక్కారు మెరుంగులంబోలు గోపకన్యాసహస్రములతో కేలం గేలు గీలించి అంగనపొంత మాధవుఁడూ, ఆతనిచెంత నంగనగా నల్లకలువలూ హేమకమలములూ కలిపి గుచ్చిన దండయొక్క రవళి యపహసింప, శృంగారభావభరితంబై, నవరస పోషితంబై మర్మకంకణాకలితంబై మండల భ్రమణము గావించు రసమండలము మనోనయనామృతంగా చిత్రింపబడిన యొక్క చిత్రపటముం గని నిశ్చేష్టుఁడై చిత్తవృత్తులు నశింప సంకల్పరహిత మైన మనస్సుతో చూరకున్నాడు. పటమును కొంతవడి చూచి తలవూచి "అవు నవును. ఈ దృశ్యమూ భగవంతుని ప్రేమయొక్క విలాసమే. ఇక్కడ యీ విధంగా వ్యక్తమైనది. అస్తగిరి గహ్వరవిని ర్గతమై కృష్ణాలహరి వొకచోట రాళ్ళపై నెక్కి దుముకుతుంది, ఒకస్థలమున కారడవిలో విటపివారముచే నాచ్ఛాదితమై దాగుడు మూత లాడుతుంది. వొక కెలంకున సన్నగిలి చిన్న బాలిక వలె చెర్లాడుతుంది. వొకతావున మడుగుగట్టి నిర్వేగమై నిలిచిపోతుంది. వొకతేవను రౌద్రరూపిణియై పొంగి పొరలి వెల్లువలై సృష్టిసంహారం గావి స్తుంది. వొకపరుపున బంధింపబడి మందగామినియై ఆంధ్రమాతృస్వరూపం దాల్చి ఆంధ్రలోకమునకు జీవనము వర్షించి సర్వకళాప్రదాయినియై అంత ర్ధానము నొందింది. యివియన్నీ కృష్ణామాయి యొక్క విలాసము లయినట్లు ఈ బ్రహ్మాండములన్నీ ఆ ప్రేమసముద్రుని యొక్క లీలలే. కృష్ణుని బాల లీలలచే యశోదముఖమున తాండవమాడిన ఆనందమే మహిష ముఖమున అవతరించింది. ఈ పటమునందలి కృష్ణుని ముఖస్మేరలేశమే వెంకటదాసు యొక్క చిరునవ్వు. ఇది రెండూ దాసుగా గెడెగా తరణోపాయము లన దానికి సందేహంలేదు" అని నిశ్చయించుకొని నయనగోచర మవుతున్న మోహనరూపము తన హృదయ వేదనను శమింపజేయగా దానికి మరి మరి నమస్కరించి తన మంచంపై పరుండి నిద్రబోయినాడు.

6. గొడ్లకాపరులు

మాలక్ష్మి చీకటితో లేచి అవసరాలు తీర్చుకొని మొగం కడుక్కొని అప్పడిని లేపి కొట్టం దగ్గరకు బంపి దక్షిణ వసారాలో చల్లచేయడానికి ప్రయత్నం చేస్తున్నది. జోతి ఆ చప్పుడు విని లేచి తన కళాయిగిన్నె తీసికొని చద్దన్నంలోకి గట్టి పెరుగు దాంట్లో వేయించుకొని నంచుకోవడానికి మీగడ పెట్టించుకొని తల్లి చల్ల చేస్తుంటే చూస్తూ కూర్చున్నది. రాముదాసు కవ్వపుచప్పుడు విని లేచి పాడిగొడ్లకు మేతవేసి నీళ్ళు తీసుకొని బయటికి పోయినాడు.

కవ్వపుచప్పుళ్ళు వినబడుతున్నవి. రాత్రిచేనికి కావలిపోయిన కుఱ్ఱవాడెవడో గొంతెత్తి శ్రావ్యంగా పాడుతున్నాడు. కిర్రుకిర్రుమను కావిటిశబ్దములతో జనులు నీళ్ళుమోస్తున్నారు. తూర్పురేఖలు తెల్లవారుచున్నవి. మాల మాదిగ పల్లెలచుట్టూ పారవేయబడ్డ యెముకలనుండీ, పసుకళేబరాలను కోసినస్థలములలో విడువబడ్డ మురికినుండీ, తోళ్ళూనటానికి నానవేసేగాబుల నుండీ, దండెములమీద ఆరవేసిన కుళ్ళు మాంసపు పరుగులనుండీ గాలి బయలుదేరి నలుదిక్కులా వ్యాపిస్తున్నది. ఈ గబ్బుకు చిన్నప్పటినుంచీ అలవాటుబడ్డ రామదాసుకు కూడ కష్టంగా వున్నది. "ఇందుకోసమే కాబోలె మనవాండ్లను వూళ్ళో ఉంచవద్దన్నారు. యీ చండాలమువల్లనే వీండ్లకు చండాలులని పేరు వచ్చివుంటుంది. వీండ్లు వాలసుంది నీళ్ళే పోసుకోరు. శౌచపద్ధతే యెరుగరు. ఇంతకూ దరిద్రమే మొదటి కారణం, అజ్ఞానం రెండవది. సంగడు వీళ్ళందరికీ బళ్ళు పెట్టించి చదువూ, వృత్తులూ నేర్పించాలంటాడు. దీనికి డబ్బూ, మనిషి చట్టమూ రెండూ కావాలె. ఇది క్రమంగా జరుగవలసినపని. దూకమంటే అయ్యే పనికాదు. అన్నిటికి శ్రీకృష్ణుడే వున్నాడు" అని అనుకొంటూ యింటికి వచ్చాడు.

మాలక్ష్మి పిల్లవాడికి వుగ్గుపోసి వొంటికి చమురు రాచి పాలిచ్చింది. వేన్నీళ్ళతో బర్రెను కడిగి వెల్లిపాయలువేసి కాచిన ఆముదము రాచింది,

పొద్దుటి అన్నానికి ఎసరు పొయ్యిమీదపెట్టి బర్రెకు కుడితి పోసి పాలు తీస్తున్నది.

రా : పండ్లు తోముకుంటూ-జున్నుబాలన్నీ మనకేనా ? యెవరికైనా పోస్తావా?

మా : ఈపూట యెవరికీ పోయదలచుకోలేదు. యియ్యవలసిన వాండ్లకు తలాకాసిని సాయంత్రం యిస్తాననుకొన్నా, మీ చెల్లెలికి యీపూట పంపుదామను కొన్నాగాని యేమో యింటికైన పెద్దాడపడుచని యీ పూట అన్నానికి యిక్కడికే రమ్మన్నా.

రా: నీవు వొకరిచేత చెప్పించుకుంటేదానివా? కాదావు.

మా : మనుష్యులు యెటువాలుబడితే అటు మాట్లాడుతుంటారు.

రా: నీవు చాలా మంచి దానివిలే. యెప్పుడూ వొక్క వాలునే మాట్లాడుతుంటావు. సరేకాని నేను స్నానంచేసి బుచ్చయ్యగారిని చూడ బోవాలె.

మా : చెయ్యి, నీళ్ళు కాగేవున్నవి.

వెంకటదాసూ, అప్పుడూ కొట్టములో పని పూర్తిచేసుకొని నీళ్ళ కావిళ్ళు తెచ్చి యింట్లో దింపారు.

రా : నాకు ఇవ్వేళ సెలవు. అయ్యవారిని చూడబోతా. నీ కీరోజు పనెక్కడ?

వెం : ఈవేళ పనే తక్కువలే ! సావరాలకు అరక వేసుకొని పోతా.

రా : పత్తి బాగా కమ్ముకొన్నదా?

వెం : పలచనే అంటున్నారు. పంటమోయను పైరున్నది. అది పండితే చాలులే.

మా : అత్తను పిలిచిరావే. జున్నుబాలు తాగుదాం. అదిగో! నూరేండ్లు నీ కాయువు. అనుకొంటుండంగనే వచ్చావు.

సుబ్బలక్ష్మి : ఎందుకమ్మా నాకు నూరేండ్లు! మా అప్పడు వొక యింటివాడైతే చూసి పోదామని ఉంది——

అప్పడు చిరునవ్వు నవ్వాడు. రామదా సదిచూచి తెల్లబోయినాడు. ఈ రెండు సంగతులు యితరు లెవ్వరూ గమనించలేదు.

వూళ్ళో అంతా మేనకోడలే వుంటెకదా అంటున్నారు.

జో : పో, యేమిటమ్మా నీ చెప్పడునూ.

మా : ఈ పిల్ల పెళ్ళి చేసుకోకుండా వూరుకుంటుంది గావాలె.

జోతి : పో! అని తల్లి ని కొట్టబోయింది.

రామదాసు కీ దృశ్యం అర్థంకాలేదు.

అందరూ జున్నుబాలు తాగారు. మాలక్ష్మి పచ్చివాళ్ళని రుచిచూచి వూరుకున్నది.

సు : ఏమి వదినా! నీవు తాగలేదు. మేము వెళ్ళిపోయిన తరువాత తాగుతావా?

మా : ఆ. దాచుకొన్నా. ఆడబిడ్డవు యిక్కడ వుండి కోడలుదాన్ని తాగనిస్తావమ్మా?

సు : అవును. ఆడబిడ్డ అర్థమగ డన్నారు.

మా : అర్థేమి కర్మం, పూర్తిగానే ఆమెను.

వెంకటదాసు అన్నం తిని కోడేరు వేసుకొని పొలంబోయినాడు. రామదాసు పులికాపు చేసుకొని సంగడ్డిచూచి వారం రోజు లయిం దంటూ వూళ్ళోకి పోయినాడు.

అయిదారు గడియల పొద్దెక్కింది. అప్పడు అన్నం దిన్నాడు. తల్లి తల దువ్వుతున్నది.

సు : మా అప్పడు ఏమీ సొగసు లెరుగడమ్మా. ఈ కాలపు పిల్లలు గిరజాలనీ, పౌయిలనీ, పంపాదులనీ వుంచుకుంటారు. మావాడు చిన్నప్పుడు పెట్టించిన జుట్టూ, జులపాలూతప్ప యేమీ యెరుగడు. వట్టి పిచ్చినాయన. యిటువంటి పోకిళ్ళకల్లా వెంకట దాసున్నాడు.

మా : ఆయీడు వచ్చేటప్పటికి నీ కొడు కెటువంటివాడవుతాడోలే. నిజానికి యెవరైన మా సంగడి తరువాతవాండ్లే. చూసుకొంటే వ్యవసాయపు పని చూసుకొంటాడు. అది తప్పితే వాడి పుస్తకాలేమో, చదువు

లేమో, మీటింగులేమో తప్ప రెండో గొడవ ఎరుగడు. మేము చెప్పించిన చదువుకూడా విశేషంలేదు. తనంతట తానే ప్రభన్నుడైనాడు.

సు : సంగడు దేవుడిపంటివాడు. బంగారానికి వెలిగారం తోడయి నట్లు చౌదరయ్యగారి కొడుకు జతయినాడు. పొరుగూళ్ళకుపోతే యిద్దరూ కలిసే తింటారుట. చౌదరయ్యకు ఇదంతా ఇష్టం లేదుటగాని, వీడు చాలించుకుంటే వ్యవసాయం సాగదని భయపడి వూరుకుంటాడుట.

మా : చూడని సంగతులు మన కెందుకు? వాళ్లతో దింటే మన కేమయిన వొరుగెతుందా? అందాకా యెందుకు? మనలో మనకు కుదిరిందీ? మనము దాసర్లంగదా. తక్కిన మాలయిండ్ల పిల్లను నీ కొడుక్కు చేసుకో.

సు : చేసుకుంటే తప్పేమీ లేదుగాని మనము మాలల్లో బ్రాహ్మలంట.

మా : కానీ అనే సందేహపు మాట వొకటి అన్నావుగదా! అందరూ అట్లాగే అనుకోరాదా. తప్పు వొక్క కులంవాళ్ళ దగ్గర వున్న దనానికి వీయలేదు. తీగెలాగితే అంతా కదులుతుంది. యేమోయ్! నీకు గొడ్లకు వేళయింది. కబుర్లు వింటూ మీ అమ్మ వొళ్ళో కూర్చున్నావు.

అప్పుడు లేచి పెరుగన్నం మూట తీసికొని గోచిగుడ్డ నడుముకు చుట్టుకొంటున్నాడు.

మా : ఏమబ్బాయ్! గోచిగుడ్డ తీసుకపోతున్నావు, చెరువులో యీద డానికా! నాకు తెలియదు. మీ అమ్మ యిష్టం, నీ యిష్టం.

సు:నాయనా ఈదేవమ్మ! వుప్పెనో వూదరో అని వొక నలుసును పెట్టుకొని తంటాలుబడుతున్నా.

అ : ఈదడానికి గాదే, గొడ్లు నీళ్ళల్లో దిగితే తోలక రావడానికి.

మా : నీవన్నీ మయిమలు, మధ్యాహ్నము మీ అమ్మ అటు వచ్చి చూస్తుంది.

అ : చూడమను.

అప్పుడు అన్నపుమూట కర్రకు తగిలించుకొని యింట్లో కట్టివేసిన రెండు గేదెలను తోలుకొని పశువుల దొడ్డికి వెళ్లాడు. గొడ్లను విడిచేవేళ

మిగిలింది. అప్పడిని చూడంగానే పశువులు కూన శబ్దంతో అరచినవి. ఆవులు తలుగు విప్పే అవకాశం లేకుండా ఆరాటపడ్డవి. ఊళ్లో పశువులు కొన్ని అదివరకే నడిగడ్డ పోనవి. మరి కొందరు తోలుకొనిపోతున్నారు. కొన్ని పశువులు పొడుచుకొంటున్నవి. అప్పుడు తన గొడ్లను తరిమాడు. కొందరు కోమటి స్త్రీలు తట్ట పట్టుకొని అదిగో కడి, యిదిగో చిపప, అని గొడ్లు తొక్కేది కూడ కానకుండా పరుగెత్తుతున్నారు. ఒకతె తాను ముందు చూశాననీ, మరియొకతె తాను కాలుతో దోశాననీ పోట్లాడుతున్నారు. నడిగడ్డ గుత్తకు తీసికొన్న సుబ్బారాయుడు కట్టమీద వీరుల విగ్రహాలను ఆనుకొని కూర్చొని పశువులలెక్క వ్రాసుకుంటున్నాడు.

సు : అప్పా! మీ గొడ్లెన్నిరా?

అ : మావి ఒక ఆవూ, మూడు పెయ్యలూ, మూడు బప్లూ, దూడలను చెప్పవలెనేందేనా?

సు : అవిపుట్టుక పెయ్యవా?

అ : అయితే యెడపడ్డలు మూడు.

ఆవులు కట్టమీదుగా పోయి వరపకాలవ దాటి పెద్దనడిగడ్డపోయినవి. గేదెలు నీళ్ళ చూడంగనే ఆహ్లాదపడి చెంగనాలు తీస్తూ నీళ్ళలో దిగి ఈదు కొని చిన్ననడిగడ్డ చేరినవి. అన్నిటికంటే ఆఖరున జంగిలిగుంపు వచ్చింది. కాపరు లంపరూ ఒక పదిమంది పోగయినారు. అన్నపు మూటలన్నీ గిజగాళ్ళగూళ్ళవలె తుమ్మ చెట్లకు వేలాడగట్టి కొందరు బిళ్ళంగోడు ఆడుకొనడానికి తుమ్మమండలు విరిచి ముండ్లు పెరిగి బిళ్ళలూ కట్టెలూ చేసుకొంటున్నారు. కొందరు పిల్లనగ్రోవి ఊదుతున్నారు. కొందరు వెదురు తెచ్చి చిర్రెంకి ప్రారంభించారు. కొందరు చెడుగుడు ఆడుతున్నారు. దెబ్బలు తగులుతవని ఆలంకాట వద్దన్నారు. ఆడపిల్లలాడే నాలుగు స్తంభాలాట పనికిరా దన్నారు, దాగుడుమూతంపే నవ్వారు. దానికంటే గంతాట మగసి తెయిం దన్నారు. గోలిగుండ్లు గడ్డిలో కనబడవన్నారు. కోతికొమ్మంచాట పేరు చెప్పంగనే గుంపెడుమంది వంగంచింత దగ్గరకు పరుగెత్తారు. అప్పడు పెనిమిదిమంది జట్టుసు కుదుర్చుకొని ఆడితే ఆలంకే ఆడవలె నని ప్రారంభించాడు. ఒక్కమాటు లాగేసరికి యిద్దరికి మోకాళ్ళ చెక్కలు

పోయినవి. అంతటితో అది చాలించి జిల్లాకోడి మొదలుపెట్టారు. ప్రతివాడూ వంతులు ప్రకారం టాంగ్, బిరాంగ్, ముష్టి, గోడా, కోనా, హంకీ, జికుక్కలా, ఆడికుక్కలా పూర్తికాంగనే అందరూ చెంగిన తరువాత గెలిచిన జట్టు చెవులా మెక్కలా శిక్షలు వోడిన వాండ్లకు అష్టాగొట్టి యిచ్చారు. తరువాత మనలో కొందరం కూతపట్టేవాండ్లమున్నాం. గిరి ప్రారంభింతామని మధ్య గుండ్రంగా గిరి గీసి రెండువైపులా యామైగజాలు మెలలు బెట్టారు. అప్పడూ, వెంకడూ పెనుజ్జీలుగా వుండటానికి అందరూ వొప్పుకొన్నారు. ఉభయులూ జట్లను ఏర్పుచుకొని వెంకడి జట్టులో సన్నకారు వున్నారని వాడికి జీరకాయ యిచ్చారు. అప్పడిజట్టు గిరిలో వుండి వెంకడిజట్టు రెండు మెలలూ కాస్తున్నది.

అప్పడు "తాతముక్కులో తంగేడుపుల్లా, దసినీయవ్వ కుందేలు పిల్లా, పిల్లా, పిల్లా, పిల్లా" అని కూతబట్టి వెంకడిమెలను దొక్కి, కూత విడువకుండా వెంకడిజట్టును విడిపించుకొని గిరిలోకి వచ్చాడు.

అప్పడిజట్టు గెలిచిందని మెలలు మార్చుకొని రెండవ ఆట ప్రారంభించారు. వెంకడు "చిప్పదెచ్చుకో చియ్యలువెడతా—నీయబ్బ దినిపోయె నన్నేమంటవు, నన్నేమంటవు, నన్నేమంటవు" అని కూస్తూ మెలవగ్గరకు వచ్చేవరకు అప్పడి జట్టు వెంకడిని బట్టుకొని కూత ఆపివేశారు. వెంకడు తనకు జీరకాయ వున్నది, తాను చెల్లలేదని మళ్ళీ గిరిలోనుండి అప్పడులేని మెరవైపుకు బయలుదేరి "పొగాకుముట్టా తిరవేసికొట్టా, కొట్టా" అని అలుపువచ్చి గుక్కబట్టలేక ఎలదాకా పోకుండానే మధ్య నుంచి వెనుకకు తిరిగి వచ్చాడు.

ఈ ప్రకారంగా ఆటలు నడిరూమువరకూ జరిగినవి. పిల్లలందరూ అలసిపోయినారు. పసువులన్నీ కాలు కదపకుండా మేస్తున్నవి. యిక ఆట చాలించి అందరమూ ఈతకొడదామన్నారు. వంతువేసుకొని మునిగి దాక్కున్నారు. కొందరు వెనకీతా, కొందరు ముందరీతా ఈది తమరు నేర్చుకొన్న మెళకువలు చూపించారు. వొళ్ళు జల్లుమనేవరకూ ఈది నీళ్ళ బయటికి వచ్చి ఆరవెట్టుకున్నారు. అందరూ తమ గుడ్డలు కట్టుకొని

"యిక అన్నాలకు పోదామా" అన్నారు. అనడమే తరువాయిగా చెల్లెక్కి మూటలు దెచ్చుకొని గుంపులుబడి కూర్చొని తినడం ప్రారభించారు.

వెం : సాయిబు రొట్టె తెచ్చుకున్నాడే! నాకు కొంచెం పెడతా వోయ్ ?

సా : నీకీ పెట్టి నే నేమి తినాల?

వెం : నా అన్నం పెడతాలే.

సా : మాలవాండ్ల అన్నంకీ తినమంటావూ?

అ : అంపనికీ పెడతా నంటున్నావు. నీ పేమి తెచ్చుకున్నావు?

వెం : సజ్జసంకటీ, కారమూ.

అ : అందుకనేనా! నాకు కొంచెము పెట్టు. నీకు పెరుగన్నం పెడతా.

సు : యెవరికయినా వూరుమిరపకాయ కావలెనంటే యిస్తా.

వెం : అప్పుడు పెరుగుముద్ద పెట్టాడు. దాంట్లో కొరుక్కుంటా తే.

నరిసిగాడు : పెరుగన్నంలోకి నంచుకోవడానికి కూడ కావలసి వచ్చిందీ? నాది వట్టి చప్పిడన్నమని మిరపకాయ లాక్కున్నాడు.

అ : వాడికి ప్రాప్తముంది. పోనియ్యి.

పిల్లలన్నం దినడం అయింది. పశువులు పూర్తిగా మేసి చెరువులో నీళ్ళు దాగి చెట్టుకింద పడుకొని నెమరువేస్తున్నవి. కొన్ని తిరుగుబోతులు వరవదారెనబడి వెళ్ళిపోతున్నవి.

అ : వొరే సాయిబు! నీ బర్రె అలుగు బండమీదిగా పోతున్నది.

వెం : వాడిది దొంగమేతలు మరిగిన గొడ్డు.

సాయిబు : "యహోప్ తిరుగిటూ" అని కేకలువేస్తూ బూతులు తిట్టేవరకు గిఱ్ఱున మళ్ళింది.

వెం : మనకు పొగాకు యెవ్వడు పెడతాడు? దుంపిగపాకు చుట్టలు తగల వెయ్యండోయ్. అరె నిప్పులేదుగా(వా)లె. అయితే యీపూట పస్తు కింద లెక్కే.

అ : ఇప్పుడు చుట్టలెందుకు పెడతారుగాని యెవడన్నా కాసేపు పదాలు పాడండిరా.

వెం : పదాల నరిసిగాడే దానికి మొనగాడు.

(నలుగురు నరిసిగాడిని లాక్కొని వచ్చి మధ్య గూర్చోబెట్టారు)

న : నేను పాటలు మరచిపోయినారా, చిన్నప్పుడు జాగా వచ్చేవి. మీరెవరైనా మెగరాశిచేస్తే నేపాడను.

అ : ఇప్పుడు మహాపెద్దవాడివి అయినావు గాంవాంలె, వచ్చినంత వరకు కానియ్యి.

న : నాకు బూతు పాటలు వచ్చు.

వెం : బూతులేనిది రుచిలేదు, మొదలుపెట్టరా.

న : ముందొక పద్యం జదువుతా.

జొన్నచేనికాడ సొగసుకత్తెను చూచి
నిన్నచేలనుంచి నిదురలేదు
దాని నన్ను గూర్చి దయసేయు మాధవా
పొన్నపూలతోటి పూజజేతూ.

వెం : ఒరే! వీడికి నిద్దురపట్టడం లేదుట యెందుకో?

అ : నీ చమత్కారాలు చాలించి వాడిని పాడనియ్యి.

సు : పదం పాడరా. పద్దేల కేమి. నే దరువేస్తాలే.

సా : గుండేలుగాడి పదమంత మంచి దింకొకటి లేదు.

న : గుండేలుగాడి పదం పాడతాగాని, మాదిగేముత్తా! నీవు చిందెయ్యరా.

ముత్తడు అందుకే నే సిద్ధమని పైగుడ్డ నడుముకు గట్టుకొని దారలు చాచి నిలువబడ్డాడు.

న—

గుండేలుగాడి తప్పుదంట - మంచపాటి కోటడంట-
మాఎళ్ళ సుబ్బడంట-మంచుపెట్టి చంపెరో రబ్బో గుండేలుగా!
అబ్బోగుండేలుగా—ఓరబ్బోగుండేలుగా-
అబ్బోగుండేలుగో-రబ్బో గుండేలుగో.

ము—

(దేహమంతా లయస్వరూపమయి చిందులు తొక్కుతున్నాడు.)

తక్కిసొ్కి—తక్కిసొ్కి—తక్కిసొ్కి—తక్కిసొ్కి.........

సు : ఇంకొక టను. పొద్దుగూకులూ వొకటే అయితే బాగుండదు.

న : మొదలు జ్ఞాపకంలేదు. యిది బలేపాట—వినండి.

(1) నీకూ నీ—వారు లేరు నాకూ నా—వారు లేరు

యేటివొడ్డున-యిల్లుగడదం పదరా.

చల్ మోహనరంగా.

యేరువస్తే ఈదిపోదం పదరా.

[పిల్లలంతా విగ్రహములవలె నిశ్చేష్టులై వింటూ కూర్చున్నారు]

(2) మనిద్దరీ మన—సొక్కటైతే, మల్లెపూల-తెప్పగట్టి

తెప్పమీదనె—తేలిపోదం పదరా.

చల్ మోహనరంగా

తెప్పమీదనే-తేలిపోదం పదరా.

సు : (మనసులో) యింత పెద్దది పాడుతాడేమి?

(3) కంటా కా—టీకపెట్టి కడవా చం—కానపెట్టి

కన్నీటా-కడవ నింపితిగదరా.

యీ పదం యెందుకో అప్పణ్ణి యెక్కువగా ఆకర్షించింది. దీని భావం తనకు ముందు అనుభవంలోకి వస్తుందని మాత్రం తెలియదు.

వెం : ఒరే నరిసిగా! యీ యేసుపు పద్యాలు చాలించి రుచిగా వుండేవీ కరకరలాడేవీ కానియ్యరా.

న—

ఓరోరి బండోడ-వొయ్యారి బండోడ,

నీమీద నా మోజు నిలుపూ బండీ, నీమీద నామోజూ

వెం : నీమీద నామోజూ-అంతమాత్రం తగలవొద్దూ.

సు : యల్లామపదం నీకు వచ్చుటరా?

న : అన్నీ వచ్చు.

సు : బలే అది అన్నిటికీ కిరీటం.

"మజీయల్లామే—మజీయల్లామే" అని పయిగుడ్డ ఎగురవేస్తూ అన్నాడు.

అ: యల్లామపదమూ వద్దు, వాగులామపదమూ వద్దు. వట్టిబూతు.

న: అది వద్దుట పోసియ్యండి.

వెం: మూకు అదే కావాలె. అప్పాయ వద్దంటే నే గావాలెనన్నా, బూతేమిటి? ప్రపంచంలో బూతే లేదు.

అ: ఎవరడిగింపీ వద్దుగాని, నీ యిష్టం వచ్చింది యేదో వొకటి ఆఖరుపదం పాడు.

నరిసిగాడు: (లేచి పయిగుడ్డ పమిటె వేసుకొని) ఇదే ఆఖరుది. వినండి! యిక నన్నడగవద్దు.

తాన, తంధాన, తాన, తంధానానా
ఆయీ, కాపేటి వేంకటశాయీ
పెట్టెలోనె చెయివేయీ, శాలుదీసి నా కీయీ
మసిబూసుకొని నీవు బోయీ.
తానా, తంధాన, తాన, తంధానానా
అమ్మా, నీ దొడ్డిలోది తులసెమ్మ
నీ చెవుసీ చాచెడుకమ్మ, కమ్మదీసి నా కిమ్మ
బూడిదె బూసుకపొమ్మ.

ఇప్పటి కింతే. యింకా జాం పొద్దున్నది. దున్నపోతు సవార్లు తీరాం పదండి. గొడ్డు యిగ నిలవవు. వాటిని మళ్ళవేసినట్టుగా గూడా వుంటుంది.

అందరూ గొళ్ళవగ్గరకు పోతున్నారు.

అ: ఇందులో యమధర్మరాజు నెవరిని చేస్తారు?

వెం: చిందులు దొక్కాడు. ముత్తడే యమధర్మరాజు.

న: ఓ దున్నపోతు మహారాజుగారూ! వో ముత్తయ్య చక్రవర్తీ! దయచేయండి.

అంతా ముత్తడిని పెద్దదున్నపోతు నెక్కించారు. వొక జట్టు తక్కినవాటి నెక్కి పూరేగారు. సుబ్బ డెక్కిన పల్లదున్న కేకలకు వెదిరి

నాలుగుకాళ్ళ సవారి దీసేవరకు వాడు కిందికి డొల్లాడు. కొందరు దిగి మరి కొంద రెక్కారు. ముత్తడు మాత్రం దిగలేదు. పొద్దు గూకవచ్చింది. పాడి పసువులకు దూడలమీద మర్లు బుట్టినవి. యేను తల్లి కడుపులోకి జారు తున్నది. పసువులు నెమర్లు వేస్తూ యిండ్ల దోవ బట్టినవి. పడమటి గాలి పొడుపు గొండలకు దాకి గిఱ్ఱున దిరిగి బోరున మంగళాపురముమీద వీస్తున్నది. నడిగడ్డ నిశ్శబ్దమయినది. తుమ్మలు చీకటి కమ్మి బావురు మంటున్నవి.

7. సద్గురువు

రామదాసు మాలపల్లెనుండి బయలుదేరి కొండవెంబడిగా డొంకన కొంతదూరం వచ్చి వూరికీ, మాలపల్లెకీ మధ్య వారకాటంగా వున్న పాటి దిబ్బదాటి తూర్పు వీధికి మళ్ళి కమ్మబజారున వస్తున్నాడు. రాత్రి పటంలో జూచిన శ్రీకృష్ణుని మోహనాకారము మనస్సును విడువలేదు. అచ్చొత్తినట్టు మనస్సుకు అతికిపోయింది. పరధ్యానంగా వున్నప్పటికీ రాసమండలం కండ్లలో మెదులుతున్నవి. "రాళ్ళ దేవుళ్ళయితే రాసులు మింగవా—అని అన్నాడుగాని, సగుణోపాసనవల్ల చాలా ప్రయోజన మున్నట్లు కనబడు తుంది. బుచ్చయ్యగా రేమంటారో అడుగుదాం" అని అనుకొంటూ రచ్చ బండదగ్గరకు వచ్చేసరికి యిరవై సంవత్సరముల వయస్సుగల వొక యౌవనుడు యెదురుపడ్డాడు. జుట్టు కత్తిరించుకొని టోపీ పెట్టుకొన్నాడు. కళ్ళకోట చెక్కుకోటు తొడుక్కొని గోచి కుచ్చెళ్ళ జార్చి తెల్లధోవతి కట్టు కొన్నాడు. మొగానవున్న సన్నని అమ్మవారి మచ్చలు దూరానికి కనబడవు. పైన ఉత్తరీయం లేదు. శరీరం బక్కపలె కొంచెం వంగి వుంటుంది. అంత పొడగరి కాడు. నడిచేటప్పుడు పక్కకు వూగుతుంటాడు. ముఖం గడ్డం దగ్గర నాచి కణతలపై పున విశాల మవుతుంది. కనుబొమలు ముందుకు పొడుచుకొనివచ్చి అతడు మేధావంతుడని సూచిస్తున్నవి. కండ్లు తేటనవిగి విశేషంగా చలింపక దీర్ఘాలోచనసూచనా, విషాదమునూ వెల్లడిస్తున్నవి. ముఖవైఖరినిబట్టి మనిషి దుర్బలుడని తెలుసుకోవచ్చును. చేతిలో పంగాణి లోటా బట్టుకొని రామదాసును సమీపించాడు.

రా : ఎక్కడికి? బుచ్చయ్యగా రూళ్ళో వున్నారా?

యౌవనుడు : నిన్న నీ కోసం వచ్చారు. నీ వింట్లో లేవు. ఈవేళ మళ్ళీ పోదామంటే నీ వింట్లో వున్నావేమో చూతామని వస్తున్నా.

రా : నేనూ వారి దర్శనంకోసమే వస్తున్నా. వారు గొప్ప వేత్తలు. యెరుగుదువా? యిదివరకు వారి సంగతి.

యౌ : ఇదివరకు వారి పేరు విన్నా. మహాజ్ఞానే అనుకొంటాను. భక్తి విషయంలో వారికి ప్రవేశం తక్కువ. నిన్న భక్తియోగం వారికి చదవమని యిచ్చాను. అభిప్రాయ మింకా చెప్పలేదు.

రా : అంటే జ్ఞాపకం వచ్చింది. రాసమండలమనే పటం అద్భుతంగా వున్నది.

యౌ : నా దగ్గర యింకొక పటంకూడ వున్నది. దానిని మననం చేస్తే ప్రేమభక్తి కుదురుతుంది. దానివంక చూస్తే పరుగెత్తే మనసుకూడా కట్టుబడుతుంది.

రా : నాకు అనుభవంలోకి వచ్చింది నీవు కృష్ణ భక్తుడివి గాంవాంలె.

యౌ : నేనా-నేను-గోపికను.

రా : గోపికవా? సంగదాసూ, గోపికవేమిటిరా?

సం:-నేను కానేమో అని పిలుస్తున్నావా? సంగదాసునే. గోపికను గూడానూ.

రా : (యోచించి) గోపికలది ప్రేమభక్తికదా!

సం : అవును నాదీ అదే.

రా : వాండ్లది స్త్రీలప్రేమ.

సం : ప్రేమకు ఆడ ప్రేమా, మగ ప్రేమా అని లింగ విభాగ మున్నదా ?

రా : వాండ్లు శ్రీకృష్ణుని నాయకునిగా కామించారు.

సం : నేనూ అట్లాగే ప్రేమిస్తాను. అయ్యగారున్న యిల్లిదే.

రా : ఊం, నాకు విషయం పూర్తిగా అవగాహన కాలేదు. మననం

చేస్తేనేగాని మనస్సు కెక్కదు. విషయంచుట్టుక కొద్దని. నీవు యింటికి పడుకోడానికి రావడమే మానివేశావేమి?

సం : మనయింట్లో తెగ యెలుకలు, అవి కరుస్తవని నాకు భయం.

రా : యెలుకలు కరుస్తవీ? మామ్మలనందరినీ కరుస్తున్నవీ?

సం : మిమ్మలను కరవకపోతే నన్ను కరవకూడదా? అందరినీ వొకనాడే కరుస్తవా?

రా : గోపికనంటావు, కృష్ణభక్తి అంటావు, మళ్ళీ యిదేమిటి ?

సం : యెలుకలు గోపికలను కరవకూడదా? కొనసాగిస్తే కృష్ణుని కూడా కరుస్తని. ఉభయులూ సంభాషణ చాలించి లోపలికి పోయినారు.

రా : (ఉత్తరీయం నడుముకు చుట్టుకొని) అయ్యా, దాసుడిని (అని సాష్టాంగ నమస్కారంచేసి నిలువబడి) ఇది బహుసుదినం. తమ దర్శనం చేయవలెనని యెంతకాలంనుంచో అనుకొంటున్నాను. మా అయ్యగారు తమరిని గురించి అనేకమాట్లు ప్రస్తావించారు. తమ మాట బహు చెప్పారు.

బుచ్చయ్యగారు: పీరయ్యగారు నాకు జ్యేష్ఠ సోదరులు, వారి గురువు గారివగ్గర నేనూ కొన్ని విశేషాలు గ్రహించా.

రా : తమరు అన్నీ గ్రహించారు.

బు : దూరంగా నిలుచున్నారేమి ? యిట్లా వచ్చి వసారాలో కూర్చోండి.

రా : తమరు అచలపరిపూర్ణులు, తమకు యేభేదమూ లేదు. మావోటి అజ్ఞానులను లోకవ్యవహార మొకటి బాధిస్తున్నదిగా ! దానిని అనుసరించి పోకపోతే వీలులేదు.

బు : నీ వన్నీ తెలిసినవాడవు. నే చెప్పవలసినది యేమీలేదు. నీ అభిప్రాయంతో నీ కొడుకు యేకీభవిస్తాడా? నీ జ్ఞానం సంగతి దేవుడెరుగు; యీ భేదాలు ముందు కొట్టివేయమంటాడు.

రా : ఇంతకూ నే నొక్క సంగతి మనవిచేస్తా. కష్టెవంకలు పోయి తీరుస్తుంది. మా అయ్యగారింట్లో ఆరాధనకు గుంటూరు నుంచి సాతాని కృష్ణయ్యగారు దయచేశారు. అయ్యగారు ప్రసంగం చేస్తుంటే క్రిష్ణయ్య గారు లేచి సద్గురువును సంపాదించు కోవడం యెట్లాగని పృచ్ఛ చేశారు.

దానికి అయ్యగారు గురువుకోసం శిష్యులెవరూ వెదకనే అవసరంలేదు. శిష్యుడికి యోగ్యత వచ్చేవరకు గురువే వెతుక్కుంటూ వస్తారని శల విచ్చారు. వాడిలో ఎన్నిలోపాలుంటే నేమిగనుక? తమను అనుగ్రహిస్తే అన్నీ చక్కబడుతవి.

సంగదాసేమీ మాట్లాడలేదు. తండ్రీ కొడుకూ దూరముగా గోడ కానుకొని కూర్చున్నారు.

బు : రామానాయుడుగారు యిప్పుడు వస్తున్నారని కబురు వచ్చింది. వారు చాలా యోగ్యులని వింటాను.

రా : వారు నిసితయోగ్యులు. మా వూరి దుర్మార్గానికి వారు యీ వూళ్ళో వుండబట్టే వర్షాలు కురుస్తున్నవి. మా పిల్లవాడు వారి దగ్గరనే వుంటున్నాడు. బుద్ధిగరిపింపీ వారే.

బు : అందరూ మీ పిల్లవాడే రామానాయుడుగారిని చెడగొట్టుతున్నాడంటుంటే, నీవు వారు నేర్పారంటున్నావా?

రా : యెవరు యెవరికి నేర్పినా నడవడిలో తప్పులేదు. ఒకరికి అపకారం చేసియెరుగరు.

బు : ఆమాట అందరూ వొప్పుకుంటారుగాని కొన్ని చర్యలు లోకానికి విరుద్ధమంటారు.

రా : ఆ సంగతి నేను చెప్పేమాత్రపు వాడిని కాను. తమరు దయ చేశారు. తమరు అనుగ్రహిస్తే అన్నివంకలూ తీరుతవి.

బు : యథార్థం చెప్పుతాను. మీ పిల్లవాడు గొప్ప మేధావి. వారి వుభయులతోం గలిసి మాట్లాడుదామని నా కోరిక. అంతా వొకమాటే తటస్థించారు.

రా : మా పిల్లవాడి విషయంలో తమరు గొప్పగా మాట్లాడడం వాడికి క్షేమంకాదు. అవన్నీ తమ ఆశీర్వచనాలుగా భావిస్తాను.

బు : నే చెప్పినవాట్లో అతిశయోక్తి యేమీ లేదు. నాయుడుగారిని కూడా చూడవలెనని కుతూహలంగా వున్నది. వారు వచ్చేలోగా చప్పున స్నానంచేసి వస్తాను. వారు దయచేస్తే యీ అరుగుమీద కూర్చోమని చెప్పండి.

రా : చిత్తం, తమరు దయచేయండి.

రామదాసూ, సంగదాసూ గోడనీడను వోరసిలగా కూర్చున్నారు.

8. కర్మయోగము

రామానాయుడు నిదానంగా వీధి గడప మెట్లెక్కి మండిగం వెలుపల నిలువబడి యింటి యజమాని వెంకట సుబ్బయ్యను 'అయ్యగారేమి చేస్తున్నా'రని అడిగాడు.

వెం : అయ్యో! యిటు లోపలికి దయచేసి అరుగుమీద కూర్చోండి. అయ్యగారు స్నానం చేస్తున్నారు. అయింది. ఇప్పుడే వస్తారు. చాపమీద కూర్చోండి. బాబూ! తమబోటివారు మా యిండ్లకు యెందుకు దయచేస్తారు, అయ్యగారి మూలంగా వచ్చారుగాని!

నాయుడు : దాని కేమిలేండి.

రామదాసూ, అతనితోపాటు సంగదాసూ లేచి నిలువబడ్డారు.

నాయుడు : రామదాసు వచ్చాడే!

రా : అయ్యగారి దర్శనంకోసమే. యెన్నాళ్ళనుంచో వున్న కోరిక యిప్పటికి ఫలించింది.

రామానాయుడు రెండువైపులా కట్టులో యిమిడేటట్లు బిగించబడిన పలచని వెండికట్లుగల బానవెత్తమును చేతబట్టుకొని, తరగంచేసి కిర్రులేని ఆకు చెప్పులు దొడిగి అరుగుమీద కూర్చున్నాడు. సన్నని పేపేరుఫోపతీ, మొట్టగీరల కుడితినీ, జరీకొలుకులు వేసిన వుల్లిపొరవంటి వుత్తరీయమూ, ఆయన ముఖమార్దవాన్ని అతిశయింప చేస్తున్నవి.

బుచ్చయ్యగారు స్నానం చేసి వుతికిన పంచలు వేసుకొని రాగానే రామానాయుడు నిలిచి నమస్కరించాడు. బుచ్చయ్యగారు తమరు లేవడ మెందుకని కూర్చుండచేసి తానూ కూర్చున్నాడు.

నాయుడుగారి సన్నగా దిద్దిన నామములూ, పచ్చని తిరుచూర్ణమూ, మెట్టురాళ్ళ కమలాలూ చామనిఛాయగల మేనికాంతికి వింతవికాసము నొసంగుతూ ప్రేక్షకుల నాకర్షిస్తున్నవి. బుచ్చయ్యగారు కొంతవడి ముఖవికాసం చూస్తూ కూర్చుండి పలకరించదలచుకొని యేవిషయమును గురించి మాట్లాడ

డానికీ తోచక "నలబోతువారి కుటుంబమంటే మన జిల్లాలోకల్లా ఘరానా పొందింది. పాలసముద్రంలో అమృతం పుట్టినట్లు నాయుడుగారు జన్మించి నారు" అని యింకా చెప్పబోతుంటే రామానాయుడు కాస్త వెనుకకు జరిగి తన కయిష్టము లయిన స్తుతిపాఠములచే కొంచెం తెల్లబోయి తన సోగ మొగమునకూ, కోలనుదురునకూ జవాబుగా పైకెగట్టబడిన నల్లని కొండ సిగ వెనుకవున్న స్తంభానికి తగిలేటట్లు మొగ మొకింత పైకెత్తి చేతిలోని బెత్తమును కదిలించుతూ "మా కుటుంబానికి కొంత గౌరవ మున్నదేమో కాని, నేను అమృతమువంటి వాడినికాను" అని ప్రత్యుత్తర మిచ్చాడు.

రా : అయ్యగారికి నాయుడుగారు కొత్త. తమరు చెప్పిన సంగతు లన్నీ నిజమే అయినా అవి వినడానికి నాయుడుగారి కిష్టంగా వుండదు.

బుచ్చయ్యగారు కొన్ని మతవిషయములు నాయుడిగారితోనూ, సంగ దాసుతోనూ చర్చించాలెనని అనుకొన్నారు. సంగదాసు నాయుడుగారి దగ్గర చేరి దుర్బోధలుచేసి చెడకొట్టుతున్నాడని బుచ్చయ్యగారితో కొంద రన్నారు. ఇదివరకు సంగదాసుతో మాట్లాడినప్పుడు అతని బుద్ధి చాకచక్యం చూచి ప్రవాదములు కొంతవరకు నిజమై వుండవచ్చునని అనుకొన్నాడుగాని నాయుడుగారి మూర్తిని చూడంగానే అభిప్రాయం మారింది. రెండూ స్వప్రకాశంగల స్వతంత్రవ్యక్తులుగా కనపడ్డవి. నాయుడుగారితో సంభా షింతామంటే గుచ్చుడుబడలేదు, మొదటి ప్రయత్నానికే మొన విరిగి పోయింది. మొదట రామదాసుతో సంభాషించినప్పుడు సంగదాసు చర్చకు దిక్కుపోయినా తన అనుభవాన్నిబట్టి సంగదాసు సంభాషణ ప్రియుడుగా కనబడ్డాడు. విషయం తా నుపక్రమించడంకంటే సంగదాసే ప్రారంభిస్తే బాగుంటుందని "సంగదాసూ! యేమైనా సంగతులు చెప్పవోయ్" అని అడి గాడు.

సం : పెద్దలు, తమరు సెలవీయండి.

కథ ముగిసింది. రామదాసు విషమ స్థితిని కనిపెట్టి తన కదివరకు మొనతేలివున్న సందేహాలను గురించి సంభాషణ ప్రారంభించాడు.

రా : అయ్యా! ప్రపంచంలో మానవుడు సత్కర్మచేస్తూ వుండవల సినదేనా?

ఋ: వ్యావహారికంగా విచారిస్తే దుష్కర్మ చేయడంకంటే సత్కర్మ చేయడం మెరుగు. పారమార్థికంగా విచారిస్తే రెండూ బంధహేతువులే.

నాయుడు : నిష్కామకర్మ అయితేనో?

ఋ : నిష్కామకర్మ బంధహేతువు కాని మాటే! అది చేస్తూ వుండ వచ్చు.

సం : పారమార్థికంగా విచారిస్తే సత్రయాగాలు చేసిన ఋషులూ, రాళ్ళుగొట్టిన రాక్షసులూ వొక అంతస్తువారేనా? ఋషులు ఫలాపేక్షతో సత్రములు పెట్టరు. రాళ్ళుగొట్టే రాక్షసులు పొందగోరుతున్న ఫలమూలేదు. ఉభయులకూ ఆ చేష్టలు స్వాభావికమే.

ఋ : నీవు చెప్పిన ప్రకారం ఉభయులవీ నిష్కామకర్మలయితే ఆ యా కార్యములవల్ల పారమార్థిక విషయమున కలుగగల ప్రతిబంధకములు వారికి లేవనే చెపుతాను.

సం : మంచీ, చెడూ కార్యములవల్ల లోకమునకు కలిగే సాధకబాధ కము లటుండనిచ్చి కర్మఫలములు నిష్కాములను బాధించవా ?

ఋ : ప్రారబ్ధం భోగంవల్ల నశిస్తుంది ! సంచితము ముక్తి వచ్చి నప్పుడు విడిపోతుంది. నిష్కామ కవచంవల్ల యిప్పుడు చేసే కార్యముల ఫలం అంటదు.

సం : పారమార్థికమునకూ మంచీ చెడూ పనులకూ సంబంధం లేదా?

ఋ : యింతవర కుంటుంది. ఫలాపేక్షతో గూడినవైతే రెండూ సంచితమును వృద్ధిజేసి ఆ సంచితము నశించకపోతే ప్రారబ్ధంగా మారుతూ జనన మరణములకు హేతువవుతుంది. పరమార్థమునను యివి రెండూ చాలావరకు సమానంతరములనే చెప్పవచ్చు.

సం : పరమార్థమునకు పాపపుణ్యములు చాలావరకు సమానాంత రములని శలవిచ్చారు. నాయందనుగ్రహముంచి వెంటికీగల తారతమ్య మును తెలుప వేడుతున్నాను.

ఋ : పుణ్యకర్ములు పరలోకములలో సౌఖ్యములను బొంది భుక్త

శేషమును మర్త్యలోకములో అనుభవిస్తారు. సత్యలోకమును పొందిన వారికి సద్యోముక్తి లేకున్నా, బ్రహ్మకల్పములోపుగా పునరావృత్తి కలుగదు. ఇంద్రత్వ బ్రహ్మత్వముల సహితము పుణ్యవిశేషంచేత పొందవచ్చును. పాపకర్ములు నరకంలో పాపఫలము లనుభవించి శేషమును మర్త్యలోకములో ననుభవిస్తారు. పుణ్యకర్ములు భోగములను కామించి అనుభవించి, రోసి, వాటిని నశ్వరములనీ, తుచ్ఛములనీ తెలుసుకొని, వాటిని గోరక నిష్కామకర్ములై అనుభవంచేతనో, తపోమహిమనో సంచితమును నశింపజేసి వేగిలినట్టిగాని లేక వేగినట్టిగాని గింజలు మొలవనట్లు పునరావృత్తి రహితమైన పరమపదమును పొందుతారు. పాపకర్ములు వాల్మీకాదులవలె మహాపురుషప్రసాదముచే అరుదుగా సన్మార్గమును బొందినా, సాధారణంగా పాపులు నిష్కాములు కాజాలరు. ధ్రువుడు భగవత్సాక్షాత్కారంచేత వైరాగ్యమును పొందగలిగాడుగాని, రాక్షసులు తపోమహిమచేత బ్రహ్మ సాక్షాత్కారంబొందీ మోక్షమును కోరలేదు.

రా : కంసాదులకు మోక్ష మెట్లా వచ్చింది?

బు : విరోధభక్తిచేత వచ్చింది. పాపకర్మములుజేసి బలవన్మరణం బొందినా, నిరంతర విష్ణుధ్యానంచేత ఉత్తమ లోకమును పొందగలిగారు.

సం : ఫలాపేక్షతో చేయబడిన సుకృతం స్వర్గాది భోగముల దెచ్చుననీ, ఫలాపేక్ష లేనియెడల నిష్ఫల మగుననీ తేలుతున్నది.

నా : ఫలాపేక్ష లేనియెడల బంధహేతువుకాదని తేలుతున్నదని దిద్దుకుంటావా?

సం : దుష్కృతమును కూడా ఫలాపేక్ష లేకుండాచేస్తే ఫలము మన కంటదు గనుక నరకమూ రాదు, బంధహేతువూ కాదు.

బు : బాగు. బాగు. అప్పటికీ సుకృతమే పయిచెయ్యి అవుతుంది. నీవు జెప్పినట్లు దుష్కృతమునకు ఫలాపేక్ష లేకపోవడంవల్ల కర్తకు నష్టమేమీ లేకుండాపోయింది. సత్కార్యములు యెప్పుడూ లోకోపకారకములుగా వుంటవి. కర్త ఫల మపేక్షించినా లేకపోయినా దుష్కార్యములు లోకకంటకములు.

సం : ఏమి తేలిందంటే దుష్కార్యములు సాపేక్షకములయినా, నిర

పేక్షకములయినా కర్తకో, లోకమునకో బాధకములే. సుకృతములు సాపేక్షకములయితే లోకమునకు శ్రేయమూ, కర్తకు స్వర్గాదిభోగములూ యిస్తూ బంధహేతువు లౌతవి. ఫలాపేక్ష లేనియెడల లోకోపకారకములు మాత్ర మవుతవి.

బు : దానికిది చేరిస్తే సరిపోతుంది. ఫలాపేక్ష లేకపోతే పాపకర్మములు చేయడానికి ప్రోత్సాహమేలేదు. అప్పుడు రాక్షసులూ సత్రములలో రాళ్ళుగొట్టరు. ఫలాపేక్ష లేకుండా సత్కార్యములు చేయడమున కలవాటు పడ్డవాడు ధ్రువుడివలె సిద్ధములయిన సంపదలనే త్యజించి పరమపదమును మాత్రమే ఆశింపుతాడు. స్వర్గాదిభోగములు లేకపోయినవని చింతించడు. ఇంతేకాకుండా ఫలాపేక్షలేని సత్కార్యములయందు ఆదరము హెచ్చు. ఫలాపేక్ష లేనప్పుడు కర్తృత్వము భగవంతుడిదే అవుతుంది. చేసేవాడూ, చేయించేవాడూ అతడే. కార్యస్వామ్యం ప్రత్యేక వ్యక్తినుండి మారి ప్రభుప దవుతుంది. ఒక నౌకరు తన స్వంత కార్యమును నెరవేర్చు కొనేటప్పటి కంటె ప్రభువుకార్యమును నెరవేర్చేటప్పుడు యెక్కువ అధికారం చలాయించగలడు. ఫలాపేక్షలేక అధికార వశమున చేసిన పనులకు నౌకరుకు జవాబుదారీ లేదు. యితరులకు వర్తించే ధర్మములు అతనికి వర్తించవు.

శ్లో॥ సర్వధర్మాన్ పరిత్యజ్య మా మేకం శరణం వ్రజ,
అహం త్వాం సర్వపాపేభ్యో మోక్షయిష్యామి మా శుచ. అని శ్రీకృష్ణభగవానుడన్నాడు. అదుగో, గుర్తు, అక్కడ నిలవండి.

సం. నా: చిత్తం! గోచరమయింది.

బు : ఇప్పటికే కాలాతీతమయింది. "శరీర మాద్యం ఖలు ధర్మ సాధన" మన్నారు. భోజనాత్పరం మీ కందరికీ సావకాశంగా వుంచే దయ చేయండి. నాకింకా తనివితీరలేదు. మీతో యింకా సంభాషించవలెనని కోరికెగా వుంది.

నా : మాపుణ్యంపల్ల తమరు దయచేశారు. మేమనవలసినమాట తమరే అంటున్నారు. ఝాముప్రొద్దువుండగా మేము రావచ్చునా?

బు : సరే.

ముగ్గురూ నమస్కరించి వెళ్ళుతున్నారు.

బు : (నాయుడుగారిని గమనించి చూచి) మనిషికి అట్టే వయసు లేదు. 25 కి లోపు. గోగుకొమ్మలె నేవళంగా పెరిగాడు. పొడుక్కు తగిన లావుంటే యెక్కువ బాగుండేది. అయితే బలహీనుడు మాత్రం గాడు. సాత్వికస్వభావం ముఖాన వుట్టి పడుతున్నది. ఈ శిష్యులు దొరకడము నాదీ అదృష్టమే.

9. ఉపాసన

మూడుజాము లయింది. ప్రభాకరుడు కాలగతిచే తన ప్రచండ దీధితులు గోల్పోయి ఉచ్ఛస్థితినుండి జారిపోయినాడు. గ్రామకాంతలు సాయంతన భోజనమునకై ధాన్యములు సిద్ధం చేస్తున్నారు. నిర్వ్యాసంగులు శయ్యలపై బరుండి విసిగి, లేచి, ఫలాహారములుచేసి చీట్లాట ప్రారంభించారు. నూత్నదంపతులింకా మేల్కొంచలేదు. మన ముగ్గురు జిజ్ఞాసువులు కలసి బయలుదేరి వెంకటసుబ్బయ్య యింటివద్దకు వచ్చారు.

నా : సంగదాసూ! ప్రశ్న లడిగేపని నీ దబ్బాయి.

సం : ప్రారంభించే పని మా అయ్యది.

నా : వింటూ కూర్చుండేపని నాది.

రా : ప్రారంభించడమేకదా నాపని. యేదో నాకు తోచిన పాయింటు యెత్తుగడచేసి వూరకుంటాను.

నాయుడు మెల్లగా తలుపునెట్టి లోపల ప్రవేశించి అరుగుమీద కూర్చున్నాడు. తండ్రీ, కొడుకూ కొంచెం వెనుకగా పోయి దాసులమని నమస్కరించి తమ మామూలుచోట కూర్చున్నారు.

బు : సరిగ్గా వేళకు వచ్చారే!

రా : తమ దర్శనానికి అనేకమంది వస్తూవుంటారు. మరీ చల్లబడితే అవకాశం చిక్కదేమోనని కాస్త పొద్దు కలగంగనే వచ్చాం. ఏవో నాలుగు మంచిమాటలు చెపితే వింటాం.

బు : శుభమా అని పొద్దునా నీవే ప్రారంభించావు. యేదోవాక సంగతి యెత్తుగడచేయి.

రా : చిత్తం. అచలపరిపూర్ణాన్ని సాకారంగా వుపాసించాలెనా, లేక నిరాకారంగా వుపాసించాలెనా?

బు : పరబ్రహ్మం సాకారమంటావా. నిరాకారమంటావా?

నా : ఆకారమంతా నిరాకారానిదే కాకపోతే యీ ఆకారము మరొకరి దనవలసివస్తుంది. అప్పుడు విశ్వరూపు డింకొకడవుతాడు. పురుషుడూ, ప్రకృతీ పరబ్రహ్మమొక్క విభూతే.

బు : సరేనా.

సం : ఇంకొక డున్నా డనుకొన్నా విశ్వమయుడు కాని వాడితో ప్రయోజనమేమి?

నా : వాడు విశ్వమయుడు కాకపోతే విశ్వమే వుండదు. అప్పుడు యే వుపాసనా లేదు.

రా : మానసికోపాస నంటారు. అదేమిటి?

బు : ఉపాసనంతా మానసికమే. సాకారాన్ని వుపాసించినా, నిరాకారాన్ని వుపాసించినా మనస్సుతో చేయవలసిందే. మనస్సు నుపయోగించక వుపాసనే చేయలేదు.

రా : ఆత్మీయోపాసనంటే ?

బు : ఆత్మసంబంధమైన వుపాసన అని అర్థం చేసుకోవచ్చునా? సాకారానికి చేసినా, నిరాకారానికి చేసినా వుపాసనంతా ఆత్మ సంబంధ మయినదే, జీవాత్మ పరమాత్మకు అర్పించే పూజంతా ఆత్మ సంబంధ మయినదే.

రా : ఆకారం నిరాకారానిది కనుక.

బు : "సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ" అనే శ్రుతి దీని కాధారం.

సం : నిరాకారం సాకారం మెందు కయింది?

బు : యెట్లా అయిందనే విషయం ఋషులు మహా విపులంగా చర్చించారు గాని యెందుకయిందనే విషయం మనుష్యబుద్ధికి విస్పష్టంగా గోచరం కాలేదు. భగవల్లీల అనిమాత్రం చెప్పారు. నాచిత్తం అన్నదానికి పైప్రశ్నలేదు. తరువాతి ప్రశ్నలకు అనవస్థాదోషం తగులుతుంది.

సం : ఈ లీల యెప్పుడు ప్రారంభమయింది?

బు : అనాదిగా వున్నది. అనంతంగా వుంటుంది. నిత్యలీల యని దీనిపేరు. ఇదియే జగన్మాత, విశ్వరూపిణి, ప్రకృతి అని కూడా పిలుస్తారు. దీనికి జగద్ధాత్రి: రాధ మొదలయినవి సంప్రదాయాను సారము లయిన నామములు.

రా : 'రాళ్ళు దేవుళ్ళయితే రాసులు మింగవా' అని వేమన్నగారు ఆక్షేపించారే, దాని కేమి శలవు?

బు : మింగుతవని భయపడేవారి అభిప్రాయంలా గ్గనుపడు తున్నది. అయితే రాళ్ళు దేవుళ్ళు మటుకు కావలె. కాకపోతే మింగలేవు. రాళ్ళకూ దేవుళ్ళకూ భేదం జెప్పుతూ, రాళ్ళు దేవుళ్ళనే వాండ్లకు ఆ జవాబు చెప్పారేమో.

రా : ఏ విధమైన ఉపాసనయితే శ్రేష్టం?

బు : మానింది మందు. తత్వాన్నిబట్టి వుంటుంది. కొందరు పరత్వంచేత విశ్వవ్యాపకుడై యుండగా ఆయనను జూచారు. పౌరాణికు లయిన కొంద రాత్మవిదులు దహరాకాశంలో తేజ స్వరూపుడై ప్రకా శిస్తుండగా కనుగొన్నారు. కొంద రతడు సంధ్యా రాగంలో తొంగి చూస్తుంటే గుర్తించారు. సౌలభ్యవశంచేత అతడు గొల్లపల్లెలో పేడ దీస్తుంటే కొందరు పట్టుకున్నారు. కొంచటి కోసం పుక్క స్తంభం పెకలించుకొని వచ్చాడు. నాకు శబరి గుడిసెలో దొరికాడు. నిగమమహా టవిలో సంచరించి విసిగి యెక్కడా కనపడలేదని వచ్చినవాండ్లనుకూడ నే నెరుగుదును.

సం : అంతటా వుండేవాడుగనుకనా?

నా : అంతటా వున్నాడు. అంతా అతనిలో వున్నది.

బు : అంగాభేదములతో రాయీ, చెట్టూ, పిట్టా, నీవూ, రాముడూ, కృష్ణుడూ, బ్రహ్మాండమూ మొదలయిన అన్నిటియందు ప్రకాశిస్తున్నాడు. కండ్లున్నవాండ్లకు యెక్కడనయినా కనబడుతాడు. ఎవరిదృష్టి దేనిమీద పారుతుందో మనం చెప్పలేం.

రా : యోగులకు సాకారోపాసనతో అవసరమా?

బు : యెవరు యోగులంటే? అంతా యోగులే. జీవాత్మకు పర

మాత్మతో స్పర్శకలిగినపుడెల్ల యోగమనే చెప్పవచ్చును. అట్టి స్పర్శ కలుగనిది మానవుడు ధ్యానోన్ముఖుడు కానేకాడు. భగవత్కృపావశంచేత అట్టి అవకాశములు కలిగినప్పుడెల్లా ధ్యానము నలవరచుకొని క్రమ క్రమంగా నిరంతరధ్యానము నభ్యసింపవలయును. హఠయోగాభ్యాసులకు సయితం చాలాకాలంవరకు నిరంతర సమాధిస్థితి సాధ్యంకాదు. వారు సమాధిని విరమించినప్పుడూ, లేక ధ్యానవర్జితులైనప్పుడూ మానసమును దుర్విషయములనుండి మరల్చి ధ్యానోన్ముఖులుగ చేయునిమిత్తం విజ్ఞానులైన కవులచేతనూ, శిల్పులచేతనూ, చిత్రకారులచేతనూ చిత్రితములై, రసభూయిష్ఠములై, భక్తిప్రేరితములై భగవల్లీలాబోధకములైన గ్రంథములు పఠించడమూ, దృశ్యముల నవలోకించడమూ అవసరం. సమాధిని విడిచిన వెంటనే మనస్సును స్వేచ్ఛగా విషయములపై పారనీయడంకంటె భువనమోహనమైన యేరాసమండల రంగమునందో విడుచుట మేలుకదా.

సం : సాయంకాలమున సురద్రుమవనములో వాయుకిశోరములు కుసుమరజమును పైజల్లుచుండగా యమునా సైకతముపై పండు వెన్నెలలో వేణుగోపాలునితో వొక గోపిక విధముగా ఆడుకోవచ్చును.

నా : గోపిక విధముగా అనుటకంటె గోపికనై అని దిద్దుకొందువా?

సం : మనఃపూర్వకంగా దిద్దుకొందును.

రామదాసు నిర్ఘాంతపోయి చూస్తున్నాడు.

బు : నేను మాత్రం దండకారణ్యంలో పర్ణకుటీరమున విద్యుల్లతల వలె వెలుగొందుతూ సుకరతోరణాలై సీతాలక్ష్మణులు వుభయపార్శ్వములా అలంకరింపగా శబరికి సహస్రోతనై నీలమేఘమువలె మౌనిజనమనయూర మానసహరుడై ప్రకాశించే రామచంద్ర భగవానుని పదసాన్నిధ్యమున రామకథాసుధారసము కర్ణపేయముగ నాస్వాదించుతుంటాను.

రా : అమ్మా! తమదోటి యోగిపుంగవులను సయితం ఆకర్షించిన దృశ్యంయొక్క ప్రాశస్త్యమును దెలుప ప్రార్థిస్తాను.

బు : ఈ దృశ్యము నాకు తలంపునకు వచ్చినప్పుడెల్లా నేను పరవశమును పొందుతాను. ఆ యవస్థ యోగసమాధికంటె నా కెక్కువ తోడ్పడుతున్నది. శబరి రామ భక్తురాలైన వొక యెరుకల మనిషి.

నా : కులమున కేమి? గుణం ప్రధానంకదా.

బు : నిశ్చయం. శబరీ మోక్షణఘట్టం రామాయణంలోనిది. శబరి రామచంద్ర భగవానుడు అయోధ్యను విడిచి, కిష్కింధను దాటి దక్షిణమునకు వస్తున్నాడని విన్నది. విన్నప్పటినుంచీ ఆమెకు సరిగా నిద్రపట్టడం లేదు. ప్రతిరాత్రి భగవానుని సందర్శించినట్లు కలగంటున్నది. ఆయన మూర్తి యెట్లా వుంటుందో అదివర కామె చూడలేదు. తన భావనాశక్తి కల్పించగల అందమంతా ఆయనకు సమకూర్చింది. నీలిమబ్బులూ, నల్లగలువలూ, ఇంద్రనీలములూ, ఆ మహాత్ముని మేనికాంతికి దులకింప నోపవని తోసివేసింది. తాను విన్న కమలలోచనములూ, కంబుకంఠమూ, దీర్ఘములైన బాహువులూ, వెడదయురమూ, కస్తూరి తిలకమూ మున్నగు సౌందర్య చిహ్నాలన్నీ నీలదేహానికి సమకూర్చి, కౌస్తుభమణిచే కంఠము నలంకరించి, చేతిలో కోదండంపెట్టి, తన కల్పనాశక్తి కంది నయనాభిరామమైన వొక స్ఫురద్రూపాన్ని మనసులో కల్పించి ఆ దేవుని పద కమలములను తన నయనపద్మములతో నొత్తుతూ ఆనందపడుతున్నది. తన కుటీరమునకు అరటికంబములూ, ఆకుజొంపములూ, పూగుత్తులూ, లేత కొమ్మలూ, మృదువైన రెమ్మలూ తెచ్చి అలంకరించింది. ఆవరణమంతా కసవూడ్చి, నీళ్ళుజల్లి, యిల్లలికి, ముగ్గులుదీర్చి, తోరణాలు కట్టించి. అతనికి నైవేద్యం పచరించుటకై వనములోవున్న స్వాదుఫలాలన్నీ చేర్చి, వాటిలో మంచివాటి నేర్చి, కొరికి రుచి చూచి మిక్కిలి తియ్యని వాటినుంచి, తక్కినవి పారవేసింది. సెలయేళ్ళనుండి తియ్యనీటింతెచ్చి కుండల నింపింది. పాప మాశబరికి వెర్రెత్తింది. తన పనులు మరచిపోయింది. దేహసౌఖ్యాలు విడిచి తన చిత్తవృత్తులన్నీ శ్రీమన్నారాయణుని పాదములకద బెట్టింది. పూజాద్రవ్య సంపాదనలు తప్ప యితర సంపాదనలు మానింది. రాముడు మా యింటికి వస్తాడని చెలికత్తెలకు చెప్పింది. వారిని పోడ్కొని వచ్చి ఆహ్వాన పరికరములన్నీ చూపించింది. రాముడు తన ఆతిధ్యము స్వీకరించ డానికి వస్తున్నాడని విన్నది. పాపము ఆయనను యెవరు పిలిచారో తెలియదు విప్రుల యజ్ఞశాలలకు బోవ లజ్జించునది, సామగానమునకు మౌనము వహించునది, మౌనుల హృదయ మందిరములం జొరనిది, శాస్త్రంబుల

కందనిది సింగిగుడిసెలో ప్రత్యక్షమైంది. అయ్యో పాపము వెఱ్ఱిశబరి వుబ్బి తబ్బిబ్బులయింది. వొళ్ళు చెమటలు గమ్ముతున్నవి. కాళ్ళు తడబడుతున్నవి. చేతులు వణకుతున్నవి. నాలుక పిడచగట్టింది. నోట మాటరాదు. ఆహ్వానవాక్యాలు చెప్పలేదు. పూజా ద్రవ్యాలు సమర్పించలేదు. ఆహారము లోనంగలేదు. పిలవకుండా వచ్చి నాయనకు మర్యాదలేమవసరం ? కాని అన్నీ చేసినట్లే అయింది. చేసినవి పుచ్చుకొనుటకైనా అతిథికి శక్తిలేదు. శబరి పడుతున్న అవస్థలన్నీ ఆయనా పడుతున్నాడు. పిలవందే యెందుకని పరుగెత్తుకొని వచ్చాడు? యేమీ చెప్పడేమి? కుశలప్రశ్న లడగడేమి? ఆయన యేదో చెప్పవచ్చాడు. మాట తడబడ్డది. బిడ్డ పడుతున్న అవస్థే తండ్రీ పడుతున్నాడు. తాదాత్మ్యావస్థ అన్యోన్యంగా వుండక తప్పదు. ఆయన చెప్పిన మాటలు కొన్ని వినబడనేలేదు. "శబరీ! శబరీ! శబరీ!" అని ముమ్మాటన్నాడు, శబరి నోటివెంట జవాబు లేదు. ఉత్తర ప్రత్యుత్తరములు భావములే గ్రహించినవి. శ్రీరాముడు శబరి శిరస్సుమీద చేయుంచాడు, అది కూడా పూరక భావములో మాత్రమే వుంచాడేమో, శబరి ధన్యురాలైంది.

వాయుసంచలన మూగిపోయింది. ద్రుమకులు ద్రుమాన్పడ్డవి. వృక్షకోటరములనుండి "శబరీ! అయ్యో! నీవు వెఱ్ఱిదానివని మేమనుకొన్నామే" అని శబ్దము వచ్చింది. అది వాయుతరంగములమీద కొట్టుకొనిపోయింది. శోకమెప్పుడూ సత్పురుషులను గూర్చి అట్లాగే అనుకుంటుంచని చెట్ల తొఱ్ఱల నుండే జవాబు వచ్చింది. అదీ గాలికెరటములలోనే తేలిపోయింది.

రామదాసూ, యీ దృశ్యం భావించుకొన్నప్పుడెల్లా నాకు వీరిద్దరి అవస్థే పడుతుంది.

రా : అయ్యా ! యిప్పుడు వింటున్న మేమూ ఆ అవస్థలోనే వున్నాం.

బు : యోగులకు యిట్టి దృశ్యములు మిక్కిలి సహాయకారులు.

రా : తమ సాక్ష్యంకంటే మాకు రుజువెందుకు?

నా : యోగులం కాని మాబోటివారికి మిక్కిలి అవసరమని మేమే సాక్షులం.

సంగదాసు నిశ్చేష్టుడై వున్నాడు.

రా : అయ్యో ! ఈ శిష్యుల వలన తమరు కోరు గురుదక్షిణ యేమి ?

బు : సంచితము నా కిచ్చివేయండి.

నా : ఈ జీవితముకూడ మీకే అర్పిస్తున్నానని యెఱ్ఱని చిగుళ్ళలో తాపిన తెల్లని పలువరసచే హృదయనైర్మల్యమును ప్రకటిస్తూ, ప్రత్యుత్తర మిచ్చాడు.

సం : నా ప్రాణాన్నిసహా యిస్తున్నాను.

బు : చిరకాలజీవులు కండి.

రా : రేపిక్కడ తమరు దయచేసి వుంటారు కదా?

బు : లేదు. వెంటనే బయలుదేరుతాను. కాలం సమీపించింది. తొందరపడి వచ్చాను. జీవసమాధి చేయబోతున్నాను.

రా : మా అయ్యగారి వాక్యం నిజమైంది.

నా : పొద్దున్న తమ దర్శనం చేస్తాం.

బు : అవసరం లేదు. నేను మీ కిక అందను.

రా : అయ్యో! వొక్క మనవి. యేమో యిట్టి వెఱ్ఱి ప్రశ్న లడిగి నందులకు క్షమించండి.

బు : తప్పులేదు. అడక్కపోతే అమ్మయినా పెట్టదు. పొదుగున పా లున్నప్పటికీ దూడ కుమ్మంది తల్లి చేపదు.

రా : తమకు సాటువల కేమికొదువ? మా కిక అనుజ్ఞ యివ్వండి.

బు : మంచిది.

ముగ్గురూ వెళ్ళిపోయినారు.

10. పెత్తనం

ముగ్గురూ కలిసి బయలుదేరారు. వీరు సందర్శించిన కరుణారస పూరితమైన రంగం మనస్సుల సమ్మోహింపజేసింది. కొంత సేపటికి తేరుకొని వొకరివంక వొకరు చూచుకుంటూ నిలువబడ్డారు.

రా : మౌనముద్రను ఛేదించి—మనిషి గొప్పపెత్త.

సం : గొప్పభక్తుడు

నా : గొప్పయోగి, కమలాలవంటి కండ్లల్లోనుంచి బ్రహ్మతేజం గురుస్తున్నది.

రా : యోగాభ్యాసం చేతనే కాబోలె. మనిషి బొత్తిగా కృశించాడు.

నా : శరీరం కృశించినకొద్దీ బుద్ధి వికసిస్తున్నది.

రా : జీవసమాధి యెప్పుడో మనం పోయిచూస్తే బాగుండు.

నా : మనకందదని చెప్పెనే.

రా : ఆ మాటలో అంత అర్థముందా? అయితే నేను వారితోనే వెళ్ళుతాను.

నా : వారు చెప్పినమాటలో అర్థముంటే నీవు యిప్పుడు వెళ్ళినా ప్రయోజన ముండదు.

సం : అయినా నేపోయి కనుక్కొని వస్తాను.

సంగదాసు వెంటనే వెంకటసుబ్బయ్యగారి యింటికి వచ్చి అరుగు మీద లేకపోవడం చూసి అయ్యగారు ఏమి చేస్తున్నారని అడిగాడు.

వెం : మీ వెంటనే ప్రయాణమై బయలుదేరారు. మధ్యాహ్నం చెప్పడంలో సాయంత్రమే వెళ్ళుతా నన్నారు. తీరా ప్రయాణమయ్యేటప్పటికి జడుస్తూనే పొద్దులేదే అయ్యా, అన్నాను. ఎంతదూరం? యిప్పుడు పోలేనా అన్నారు.

సం : యేవూరు పోతామన్నారు?

వెం : ఆ సంగతి నే నడగలేదు. యెంతదూరమంటే పొరుగూళ్ళో పనివున్నదేమో అనుకున్నాను. యెందుకూ? దూరం పోయివుండరు. వీధి మొత్త తిరిగి వుంటారు.

ఇద్దరూ కలిసి మొత్త తిరిగి చూస్తే యెవరూ కనిపించలేదు. యేవైపు చూచినా యెవరూలేరు. అంతట సంగదాసు వచ్చి "నాయుడుగారు చెప్పిందే నిజం. నేను అపచారం చేశాను" అని అన్నాడు.

రా : వెళ్ళారా యేమి?

సం : యేమైనారో యెవరికీ తెలియదు.

రా : ఆశ్చర్యం.

నా : చెప్పనే చెప్పారు ఆశ్చర్య మేముంది?

రా : మీరు అదృష్టవంతులు. యిటువంటివారివల్ల కారణం సాధారణంగా దొరకదు.

సం : ఆయన ఉపదేశఫలం మన కందరికీ లభించింది.

రా : పితృరుణం తీర్చుకున్నావు. నీవల్లనే నాకు లభించింది. యింటికి పడుకోడానికి వస్తావా?

నా : యీ రాత్రి మా యింట్లోనే పడుకుంటాడు. మా నాయనగారూ, పిల్లలూగూడా యింట్లో లేరు.

రా : యెక్కడికి పోయినారు?

నా : తిమ్మాపురం పెండ్లికి వెళ్ళారు. నాయనగారు రేపు తప్పకుండా రావాలె.

రా : కమలమ్మగారుపుట్టుకు రారా?

నా : ఊఁహూఁ, అక్కడనుంచి నాదెండ్ల పుట్టింటికి వెళ్ళుతుంది.

రా : రేపైనా రా. నే నిగ యింటికి వెళ్ళుతాను.

సంగదాసూ, రామానాయుడూ యింటికి వచ్చారు. రామానాయుడు మేడమీదికి బోయినాడు. సంగదాసు కొట్టంలోకి బోయి యెద్దుల చావిడిదగ్గిర నిలువబడ్డాడు.

సం : ఆదంసాహేబూ! యింకా దాణాపెట్టలే యెద్దులకు? లాక్కుంటున్నవే.

ఆ : బుట్టలకు పోసి తెస్తున్నారండి. వులవలు వుడకడం ఆలస్యమైంది. పత్తిగింజలు బుట్టల్లోపోసి వుంచాం.

సం : పత్తివిత్తులు యింకా యెన్నాళ్ళు పోతవి?

ఆ : అయిపోవచ్చినవి. రెండు రోజులకు మిగలవు.

సం : యెట్లాగబ్బా యిగను? పత్తి అడిగేవాండ్లు లేరు. పత్తిగింజలకు యెక్కడలేని ధరానూ. పత్తి పట్టిస్తే బాగుండు. ఆదంసాహేబూ! నీవు ఆనికె తొగటవీధి బోయి పత్తిరాటాల వాండ్లను పట్టుకరా. పది పుట్లు పట్టిస్తే చాలావరకు నెట్టవచ్చు. యెదలై పోతే తరవాత మాట చెప్పబోకు. పది రాటాలు వస్తే రోజు వొక పందుం పత్తి నలుగుతుంది.

ఆ : చౌదరయ్యగారు రేపు వస్తారుగా; గింజలు కొందా మంటారేమో?

సం : మనం పత్తి పట్టిస్తే ఆయ నెందుకు కొంటా నంటాడు? బిడ్డగనే కోడ లంటే వద్దనే అత్త యెక్కడా వుండదు. రాటాలు యెక్కడ పెట్టింతాం? యిండ్లో పెట్టిస్తే తెగ అరుస్తవే.

ఆ : మొన్న పేటంలో గొన్న తొగటింట్లో పెట్టించండి. బాగా విశాలంగా వుంది.

సం : కొనంగానే మనకు వచ్చిందా! అమీనా వచ్చి స్వాధీనం చేయవద్దూ?

ఆ : అవొక ఖర్చెందుకని పంతులుగారూ, చౌదరయ్యగారూ పోయి వాళ్ళను వెళ్ళగొట్టి తాళం వేశారు. ఇంకా స్వాధీన మేమిటి?

సం : వాళ్ళు పూరుకున్నారా?

ఆ : గంపెడు చీకటి నెత్తిన వేసుకుని తూర్పు బతకపోయినారు. అక్కడనే వాలుగా వుంది. పెట్టించండి.

సం : సరే కానియ్యండి. అక్కడ హమేషా వొకమనిషి వుండాలె. పద్దులు వ్రాయగలవాడవు నీవే వుండు. వొక్కవిత్తు బీరుపోనియ్యవద్దు. కూలివాండ్రు యేడుస్తారు. రేపు ప్రొద్దున రాటాలు ప్రారంభించే జవాబుదారీ నీది. తెలుసునా?

ఆ : సరే చెప్పారుగా ! నా జీతం సంగతి సావేతగానే పోనిస్తున్నారు.

సం : రేపు చౌదరయ్యగారు రాంగనే యెదో వొకటి ఫైసలు చేస్తాంలే, రాంగనే వొకమాటు కదిలించు.

సం : బండ్లవాడ్లోకి పోయి — వెంకయ్యా రేపు అరకలపని యెక్కడ ?

వెం : వెంకటయ్యగారు పదిహేను అరకలు మిరపదుక్కిలో వాళ్ల దోలనానికి పోదామన్నారు. తక్కినవి యెక్కడికి పోవలెనో నిన్ను కనుక్కోమన్నారు.

సం : ఆయన అన్నీ గుంట్లుపెట్టి పనిజేస్తామంటారు. మళ్ళీ కురదలా

లెందుకు? యిరవై అరకలు వాళ్ళకు పోనిచ్చి తక్కిన పనీ వనిగెదుక్కిలో గొర్రువోలడం మొదలుపెట్టండి. గొర్రులతో రామయ్యను పొమ్మను. వాళ్ళకు వెంకటయ్యగారు పోతారు. జట్కాబండి మనిషి లేడూ? ఫరీదు సాహేబూ!

ఫ : క్యావుజీ మహరాజ్?

సం : యేం క్యావుజీ. మాట్లాడేస్థితిలో వున్నావా?

ఫ : లేకపోవడ మేమండీ. మొన్న యెప్పుడో యేక్ దఫా—

సం : అవును వొక్కమాటే—యెప్పటికప్పుడు. చౌదరయ్యగారు నీవు పనికిరావంటున్నారు. మీ అయ్యవచ్చి బతిమెలాడి భద్రం చేస్తానవి పోయినాడు. యేమిభద్రం జేశాడో?

ఫ : మా అయ్య ఖసం తినిపించాడుగా అండీ. మళ్ళీ దుకాణంకళ్ళి అసల్ పోతున్నానండీ? నై జీ సబ్ కూ పూఛో.

సం : యెమిటోయి మీ నాయన కొత్తవి తినిపించాడు? ఖసం యేమిటి?

ఫ : ఒట్టు పెట్టించాడుగా అండీ.

సం : అదా! చూతాం. చౌదరయ్యగారు పొదున రైలు దిగుతారు. రైలు దగ్గరకు నీ బండి పోవాలె.

ఫ : అమ్మగారు దేవుడికి సూసేకి పోతామన్నారుగా అండీ!

సం : అమ్మవారిగుడికి పొద్దున్న పోతామన్నారా యేమి?

ఫ : అవునండీ.

సం : జట్కా కావాలన్నారా?

సం : అమ్మగార్కి ఝూట్కా అయితేనే ఫసందండీ.

సం : యేమిటా ఫసందు? అయిదారుగు రెక్కాలె. యిసుకలో నీ జట్కా పడుకుంటుంది. నే కనుక్కుంటాలే. వెంగన్న వున్నాడా? దుకాణానికి పంపించావా?

వెం : అయ్యా యేమండీ, యీ సాయెబు యెప్పుడూ దుకాణానికి రమ్మంటాడండి.

సం : అవును నీవు చాలా బుద్ధిమంతుడివి. మీ యిద్దరూ నడవ

వలసినవాండ్లే. రత్నాలు దొరికారు. బండ్లు దోల్తాతోస్తారేమోనని అయ్యగారు భయపడుతున్నారు. అన్నట్టు మొన్న రైలువగ్గరనుంచి వస్తూ రాతికి పట్టించి తిరగవోశావటగా?

వెం : ఎద్దు అలివితప్పితే నన్నేమి చేయమంటారు ?

సం : స్టేషనుదగ్గిరి దుకాణంలో అదికూడా తాగిందామేమి?

వెం : ఏమిమాటలు చెపుతారండీ. నే నిప్పుడు అంటుకోవడమే లేదుగదా.

సం : అయితే బుద్ధిమంతుడవేగాని రేపుప్రొద్దున మీ యిస్తరిలో యెవరు రైలుదగ్గరకు పోయినా అయ్యగారితో నీలిమందుకు ధరలేచిందట, చెన్నపట్నం తోలేటందుకు రెండువాగిన్లు కావాలట. యిదివరకు హెచ్చరిస్తే మేష్టరుగారు నచ్చుగా జవాబు చెప్పారట. మీరు వారితో మాట్లాడి తప్పక రెండువాగిన్లు సెటిల్ చేసుకొని రమ్మన్నానని కాముకా చెప్పాలె. మరిచిపోతారా?

వెం : నే మరచిపోనండి. యీ సాయిబుకు తెలిసిందో లేదో.

ఫ : కాగితం వ్రాసియ్యండి.

సం : వుద్ధరించావు. అయితే నీవు అమ్మవారిగుడికే పో, వెంగన్నా! నీవు స్టేషనుకుబోయి బండిలో పడుకోక గేటుదగ్గర విలుచోని అయ్యగారు దిగంగానే పిలువు. చెరొకదారీ అయ్యేరు. ఆయన రైలుకట్టవెంబడి వస్తారు.

వెం : అయితే నేను పాయింటుదగ్గరనే బండి దింపుకుంటా. రెండురోడ్లూ అక్కడనే కలుస్తవి.

సం : అప్పుడే మరచిపోయినావు. అయ్యగారు మేష్టరుగారితో మాట్లాడవద్దూ.

వెం : సరే గేటుదగ్గరనే వుంటా.

సం : వెంగాన్నా! నీవు గొల్ల వెంకటసామింటికి పోయి నీవు పొగతోటలో గొర్లు తోలుతానని తలాయిస్తున్నావట. కాముకా వచ్చి మాట్లాడిపొమ్మన్నానని వెంటపెట్టుకొనిరా? అతడు మంచ దగ్గరవుంటే పెండ్లాన్ని పిలుచుకరా.

వెం : వాడు యెప్పుడూ మందదగ్గరనే పడివుంటాడు. పెండ్లాన్ని రమ్మనమంటా.

సం : చీపురు తీసుకొని కొడుతుంది.

వెం : మీపేరు చెపుతా.

సం : అంత ప్రబుద్ధుడవూనూ.

ఆదంసాహేబు వచ్చి "తొగట చిన్నప్పతో మాటాడా, పదిరాటాలు సంతన చేసుకుని పొద్దున వస్తానన్నాడు. స్వంతరాటాలే నాలుగున్నవట. యెవరో నీలిమందు బేరగాండ్లు వచ్చారు. నాయుడుగారు మిమ్మను రమ్మన్నారు."

సం : వీధిలోకి వచ్చి—యేమండో షాహుకారుగారు, పెద్దషాహుకార్లంతా దయచేశారే. కోస్తా లేచిందా?

షా : గిరాకీలేదు, బండలూలేదు. అడిగే దిక్కేలేదు. మీరు పండినా యెండినా వ్యవసాయంచెయ్యక తప్పదుకదా. వర్తకంలో మేమున్నందుకు దండగో పండగో కొంటూ వుంటాం.

సం : లాభంలేని సెట్టి వరదనబోడు, యిదివర కెట్లా దీస్తున్నారు?

షా : తపలో—పావులా—పోగురుకా—అవల్ రకానికి అయిదు పెట్టాం, నాసికి నూరూ, తొంభై వర్ణంకొస్తే పెట్టాం.

సం : యింకొక మాటనండి. మాది ప్రాశస్తమైన సరుకు, నాసెన్న మాటలేదు.

షా : అక్కడికే పెట్టుధర, యేమాత్రం తేలేదు.

సం : రెండువందలు దాకొంటుంది.

షా : స్వంతమేనా ?

సం : కొద్దిగా బాకీలకింద వచ్చింది. యెందుకూ—దిష్టికి అక్కపోతే షేషేతియ్యం. మాటపక్కవస్తూ, రెండో రకమున్న మాటలేదు.

షా : మరేమి. చెప్పూ, వేయి రూపాయలు బయానా యిచ్చిపోతాం.

సం : పొద్దున వస్తారుగా?

షా : యెప్పటికప్పుడు రహితమైతే మంచిది.

సం: మీరు బేరం యియ్యడానికి వచ్చారా, తియ్యడానికి వచ్చారా ?

షా: పోనియ్యి. నీవు బేరం యియ్యకపోతే మేము వంద మళ్ళు యిస్తాం తీస్తారా?

సం: చౌదరయ్యగారు కూడా పొద్దున వస్తారు.

షా: ఆమాట మాకు భయంలేదే. నీవు మాట అన్నావంటే ఆయన దాకా అవసరంలేదు. అందాకా యెందుకూ, నీవు మా తరపున పోయి బేరం యిచ్చిరా, కావంటే అప్పుడను.

సం: వేలతో గూడిన వ్యవహారంగా.

షా: సరే యిప్పుడు కాదన్నమాటేగా?

సం: ఆఖరుమాట చెప్పలేదే.

షా: పొద్దున వూళ్లోకి తూకానికి వస్తాంగా, రకంజూచి.

సం: సరే.

సంగదాసు లోపలికిబోయి స్నానంజేసి భోజనంచేశాడు. లక్ష్మమ్మ ప్రొద్దున తనకు గుర్రపుబండి వుంచమని చెప్పింది. గొల్లవాడు తెల్లవారి వస్తానన్నాడని కబురు వచ్చింది. రాత్రి మళ్ళా నాయుడుగారిని చూడడానికి అవకాశం కలగలేదు. లాంతరు తీసుకొని తన గదిలోకి బోయి యెలుకలు లేకుండా వెదకిచూచి తలుపువేసి పడుకున్నాడు.

11. దేవాలయం

తూర్పు తెల్లవారింది. వెంకటయ్యా, సంగదాసూ లేచి కొట్టంలోకి బోయి జీతగాండ్లను పనులకు పురికొల్పుతున్నారు. వాండ్లు పశువులకు మేత వేయడమూ, నీళ్ళుతేవడమూ, పడితిబోయడమూ, పేడతీయడమూ, కసవూడ్చడమూ మొదలైన పనులు చేస్తున్నారు. అవియైన తరువాత యిండ్లకు బోయి అన్నంతినివచ్చి కోటేర్లు వేస్తున్నారు. వెంకటయ్య భోజనంచేసి లక్ష్మమ్మతో—చిన్నమ్మా! నీవు గుళ్ళోకి పోతున్నావుట; నీతో యెవరు వస్తున్నారు?

లక్ష్మ : నీ భార్యను తీసుకొని పోతున్నాను. అబ్బాయి కూడా వస్తాడట.

వెం : ఆ మెట్లు నీవు యెక్కి దిగ్గలవా? లేనిపోని పని పెట్టుకొన్నా వెందుకు.

ల : నీ భార్య కాపురానికి వచ్చిన కొత్తలో అమ్మవారికి చీర మొక్కున్నాను. ఈ అయిదేండ్లనుంచీ అట్లాగే పోతున్నది. గొడ్డూ, బిడ్డా గలవాండ్లం. యేవగ్గువచ్చినా, యేపడికంపట్టినా అదే నింజిలిగా వుంటుందని బయలుదేరుతున్నా.

వెం : ఎండబడ్డదా అంటే యెక్కి దిగడం నీతరం కాదు. అసలు నీవు తేమానం మనిషివి. పని తెముల్చుకొని పోయేదెప్పుడో, వచ్చే దెప్పుడో, యేదెట్లా వున్నా సద్య నీవు జారిపడేవు. కొన్ని మెట్లు వార కాటంగా వుంటవి. నిన్ను పట్టుకొని యెక్కించాలె. అరకకు యెవరినైనా పంపి నీతో వచ్చేదా?

ల : నీ పనికి అరఖతెందుకు? పిల్ల వుంటువికదా. అబ్బాయి వస్తూనే వున్నాడు.

సం : వెంకటయ్యగారూ! అరకలు పోతున్నవి.

వెం : ఆమెను మెట్లెక్కించేటందుకు వొక మనిషిని పంపవోయ్. అబ్బాయి యెక్కిస్తా డంటుంది· ఆయన యెక్కగలితే చాలు. మేనా వుండె గదా, కాసేపు చాకలవాండ్లను రమ్మనకపోయినావా?

సం : అదీ ఆలోచించా, వాండ్లు యేకోవూరు సవారికి పోయినారట· సరే యేదో చూతాం. మీరుగెన జొన్న చేనేమైన చూశారా, కోతకు వచ్చిందేమో?

వెం : ముం దెక్కివచ్చిన ముప్పైయకరాలు తిరగబారి పోయింది. కాకపోతే కుచ్చనేల పదెకరాలు కొస్త ఆగవలసివస్తుంది. పల్లపుగుడ్డం బాగా కాసినట్టు లేదు.

సం : యివ్వాళ మీ రీ చాళ్ళ తోలడం గానిచ్చి రేపు గొర్రు దోలడం పూర్తిచేయండి. రేపు వొక యాభై మంది కూలీలను తీసుకపోయి కోత మొదలు పెట్టిస్తాను. యెల్లుండి అరకలపని లేకపోతే జీతగాళ్ళందరినీ

కోతకు తీసుకపోవచ్చు. సొంత మనుష్యులు గూడ కొందరు పనిచేస్తుంటే పని జరపుగా సాగుతుంది.

వెం : మందట నేను దున్నుతుంటే సాగినట్టు, లేకపోతే సాగదు.

సం : నీలిమందు చేరగాండ్లు యీపూట వస్తామన్నారు. నూట ఐదింటికి పైనే పడవచ్చు. మీ చిన్నయ్యగారు యీ రోజు రాకపోతే చేయవలసిందేమిటి? పెద్ద మొత్తమని సందేహిస్తున్నా, పోనీ చెన్నపట్ణం యెత్తింతామంటే శానా లాయిలాసా పని. ముందు అక్కడికి పోయే నాథుడు లేడు.

వెం : నీవు చెప్పిన కాడికయితే పోనీయవచ్చు. ఆయన వచ్చి మటుకు వెళ్ళవేసే దేమున్నది?

సం : ఆపటానికి వీలయితే ఆపుతాను. అరకలు సగంత్రానికి పోయి వుంటవి. కలుసుకోండి.

చంకన ములుగర్ర పెట్టుకొని, చుట్ట చుట్టుకొంటూ, బారెడేసి అంగలు చేస్తూ వెంకటయ్య బయలుదేరాడు.

సం : అమ్మా, లక్ష్మమ్మగారూ! ఎందు కీ తాత్సారం. బండి వాకిట్లోకి వచ్చింది.

ల : మేము బయలుదేరుతున్నాం. అబ్బాయి యింకా కిందికిరాలేదు. మాకు చిల్లర కావలె.

సం : అబ్బాయిగారు మేడ దిగి వస్తున్నారు. వారొక అర్ధరూపాయి నేబులు తీసుకున్నారు. చాలునా?

ల : చాల వెందుకు; పదండర్రా.

లక్ష్మమ్మ వాతపు వొంటిమనిషి. ఆ లావుమీద పొడుగనిపించదు. మందోదరివలె యిల్లు నిండివుంటుంది. కాస్త కొంచెం పిలగా వుండడం వల్ల బందిపోడుతూ నడుస్తుంది. పచ్చిపసుపు కొమ్ములాంటి పసిమి. పూర్వ కాలపు మనిషి. యీ కాలపు తళుకు బెళుకు ఎరుగదు. మనిషి దగ్గరకల్లా కొడూ లేదు. యెవరితోనైనా నోటారా పరపన బిలిచి మాట్లాడుతుంది. స్వంతగా వడికి, నేయించుకొన్న మైనారుచీర గట్టుకొని గుమ్మడిపండు పెట్టి కుచ్చెళ్ళు దోపుకొని గోటుచివిక తొడుక్కున్నది. కాళ్ళకు పసుపూ, మెడకూ

చేతులకు గంధమూ పూసుకొని, పెద్ద యెఱ్ఱకుంకుమబొట్టు పెట్టుకొన్నది. ముక్కున యెఱ్ఱరాళ్ళ చిలకా, చెవులకు నిండిన దొగడలూ, తిరుగుడు కమ్మలూ, మెడలో గళ్ళాపట్టెడా, పమిడిపల్లలూ, తాళిబొందులో రూపులూ, అడ్డిగెలూ, తలను తిరుగుడుబువ్వా, సవరకుప్పె, చేతికి చక్కగా తోమిన రాగిగోట్లూ, నడుము లక్కపట్టెలూ—యివే ఈమెకు సాధారణమైన అలంకారములు. కాళ్ళకు సన్నని మెట్టెలకంటె వేరే నగలు లేవు. ఈ సరుకులు ఆమెకు యెప్పుడూ వొంటిమీదనే వుంటవి. దాపుడునగలు రాగిరే, కమ్మల గొలుసులూ, ముక్కుపోగు మాత్రం కార్యఖరమ్మలులో పెట్టుకుంటుంది. సగం నెరసిన తల వెంట్రుకలు మిక్కిలి శోభస్కరంగా వున్నవి. చూచినవారు పెద ముత్తయిదు, నమస్కారం పెడితే పాపాలు పరిసిపోత వనుకుంటారు.

మెల్లగా వాకిట్లోకి నడిచింది. గడపదాటి బండివంక చూచి అరుగు దగ్గరకు తిప్పితే యెక్కుతా నన్నది. ఫరీదుసాహేబు బండి అరగంట తిప్పి గుర్రాన్ని గట్టిగా పట్టుకొన్నాడు. మెల్లగా బండిలోకి సర్దుకొన్నది. కమాన్లు కిటకిటలాడినవి.

ల : వెనకబరువూ, ముందుబరువూ అంటే నే జరగలేను. వొకరు వెనుకా, వొకరు ముందూ యెక్కి మీరే సర్దుకోండి.

కోడలు వెనుక యెక్కింది. రామానాయుడు ముందెక్కి "బండి నేను మెల్లగా తోల్తాను. జట్కావాలా వెంబడే రా" అన్నాడు. పనికత్తె అక్కలక్ష్మి పసుపూ, కుంకుమ పళ్ళెమూ లక్ష్మమ్మచేతి కందించింది.

ల : అక్కలక్ష్మీ! ఇల్లు భద్రం. నీవు వొళ్ళు బరువు మనిషివి. పొయ్యలేక తిరిపెపు మజ్జిగ లే వనేవు?

అక్కలక్ష్మి చిరునవ్వు నవ్వింది.

ల : దాసూ! పూజారి అప్పయ్యకు కబు రంపావా?

సం : పొద్దున కొండమీదికి పోయినాడు. మీరు వచ్చేదాకా అక్కడనే వుండమన్నా.

గుర్రం సాగింది. బండి మూల తిరిగిన తరువాత సంగదాసు గది

లోకి పోయినాడు. ఫకీరుసాహేబు వెంట పరుగెత్తుతున్నాడు. గుర్రం రోడ్డు మీద తరటుపోయింది. కాని డొంకలో నడక ప్రారంభించింది.

ల : రాముడూ! చూశావు వాడి జాగ్రత. టూలివాండ్లను కొట్ట వస్తంటాడని మీ నాయనకు కోపంగాని, వాడు లేకపోతే మనకు వొక్క రోజు సాగదు. యింటి వ్యవహారం నీవేమీ అంటించుకోవు గదా?

రా : రేపటినుంచీ నే పొలంబోతా. వ్యవసాయపు పని నేర్చుకోవాలె.

ల : నేర్చుకొనే దేమున్నదీ? చూస్తుంటే అదే అవగాహన అవుతుంది.

రా : చూడడంగాదు. దున్నడం నేర్చుకోవాలె.

ల : ఇక అయినట్టే. నీవు దున్నితేనేగాని సంసారం నుంచుబడదు. మీ నాయన కోప్పడతాడు—కవిలె చూచుకుంటూ, వ్యవసాయం అజ కనుకుంటూ వుంటే చాలు.

రా : వ్యవసాయం చేయంది దాంట్లో వుండే కష్టనిష్టూరాలు యేమి తెలుస్తవి?

ల : మీ నాయన నిన్ను ఉద్యోగంలో ప్రవేశపెడతానంటున్నాడే! 24 వెళ్ళితే వస్తగావట. పోతావా?

రా : నీ వేమన్నావు?

ల : అయితే నీ యభిప్రాయం జెప్పు.

రా : నేను నవుకరీ చేయను.

ల : నీకు వచ్చిన చదువుకు కొన్నాళ్ళలో తహసీల్దారుపని అవుతుందిటే?

రా : ఏమయినా గానియ్యి. నే బోను. నీ వేమన్నావు?

ల : నేనూ నిన్ను విడిచిపెట్టి వుండలేనన్నా.

బండి దేవాలయానికి పోయే మెట్లదగ్గర ఆగింది. కోడలూ, రామానాయుడూ దిగారు. లక్ష్మమ్మ మీరు నొగలు పట్టుకుంటే దిగుతానని మెల్లిగా జారింది. పూజారి అప్పయ్య హాజరుగా వున్నాడు. చాలా పొడుగాటివాడు. అరవయ్యోపడిలో వుంటాడు. కొంచం ఆడంగిరేకలమనిషి, సంసారంలేదు.

చిన్నప్పుడే భార్య వెళ్ళిపోయింది. పొట్ట లోపలికిపోయి యెప్పుడూ అక్కళించే వుంటుంది. జామారు పింజబోసి మోకాళ్ళమీదికి దోపుకొని తడి కొల్లాయిగుడ్డ కుడిబుజాన పెట్టుకున్నాడు. సంసారం లేనివాండ్లకు సరసాయి మెండని ఆయనకు నవ్వుమాట అధికం. గాలి కెగురుతున్న పిలకజుట్టు సవరించుకుంటూ లక్ష్మమ్మ కెదురుగా వచ్చాడు. యెడమచేయి తిప్పుతూ మాట మాటకూ ముక్కుగూళ్ళెగరవేస్తూ.

అ : లక్ష్మమ్మా! నీవు మావూరు కాపురానికి వచ్చి ముప్పైయేండ్లు దాటింది. పొరుగుగడప తొక్కియెరుగవు. ఆఖరకు అమ్మవారి దరిసెనానికి కూడా రాలేదు.

ల : ప్రాప్తం వుండవద్దా—మామా—నాకు తెల్లవారి లేచి నప్పటి నుంచీ మునగానాం—తేలానాంగా యీ సంసారమే సరిపోతున్నది.

కొండకింద గుడి గ్రామ దేవతది. గుడిముందు అమ్మవారి పాదా లున్నవి. ముందు ఆమెకు మొక్కులు చెల్లాలె. లక్ష్మమ్మ పసుపు కుంకుమ చల్లి వొకరవికా, ఖర్జూరకాయబెట్టి దణ్ణం పెట్టింది. తలా వొక కాని దక్షిణ వేశారు. అప్పయ్య కన్నుల సంతోషం వెలిబుచ్చుతూ పసుపూ, కుంకం వదిలివేసి తక్కినవి యేరుకొన్నాడు. అందరూ మెట్లదగ్గరకు పోయినారు. చెక్కడపురాళ్ళతో మెట్లు విశాలంగ కట్టబడ్డవి. ఇరుప్రక్కలా రాతిదూలము లతో పిట్టగోడలు కట్టారు. గోడల ముఖస్తలమున రాతిగోడలో యేనుగ తొండములు చక్రాకారంగా చెక్కబడ్డవి. మెట్లదారి నిటారుగా నుండక మెలి కెలు దిరిగి పరుషుగా వుంటుంది. లక్ష్మమ్మ తిప్పమీదవున్న దేవాలయం జూసి అందాకా యెక్కవలసిందేనా మామా? నీవు నన్నెట్లా చేరుస్తావో అంటూ వొక చేయి కోడలిమీదవేసి రెండవచేత పిట్టగోడ ఆనుచేసుకొన్నది. యెక్కడం ప్రారంభించారు. అక్కడక్కడా కూర్చుంటూ లక్ష్మమ్మను గుంటిదగ్గరకు చేర్చారు.

అ : ఇవి ధనపుకొట్టు. యెంత దిట్టంగా అమిర్చారో చూడు. అన్నీ చెక్కడపుదూలాలే! యీ గుడి యెప్పుడయినా శిథిలమయితే తిరిగీ కట్టించ డానికి ధనపుబిందెలు ఇందులో ఉన్నవిట.

అగ్బర్ పాదుషాకాలంలో అమీన్ ముల్కు అనే సేనా నాయకుణ్ణి

గోల్కొండనవాబు దండయాత్ర పంపించాడు. ఆకడు తన జయసూచకంగా వుత్తరంగా కనుపడే చెరువు తవ్వించి గుంటిమీద మసీదు గట్టించాడు. ఆ మసీదు కట్టించే నిమిత్తం యీ దేవాలయపురాళ్ళు తీసుకొనిపోవలెనని ధనపుకొట్టుమీదివి రెండురాళ్ళు పెకలించేవరకు అతని గుర్రం భొళ్ళున నెత్తురుగక్కి చచ్చింది. అంతట రాళ్ళు పెళ్ళగించడం సంక్షేపించి తన మసీదుకు కావలసినన్ని వేరే రాళ్ళు చెక్కించుకున్నాడు. యిక్కడనుంచీ మెట్లు వారకాటం. ఈ ధనపుకొట్టుదగ్గర కాసేపు అందరూ కూర్చోవలెనని శాస్త్రం.

ల : శాస్త్రం లేకపోయినా కాసేపు కూర్చోంది ఆ యెత్తు మెట్లు నే నెక్కలేను.

రా : శాస్త్రం కూడా అందుకే యేర్పడి వుంటుంది.

అప్పయ్య పెదవులు గిన్నెవలెపెట్టి ఉహూహూ అని నవ్వి మా కోడలు యెత్తుబడ్డది. మా కొడుకును పిలిపించమంటావా లేవ దీయ డానికి ?

ల : మామవు నీవు యిక్కడ వుంటినిగా.

లక్ష్మమ్మ లేచి యెత్తు మెట్లెక్కవలెనని ప్రయత్నం జేసింది. కాలు లేవలేదు. మరల కూర్చొని మామా ! యింతదూరమూ యెక్కి అమ్మవారిని చూడడానికి ప్రాప్తంలేదు గాంవాలెనని మెట్టుమీద గూర్చొని పైకి దేకడం ప్రారంభించింది.

అ : ఆఁహోఁ—నాకోడలు యెంత వుపాయశాలి !

అందరూ నవ్వేరు.

ల : ఎవరి ఉపాయం వాండ్లది. వుపాయం లేనివాండ్లను వూళ్ళో వుండనీయగూడదుట.

అందరూ గుంటిమీది కెక్కారు.

ఈ శక్తి దేవాలయం మిక్కిలి పురాతనమైనది. ఏ కాలమున ఎవరు గట్టించింనీ తెలిపే చరిత్రాధారాలులేవు. గుంటి వుత్తరపు ప్రక్క వొక శిలా శాసనమున్నది. అది యెడతెగని గాలీవానా పెట్లకు అరిగి అక్షరాలు శిథిలమై యున్నది. ఇది రెడ్లనాటి శాసనం. మంగళాపురం, కంతేరు, డొంకిపఱ్ఱు

గ్రామాలు అమ్మవారికి అగ్రహార మిచ్చిన ట్లున్నది. అమీన్‌ముల్కు ముఖ మండపంలో కొంత చిత్తరువు చెక్కి పారవేయించి అప్పట తన దండ యాత్రలో గలిగిన విజయములు వర్ణించుతూ శాసనం వ్రాయించాడు. ఈ దేవాలయానికి స్థలపురాణమూలేదు. ఈ కొండకు దక్షిణమున పుట్టకోటనే గ్రామప్రాంతస్థలములో పూర్వపు విదర్భాపుర మున్నదనీ, తన వివాహము నకు పూర్వం రుక్మిణి మాధవుం డనకు పెనిమిటింజేయమని ప్రార్థించి మొక్కుబడులు చెల్లించడానికి ఈ దేవాలయానికి వచ్చిందనీ, శ్రీకృష్ణు డామెను రథముమీద బెట్టుకొని పలానదారిన వెళ్ళిపోయినాడనీ, గుంటిమీద కనుపడే నీటివారలు రథచక్రముల లేవెలనీ పూజారప్పయ్య యెడమచెయ్యి తిప్పుతూ తేపతేపకూ గుక్కతిప్పుకుంటూ భక్తులకు వర్ణిస్తుంటాడుగాని ఈ కథలో సత్యమెంతో చెప్పడానికి వీలులేదు. రమేశదత్తుగారు విదర్భ వీదరు ప్రాంతములో వుంటుందని పేరు పోలికలనుబట్టి వ్రాస్తాడుగాని యితర కార ణములేమీ చెప్పడు. ఆ ప్రాంతములో ప్రసిద్ధమయిన ఈశ్వరీ దేవాలయ మున్నదేమో తెలియదు. చరిత్రశోధనా విషయమున ఆంధ్రులు గనబరుచు అలసభావమే దీనికి అడ్డం వచ్చింది. విదర్భ ఆంధ్రదేశములోనిదా అనే ముఖ్యవిషయములో సయితం ఆంధ్రులు పరిశోధించి అభిప్రాయం వెల్లడించ కుండడం శోచనీయమే. రుక్మిణీకల్యాణములో పోతన్నగారు కూడా స్పష్టీక రించలేదు. "నమ్మితి నా మనంబున సనాతనులైన యుమా మహేశులన్, మిమ్ముఁ బురాణదంపతుల" అని రుక్మిణి పార్వతీ పరమేశ్వరుల నిద్దరినీ ప్రార్థించినట్లు కనబడుతున్నది. ఆ దేవాలయములో అయ్యవారు లేరు. అమ్మవారొక్కతే వున్నది. పై పద్యములో రుక్మిణి యిద్దరినీ భజించినట్లు కనపడ్డా, పద్యము చివరను ఈశ్వరీ అని వొక్కతెనే సంబోధించింది. ఈ పద్యానికి పూర్వపు వచనంలో "ఇందుధర సుందరీ మందిరంబుచేరె" అనీ, తరువాత వచనంలో "నారీదేవికి మ్రొక్కి" అనీ వ్రాయడంచేత కవి అలం కారంగా వొకచోట ఉమకు మహేశ్వరుణ్ణి చేర్చాడుగాని రుక్మిణి వెళ్ళింది శక్త్యాలయమే అయినట్టు స్పష్టపడుతున్నది. పుట్టకోట ప్రాంతంలో పడి పోయిన దేవాలయాలూ, పూడిపోయిన విగ్రహాలూ, మట్టిదిబ్బలూ, చాలా కనబడడంవల్ల యిది పురాతన ప్రసిద్ధస్థలమైనట్లు తోస్తుంది.

చుట్టూ షుమారు నూరుగజాల యెత్తుండి పైన వొక యెకరం విశాల స్థలమున్నది. ఇట్టి రమ్యస్థలములలో పాశ్చాత్యులు విహారమందిరాలు గట్టించి, పెద్ద పూటకూలియిళ్ళు పెట్టించేవాండ్లు. మన పూర్వులు తమ ఆచ ర్యాలప్రకారం దేవాలయాలు కట్టించి పవిత్రస్థలములు చేశారు. పై నుండి చూస్తే రంగం మిక్కిలి హృదయంగమంగా వుంటుంది. తూర్పునకొండలు బారులు దీరినవి. తక్కినవైపుల పొక్కిటిగడ్డలవలె తిప్పలుంటవి. ఈ సమీపగ్రామాలు కొండకాటివూళ్ళని తూర్పు సోదరులు పొగుడుతారుగాని యివి పూర్వంనుంచీ ప్రసిద్ధస్థలాలే. రెండు పెద్దతటాకాలూ, నీరూరే వాగూ, లోతులేని బావులూ, కొండవీటిచేంతా ళ్ళవసరం లేకుండా చేస్తవి. కొండ నెత్తములమీద యెండాకాలం చల్లగా వుంటుందిగాని జనులిప్పుడు నివాసం చేసే అలవాటు రెడ్ల ప్రభుత్వంతో బోయింది. ఈ గుంటికి వుత్తరమునా, తూర్పునా, వరిమళ్ళు పచ్చీసుగళ్ళవలె వరుసలుకీరి పసరుగక్కుతూ వచ్చే పొయ్యే పిల్లగాలులకు సయితం సలాములు చేస్తున్నవి. చిత్తకు చిరు పొట్టలన్నట్లు ముదురుమళ్ళన్నీ పొట్టకువచ్చి అక్కడక్కడ వెన్ను వెళ్ళు తున్నవి.

దేవాలయం మిక్కిలి సుందరమైనది. యింతకంటె పెద్ద దేవా లయము మిక్కిలి సుందరమైనవి. యింతకంటె పెద్ద దేవాలయము లున్నవి కాని యింతటి పనితనం యీ జిల్లాలో మరొకచోట కనబడదు. దేవాలయస్థాపకులు ధనమూ, కాలమూ, వ్యయమౌతుందని చూచినట్లు కనబడదు. శిల్పవిద్య అంతా ముఖమండపాన కురిపించబడింది. ఎంతమంది శిల్పిశిఖామణులు ఎన్ని సంవత్సరాలు ఈ మండపం కట్టారో చెప్పకానికి వీలులేదు. పెద్దరాతికనాబీలను సన్నని వసాకులతో మరిచి అతికినట్లు మోపి గట్టించి దేవాలయప్రగోడలు పెట్టారు. ఇవి ఇంతవరకూ చలలేదు. ఈ గోడలమీద రాతితో జవగట్టి చూరు దింపారు. ముఖమండపాన వెగటు పుట్టేటట్లు మాధుర్యం గుప్పించిన శిల్పి ఈ గోడలమీద నాజూకుగా అక్క డక్కడ చిన్నప్రతిమలను చిత్రించి చూపరమనస్సులకు విరామం కల్పిం చాడు. ఈశాన్యమున యిరవై గజాల దూరంగా వున్న సేవామండపం

దాటి ధ్వజస్తంభం దిగిగి మనవాళ్లందరూ ముఖమండపంలో ప్రవేశించారు. దాని కిరుప్రక్కలా వున్న నునుపుదేల్చిన నల్లరాలపరుపులపై కూర్చున్నారు. చేతుల నరుగులపై జాచ్చి చూచి అధరమును పంట నొక్కుకొంటూ కన్నులను మాంద్యముగ స్తంభములవంక దిప్పారు. నల్లనికాంతియష్టి నిద్దంపు టరుగులనుండి విజృంభించి మేలుకట్టు నందుకొన్నది, ఈ స్తంభాలు కొంతవరకు చచ్చౌకంగా పలకలుదీరి వొకచోట వజ్రువలై మరియొకవెంట బొద్దులు తమ్మాలింగనముసేయ వేరొకచోట గాజుదీరి-నిలువుటద్దములవలె చూపర ప్రతిమలు ప్రతిబింబిస్తూ, సోకిన చమురయ్యేటట్టు స్వచ్ఛములై యున్నవి. వాటిమీద పీట లమర్చబడి శిల్పచాతుర్యమునకు పీటలై ఒప్పుతున్నవి. వితానమున రెండుగజముల నడిమికొలతగల పద్మము చెక్కబడి వున్నది, దళములు వొండొంటి నొరుసుకుంటూ వొకదానిపై వొకటి వరుసలు దీరి కుప్పతిప్పలై, హరువులై, మురువులై, నడుమ బొడ్డుదేలి లోచనములకు విందులు చేస్తున్నవి. ఈ కమలానికి చుట్టూ కణిదెడు రాతిగుబ్బలు వొండొంటిం బెరసి నునుపులై, వలుదలై, వజ్రువలై, మొనలుదేరి రసికుల భావములను అపహరిస్తున్నవి. ద్వారబంధం శిల్పవిన్నాణమునకు పొలిమేర. శిల్పి శిల్పవ్యసనియై తన శిల్పచాపల్యమును మెదిపి పాకంజేసి గొడుగుబల్లను అచ్చుబోసి వుంటాడు. నల్లని చలువరాయిని జలపతనంపలె జర్రున వంపు దీర్చి జాచ్చి ఆపి అంచుగట్టాడు. ఈ అంచుపొడుగునా శిల్పలావణ్యం యొక్క ఒగ్గునిగ్గులు నయనామృతములై వొప్పుతున్నవి. కమ్ముల సోయగం వర్ణనాతీతం. శిల్పి తన చాతుర్యంచేత భావమున రూపకల్పన జేసుకొని భ్రమర కీటక న్యాయంగా తన పోగరు పోట్లతో ముడిరాతినుండి కమ్ములను మూర్తీభవింపజేసి వుంటాడు. తీగెల రామణీయకమూ, చిగురుటాకుల మార్దవమూ, పూగుత్తుల రవళీ, మొగ్గల సొబగూ, కాయల గరువమూ అన్నీ హవణించి అల్లుకొని జడలు గట్టినవి. మండిగం మూడంతస్తులుగా వున్నది. కమ్ములయొక్క సౌందర్యాటవి ఇచ్చట గన్పట్టమగాని గాంభీర్యమూ, నిదానమూ, భావనాసౌశీల్యమూ అతిశయించి వుంటవి. ఈ శిల్పం చాలావరకు పెద్దన కవిత్వమునుబోలి స్వాభావికమైన సౌందర్యమును వెల్లడించుతున్నది. చాలాచోట్ల

నాగపడిగెలునూ, గొడుగుబల్లలు మున్నగువానికి నాగుబాము ఆకారములునూ గన్పట్టుటచేత నిది నాగశిల్పములో చేరియున్నది.

ప్రేక్షకులు చూచి చూచి శిల్పలావణ్యామునం దనిసి మన అప్పయ్య వంక జూచేప్పటికి ఆయగ మళ్ళీ తన కథ ప్రారంభింవాడు.

12. అమ్మవారు

అ : పూర్వం వాసిరెడ్డివారి సంస్థానంలో పొత్తూరివారు దివాంజీలుగా వుండగా అమ్మవారికి చాలాభోగం జరుగుతూ వుండేది. ఇప్పుడప్పటి సత్రా లన్నీ పడిపోయినవి. గుడికి ప్రాకారం లేకుంటా వుండడం బాగుండలేదు. వెనుక యేకా లక్ష్మయ్య అనే ఆయన తొంగి చూడబోయి పడి, కాలం చేశాడు. పూర్వం అమ్మవారికి చాలా నగలు వుండేవి. నా పెండ్లికి ముందు యెవరో యెత్తుకపోతే అప్పటి కరణం లక్ష్మినారాయణ మావల్ల దండగ గొన్నాడు. యిందాకటి కథ ఆగిపోయింది. అమీనుముల్క్ ఈ ప్రక్క గ్రామానికి తనపేరు బెట్టి బావి త్రవ్వించాడు. ఈ ద్వారబంధపు కమ్ములలో కలిపి మలచబడ్డ ద్వారపాలకులను బద్దలు గొట్టించి గుడిగోడలమీద చెక్కిన చక్కని బొమ్మలనన్నీ ఛిన్నంచేశాడు. తురకవాడు అఘాయిత్యం చేస్తాడని అమ్మవారు వెనకగోడ బద్దలుగొట్టుకొని సత్రసాలలోవున్న బావిలో ప్రవేశిం చింది. వాడు పోయిన తరువాత తిరిగి తెచ్చి ప్రతిష్ఠజేశారు.

రామానాయుడు కండ్ల బొటబొట నీళ్ళు గార్చాడు. కుడిచేతి పిడికిలి గట్టిగా బిగిసి గజగజ వణికింది.

రా : అప్పుడు యీ వూళ్ళో హిందువులు లేరా ?

అ : అయ్యో, లేకేమి?

రా : అరమోడ్పుగన్నులలో—జీవంతోపే వున్నారా? రెడ్డి సంతా నుల వీరరక్తం యిరిగిపోయిందా? గడిసేమలు గాచిన రామానాయుడి సంతతి అంతరించిందా? రావెళ్ళవారూ, పెమ్మసానివారూ, ధర్మసంరక్షణ బిరుదం దగ్గంచేసి కుక్షింభరులై కూళలవలె జీవింపుచున్నారా? వీరాధివీరులైన మేడమార్యునియొక్కయూ, చిరాపుఖానుని సైన్యముల చింపరవంపరజేసి

కొండవీటి స్వాతంత్ర్యము నిలిపిన నాదెండ్ల గోపయామాత్యునియొక్క యీ సంతానం—

రామానాయుడు రక్తనాళములలో స్వచ్ఛమైన వీరరసం విజృంభించింది. దేహమెల్లనిండి విభీకృతమైంది. దిగంతములకూ వ్యాపించింది. మనసు సంకల్పరహితమై లీనమైంది. దేదీప్యమానమైన నీలకాంతులతో త్రిశూలధారిణి వీరస్వరూపిణి దృష్టి గోచరమైంది. రెప్పలు మూతలు బడ్డవి.

హే విశ్వరూపిణీ, హేజగద్ధాత్రీ, సమస్తజగంబులూ నీవే, ముమ్మూర్తులకూ మూలాంకురాంబవు. నీ వాడికోరలతో, నీ పవిత్ర నఖంబులతో హిరణ్యకశిపుని జీంచి చెండాడి నీలో గలుపుకొంటివి. నీ కోదండం రావణుని వ్రయ్యనేసింది. నీ చక్రం శిశుపాలునికంఠం తెంచింది. నీవే త్రిపురాసురులం గూల్చావు. ప్రళయకాలరుద్రరూపిణివి, లోకంబుల నీలో దాచుకొంటావు. నీవే పరాపరాప్రకృతివి. బ్రహ్మాండముల సృష్టించి బంతులాడుతున్నావు. భారతివై లోకమునకు విజ్ఞానము నుపదేశిస్తున్నావు. లక్ష్మివై సమస్త దేశములకూ జీవనము లిస్తున్నావు. దుర్గవై ఆంధ్రస్వరూపిణివై ఆంధ్రలోకము నేలుతున్నావు. గౌతమీ, కృష్ణా, పినాకినీ, తుంగభద్రా స్వరూపిణివి. శ్రీశైల, దాక్షారామ, కాళహస్తి, శ్రీకూర్మ, శ్రీకాకుళ, భద్రాద్రి, తిరుపతుల వెలయుచున్నావు. నీవు ప్రేమ స్వరూపిణివి. రాధవై బృందావనమున విహరించి భువనములు నిత్యలీలావిభూతిం దనరుచుంటావు. నీవు ఓంకారస్వరూపిణివైన మూలాంకురాంబవు. మంగళాపురంలో వెలిశావు. అకార ఉకార మకారంబవై, సత్త్వరజస్తమో రూపిణివై, పంచభూత వికారిణివై, పంచతన్మాత్రారూపమును బొంది, పంచేంద్రియములుగ అవతరించావు. శబ్దస్వరూపిణివై, దేవుని పుత్రుడ వైనావు. మీంకార స్వరూపిణివై కడపటిపైగంబరు వైనావు. విజ్ఞాన స్వరూపిణివై సత్యవతీ గర్భమున బుట్టావు. అహింసాస్వరూపిణివై కపిలవస్తు నగరములో వెలిశావు. ప్రాగ్జ్యోతిషంలో జన్మించి నైయ్యాయికబోధిని వైనావు. నీవు నాయందనుగ్రహం చేత సౌలభ్యవశమున భీకరవేషము దాల్చి నవరసస్వరూపమును సయితమూ

ప్రదర్శిస్తున్నావు. తల్లీ! నీ మహద్రూపం దర్శించి ధన్యుడనైనాను. నీ విశ్వరూపమును ఉపసంహరింపుము.

ల : యేమి మామా! నాకు భయమేస్తున్నది. పిల్లవాడికి కండ్లు మూతలుబడ్డవి. నేనిందుకే యెక్కడికీ కదలను.

అ : అతడికి వచ్చిన భయంలేదు. అది అమ్మవారిచేష్ట. ఆమెసత్యం యీరోజువరకూ ప్రత్యక్షంగా కనబడుతున్నది. యిక్కడికి యెన్నివేల యేండ్లయిందో ఆ యంత్రం వేసి.

ల : మాట్లాడించేదీ?

అ : ఇప్పుడేమీ వద్దు. కాస్త తెప్పిరిల్లనియ్యి. నేనే అడుగుతాగా, అడగవలసినవేమిటో.

ల : నీ వేదోచెబుతూ వస్తున్నావా, దర్శనంలోకి అడుగుపెట్టాం. అప్పటినుంచీ వాడిముఖాన యేదో వికారం కనబడుతూనే వున్నది. అమ్మవారి చేష్టయితే యెగుడు దిగుడుమాట లెందుచేత?

అ : అనేకమోస్తర్లు. అమ్మవారికి అయిదు బిందెల పానకం మొక్కుకో. ఆ వేడి శమిస్తుంది.

ల : దానికేమి? వచ్చే శనివారం పది బిందెలు చేయిస్తా, అమ్మవారి దయ చక్కగావుంటే.

రామానాయుడు కండ్లు తెరచి విభ్రాంతిగా చూచాడు.

ల : ఏమినాయనా! యెట్లా వున్నది? వికారంగా ఉన్నదా ?

రా : కండ్లు తుడుచుకొని చప్పరించి బాగానే వుంది.

ల : బాగా వుందిగదా, ఆ తల్లి చల్లంగా, నేను పదిబిందెలు పానకం మొక్కుకున్నాగాని, నీవుగూడా మొక్కుకో.

రా: యిరవై బిందెలు చేయింతాం. వూళ్ళో అందరికీ పోయవచ్చు.

ల : పాతమొక్కు చెల్లించి పోదాం పద.

అ : యివి అమ్మవారి పాదాలు. వాటిని పూజించండి.

పాదపూజ అయిన తరువాత అందరూ దేవాలయంలో గర్భగుడి చుట్టూ విశాలంగా వున్న చీకటిదారి గుండా ప్రదక్షిణం చేశారు.

అ : అమ్మవారు ప్రతి వాండ్లకూ తమ యెత్తు వున్నట్లు కనబడు తుంది.

అందరికీ వొకమోస్తరుగానే కనపడ్డదిగాని అప్పటి స్థితిలో యెవరూ పరీక్షించలేదు.

అప్పయ్య అందరికీ కుంకుమ యిచ్చి మంత్రపుష్పంపెట్టి మొక్కు బళ్ళు చెల్లిన తరువాత గౌరీపాదం యిచ్చాడు. అంతట అందరూ బయలు దేరి మెట్లు దిగారు. లక్ష్మమ్మ బండిలో మెల్లగా యెక్కిన తరువాత ఫరీదు సాహెబునే బండి తోలమన్నది.

ల : మళ్ళీ యేమీ వికారంగా లేదు గదా?

రా : లేదు.

బండి భోజనాలవేళకే యింటికి వచ్చింది.

13. సాగరాజులు - మదతకుదువులు

సంగదాసు అన్నందిని తన ఆఫీసు గదిలో కూర్చున్నాడు. ఆదం సాహెబు వచ్చి "గుమాస్తాగారు భోంచేశారా" అని యెవరినో అడుగు తున్నాడు.

సం : ఆదంసాహెబూ! యేమి సంగతులు ? అక్కడ వుండకుండా వచ్చావేమి ?

ఆ : పది రాటాలు సాగుతున్నవి. వొక బోరెం యెండ వేయిం చాను. ఈ మనుకులో అంతకంటే యెక్కువ నలగదు. మీరు చెప్పంగనే చీకటితోబోయి కూలిండ్లు అన్నీ గాలించా. మునసబుగారి జొన్నకోతలు రేపల్లా పడతవిట. వొక పాతికమందికంటే మనకు యెక్కువ తేలేటట్టు లేదు. యెల్లుండైతే వందమందిమి వస్తామన్నారు. యీ మాట చెప్పిపోవ డానికే వచ్చా.

సం : వారి కోతలు అడ్డం వచ్చినవి ? సరే పో. వెంగన్న స్టేషను నుంచి వచ్చాడేమో యిటు రమ్మను. (తనలో) యివ్వాళ గూడా రాలేదే మచ్చా. ఇల్లు విడిచి వుండేవారుగారే! నీలమందు ఆపితే మళ్ళీ మంద మవు తుందేమో. యేమాయి వెంగన్నా! యెంత సేపయింది నీవు వచ్చి ?

వెం : యింతకుముందే కాదండీ, బండి విడిచి యిట్లా వస్తున్నా.

సం : యింతసేపు యేమి చేస్తున్నావు? తాగి పడుకున్నావా?

వెం : యిప్పుడు బొత్తిగా ఆకోలి పోవడం లేదుగదా, యేమిటండీ అట్లా అంటారు? వొకవేళ తాగితేమట్టుకు నే పడుకోవాలెటండీ.

సం : మంచినీళ్ళ ప్రాయమయింది. అయ్యగారు రాలేదేమి?

వెం : వచ్చారు.

సం : యేరీ?

వెం : పాలెపు మునసబుగారూ, వీరూ యింకా హేమా హేమీ లంతా జేరి కోతకూలి గింజలిస్తామా, డబ్బులిస్తామా అని ఆలోచిస్తున్నారు.

సం : మన అయ్యగారు యేమిస్తామంటున్నారు?

వెం : మునసబుగారు తోక గొయ్యమంటే, యీయన సున్నం గూడ పెట్టమంటున్నారు.

సం : అదేమిటోయ్. కూలీలకు తోక లుంటవా?

వెం : మునసబుగారు కూలికింద డబ్బులిచ్చి, గడ్డిమామూ లిస్తా మంటుంటే, వీరు గడ్డి అసలే వల్లగా దంటున్నారు.

సం : యింకా యేమి మాటలు జరిగినవి?

వెం : శానా మాట్లాడుతున్నారు. మీకే మియ్యవలె నంటారు?

సం : నామాటేమైనా వచ్చిందా?

వెం : సాకీలు చెప్పావంటారు. నా కెందుకు?

సం : పోనీ, యితర సంగతులు చెప్పు. నా అభిప్రాయం నీకు తెలుసునా?

వెం : మీరు కూలీలపక్షేగా.

సం : నేను నీతో చెప్పానా?

వెం : మునసబుగా రన్నారు.

సం : అయ్యగారు కాదనలే.

వెం : వారికి మట్టుకు తెలియదూ?

సం : వారికిమట్టు కేమి తెలుస్తుంది?

వెం : మీరు వాదిస్తుంటారటగా.

సం : యేమని?

వెం : కూలీలకు డబ్బిస్తే గిట్టదని.

సం : యింకా యేమి సంగతులు?

వెం : మీరు పని చాలించుకుంటారా?

సం : అయ్యగా రంటేగా.

వెం : వారు వుండమనే అంటారు. మీ కిష్టం గాకపోతే చాలించు కోరా ?

సం : యెందు కిష్టం గాకపోతుంది?

వెం : మీరు అవునన్నది వారు కాదంటే.

సం : యింకా కొత్తసంగతు లేమి?

వెం : —ఆఁ—యికనేమీ లేవు.

సం : (తనలో లేనట్టే) నామాట యేమి వచ్చిందో చెప్పవుగదా?

వెం : నా కెందుకయ్యా? వొకరి ప్రస్తాపం.

సం : అయ్యగా రేరీ?

వెం : మునసబుగారు నిలిపారు. యేదో తేల్చుకొని మాపో రేపో వస్తారు.

సం : రైలువాగన్ల సంగతి యేమి చెప్పారు?

వెం : నీలిమందు ధర పడిపోయిందట. చెన్నపట్నానికి యెత్తించ వద్దన్నారు.

సం : అవే! వర్తకులు మన నెత్తిన చుట్టిపోవాలెనని వచ్చారన్న మాట. విన్న చేరమే రహితం కాలే దన్నారే. ఇవ్వాళ యేమి తూచు కుంటారు? అందుకనే రాలేదు. నాకు యేదో అనుమానంగానే కనపడ్డది— సరే; నీవు వెళ్ళు.

(తనలో) జరుగుతున్న కథ యావత్తూ బోధపడ్డదిగదా. నన్ని పని లోనే వుంచి అణిచి పెడదామని వారి వుద్దేశం. కూలివాండ్లను అన్యాయం చేయదల్చుకున్నారు. యిదివరకు వచ్చే కూలే చాలా హీనంగా వుంది. దాన్ని డబ్బులోకి మార్చి యింకా తగ్గించవలెనని ప్రయత్నం. నాయుడు

గారితో యీ సంగతి యీవత్తూ చెప్పుదామా? యెందుకు ఆయన మనస్సుకు వ్యసనం? కథ యెట్లా నడుస్తుందో చూదాం.

సాయంకాలం చౌదరయ్య రాలేదు. రామానాయుడు చల్లబడ్డ తరువాత ఫలహారంజేసి సంగదాసు గది దగ్గరకు వచ్చి 'షికారు పోదామా' అన్నాడు.

సం : పత్తిపట్టడం చూసి వెళ్ళుదాం.

ఉభయులూ రాటాల దగ్గరకు పోయినారు. పత్తిపట్టడం ఆపి, విత్తులు తూస్తున్నారు.

సం : విత్తులు గదిలో బోయించి దూవి బోరానికి తొక్కించు.

ఆ : కూలీలు గింజలు యెప్పుడిస్తా రంటున్నారు? వారానికి వొక మాటిస్తే వాండ్లకు జరగదట.

సం : మూడురోజుల కొకమాటు యిప్పించు. తాళపుచెవి అమ్మగారి కియ్యి, మేము పొద్దుబోయి వస్తామేమో. కోత కూలీలను వచ్చినంతవరకు పోగుచెయ్యి. మబ్బు కారాడుతున్నది. జొన్న తిరగబారింది. నిలువున తడిస్తే గింజ మసకిస్తుంది.

రామానాయుడు, సంగదాసు రోడ్డువెంబడి మలకాచెరువు కేసి షికారు బయలుదేరారు.

రా : పత్తిబట్టేవాండ్లకు రోజుకు కూలి యెంతిస్తారు?

సం : పూర్వం కట్టుకు తవ్వెణ్ణరసోలెడు జొన్న లిచ్చేవారు. యిప్పుడు తవ్వెడు చేశారు.

రా : రోజూ యెన్నికట్లు పడతారు?

సం : సాధారణంగా మూడెత్తుల గింజలు పడతారు. రెక్కపుష్టి గలవాండ్లయితే యింకోపవలం పట్టవచ్చు.

రా : అరసోలెడు తగ్గిస్తే వాళ్ళు వొప్పుకున్నారా?

సం : అవీ యిచ్చేవాండ్లు లేకపోతే వొప్పుకోక యేమి చేస్తారు?

రా : మా నాయనగారు యివ్వాళ రానికథ తెలుసునా?

సం : చూచాయగా తెలిసింది. విశేషాలు మీ కేమయినా తెలుసునా?

రా : పాలెంలో యీ సాయంత్రం మీటింగుట. చిన్నపరెడ్డి మన మునసబును రమ్మని కబురంపాడు. కోత కూలి గింజలు మానివేసి డబ్బియ్య వలెనని యేర్పాటుట.

సం : మీటింగు సంగతి నాకు తెలియదుగాని మీ నాయనగారూ, చిన్నపరెడ్డీ యీ సంగతే మాట్లాడుతున్నట్టు విన్నవాండ్లు చెప్పారు.

రా : చిన్నపరెడ్డి కూలివాండ్ల కూడుదీసి యింకా మేడలు కట్టిస్తాడు గాబోలె. మా నాయనగారు దీంట్లో చేరకుండావుంటే బాగుండు.

సం : మీ నాయనగారిదే యెక్కువ ప్రోత్సాహ మంటారు.

రా : మునసబుకు చిన్నపరెడ్డి వుత్తరం వ్రాశాడే!

సం : మీ నాయనగారికీ, మునసబుకూ మనస్పర్ధ గనుక కన్నుతగిలే పుల్లలన్నిటినీ కూడదీసుకుంటున్నారు.

యితర వూళ్ళకు మీ నాయనగారు వ్రాసి వుండవచ్చును.

రా : ఈ పెద్దవాండ్లంతా మోస్పా జేసుకొని యెందుకీ నిర్భాగ్యుల మీద దండెత్తడం? పూటకూటికి లేని యీ కూలీలు యేమి ప్రతిక్రియ చేయ గలరు? వీండ్ల కాధార మెవరు?

సం : దేవుడే ఆధారం.

రా : ఆయనగూడా న్యాయం విడిచి భాగ్యవంతుల పక్షమైతేనో?

సం : మన మిద్దరం ఆయనను కూడా యెదిరింతాం.

రా : ఇదే మన కిద్దరికీ శపథం. ఇక యుద్ధం ప్రకటించు.

సం : యికమీద బహుశా నేను మీ యిల్లు విడువవలసి వస్తుంది.

రా : నేనే విడువవలసి వస్తుందేమో. యింట్లో వుండి యుద్ధం యెట్లా చేస్తాం? రేపు జొన్నకోతల కూలివిషయం యే మాలోచించావు?

సం : యుద్ధానికి వాండ్లే ముందు ప్రయత్నాలు చేస్తున్నారుగదా! మొదటిదెబ్బ వాండ్లనే కొట్టనీయండి.

రా : ఆ గౌరవం వాండ్ల కెందు కీయాలె?

సం : మొదటిదెబ్బ కొట్టినవాడికంటే తిన్నవాడే ధన్యుడు.

రామానాయుడు సంతోషం పట్టజాలక సంగదాసును కౌగలింప కున్నాడు.

చండకిరణు డస్తమించాడు. ఈ యౌవనుల సంధి సమయములను సంధ్యారాగం రక్తాక్షరములతో ఆకాశ ఫలకమున చిత్రించింది. యీ రక్తమే ప్రతి గృహమందూ దీపమై ప్రకాశిస్తున్నది. సంభాషణ చాలించి వుభయులూ యింటికి బయలుదేరారు. యింటి దగ్గర ఆదంసాహేబు యెదురుగా వచ్చి

ఆ : యిదిగో తాళపుచెవి. అమ్మగారు లోపల వున్నారు.

సం : దిబ్బలో దం యెక్కువ పడుతున్నది. జీతగాండ్లు వాండ్ల యిష్టం వచ్చినట్లు తొక్కిస్తున్నట్టున్నారు.

ఆ : అన్నీ బడిదంట్లే నండీ.

సం : సన్నదంపైతే, వాండ్లు తేపా వేయలేక వొక్కసారే యింత పడవేస్తారు. తిన్నంత తిని మిగిలింది తొక్కుతవి. వొబ్బిడిగా వాడుకోక పోతే యెన్ని వాములయినా ఆగవు. వాండ్లతో చెప్పు. అయ్యగారు రానట్టేనా ?

ఆ : రారని మనిషి వచ్చాడు.

సం : మనిషెందుకు? ఆ కబురు పొద్దున్నే వచ్చిందే!

ఆ : రెండు ఉత్తరాలు కూడా తెచ్చాడు. తాటి లింగయ్యకూ, బాపయ్యకూ తక్షణం పాలెపు మునసబుగారింటికి రమ్మని వ్రాశారు. యిందుకని లేదు.

రా : యెవరు వ్రాశారు?

ఆ : అయ్యగారే.

సం : వారు వెళ్ళారా?

ఆ : బాపయ్యలేడు. లింగయ్య వెళ్ళాడు.

సం : మునసబుగారు వచ్చారా?

ఆ : వస్తుంటాలె.

రా : బాపయ్య వస్తే నే రమ్మన్నానని చెప్పు. మునసబుతో మాట్లాడడం యెట్లా?

సం : నే వెళ్ళి మాట్లాడతా.

రా : మిక్కిలి వుత్సాహంతో—దాసూ శత్రువులు సైన్యాలు కూర్చు కుంటున్నారు.

సం : అందులో తప్పేముంది? యెవరి ప్రయత్నాలు వాండ్లు చేసు కోరా? మనం వొకరి స్వాధీనంలోవున్న మనుష్యులమైనాం.

రా : మన అంతరాత్మలు మన స్వాధీనంలోనే వున్నవి.

సం : రేపు జొన్నకోతకు మీరు వస్తామంటిరే!

రా : అయ్యో! తప్పకుండా. నేను కూడా అన్నం మూట కట్టుకొని తెచ్చుకోనా? అంతా తెచ్చుకోడంలా.

సం : అది పనికిరాదు. మధ్యాహ్నం దాకా వుండి యింటికి భోజ నానికి రండి.

రా : అవన్నీ వట్టిమాటలు. భోజనం చేశో చేయవలసిందే. పోనియ్యి, యింటినుంచి అన్నం పంపించమందాం.

సం : మా అయ్య పడుకోనానికి రమ్మన్నాడు. ఈ రాత్రి వెళ్ళతా.

రా : బాగా పట్టుకున్నదే, మీ వాండ్లతో మాట్లాడు.

సం : యేమని మాట్లాడేది? వాండ్లేదారిన వస్తారో?

రా : వొక్కటే దారి. యెరగని దేముంది? మాద్పుకు వొప్పుకో వద్దను.

సం : బాగా పట్టారే?

రా : నీవే నన్ను పట్టావు.

సం : మీరే నన్ను పూనారు.

రా : మనిద్దరినీ వొకదయ్యమే పట్టింది.

సం : అది వదిలితే?

రా : నీ కా భయం వద్దు. దేవుడి పట్టుకంటె దయ్యపు పట్టెక్కువ.

సం : అట్లయితే దేవుడు అటుచేరినా మనం గెలుస్తామన్న మాటే.

రా : నా కేమీ తోచడంలేదు. అయితే కూలివాండ్లు సమ్మెకడితే ఆ రోజులలో భోజనం యెట్లా?

సం : యేమిచేస్తారు? పస్తుంటారు.

రా : పస్తూ!

సం : అయ్యా, మీ రే మనుకుంటున్నారు. అందరికీ పొద్దుటి పూట గుమ్మపాలూ, మధ్యాహ్నం గడ్డపెరుగూ, మూడు గంటలకు రకరకాల పలహారాలూ, సాయంత్రం తేలికైన భోజనం, పడుకోబోయేటప్పుడు వేడిపాలూ, అప్పుడప్పుడు చిరితిండీ యీ మోస్తరుగా అమరుతున్న దనుకుంటున్నారా?

రా : న న్నెందుకు యెగతాళి చేస్తావోయ్? నిజంగా పస్తుంటారా యేమిటి?

సం : అయ్యా. చెవులున్నవాండ్లు వినండి. మా మాల మాదిగ పల్లెలలో నాలుగు నెలలు పూర్తైన భోజన మంటే జొన్నన్నం, గోంగూరా, కారం, యివి కడుపునిండా తినడం. నాలుగు నెలలు అర్ధభోజనం, మిగిలిన రోజులు కటిక వుపవాసం.

రా : నీవు చెప్పేదంతా నిజమేనటోయ్ ?

సం : దేవుడనే వాడొకడు యీ ప్రపంచాన్ని పాలిస్తుంటే— వున్నాడా అని నాకు సందేహం—వున్నా దయామయుడు గాడు—ఆయన మీద ప్రమాణంచేసి చెపుతాను. నే చెప్పేది యావత్తు సత్యం.

రా : యేమి ఆశ్చర్యం. భోజనం లేకుండా వూరికే వుంటారూ?

సం : దొరికితే నాకజెముడుపండ్లూ, బొద్దారూ, చచ్చిన గొడ్ల మురికి మాంసం—

రా : మురికి మాంసం తినకూడదు. ఆ సంగతి నీవు వాండ్లకు గట్టిగా చెప్పాలె.

సం : అయ్యా! ఆకలిబాధ మీకు తెలియదు. మహర్షుల వంటివాండ్లు ఆకలిబాధకు నిలవలేక, యే మాదిగ పల్లెలోనో జొరబడి యెండవేసిన మురికి మాంసమును దొంగిలించి తిన్నారట. అది తినవద్దని యెవరూ బోధించ నవసరంలేదు. వాండ్లకు కడుపులోకి అన్నం వుంటే తి నమన్నా తినరు. అన్నం లేకపోతే మురికిమాంసం కాదుగదా యెముకలు కూడా కొరికి తింటారు.

రా : ఓయబ్బా యిక చాలించవోయ్. నే వినలేను. యి దివరకు

అన్నంలేక బాధపడుతున్నారంటే యేమో అనుకున్నాగాని యీ సంగతులన్నీ నాకు తెలియవు. ఇక నన్ను విడిచిపెట్టు.

సం : పాపం మిమ్మను చాలా శ్రమపెట్టినట్టున్నా.

రా : శ్రమేమిటి, వాళ్ళ పడే శ్రమలు వినడానికే మనకు శ్రమా? యిందాక నీవు దొరికితే నాగజెముడుపండ్లు తింటారన్నావే. వొకప్పుడవి గూడా దొరకవా?

సం : యిదివరకే మీ మనసు కళవళపడ్డది. యింకొక మాటు చెపుతాలెండి.

రా : ఆవొక్కటీ చెప్పి వూరుకో.

సం : మన వూరి రెండు కొండలనిండా నాగజెముడు బలిసి వున్నది గదా! యెండాకాలం సగపడ్డ తరువాత వచ్చి చూడండి. ఒక్క కాయయినా వుంటుందేమో.

రా : యేమీ దొరక్కపోతే యేమి చేస్తారు?

సం : మిమ్ము బాధపెట్టడం బాగుండలేదు. యేమి చేస్తారా, మడత కుడుములు తింటారు.

రా : అవేమిటి?

సం : అవి మీరెప్పుడూ తినలేదు. అవి తింటే అజీర్తి పోతుంది. ఏకాదశినాడు యివే తింటారు.

రా : నీవు హాస్యం చేస్తున్నావు.

సం : హాస్యంగాదు. ఇది వొలుకుల్లో పరాచకం. రోజూ పీనుగలు తగలవేసే మా వాండ్లకు పీనుగలంటే భ్రాంతమైపోతుంది. యీ దిన పస్తులు నేను రోజూ చూస్తున్నవే. పస్తులుంటే దేవుడు మీకు పుణమిస్తాడట. ఆ దేవుడు దిన పస్తులుండే మా కెందుకియ్యడో—మరచిపోయినాం, మడత కుడుములంటే మాకే బాగా తెలుసును. అవి మాలమాదిగల కడుపులలోనే యెక్కువ వుంటవి. అన్నం బొత్తిగా లేనప్పుడు పడుకుంటే బాధ యెక్కువని అన్నపుత్తి మడతలు పడేటట్టుగా ముడిచిపెట్టుకొని పడుకుంటాం. యిది మేము కనిపెట్టిన పిండివంట.

రా : ఈ స్థితిని తొలగించే దోవ యేమయినా వున్నదా?

సం : నాకు వొక్కటే కనబడుతున్నది. నిర్దయిన్దైన యీ దేవుణ్ణి పదభ్రష్టుని జేసి ఆ సైతానునైనా దెచ్చి కూర్చోబెట్టి దానిదోవన అది పడి వుంటే మనము బ్రతుకపచ్చునని నమ్మకం.

రా : మళ్ళీ సైతానెందుకు?

సం : ఎవరూ లేకపోతే సరి మంచిది.

రా : నా మనసు ఆందోళన పెడుతున్నావు. నీ మనసులో అంత కంటె యెక్కువగా వుంది. యిక పోదాం పద.

14. సవిధేలు

సంగదాసు మనసు పరిపరివిధాల ఆలోచనలతో నిండి యున్నది. రామానాయుడి యొక్క వుత్సాహం ఆశ్చర్యం గలిగించింది. త్వరగా దారి నడుస్తూ యేమో ఆలోచిస్తున్నాడు.

"నాయుడుగారికి మన విషయములో సంపూర్ణమయిన అభిమాన మున్నది. నిజంగా ఆయన పూనుకుంటే యెంత సహాయమైనా చేయగలడు. కాని ఆయన చేయవలసిన త్యాగం కూడా అత్యంతం. తండ్రికి ప్రతికక్షకు నాయకుడు. అందులో పట్టుదల మనిషి. కొడుక్కు స్థిరాస్తిలో నాలుగో భాగం పంచిపెట్టి కవిరెంతా అరుపుకుంటాడేమో. ధననష్టమే కాకుండా తండ్రికి ప్రతికక్షలో ప్రవేశించాడని లోకోపవాదం భరించాలె. రయితులు యెవరో సధర్మలుతప్ప తక్కినవాండ్లు ఆయనకు వ్యతిరేకమవుతారు. ఆయన యెప్పుడూ కష్టపడ్డవాడు గాడు. యీ చిక్కుల చేత వుత్సాహం తగ్గిపోతుం దేమోనని భయంగా వుంది."

మాలపల్లెకు సమీపములో వున్న కోమటింటి దగ్గరకు వచ్చాడు. కొత్త సుబ్బయ్య భార్య చంద్రమ్మ దుకాణంలో కూర్చున్నది. మాలపల్లె దుస్థితి మూర్తీభవించినట్లు అక్కడ కనబడ్డది. సంగదా సదివర కెప్పుడూ యీ దృశ్యంచూడలేదు. అక్కడ జరుగుతున్న సంభాషణవింటూ దూరంగా నిలుచున్నాడు.

చం : నీకేమి కావలెనే వెంకీ?

వెం: నా కొక దమ్మిడీది చింతపండూ, వొక దమ్మిడీది వుప్పూ, మిరపకాయలూ, వొక దమ్మిడీది వుల్లిగడ్డ.

చం : తే, కానీ తే. ఆది తీసుకో.

వెం : వెయ్యవమ్మా యింకా కాస్త వుప్పు.

చం : ఊఁ ఇకపో. నీకేమి కావలెనే ముత్తీ?

ము : నాకు అరగిద్దెటికి ఆముదం, వొక గిద్దెటికి వుప్పూ, అరగిద్దెటికి చినవుల్లిపాయా.

చం : ఊఁ ఇట బట్టు.

ము : కాస్త బెల్లం కొసరు బెట్టవమ్మా.

చం : ఇక పో. నీ కేమిటే సత్తీ?

స : ఈ పత్తి తీసికొని బియ్యమియ్యవమ్మా, అల్లుడు వచ్చాడు.

చం : ఇట బట్టు. ఆ పత్తికేమిటి ?

స : దీనికి వుప్పూ, మిరపకాయా, చింతపండూ పెట్టు.

చం : యిన్ని యెట్లా వస్తవే ఆ కాస్తకు.

స : వచ్చినంతవరకే పెట్టవమ్మా.

నాగి : చంద్రమ్మా ! నేనెంత సేపయిందమ్మా వచ్చి ? నన్ను పంపవమ్మా?

చం : ఏమి గావలెనే?

నాగి : యీ గిద్దెడు గింజలకూ పొగాకు పెట్టు.

చం : అవి గిద్దె డున్నవీ?

నాగి : నే గొలిచానూ.

చం : తీసుకో. తొందరపడితే యెట్లాగే. సత్తీ నీ విదిగోనే.

స : నోట్లోకి కాస్త వెయ్యవమ్మా. నోట లేదనేఁడులు చేత లేదంటావనే నీ దుకాణానికి రావడం.

చం : ఇట బట్టు. కాస్త పొద్దుగలగా రాగూడదూ.

స : కూలిగింజలు కొలిపించుకొంటిమి. యిట్లా వస్తిమి.

ఈ విధంగా బేరం నడుస్తున్నది. యిటువంటి పరిస్థితులు చూచి తాను నాస్తికుణ్ణి అయిపోతానేమోనని భయం పుట్టింది.

"వీం డెల్లా సమ్మెగట్టడం. పూటకూటికి లేదే" అని సందేహిం చాడు. తన మనసు నిరాశ చెందకుండా మళ్ళీ ఆపుకున్నాడు. మరల ప్రయాణమైనాడు. చంద్రమ్మ వాకిట్లో చూచిన స్థితిని తమ యింటితో బోల్చి చూస్తే పల్లి నుంచి ఢిల్లీ కి బోయినట్లుంది.

జోతి : అమ్మా! చిన్నన్న వచ్చాడే (అని కేకవేసింది.)

మా : పరుగెత్తివచ్చి మా అయ్యను చూచి యెన్నాళ్ళయిందమ్మా. కండ్లు బోయినట్లుంది.

సంగ : వారం రోజులేకా?

రా : (దొడ్లోనుంచి వచ్చి) చాలవూ వారంరోజులూ?

సం : నిన్ననేకా నీవు చూచింది.

రా : పనిమేళ్ళా అక్కడికి రాబట్టి.

మా : మా అయ్య జున్నుబాల కందుకున్నాడమ్మా! యీ పూట అంత బాగా యిరగవు.

జోతి : అన్నా! మనకు బుజ్జామ బుట్టింది.

సంగ : పెయ్యదూడేనా?

మా : కాదు. మాగాని దున్నేందుకు పుట్టింది.

సంగ : అరంజోతీ! నీవు బాగా చదువుకుంటున్నావా?

జోతి : ఆఁ నీ విచ్చిన పుస్తకమంతా అయింది. యింకొకటి తెచ్చి పెట్టు.

రా : వాకిట్లో మంచంమీద కూర్చుందాము రా—చల్లగాలిలో.

మా : కాసేపు కూర్చోనిస్తూ యిక్కడ. నిన్న నీవు చూచి వచ్చావుగా.

సం : అప్పాయ బాగా సాగుతున్నాడే.

మా : ఛీ; అట్లా అనగూడదమ్మా, దిష్టి తగులుతుంది. వాండ్లమ్మ లేవడంలేదు. మోచేతిమీదా. దండమీదా యెవరో కొట్టారట. బుజం వాచి బ్రహ్మాలొడ్డయింది. వూళ్ళో మంగల వైద్యునికి చూపిస్తే లోపల యెముక

చిట్లింది, తనవల్ల కాదన్నాడట. మధ్యాహ్నంనుంచీ నీ కోసం వాక్క-మోయిన కలవరిస్తున్నది.

సం : యెవరు గొట్టారు?

మా : యెవరో బసివిరెడ్డట.

సం : యెందుకూ?

రా : మన కర్మం. మాల మాదిగలై పుట్టినందుకు. చేనిగట్టుమీదిగా నడిచిందిట. ఇగెప్పుడూ ఇటురావద్దని కొట్టి గడ్డి వూడగేసుకొన్నాడు. సరేనా?

సం : నాగానే వుంది. నే వెళ్ళి చూచివస్తా ఆమెను. రారా బావా. ఉభయులూ వెళ్ళేరు.

మా : నీవు కోమటింటికి పోయి జున్ను బాలల్లోకి కాస్త వెల్లిప్పాయ కొనక్కరా. యింట్లో నిండుకొన్నది. కొద్దిగా వుంటే పొద్దున అమ్మాయి వేసుకొన్నది.

రా : ఒక సవాసేరు తేనా?

మా : తీసుకరా లేనప్పుడు పరుగెత్తేదానికంటే.

రా : నాకు వట్టివే పోతావుకదా వొకపమ్మగన్న బిడ్డననే.

మా : నే వొక్క-దాన్నేకా పరాయిదా నిక్కడ. నేను తిన్నానో లేదో మీరు విచారించారా?

రా : నీవు తినకుండా మాకు పెట్టవచ్చావా అనుకొన్నాం.

మా: తనకుమాలిన ధర్మమా. నేతినే మీకు పెడుతున్నా. అబ్బాయి వచ్చేలోగా రా. చీకటిలో యెందుకు పంపేవని నా మీద కోప్పడుతాడు. దొడ్లో చెట్లపాదు పెట్టినందుకు వొక పొట్లకాయ కాసింది. కోసిచ్చి పో, తాళింపు వేస్తా.

సంగదాసు మేనత్త యింటికి పోయినాడు. సుబ్బలక్ష్మి గుడిసెలో కుక్కి-మంచం వేసుకొని పడుకున్నది.

సంగ : యేమత్తా! వొంట్లో యెట్లా వున్నది?

సు : నాయనా వచ్చావా? నీ కోసమని యెదురు చూస్తున్నా. మోచేతి దగ్గరనుంచి గూడదాకా పర్వతాకారంగా వాచింది. వళ్లమాలినపోటు. నేను బతకననే దిగులు లేదు. అప్పడు యేణ్ణర్థం వాడైవుండగా మీ మామ

చచ్చాడు. అప్పటినుంచీ అష్టకష్టాలు పడి పెంచా. చిటుక్కున వొక దెబ్బ గొట్టి యెరగను. నా కడుపు నాయగట్టుకొని కరువు రోజుల్లోగూడా వాడికి ముప్పూటా అన్నం బెట్టాను. నా రోజులేమో అంత్యానికి వచ్చినవి. వాడిని నీవు చేయి వదిలావా అంటే యెందుకూ గాకుండా బోతాడు. యీ దిక్కుమాలిన పక్షిని నీ వొళ్ళో వేస్తున్నా, మీ అమ్మ వకనివంటిదిగాదు. జీతగాడని పేరేగాని, యీ రెండేళ్ళనుంచీ తన బిడ్డలలో వొకడ్నిగా చూస్తున్నది. నీ చేతిలో బెట్టి దిగులు లేకుండా వెళ్ళిపోదామని కనిపెట్టుకొని వున్నా! అప్పడూ! యిట్లా నా మంచంమీద కూర్చో నాయనా. వట్టి అర్భకుడు. ఇగ అత్తనే అమ్మనుకో. చెడుసావాసాలు పోబోకు. సంగబావను దేవుడినిగా యెంచుకో.

అప్పడు యేడుస్తున్నాడు.

సు : యేడవవద్దు నాయనా, యేడవవద్దు.

సంగదాసుకు కండ్లనీళ్ళు గిఱ్ఱున దిరిగినవి. మీద చేయివేసి—

సంగ : అత్తా! అప్పడికి వచ్చిన భయంలేదు, వాడికి మేము యే లోపం లేకుండా చేస్తాం. నీ యిక్కడ వుంటే లాభం లేదు. చీకటితో అయ్యనిచ్చి బండిలో ఆసుపత్రికి పంపిస్తాను. వాండ్లు యేదయినా వెంటనే పనిచేస్తారు.

సు : సరే కానియ్యి—యీ వూళ్లో మట్టెయ్యే ప్రాప్తం కూడా లేదు గాంవాంలె. కళ్ళం యెక్కడవుంటే అక్కడికి నెట్టుకొని పోతుంది. అప్పణ్ణి నాతో పంపు.

సం : అట్లాగే. మామా నీవూ పోండిరా. అత్తా! అన్నం తిన్నావా ?

సు : వొదినె ఇప్పుడే అన్నం పెట్టిపోయింది. రాత్రి అన్న యిక్కడే పడుకున్నాడు.

సం : నే వెళ్ళి వస్తాను.

సు : సరే, అప్పడిని అండ నదలదోకు.

సంగదాసూ, అప్పడూ యింటికి వచ్చి అంతా భోజనం చేశారు.

సంగదాసు తండ్రిని గుంటూరు ప్రయాణం చేసి బ్రహ్మంగారి వేపచెట్టు దగ్గరకు వచ్చాడు. రంగదాసూ, పున్నన్నా అక్కడ మాట్లాడుతున్నారు.

రం : యెప్పుడో సంగన్న వచ్చాడే, నీ విక్కడికి రావడం పొరుగూరినుంచి రావడంకంటే కనాకష్టంగా వున్నది.

సం : యీ పూటనే మామా, బాగున్నావా?

రం : యెరగవూ మాబాగూ, యిట్లాగే వున్నాం యెండుతూ, వాడుతూ. మీ అయ్యకు కాలు విరిగిందిటే?

పు : వాండ్లయ్యకు విరగడం యెందుకు కాలు? నీకు విరక్కపోయిందీ రాతిబల్లపడి.

సం : యెవరికీ విరగవద్దు. అంతా బాగానే వుందాం. అంతా అన్నాలు తినివుంటారా?

పు : అన్నాలా, సగంమంది నిద్రపోయి వుంటారు. పొద్దుగూకంగానే యింత నాలికెకు రాచుకుండేసి, దీపం మలిపి పడుకుండేసి, కోతలకుపోయి వచ్చినవాండ్లు అన్నాలు వొండుకుంటున్నారు.

రం : మన మాటలు విని చేరబారుతున్నారు.

సం : పున్నన్న యీయేడు పెంకుటిల్లు వేస్తావా?

పు : వీరదాసు మొదలుపెడితే నేనూ రెండోవాణ్ణిగా వుంటా.

వీ : పెట్టినొక రొకటిప్పించు. వీరదాసుకూడా కడతాడు.

పు : తండ్రీ, కొడుకూ రు. 150 యీ యేడు దిబ్బెంలో వేశారు.

వీ : నీవు లెక్కపెట్టావు.

పు : మీరిద్దరూ యెంత లేదన్నా నెలకు చెరి ఆరు రూపాయలకు తాగేవాండ్లు. రాతి పనిలో మీ యిద్దరూ సంపాదించే డబ్బుకు తాగడమే లేకపోతే యిదివరకు వెండిగోడలు పెట్టించేవాండ్లు. సంగన్న ధర్మాన యీ యేడు మానారు. రూపాయలు కూడబెడుతున్నారు.

సం : వీరమామా! మొదలుపెడతావా?

వీ : పెడుదునుగాని పిల్లవాడు బండీ, యెద్దులూ గొని రాళ్ళ బాడిగ సాగిస్తా నంటున్నాడు. దాంట్లో చాలా నఫా వుంటుందిలే.

సం : మళ్ళీ మొదలుపెట్టరు గదా?

వీ : మావాడు రూపాయలు కూడవెట్టడం మరిగాడు. నీవు తాగ మన్నా తాగడు.

సం : మామా! యీామేడు మనం బావి తవ్వించుకుందామా?

రం : అట్లాగే కానియ్యి. అందరికీ కావలసిందేగా. యెవరికేమి వొడ్డుతావో చెప్పు.

సం : మన పల్లెలో యెన్నిండ్లున్నవి?

పు : రెండు పెంకుటిండ్లూ, పది పూరిండ్లూ, పద్దెనిమిది చుట్టు గుడిసెలూ, అందరికీ యింత్లక్రమాన వొడ్డితే యెట్లా?

సం : అ దెట్లా కుదుర్తుంది? రాళ్ళతోలకం బండ్లున్న వాండ్లది. కట్టుబడి రాతిపని వాండ్లది. తవ్వకం తక్కిన వాండ్లవి. రాతి ఖరీదు నా స్వంతాన యిస్తా.

రం : మేము రాతిపనికి జాముపొద్దెక్కి పోతాం. తవ్వకం కాగానే నేనూ, మా పిల్లవాడూ పొద్దుటిపూట యావత్తు కట్టుబడి చేస్తాం.

పు : సంగదాసుబండితో పాటు నాబండీ వచ్చేదే.

రం : యిక తవ్వకం మిగిలున్నది. యేడీ మేస్త్రీ ? దూరంగా కూర్చుంటావేం ?

నాయుడు : వింటూనే వున్నా. కూలీ దొరకక కాళీగా వుండేవాండ్లు వస్తే తవ్వకం నే చేయిస్తా.

రా : పోతుమాల మీ అయ్యేగా. మంచిరోజు చూసి గడ్డెత్తమను.

నా : తవ్వకానికి కూలిలేకపోయినా పోతు తప్పదు.

రం : మాబావ పోతుమాలను తీసుకో.

పు : సింబోతువాలే వీరదా సున్నాడు అతణ్ణి దీసుకో.

సం : పనిలోనికి రాని సోమరిపోతును నే నిస్తా.

వీ : ఏవో వాకటిస్తురుగాని, మాదిగపల్లిలో అగుబ్బుగా చెప్పు కుంటున్నారు. కోతకూలీసంగతి సంగదాసు యేమంటాడు ?

పు : కోతకూలిసంగ తేమిటి?

సం : మునసబు గింజలు లేవు డబ్బులు యిస్తాను తీసుకోండన్నా డుట.

పు : యేదైతేనేమి?

సం : యెంత యిస్తా నన్నాడు ?

వీ : ఆ తప్సీలు నాకు బాగా తెలియదు. నీవు వొచ్చావని విని వాండ్లిక్కడికే రావా లనుకుంటున్నారు. కేక వెయ్యండి.

రం : వాండ్లలో పెద్దింటివాడు ముత్తడు; వాడిని పిలవండి.

వీ : తలమాదిగెను పిలిస్తే అంతా వస్తారు. వొరే ముత్తా! సంగన్న పిలుస్తున్నాడు అంతా రండి.

సం : యేమోయి ముత్తన్నా! యేమి కథ !

ముత్తడు : యేమికథ వున్నదీ. బతికే కథ గాదు. చచ్చే కథ. మునసబు కోతకూలికి గింజలు యియ్యడట. డబ్బిస్తాట్ట.

సం : యెంత యిస్తా నన్నాడు?

ము : రోజుకు పావలాట. అది మామూలుకూలట.

సం : రూపాయికి పన్నెండు మానికలు జొన్నలిచ్చేటప్పుడు కూలి పావలా. ఆ ప్రకారం అయితే యిప్పటిధరప్రకారం కూలి రూపాయికి దాకొంటుంది.

రం : డబ్బులుమట్టు కేమి? చేదా? యిప్పటిధరకట్టి యివ్వమనండి మనమే కొనుక్కుందాం.

ము : అట్లా యియ్యడుట. అదీ వాయించాం.

సం : తాను యిప్పటి ధర్మప్రకారం అమ్మి రూపాయిలు తీసుకోవడము లేదా?

పు : అది వాండ్ల సొమ్ము.

సం : చాకిరీ కూలివాండ్ల సొమ్ము. భూమి రైతుసొమ్ము. దేని ధర దాని కుండాలె. తన పదార్థానికి తాను యెక్కువధర తెచ్చుకుంటున్నప్పుడు ఆ వరపడిన కూలివాడి పదార్థానికి వెల హెచ్చవద్దా?

ము : చాకిరీ నీళ్ళకూ రాకి పోవలసిందే?

సం : ఆసామికి పండే ధాన్యాన్నిపట్టిచూస్తే అర్దెడుగింజలు చాలా తక్కువ కూలి. యిప్పుడు అవిగూడ తగ్గించవలెనని చూస్తున్నారు. వూళ్ళో అంతా యిచ్చేప్రకారం యియ్యండని మీ రడగండి.

ము : ఆమాటంటే అన్నివూళ్ళల్లో వాకపే కట్టుబడి చేస్తారన్నాడు.

సం : మరి కూలి తీసుకున్నారా?

ము : ఇంకా లేదు. యిప్పటి ధరలప్రకారం పావలాకు మానెడు జొన్నలుకూడా రావుగా.

సం : ఏమి చేశామని మీవుద్దేశం?

ము : అంతా ఆలోచించండి.

వీ : ఆలోచనేమిటి? కోతలకు పోవద్దు. యెట్లా కోసుకుంటారో చూతాం.

రం : ఇదివరకే మన పని వానాకాలం వచ్చి, యెండాకాలం వెచ్చిగా వుంది. పావలామటుకు వారికి నష్టం యెందుకూ ? పని మానుకొని వాండ్లను నష్టపెట్టనూవద్దు. వాండ్లనే బాగుపడనీయండి. చచ్చేవాండ్లం యెట్లాగూ చస్తాం. వూరికే పనిచేసి రండి.

వీ : మనం వూరికే చావం, అంతా మనవెంబడివాండ్లే. అన్నం దినకుండా యీరోజు కోస్తావు, రేపు కూడా కొయ్యగలవా? మనకు సరీగా కూలిస్తే వాండ్లు చెడిపోతా మనుకొంటున్నారుగాని దాని విలువ వాండ్లకు కనబడి తీరుతుంది.

పు : యెక్కువ కూలిచ్చారని యెక్కువ పని చేస్తావా?

రం : యెక్కువ కూలిస్తే యెక్కువ తింటాం. సత్తు వెక్కువౌతుంది. యెక్కువ పనిచేస్తాం. సత్తు పడుకొని వాక మోపెత్తా చూతాం. కడుపులో యెత్తు లేకపోతే వాకమాటు మోసేది రెండుమాట్లు మోస్తాం. అందువల్ల వాండ్లకు పని జాగు. మనకు కూలీ నష్టమే.

ము : వీరదాసు చెప్పింది నిజమే. కూలివాడికి అర్ధన్నం పెడితే ఆసామికి శ్రేయస్సు కాదు. పనిచేసి కూలీ తీసుకోకుండా వస్తే ఆసామికి మనమీద జాలా? జాలేవుంటే యీ కథంతా యెందుకు? గొర్రె కొవ్వించల్లా గొల్లవాడికే మేలంటారు.

సం : యిప్పుడు రెండు మార్గాలు చెప్పారు. రంగదాసు చెప్పింది ధర్మమార్గం. ఆ మార్గం మనమంతా అవలంబించగలిగితే కూలీలు ధర్మ మార్గ మవలంబించినవాం డ్లవుతారు. రైతులు కూడా కూలీలను చూచైనా

ధర్మమార్గానికి రావచ్చు. వీరదాసు మార్గం వీరమార్గం. దాంట్లో తప్పులేదు. రైతులకు పైర్లు కోసిపెట్టవలసిన బాధ్యత మీకు లేదు. మీకు గిట్టితే కోస్తారు. లేకపోతే మానతారు. యిది కూడా ధర్మమే. వీరధర్మం.

పు : తెగచెప్పలేదే.

సం : ధర్మసందేహం. సూక్ష్మభేద మున్నది.

వీ : కొంద రదీ, మరికొంద రిదీ అవలంబించడానికి వీలులేదు. వీరధర్మ మవలంబించి కొందరు సమ్మె కట్టినపుడు సధర్మం అవలంబించి కొందరు కోతలకు పోతే మార్గం చెడుతుంది.

సం : మీ అందరి అభిప్రాయ మేమిటి?

వీ : రంగదాసు చెప్పింది అందరూ అవలంబించడం కష్టం. దానికి క్రమంగా బోవచ్చు. వీరధర్మం త్వరగా అర్థ మవుతుంది. అందరమూ అదే ప్రారంభించి చూతాం. నీవు యెట్లయినా బుద్ధి మంతుడవు. ఆలోచించి చెప్పు.

సం : ఇప్పుడు మిగిలిపోయేది యేమీలేదు. నిదానంగా ఆలోచింతాం. యితర వూళ్ళల్లో పెద్ద లేమాలోచిస్తారో కనుక్కొందాం.

వీ : ఇతర పల్లెలవాండ్లు మన పల్లె యెట్లా పోతుందో ఆ దారికే వస్తారు.

సం : వూళ్లో కూలీల అభిప్రాయ మేమిటో?

ము : బలిజ శేషయ్య సమ్మె కడదా మంటున్నాడు. ఆయన చాలిన వాడు. తక్కినవాండ్లు ఆయనను కాదనరు.

సం : జనులు వీరధర్మమే అవలంబించేటట్టున్నారు, యిప్పటి వుద్రేకంజూస్తే. రేపు చౌదరయ్యగారి చేనికి కొందరు కూలీలు రండి. వారు యే మార్గానికి వచ్చేదీ తెలుస్తుంది. మునసబుగారి చేనికి వెళ్ళిన వాళ్ళంతా వస్తే బాగుంటుంది. వారిద్దరికి రాజీ కుదురుతున్నట్లున్నది.

వీ : ఇది ఒక సూటే. కానియ్యండి.

అందరూ లేచి యిండ్లకు వెళ్ళారు.

15. కోతలు

సంగదాసు వుదయం లేచి కార్యాలు తీర్చుకొని కూలివాండ్లకు కోతకు రమ్మనమని కబురంపించి తాటి పాపయ్యతో మాట్లాడి మునసబుగారింటికి వచ్చాడు.

సం : మునసబుగారూ! యేమి విశేషాలు?

ము : నీవు యెటుండే వాడవు?

సం : సంగతి చెప్పందే ఎటుంటావని అడిగితే?

ము : నీవు జాడలు తీయకుండా వున్నావు? చంకబిడ్డను జారవిడిచే వాడివి.

సం : సంగతులు చెప్పి తరువాత పెట్టవలసినవి వుంటే పెట్టండి.

ము : చౌదరయ్యగారు వస్తారుగా?

సం : జొన్నకోతకు యివ్వాళ రమ్మని నూరుగురు కూలివాండ్లకు చెప్పా. యిప్పుడు నన్ను యేమి చెయ్యమంటారు?

ము : నిన్న మాకు యాభైమంది దొరికేవరకు గగనమైందే. నూరుగురు నీ కెక్కడ దొరికారు? చల్లాత నారదీస్తావుగదా.

సం : గడవిడలుగా వున్నవి. గబామనేవరకూ యావత్తూ కోయించేయవలెనని చూస్తున్నా. ఈరోజు కోత లెవరికీ లేవటగా?

ము : మా చేను కోత లేకేమి. యింకా నాలుగైదు రోజుల పని వుంటే.

సం : కూలివాండ్ల నందరినీ యింకా నాలుగురోజులు మీరు ఆకట్టుకొని కూర్చుంటే మా చేలు యేమిగావాలె?

ము : కూలివాండ్లు దొరకరని చౌదరయ్య యెత్తిన యెత్తా యేమిటిది ?

సం : సంగ తేమిటో చెప్పకుండా నన్నడిగితే యేం చెప్పేది?

ము : యేమి నష్టం వచ్చినాసరే పట్టుపట్టి కూలి తగ్గించవలెనని

అక్కడ ఆ కోతలూను, యిక్కడ వూరి కూలీలందరినీపెట్టి యీ కోత లూనా? నాకెందుకు యీ అపవాదంతా.

సం : నాకు యెవరూ యేమీచెప్పలేదు. మామూలుగా కోయిస్తున్నా. మీతో యేమన్నా చెప్పారేమోనని అడగడానికి వచ్చా.

ము : సాయంత్రంలోగా పూర్తి చేయిస్తావా యేమిటి?

సం : నాలుగోవంతు కూడా కాదు.

ము : ఈ చౌదరయ్యతో నేను యేదీ పెట్టుకోను. ఆ చిన్నపరెడ్డిచేత పిలిపించి యిరికించాడు.

సం : మీరు దీర్ఘకోపం లేనివారు. యితరులు చేసిన తప్పులు మరచి పోవడం సత్పురుషుల లక్షణం.

ము : నీవు పూసిపెట్టి మాట్లాడుతున్నావుగాని మీ చౌదరయ్య చేసిన ద్రోహం నేను మరిచిపోను. మా యింట్లో వాండ్లంతా అతనితో స్నేహ మేమిటని నన్ను దూయపట్టుకున్నారు.

సం : నేను సెలవు పుచ్చుకుంటా.

ము : జవాబు చెప్పవేమి?—మా కూలీలను విడిచిపెట్టి పో.

సం : అది వాండ్ల యిష్టం.

ము : అరే బసిరెడ్డి! నీవు పోయి మన కూలీలనందరినీ కొట్టకరా. మామూలు ప్రకారం నిన్నటికూలిగూడా కలిపి వాండ్లు కావాలెనంటే యింకా నాలుగురోజుల కూలి ముబాదలాగా యిచ్చి కోత సాగించు.

సం : మేము యీ రోజు మాట్లాడుకుంటిమి కదా. మీ కెట్లా వస్తారు?

ము : చూస్తాం మీరు మాట్లాడుకోవడం యేమిటో?

సం : మీతో నాకు వాదం యెందుకూ?

అని మునసబుగారు కూలీలు కావలెనంటే నాలుగురోజుల కూలి ముందుగా తీసుకొని వెళ్ళండని మాదిగపల్లెకు కబురంపి రామానాయుడి దగ్గరకు వెళ్ళాడు.

రా : ఏమి దాసూ! కబుర్లేమి?

సం : అవసరంపస్తే కూలీలంతా సమ్మెకట్టడానికి సిద్ధంగా వున్నారు.

మునసబు అక్కడ రెడ్డితో మాట యిచ్చి వచ్చాడు గాని యింట్లో వొత్తిడి తగిలినట్లున్నది. ఇప్పటికి చెదిరిపోయినట్లే కనబడుతున్నాడు. పాపయ్యకు వ్రాసిన ఉత్తరంలో యేమీలేదు.

రా : మనము బయలుదేరునామా?—పిలువు. పాలుతాగి సిద్ధంగా వుంటా.

సం : పొయివాగే సుకుమారులు జొన్నకోత కోస్తారట. మీరు నామాట విని భోజనంచేసి బయలుదేరండి. కాకపోతే పదిగంటలకే అన్నం వచ్చే ఏర్పాటు చేయండి.

రా : కాదు. అందరితో కలిసి రెండుజాములకే తినాలె. నలుగురి మోస్తరుగా నేనూ భోజనంచేసే బయలుదేరుతా. కూర్చొని మాట్లాడుదాం రా. ఎప్పుడూ హాలులోకి అడుగు పెట్టవేమి? నియమమా?

సం : కిందికిపోయి కూలివాండ్ల కోసం మనుష్యులను పంపాలె. ఆనికె మాట్లాడుదాం.

రా : అయితే నేను అన్నందింటా. నీవు కూడా త్వరగా తిను.

కూలీలు ముఠాలుగా కొడవండ్లూ, కూటిదుత్తలూ తీసుకొని బయలు దేరుతున్నారు. రామానాయుడూ, సంగదాసూ వొక గుంపుతో వున్నారు. రామానాయుడు ముదుగు గుడ్డలు వేసుకొని చెప్పులు తొడుక్కొన్నాడు. రాత్రి సంగదాసుతో మాట్లాడిన తరువాత కూలీల సంగతులు పూర్తిగా విచారించవలెనని అభిలాష గలిగింది. మొదట కూలీలకంటె ముందు నడిచాడు కాని కొంతదూరం పోయిన తరువాత వెనుకబడ్డాడు. ఆడకూలీలు కూడా త్వరగానే నడుస్తున్నారే అనుకున్నాడు.

సం : శేషయ్యా ! నీవు మునసబుగారిచేనికి పోలేదా?

శేషయ్య : మళ్ళీ పిలవడానికి ఆయనకు సిగ్గులేకపోతే పోవడానికి నాకైనా వుండవద్దూ? మాముఠాలో వొక్కరూ పోలేదు. నిన్నటికూలి వొక మనిషిని పంపించి తెప్పించుకొన్నాం.

రా : మామూలు కూలేనా?

శే : నాలుగురోజులకూలి మురాదలాగా యిచ్చాడు. ఇప్పటికైనా

కూలీలు పదిమంది మాదిగయిమాత్రం పోయినారు. తక్కినవాండ్లంతా మీకే వస్తున్నారు. ఆయనకు మెట్టగావుంది.

సం : మమ్ములను కొత్తపద్ధతిగా యివ్వమంటావా? పాత పద్ధతిగా యివ్వమంటావా?

శే : ఇన్ని పద్దతులు మాకు దెలియవు. మే మెరిగింది వొకటే పద్ధతి.

సం : చివరకు తగాదా పెడతావా?

శే : అన్నిటికీ మీరే వున్నారు.

సం : తాగాదాగూడానా. చౌదరయ్యగారు యీయనంటే నా సొంతాన పెట్టుకోను.

శే : ఈయనంటే రేపటినుంచీ బందే. దారి వొకటి యేర్పడే వున్నది.

రా : ద్వందయుద్ధం జరిగేటట్టుగా వున్నదే.

సం : రెండుసేనలూ తయారవుతున్నవి.

శే : జయ మెటవుతుందో ?

రా : న్యాయ మెటుంటే అటు.

శే : అయితే మాదే.

కూలీలందరు చేనిదగ్గరకుపోయి దుత్తలు కుంటగట్టున పెట్టి మును ములుబట్టి కొయ్యడం ఆరంభింవారు. రామానాయుడూ, సంగదాసూ చివరపట్టెలు తీసుకొన్నారు. రామానాయుడు కొడవలి బట్టుకొని కోస్తే తెగదా అని మొదట అనుకొన్నాడు. కాని వాలు గుదరలేదు. పంతులు కలంబట్టించిడంకంటె కొడవలి బట్టుకోడం యెక్కువ కష్టంగా కనబడ్డవి. ఎదటివాండ్లు పట్టుకోవడం చూచి అలవాటు చేసుకున్నాడు. కాసేపు కోసే వరకు బాగా చెయ్యి తిరిగింది. మరికొంతసేపటికి నొప్పి పుట్టింవి. కలంతో వ్రాస్తేనే నొప్పిపుడుతుంది. ఇంతలావు కొడవలితో కోస్తే నొప్పి పుట్టదా అనుకొన్నాడు. కొడవలి పట్టుకోపడంకంటె దంటు కట్టబు గట్టడం యెక్కువ చిక్కుగా వున్నది. ముడి వేయకుండా దంటు మెలి దిప్పివిడిపిస్తే కట్టయెట్లా నిలుస్తున్నదని ఆశ్చర్యపడ్డాడు. రెండుకట్టలుకట్టి పడ

వేస్తే బాగానే నిచ్చినది. కొంతసేపు అయ్యేవరకు కొడవలి వాస్తుకొని వేలు బొబ్బ పోయింది. దంటు మెలిపెట్టడంవల్ల యీనెలు బొటనవేలు కోసుకొన్నది. యెవరితోను చెప్పలేదు. మునుము పూర్తిఅయింది. సంగదాసు సందిగ్ధంలో పడ్డాడు. కోసినకట్టలు మోతాలువేయించక వోదెలు ఆరే టందుకు చేనిమీదనే వుంచితే మర్నాడు కూలీలు సమ్మెకట్టవలసివస్తే తన యజమానికి నష్టం చేసినవాడినవుతానేమో అని సందేహం. ఆకాశం కావురు గప్పింది. తూర్పున మబ్బేలింది, వానగురిస్తే కంకులు మట్టిగొట్టుకుంటవి. యిష్టరు కూలీలను యెప్పటి దప్పుడు మోతాలు వెయ్యమని యేర్పాటుచేశాడు. రెండవమునుము ప్రారంభించారు. రామానాయుడికి అలుపు వచ్చింది. సంగదాసువంక చూస్తే తక్కిన కూలీలకంటె వొక అడుగు ముందుండి వాళ్లను నెలకట్టనీయకుండా కోస్తున్నాడు. యితడు అన్నిటికీ సమర్థుడుగానే వున్నాడే అని రామానాయుడు ఆశ్చర్యపడ్డాడు. సంగదాసు స్నేహితుడి అవస్థ గమనించలేదు. రామానాయుడూ రెండవ మునుము ప్రారంభించాడు. చివరదాకా లాగారు. వొక బొబ్బ పగిలింది, రెండుబుట్లకే పొద్దున నంజిన అన్నమరిగిపోయింది. అన్నం వచ్చేవరకు ఆలస్య మవుతుందేమో ననుకొన్నాడు. మూడవ మునుము ప్రారంభించే వరకు కూలీలుకూడా తలాయించడం ప్రారంభించారు. మొదటి వురవడి తగ్గింది. అందువల్ల ఆయనకుకూడా కొంతవిశ్రాంతి చిక్కింది. సంగదాసు మొదటిపట్టు సడ్లినా వూపిరిసలపకుండా కోయిస్తునే వున్నాడు. రామానాయుడికి తన పట్టెలో చిన్న దోసపండు దొరికింది. అది కోసి కొరికితింటే దిక్ఫసందుకంటే తియ్యగావుందికాని ఆకలితీరలేదు: రెండుజాములు గావచ్చింది. కావురు విచ్చిపోయి యెండ చిటపటలాడింది. యింటినుంచి తనకు వెండి గిన్నెలో అన్నం రావడం చూశాడు. "కాస్తే తెచ్చినట్లున్నారు. చాలుతుందా" అనుకున్నాడు. అక్కలక్ష్మి కుంటగట్టుకుపోయి గిన్నె పెట్టుకొని కూర్చున్నది. రామానాయుడికి యీ కూలీలు యే వేళకూ అన్నానికి పోరేమని అనిపించింది. మునుము పూర్తి కాంగనే సంగదాసు అన్నం వచ్చింది, భోజనం చేయం డన్నాడు. అందరూ బయలుదేరారు. రామానాయుడికి వొళ్ళు చెమటదోసి తోపయింది. స్నానంచేస్తే బాగుండు ననుకున్నాడుగాని

అంగవస్త్రమూ తువాలా లేవని వూరుకున్నాడు. కొంచెం గాలి వోలేవరకు చెమట ఆరి చొక్కాలోపల చల్లబడి హాయిగా వుంది. స్నానం అవసర మైనట్లు కనపడలేదు. అంవరూ యెడమ చేతిలో అన్నపుముద్ద పెట్టుకొని కుడి చేతితో తింటుంపే తమాషాగా కనబడ్డది. తా నట్లా తినడం బాగుండ దని వూరుకున్నాడు. ఆకలి నెపనెపలాడడంచేత తెచ్చిన అన్నం నిమిషంలో అయిపోయింది. అంతా చేతులు కడుక్కొని చుట్టలు గాల్చి మళ్ళీ పని ప్రారంభించారు. రామానాయుడు, చుట్టలు కాల్చడం చూస్తూ జమ్మిచెట్టుకింద కూర్చొని సొమ్మసిలి వుత్తరీయం తలకింద పెట్టుకొని తాను పొలము వచ్చిన సంగతి కూడా మరచిపోయి నిద్రపోయినాడు. సంగదాసు యేవో సంగతి అడగవలెనని వచ్చి పలకరించాడు. కాని జవాబు లేదు. అంతట అక్క లక్ష్మిని యింటికి పొమ్మని సంగదాసు కోతలోకి పోయినాడు.

పొద్దు దిగిగింది. రామానాయుడుమీదికి యెండ వచ్చింది. మెలకువ రాలేదు. మూడుజాముల పయినయింది. వొళ్ళు విరిచి లేచి కూర్చున్నాడు. ఆనంద సముద్రములోనుంచి పైకి తెప్పతేలినట్లు కనబడ్డది. తాను యెక్కడ వున్నదీ తోచలేదు. చేనివంక చూచేవరకు కూలీలు కోస్తున్న చప్పుడు విన బడ్డవి. అప్పుడు వెనుకటి సంగతి జ్ఞాపకం వచ్చింది. వీండ్లప్పుడే కోత మొదలుపెట్టారే అని కొడవలి తీసుకొన్నాడు. కొడవలి కాలి చుర్రుమన్నది. కొంచెం చల్లబడ్డ తరువాత పోదామని అనుకున్నాడు. పొద్దువంక చూచే వరకు చాలాసేపు నిద్రపోయినట్లు కనబడ్డది. లేచి చూచేవరకు రెండు మూడు మునుములు యెక్కువ కోశారు. రామానాయుడు నిద్ర లేచిన సడి కనిపెట్టి సంగదాసు తన మునుము పక్కవాండ్లకు గలిపి కుంటదగ్గరకు వచ్చాడు.

సం : చాలాసేపు నిద్రపోయినట్లున్నదే?

రా : నా కేమీ తెలియదు.

సం : కథ యెట్లా వున్నది?

రా : కొత్త ప్రపంచంలో తెచ్చిపెట్టావు. యీ లోకంలో మూడు గంటలకు యేమీ ఫలహారాలు లేవా?

సం : మా లోకంలో అసలు ఫలహారాలే లేవు. అయితే నిజమైన ఫలహారాలను తెచ్చిపెట్టగలను. దోసఫలాలు సయిస్తవా?

రా : పాతికకాయలు తెచ్చి యిట్లా పడవెయ్యి.

సం : పాతికకాయలే!

రా : పాతిక దోసచెట్లు కూడా సమూలంగా తింటా.

సంగదాసు నాలుగు కాయలు తెచ్చియిచ్చాడు.

రా : మా చేలోవేగా. యింకా తీసుకురా.

సం : అవి కానియ్యండి తెస్తా.

రా : రెండుకాయలు తినేవరకు పండ్లు పులిసినవి.

రా : దాసూ! దోసకాయలు పండ్లు పులుస్తవా యేమి? నా కిక నోరు పట్టదు. యెట్లా యీ ఆకలి?

సం : యింటికిపోయి ఫలహారం చేస్తారా?

రా : అక్కడికి ఈ శరీరాన్ని మోసుకపోయేదెట్లా?

సం : ఫలహారం త్వరగా తెప్పించనా?

రా : అందాకా నిలిస్తేకద?

సం : పూచనియ్యం కొట్టిపెట్టనా?

రా : తినేవి యేవయినా సరే తీసుకరా. ధ్వంసం చేస్తాను.

సంగదాసు లేతకంకి విరిచి పూచనియ్యం కొట్టిపెట్టాడు.

రా : కొట్టవోయ్, యింకొకకంకి. పోయేటప్పుడు కట్టకపోతావా? పీనాసిలాగున్నావే?

సం : అవి తినేవరకు కొట్టలేనా?

రా : పండ్లు నొప్పేమి?

సం : పులిసినపంటరిగదా. తియ్యని పూచనియ్యం తింటే పులవడం పోతుంది.

రా : ఇప్పుడు బాగా నములుతున్నాగాని నాకు దవడలు నొప్పి పుట్టుతున్నవి. యెందు కీ పాడుశరీరాలు? వాండ్లు జూడు రాళ్ళవలె పని చేస్తున్నారు.

సం : దానికేమి? యెవరు చేసేపని వాండ్లు చేస్తారు.

రా : నీ వంవరు చేసేపనులు చేస్తావే? కాస్త స్థిమిత పడ్డవిగాని మంచినీళ్ళు కాసిని తెచ్చిపెట్టు.

సం : మీరుపోయి తాగుదురూ. ఆ కూలివాండ్లు చూస్తే అల్లరి చేస్తారు.

రా : యేమి చేస్తే? యింట్లోనుంచి వెళ్ళగొడతారు. దానికి సిద్ధ మయ్యే కూర్చుంటిని. మీ యింటికి రానిస్తావా? నేనే తాగి వస్తానే.

సం : నే నొక సంగతి అడుగుతా చెప్పండి. ఆకలంటే యేమిటో తెలిసిందా?

రా : ఆకలంటే యెక్కడ ప్రారంభిస్తుందో, యెక్కడికి యెక్కుతుందో, యెంతవరకు వ్యాపిస్తుందో, అప్పుడు శరీర మేస్థితిలో వుంటుందో నాలుగు పర్వాలకింద వొక భారతం వ్రాస్తా.

సం : మీ కింత ఆకలెందు కెక్కువయింది?

రా : పొద్దున పని చేయబట్టి.

సం : పొద్దుగూకులూ పనిచేసేవాండ్లకు యెంత ఆకలి వుంటుందో యోచించుకోండి. మడత కుడుములంటే కూడా యేమిటో తెలిసిందా?

రా : అవి అనుభవంలోనికి రాలేదే.

సం : మీరీ పూట దోసకాయలూ, వూచబియ్యం తినకుండా యీ రాత్రి వూరికే పడుకుంటే అప్పుడు మీకు మడత కుడుములంటే యేమిటో బోధపడుతుంది.

రా : కూలీలంతా మూడు గంటలకు దోసకాయలూ వూచ బియ్యం ఫలహారము చేయరా?

సం : యజమానుడు చూస్తే ముల్లుగట్లు విరుగుతవి.

రా : కొట్టడం నేరంకాదా?

సం : దీనవాండ్లను కొడితే కాదు. మునసబుగారి గట్టుమీదిగా నడిచి నందులకు నాలుగు రోజులనాడు మా మేనత్తను కొడితే ఆమె చావుకు సిద్ధంగా వుంది. పొద్దున గుంటూరు ఆసుపత్రికి పంపించా.

రా : పాపం ఆమెకు యెట్లా వుంటుందో?

సం : ఎట్లా అయితేనేమి? దీనవాండ్ల ప్రాణాలకు విలువలేదు.

రా : దాసూ! నా కిదంతా కొత్త ప్రపంచంగా వుంది. నీవు చెప్పే సంగతులన్నీ కొత్తవే. యిదివరకు నా జీవితమంతా వృథాగా గడిచి పోయింది. ప్రపంచ పరిస్థితులు యథార్థంగా తెలియవు.

సం : మీ జీవితమంతా భగవత్సేవకు మీదుగట్టారు గదా. మానవ సేవే భగవంతుని సేవ.

రా : నిశ్చయం. మా నాయనగారు వచ్చివుంటారేమో? యీరోజు కూలి విషయం తగాదాలోకి వస్తుందా?

సం : వచ్చారని తెలిసింది. మునసబును దూషిస్తూ తక్కిన ఆసాములతో ఆలోచిస్తున్నారట. వూళ్ళో రెండు పార్టీలు పడేటట్టుగా వుందట.

రా : కొందరయినా ధర్మపక్షాన నిలువబడితే మంచిదే.

సం : వాండ్లు ధర్మకోసం వచ్చేవాండ్లు కారు. బసివిరెడ్డి మీ నాయన గారిమీద కక్షచేత పార్టీ నిలవేస్తున్నాడు. దీనివల్ల కొంత తాత్కాలిక లాభం వున్నప్పటికీ, వీరు వుద్యమాన్ని నిర్వహించలేరు. ధర్మకవచమును ధరించిన మీ బోటివారే సాధనోపాయముల తారతమ్యముల గుర్తెరిగి నడిపించవలసి వుంటుంది.

రా : దాసూ! నీ ముందు నే నెంతవాడిని. నీ చాటున నిల్చి పని చేయడానికి సిద్ధంగా వున్నా.

సం : యిది మనకు మామూలేకదా. మనను యితరు లెవరూ పొగడకపోయినా మనమైనా పొగుడుకుందాం.

రా : దాసూ! నా దొక ప్రార్థన వుంది.

సం : యిదేమి యిలా సాగింవారు. దయచేసి అనుజ్ఞ యివ్వండి.

రా : అంగీకరిస్తానంటే చెపుతా.

సం : ఏమిటో చెప్పండేనా?

రా : నాయం దంత నమ్మకంలేదా?

సం : అనక విధిలేదా? చెప్పండి.

రా : అంగీకరిస్తావా?

సం : తప్పదంటిరిగా.

రా : మన వుభయులకు గల ప్రేమరసపానీయములో అడ్డపుల్లలుగా వున్న మర్యాదావాచకములను వుపయోగించవద్దు.

సం : ప్రతిభంధకములు చాలా వుంటవి.

రా : ప్రతిబంధకముల కేమి?

సం : మన వుభయులము మాత్రమే మాట్లాడుతున్నప్పుడు వుపయోగించనులే.

రా : సాయంత్రపు వ్యవహారం యేమిటి?

సం : మీ నాయనగారు ప్రతిపక్ష నాయకులలో వొకరుగా వున్నట్లు కనబడుతుంది. వారితో విషయం పూర్తిగా చర్చిస్తే బాగుండును.

రా : మనకు న్యాయమని తోచింది వారికి మాత్రం యేల తోచదు?

సం : అట్లా అనడానికి వీలులేదు. వొకవేళ తోచినా స్వలాభ విషయంకదా. అయినా మనం యీపూట ముందుగా పోయి మాట్లాడితే బాగుంటుంది.

రా : నేను వూరికే దగ్గర వుంటా.

సం : బయలుదేరండి మీరంచరూ. యిప్పుడు మొదలు పెట్టిన మునుము పూర్తిచేసి రాండి.

వుభయులూ బయలుదేరారు.

రా : నాకు కాళ్ళు వత్తులవలె మడతలు పడుతున్నవి.

సం : కడుపులో యెత్తులేక, అన్నము లేనివాండ్లు యేమి పని చేస్తారు?

రా : పనివాడికి కడుపునిండే కూలి యివ్వంది పనిచేయలేరని యజమానులు యెప్పుడు గ్రహిస్తారో, స్వలాభాన్నిబట్టి చూచినా కూలి తగ్గించడం చివరకు యజమానులకుకూడా నష్టమే.

సం : మనుష్యులకు దూరాలోచన తక్కువ. తాత్కాలిక లాభమే చూస్తుంటారు.

రా : యింటికి యెంతలో వచ్చాం.

సం : దారికి నిచ్చెన వేస్తిమిగా. యేదో వొకకథ సాగింది. మీ

నాయనగారు తన గదిలో కూర్చున్నారు. నీవు నీళ్ళు పోసుకొని త్వరగా ఫలహారం చేసి రా.

16. సాహుకారు

నల్లమోతువారిది చాలా ప్రశస్తమైన కుటుంబం. గుంటూరు జిల్లాలో యీ యింటి పేరటివారు యెక్కడవున్నా అన్న వస్త్రాలకు లోపం లేకుండా మర్యాదగా జీవిస్తూ పౌరుష వంతులని ప్రఖ్యాతి గలిగి వున్నారు. నల్లమోతు వారి సమ్మె మేడిమొలిచిందాకా వదలరని ఐతిహ్యం వున్నది. పూర్వం కంపెనీ ప్రభుత్వంలో పన్నులెక్కువ కట్టినప్పుడు నాదేళ్ళ, తిమ్మాపురముల లోని నల్లమోతువారు సుప్రసిద్ధ వీరులైన నల్లమోతు రామన్నచౌదరిగారి నాయకత్వం క్రింద తిరగబడి దేశములో పన్నులియ్యకుండజేసి వ్యవసాయం మాన్పించి చేలో గట్టివున్న నాగండ్లు, మేడ్లు అక్కడనే విడిచిపెట్టి తిప్పి నాటిన మేడి నాటుకొని చిగిర్చేవరకూ అనగా బహుకాలం సమ్మె కొనసాగించినట్లు చెప్పుకుంటారు. చౌదరయ్యగారి కుటుంబం పూర్వం నుంచి తండులం గలది. తండ్రి చనిపోయేటప్పుడు వీరి కుటుంబానికి రెండువందల యెకరాల పల్లం, నూరు యెకరాల మెట్టా వుండేది. చౌదరయ్య సిగమెగ్గట్టి పెత్తనానికి వచ్చినప్పటినుంచీ చౌకధరలో కొనీ, బాకీలకింద కట్టుకొనీ, కోర్టు వేలములో కొట్టివేయించుకొనీ యిప్పటికి ఐదువందల యెకరాల పల్లం, మూడువందల యెకరాల మెట్టా సంపాదించి మూడు లక్షలవరకూ కలిమి పెంచాడు. మంగళాపురంలోని తూర్పు బజారులో పడమటిశ్రేణియం దున్న విశాలమైన ఆవరణంలో యెత్తయిన భవంతీ, పురాతనపు పాటి ప్రహరీ గోడలమీద వేసిన పశువుల కొట్టములూ వుండేవి. చౌదరయ్య హయాంలో కాపురంవున్న యింటికి యెదురుగా తూర్పుశ్రేణిలో వున్న వొక పెద్ద బ్రాహ్మణ సంసారం చితికితే వారి యిండ్లూ, పరిమాలిన ఆవరణం, దానికి ఆనుకొని తూర్పున వున్న పదహారు యెకరాల పొలం దామాషాగా తన బాకీకింద కట్టుకొని అక్కడ విశాలములైన కొట్టములు వేయించి, ఆ పొలంలోని పద్నాలుగు యెకరాలు పాడిపశువులకని వారి దగ్గర బీడుగా వుంచాడు. లక్ష్మమ్మ యింటి ఆవరణంలోనే గొడ్డూ బిడ్డా

వుండడం శుభం అనీ, వేరే కొట్టాలు వేయడం పనికిరావనీ పట్టు పట్టింది గాని పాడిపశువులనుమాత్రం ఆవరణంలో కట్టివేసే యేర్పాటుతో ఆమెను సమాధానపరచి వాటికోసం పెడిగెలలావున్న పెద్దకొట్టంమాత్రం వుంచి శేషించినవి వూడదీయించి వీధిగోడమీద పెద్దమేడ వేయించాడు. మేడ క్రిందిభాగంలో నడుమా ఉత్తరదక్షిణములు పెద్దసావిడీ, దాని వుత్తరమునా, దక్షిణమునా విశాలమయిన గదులూ, సావిడిసారున తూర్పునా, పడమర తానాపంచలూ, తూర్పుపంచలో ఉత్తరపువైపునా, పడమటిపంచలో దక్షిణపువైపునా మేడమీదికి మెట్లూ వుండేటట్టుగా మిద్దెవేసి క్రింది సావిడికీ, గదులకూ, పంచలకూ వరవడిగా పైన మేడ కట్టించాడు. మిద్దెలో దక్షిణపుది చౌదరయ్య కచేరీగది. ఉత్తరపుదాంట్లో సంగదాసు వుంటాడు. సావిడి ఖాళీగా వుంటుంది. మేడ యూవత్తూ రామానాయుడు వుపయోగించుకుంటాడు. దక్షిణపుగది పడకకూ, సావిడి కులాసాగా స్నేహితులతో కూర్చునేటందుకూ, పుత్తరపుది పరాయిలతో వ్యవహారములు మాట్లాడుకొనేటందుకూ వుపయోగించుకుంటాడు. మేడమీదీ ప్రతిగదీ తివాసులు, కుర్చీలు, బల్లలతో నిండివున్నది. ప్రతిగదికీ, విశాలమైన కిటికీ లమర్చబడ్డవి. లక్ష్మమ్మ సాధారణంగా మేడలోకి రాదు. ఆమెకు మొదటినుంచీ భవంతే అలవాటు. పాడికీ, వంటకూ, భోజనాలకూ, చౌదరయ్య పడకకూ భవంతిలోనే యేర్పాటు. చౌదరయ్య అన్నకొడుకు వెంకటయ్య కూడా భవంతిలోనో, కొట్టంలోనో అవసరాన్నిబట్టి పడుకుంటాడు. చౌదరయ్య రెడ్డిగం వేసుకొని తివాసీమీద తనగదిలో కూర్చున్నాడు. బుర్ర మీసాలూ, పుస్తీలూ, కొండసిగా, కోరతలగుడ్డా పూర్వపు కమ్మవారి యొక్క క్షేత్రమునకూ రాటకీనికీ బాహ్యచిహ్నములుగా ఆయనయం దింకా నిల్చివున్నవి. యీకాలంలోఅన్నికులాలవాంళ్లూ అచ్చుకొట్టినట్లు బోడితలలూ, బోడిముఖాలూ పెట్టుకోవడం ఆయన కిష్టంలేదు. నల్లని ముఖం మీద మెండుగా స్ఫోటకం మచ్చలున్నప్పటికీ మనిషి వికారికాడు. కొంత కాలంక్రింద ఖాయిలా పడడంచేత శరీరం దొందపాలెందిగాని పొడుగుమీద లావనిపించడు.

చౌదరయ్య మంచివ్యవహర్త. చదువనూ, వ్రాయనూ బాగా నేర్చిన

వాడు. యెవరైన నమ్మకస్తుడనితోస్తే యథాశక్తిగా పనివాండ్లమీద వదలి వేస్తాడు. కవిలెలెక్కా, కోర్టు వ్యవహారాలూ సంకంరాజు చూస్తాడు. సంవత్సరానికి పుట్టెడువడ్లు, భార్యాభర్తలకు సరిపోయే మిరపకాయలూ, అపరాలూ, తద్దినానికి వరహా రొఖ్ఖం, పండుగమొయిన్లు తండ్రికాలం నుంచి పాతాదిగా ఆయన కియ్యడం మామూలు. పంతులు కొంచెం పెటుసు మనిషి. పైన సావూ కాలం తిన్నా యజమానిని చెడనియ్యడని చౌదరయ్యకు నమ్మకం. సాధారణంగా పెట్టుబడి యావత్తూ ఆయన సలహామీదనే జరగదు. వ్యవసాయపు అజమాయిషీ, ఐవజు అమ్మడం, నిల్వచేయడం సంగదాసుపని. భోజనమూ, నెలకు 15 రూపాయలు జీతమూ అతని కిచ్చే యేర్పాటు. సంగదాసు పైసా జారా పోనియ్యడని గ్రామంలో వాడుక. చౌదరయ్య తలగుడ్డ చిలుకకు తగిలించి చుట్టతాగుతూ యెవరితోనో కొంచెం మాట్లాడి చుట్టపారవేసి ధుమధుమలాడుతూ లోపలికి వచ్చాడు.

చౌ : పిల్లవాడేడి?

ల : మేడమీదికి యిప్పుడే పోయినాడు.

చౌ : మీఅబ్బనాడెన్నడైనా మీవాండ్లు కోతలు కోశారా ?

ల : బాగావుంది సరాగం. యెన్నడో పోయిన మాఅబ్బ సంగతెందుకు? యిప్పటి మీసంగతి ఆలోచించుకోండి. మాఅబ్బ గొంతులోని కెన్నడూ మీగటక జారలేదు. యెప్పుడూ మీకంటే పైచెయ్యిగానే వున్నారు గాని మీకు లొట్టిగా లేరు.

చౌ : పిల్లవాణ్ణి కోత కెందుకు పంపించావు?

ల : నే పంపించాను? వాడేమీ పాలుత్రాగేవాడా నే పంపడానికి ?

చౌ : ఈ మాలసావాసాన చెడిపోతున్నాడు. మాలవాడు తేపా మేడ మీది కెక్కడం యెందుకు?

ల : తండ్రి మాలవాణ్ణి మిద్దెలో పెడితే కొడుకు మేడమీద పెట్టాడు. పదిమంది వచ్చేయింటో ముఖస్థలం మాలహటంగా యెవరు చేశారు? మొన్న మీ వియ్యంకుడు భోంచేసి యెరక్క వాడిగది తీసివుంటే దాంట్లో మంచంమీద పడుకొన్నాడు. తరువాత తెలిసి నొచ్చుకొని స్నానంచేశాడు.

చౌ : నీవు అడ్డమైన వాండ్లకు బియ్యాలూ, పప్పులూ, అప్పులు

పెట్టడం యెందుకు? పొద్దుటిపూట చల్లసత్రం, మధ్యాహ్నం దారినపోయే గుంపులకు అన్నసత్రం. కొంపగుల్లవుతున్నది.

ల : పిల్లవాడి మీది కోపం నామీదికి తిరిగింది. పూర్వం దీప సావ వుండే బదులా సరులా పుట్టనీయకపోతే బాగుంటుంది? వున్న వేళ వుంటుంది, లేని వేళ వుంటుంది. మనకు యింత వున్నా వొక సమయాన యేదో నిండుకుంటుంది. కాకపోతే యెప్పుడయినా కాస్త తక్కువరకం బదులు తెచ్చిస్తారు. దానివల్ల కొంప గుల్లవుతుందీ? మీరిచ్చే బాకీలన్నీ తిరిగి వస్తున్నవీ?

చౌ : గేదె లిన్నెందుకు అమ్మివేస్తా.

ల : అమ్మకోండి. తిరిపెపునీళ్ళు పోయవలసివస్తుందనేనా అమ్ముకోవడం? పూర్వం ప్రతివాళ్ళకూ గొడ్లుంటవీ? వాండ్లంతా వట్టి కూడు తినవలసిందేనా? మన పంతులు వంటివాడికి గొడ్డు లేదే. సుబ్బం వస్తాడు, పక్కం వస్తాడు. కొణిదెడు మజ్జిగ నీళ్ళుకూడా పుట్టనీయకపోతే యెందుకీ పెద్ద సంసారాలు?

చౌ : అన్నసత్రం అవిచ్ఛిన్నంగా జరగవలసిందేనా?

ల : అన్నసత్రం పెట్టానూ? మన సత్రాన్నే అంతా వచ్చి జారుతున్నారు. దారిని పోయేవాడు ఆకలికి చెవులు ఘడియలుపడి 'గంజినీళ్ళు పొయ్యేమ్మా' అని అడిగితే యింత మజ్జిగ అన్నం కలిపి పోస్తున్నాం. తక్కిన ఖర్చంతా లాభమూనూ యిది దుబారానా? యింతకాలము నాకు యెట్లాగో జరిగిపోయింది. మీకోడలు మేడమీదనుంచి క్రిందికే దిగదు. యిక వారు పెట్టేదీలేదు. వీండ్లు తినేదీలేదు; అప్పుడంతా వర్ధికే యిచ్చుకొందురుగాని, నాకు దగ్గరకు వచ్చింది. ఈ నాలుగు రోజులూ యిలాగే జరిగిపోనియ్యండి. యీ తగాదా యివ్వాళ యెందుకు వచ్చింది?

చౌ : (లక్ష్మమ్మ మాటలకు కొంత జమికి)—వాణ్ణి ఉద్యోగానికి పొమ్మను.

ల : పోకుండా నే పట్టుకున్నానా? మీకు దురాబాఖర్చు లేకుండా నేనూ వాడిదగ్గరనే పడివుంటా. మీరు పూటకూలి యింటికి పొండి. యేమీ నష్టముండదు.

చౌ : సగం వాడిని నీ వే చెడగొట్టుతున్నావు. వాండ్లు 'నీవు నీ'వనే పిలుచుకోవడం యిప్పుడే విన్నా.

ల : నేను అట్లా పిలుచుకోమని చెప్పలేదు. నా కివ్వన్నీ తెలియవు. నా రోజులు నేను వెళ్ళబుచ్చుకుంటూ. మీ తగాదాలన్నీ నాతో చెప్పవద్దు. యెవరిష్టం వచ్చినట్లు వా రుండండి.

చౌ : అన్నం వాలాని కెందుకు పంపావు?

ల : పంపదుంపే పంపా.

చౌ : కూలివాండ్లతో కోతకోసి, వాండ్లతో కూర్చొని అన్నంతింపే గౌరతకు భంగంరాదా?

ల : ఆ సంగతి వాడికి తెలియదా?

చౌ : మాలవాడూ, వీడూ కలిసి మొన్న గురువు పాదాలు పట్టారట.

ల : యెవ రన్నారు?

చౌ : వెంకట సుబ్బయ్య యిప్పుడు చెప్పాడు.

ల : గురు వెవరు?

చౌ : ఎవరో బ్రాహ్మణుడట. ఆ బ్రాహ్మణుడు యీ మాలవాడికి గురు వెట్లా అయినాడో, ఈ యీడున తనకు గురువుపాదం బట్టడం యేమి అవసరం వచ్చింది?

ల : నాకేమి తెలుసు యివన్నీ, కాలు గడపవతల పెట్టనిదానికి ?

చౌ : మాలవాడు వీణ్ణి యింకా చెడగొడతాడు. వాడు మన కొంపకు ముసలమైనాడు.

ల : ఇద్దరూ కలసి యెక్కడికో ప్రయాణించే! పిల్లవా డనె.

చౌ : ఎప్పుడు పోతారట?

ల : అది నాకు తెలియదు.

ల : గురువు దగ్గరకు గాంవాంలె. బాగానే వున్నది.

చౌదరయ్య దాహం తాగి తన గదిలోకి పోయినాడు.

17. కూలీ

చౌదరయ్య యేమీ తోచక మళ్ళీ చుట్ట ముట్టించాడు. పిల్లవాడు దారి తొలుగుతున్నాడని చాలా విచారపడుతున్నాడు. "సంసారమంతా తలకుపెట్టి యీదుకోమంటే బాగుంటుంది. యీ పొలం దోవడం గూడా వొక విధంగా బాగానే వుంది. సొమ్ముమీద కాపేసం బుడితేనేగాని బాగుపడ"దని మళ్ళీ అనుకొన్నాడు. చౌదరయ్యకు భార్యతో మాట్లాడినప్పుడున్న వుద్రేకం తగ్గింది. మనిషి శాంతపడ్డాడు. "కూలివాండ్లు వచ్చేవేళ అవుతున్నది. మనసులు చీలిపోయినందుకు సంగదాసైనా మనపక్షం వుంటే బాగుండును. యేమో అబ్బా! యిటుంటాడని నమ్మకంలేదు. యెటూ చేరకుండా ముభావంగా వున్నా కొంత మెరుగే. అయినా వాయించి చూతాం. యెట్లా మోగేదీ తెలుస్తుంది. పిల్లవాడు కూడా దగ్గరవుంటే దాసు యెగ్గెంచి పోగూడదు." అని అనుకున్నాడు. రామానాయుడు మెట్లుదిగి వస్తూండడం కనిపెట్టి చౌదరయ్య "సంగదాసూ" అని పిలిచాడు.

సం : తన గది వాకిటిలోకి లేచివచ్చి—అయ్యా పిలిచారా?

చౌ : అబ్బాయి దిగుతున్నట్లున్నది లోపలికి రమ్మను.

సం : అయ్యగారు పిలుస్తున్నారండీ.

రామానాయుడు గదిలోకి వచ్చి కూర్చున్నాడు. సంగదాసు మొత్త పట్టుకొని నిలిచి—

సం : కూలివాండ్లు వచ్చే వేళవుతున్నది. రెండు బస్తాలు వాకిట్లో వేయించనా?

చౌ : ఆ సంగతి మాట్లాడటానికే పిలిచాను కూర్చో.

సం : యిక్కడ నిలుచుంటాలే చెప్పండి.

చౌ : సావకాశంగా మాట్లాడి తరిచి నిర్ణయిస్తాం.

సం : సంగతి విస్పష్టంగా ముందు చెప్పండి.

చౌ : కూలివాండ్లకు పూర్వం రోజుకు పావలావంతున యిస్తూ వుండేవారు. దరిమెలా అరణాలవాకా పెంచారు.

సం : పూర్వం రూపాయంటే బండికల్లుగా వుండేది. నాణెముల

ప్రకారం తక్కువ గావడంచేత ధాన్యం యియ్యడమే నాజెంగా కనబడి వస్తువిచ్చి వస్తువే బదులు దీసుకుంటూ వుండేవాండ్లు. ధరలు యే ప్రకారంగా వున్నా వస్తువే చెలామణి అవుతూ వుండేవి. పత్తి విడతకూ, మిరపకాయల కోతకూ, కంకుల గిల్లడానికీ యెన్నడైనా మీ బుద్దెరిగిన తరువాత డబ్బు కూలి యిచ్చారా? యేపంట కైలుచేస్తే అదే కూలిగా యిస్తూ వుండేవాండ్లు. ఆ పద్ధతి వుభయులకూ వుసులుగానే వుండేది.

చౌ : యిప్పుడు మనకు డబ్బే యిస్తామంటే వచ్చిన చిక్కేమి?

సం : అట్లా మార్చడానికి వుద్దేశ మేమి?

చౌ : వుద్దేశ మేదయితేనేమి ? లాయిలాసా వొకటి కనపడేదేగా?

సం : నేను తప్పేమి అడిగానని కోపపడవద్దు. విషయం చర్చిస్తున్నాం గదా. లాయిలాసా లేకుండా చేసుకోవడమే మీ అభిప్రాయమా?

చౌ : డబ్బు యివ్వడం మనకు లాభ మనుకో.

సం : యెట్లా లాభం?

చౌ : అడ్డెడు జొన్నలకూలి నాలుగు కట్టలకూ వొక తవ్వెడుగింజలు కట్టుకోండి. రూపాయికి నాలుగు మానికెల పంపున అడ్డెడు వచ్చేటికి పవలా అవుతుంది. చిల్లరకీను వొక అణా యెక్కువ అనుకోండి. రోజు కూలి పవకొండణాలు మినహాయింపు వేయవచ్చు.

సం : కొన్నాళ్ళు మూడు మానికెలు కూడా అమ్మారు: ముందు అయిదు మానికెలు గావచ్చు. దేనినిబట్టి డబ్బు కూలి నిర్ధారణ చేస్తారు?

చౌ : యీ రోజు ధరలు మనసులో పెట్టుకొని ఆరణాలు నిర్ణయిస్తామనుకో,

సం : ఈ ఆరణాలకింద యిప్పటి ధరలనుబట్టి మూడు దవ్వల కూలి యేర్పరచడం మీ కిష్టమేనా?

చౌ : నా అభ్యంతరంలేదు. అట్లా ఆసాములందరిచేత వొప్పిస్తా.

సం : రేపు రూపాయికి మూడు మానికె లయితే మీ కుమారుడు మానెడే చేస్తా నంటాడేమోనే?

చౌ : యెందుకంటాడులే.

సం : పేస్తరు తీయవలెనని వుద్దేశం మనుష్యులకు యెప్పుడూ వుండేదేగా.

చౌ : డబ్బు మీ వాండ్లకు చేదయినట్లు కనబడుతున్నది.

సం : నేను కూలిపనివాణ్ణి కానుగా.

చౌ : కూలీలకే అనుకో.

సం : యిప్పటిధరలనుబట్టి పదకొండకాలు పుచ్చుకోవడానికి సిద్ధంగా వుంటారు. వాండ్లకు గింజ లిచ్చినా లేక వాటి ఖరీ దిచ్చినా వొకటే; ప్రతీరోజూ ఖరీదుకట్టుకోవడం చిల్లర పంచిపెట్టడం చాలా లాయిలాస. ధాన్యంమే యిస్తుంటే ధరలనుబట్టి మార్పవసరం లేదు. డబ్బుపద్ధతి రావడంతోటే ధాన్యపు ఖరీదంటూ కట్టియివ్వకపోయినా అప్పుడప్పుడు కూలి మార్చవలసే వస్తుంది. ఆ మార్పుగూడాఅడ్డగోలు వ్యవహారం అవుతుందిగాని నిలుకుండదు.

చౌ : మనం సజావుగా మాట్లాడుదాం. అన్ని ధాన్యాలు అడ్డడే తీసుకుంటారా?

సం : గట్టిధాన్యాలు అద్దెడూ, పొట్టుధాన్యాలు అద్దెడు తవ్వెడూ లేక మూడుమానికెలా రివాజునుబట్టి యిస్తున్నదేగా.

చౌ : అయితే ధాన్యాలకిగూడా నిలుకులేదే.

సం : యేపంట పైబడితే అవి యివ్వవలసిందేగా. దానికి నిలుకేర్పడే వున్నది.

చౌ : గోడలుబెట్టినందుకు యేమి పంటిస్తావు?

సం : పూర్వులు డబ్బుకూలేర్పాటు చేసింది యిటువంటివాటికోసమే. పయిరుకు సంబంధించనప్పుడే డబ్బుకూలి యేర్పాటు. గింజల ధరలనుబట్టి అవీ యిప్పుడు కొంచెం పెరిగింది. మీరు దానిని దెచ్చి వ్యవసాయపు పనులకు అంటిపెడుతున్నారు. యిట్టుకు మీ అభిప్రాయ మేమిటి?

చౌ : ఆరణాలకూలి చాలా యెక్కువని. అంతకు మించితే రయితు భరించలేడు. అందరిక్షేమమూ విచారించాలె. కూలి పావలానుంచి ఆరణాలకు పెంచితే నూటికి యాభైవంతున పెంపకం. ఆసామీలు చాలా ఔదార్యం జూపించినట్లే యెంచవలసివుంటుంది.

సం : పంటకు యేమాత్రం ధర పెరిగింది?

చౌ : ధాన్యమూ, ప్రత్తీ, మిరపకాయలూ, అపరాలూ సగటున
మూడు నాలుగురెట్లు ప్రియమయినవి.

సం : అంటే పూర్వం నూరు రూపాయలు అమ్మేది ఇప్పుడు
నాలుగువంద లమ్ముతున్నవి. కూలివాండ్లకు చాలా ఔదార్యం చూపించి
అరవెట్టి యెక్కువ జేస్తా మంటున్నారు. ధరతేడాలవల్ల వచ్చేపేస్తరులో
కూలివాడికంటె ఆసామి నాలుగు మొదలుకొని ఆరురెట్లవరకు వుదార
బుద్ధితో యెక్కువ తీసుకుంటా నంటాడు.

చౌ : నీవు కూలివాడికీ భూస్వామికో వొంతుపెడతావేమి?

సం : మీరడిగిన విషయం కొంత లోతుకు దిగి విచారిస్తేనే గాని
తేలదు. మన దేశంలో భూమిలో స్వామ్యం వ్యవసాయదారులకు లేదు.
అది ప్రభుత్వానికిగాని మందికిగాని చెందివున్నది. మందిమీద జరగ
వలసిన పనులకు దాని తరఫున రాజు సాగిస్తూ వుంటాడు. ఆసామీలు
మందిదగ్గరనుంచి భూములు కౌలుకు పుచ్చుకొని మందికి యేడెంతైన రాజు
నకు ముచ్చిలిక్కలు వ్రాసి ఆయనవల్ల పట్టాలు పుచ్చుకొని మందికి చెల్ల
వలసిన మొత్తం శిస్తురూపంగా రాజుకు చెల్లిస్తారు. వసూలు ఖర్చులుపోను
మిగిలిన డబ్బు మందికి ఉపయోగపడుతుంది. ఆసామికి వుండేదల్లా కౌలు
హక్కు, ఆసామి సత్తా యియ్యకపోతే యజమాని అయిన మంది
ఆసామిని వెళ్ళగొట్టవచ్చు. లేక ఆసామికి యింగా జరుగవలసిన కౌలు
శిస్తుమొత్తానికవసరమయినంతవరకు వేలం వేయవచ్చు. న్యాయాన్నిబట్టి
ఆసామీ భూమిని బలపర్చడానికీ ప్రోత్సాహకరంగా వుంచేటందుకూ శిస్తు
వసూలుపని సులభంగా తేలిరావడానికీ కొన్ని భాగాలలో శాశ్వత జిరాయితీ
హక్కులు, మరికొన్నిచోట్ల దీర్ఘకాలపుపట్టాలూ యియ్యబడ్డవి. మంది
కిష్టమయితే ఆసామీలను కారణం చెప్పకుండానే కౌలునష్టం కట్టియిచ్చి
మార్చవచ్చు. కాబట్టి మీకున్నది జిరాయితీహక్కు. అది మంది యిష్ట
ప్రకారం శాశ్వతపుదీ గావచ్చు, తాత్కాలికపుదీ గావచ్చు.

చౌ : మీ కూలివాండ్లంతా మందిదగ్గరనుంచి పైపోటీపెట్టి నా పొల
మంతా కౌలుకు తీసుకుంటారా?

సం : మనం మాట్లాడే విషయం అది గాదు. యిప్పుడు మాట్లాడి నంతవరకు ఆసామీల కున్నవి జిరాయితీహక్కులని చెప్పాను. అనగా స్వంతదారైన మంది కొంత హక్కును కౌలుదారుకు పరివర్తన జేసింది. పూర్వం మందివల్ల హక్కు బొందిన దేశముఖులు లేక జమీందార్లు కొన్ని భూములు స్వంతకమతంకింద వుంచుకొని మిగిలినవి రయితులకు కౌయికిచ్చే వారు. ఆ కాలంలో కమతగాండ్లుగా వున్నవాండ్లు చాలామంది యిప్పటి భూస్వాములైనారు. పూర్వం కమతగాండ్లకు కొంత పాలిహక్కుండేది. ఆ పాలేరు మారి యిప్పుడు జీతగాడైనాడు. అందువల్ల స్వామితో అతని కుండే సంబంధం పోయింది. మామూలు కూలివాని స్థితిలోకి అక్రమంగా అతణ్ణి తీసుకొని వస్తున్నారు.

చౌ : కూలివాండ్ల సంగతి ముందు తేలనియ్యి. జీతగాండ్లను తరు వాత రేపెట్టి ఆసామీల మీదికి యెగదోలుదువుగాని.

సం : యిప్పుడు మనం మాట్లాడే విషయానికి కమతగాండ్ల సంబంధం వస్తుంది. సంవత్సరాల కొలది యేర్పరచుకొన్న వాండ్లు జీత గాండ్లు. రోజుపనివాండ్లు కూలీలు. వ్యవసాయ విషయంలో జీతగాండ్లూ, కూలీలూ ముఖ్యులు. చెమట వోడ్చి జనానికి భోజన పదార్థాలు సృష్టిజేసే వాండ్లు వాండ్లు. స్వంతగా దున్నే కౌలుదార్లు సైతం వీండ్లలోనే చేరుతారు. వందలకొలది యెకరాలకు మందివల్ల కౌళ్ళు పొందిన పట్టాదార్లు వట్టి తనిఖీ దార్లు. వాండ్లు వొక విధమైన వర్తకులు. వ్యవసాయంవల్ల వచ్చేలాభం విశేషంగా యీ తనిఖీదార్ల జేబులోకే పోతూవున్నది. ముందు మేల్కొన్న పై తరగతులవాండ్లు మందివల్ల కౌళ్ళు సంపాయించుకోవడంచేత అలగా లకు యేమీ లేకుండా పోయింది. మీరు చెప్పినట్లు కూలివాడికి భూస్వామితో వంతుపెట్టడం నాది తప్పే. వ్యవసాయానికి కూలీ ముఖ్యుడుగాని మీరు చెప్పే భూస్వామిగాడు.

చౌ : అయితే నీ విప్పుడు కూలీకి యే మియ్యడం న్యాయ మంటావు ?

సం : నన్ను న్యాయ మడిగితే యింకా చాలా చెప్పవలసి

వుంటుంది. యిప్పుడు వున్నదే తగ్గించవచ్చునా, లేదా? అనేకదా మన ఆలోచన.

రా : నీవు న్యాయమని యేమనుకుంటావో అదంతా వివరంగా చెప్పు.

సం : తమరు అడిగే విషయానికి తరువాత వస్తాను. యిప్పుడు అయ్యగారు చెప్పే ప్రకారం కూలి యింకా తగ్గిస్తే కూలివాడు యెట్లా జీవిస్తాడు?

చౌ : కూలివాండ్లంతా యెట్లా జీవిస్తారో మా కవసరంలేదు. వాండ్లందరినీ పోషించవలసిన బాధ్యత మాకులేదు. వొకవేళ పోషించవలెనని అనుకొన్నా మా చేతగాదు. మనము చేయించుకుండే పనికి మనం యెంత యివ్వవలసిందో విచారించుకుందాం.

సం : యింత విచారణ యెందుకు? మీ చిత్తం వచ్చినంత యివ్వ వచ్చునుగదా?

చౌ : వాండ్లు పుచ్చుకోకపోతేనో?

సం : వూరికె చేసిపోతారో లేక అసలే మానుకొంటారో?

చౌ : వూరికె చేస్తే చేయించుకుండే దెవరు? అసలే మానుకొంటే వుభయులకూ నష్టమేగదా?

సం : వారి నష్టం సంగతి మీ కెందుకు? మీ నష్టం సంగతి వారి కెందుకు? వొకరి కొకరు సహాయం చేయవలసిన బాధ్యతలు లేవుగదా? మీ యెనిమిది వందల యెకరాలు మీరే దున్నుకోండి.

చౌ : ఇంకొకరికి కౌలు కిచ్చుకుంటాను.

సం : వారికి మట్టుకు కూలివాండ్లవసరం లేదా? వారికి కూలివాండ్లు రామంటే యెవరూ మీ దగ్గర కౌలుకే పుచ్చుకోరు.

చౌ : యీ కూలివాండ్లకే కౌలుకిస్తాను.

సం : అంటే పట్టాలు మాత్రం మీ పేర వుండి భూములు కూలీలకు స్వాధీనమౌతవని అర్థం.

కూ : క్రమమైన మక్తాలు పుచ్చుకోమా?

సం : వారు దయదలిచి యిచ్చినంత.

చౌదరయ్య వూరుకున్నాడు.

సం : కాంట్టి కూలివాండ్ల విషయమై బాధ్యత మన కేమున్నదని రయితులు అనడానికి వీలులేదు. వ్యవసాయం ఆసాముల మీదకంటే యెక్కువ కూలీలమీదనే ఆధారపడి వున్నది. వారి పోషణ విషయమై మీరు యోచించక తప్పదు.

చౌ : మమ్ములను యెట్టా వాండ్లను పోషించమంటావు?

సం : అధమం ప్రస్తుత మిచ్చేకూలైనా యియ్యడం అవసరం. వారు పడుతుండె బాధలన్నీ ప్రస్తుతం మీకు వినిపించడం అవసరంలేదు. యిదివర కిస్తున్న రోజుకూలి వాండ్ల కొకరోజుకు కూడా సరిపోదు.

చౌ : ఆలు మగడు కూలికి వస్తే వాండ్లకు కొంగా మిగులుతుంది.

సం : యెల్లకాలం ఆలు మగడే వుండరు. యింట్లో ముసలమ్మ తింటుంది. భార్యకు నీళ్లాడుపొద్దులు రావచ్చు. ప్రసవపు రోజులూ, బాలింత నెలలూ గడవాలె. రెక్కలు రాని పిల్లలను పోషించాలె. యివన్నీ తమరు యోచించండి? కూలి రోజులలో పోషణ జరిగినా వ్యవసాయపు పనులైన తరువాత వాండ్లేమి గావాలె? పస్తులైనా వుండాలె, పరులయిండ్లయినా దోచాలె. పస్తులున్న వాండ్లు మీ కేమి పనిచేయగలరు? యెద్దువంటి దానికి బలం లేకపోతే మీ వ్యవసాయం యేమి సాగుతుంది? యీ పూట దాణా వెయ్యకపోతే రేపు పని మట్టసమేగదా. ఇవన్నీ తమరు యోచించి కనికరించవలసి వుంటుంది.

చౌ: నీవు శ్రీరంగనీతులు యిన్ని చెపుతావుగాని కూలివాడికి కడుపు నిండా అన్నముంటే పని చేస్తాడటోయ్. వొకపక్క కాస్త కాలుతుంటే పని కోసం దేవులాడుతాడుగాని కడుపు నిండితే పని మట్టే. నీ కేమి తెలుసు పిల్లకాకివి. నలభై యేండ్లనుంచి దెబ్బలు తిన్నా. ఆరణాలు నిసమైన కూలే. వొకరిచేత నేను చెప్పించుకునేవాణ్ణి గాను. వొప్పుకోమని చెప్పు. నీవు చెపితే అంతా వింటారు.

సం : నే జెప్పినా వినరండీ.

చౌ: యింత సేపటినుండి నీవు యిన్ని మాటలు చెప్పావుగదా. నేను వొక్కసూటి చెపుతా విను. కడుపులో వొక చెంప కాలుతుంటే మునసబు

గారిమీద వాండ్లు నమ్మి కట్టేవాండ్లేనా? వాండ్లకు అన్నం యెక్కువైంది. యెక్కువ గాకపోతే మాలపల్లి, మాదిగెపల్లి, తోగటపాలెం, చురకపాలెం కూలికోసం యిన్నిమాట్లు మనం దిరగాలెనా? మనిషి తిరగమళ్ళాకా అంటే నాకు తెగులు. ఈ వూళ్ళో పద్దాలుగు వీసాలు కూలిజనం నావల్ల బతికేవాండ్లు. యెదురు దిరిగిన వాండ్లను నాచేలో అడుగు పెట్టనియ్యను. నూ రారయ్యేది నే మాట దిరగను. చెడిపోయారు చెప్పు.

సం : యింత యిస్తువగలవాండ్లము మనము తొందరపడటం యెందుకు? దక్కతుజేసిన మునసబు చీలిపోయినాడుగదా!

చౌ : నామీది కచ్చెచేత అతగాడు తిరిగిపోయినాడుగాని పెద్ద వాండ్లంతా దీనికి మోటుకొని వున్నారు.

సం : నే మనివిచేసే దేమంటే కీడెంచి మేలెంచమన్నారు. మన వాండ్లది కప్పలతక్కెడ వ్యవహారం. కూడిరారు. పెద్దలంటే మాటలకు అంతా పెద్దలే. క్రియ వచ్చేటప్పటికి యేవో సాకులూ, ధర్మపన్నాలూ చెప్పి తప్పుకుంటారు. మనము ముందు మిగిలితే అవలక్షణ మనిపించుకోవడ మవుతుందని నా భయం. చుట్టుపట్ల వూళ్ళు నిలవక కూలిలచేత మనం మాత్రమే సమ్మె గట్టించుకొని చివరకు మునసబుగారి మోస్తరుగా లొంగి పోవలసివస్తుందేమో. యిటువంటి వ్యవహారాలు తమరు లక్ష జూచి వుంటారు. తమకు నేనా జెప్పేది. తమరే ఆలోచించుకోండి.

చౌ : చిన్నవాడివైనా నీవు చెప్పినమాట యోచించదగిందే. యిప్పు డేమంటావు?

సం : యీరోజు మామూలు ప్రకారం పోనియ్యండి. రేపటి సంగతి ఆలోచింతాం.

చౌ : చిన్నపరెడ్డి యేమనుకుంటాడోనే. యీ రోజుకు కూలి అసలే యియ్యకుండా దాటవెయ్యలేవా? రేపటికి భృగువు యావత్తు తెలుస్తుందిగా.

సం : ప్రయత్నంజేతాం. కొట్టంలో కూర్చుంటే బాగుంటుందేమో.

చౌ : అట్లాగే కూర్చుందాం.

సం : నాయుడుగారూ! తమరుగూడా దయచెయ్యండి.

చౌ : రారా.

18. మంతరాచు ముసలిది

కూలిజనం వీధిలో మూగింది. కిందటిరోజున మునసబుగారింటి దగ్గర కూలి విషయమై గలాటా జరగడం, కూలివాండ్లు వారి చే కి రాసని కట్టుగట్టడం, దానిమీద మునసబు సర్దుకొని కూలి సుదావలాగా యియ్యడం, యిచ్చినా శేషయ్యపార్టీ యెగత్తించి చౌదరయ్య చేనికి పోవడం వూళ్లో పసిబిడ్డ బాలాది అందరికీ తెలిసి అట్టుడికినట్టుడికింది. ఈ వ్యవహారంలో మందికి తలకట్టుగా వున్న చౌదరయ్య యీ పూట యేమి చేస్తాడో చూదామని అలగాజనం చాలామంది పోగయినారు. చౌదరయ్య యీ జనాన్ని జూచి "యిదంతా రభసలోకి దిగేటట్టుగా వుంది. అలగాజనంతో వేగడం కష్టం. పొరుగూరివాండ్లు నిలువబడకపోతే మనం లొంగిపోవడం, అదుగో చౌదరయ్య చేతాడోయ్ అని నలుగురిలో తలవంపుల వ్యవహారం కావడం, సంభవిస్తుందేమో"నని విచారిస్తున్నాడు. చౌదరయ్యా, నాయుడూ సరాసరి కొట్టంలోకి పోయి అరుగుపైన చాపమీద కూర్చున్నారు. సంగదాసు, కూలి వాండ్లు మాత్రం లోపలికి రండని పిలిచాడుగాని యావత్తుజనం లోపలికి తోసుకొన్నది. ఆడకూలిలంతా వాకచెంప నిలుచున్నారు.

చౌ : జనమంతా తోసుకొనివస్తే యెట్లా? కూలీల్లో ముఖ్యమైన వాండ్లు ముందుకు రాండి.

శేషయ్యా, రంగదాసూ, వీరదాసూ ముందుకు వచ్చారు.

చౌ : యీ ముగ్గురి యిష్టప్రకారం మీరంతా బోతారా?

కూలీలు : వొప్పుకుంటాం. మేము గూడా యిక్కడ వుండే వింటాం.

చౌ : వీరదాసూ! నీవు జొన్నకూలికి పోతున్నావా?

వీ : మరేనండి. కోడిలకో నీళ్ళు నించినవి. రాతిపని జరగటంలేదు.

చౌ : యింతమంది జనం మీ మాట ప్రకారం పోతామంటున్నారు. మీరు మతాలకు నాయకులైనందుకు అందరినీ జాగ్రత్తగా నడపొప్పుకొని రావాలె.

నాయకులు : మరే, నామకా పెద్దలమేగాని వాండ్లకిష్టం లేకపోతే వినిపించే సత్తా మా దగ్గర లేదండీ.

చౌ : యేమంటారో చెప్పండి?

రం : దొరలే శలవియ్యాలండి. మే మేమిజెపితే సాగేటట్టుంది?

చౌ : సాగకేమోయ్, చెప్పు.

రం : నా దొక్కటే మనవండి. మీరు తండ్రులు, మేము బిడ్డల వంటివాండ్లం. మామూలు ప్రకారం వెళ్ళబారి పోనియ్యండి. యెందుకు మధ్య యీ అట్టాలు.

చౌ : నేను తేరామనిషిని గాను. నలుగురితోపాటు మనముసూ. యివ్వాళ గిద్దెడు గింజలు విడిగా లేవు. పాతరదీసి రేపు సాయంత్రం రెండు రోజులకీ కలిపి యిప్పిస్తా.

రం : యీ పూట నలుగుర ముండి పాతర దీస్తాం. పొద్దున్నే యిప్పించండి. తలాదొక్కెడూ వండక తిని పొలంమీద బోతాం.

శే : యీ రంగదాసు జమీంవారికి సెకయ పోరాడు. మా కీపూట దోలెగాలదు యిప్పు డియ్యకపోతే.

కూలీలు : శేషయ్యసరి; వున్నమాట తెగజెప్పాడు.

శే : నాకీ వసపసలు పలికిరావు. వున్నమాట అనితీరాలె.

చౌ : తొందర పడదోకవోయ్. శేషయ్యా! మా యిబ్బందులుగూడా మీరు చూడాలె.

శే : మా యిబ్బందులు చూచేమాత్రపువాండ్లమా? మా కడుపాత్రం మాది.

చౌ : నే నేమి రోజులకరబడి ఆగమన్నా గనుకనా. వీలైనంతవరకు రేపు సాయంత్రమే యిస్తా నంటుంటిని.

వీర : పొట్ట చేతబట్టుకొని పొద్దున్నే యే ఆసామీవగ్గరకో పోతేనే గాని మాకు జరగదు. ఈ పూట పస్తు పొడుకొని పొద్దున యేమి పని చేయగలం?

చౌ : నేను వూరికె మెత్తగా మాట్లాడుతుంటే మీరు పై కెక్క-

తున్నారు గాని మా ఆసామీలం మమ్మను కూలికి పిలవకపోతే మీరేమి జేస్తారు?

వీ : యీ గడ్డమీద బత్తెముంటే వుంటాం. తీరితే కాగన్లో అంటూ దేశాలపాలయి పోతాం.

శే : ఆసాములు మమ్ములను కూలికి పిలవకపోతే కాస్త వెనకా ముందూ వారూ బయలుదేరవలసే వస్తుంది.

చౌ : మాకేమి పోయినదాకా?

శే : పోకపోతే పొలాలు బీడువెట్టుకొని గడ్డిమెయ్యాలె. మేము రేపు పొద్దున వెళ్ళి కొయ్యకపోతే మీ యిరవై యకరాల జొన్న మట్టి గలుస్తుంది. గనిమెలు తీసి నీళ్ళు గట్టకపోతె అయిదువందల యెకరాల పల్లం యిగిరి చెక్కగడుతుంది. రేపు మీ జీతగాండ్లను బందు చెయ్య నియ్యండి. పొలాలు బీళ్ళుగాక యేమౌతవో?

ఒక కూలి : శేషయ్య మామ అతికేట్టు జవాబు చెప్పాడు.

చౌ : వాడెవడోయ్? అంతా మొనగాండ్లయినారు.

రం : వాడి మొగంలేండి పిల్లనన్నాసి. మా కష్టం తమకు చెప్పు కోకపోతే యెవరికి చెప్పుకుంటాం. మాకు యేరోజు కూలీ ఆ రోజు కొంగులో బొయ్యంది జరగదు.

చౌ : అంత జరుగనివాండ్లు యివ్వాళ మునసబుమీద సమ్మె యెట్లా గట్టారు?

రం : మాకు సమ్మె లేమున్నవండీ కడుపులో యెత్తులేకపోతే నడిచి పోలేక పడుకుంటాం.

చౌ : సరే మీరంతగా చెపుతున్నారు గనుక నా మాట మీరయినా వినాలె, మీ మాట నేనయినా వినాలె. కోమటింట్లో యిప్పిస్తా పుచ్చుకోండి.

రం : దొరలు యేదో వొక మార్గం జెయ్యాలెగాని లేకపోతే సన్న కారు బతగ్గలదా?

చౌ : సంగదాసూ! వీండ్లకు తలా వొక ఆరణాల గింజలూ యిప్పించు. తేడావుంటే తరువాత చూసుకుందాం.

శే : అయ్యా! యిట్లా మభ్యపెడితే సానేరోజులు పోయినవండి.

మనిషికి పన్నెండణాల వంతున యిప్పించమనండి: కోమటింట్లోనే ఆమెను.

చౌ: దాసూ! వాండ్లకంత నమ్మకం లేకుంటా వుంటే మనమే యిబ్బంది పడడాం. విడిగా గింజలేమయినా వున్నాయా?

సం: హానిహాసిగా వాండ్లకు సరిపోవచ్చు.

చౌ: కొలిపించు.

చౌదరయ్య ఆవులకొట్టంలోకి పోయి తనిఖీ చేస్తున్నాడు. సంగదాసు జీతగాండ్లచేత నాలుగు బస్తాలు బయటవేయించి కూలీలకు కొలిపిస్తుంటే రామానాయుడు చూస్తూ కూర్చున్నాడు.

సం: కూలీల నాయకులను దగ్గరకు బిలిచి—చౌదరయ్యగారు కూలి మామూలుగా యివ్వడంచేత వూళ్ళో వాండ్లు కూడా యిస్తారు. రేపు సాయంత్రం చౌదరయ్యగారు బహుశా తగ్గిస్తుంటారు. రేపు మీరు వూళ్లో ముఖ్యమయిన ఆసాములు పొలాలకు మాత్రమే కూలి యేర్పాటు చేసుకొని పోండి.

శే: సరే, మీమాట కింక అడ్డేమున్నది?

రా: దాసూ! నీవు జూదం బాగా ఆడుతావా యేమి?

సం: ఈ జీవితమే జూదం.

రా: జూదపు యెత్తులు వేయడం తప్పులేదన్నమాటే.

సం: చేసేపని మంచిదయితే దుస్సాధనాలు వుపయోగించినా తప్పు లేదని కొందరంటారుగాని అది నే నంగీకరించను. ఒక కార్యం నిర్వహించవలసివస్తే సామ దాన భేద దండోపాయాలు సమయానుకూలంగా వుపయోగించవచ్చు. సామోపాయం అన్నిటికంటే మంచిదీ, సాధారణంగా ముందవలంబించవలసిందీని, అయినా కార్యాలు కొన్ని దానివల్ల చక్కబడవు. అందువల్ల కార్యభంగమూ కావచ్చును. తక్కిన వుపాయాలు దోషాలనడానికి వీలులేదు. ఉపేక్ష అనే పంచమోపాయం ఒకప్పుడు వాటన్నిటికంటే యెక్కువ పనిచేస్తుంది.

కనిచీకటి పడ్డది. ఆదంసాహేబు గింజలు కొలుస్తున్నాడు. యింటి దగ్గర పిల్లలు యేడుస్తుంటారని కొందరు ఆడ కూలీలూ, యింటికి దీసికొని

పోయి దంచి అన్నం వండుకోవలెనని మరికొందరూ ముందు కొలిపించు కొని వెళ్ళుతున్నారు. "నీవు నిక్కచ్చి మనిషివి. నీవు లేకపోతే యీపూట బోసిపడేవాండ్లమే" నని కూలీలు శేషయ్యను పొగుడుతున్నారు. సంగదాసు నిప్పులలో దూకమంటే దూకుతానని శేషయ్య అన్నాడు. నాయుడుగారు పైకి అనకపోయినా అంతరంగంలో మనపక్షమే నని సంగదాసు వీరదాసుకు చెవులో జెప్పాడు. ఇంతలోకి చౌదరయ్య తిరిగి వచ్చేవరకు రామానాయుడు ఆయనతో గలసి యింటికి వెళ్ళేసరికి అక్కడ రామానాయుడు హృదయాన్ని వీథుజేసిన చిత్రరంగం కనబడ్డది.

ఒక ముసలిది : లచ్చక్క దొరసానీ!

లక్ష్మమ్మ : ఎవరు నీవూ?

ము : నేను ముతరాచ ముసలిదాన్నమ్మా.—

రా : అమ్మా! నిన్ను లచ్చక్కని పిలుస్తారేమే?

లక్ష్మ : నేను యివ్వాళ యెంత పనికిరానిదాన్నైనా, యిందాకా మీనాయన మాపంగసం మంచిదికాదని చెప్పినా, మా అమ్మమ్మ లచ్చక్క అనే ఆమె నలభై యేండ్లు సాల్పుగా జమీ యేలింది. అక అనేమాట ఆమె చెవుల వినలేకపోయేది.

చౌ : ఆమెకు ఓమీందారీవుంది గనుక సత్రాలు పెట్టింది. ఆమె మోస్తరుగా నీవు సత్రాలు పెడతానంటే మట్టి పిసుక్కుని బతికేవాండ్లం మేము యెట్లా భరిస్తాం?

ల : మీరు సత్రాలు పెట్టేవారే. కూలిగింజలకోసం యింత సేపటి నుంచి ముగతికలు పడుతున్నారు.

ము : వోలచ్చక్క దొరసానీ! నా మొరాలకించండమ్మా. ఆకలికి ప్రాణాలు పోతున్నవి. యింత గంగపొయ్యమ్మా.

చౌ : యెవతో యిదొకవేషం వేసుకొని వచ్చింది. కోటి విద్యలు కూటికేగా.

ల : నీకు అన్నీ వేషాలే. యేమిటే?

ము : ఇవ్వాళకు ఏడురోజులయింది అన్నం తిని. యింత బొద్దాకు

వుడక పెట్టుకొని తిని బతుకుతున్నా. శోషకు వచ్చింది. యింత గంజి పొయ్యమ్మా.

చౌ : శోష వచ్చిందట. యిక్కడికి యెట్లా నడిచి వచ్చిందో?

ల : సిబ్బిలో అన్నం పెట్టుకొని వచ్చి—యిదిగో పట్టు.

ము : ఏమిటమ్మా అదీ?

ల : అన్నం.

ము : అన్నం మింగుడు పడుతుందమ్మా యిప్పుడు?

చౌ : అన్నం తెచ్చావుగదూ! చల్లగూడా తెమ్మంటుంది. ఆ తర్వాత వూరగాయలు తెమ్మంటుంది. పెట్టే వెర్రివాండ్లుంటే సరి.

ల : నీవు అవతలికిపో — అయితే యేమంటావు?

ము : ముందింత గంజి పొయ్యమ్మా. ధారకం అవుతుంది.

ల : గంజితెచ్చి - ఇదిగో, గిన్నె తీసుకో.

చౌ : ఈపె వన్నీ వేషాలు. గిన్నె యిస్తున్నది దానికి. వెండి గిన్నెనా ?

ముసలిది గిన్నె తీసుకొని ఆత్రంగా తాగబొయ్యేవరకు వుక్కిరి బిక్కిరయింది.

ల : ముసలిదాని తలబట్టుకొని గూర్చొని—అయ్యో పాపం! యిదేమిటీ గుడ్లు తిరిగిపోతున్నవి?

చౌ : తెచ్చిపెట్టావు యేదో కొంపమీదికి. శోషవచ్చి చస్తున్నది గావాలె? వీధిలోకయినా పట్టండి. మిద్దెలోగుండా శవాన్ని తీసుకపోవలసి వస్తుంది.

ల : అబ్బా, నీవు అవతలికి వెళ్ళుదూ. అయ్యో పాపం, ఆకటికి ప్రాణం కడపట్టింపర్రా. నాయనా! రాముడూ. యిట్లా దీన్నిపట్టుకో. గొంతు లోకి గంజి సాధకం చేతాం.

రామానాయుడు వెనుక ఆనుకొని కూర్చున్నాడు.

చౌ : ఇక సరే. (అని లోపలికి పోయినాడు)

ముసలిది నోట్లోబడ్డ జావను కొంచెం చప్పరించింది. కొద్దిగా గొంతులోకి జారింది. మళ్ళీ నోరు తెరచింది. కొద్దిగా మళ్ళీ వేసేవరకు

చప్పరించి మింగింది. ఈ ప్రకారంగా నాలుగైదుసార్లు మింగేవరకు పేగులు గుబ్బున అరచినవి. ముసలివి యిక తిప్పుకునే చిహ్నాలు కనుపడ్డవి. కాని జావ కడుపులోకి పోయిన కాసేపటినుంచీ కాళ్ళు చేతులు కొంగర్లు పోయి నవి. మనిషి మొదటిమాత్రం గూడా లేకుండా కట్టెవలె బిగిసింది. వాళ్ళు చెమటలు పట్టినవి. చలనంలేదు. అంత్యదశేనని అనుకున్నారు. చెమటవల్ల కొంచెం వేడి తగ్గింది. ఉభయులూ పట్టుకొని కూర్చున్నారు. తెమ్మెర వీచింది. భగవంతుడు స్వయంగానే వీచాడు. అయ్యో! పాపం తన బిడ్డమీద యెంత ప్రేమ! కొంచెం సేపటికి కాలు గదిలింది. మరి రెండు నిమిషాలకు నిట్టూర్పు విడిచింది. తరువాత చింపిరినెత్తి గోక్కున్నది. యింకా కాస్త జావ పొయ్యమ్మా అన్నది. మళ్ళీ కాస్త జావ తాగిన తరువాత రెండు మెతుకులు యెంగిలి పడతావా అంటే యిప్పుడు ఆరాయించుకోలేను, వొక్క కూరుకుబోయి లేస్తా నన్నది. అంతట లక్ష్మమ్మ చాపకోసం పోగా చౌదరయ్య కోడలిచేత అన్నం పెట్టించుకొని తిని చుట్టపొగ పీనుకుంటూ ముంగిటిలోకి వచ్చి గర్రున తేపాడు.

రా : నాయనా! ముసలిది బ్రతికింది.

చౌ : పోనీ. వుద్ధరించింది. యిక భూములు యేల్తుంది గావాలె.

రా : కిందనే పడుకుంటున్నదే!

ల : యిదిగో చాపతెస్తిని.

చౌ : ఓహో! ఆవిడకు పవ్వళింపు సేవ జేస్తున్నారూ! తల్లికీ కొడుక్కూ బాగాదొరికింది సేవ. ఇగనైనా అన్నానికి పోతావా. 'మీ రీ సంభ్రంలో వున్నారు. యిప్పుడల్లా వచ్చేటట్టులేదని ఆకలవుతుంటే తిని వచ్చాను' అంటూ అక్కడవాల్చివున్న మంచంమీద చల్లగాలికి పడు కున్నాడు.

ల : మెల్లగా నేనిక్కడ వుంటాగాని, నీవు లేచి అన్నం తిను. ఆయన లేచి వెళ్ళసాడు.

రామానాయుడు పోయి భోజనానికి కూర్చున్నాడు. ముసలమ్మ దీనాలాపం, కండ్లు తిరగడం, కొంగర్లుపోవడం అదే ఆలాపనగా వుంది. ముసలమ్మ స్థితి జాలి పుట్టించిందిగాని తండ్రి యింత కనికరం లేకుండా

వున్నాడేమో అని యెక్కువ జాలి పుట్టింది. లోకంలో వుండే దుఃఖాన్నీ, బాధనూ చూచి జాలిపడకపోగా యింక నిరసన గూడదం యెందుకా అని ఆలోచించాడు. కావలసినన్ని ధన ధాన్యాలున్నవి. తలుచుకొంటే యెంత మందికో బాధ నివారణ చేయవచ్చు. యితరులకు బాధలు ఉంటవన్న గమ నమే ఆయనకు లేదు. యితరులకు బాధలున్నవేమోనని తెలుసుకోవడానికి ప్రయత్నంగూడా చేయడు. ప్రయత్నం జేసినా గ్రహించేశక్తిగూడా ఆయనకు లేదనుకుంటాను. హృదయ శూన్యుడు. నిజంగా నిదానిస్తే దయా సత్య శౌచాలు లేనిదే దారిద్ర్యంగాని, ధనధాన్యాలులేనిదిగాదు.

రామానాయుడు భోజనంచేసి వచ్చేవరకు ముసలిది అన్నం తింటు న్నది. మజ్జిగన్నంతో దేహం పూర్తిగా స్వస్థపడ్డది.

రా : అవ్వా మీదేవూరు?

ము : యీవూరే నాయనా.

రా : నీకు బిడ్డలు లేరూ?

ము : వొక కొడుకుండేవాడు. ఏరికోరి ఒకపెళ్ళాన్ని చేసుకుంటే అది వొకడ్ణి తీసుకొని లేచిపోయింది. అంతటితో వాడికి ప్రపంచంమీది భ్రమే పోయి కొంపా గోడూ వదలిపెట్టి యెక్కడనో మఠంలో గలిసి పోయినాడు. చచ్చిపోయినాడని జాడా తెలిసింది, బాగుచేసేనాథుడు లేక ఆస్తి యెక్కడిదక్కడ కుందకమైపోయింది. యిక్కడికి పదేండ్ల నుంచీ నా రెక్కలమీద జీవిస్తున్నా. వొకరోజు కొండకుబోయి కానీ పుల్లిచ్చి తవ్వెడు కలేపండ్లో, పరిగెపండో, పుట్టేరుకాయలో తెచ్చుకొని మరునా డమ్ముకొని తవ్వెడుగింజలు వస్తే రోజుకు సోలెడుగింజలు జావ కాచుకొని తాగుతూ రోజులు గడుపుతున్నా. ఆ నారాయణమూర్తికి యెప్పుడు దయ వస్తుందో అని కనిపెట్టుకొనివున్నా. పూరు దూరమైనట్లే కాడు దగ్గరవుతుందిగదా.

రా : యేడురోజులనుంచీ అన్నంలేదంటివే అది యెందువల్ల?

చౌ : (మంచంమీదపరుండి యీ కథంతా వింటూ) ఆకథ మీ రన్నం పెట్టడంకోసం కల్పించింది. మీరు మళ్ళీ అడిగేవరకు క్రొత్తకథ వచ్చింది. యెందుకూ మీ కామె చరిత్రలన్నీ? చెవులు దోరలుపెట్టుకొని మరీవింటున్నారు. పుణ్యమా? పురుషార్థమా?

ము : నే చెప్పినదాంట్లో చింతాకంత అబద్ధం లేదు. చావడానికి సిద్ధంగా వున్నాకదా.

చౌ : చావడ మేమిఖర్మం. ఆమ తిరగబడ్డది. యీరోజునుంచీ మళ్ళీ కొత్తకవులు ప్రారంభం. శాశ్వతపట్టా అడక్కపోయినావూ? నీవు లేకపోతే లోకానికి యెంతలోటూ. యిట్లాగే వెర్రివాండ్లు దొరికితే కథలు చెప్పి బతుకుదువుగాని.

ల : ఆ మాటలతో నీకెందుకు? నీసంగతి పూర్తిగాజెప్పు.

చౌ : నే నిద్దురబోతాలెండి. వింటే యేదో అనవలసి వస్తుంది.

ము : వారంరోజులనాడు కొండకుబోతే యెవరో కొత్త యిజారాదారు పాట బాడాడు. ఆయన వారంరోజులదాకా చీట్లియ్యడన్నారు. నాకు యెడముచెయ్యికూడా నొప్పి. పైకి లేవదు. యేమిపని చెయ్యగలను? ముష్టికి పోవడానికి మనసొప్పక—యెన్నడూ ముష్టికి పోయిందాన్ని కానమ్మా— మా కులంలో తప్పు—వూరగొండకు దోయి యింత బొద్దాకు కోసుకొని వుడకబెట్టుకొని తింటున్నా. రోజూ అదేతింటే నసపక పాన నాలు బుట్టినవి. అందువల్ల బొద్దాక్కు పోలేకపోయినా. పొద్దుగూకే పరకు శోషకువచ్చింది. ఎంత ముసలిదానికైనా ప్రాణమంటే తీపికదా, నీ వాకిట్లోవచ్చిపడ్డా. మీ కడుపులు చల్లంగా యిప్పటి కీ స్థితిలో వున్నా. రే పేమిగావలసి వున్నదో (అని కునికిపాట్లుపడ్డది.)

రా : ఇందాకా అన్నం కొద్దిగా తిన్నావే. మళ్ళీ కొంచెం తింటావా?

ము : వారం రోజులనుంచీ అన్నం తినకపోవడంచేత యింకా తింటే హరాయించుకోలేను. కడుపులో నొప్పి పుడుతుంది. మీరు పోయి పడుకోండయ్యా. నే నిక్కడే పడుకుంటా.

రా : కప్పుకోవా?

ము : అలవాటు లేదు.

రా : చలిలేదా?

ము : మొదట ఉండేది. కప్పుకోవడానికి గుడ్డలేక చర్మం బిరుసెక్కి చలి దూరనియ్యదు. తమరు బోయి పండుకోండి.

19

రామానాయుడు మేడమీదికి పోయినాడు. మేడమీది సావిట్లో దీపం వెలుగుతున్నది. మెట్ల దగ్గర తలుపు మూసి సావిట్లో పడక కుర్చీమీద పడుకున్నాడు. కూలివాండ్లూ, ముసలమ్మా జ్ఞాపకం వచ్చారు. "ముసలమ్మకు చలే లేదట. అలవాటుదప్పి అన్నమే తినలేకపోయింది. చలిమటుకు అలవాటు దప్పదా? ముసలమ్మ దురవస్థ సంగదాసు చూస్తే అలవటించే వాడు. అతడు చిత్రమైన మనిషి, మంచి మేధావి, యోగ్యుడు. దయా దాక్షిణ్యా లపరిమితంగా వున్నవి. నిర్వహించే నేర్పు లేనివి పరోపకారబుద్ధి వుండి ప్రయోజన మేమి? వొక కార్యం పూనుకున్నాడంటే వేయి కండ్లతో కనిపెట్టి పనిచేస్తాడు. రేపటి కేమి ఆలోచన చేస్తున్నాడో కనుక్కుందాం" అని గడియారంవంక చూచేవరకు పన్నెండు గావస్తూవున్నది. "నేను మధ్యాహ్నం తెగ నిద్రపోయినాను. అతడు దేహం వాల్చలేదు. అయినా చూతా"మని మేడ దిగి సంగదాసు గది దగ్గరకు పోయేవరకు తలుపు సందులగుండా వెలుతురు వస్తూ వున్నది. కొంచెం నిదానించి చూస్తే లోపల దగ్గినట్లు వినపడ్డది. తలుపు మునివేళ్ళతో గొట్టి దాసూ! అని పిలిచాడు. దాసు లేచి తలుపు తీసి,

సం : నీవు యింకా మేలుకొనే వున్నావా?

రా : నాకు నిద్ర పట్టలేదు. నీవూ పడుకోలేదేమి?

సం : ఇద్దరం వొక అవస్థలోనే వున్నాం. నిద్ర పట్టిందికాదు.

రా : పైకి పోదాం రా.

సం : ఇహ్హో! అబ్బా! నే రాలేనండీ.

రా : ఇంతవరకూ బాగా మాట్లాడి యిప్పుడు అపసోపాలు పడతా వేమి? హాల్లో నిన్ను కట్టివేయనులే. సాయంత్రం కూలి విషయంలో న్యాయ పద్ధతి సంగతి యెత్తి వదలిపెట్టావు: చెప్పుదువుగాని రా.

సం : మంచి అగ్నం పెట్టారే. పొద్దున మాట్లాడగూడదూ?

రా : వస్తావా రావా?

తలుపు తాళంవేసి వుభయులూ మెట్లెక్కుతున్నారు. చౌదరయ్య యావగలవాడు. రామానాయుడు వీధిమెట్లు దిగడం గమపెట్టి యేమో కుర్రవాడు వొంటరిగా వున్నాడుగదా అని వూరుకున్నాడు. మళ్ళీ యిద్దరు మనుష్యులు మెట్లెక్కినట్లు వినపడ్డది. ఉపేక్షించి వూరకున్నాడు. రామానాయుడూ, సంగదాసూ చెట్టా పట్టాలు పట్టుకొనివచ్చి సావిట్లో కుర్చీలమీద కూర్చోవడం కిటికీలోగుండా కనుపడ్డది. మనిషి కుప్పగూలిపోయినాడు. "వీరి వ్యవహారం శ్రుతిమించి రాగాన బడ్డవి. అయినా చూతాం." అనుకున్నాడు.

రా : దాసూ! సాయంత్రం వొక ముసలమ్మ శోషవచ్చి పడ్డవి. నీవు చూస్తే మూర్ఛపడిపోదువు.

సం : నేను చూస్తూనే వున్నా. యిటువంటివి మా పల్లెలో అనేకం జరుగుతుంటవి. ఆ ముసలమ్మ మీ యింట్లో వచ్చిపడ్డవి గనుక బతికింది గాని మా పల్లెలలో యీ విధంగా అనేకులు రాలిపోతూనే వుంటారు. వాండ్ల అవస్థ యెండాకాలంలో వుంటుంది. కప్పలవలె యెండి జీవంతో వున్నవాండ్లు చినుకులు పడంగనే బెకబెకలాడి మీ ఆసాములకు పంటలు పండించడానికి వస్తారు.

రా : దాసూ! లోక విషయం తెలిసినకొద్దీ నాకు మనసులో వేదన యెక్కువవుతున్నది. వీండ్లకు దిక్కేమి?

సం : నేను దేవుడే యేడుగడని తలంచేవాణ్ణి. తిక్కన జెప్పిన మాటే నిజం.

కం. కారణము లేకయును నుప
కారపరత్వమున నొరుల కార్యంబులకున్
వారని యలజడివడి చెడు
వారలనూ యేడుగడయు వసుధకు నధిపా.

యీ నిర్భాగ్యుల కొరకై అర్ధరాత్రియందూ ఆవేదనపడే మీబోటి పరోపకారపారీణులే దిక్కు. మా మేనత్త యీ రోజు ఆసుపత్రిలో చచ్చిపోయిందట విన్నావా?

రా : అయ్యో! పాపం. ఆసుపత్రిలో శస్త్రం జేయలేదా?

సం : గూడలాకా కుక్కి శస్త్రానికి వీలుగాలేదట.

రా : కేసు పెట్టించి నేరస్థులను శిక్షించకపోతే యేమి ప్రయోజనం?

సం : అదీ అంతగానే వున్నది. మొదట మావాండ్లు యీ కేసు రిపోర్టే చేయలేదు. అందేరాగా వూరుకొన్నారు. చచ్చిపోకముందు డాక్టరు మరణవాఙ్మూలం పుచ్చుకున్నాడట. అందన్నా కొంతపని జరిగేది. మీ నాయన కక్షచేత మాకు వూతమిచ్చి తనమీద పని చేయిస్తాడేమోనని మునసబు చిన్న సాయంత్రం బోయి డాక్టరును కట్టుకొని అయిదువందల రూపాయలు ఖర్చుపడి వాఙ్మూలం తీసి పారవేయించి శస్త్రంజేస్తే వాయిగమ్మి చచ్చిందని వ్రాయించాడట.

రా : ఈ నేరస్థులు శిక్షపొందే మార్గ మేమిటి?

సం : దేవునికే వదిలిపెడదాం. భాగ్యవంతులు ఆయనను గూడా లోబరచుకోకపోతే వచ్చే జన్మలోనైనా శిక్షిస్తాడు.

రా : దాసూ! నాకు మనసు వికలమైపోతున్నది. ఇంకో జన్మకో శిక్షిస్తాడంటావు. ఏ జన్మలో శిక్షించినా యీ తప్పు జేసినందుకు యీ శిక్షని తెలిసేటట్టు శిక్షిస్తే ప్రయోజన మున్నదిగాని పూర్వపుమ్మడిగా సంచితమంతా వాక గాదెలో దోసి ప్రారబ్ధమని పేరుపెట్టి జన్మబత్తెం చేటలో బోసి తిన మంటే యేమి ప్రయోజనం? శిక్ష త్వరగా అనుభవించినా, ఆలస్యంగా అనుభవించినా, ఇందుకని తెలియకపోతే శిక్షించిన ప్రయోజనంగూడా లేక పోయింది.

సం : నేను త్వరగా భగవంతుడి దగ్గరకుపోయి యీ పద్ధతిని మార్చమని సవరణ నిమిత్తం దరఖాస్తన్నా పడవేస్తా.

రా : ఆయనకు పురాణ పురుషుడని పేరు. యిన్నాళ్ళనుంచీ నేర్చుకోంది కొత్తగా ఆయనకు రావచ్చిందా. "నే నింత పెద్దవాణ్ణి. జిబ్బెడులేవు, నాకు నీవు సలహా చెప్పవచ్చావా?" అని నీ దరఖాస్తు తోసిపేస్తాడు. అందాకా మెందుకు? యిక్కడనే పది కాలాలపాటు బతికి యీ నిర్భాగ్యులకు వుపకారం చేస్తూ, చాలూ.

సం : అది మన వశమా?

రా : అట్లా అంటివేమి?

సం : యేమన్నా?

రా : నీవు వశమా అన్నప్పుడు నీ ముఖం యేదో పాలిపోయి, నిర్జీవంగా కనపడ్డది.

సం : దాని కింతాలోచ నెందుకు? వుత్తరక్షణం మనదిగాదు. నా ప్రయాణానికి అడ్డంకి వచ్చిందే. అది తీర్చుకోవద్దా?

రా : ఏమి అడ్డు వచ్చింది?

సం : శవాన్ని రేపు తెల్లావారేవరకు యిక్కడికి తీసుకొనివస్తారుట. మేము కాకులకు వేసేవాండ్లంగాదు. శవాన్ని పారవేసి కలాపమంతా వగ దెగి వచ్చేవరకు రైలు మిగులుతుంది.

రా : నాకు వొకలాగ తోస్తున్నది. నేను వుదయం బండికి వెళ్ళి కమీజులకూ, కుడితినీలకూ గుడ్డ పట్టించుకొని సిద్ధంగా వుంటాను. నీవు సాయంత్రం యెనిమిది గంటల బండికి వస్తే భోంచేసి వెంటనే రైలెక్క వచ్చు.

సం : నేను నాలుగురోజులు పనిలోకి రానని మీ నాయనగారితో చెప్పి వస్తాను.

రా : రేపు మన మిద్దరమూ యిక్కడ లేకపోతే కూలీల వ్యవహారం చెడుతుందేమో?

సం : యేమవుతుంది? వరి కోతలదాకా నెడుతుంది. మనం యిప్పుడే వెళ్ళడం అవసరం.

రా : మా నాయనగారు యీ విషయాన్ని దాక్షిణ్య దృష్టితో చూడ డానికే ప్రయత్నించరు. ఆయన విషయమై మనం ఆశ వదులుకోవలసిందే.

సం : అంతవరకు స్పష్టమే. అక్రమమైనా తనకోపు నిర్వహించు కోవాలెనని బాగా పట్టుదలగూడా వున్నట్టున్నది. చిన్నపరెడ్డి కొంచెం పట్టు విడుపులు గలవాడు. మీ నాయనగారు వుశీయంచే ఆయన పైకిరాడు. మీ నాయనగారిని మార్చడం నా చేతగాదు. ఆయన హృదయవీణకు తీగె లుంటే సప్తస్వరాలూ విజృంభింపజేసి నవరసాలూ వొలికేటట్టు పలికించే వాడిని. శ్రీకృష్ణునియొక్క వేణుగానం సహితం ఆయన హృదయశైలాన్ని ద్రవింపజేస్తుందని నాకు నమ్మకంలేదు. దుర్మార్గుడు లోకానికి విభ్రమం

గలిగేటట్టుగా ధర్మశూరుడికి అసాయంజేసి అందువల్లనే ధర్మప్రతిష్ఠాపనకు తోడ్పడడం తటస్థించినప్పుడో లేక స్వార్థపరుడు తన స్వప్రయత్నాలకూ, స్వగౌరవానికీ పూర్ణమైన వ్యాఘాతం కలిగేటప్పుడో లొంగిపోవచ్చు. ధర్మ విజయ మెప్పుడూ బలి గోరుతుంటుంది. ధర్మనిర్వాహణానికై సోక్రటీసు విషం గ్రహించాడు, క్రీస్తువు శిలువ నెక్కాడు. ప్రహ్లాదుడు సమస్త కష్టాలు పడ్డాడు. హరిశ్చంద్రుడు సర్వత్యాగం జేశాడు. అసురుడు శిరశ్ఛేదం పొందాడు, రామానుజ శిష్యుడు అంధుడైనాడు, సారంగధరుడు కర చరణ ఛ్ఛేదనను పొందాడు, కన్నకి అగ్నిప్రవేశమయింది, హేమలత ఆత్మహత్య గావించుకొన్నది, తిలక్ మహాశయుడు నిరంతర కారాబద్ధుడైనాడు. పశువధ లేనిదే యజ్ఞం లేదు. పశువు అన్నిటికంటే వుత్తమమయింది స్వార్థపశువు.

రా : నాకొక సందేహం బాధిస్తున్నది. నీవిచ్చిన దృష్టాంతాలవల్ల బలమైంది. పాపకర్ములకు శిక్ష వున్నదా?

సం : పాపములు కొన్ని వొక్కొకరిని బాధిస్తవి. మరికొన్ని లోక కంటకాలుగా వుండి అనేకులను బాధిస్తవి. ఒక్కొక వ్యక్తినిమాత్రం బాధించే పాపాలకు వెంటనే సాధారణంగా శిక్ష కనబడుతుందిగాని, ధర్మాన్ని విరోధించే లోకకంటక కార్యాలకు శిక్ష వెంటనే కనబడదు. శిక్షలు భిన్నంగా వుంటవి. ధర్మ నిరోధ ప్రయత్నంలో బాధ కలుగజేసే వాండ్లకూ, బాధపడేవాండ్లకూ ప్రత్యేక వ్యక్తిత్వ ముండదు. ప్రత్యేక వ్యక్తులమొక్క జయాపజయాలకు ధర్మవిజయంతో సంబంధం లేదు, భారతయుద్ధములో వుభయపక్షాల పోరుతుండే మహాపురుషులూ నశించారు. పాండవులవిధర్మపక్షమయితే వారిపక్షంవా రేల నశించారు? కౌరవులది అధర్మపక్షమయితే వారివైపున కొంద రేల మిగిలారు? అని ప్రశ్నలు పుట్టడానికి అవకాశం లేదు. యెందువల్ల? భారతయుద్ధంలో ప్రత్యేక వ్యక్తులకు పోరాటం లేదు. ప్రాణస్నేహితులు సహితం తమ స్నేహాన్ని విడువకుండానే ఉభయపక్షాలా వుండి పోరాడారు. విజయం ధర్మపక్షమయిన పాండవపక్షాన నిలిచింది. ఆ విజయం పాండవపక్షంవారి కందరికీ కలిగినట్లే. దుర్యోధనుని అపజయం రథికత్రయానికి కలిగినట్లే. పై జెప్పిన

మహానుభావులు పడిన బాధలు వారి కష్టజయములు గావు, వారు పూనిన ధర్మానికి బలియై ధర్మస్థాపనకు మార్గ మేర్పరిచారు. వారి శత్రువుల కదీ అపజయమే. ప్రత్యేక వ్యక్తుల పాపపుణ్యాలగూర్చి మన మిప్పుడు విచారించవలసివున్నది,

రా : ఆ ప్రశ్న నిలిపి కూలీలకు న్యాయంగా యెంత రావలసి వుంటుందో చెప్పు. ఓన్నసాయంత్రం ఈవిషయం ఆపివేశావు.

సం : ఇప్పుడు పనివాండ్ల కిచ్చేకూలి చాలదు. యంత్రాలల్లో పని జేసే కూలీలకు సంవత్సరం పొడుగునా పనివుండి కూలి విడువకుండా దొరుకుతుంది. వ్యవసాయపుకూలీల కట్లా గాదు. వ్యవసాయదారుకు సంవత్సరంలో ఒకటి రెండు తరుణాలలో పంట యావత్తూ చేతికి వస్తుంది. మెట్టపైర్లకు వేసే టప్పటికంటె కోసేటప్పుడు కూలీల అవసర మెక్కువ వుంటుంది. పునాసా, పమెరా అని మెట్టపైర్లు రెండు కాలములలో రావడంచేత రెండు కోతలకూ కూలి లవసరమౌతారు. వల్లపు పైర్లకు ఆ భేదం లేకపోయినా నాట్లకూ, కోతలకూ రెండుసార్లు కూలిలు కావలసి వస్తారు. కొంచెం పెద్దవ్యవసాయం గలవాండ్లకు సంవత్సరపు జీతగాండ్లు వ్యవసాయం చేస్తుంటే ఆసామి తనిఖీ చేస్తుంటాడు. సన్నకారు రహితులు జీతగాండ్లపనిగూడా తామే చేస్తారు. సాధారణంగా భూమిలో పండే పంటకు నలుగురు హక్కుదార్లు వున్నట్టు తెలుస్తుంది. మంచీ లేక ప్రభువూ అసలుహక్కుదారుడు. అతనివద్ద కవులు పొంది వ్యవసాయం తనిఖీచేసే ఆసామి రెండవవాడు. వ్యవసాయపుపనులు నిర్వహించే కమతగాడు లేక జీతగాడు మూడవ హక్కుదారుడు. నాలుగవవాడు కూలి. ప్రస్తుతపు స్థితిగతులనుబట్టి పై నలుగురిలో మొదటివారు తరువాతివారికంటె యెక్కువ ప్రాముఖ్యతను గలిగివున్నారు. నిజం విచారిస్తే ప్రాముఖ్యత పైవాండ్లకంటె తరువాతివాండ్లకే యెక్కువ యియ్యవలసి వుంటుంది. లేక భూమిహక్కును బట్టి విచారిస్తే మొదటివారికీ, పనినిబట్టి విచారిస్తే చివరివారికీ, ప్రాముఖ్యత యియ్యవలసి వుంటుంది. జీతగాండ్లు లేనిచోట రెండు మూడు సంఖ్యల వారు ఒక్కరుగానే వుండవచ్చు. తనిఖీదారుకు తన కవులుహక్కుమాత్రమే గాకుండా పశువుల పెట్టుబడికూడా పెట్టవలసివున్నది. గౌతం మగపపవు

లను, ఆడపశువులకు వదలిపెట్టేయెడల యెరువు అంవరు హక్కుదారులకూ వుపయోగించినా ఆడపశువులకు పుట్టిన మగదూడలు యెద్దులలో నశించిన వానికింద తీస్తే శేషించిన ఆడదూడలూ, పాడీ ఆసామికి లాభంకింద వస్తుంది. యెద్దుల పెట్టుబడికి యీ లాభమే సరిపోవచ్చు. కాబట్టి పండిన పంటలో వొకటి రెండు సంఖ్యల హక్కుదార్లకు మూడవవంతు, కూలీలకు మూడవవంతు, కసుబగాండ్లకు పూర్వపు మామూలు ప్రకారము నాలుగో వంతు, మిగిలిన పన్నెండోవంతు తనిఖీకింవగాని, యెద్దుల పెట్టుబడికిగాని పంచిపెట్టవలసి వుంటుంది. న్యాయంగా చూస్తే తనిఖీదారుకు తనిఖీ హక్కూ, పెట్టుబడిహక్కూ దప్ప యితర హక్కులు లేవు. కౌలుహక్కు నామమాత్రం. వొకటవ హక్కు జవాబుమాత్రం చేయవలసి వుంటాడు. కూలివాండ్లకు వచ్చే మూడవవంతు ఆదాయము సక్రమంగా కూలీలకిస్తే మామూలుకంటె యెక్కువ త్వరగా పని ముగించి పని లేనప్పుడు వుపయోగించుకుంటూ తమ విరామకాలమును యిప్పటివలె పశుప్రాయులుగా వుండకుండా తమ విజ్ఞానాభివృద్ధికీ, దేశక్షేమ నిమిత్తం పాటుపడడానికీ, రాజకీయ, సాంఘిక, మత వ్యవహారాలలో జోక్యం కలిగించుకోవడానికీ వుపయోగ పడుతుంది. అట్లా గాకపోతే కృషి, వాణిజ్యం, పాశుపాల్యాదాయములు కొందరి చేతులలోనే చిక్కి, మరికొందరు సంవత్సరమున కారు నెలలు అన్నంలేక మాడుతుంటే, మరికొందరు భోగపరులై అమితప్రయాలు చేయడానికి అవకాశములు గలుగుతున్నవి. కూలీలకు చదువువస్తే కూలి పని చేస్తారా అని కొందరికి సందేహం. తెల్లవాండ్లలోనూ, జపానులోనూ యెక్కువ కూలిచ్చయినా చదువుకున్న పనివాండ్లు కావలె నంటారు. యిప్పటి పరిస్థితులు మారడానికి సంఘ ధర్మాలుగూడా అడ్డం వస్తున్నవి. అలగావాండ్లకు అన్నం దొరికే మార్గం జూపంచే సాంఘిక హక్కులిచ్చినా ప్రయోజనకారులు గావు. అవి నిలుపుకొనే శక్తి గూడా వారి కుండదు. "సర్వేగుణాః కాంచన మాశ్రయంతే" అని ధనాకర్షణ మార్గాలు చూపించందే, తక్కిన మంచి గుణాలు అలవాటుపడవు. కాబట్టి అలగా జనుల అర్థ స్థితి బాగుచేయడానికి ముందు ప్రయత్నాలు చేయవలసి వుంటుంది. చేతి

పనులు మొదలయినవి నేర్పి వృత్తులు గల్పించవచ్చు. కాని అది ప్రస్తుత విషయం గాదు.

రా : సంగదాసూ? నీ విక వెళ్ళి పడుకో. నీవు బద్ధకించినా బలవంత పెట్టి తీసుకొని వచ్చినందుకు క్షమించు.

సం : నా బద్ధక మెంత. పొద్దున నీవు ప్రయాణము చేయవలసిన వాడవు. నిద్దరపో. ఇప్పుడు వెళ్ళి నే పడుకుంటే ఈ విషయాలు తెల్లవారి నే మళ్ళీ రమ్మన్నదాకా నా మనసుకు రావు. నా కవసరమనితోస్తే యీ తలంపులన్నీ తోసివేసి సాయంత్రం ఏడు గంటలకే నిద్రపోగలను. ఈ అలవాటు లేకపోతే ఉద్యమాలు నెత్తిన వేసుకొని తిరిగేవాండ్లకు నిద్రా భంగమై ఆరోగ్యం చెడుతుంది.

రా : నా కది చేతగాదు. యీ రాత్రి నాకు నిద్రపట్టుతుందని తోచదు, అయినా ప్రయత్నిస్తాను.

యిద్దరూ లేచి తమ గదులలోకి పోయినారు.

చౌదరయ్య తూ చాలు దోకుండా విన్నాడు. సంగతులన్నీ మననం జేసి ఆలోచించాడు. మాలవాడు పిల్లవాణ్ణి చెడగొట్టినట్టే. వీడి సావాసం వదిలించి వేరే వ్యాపకంలో పెడితేనేగాని కుదుటబడదు. రామేశంగారితో మాట్లాడి పిల్లవాడిని మెదలు విడిపించి ఉద్యోగంలో ప్రవేశపెడితే ఆ ధోరణిలో దిగి పడివుంటాడు. వీండ్లిద్దరూ రేపు వూరికిపోవడం బాగానే ఉన్నది. ఏ గురువునో చూచి వస్తారు. ఈలోగా కూలీల వ్యవహారం ఫైసలు చేసుకోవచ్చు. యీరోజు కూలి పూర్తిగా యిచ్చాం గనుక రేపు ఊళ్ళో వున్న కూలీల నందరినీ పోగుజేసి జొన్న కోత పూర్తి జేయవచ్చు. ఏమయినా కురదలావుంటే జీతగాండ్లు నెమ్మదిగా కోస్తారు. రేపు సాయత్రం ఆరణాలకాడికి యిష్టముంటే పుచ్చుకోండి, లేకుంటే మానండని బెట్టుపెడతే సంగడు వుండడు గనుక సక్కాస్తూ తీసుకుంటారు. యెల్లుండి నుంచి ఊళ్ళో ఆ ప్రకారమే జరుగుతుంది. పాపలేని వాండ్లకు వద్దనేవాండ్లు కన్నతల్లి. ఒకదారి పెట్టి సాగిస్తే యెక్కువ యిస్తాననే వెట్టి ఆసామి యెవడూ వుండడు. పోతుగడ్డ మన ఊరు నిలిస్తే తక్కిన ఊళ్లు నిలవడాని కేమి? నలుగురు కూలీలు వొప్పుకొని పని జరిగిపోయిన తరువాత ఆందోళన

చప్పబడుతుంది. వరికోత అప్పటికి కొత్త పద్ధతి పాత పడిపోతుంది. మాలవాడు మటుకు కొల్లిస్తూనే వుంటాడు. వా డెప్పటికైనా గడ్డే.

20. మాదిగన్నం

సంగదాసు చీకటితో లేచి యింటికి పోయినాడు. రైలుకు వెళ్ళడానికి అయిదు గంటలకల్లా పెద్దబండి వాకిట్లో నిలబడ్డది. వెంగన్న ట్రంకుపెట్టి బండిలో పెడుతున్నాడు. రామానాయుడు తల్లితో చెప్పి బండెక్కడానికి వాకిట్లోకి వచ్చేసరికి తండ్రి అదివరకే యెక్కడికో వెళ్ళి వాకిటి దగ్గర యెదురుగా వచ్చాడు. రామానాయుడికి ఆయనను చూడంగనే మనస్సులో డక్కుమన్నది. యేమన్నా అననీయమని మెల్లగా "నాయనా! నేను రైలుకు పోతున్నా" నన్నాడు. "సరే. వచ్చేటప్పుడు పిల్లలను తీసుకొనిరా" అని చౌదరయ్య లోపలికి పోయినాడు. రామానాయుడికి ఆశ్చర్యమైంది. పిడుగులు వర్షిస్తవని భయపడ్డందుకు మబ్బు తేలిపోయింది. బతుకు జీవుడా అని బండిలో బడ్డాడు. తా నెక్కడికిపోయేదీ తెలియకపోవడమే యీ శాంతానికి కారణమై వుంటుందని వూహించి రైలందదేమో యెద్దు నదలించమని వెంగన్నకు జెప్పి కునుకుతూ జేరగిలబడి కూర్చున్నారు. "ఝా" అని ఒక పర్యాయం తోకపట్టి కదిపి వెంగన్న కూడా ట్రంకుపెట్టె మీదికి వొరిగాడు. యెద్దు గూడా కొంతసేపు అడుగులు లెక్కపెట్టి విసుగెత్తి బండి డొంకలోకి తొలగించి ఊరుకోవడమేమని మెయ్యడం ప్రారంభించింది. రామానాయుడు దీర్ఘాలాపన లోబడి ఉదయం తండ్రి యెదుర పడ్డప్పుడు గుండె గుబుక్కుమనడం గుర్తికి వచ్చి తుళ్ళిపడిలేచి వెంగన్న నిద్రపోవడం జూచి తమ ముగ్గురిలోకి పెద్దే బుద్ధిమంతురాలని వెంగన్నను లేపేవరకు, అతడు గొణుగుతూ "నన్నేమి చెయ్యమంటారు? బండి అపరై ఆగి పోయింది. వెనక్కు నడుకోం"డని తరమడం ప్రారంభించాడు. బండి గేటు దగ్గరకు వొచ్చేవరకు రైలు వచ్చే వేళయిందని పోర్టరు పెంపెం దియ్యలేదు. బండి అక్కడ ఆపి ట్రంకు వెంగన్న నెత్తిన పెట్టి రైలుకట్ట మీదుగా స్టేషనులోకి బోయి టిక్కెట్టు తీసుకుండేవరకు రైలు పొడగట్టింది.

ట్రంకు రైలులో పెట్టించుకొని జాగ్రత్తగా కూర్చున్నాడు. అది వేగానికి పేరుబడ్డ దక్షిణ మహారాష్ట్ర రైలు. మందగమనం యొక్క రీతులు జూపింది. తాగుబోతువలె ముందుకు వూగింది. పక్కలకు సోలింది. సంగీతం జాడి వెనుకకు తట్టుకున్నది. నిలువబడ్డది. నీళ్ళు వెళ్ళగాసింది. పొద్దుటిమోస్తరుగా అంకలోకి దిగి మేత మేస్తున్న దేమోనని రామానాయుడు తొంగిచూచాడు. మేత మేయడంలేదు. కాని నీళ్ళు తాగుతున్నది. అలుపు తీర్చుకున్నది. తటతటలాడి కొంతదూరం పరుగెత్తి స్టేషనులో ఆగింది. తూర్పుబండి అప్పుడే వస్తున్నది. షుమారు ఒక ఊరి జనం మైదానంమీద నిలబడ్డది. వ్యవధానం వుందని తెలిసినా యావత్తుమంది రెండుబండ్లనూ వొక్కమాటు ముట్టడించారు. లోపలివాండ్లు ఆయుధ పాణులై మోహరించి నిలవబడ్డారు. శకటవ్యూహంలో ప్రతిద్వారంవగ్గరా పోరు ఘోరమైంది. ద్వంద్వయుద్ధం సాగింది. ట్రంకులకు ట్రంకులు మోటించారు. బాహాబాహి, ముష్టాముష్టి, ట్రంకాట్రంకిగా కొంతవరకు యుద్ధంనడిచి తుములసంగరంలోకి దిగింది. నలిగినకాళ్ళూ, విరిగినవేళ్ళూ; గీచుకున్న గోళ్ళూ, చిరిగినరుమాళ్ళూ రణరంగమును భీభత్సంగావించినవి. రణముఖాన పలురంగములలో యోధుల బలాబలముల ననుసరించి జయాప జయములు సమకూడినవి. పెండ్లి మేళానికి బోయే తన సానిని బంపవచ్చిన వైశ్యయువకుడు మెరుపులమధ్యనున్న మేఘంవలె ప్రకాశిస్తున్నాడు. టిక్కెట్లకోసంబోయి రాని తనపుత్రికై వొక గొల్లపడుచు కొండకేకలు పెడుతున్నది. ఒక సోమాసి మూట నెత్తినపెట్టుకొని తాంబూలం నమిలి దవడలు తాటిస్తూ అడుగులలయ ననుకరించి చెవుల కుండలాలు తాండవ మాడుతుండగా పరుగెత్తుకొనివచ్చి మూటదించి రైలెక్కి ఆ తొందరలో మూట పరిచి టికట్టు పారవేసుకొని బండెక్కి కూర్చున్నాడు. వొక విద్యార్థి సంగుడు స్టేషనువగ్గర ఫలాహారం జేసి రెండవతరగతి బండివద్ద నిలిచి పక్కబండిని జూస్తూ ఆనందిస్తున్నాడు. రామానాయుడు సెకండుక్లాసు బండి దిగి విశ్రాంతిగదిలో సామానుపెట్టించి ఊళ్ళోకి బయలుదేరాడు: ఊరు చూడంగనే మనస్సు కొకవిధమైన ఆనందం కలిగింది. విశాలమైన వీథులూ, చక్కని రోడ్లూ, నీడలనిచ్చు వేపమ్రాకులూ, తెల్లని సూర్య

కాంతులూ, హృదయానికి వికాసం కలిగిస్తున్నవి. స్టేషనుమైదానములమీద మిరపకాయలబోరెములూ, దూదిబేళ్ళూ, కుప్పతిప్పలై ఆ పట్టణంయొక్క వాణిజ్యవైభవాన్ని చాటుతున్నవి. కళాశాలాగోపురం ఆంగ్లవిద్యం జనువు బాలుర ఆరోగ్యంవలె పైకిపోయినకొలకీ సన్నగిల్లుతున్నది. ఈ పట్టణంలో సీమ్మ మధ్యం. కత్తెరగుండ్లు మృగ్యం. జనులు దేహబలమూ, చురుకుదనమూ గలిగి బోళాతనం ముఖముల ప్రకటిస్తూ, ఉత్సాహంతో అనేక ఉద్యమాలలో పాల్గొంటారు. ఆధునికులు యీ విషయాలు కొన్ని నాగరికానికి భంగమని తలుస్తారు. యిప్పటి నాగరికలక్షణాలు కొన్ని లేవనే చెప్పవచ్చు.

రామానాయుడు కొడిస్తంభంమీదుగా గుడ్డలకొట్లకు బోయి చొక్కాలు చింపించుకొని, కుడితనీలూ, కమీజులూ పుర్మాయించి కుట్టించి స్టేషనుకు వచ్చి భోజనంచేసి విశ్రాంతిగదిలో పండుకొన్నాడు.

సాయంకాలమైంది. యేడైంది, యెనిమిదైంది. గుప్పిటపట్టుకోవడానికి వీలయేటట్టు చీకటి దట్టమైంది. వెలుతురు అంధకారాన్ని నెట్టుకొని రావడం కష్టంగా ఉన్నది. గంట కొట్టారు. కేక వినబడ్డది. రామానాయుడు బయటికి వచ్చి పడమటగా చూచాడు. అంధకారసముద్రంలోనుంచి ఒక పెద్ద వెలుగు బొబ్బటిల్లుతూ కొట్టుకొని వస్తున్నది. అంధకారగర్భంలోనుంచి వొకటి తరువాత మరియొకటి వెలుతురుగూళ్ళు బయల్పడ్డవి. మైదానంమీద చీకటిపాపలు బండివెంబడి పరుగెత్తుతున్నవి. రామానాయుడు ప్రతిబండీ చూస్తూవచ్చాడు. సంగాదాను గాలిపడిగెవలె నేలమీద వ్రాలాడు. ట్రంకు కిందికి దింపుకుంటూవుంటే రామానాయుడు తోడుపట్టాడు. యెవరో యిద్దరు మనుష్యులు బండిలోకెక్కి మొగానికి పట్టె చాటుజేసి చూస్తున్నారు.

సం : పెట్టెలు యిక్కడపెట్టి భోంచేసి వత్తామా?

రా : ఊళ్ళోకి పోయి రావడం కష్టం. స్టేషనులోనే భోజనం మన యిద్దరికీ తయారు చేయించాను.

సం : ఇక్కడ నీచు కలుస్తుందేమోనే?

రా : నీచు కలవకుండా ప్రత్యేకం శాకాహారమే చేయమని చెప్పా.

సం : నీవు తొందరపడుతున్నావు, వ్యవహారం చెడుస్తుంది, ముందు చేయవలసిన పని చాలా వున్నది.

రా : యిది ముందు చేయవలసిన పనే.

సం : "వేగిరించ చెడియు విషయ మగు" నని నీతి వాక్యమున్నది.

రా : "ఆలస్య మమృతం విషం" అనేది కూడా నీతి వాక్యమే.

సం : ఈ నీతులను దేశ కాల పాత్రము లెరిగి వుపయోగించవలసి వుంటుంది.

రా : అది నే నంగీకరిస్తాను.

సం : సరే, అభిప్రాయ భేదముంటావు. పోదాం పద. అయితే బెజవాడకు రెండు గంటల బండిలో పోదామా?

రా : నీవు తర్కాలు మాని త్వరగా పని తెముల్నిస్తే యీ బండే అందవచ్చు.

సం : పద.

వీరిని చూడంగనే కుర్రవాడు బల్లమీద తెల్లని దుప్పటి నేకు పరచి, రెండు కుర్చీలు బల్లకు దగ్గరవేసి రెండు పింగాణీ పళ్లాలు బల్లమీద పెట్టి యెడమవైపున ముళ్ళగంటా, కుడివైపున కత్తీ, యెదుట చెంచాలూ పెట్టి రెండు తట్టలతో అన్నం కూర తెచ్చి బల్లమీద పెట్టాడు.

రా : నీవే వడ్డించు.

కుర్రాడు : యెస్సార్.

రా : శుభ్రమయిన వడపోసిన నీళ్ళు తీసుకొని రా.

కు : మంచిరకాలు వున్నవండి సార్.

రా : నీళ్లే తీసుకురా.

కు : ఐస్ సార్.

రా : కొంచం వేయి.

కు : యెస్సార్.

సం : యీ కత్తులూ కటార్లూ యేమి చెయ్యనూ?

రా : వుపయోగించు.

సం : లైసెన్సు కావలెనేమో! యీ తగాదా మెందుకు? ఇవి అవతల బెట్టి చెండే వుపయోగిస్తాను.

రా : తరువా తేమిటి?

కు : పుడ్డింగు సార్, వెరీ నైస్ సార్.

రా : తే.

కు : యెస్సార్.

సంగదాసు కొంత భోజనం చేసి మాట్లాడుతూ చంచా తనవైపు పెట్టి కూర్చున్నాడు. ఇంతలో నౌకరీ వచ్చి యింక భోజనం చాలించాడని పళ్ళెం యెత్తుకొనిపోయినాడు. సంగదాసు మాటల సందడిలో యీసంగతి గమనించలేదు—కొంతసేపటికి,

సం : అయ్యో! నా పళ్లెం యెత్తుకొని పోయినాడేమి?

కు : మీరు పడవేస్తే తోసి వేశానండి.

రా : యింకా యేమైనా వున్నదా?

కు : నో మోర్ సార్.

రా : బిల్లు తే.

కు : ఈ పూటకు అయిదు రూపాయిలు సార్.

రామానాయుడు రెండు పూటలకు కలిపి ఎనిమిది రూపాయిలూ పైగా వొక అర్ధరూపాయి యీనామూ పళ్ళెంలో పెట్టాడు.

కు : థేంక్యూ సార్?

సం : నాయుడూ! నీకేమైనా మతిపోయిందా యేమి? యీ తిండే మిటి? యీ డబ్బేమిటి?

రా : మతిపోయిన పనులే. మన మిక రావద్దులే.

ఎవరో యిద్దరు మనుష్యులు వాకిటికి రెండు మొత్తల చాటుగా నిలువబడి వింటున్నారు.

రా : ఎవరువారు ?

ఒకడు : నేను మునసబును.

రా : అక్కడ నుంచున్నారేమి? లోపలికి రండి.

మునసబు : మీరు భోంచేస్తున్నారు కదా అని యీవల వున్నాం?

మీరు రైలుకు వస్తారామో కనుక్కుందామని యిటు వచ్చాం. మీరు వస్తే యీ రాత్రే ఇంటికి పోవచ్చు.

రా : మేము బెజవాడ పోతాం.

మునసబు : బెజవాడేమి పని?

సంగదాసు మొగం చిట్లించుకొన్నాడు.

రా : అక్కడ రేపు పెద్ద సభ జరుగుతుంది.

మునసబు : సభాపతి ఎవరు?

రా : వెంకట రెడ్డిగారు.

ము : మా రెడ్ల సభా యేమిటి?

రా : కాదు. పంచములది, ఆదిమాంధ్రుల సభ అంటారు. వెంకటరెడ్డి రెడ్డిగాడు. వూరక పెట్టుకున్న పేరు.

మునసబు : మాల చౌదర్లు కూడా ఉన్నారా?

రా : వున్నారేమో.

రెండవవాడు : లేకేమి.

మునసబు : పంచములకూ ఆదిమాంధ్రులకూ భేద మేమిటి?

రా : పంచములంటే అయిదవ కులంవారు. ఆది మాంధ్రులంటే యీ వరసకు సంబంధం లేని పేరు.

ము : పంచముల సభకు మీరు వెళ్ళుతున్నారేమి?

రా : అభిమాన మున్నవాండ్లు యెవరయినా వెళ్ళవచ్చు. మీరు వస్తారా?

ము : ఇప్పుడు వెసులుబాటు లేదు. అయితే అక్కడికి పోవడానికి ముందు మాదిగ కూడు తినవలెనా యేమి?

రా : అన్నం మాదిగన్నమా?

రెండవవాడు : పండి వడ్డించేవాడు మతంలో గలిసిన మాదిగె, పంక్తిన భోంచేసేవాడు సచ్చిమాల. కాబట్టి యిది మాదిగన్నం కాదు? ఇంతమాత్రం నీకు తెలియదా?

రా : తగవులాటకు వచ్చారా?

ము : వూరికే అడిగాం. దీనికి తగ వేమున్నది?

రా: భోంచేశాం. యేమి చేస్తారో చెయ్యండి.

ము: మరే, మేమేమి చెయ్యగలం? నాశ్యపంపు యేది చేసినా చెల్లుతుంది.

రెండవవాడు: వాంళ్ల వూసు మన కెందుకు. మనం పోదాం పద. మునసబు కుసినీవాడికి సైగ చేశాడు. వాడు వొక సీసా దీసికొని పక్కదారిన మైదానం మీదికి వచ్చి మునసబు కిచ్చి తిరిగి లోపలికి వచ్చాడు.

రా: ఏమిటోయ్ అదీ?

కు: కొత్తరకం జున్ను.

రా: డబ్బియ్యలేదేమి?

కు: మాకు ఖాతాదారం. వంపదూపాయిల వరకూ యీయనకు పెట్టుబడి పెట్టవచ్చునని కంపినీ వుత్తరు వున్నది.

సం: రామానాయుడూ! యేమీ ప్రపంచం!

రా: సంగదాసుకు తెలియనిది కూడా ప్రపంచంలో కొంత భాగ మున్నదని సంతోషిస్తున్నాను.

సం: ఘంట కొడుతున్నారు పద.

ఉభయులు ట్రంకులు పట్టించుకొని బండె క్కారు.

21. వర్ణాశ్రమములు

రాత్రి పది గంటలయ్యేవరకు బండి బెజవాడ చేరింది. స్టేషను దగ్గరకు కార్యదర్శులలో వొకరయిన రామేశ్వరరావూ, కొందరు వాల ంటీర్లూ ప్రతినిధుల నాహ్వానం చేయడానికి వచ్చారు. ప్రతినిధులకు పాకలలోనూ, అభిమానులకు సత్రంలోనూ వసతులు యేర్పరచబడ్డవని చెప్పారు. రామేశ్వరరావుగారు సంగదాసును విచారించి "తమరు సభాపతి గారి పాకలో బసచేసి రేపు సాయంత్రం విషయ నిర్ణయ సంఘంలో పెట్టవలసిన చిత్తుతీర్మానములను వారితో సంప్రతించి తయారు చేయవల సించని ప్రార్థన."

సం: సభాపతిగారు యెప్పుడు వచ్చారు?

రామే: యీ సాయంత్రమే వచ్చారు.

సం : నా స్నేహితు లొకరిని సభాపతిగారి పాకకు తీసుకొని పోవచ్చునా?

రామే : అభ్యంతరం లేదుగాని, మీకు ఇరుకుగా ఉంటుందేమో?

సం : యేదో విధంగా సర్దుకుంటాం.

రామే : చాల భటు లెక్కడయ్యా? ఏ రిక్షానో బండి కుదిర్చి సభాపతిగారి బసలో దింపండి.

రామానాయుడూ, సంగదాసూ జట్కా బండెక్కి సభాపతిగారి బసకు పొయ్యేవరకు వా రప్పుడే భోజనం చేసి తాంబూలం వేసుకుంటున్నారు.

సం : నమస్కారమండీ, నేను సంగదాసును.

వెంకటరెడ్డి : ఆహా! సంగదాసుగారా! మీకోసమే ఎదురు చూస్తున్నాను. కుర్చీలో దయచేయండి. తమరు కూడా కుర్చీలో దయచేయించండి. వారి నామధేయం?

సం : వారు నల్లమోతు రామానాయుడుగారు, వారికి మన సంఘము మీద గల అభిమానం ఇంతని చెప్పడానికి వీలులేదు.

వెం : నాకు ఆశ్చర్యం వేస్తున్నది. రామేశ్వరరావుగారికి, రామచంద్ర చౌదరిగారికి మనయందు గల అభిమానంలో శతాంశమయినా మన వాండ్లకుంటే మన సంఘం బాగుపడిపోను. ఇక రామజోగిగారూ, భీమసేన రావుగారూ తమ జీవితములనే మన సంఘసేవకు ముడుపుగట్టారు. దీనిని బట్టి చూస్తూ మన సంఘానికి ముందు మంచి రోజు లున్నవని తోస్తుంది.

రా : మా అభిమానం ఎంత, ఇదివరకు మా సంఘాలు దిగువ జాతులకు చేసిన అపకారాన్ని బట్టి చూస్తే యిది ఉపకారమే కాదు. పాపపరిహారానికి మేము ప్రయత్న పడుతున్నాము.

సం : బుద్ధిపూర్వకంగా అపకారం చేశారని నే ననునుగాని యీ మధ్య ఉపేక్షమాత్రం జరిగింది. దాని ఫలం అన్ని జాతులమూ అనుభవిస్తూనే వున్నాం.

వెం : సంగదాసుగారు కొంచెం మొగమోటపడుతున్నారు. పర్యవసాన మేమైనా సత్యం వెల్లడించడమే నా యభిప్రాయం.

రా : ఈ విషయంలో సంగదాసుగారితో నేను కొంతవరకు ఏకీభ వించకపోయినా ఆయన ముక్తిప్రీతికోసం సత్యం చెప్పడానికి జంకుతాడని నే ననుకోను. కఠిన విషయాలుకూడా యెదటివాండ్ల మనసు నొచ్చకుండా చెప్పే సామర్థ్యం ఆయనకున్నది. ధర్మాతి క్రమణం లేకుండా నేర్పుతో కార్యం సాధించడం ప్రశంసనీయమే.

వెం : కొంచెం జంకి—దాసుగారియందు నా కత్యంత గౌరవ మున్నది. కాని పైకులాలు మనకు బుద్ధిపూర్వకంగా అన్యాయం చేశారనే నా యభిప్రాయం.

సం : చేశారా? చేస్తున్నారా?

వెం : చేశారు, చేస్తున్నారు.

సం : ఇది మెటు చెప్పడానికీ కొంచెం కఠిన విషయం. మన ఆర్థికస్థితి విచారింతాం. రాచరికం కృషి వాణిజ్య పాశుపాల్యాములూ ధనా కర్షణకు ముఖ్య సాధనాలు. వృత్తివిభాగం జరిగినప్పుడు ఆ నాలుగు సాధ నాలు రెండు మూడు నాలుగు జాతులకే వచ్చినవి.

ఒక బాలభటుడు — అయ్యా ! తమకోసం యెవరో యిద్దరు వచ్చారు.

వెం : ఆ కుర్చీలు యిటులాగి లోపలికి రమ్మను—రామచంద్ర చౌదరిగారా ! కుర్చీమీద దయచెయ్యండి.

చౌ : వీరు మా బంధువులు. పేరు రామసోమరాజులుగారు. మన పుద్యమంవిషయమై వీరికి చాలా అభిమానం. గుంటూరినుంచి వచ్చే పది గంటలరైలుకు దిగారు.

సం : చాలా ఆలస్యమైనదే?

చౌ : ఆలస్యమంటే—రైలుటికెట్టు పోయిందట. గేటు దగ్గర కొంచెంసేపు వేధించి నాలుగణాలు వదిలించి పంపించారు. బండివాడు బాడుగ కుదరనియ్యకపోతే పాపం నడిచివచ్చారు.

సం : బాలభటులు కనుపడలేదా?

చౌ : పాపం వారికి బాలభటు లంటే యేమితెలుసు? చాలా కర్మిష్ఠి.

వెం : సోమయాజులుగారూ—నమస్కారం. దయచేసి కూర్చోండి. మా వుద్యమాన్ని తమరు ఆశీర్వదించాలె.

సో : చేతిలోవున్న కొల్లాయగుడ్డ కుర్చీమీదపెట్టి—నేను చాలా అభిమానంతో వచ్చాను, వూళ్ళోకివచ్చికూడా ఈరాత్రి తమదర్శనం చేయకుండా వుండడమేమని చౌదరయ్యగారికి కొంచెం శ్రమ యిచ్చి యిప్పుడే వచ్చాను. తమరందరూ మాకువిషయంకూడా శ్రమచేయవలసిందని నా ప్రార్థన.

సం : తమరు యిప్పుడే యిక్కడికి రావడంకూడా మేలే అయింది. మా సంభాషణలో తమరూ, చౌదరయ్యగారూకూడా కలవడం అవసరం. విషయ మిది. యింతవరకూ వచ్చాం,

సో : తమ పేరేమి?

వెం : వారి పేరు సంగదాసుగారు. వీరు రామానాయుడుగారు.

సో : ప్రశస్తంగా వింటూవున్న పేర్లే. సుదినం గనుకనే తమ దర్శనంగూడా అయింది. "ఏకక్రియా ద్వ్యర్థకరీ" అన్నారు. మహాదేవా అని యికవిషయం సెలవియ్యండి.

సం : తక్కినవృత్తులలో నేత ముఖ్యమైనది. దీనిలో ధనాకర్షణ వున్నది, వ్యవసాయంతోపాటు యెడతెగకుండా జరుగవలసిందీనీ. యిది మాలలకూ, నాలుగవజాతిలో మిగత తరగతులకూ యేర్పాటుచేశారు. చర్మకారవృత్తి మాదిగేలకియ్యబడ్డది. వాకటవతరగతివారికి ధనాకర్షణకై వృత్తి యేర్పాటు చేయలేదు. సంఘమే వీరిని పోషించవలసిం దన్నారు.

వెం : సోమరులుగా కూర్చోమన్నారు.

సం : పనిమాత్రం వారికి తక్కువ పెట్టలేదు. విద్యావ్యాసంగం, విజ్ఞానాభివృద్ధి, యాజనం, అధ్యాపకం, మతబోధ—యివి వీరు చేయవలసినవి. ఆర్యమత సంప్రదాయానుసారంగా బోధకుడు స్వోదర పోషణకై కాలం వ్యయపెట్టగూడదు. జంగాలూ, సానానులూ, దాసరులూ డబ్బుకై పనిచేయడం ధర్మచ్యుతిగా తలుస్తారు. వీరు చేసేపనులలో స్వల్పంగా ధనాకర్షణ వున్నా, పరిశ్రమకు ప్రతిఫలం కాజాలదు. సభావతిగా రన్నట్లు వీరిలో కొందరు సోమరులు లేకపోలేదు. అట్టివా రన్నితరగ

తులలోను వున్నారు. మన పూర్వాదర్శాలు మారిపోయి ముందుగా ఖకీదు గట్టని మేపనీ చేయగూడదంటే నే జెప్పలేనుగాని స్వామిసేవమే నాకు ప్రధానం. వియవగొట్టకనే జ్ఞానాభివృద్ధికై పాటుపడతాననే భావంలో ఔన్నత్యం లేకపోలేదు. యేకాలంలోనైనా విద్య ధనాకర్షణకు పెద్ద కారణమే అయినా అమ్మకానికై దాని నంగడిలో పెట్టకపోవడం స్వల్పవిషయం గాదు. మన విద్యలవిషయమై ఆదరణ పోవడంతో వాటిలో చాలామంది పూర్వనియమితమైన వృత్తుయ లేకపోవడంచేత తక్కినవాటి వృత్తులలోనే ప్రవేశించి ధనాకర్షణ చేస్తున్నారు. యీ విధంగానే నేతవృత్తి బోగొట్టు కొన్న సాలె, జాంద్ర. మాలలూ పూర్వపువృత్తులు నశించిన జంగమ సాతానులూ తమకు చేతనైన యితరవృత్తులలో వొదిగారు—సభాపతిగారడిగిన ప్రశ్నవల్ల మనం ప్రస్తుతవిషయం నుంచి తూలిపోయినాం—వృత్తులు అందరికీ పంచిపెట్టారు.

రా : ధనాకర్షణకు యెక్కువ వీలైన కృషి వాణిజ్యాదులు కొందరి కిచ్చి కూలిపనులు తక్కినవాండ్ల కియ్యడంలో యేమిన్యాయ మున్నది?

సం : వృత్తివిభజన నీయ కానికి పూర్వం ఆ యీ వృత్తులెవరకెవ్వరికీ రావనీ, అదివరకు ఆ వృత్తులు యెవరూ చేయడంలేదనీ భావించ గూడదు. అదివరకే జనులు అన్నం దింటున్నారు. గుడ్డలు కట్టుకుంటున్నారు. కొందరావృత్తులను చేస్తూనే వున్నారు. యెవరో కొందరా వృత్తులు చేయకనూ తప్పదు. సామర్థ్యం ననుసరించికూడా వృత్తులు పంచిపెట్టబడేవి. వృత్తిసాంకర్యం గాకుండా చేయడమే వృత్తివిభజన కొక కారణమయి యుండవచ్చు.

వెం : యెవరి యిష్టం వచ్చిన వృత్తులు వారు అవలంబిస్తారు. వృత్తి సాంకర్యంవల్ల వచ్చిన దోషమేమి?

సం : వృత్తిపోషణ కొరకు వృత్తి విభజనం జరిగింది. వొక తాలూకా గుమాస్తాపని ఖాళీ అయితే అయిదువందల దరఖాస్తులు వచ్చిన మోస్తరుగా యితర వృత్తులు మాని మరివొక వృత్తిలో ప్రవేశించడంవల్ల వృత్తులు నశించకుండా వుండేలాగు ఆ యీ వృత్తులవారు స్థిరమైన వృత్తులేర్పరచుకొని వాటి నభివృద్ధి చేస్తుండేటందుకూ, వృత్తి జ్ఞానం పారం

పర్యంగా వచ్చి వృత్తుల అభివృద్ధికి తోడ్పడటానికి వృత్తి విభజన జరిగింది. ఈ విభజననుగూర్చి ధర్మశాస్త్రాలు ఋషిప్రోక్తాలేగాక రాజశాసనాలుగా యేర్పడ్డవి. మెకాలే శిక్షా స్మృతిని, స్టీఫెను సాక్ష్య చట్టమునూ, యితర ధర్మశాస్త్రజ్ఞులు యితర చట్టములనూ రచించి రాజశాసనం బడసినట్లు పూర్వం ధర్మశాస్త్రాలు ఋషిప్రోక్తాంలై రాజానుమతిని బడిసినవి. ఈ శాసనము లమలులో పెట్టబడ్డప్పుడు అప్పటి కా యా వృత్తులు చేసేవాండ్లను వాటి యందుంచి కొన్ని వృత్తులకు యెక్కువ జనం కావలసివుండే వృత్తి యేర్పాటులేని యితరులను వారి తెలివి తేటలనుబట్టి ఆ యా వృత్తులలో ప్రవేశపెట్టి వుంచరు. పూర్వం యిట్టి యేర్పాటు చేయడమే కాకుండా ప్రతి గ్రామంలో అన్నిరకాల వృత్తులవారినీ ప్రవేశపెట్టి వా రా గ్రామాలు విడువక స్థిరంగా నిలిచి గ్రామ జీవితానికి తోడ్పడేలాగు యినాము లేర్పరచి చాకలి, మంగలి, కుమ్మరి, వైద్యుడు, పురోహితుడు, పంతులు మొదలగు వృత్తుల వారు ప్రతి గ్రామంలోనూ వుండి గ్రామవాసుల కవసరమైనప్పుడు సహాయం చేస్తూ వుండేలాగు ప్రపంచంలోకెల్ల అద్భుతమైన గ్రామ పరిపాలనా పద్ధతి స్థాపించబడ్డది. ఆంగ్ల ప్రభువులు ప్రతి గ్రామమందు పూర్వప్రభువులచే అద్భుతంగా మలచబడ్డ గ్రామ పాలనా ప్రతిష్ఠాపనం విధ్వంసం జేశారు. మెయిన్ అను ఆంగ్ల ధర్మశాస్త్రకర్త ఆంగ్ల ప్రభువులను యీ దుండగానికై యెంతో నిందించాడు.

వెం : సాంఘిక విషయములలో ప్రభువులు జోక్యం కలుగ జేసికొని జనులను శిక్షించడం అక్రమం.

సం : యీ ప్రతిష్ఠాపన కేవలం సాంఘికం గాదు. దీనికి సాంఘి కానికంటే ఆర్థికానికే ఎక్కువ సంబంధ మున్నది. యూరోపులోని ప్రభుత్వాలు ప్రస్తుతం దేశాభివృద్ధికరమైన ప్రతి విషయంలోను జోక్యం కలుగజేసికొంటూ దేశాభివృద్ధికి తోడ్పడుతున్న మోస్తరుగా పూర్వపు హిందూ ప్రభువులు ఆర్థిక సంబంధమైన వృత్తి విభజనంలో జోక్యం కలిగించుకున్నారు. దేశంయొక్క విత్తరక్షణ కొరకు వృత్తిరక్షా, వృత్తి రక్షణకొరకు వృత్తి విభజనం జరిగినవి. ప్రభు వాకడని వారి వృత్తిలో వుండవలసిందని ఆజ్ఞజేసి తక్కిన వాండ్లను ఆ వృత్తిలో ప్రవేశించడానికి

స్వాతంత్ర్యమిస్తే మొదటివాడికి అన్యాయం చేసినవా డౌతాడు. వొకనిని వృత్తిని విడువవద్దని రాజు యెప్పుడు శాసిస్తాడో రెండవవాణ్ణి దాంట్లో ప్రవేశించవద్దని శాసించక తప్పదు. కనుక ధర్మశాస్త్రాలు వృత్తి సాంకర్యం చేసిన వాండ్లను కఠినంగా శిక్షిస్తవి. ఈ శిక్షలు కొన్ని మనకు కఠినంగా తోచవచ్చు. నేరము జరిగినప్పుడల్లా యావత్తుశిక్షీ విధించారని చెప్పడానికి వీలులేదు. సాధారణపు చౌర్యానికి మూడు సంవత్సరముల కఠినశిక్షను స్మృతి విధించినా వారం రోజులకు లోపు శిక్షతో అనేక కేసులు ఫైసలు చేస్తారు. అంతేగాక ప్రపంచంలోని పూర్వకాలపు శిక్షాస్మృతులు యిప్పటి వాటికంటే యెక్కువ శిక్షలు విధించేవి. వురిశిక్ష యింగ్లండులో అనేక నేరములకు వేసేవారు. తప్పు సృష్టికి వురిశిక్ష వేసేది. చాలా దేశములలో దొంగతనానికి చేతులు తెగగొట్టేవారు. ఈ శిక్ష కొన్ని తురక దేశాలలో యిప్పటికీ అమలులో వున్నది. కనుక యీ విషయం కొంతవరకు సాంఘికమే అయినా ప్రభుత్వంవారు జోక్యం జేసుకొనడంలో అక్రమంలేదు.

వృత్తి విభజనమే సంఘంలోని యెక్కువ తక్కువలకు కారణమయిందనడానికి వీలులేదు. ఈ హెచ్చుతగ్గులు వృత్తి విభజనం చేతనేగాక వృత్తి భేదములవల్ల గూడా వస్తున్నవి. ధనం బలం గలుగజేస్తుంది. రెంటినీ జ్ఞానం వంచుతుంది. జడమును శక్తీ, శక్తిని చైతన్యమూ నడుపుతవి. యిది ప్రపంచ ధర్మం.

హిందూదేశంలో యీ ప్రతిష్ఠాపనం బాహుళ్యంగా నిర్మించారు. కొన్ని దేశాలలో యీ విభజన లేకుండానే వృత్తులు కాపాడడానికి ప్రయత్నం చేశారు. మరికొన్ని దేశాలలో కొన్ని వృత్తులే విభజించారు. "లోకో భిన్నరుచిః" అనే అనేక త్రోవలు తొక్కారు. యీ పద్ధతులు సంఘ క్షేమానికై వుద్దేశింపబడ్డవిగాని సంఘ నాశన నిమిత్తముగాదు. ఈ యేర్పాట్లు బుద్ధిపూర్వకంగా చేశారనే నేనూ నమ్ముతాను. కాని అన్యాయం మాత్రం వుద్దేశించలేదు. వృత్తులు పారంపర్యం జేయడంవల్ల కొన్ని సంఘాలకు అన్యాయం గలిగింది. కొన్ని వృత్తులు నశించడములో ఈ అన్యాయం మరింత యెక్కువయింది.

యిప్పటికి వర్ణ విభజనమనే మహాసౌధం శిథిలమైందనే చెప్పవచ్చు.

ప్రభుత్వం పరాధీనం కాంగనే క్షత్రియవృత్తి పోయింది. క్షత్రియులందరూ యితర వృత్తులలో మగ్నమైపోయినారు. బ్రాహ్మలు చాలావరకు యితర వృత్తుల నాశించారు. వారికీ పారతంత్ర్యం పూర్తిగా ప్రాప్తమైంది. క్షత్రియేతరులు పూర్వకాలమందే క్షాత్రధర్మం అవలంబించారు. శూద్రు లనేకులు రాజులైనారు. ప్రస్తుతం ప్రజా ప్రభుత్వమే వుత్తమమైందిగా పరిగణిస్తున్నారు. కూలివాడు సహితం తన వోటిచ్చి ప్రభుత్వాన్ని నడపడమే వుత్తమ పాలనమార్గంగా యిప్పటి ప్రభుత్వధర్మం జెప్పుతున్నది. క్షత్రియ జాతితో యిక అవసరంలేదు. బుద్ధ, రామానుజ, బసవ, చన్నబసవ మొదలైన మత సంస్కర్తలు విరసించి యితర కులములలో మత ప్రచారక సంఘములను తయారు చేశారు. వేమన, వీరబ్రహ్మం, సిద్దప్ప, లక్ష్మప్ప, రామమోహనుడు, దయానందుడు, వీరేశలింగం మొదలైన వీర సంస్కర్తలు వర్ణవృక్షంమీద తమ గండ్రగొడ్డండ్లను ప్రయోగించారు. కాని కోట శిథిలమైన తరువాత నిలిచివుండే మొండిగోడలవలె యీ ప్రతిష్ఠాపన ఖిలమైనా కింపబడక మారు మసులుతున్నవి. వృత్తులు నశించడంతో చిత్తం నశించింది. దేశం దుర్భరమయిన దారిద్ర్యస్థితిలో మునిగింది. సంఘం నిర్జీవమై శవాకారంగా వున్నది.

రా : హిందూసంఘం యావత్తూ పునర్నిర్మాణం చేయడం అవసరమని మీ అభిప్రాయమయినట్టు తోస్తుంది.

వెం : మన సంఘం బాగయ్యే యేర్పాటు ముందు జూడండి. వుట్టి కెక్కిన తరువాత స్వర్గాని కెక్కవచ్చు.

సం : హిందూ సంఘమంతా పునర్నిర్మాణం కావలసిందనే నా యభిప్రాయం. అది నా బోటివారికి సాధ్యమయ్యే పనిగాదు. తల్లి సంఘం యొక్క క్షేమం విడిచి పిల్ల సంఘాల క్షేమానికి మాత్రమే పూనుకుంటే దానికి ప్రతిబంధకా లున్నవి. యావన్మంది క్షేమం మనము విచారించక పోయినా చిన్నసంఘాల అభివృద్ధికై మన మవలంబించే మార్గాలు పెద్ద సంఘంయొక్క క్షేమానికి భంగం గాకుండా వుండాలె. ఇంతేకాకుండా దేశంలో అందరూ తమ చిన్నసంఘాల క్షేమానికి పూనుకుంటే దేశం

మొత్తానికి సంబంధించిన పెద్ద సమస్యలన్నీ మూలబడి చిన్న ప్రయత్నాలు సయితం విఫ్ఫల మవుతవి.

తక్కిన అన్ని ప్రయత్నాలూ మానివేసి మన మాలలయొక్క ప్రధాన వృత్తియైన నేత అభివృద్ధికి పూనుకొన్నా మనుకోండి. చూడడానికి యీ పని చిన్నదిగానే కనపడుతుంది. అందరూ మగ్గాలు గొని నేయడమే గదా అని అనవచ్చు. కాని సర్వ యేడు రాజకీయ సమస్యలు తెలిసేనేగాని యిది తేలదు. ఇది తేలకపోతే మన నేతా మనమూ అభివృద్ధి పొందే మార్గమేది? మనకు భూములా లేవు. ఉద్యోగాలు చేదామంటే చదువులేదు. చదువుకొనేటందుకు డబ్బులేదు. వర్తకం యేమిపెట్టి చేస్తారు. చివరకు పుట్ట కుటికాప్రభాత మవుతుంది. ఇంకా వొక వుపమానం: సంఘ నిర్మాణమంటే వొక పెద్ద మేడ గట్టడం మోస్తరు. ఆమేడకి తగిన దూలాలూ, గోడలకు దగిన మొకరాలూ, తగినంత కలపా వుండాలె. సమస్త భాగాలు వొకదాని కొకటి పొసిగేటట్టుగా అమర్చాలె. సంఘ నిర్మాణంయొక్క యేర్పాట్లన్నీ ఈ విధంగానే వుంటవి. అందరమూ మొకరాలమే కావలెనంటే ప్రయోజనం లేదు. నీవు దూలానివి కావడమేమి? నేను యెండకు యెండి వానకు దడిసే పెంకును గావడమేమి? అని అడిగితే ఏమిజవాబు? పెంకులన్నీ గలిసి దూలం గావలెనంటే అవుతవా? కాబట్టి మహాసంఘంయొక్క క్షేమం దృష్టిలో లేకుండా చేసే ప్రయత్నాలు నేలవిడిచి సాముజేసినట్లే అవుతవి. హ్రస్వదృష్టితో మనం జేసే ప్రయత్నాలు చిన్నసంఘాలకు తాత్కాలికంగా వుపయోగించినట్లు కనుబడ్డా మహాసంఘానికి అపకారములై మహాసంఘంతో పాటు మనమూ నష్టపడడమే కాకుండా మనము దేశద్రోహులమూనూ, సంఘద్రోహులమూనూ కావలసివస్తుంది. ఆఖరుకు మహాసంఘంయొక్క క్షేమానికి ప్రయత్నం చేయలేకపోయినా మహాసంఘ నిర్మాణంయొక్క రాస్తా గుర్తెరిగి దానికి అనుసంధానంగా చిన్న సంఘాల అభివృద్ధికి పాడు బడితే పెద్దసంఘంయొక్క అభివృద్ధికి వొక విధంగా తోడ్పడ్డవాళ్ళమే అవుతాం.

అట్లుగాక మహాసంఘంయొక్క విపత్తు నివారించుటకూ, దాని క్షేమ మొనగూర్చుటకూ త్యాగం జేయవలసివచ్చినప్పుడు యేవో వంకలు పెట్టు

కాని మూలమూలలు దాగి దున్నడానికి దూడలలో, మెయ్యడానికి యెద్దులలో జేరుతూ హక్కులు పంచుకోవలసి వచ్చినప్పుడు పెద్దకోరికెలు గోరడం హాస్యాస్పదం.

సోమయాజులుగారు కునికిపాట్లు పడుతున్నారు—వెల్లిరాళ్ళ కుండలాలు దీపంయెదుట తళతళ మెరుస్తున్నవి. ఒక చిన్న కాసు బంగారం యెక్కువపెట్టి చేయించుకోవడంచేత కొంచెం బరువై తమ్మెలు నొప్పి యెత్తుతున్నవి. చిన్నప్పుడు గుచ్చించిన దోసకాడ నాజూకుగానే వున్నది. తీయించవలె ననుకుంటే ముసలమ్మ వద్దన్నది. గడియారం కొట్టడం ప్రారంభించింది. సోమయాజులు తుళ్ళిపడి లేచి లెక్కపెట్టి పన్నెండూ అని చెప్పాడు.

రా : పునర్నిర్మాణంయొక్క దార్లు మేము వినవలసివున్నాం. యిప్పటికే చాలాపొద్దుపోయింది. మళ్ళీ సమావేశ మెప్పుడు?

వెం : దాసుగారిపేరు నే నిదివరకే వింటూవచ్చాను. వారితో సంభాషించడం ప్రారంభించినతరువాత వారియందు నాకు గల గౌరవం యిబ్బడయింది. విషయం యావత్తు వారినోట కొనదాకా వినవలసివుంటుంది. మీరు చేయబొయ్యే సమావేశంలో నేనుగూడా వుండేటట్టు జూడండి.

సం : తమరు లేకుండానా-సభ రేపు వుదయం పదిగంటలబండి వచ్చినతరువాత ప్రారంభిస్తారట. యేడుగంటలకు సమావేశం గావడానికి అందరికీ వీలేనా? ఇక్కడనే అయితే బాగుంటుంది. సోమయాజులుగారు గూడా తప్పకుండా దయచేయవలెనని నా ప్రార్థన.

సో : (కొంచెం తొట్రుపాటుతో)-చిత్తం-అవశ్యంగా దయచేస్తాను. నాకు వొక్క అరగంట వ్యవధిగావలె. యిది వొకటి పెట్టుకున్నాగనుక కొద్దిగా కలాపం వుంటుంది.

వెం : సరే; సరిగా యేడున్నరగంటలకు కలుసుకొందాం. దాసుగారూ! రేపుప్రొద్దున మన కింకొక పని వున్నదే. చిత్తుతీర్మానాలు వ్రాయవలసివున్నవి. అదికొంచెం బండపని. ఆ బరువు మీ వొక్కరిమీదనే వేస్తాం.

సం : సరే; సోమయాజులుగారి కలాపమయ్యేలోగా నా కలాపం గూడా పూర్తిజేస్తా.

22. ఆర్యవిజ్ఞానం అందరిసొమ్ము

సంగదాసు చీకటితోలేచి తీర్మానాలు వ్రాస్తున్నాడు. కొంతసేపటికి రామానాయుడు లేచివచ్చి దాసు తీర్మానాలు వ్రాయడంజూచి "నన్నుగూడా లేపకపోయినావా?" అన్నాడు.

సం : నేను యింకొక అరగంటలో చిత్తుతీర్మానాలు తయారుచేస్తా. నీ వింతలో ఫలహారం చేసివస్తే సవరించి సాపు వ్రాస్తువుగాని. సమావేశ మయ్యేలోగా ఫలహారంజేసి నేనూ తయారుగా వుంటాను.

సభాపతిగారూ, సంగదాసూ వుదయస్నానాలు తీర్చుకొని ఫలహారం జేసి పందిట్లో చాపలమీద కూర్చున్నారు.

రా : తమ కొరకు కుర్చీ తెప్పించనా?

వెం : అక్కరలేదు. జాతీయ పద్ధతి ప్రకారమే కూర్చుందాం. సంగదాసుగారి ఉపన్యాసం విన్న తరువాతగూడా కుర్చీలు గావలెనంటే బాగుండదు. అదిగాక పదిమంది పెద్ద మనుష్యులు వస్తూ పోతూ వుంటారు. సభలోకి గూడా కుర్చీలు వద్దని కబురంపించా. అదుగో దాసుగారు రానే వచ్చారు.

దా : సోమయాజులుగారూ, చౌదరయ్యగారూ, దయచేశారా?

వెం : ఆ వచ్చేది చౌదరయ్యగారేనా?

రా : వారే.

సం : సోమయాజులుగారు రావడం లేదేమి చెప్పమా.

వెం: కుండలాలకు పులికాపు చేస్తున్నారేమో. ఆ పద్ధతీ తమాషాగానే వున్నది. పూర్వం దాసుళ్ళైవరైనా యజ్ఞాలు చేశారేమో?

సం : దృష్టాంతాలు కనబడవు. పెద్దవాండ్ల నడిగితే తెలియవచ్చు. మనలో విశేషం భక్తి జ్ఞాన యోగాలు వ్యాపకం. యిప్పటికి భక్తి జ్ఞాన

యోగులు అనేకులున్నారుగాని కర్మపరులు గనబడరు. బసవాచార్యులవారు యజ్ఞ యోగాది క్రతువులు పనికి రావని యజ్ఞోపవీతమే త్రోసివేసి వీర శైవం స్థాపించారు.

వెం : చౌదరయ్యగారూ! సోమయాజులగా రేరి?

చౌ : భోజన ప్రయత్నం మన సమావేశమైన తరువాత పెట్టుకొంటే సభ కడ్డము వస్తుందని చీకటితోనే స్వయంపాకం ప్రారంభించారు. నేను వారి బాసకు వెళ్లేటప్పటికి గరసచేలో గుంటక తోలినట్టు కర్మ నడుస్తున్నది. యిప్పటికి భోజనం ప్రారంభించి వుంటారు. దాసుగారి ప్రసంగం వినవలెనని క్లుప్తంజేసి ఢప్లిన్ మోస్తరుగా పోనిస్తున్నారు. రాత్రి వీరి ప్రసంగం విన్న తరువాత వీరంటే వారికి పరమానందం.

వెం : పాపం వారు రాత్రి పూర్తిగా విన్నట్లులేదు.

చౌ : మొదటి భాగం కొంతవరకు అవగాహన చేసుకున్నట్లే కనుబడుతుంది—అరుగో నురుగు దబ్బలుబడుతూ రానేవచ్చారు.

సో : సభవారి కందరికీ నమస్కారం. ఆలస్యానికి క్షమించాలె.

గంట యెనిమిది గొట్టింది. అతి చమటకు సోమయాజులుగారి బొట్టు తడిసి చెరిగి కిరణాలవలె అష్టదిక్కులా వ్యాపించింది. చూచే వాండ్లకు కడుక్కుంటే బాగుండునని తోచిందిగాని వారితో చెప్పడానికి సంశయించారు.

సో : అయ్యో! సంభాషణ యేమాత్రం నడిచింది?

సం : లేదు. యింకా గమిడి దాటలేదు. తలవని తలంపుగా మత విషయంలోకి వెగాం. తమరు సమయాని కందుకోవడం ముఖ్యం.

సో : చిత్తం చిత్తం—తమరు సరస్వతీ విగ్రహం యెదుట పొగడరాదని విరమిస్తున్నాను, యీపూట మతప్రసంగమే సాగనియ్యండి.

వెం : సోమయాజులుగారు శలవిస్తున్నారు గనుక అలాగే కానియ్యండి. సాయంత్రం సభ అయిన తరువాత అవసరం వుంటే మళ్ళీ కూర్చుందాం.

సం : సోమయాజులుగారూ! మా సంభాషణ ఇంత వరకయింది. మీ అభిప్రాయాలు పూర్ణంగా వెల్లడించాలె. శైవులు యజ్ఞోపవీతాలు తోసి

వేశారు. వేదశాస్త్రులు పనికి రావన్నారు. వ్యాసుని సంహరించినందుకు గుర్తుగా వ్యాసతోడు లింగాయితులు వూరేగింపు జేస్తారు. బసవపురాణాది ప్రమాణ గ్రంథాలను కొత్తగా రచించి వేదాల స్థానంలో వాటిని పెట్టారు. మహమ్మదీయులను సహితం హిందూమతంలో గలిపి వారితో సంబంధ బాంధవ్యాలు జేశారు. యింకా అరవై నాలుగు వంశాల బ్రాహ్మణులు యజ్ఞోపవీత విసర్జన జేసి జంగాలైనారు. బసవాచార్యులవారితో యేకీభవించక పండితారాధ్యులవారు కర్మమీది ప్రేమచేత కొత్తశాఖను యేర్పరచి యజ్ఞోపవీతమూ, లింగధారణా రెండూ కావలసించన్నారు. రామానుజులు వుభయ వేదాంత ప్రవర్తకులు. రెండు వేదాంతాలను ఒక రేవులో నీళ్ళు దాగించారు. దొడ్డయాచార్యుల వారు సాతానులతో సంబంధాలు చేయవలెనని ప్రయత్నించారు. వేదాంత దేశికులు దీనిని నిరోధించారు. కొందరు వైష్ణవ మత ప్రచారకులు తమ సోదరులైన శూద్ర, పంచమ వైష్ణవులకు యజ్ఞోపవీతమూ, వేదపఠనమూ విశేషములైతే పక్షపాతము గలది గనుక అవి తమకు అగ్రాహ్యములని యజ్ఞోపవీత సన్యాసమూ, వేద సన్యాసమూ గావించారు. ఆహా! యీ శైవ వైష్ణవ సంస్కర్తల యొక్క సర్వసమత్వ ధర్మము యెంతవరకు బోయింది! రామమోహనులు యజ్ఞోపవీతం త్యజించలేదు. పూర్వసంస్కర్తలైన జినబుద్ధులు వేద శాస్త్రముల ప్రామాణ్యము నంగీకరించకపోయినా పూర్వ విజ్ఞానమును విసర్జించకపోవడమే గాకుండా వీరి అనుచరులు సంస్కృతములో అనేక గ్రంథాలు రచించారు.

సో: వేదశాస్త్రులూ, కర్మలూ విసర్జించుకుంటే మనకు మిగిలిందేమున్నది? కర్మ విసర్జనం యెవరికి సాధ్యమౌతుంది? మన మందరం గూడా కర్మలు ఆచరించవలసిందే. యజ్ఞోపవీతధారణం చేయవలసిందే.

వెం: సోమయాజులుగారు తమ అభిప్రాయాన్ని గట్టిగా జెప్పారు.

సం: అందుకనేగదా సోమయాజులుగారు మనకు కావలెనని కోరుకున్నాం.

చౌ: బాగు, బాగు, పనులన్నీ మానుకొని కమ్మగా గాచిన నెయ్యి

కడుపులో వేసుకోకుండా బూడిదెపాలు చేస్తామంటారు. భక్తి జ్ఞానయోగాలు చాలవా?

రామానాయుడు కడుపుబ్బ నవ్వాడు.

సం : (ఒక కాలు మార్చి రెండవ కాలిమీద గూర్చొని పై పెదవి పంటితో నొక్కి) చాలవని గాదు. ఆ రెంటిలో వొకటైనా చాలు. అందు వల్ల రెండవది పారవెయ్య నవసరంలేదు. కర్మవల్లనే మోక్షం వస్తుందని జైమిని ఋషియొక్క అభిప్రాయమయినా, కర్మ చిత్తశుద్ధికి సాధనమని ఆస్తికులంతా అంగీకరించారు. కర్మ కంచె వంటిది. పైరు పెరగడానికి యెరువూ, యెండా, నీళ్ళూ సాధనమయినా చెడుగొడ్లను లోపలికి రానియ్యదు. మనకు కావలసింది లోపలి రొనలూ, గుజ్జే. అవి వుంటే చాలు. కాని అవి తొళక లేనిది లభించవు. కర్మ యెప్పటికైనా విసర్జించ వలసిందేగాని భోగ్యసమయం వచ్చేవరకూ తొళక రూపకంగా అంటుకొనే వుంటుంది.

సో : పరమానందం.

సం : హిందూవిజ్ఞాన మనేది తరు గుల్మ లతాదులతో గూడిన మహా రణ్యం. యెవరెవరి యోగ్యతకు యెవరెవరి రుచులకు తగిన సాధనాలన్నీ యేర్పరచబడ్డవి. భక్తులూ, యోగులూ, జ్ఞానులూ తేనెటీగలవలె ఇప్పటి వరకూ విజ్ఞాన మధువును కూరుస్తూనే వున్నారు. యితర మతములలోవలె పిల్లడి మొదలు పితామహుడి వరకూ తొడిగేటందుకు వొకటేరకం తిత్తులు తయారు గాలేదు. హిందూ ఆకాశం యెన్ని వన్నెచిన్నెలతో చెన్నుమిగిలి వుంటుందో, హిందూభూమి యెన్ని చిత్రరంగముల హృదయంగమంగా ప్రదర్శిస్తుందో, హిందూ మానసఫలకం అన్ని విచిత్రాలనూ ప్రతిఫలిస్తుంది. ఈ హిందూ భూమ్యాకాశాలు యెవరికి వారసత్వమో హిందూవిజ్ఞానం సహితం వారందరికీ దాయార్హమే. ఆద్యులయిన ఆర్యఋషులు ఆచండా లాంతమూ అందరికీ పూర్వీకులే. అందరితోనూ సంబంధము చేశారు. అందుకనే ఆర్యసమాజ స్థాపకులైన దయానందులు ఆర్యవిజ్ఞానం అందరికీ పంచిపెట్టమన్నాడు. ఆర్యవిజ్ఞానాన్ని ఆర్యావర్తానికే కాక అన్ని దేశముల వారికీ ఆనందము నియ్యవచ్చు నన్నాడు.

గంట ఠాఁ ఠాఁ అని మోగింది.

సో : శుభం.

వెం : ఈ స్థితిలో విరమించడం యెంత కష్టమైనా యిప్పుడు లేస్తేనే గాని భోజన మయి పదిగంటల కందుకోలేము.

సో : సభను ఒంటిగంటకు విశంవిస్తే బాగుండదా?

వెం : దాసుగారి వుపన్యాసం వింటూ వుండడానికి మనకు బాగానే వుంటుందిగాని వందలకొలది ప్రతినిధులకూ, అభిమానులకూ సంకటంగా వుంటుంది.

సో : సరే చిత్తం—యింతే ప్రాప్తం.

వెం : దాసుగారూ! మీతో సంభాషణ అయిన తరువాత నేను అచ్చు వేయించిన ఉపన్యాసం ప్రకటించడానికి యిష్టం లేకుండా వున్నది. కొన్ని అభిప్రాయాలు మారినవి.

సం : సత్యమందు మీ కెంత గౌరవ మున్నదో దీనివల్ల స్పష్ట మౌతున్నది.

23. సంఘ నిర్మాణం

సభ పదిగంటలకు జరుగుతుందని బెజవాడంతా తెలిసింది. సభాపతి గారి వూరేగింపుకు రామేశ్వరరావుగారు బ్యాండుమేళం యేర్పాటుజేసి వాండ్ల దగ్గరనుంచి చేవ్రుత్తరం పుచ్చుకున్నారు. రామేశ్వరరావుగారి గుర్రపు బండెక్కి మాలమాదిగలు మేళంతో వూరేగుతారని వూరంతా విడ్డూరంగా చెప్పుకుంటున్నారు. మహామంత్రినాటి కట్టుబళ్ళ ప్రకారం వూరేగింపుకు ఆటంక పెడదామని పండితులు యోచిస్తే అడ్డు నేరమవు తుందని ప్లీడర్లు సలహా చెప్పినారు. అన్నశ్రాద్ధం పెట్టే కొందరు వైశ్యులు పూర్వాచారపరాయణులైన వకీళ్ళ దగ్గరకుపోయి వ్యాజ్యం దాఖలుజేసి వూరేగింపు కాకుండా యింజక్షను యిప్పించమని కోరితే ప్రయోజనం లేదని చెప్పారు. వూరేగింపు బయలుదేరింది. వెంకటరెడ్డిగారూ, సంగదాసుగారూ బండిమీద కూర్చున్నారు. అభిమానులంతా బండికి ముందు నడిచారు. ముందాయన మాలశాస్త్రులనీ, వెనుకాయన మాలపంతులనీ, నడిపాయన

మాలచౌదరనీ వేణాకోళాలు సాగించారు. పందిరి బాగా అలంకరించారు. అరుంధతీ విగ్రహం సింహద్వారంమీద అమర్చబడ్డది. వశిష్ఠ, శక్తి, పరాశర, వ్యాసాదుల విగ్రహాలూ, పంచములైన ద్రావిడభక్తుల చిత్తరువులూ, తక్కిన ద్వారా అలంకరిస్తున్నవి. సభాపతిగారి వేదికవగ్గర మేలుకోట దేవాలయప్రతస్బీరు వేలాడగట్టారు. సభ ప్రారంభమైంది. చౌదరయ్యగారు సభికుల నాహ్వానించి తమ సానుభూతిని తెలిపారు. వెంకటరెడ్డిగారిని సభాపతిగా ఎన్నుకొనే తీర్మానాన్ని ప్రస్తావించడానికి సంగదాసుగారు లేవంగనే సభికులందరూ అత్యుత్సాహంతో "సంగదాసుకూ జై" అని కేకలువేస్తూ చప్పట్లు కొట్టారు. ప్రస్తావన అయిన తరువాత వొకరు లేచి ఆమోదించారు. మరిమొకరు సమర్థించారు. విరోధకులు లేరని తెలిసిన తరువాత సభాపతిగారు సభికుల కరతాళధ్వనులు చెలరేగుతుండగా సభాధిపత్యం వహించి వుపన్యాసం ప్రారంభించారు. తనను సభాపతిగా ఎన్నుకున్నందుకు ఆహ్వానసంఘమువారికి కృతజ్ఞత తెలిపి దిగువజాతుల పూర్వచరిత్రం వినిపించి ప్రస్తుత దీనస్థితిని కరుణారస మొలికేటట్లుగా వర్ణించి ఉద్యమంయొక్క వ్యాప్తిని నిర్వచించి మహాసంఘమునకూ అంతస్సంఘములకూ వుండవలసిన సంబంధమునువివరించి స్వసంఘాభివృద్ధికై చేయవలసిన పనులను విశదీకరిస్తూ సంఘముల యొక్క పునర్నిర్మాణాన్ని గూర్చి ఈ ప్రకారంగా గంభీరోపన్యాసం జేశారు.

"ఆర్యులారా! నేను సంఘముల పునర్నిర్మాణాన్నిగూర్చి చెప్పబోయే సంగతులు మీ రనేకసార్లు సంగదాసుగారివల్ల వినేవుంటారు. సంగదాసు శబ్దము సంఘదాసుశబ్దభవంగా తీసుకుంటే ఈపేరు వారికి తగివుంటుంది. (సంగదాసుకూ జై అని కేకలు) సంఘ సేవే వారికి ఆదర్శం. వారు మన సంఘానికి చెందినవారైనా మహాసంఘాభివృద్ధి ప్రధానంగా ఎంచుతుడే విశాలహృదయులుగాని సంకుచితాభిప్రాయములు గలవారు కారు. అందుచేత స్వసంఘాభివృద్ధికి ప్రయత్నించకపూర్వం మహాసంఘ నిర్మాణానికి దారులు తెలుసుకోవలసిందని వారి అభిప్రాయం. యిప్పుడు ప్రపంచములో వుండే అన్నిదేశాలలో పూర్వపు కట్టుబడులు శిథిలమై ప్రస్తుతకాలమునకు అనుపయోగములైనవి. పూర్వము సంఘధర్మములుగా

యెంచబడేవి యిప్పుడా విధంగా యెంచబడవు. అట్టిస్థితే పునః హిందూ దేశంలో గూడా తటస్థించింది. ఫ్రాన్సు, అమెరికా దేశములలో క్షత్రియ వర్గమూ, మతపీఠములూ పూర్తిగా నశింపజేసి ప్రజాప్రభుత్వం స్థాపించుటకు ప్రయత్నాలు చాలాకాలంక్రిందనే జరిగినవి గాని ప్రజా ప్రభుత్వానికి బదులుగా ధనికప్రభుత్వం యేర్పడి దిగువజాతులకు మునుపటికంటే యెక్కువ బాధాకరమయింది. ప్రజలలో బహుమంది యొక్క అభిప్రాయ ప్రకారం గాకుండా ధనికులలో బహుమంది యొక్క అభిప్రాయప్రకారం అమలు జరుగుతున్నది. యీస్థితిని మార్చడానికిఅలగాలుప్రయత్నిస్తున్నారు. ఇటలీ దేశములో ధనికుల యంత్రాగారాలు కూలీలు స్వాధీన పరుచుకొని చివరకు వుభయులూ రాజీపడ్డారు. రుష్యాదేశంలో పంచాయితీ (సోవియట్) ప్రభుత్వం స్థాపించబడ్డది. వీరి వుద్యమానికి బోల్షివిజ మని పేరు. బోల్షివిజమనగా విశేషజనులయొక్క అభిప్రాయమని అర్థం. దానిప్రకారంగా ప్రభుత్వం జరుగవలయునని వారి ఆదర్శం. రుష్యాదేశంలో జనులకు వ్యవసాయమే జీవనం. భూములు చాలాభాగం వ్యవసాయం చేయని జమీందారుల చేతులలోనూ, భూస్వాముల చేతులలోనూ పడ్డవి. ప్రభుత్వంలో ప్రజలకు యేవిధమయిన పలుకుబడీలేదు. జారు చక్రవర్తి నౌకరుల యొక్కయూ, జమీందారులయొక్కయూ, ధనికులయొక్కయూ చేతులలో కీలుబొమ్మయి వారి కోరికెలప్రకారం మహాజనులను బాధించాడు. ఈదుష్ప్రభుత్వం పంచసంవత్సరాలకు పైగా సాగింది. జనులు దుర్భరమయిన దారిద్ర్యంలోమునిగారు. తుదకు మొన్నటి ఐరోపా యుద్ధసమయంలో నౌకరుపక్షం, ధనికపక్షం సజాతంగా కొల్లేరు కొంగినట్టు కుంగింది. పంచాయితీ ప్రభుత్వమేర్పడి గ్రామప్రభుత్వానికి, జిల్లాప్రభుత్వానికీ రాష్ట్రప్రభుత్వానికీ, దేశప్రభుత్వానికీ పంచాయితీవర్గా లేర్పడ్డవి. ఈ పంచాయితీలలో సభికులు అయిదుగురే వుండవలసిన అవసరంలేదు. యిదివరకు భూములు ఆసామీలకూ, జమీందారులకూ స్వంత హక్కు కలిగి వుండేవి. సోవియటు పక్షం వారు భూములలో ప్రత్యేక వ్యక్తుల హక్కును తొలగించి మందిహక్కుగా మార్చి, మందిపరమయిన భూములన్నీ స్వాధీనపరచుకొని కేవలం స్వంత చేతితో వ్యవసాయం చేయువారికే వారు చేయగలంతవరకు విడచిసి జనులు

లలో పంచిపెట్టారు. కోటీశ్వరుల భవనములూ, ధనమూ, యంత్రాగార ములూ మందితరక్షన సోవియటు సర్కారువారు స్వాధీనపరచుకొని పని జరిపిస్తున్నారు. దేశంలో భాగ్యవంతులకుగాని, బీదలకుగాని స్వంత హక్కు లుండగూడదు. దేశంలో వుండే యావత్తుధనం మందిసొమ్మే. మంది పంచా యితీ సర్కారుద్వారా యంత్రములనూ, వ్యవసాయమునూ అజమాయిషీ చేసి వచ్చే ఆదాయంలోనుంచి దేశజనులెవ్వరికీ అన్నలోపం లేకుండా పంచి పెడుతుంది. పనిచేసేవాండ్లకే గ్రామ సోవియటువారు మోయినుచీట్లిస్తారు. యెవరు యేమిపని చేయవలసిందీ పంచాయితీ సర్కారే నిర్ణయిస్తారు. భోజన సామగ్రులూ, వస్త్రాలూ, చెప్పులూ, మొదలైన యావత్తు అవసర వస్తువులూ టిక్కెట్లు పొందిన కుటుంబములకే గ్రామసోవియటుభండారంలో యిస్తారు. సోమరులకు పస్తే. వ్యాధిగ్రస్తులకూ, వృద్ధాప్యంచేతగాని, అంగ వైకల్యంచేతగాని బొత్తిగా పనిచేయలేని వారికీ పని నిర్బంధం లేకనే చీ ట్లిస్తారు. యిది మహాప్రయత్నం. యేసుక్రీస్తు యొక్క బోధలు దీనికి అను గుణ్యంగానే వుంటవి. పూర్వం మునిపల్లెలలో యీ పద్ధతే జరిగేదనుకుం టాను. పూర్వపు గ్రామపద్ధతీ యిదే. యీ ప్రభుత్వ పద్ధతి యెంతవరకు నిలుస్తుందో చెప్పలేము. యీ ప్రకరణ యొక్క నిర్మాతలు మాత్రం అత్యు త్సాహంగా పనిచేస్తున్నారు. ఈ నూతన ధర్మకర్త పేరు లెనిన్ మహా శయుడు. వీరి బావమరిది ట్రాట్‌స్కీ అను ఆయన వీరికి చేదోడు. వీరుభ యులూ యోధులు. సృష్టిలోవున్న వస్తు భండారం అనుభవించడానికి అంద రికీ సమానహక్కు వున్నదనీ, అందరూ పనిజేసి అనుభవించవలసిందనీ, కొందరు అన్నవస్త్రాలు లేక మలమలమాడుతుంటే మరికొందరు భోగముల లోనూ, దుర్వ్యసనములలోనూ మునిగి తేలటం న్యాయంగాదనీ వీరి ముఖ్య సిద్ధాంతాలు. వీరి సిద్ధాంతాలు తప్పనడానికి యెవరికీ సాధ్యంగాదు కాని ఆచర ణలో బెట్టడం అసాధ్యమని కొందరికి సందేహం. రష్యాలో ధనికుల భూములూ, యంత్రాలూ పంచాయితీ సర్కారు మందితరఫున జప్తుకట్టుకొని బీదజనులకు పనిజేసే నిమిత్తమిచ్చినప్పుడు వారు సంతోషపడ్డారుగాని యంత్రాలవల్లా, వ్యవసాయంవల్లా వచ్చే ఆదాయం పనిజేసేవాండ్ల కుటుం బాల అనుభవానికి సరిపోగా మిగిలేది యావత్తూ సోవియటు సర్కారునకు

స్వాధీనపర్చుమంటే వెనుదీస్తున్నారు. యిప్పటివరకు బలాత్కారంగానో బుద్ధిపూర్వకంగానో సోవియటు సర్కారుకు దేశాదాయం యావత్తూ జమ వస్తూనే వున్నది. జనులీ పద్ధతికి అలవాటుపడి జరుపుకుంటారో, తిరిగీ విప్లవంవచ్చి పాతపద్ధతులే అనుష్ఠింపబడునో లేక యే కొత్త రూపంగా మారునో చెప్పలేము. ఈ బోల్షివిక సిద్ధాంతాలు ప్రస్తుతం అమలులో వున్న స్వామ్యసిద్ధాంతాల కన్నిటికీ వ్యతిరేకం. లెనిన్ ప్రభృతులు యీ సిద్ధాంతాలను తమదేశంలో స్థాపించడమే కాకుండా ప్రపంచమంతటా వ్యాపింపజేస్తామని ఢంకా బజాయిస్తున్నారు. అందుకొరకై కోట్లద్రవ్యం ఖర్చు పెడుతున్నారు. పూర్వపు రష్యా చక్రవర్తులు జయించిన పరరాష్ట్రాలకు పంచాయితీ సర్కారు స్వాతంత్ర్య ప్రదానంచేసి మా రాజుల పాపమును క్షమింపుడని కోరుతున్నారు. ఈ రాష్ట్రాలలో సోవియటు ప్రభుత్వాలు స్థాపించబడుతున్నవి. బోల్షివిక్ భావాలు చెవపురుగులవలె తమ కందిన పాత ప్రతిష్ఠాపనలన్నిటినీ భగ్నం చేస్తున్నవి. జర్మను, ఆస్ట్రియా దేశముల కివివరకే వ్యాపించినవి. అమెరికా, ఫ్రాన్సుదేశాలలోని ధనికవర్గాలు కంపం బొందుతున్నవి. బోల్షివిక్కులు యింగ్లండు దేశంమీద తమ దృష్టి సారించారు. బోల్షివిక భావతరంగాలు ఆంగ్ల మానవ కాసారములను చలింపజేస్తున్నవి. ఆంగ్ల ధనికవర్గం యీ భావాలను రాకుండా కొట్టవలసిందని ఉద్ఘోషిస్తున్నది. భావాలను ఫిరంగులు యెట్లా కొట్టగలవని ప్రభుత్వంవారంటున్నారు. ఆంగ్ల రాజ్య ప్రకృతి మిక్కిలి పురాతనమైన వాట్లలో వొకటి. ప్రభుత్వంవారు యీ పాతకట్టడాన్ని బూజుదులిపి మరమ్మతు చేయడానికి ప్రయత్నిస్తున్నారు. స్త్రీలకు యెన్నిక అధికార మియ్యబడ్డది. ప్రభు సంఘాన్ని ఎన్నిక పద్ధతుల ప్రకారం యేర్పరచవలెనని ప్రయత్నిస్తున్నారు. ప్రజాసంఘంలో కొత్త యెన్నికలు జరిగితే కూలీ సభికుల సంఖ్య యెక్కువ కావడం నిశ్చయం. కూలీ ప్రభుత్వం యేర్పడి ఆంగ్లదేశంలో యేమార్పులు వస్తవో, ఇండియా ప్రభుత్వాన్ని యెట్లా మారుస్తారో చెప్పలేము. బీదలకు ప్రభుత్వంవారు ఇండ్లు కట్టించి యిస్తున్నారు. గనికూలీలు యీమధ్య గట్టిన సమ్మె దేశమంతటా పరవంజి, గనులను నీళ్ళలోనూ, దేశాన్ని విప్లవంలోనూ

ముంచివేస్తుందని భయపడ్డారు. తక్కిన కూలీ సంఘాలు కూడా వొక్కమదుపున గనికూలీలతో చేరినట్లయితే అయిదు నిమిషాలలో ఆంగ్లదేశం రెండవ రష్యా అయిపోయేదే. అటువంటిస్థితి రాకుండా యజమానులూ, కూలీలూ రాజీపడుతున్నారు. తెగినదాకా బిగించే పద్ధతి ఆంగ్లేయుల దగ్గరలేదు. గట్టిగా లాగితేనేగాని వారు వంగరు. బోల్షివిక్కు తాకుడుకు ఆంగ్లరాజ్య ప్రకృతి వొక్కటి మాత్రమే నిలువగలదని తోస్తుంది. ఆనులలో అన్ని సంఘాలకూ ప్రభుత్వంలో పలుకుబడి వుంది. జమీందారులూ, మఠాధిపతులూ ప్రభుసంఘంలో సభ్యులు. ప్రజాసంఘంలో ధనికులకూ, కూలీలకూ సమానమైన పలుకుబడి యేర్పడుతున్నది. మనదేశంలో కూలీలకు యెన్నికాధికారమే లేదు. అన్నిదేశాలకంటే మనదేశంలోనే పునర్నిర్మాణం యెక్కువ అవసరం. ప్రపంచమందంతటా కూలీలు బీదలేకాని కోట్లకొలదిగా అన్నంలేనివా రుండరు. మనదేశంలోనూ ధనం వ్యవసాయకులకూ, వర్తకులకూ హస్తగతమై వున్నది. పూర్వపు వృత్తి విభజనమే దీనికి కారణం. వృత్తి విభజన పద్ధతి పనికిరాదని అందరూ అంటారుగాని పూర్వపద్ధతివలన గలిగిన లాభాలు వదులుకోకుండా క్రొత్త పద్ధతులవలన యెక్కువ లాభాలువస్తే పొందుదామంటారు. క్రొత్త లాభాలతోపాటు క్రొత్త చిక్కులుగూడా వస్తవని గమనించరు. మనము విప్లవ మార్గాలకు దిగగూడదు. ఇంగ్లండులో ఏర్పడుతున్న పద్ధతుల ననుసరించి ఆచి అడుగు వేయడం ఉత్తమమార్గం. భూస్వాముల నంచరినీ భూములు అందరికీ పంచిపెట్టమంటే అంగీకరిస్తారా? అది మనం కోరడమూ భావ్యంకాదు. మనము పారమార్థికం విచారించినప్పుడు వారు కూడా న్యాయానికి కట్టుబడి పండే పంటలో కూలీలకు తగినభాగం ఇయ్యడానికీ, పోరంబోకులలోనూ, అడవులలోనూ సారవంతమైన భూములను దిగువ జాతులకు దరఖాస్తులమీద యివ్వడానికీ వారంగీకరించవలసి వుంటుంది. మన విద్యను అభివృద్ధి చేయవలసిన బాధ్యత ధనికులది. ఈ విషయమై యికమీద వారెంత మాత్రం అశ్రద్ధచేయగిట్టదు! దేశపాలనంలో కూలీలకు అర్హస్థాన మియ్యవలసిందని కోరడము యెక్కువ కోరికగాదు.

మన ఉద్యమం పవిత్రమయినది. దానియందు ద్వేషభావాలకు చోటు లేదు. ద్వేషపూరితమయిన ఉద్యమమేదీ నిలువజాలదు.

"మా విద్విషావహై" అని భగవంతుణ్ని మన మందరం ప్రార్థన చెయ్యాలె. కొందరెవరైనా మనలో కేటించేవారున్నా మన ధనిక సోదరులు మన ఉద్యమాన్ని నిరసించకూడదు. కృష్ణా ప్రవాహం వచ్చి, కట్టలు పొంగి కొంతదేశానికి నష్టం గలిగించినా వులవరం పోయిన వెంటనే ప్రవాహం యథాస్థితికి రాకతప్పదు. కొంత నష్టం గలిగినా నది ఎండి పోవడంకంటె వరదలే మేలుగదా! సంచలనం చైతన్యచిహ్నం, జడత్వం మరణచిహ్నం. ప్రాణముంటే ఎప్పటికైనా బాగుపడవచ్చునని ఆశ వుంటుంది. కాబట్టి మనలో కొన్ని లోపాలున్నా పంచ మేతరులు మనల మన్నించి మనకు తోడ్పడుదురుగాక.

నా ఉపన్యాసం ముగిసింది. తమ రందరూ మన సంఘాభివృద్ధికై అవసరమయిన తీర్మానాలు చేయవలసి వుంటుంది. విషయ నిర్ణయసంఘ మేర్పడి చిత్తుతీర్మానాలు తయారు చెయ్యాలె. మన నాయకులైన సంగ దాసుగారు చిత్తుతీర్మానాలు వ్రాసి వుంచారు. అవి వారు మీకు చదివి విని పిస్తారు. విన్నతరువాత విషయ నిర్ణయసంఘ మవసరమని మీకు తోస్తే ఏర్పాటు చేయవచ్చు. లేకపోతే మనం వెంటనే మహాసభ ప్రారం భింతాం.

సంగదాసుగారు చదివిన తీర్మానాలు:

1. మన సంఘమువారు నీచమయిన పేర్లు పెట్టుకోకూడదనీ, తమ పేర్లకు అన్నా, అప్పా, అయ్యా, అమ్మా, అక్కా మొదలైన మర్యాద వాచకాలను చేర్చుకోవలసిందనీ, వొకరి నొకరు మర్యాదగా పిలుచుకోవల సిందనీ, అట్లు చేయకపోవడం మన ఆత్మగౌరవానికి భంగమనీ యీ సభ వారు తీర్మానిస్తున్నారు.

2. మన పిల్లలందరికీ సామాన్యవిద్యా, వృత్తివిద్యా విధిగా నేర్పించ వలసిందని యీ సభవారు కోరుతున్నారు.

3. మన సంఘీయులు వృత్తిగౌరవం గలిగి, నేతా, చర్మకారవృత్తీ

వృద్ధిచేసి మన సంఘముయొక్క అర్థస్థితి బాగు చేయవలసించని యీ సభ వారు సిఫార్సు చేస్తున్నారు.

4. సంఘగౌరవానికి లోపంగానూ, అర్థాభివృద్ధికి భంగకరం గానూ వున్నటువంటి మద్యపానాది దుర్వ్యత్తులను మానివేయవలసిం దని యీ సభవారు తమ దృఢాభిప్రాయమును నొక్కి వక్కాణిస్తు న్నారు.

5. ఆరోగ్యాభివృద్ధికిగాను స్నానం మొదలైన శౌచ పద్ధతులను విధిగా అవలంబించవలసించని సంఘము వారిని యీ సభవారు మరీ మరీ హెచ్చరిస్తున్నారు.

6. జీతగాండ్లకూ, యితర కూలీలకూ వోట్లిచ్చు అధికారం యియ్య వలసించని యీ సభవారు కోరుతున్నారు.

7. అడవులలో వ్యవసాయానికి పనికివచ్చే భూములను దిగువ జాతులకు మాత్రమే దరఖాస్తుల కిప్పించవలసించని యీ సభవారు కోరు తున్నారు.

8. ఇదివరకు పంచములకని దరఖాస్తుల కిస్తున్న భూములు చాలా వరకు పంచమ క్రైస్తవులకే చెందుతున్నందువల్ల హిందూ పంచముల సంఖ్యనుబట్టి వారి భాగానికి రాదగిన భూములను వారికే యిప్పించవలసించని యీ సభవారు ప్రార్థిస్తున్నారు.

9. ఇండ్ల నిమిత్తం స్థలములూ, ఇండ్లు కట్టుకొనుటకు ద్రవ్య సహాయం యిప్పించవలసిందని యీ సభవారు కోరుతున్నారు.

10. పై తరగతులవారు విద్యాధికులై ఉన్నతోద్యోగాలను ఆక్ర మించుకొని వున్నందువల్లనూ, దిగువ తెగల కింతలో ఆ స్థితి లభించే ఆశ లేనందువల్లనూ పోలీసూ, రివిన్యూ, సివిలూ, ఫారెస్టూ, మిలటరీ మొదలగు శాఖలలో స్వల్పఉద్యోగాలను దిగువ జాతులకు అప్పుడప్పుడు చేయించవలసిందని యీ సభవారు ప్రార్థిస్తున్నారు.

11. మంచినీళ్ళు ఉపయోగించి ఏర్పరచిన విద్యాలయాలు, బావులు, చెరువులు, సత్రాలు, దేవాలయాలు మొదలైన వాటిలో దిగువతరగ

తుల హక్కులను అంగీకరించవలసిందనీ, వాటిలో కొన్నిటిని ప్రస్తుతం వారికై ప్రత్యేకించవలసిందనీ యీ సభవారు కోరుకున్నారు.

12. బహిరంగస్థలాలలోగూడ పంచములను దూరస్థులకేసే ఆచారం ఆత్మగౌరవంగల పంచములకు దుస్సహంగా వున్నదని తదితర సంఘాలకు తెలియపరుస్తున్నారు.

13. వ్యవసాయపు పనులలో పనివాండ్ల కిచ్చు కూలి స్వల్పంగా వున్నందువల్ల తగుకీతిని హెచ్చించవలసిందని రైతులకు యీ సభవారు విన్నవించుకొనుచున్నారు.

14. ప్రధానస్థలములలో పంచముల వుపయోగం నిమిత్తం వృత్తి విద్యా, సామాన్యవిద్యా నేర్పే పెద్ద విద్యాలయం స్థాపించి వసతిగృహము యేర్పరచడం అత్యవసరమని యీ సభవారు తీర్మానిస్తున్నారు.

చిత్తుతీర్మానా లందరూ విని విషయ నిర్ణయసంఘం అవసరంలేదనీ, కొత్తతీర్మానాలు చేర్చవలసివుంటే సభాపతిగారికి పంపవచ్చుననీ, సభ ఫల హారా లయినతరువాత జరుపవలసినదనీ నిశ్చయించారు.

మూడుగంటలకు సభ తిరిగి సమావేశమైంది. తీర్మానాలన్నీ సక్రమంగా ప్రస్తాపించబడి ఆమోదించబడిన తరువాత సభవారిచే అంగీకరించ బడ్డవి. నూతక్కి రామయ్యగారు పంచముల నిమిత్తం తమ వూరి పల్లెలో రాములవారి దేవాలయం కట్టిస్తానని ప్రమాణించారు. రామచంద్ర చౌదరిగారు తమ గ్రామంలో వుండే పంచముల తాలూకు ఆంజనేయస్వామివారి దేవాలయానికి మూడెకరాల తరిభూమి చదివించారు. మరి వొకరు:

15. కూలీలకు సక్రమమయిన కూలి యియ్యక వారి శ్రమవలన వచ్చే ఆదాయంలో విశేషభాగం భూస్వాములే అనుభవిస్తున్నందువల్ల చేతల, కోతల కాలాలలో కూలీలు సమ్మెకట్టి సహాయ నిరాకరణ మవలంబించ వలసిందిగా యీ సభవారు తీర్మానిస్తున్నారనే కొత్త తీర్మానాన్ని ప్రస్తాపించ గోరారు.

13–వ తీర్మానం సౌమ్యంగా వ్యవహారం పైసలుచేసుకోవడానికి వ్యవసాయదారులకు అవకాశ మిస్తున్నందున శరకార్థికి చంకదుడ్డు పనికి రానట్టు యీ తీర్మానం ప్రస్తుతం విరమించవలసిందని సభాపతిగారు కోరి

నందువల్ల ఆపివేయబడ్డవి. నిర్వాహక సంఘమేర్పడి సంగదాసుగారు కార్యదర్శిగా నియమింపబడ్డారు. సోమయాజులుగారు తమ ఆనందాన్ని వెలిబుచ్చుతూ మంగళశ్లోకాలు చదివారు. సభాపతిగారు సభను విరమిస్తూ తమ ఉపసంహారోపన్యాసంలో సంగదాసుగారిని ప్రశంసించి వారి త్యాగం వల్లనే మన వుద్యమం నెరవేరవలసివుంటుందని చెప్పి చరమోపన్యాసం ముగించారు. వందనాలతో సభ ముగిసింది.

24. నన్ను మరచిపోబోకు

రాత్రి పదిగంటల రైలుకు సభాపతిగారు హైదరాబాదుకు పోయినారు. నర్సారావుపేటబండిమీద రామానాయుడూ, సంగదాసూ ప్రయాణమైనారు. కాన్ఫరెన్సునుగురించే చాలాసేపు ముచ్చటించారు. వూళ్లో సమ్మె యేమైవుంటుందో ననుకొన్నారు. నాయకా నేను కార్యదర్శినైనా పని నిర్వహించే భారం నీమీదనే వుంటుం దని సంగదా సన్నాడు.

సం : రామానాయుడూ! రైలులో కూర్చున్నప్పటినుంచీ నా కేదో తమాషాగా కనబడుతున్నది. ఈ రైలే ఒకప్రపంచంలాగుంది. జీవితంగూడా వొక ప్రయాణంవంటిదే. మనమంతా ఒక్కమాటు యెక్కలేముగదా! కాసేపు మనకు కొందరితో సంబంధం కలిగింది. కాలము తీరిపోయినవాండ్లు చచ్చిపోయినట్లు ప్రయాణం అంత్యం కాంగనే ప్రతివాడూ దిగుతాడు. ప్రపంచంలో చచ్చేవాండ్లను అవతలకు యీడుస్తాము, పుట్టేవాండ్లను ఆహ్వానం చేస్తాం. యిట్లా యెప్పటినుంచి జరుగుతున్నదో! ఇంకా యెంత కాలం జరుగుతుందో! ఇదంతా ఏమిటయ్యా అని ఎవరినైనా అడిగితే తలా వొక జవాబు చెపుతారు. ప్రపంచం పుట్టినప్పటినుంచీ యిప్పటివరకు ప్రశ్న అడగడం, జవాబు చెప్పడం తటస్థిస్తున్నది. మతకర్తలు పుట్టారు. యిదంతా యేమిటయ్యా అనే ప్రశ్నను పట్టుకొని లాగులాడారు. తపస్సులు చేసి తల్లక్రిందులైనారు. దీర్ఘచర్చలు చేసి సవాలక్షగ్రంథం వ్రాశారు. వొకరిజవాబు వొకరికి పొసగదు. మొత్తంమీదచూస్తే వొకరికీ అంతుపట్టినట్లు లేదు. చివరకు,

శ్లో. "శ్లోకార్థేన ప్రవక్ష్యామి యదుక్తం గ్రంథకోటిభిః,
పరోపకారః పుణ్యాయ పాపాయ పరపీడనమ్."

అనేదే తేలుతున్నది.

రా : ఏమి టిది? నీ బుద్ధి చాకచక్య మంతా వదిలిపెట్టి యిట్లా నీరసంగా మాట్లాడుకున్నావు?

సం : మనబుద్ధులు కటిపెడేసి కొలబుద్రలు. వీటినిపెట్టి అనంతుణ్ణి కొలవాలెనని ప్రయత్నం చేస్తాం. యెట్లా తేల్తుంది? యిది సాధ్యంగాదనే సద్గురుడు,

శ్లో. "సర్వధర్మాన్ పరిత్యజ్య మా మేకం శరణం వ్రజ,
అహం త్వా సర్వపాపేభ్యో మోక్షయిష్యామిమాశుచః."

అని ఆఖరుమాట చెప్పాడు.

రా : స్టేషను దగ్గరకు వస్తున్నది. సామాను సద్దుకో.

సం : సద్దుకొనే దేమున్నది?

"పొయ్యేటప్పుడు వెంటరాగు వొక పుచ్చిన వస్త్రమైనా" అన్నాడు. నిన్ను విడిచిపెట్టిపోవడమంటే నాకు కష్టంగా వుంది. మళ్ళీ యెప్పటికో చూడడం.

రా : నీవు లేనిరోజులు నేను యెట్లా గడుపుతానో. నీవు కృష్ణుడివి, నేను అర్జునుడనుగా రోజులు గడుపుతుంటిమి.

సం : నాయుడూ! నేను వెళ్ళుతున్నాను. నన్ను మరచిపోదోకు.

ఉభయులూ కావలించుకొన్నారు. యిదివరకు మనసులు మాత్రం కలిసిపోయినవి. ఇప్పుడు దేహాలుగూడా వొకటైనవి. సంగదాసు కిందికి దిగాడు. గంట కొట్టారు. రైలు సాగింది. ఉభయులు దూరమైపోయినారు. వాతావరణం మారిపోయింది. సంగదాసు స్టేషనులోకిపోయి టిక్కెట్టిచ్చాడు, గంట రెండుదాటింది. కాసేపు తాళిపోదామని బల్లమీద పడుకొన్నాడు. వేళవప్పి నిదుర పట్టలేదు. నల్లులు కుట్టడం ప్రారంభించినవి. లేచి కూర్చున్నాడు. మూడు విన్నాడు. యదాలాపానా నాలుగు రెక్కపెట్టడం మరచిపోయినాడు. చిరుచలితో మిశ్రమమై రవ్వగాలి సాగింది. పది నిమిషాలలో బడలిక తీరింది. చుక్క పొడవంగనే బయలుదేరాడు.

నడిచినకొద్దీ వుత్సాహమూ యెక్కువయింది. బాడిగబండ్లు రాతిబల్ల లెత్తు కొని యెదురుగా వచ్చినవి. తూర్పున చీకటి దండెలు విచ్చడం ప్రారంభించింది. ఊరు దగ్గరకు పోయేవరకు భళ్లున తెల్లవారి ఆకాశాన యెర్రదాలు గప్పింది.

సంగదాసు రావడం తన గదిలోకే వచ్చాడు. తాళంతీసి కోటు, తలగుడ్డ చిలుకకు తగిలించి తలుపువేసి వేపపుల్లకోసం ఆవుల దొడ్లోకి పోయినాడు.

సం : అదంసాహేబూ! వూళ్ళో కథ లేమిటి?

ఆదం : కథ లేమిటి, వూరంతా అట్టుడికినట్టు వుడుకుతున్నది.

సం : కూర్చుందాం. కథంతా నాకు చెప్పు. మీరంతా కూర్చోండోయ్.

ఆ : ఇప్పుడు ఒకటికి రెండు కథలైనవి. ఇక్కడ పమ్మేకథ. అక్కడ మీటింగుకథ. ముందు మీటింగుకథ చెప్తాను. చిన్నయ్యగారు వస్తే చాల గడబిడ అయ్యేటట్టుంది. అసలు పెద్దయ్యగారు అనుకోవడం మీ రిద్దరూ గురువు దగ్గరకు పోయినారని. బెజవాడ పోతారని తెలిస్తే మస్తూరు కదలనిచ్చేవాడే కాదు. మీరిద్దరూ కలిసి యెక్కడో స్టేషనులో మాదిగవాడిచేతి అన్నం రొట్టెలు వేసుకుంటూ కేకిసలు కొట్టుతూ తింటున్నారట. మన మునసబు మీ దగ్గరకువస్తే ఊరించి తిందువుగాని రమ్మన్నారట. ఆయన మీ కిచేమి చేటుకాలమని మందలిస్తే గల్లింతా యిస్తామన్నారట. మీ నాయనగారితో చెప్పుతామంటే మీ తాతకు చెప్పుకో పొమ్మన్నారట. రామానాయుడుగారు మాలపల్లెలోనే మేడవేసి కాపురం పెడతారని చెప్పుకుంటున్నారు. మనను వెలివేయించవలెనని నాలుగు కులాలవాండ్లను పోగు చేస్తున్నాడు. లక్ష్మమ్మగారికి నిన్నల్లా అన్నంలేదు. ఏమీ తోచక కాయిగాలిన పిల్లివలె తిరుగుతున్నది. ఇక చౌదరయ్యగారు నిన్ను చూస్తే మింగేటట్టుగా ఉగ్రులై మండిపడుతున్నాడు.

సం : ఇక రెండోకథ చెప్పు.

ఆ : రెండోకథా! ఊళ్ళో కూలివాళ్ళంతా నిన్న కోతలకు వస్తారని చౌదరయ్యగా రనుకొన్నారు. మీరు బందుచేసి పోయిన సంగతి నప్పరి

వారికి తెలియనే తెలియదు. నాలుగు వందలమంది కూలీలను పోగుచేసి సాయంత్రానికి కోత అయిం దనిపించాలెనని చూశాడు. జీతగాండ్లందరిని అరకలకు పంపడం మానిపించి కూలీలను పోగుజేసుకొని కోతలకు పొమ్మ న్నాడు. వెంకటయ్యను పల్లెలకు బంపాడు. తాను కాలికి బలపంగట్టుకొనిఊళ్లో యిల్లిల్లు తిరిగాడు. యిదంతా సాయంత్రం కూలీ బిగపట్టడానికిప్రయత్నం. కూలీలంతా బలేపని చేశారు. శేషయ్య అందిస్తే అల్లకపోయే మనిషి. మీరు చూడాయగా అని పోయినారు. వాడు ప్రబలం జేశాడు. కూలీలు అంతా వస్తామని చెప్పారు. ఊళ్లో ఆసాములు యెవరి యిలాకా కూలీలను వాండ్లు చాటుగా ముందు కూలిచ్చి గట్టిజేసుకున్నారు. వొకరి సంగతి వొకరికి తెలియదు. అంతా తోడుదొంగలే. పెద్దయ్యగారు తాను అన్నందిని స్వయంగా బయలుదేరాడు. కూలీలంతా తిరునాళ్ళ పజగా సాగారు. వీండ్లంతా తన చేతికే వస్తున్నా రనుకున్నారు. గమిడి దాటంగనే పిలిచినా పలుక్కుండా వాండ్లలో వాండ్లు నవ్వుకుంటూ యెవరిదారిన వాండ్లు దూసు కున్నారు. అయ్యగారు దిగాలుపోయి పల్లెవంక పోయేవరకు వెంకటయ్య తిక్కమొగం వేసుకొని యెదురుగావచ్చి మోసం జేశారని చెప్పాడు. అంతట యింటికి జేరి పంతులును పిలిపించి కచేరిలో గూర్చొని చాలా సేపు తలపట్లు పట్టుకున్నారు. వాండ్లు యెం తాలోచించినా దీనికి ఖులస్సు చిక్క లేదు. వాడికీ, పులిపికట్టె వెంగన్నకు సారాయి విషయంలో కటకట జేశారని మీరంటే నరిపడదు. పంతులువచ్చి జాడలుదీస్తే నీవే బందోబస్తు చేసి పోయినావని చెప్పాడు. అప్పుడు నీ కోసం పెద్దయ్యగారు నన్ను మాలపల్లె తరిమితే వచ్చి కనుక్కుంటే మీరు ఊరికి వెళ్ళిపోయినారని చెప్పారు. ఆ సంగతి వచ్చి చెప్పాను. పెద్దయ్య పండ్లు పటపట గొరికి యిదంతా వీడు చేసిపోయిందే నన్నాడు. అంతట నేనూ, పంతులూ, ఆయన గలిసి పాలెం బోయినాం. చిన్నపరెడ్డి పదిమందిలో బట్టుకొని "నీ దెప్పుడూ లోకులను ముంచే వ్యవహారమే. నీతో వ్యవహారం యిక్కడికే తలబట్టింది. కూలీల సంగతి ఇక నాతో తలపెట్టవ" ద్దన్నాడు.

చౌ : పొరబాటు జరిగింది. మాలవాడు నన్ను దుబికించాడు.

చి : అవును, తాటిచెట్టంత వాడికి తలచన్నేవా డుంటాడు.

చౌ : నా మాట చెవి దూరనియ్యవేమి? యిప్పుడు మిగిలిపోయిం దేముంది?

చి : అట్లా అనుకున్నావు గామాలె. యిప్పుడు మిగిలివున్న దేమున్నది? మీ ఊరిమాట విని ఆసాములంతా విరగబడిపోయినారు. కాక పోయినా నిన్న మాలమాదిగెలు బెజవాడలో సభజేసి యింకా జీతమూ, కూలీ యెక్కించమని గోలెత్తారట. యింతకుముందే బెజవాడనుంచి మనుష్యులు వచ్చారు. ఇప్పుడు మనం తగ్గించటానికి ప్రయత్నం జేస్తే అల్లరెక్కువవుతుంది. ఈ సభ అంతేమో చూచి పర్యాయితీన చూచు కుందాం. ప్రస్తుతం సంక్షేపించు.

చౌ : నే నిప్పుడు ఊళ్ళోకి పోతే గేలిగొట్టరా? ఇరవై పుట్ల జొన్నలూ మట్టిలో గలిసినా నేను వెనక్కు బోను.

చి : మట్టిలో గలిస్తే వచ్చే సెబ్బ రేమిటి? ముందుకు విత్తనాలు జల్లకుండా పండుతవి. యింట్లో మక్కిపోతున్న పాతళ్ళ పదేండ్లు తినవచ్చు.

చౌ : నీ దంతా పనియాచికం. ఊళ్ళో తల యెత్తటానికి నాకు మొగం జెల్లడంలేదు, ఇక అందరూ తాతా అని పిలవడం ఆరంభిస్తారు.

చి : నీకు మనుమడు యిదివరకే పుట్టాడు గదా. తాతవు యిదివరకే అయినావు. పూరికే విపర్యాసాలు పోక యింటికి బో. వ్యవహారాని కెప్పుడూ లగువు బిగువులుండాలె. సమయం గనిపెట్టి పోవాల్నెగాని దూకు దామంటే కుదరదు. భోజనానికి యీపూట కిక్కడనే పిలువు. తరువాత నీ యిష్టం.

చౌ : కాదు పోవాలె. నేను కూలివాండ్ల మొగం చూడటానికి యిష్టం లేదు. యీ యేటి కోతలు మా పంతులుగారికి వొప్పజెపుతాను.

అని యింటికి వచ్చాడు. ఇదే జరిగిన కథ. తరువాత నీ యిష్టం. ఇదేమయినా నెరవేరేదేనా? చౌదరయ్యగారి ఉక్రోష మణిగేదాకా ఆయన యెదుట బడవద్దు. ఈవేళా, రేపూ కాస్త తమాయించు.

సం : మీరు అధైర్యపడవద్దు. మనం గెలుస్తాం.

ఈ సంభాషణ జరుగుతుండగా చౌదరయ్య వీధిలోకి వచ్చాడు. సంగదాసు గదికి తాళం లేకపోవడం చూచి వెంగన్నను పిలిచాడు. వెంగన్న అయ్యా అని దొడ్లో నుంచి పొగాకు నములుతూ బయటికి వచ్చాడు.

చౌ : మాలవాడు రాంగానే చెప్పమంటే చెప్పలేదేమి?

వెం : ఆ పనిమీదనే వున్నా. ఆవులదొడ్లో జీతగాండ్లకు బడిపెట్టి బోదజేస్తున్నాడు.

చౌ : వీడు నన్ను నిలువనిచ్చేటట్టు లేడు.

అని అక్కడ పడివున్న రాగోల బుజాన పెట్టుకొని బయలుదేరాడు. ఈయన రావడం జూచి జీతగాండ్లు ఆవులదొడ్డి తలుపు లోపలి తూర్పు వాకిలిగుండా గొళ్ళెము వేసి దొడ్లోకి పరుగెత్తారు. చౌదరయ్య తలుపుదగ్గర "తీయి తలుపు" అని కేకలేశారు. దాసు మెల్లగా తలుపు తీసి లేడిపిల్లవలె బిత్తర చూపులు జూస్తూ వోరగా నిలువబడ్డాడు.

చౌదరయ్యకు పండ్లు పటపట మంటున్నవి. దేహం స్వాధీనంలో లేదు. శరీరం కట్టెవారింది. ముఖమంతా ముడతలు బడ్డవి. కండ్లుమెత్తలై పైకుఎకినవి. పెదవులు బిగిసి ఉచ్ఛ్వాస మాగిపోయింది. దేహం జేవురించి చెమర్చింది. మనసు క్రోధపూరితమై ఘూర్ణించింది. వేళ్ళు అరపడి బడేటట్టుగా రాగోల బిగపట్టి తలమీద గొట్టాడు. సంగదాసు అల్లుకొసిన తీగవలె చతికెలబడి నేల కొరిగాడు. తల దానిమ్మ పండువలె బద్దలయింది. లోకంలోని అక్రమాలను జూచి ఆక్రోశించిన రక్తం, ఉన్నత భావాలకు ఉద్రేకించిన రక్తం, పరుల సేవలో పాలిపోయిన రక్తం, పవిత్ర భావాల చేత పావనమయిన రక్తం, గొట్టాన జిమ్మినట్టు ప్రవహిస్తున్నది. భూమి పావనమయింది. చౌదరయ్యకు రక్తం జూచేవరకు కళ్ళు పైర్లు గమ్మినవి. రాగోల దిబ్బలో విసిరేసి, తలుపు గొళ్ళెం తగిలించి ఇంట్లోకి పరుగెత్తాడు. ఎవరో వెంటబడి తరుముతున్నట్టు తోచింది. లక్ష్మమ్మ ముంగిట్లోకి యెదురుగా వచ్చి యేమిటంటే మాట్లాడక భవంతిలోకి పరుగెత్తి పడమటింట్లో జొరబడి పత్తి మందెక్కాడు. లక్ష్మమ్మ లోపలికి పరుగెత్తి వచ్చి యేమిటో కొంప మునిగింది, చెప్పమంటే చెప్పవేమని అడిగింది.

చౌ : మాలవాడిని ఆవులవొడ్లో కఱ్ఱతో గొడితే చచ్చాడు. దబ్బున పోయి దిబ్బలో పాతివేయించు.

"కొట్టడ మేమిటి—చావడ మేమిటి—యిదేందో తెలుపకపోయేందుకు వచ్చిం"దని లక్ష్మమ్మ కత్తి వాటేసినా మొగాన నెత్తురులేకుండా వీధి వాకిట్లో విలుచున్నది.

దొడ్లోకి పరుగెత్తిన జీతగాండ్లలో వొకడు రాగోల పైకెత్తడం జూచాడు. ఫెళ్ళున దెబ్బ వినపడ్డది. "అయ్యో చంపాడురా" అని కేక వేశాడు. జీతగాండ్లంతా పరుగెత్తుకొని వచ్చారు. రక్తప్రవాహం జూచేవరకు ఆవేశమెక్కింది. అయ్యో మన రత్నం బోయిందిరా అన్నారు. తలుపు గొళ్ళెం వేసున్నది. మూడు తన్నులకు విరిగిపడ్డది. ఆ యెఱ్ఱమీద యేడీ యేడని వీధిలోకి పరుగెత్తారు. లక్ష్మమ్మను జూచి,

జీ : ఏడీ? వా డేడీ? చంపి యింట్లో జొరబడ్డాడు.

ఆదం : ఏడీ వాడు? రక్తం కండ్లజూస్తా.

సత్తి : ఏడీ? పేగులువీకి జంధెం వేసుకుంటా.

నాగడు : కండ్ల గ్గనపడితే ముక్కలుగా నరికి గద్దలకు పారేస్తా.

లక్ష్మమ్మకు తందరబుట్టింది. నిబ్బరించుకొని "యింట్లోకి రాలేదు. కొట్టంలోకి బోయినా" డన్నది. కొట్టూ కొట్టూ అని జనమంతా కొట్టంలోకి పరుగెత్తారు. లక్ష్మమ్మ తటాలున వీధి తలుపు వేసి గడియ బిగించింది. చౌదరయ్య కొట్టంలో కనబడలేదు. మళ్ళీ వీధిలోకి అంతా పరుగెత్తారు. తలుపు వేసివున్నది. వీధిలో విలుచుండి తలుపులు పగలదన్నమని కేకలు వేస్తున్నారు. పది తన్నులకైనా తలుపు కదలలేదు. ఉద్రేకం కొంత అణిగింది. మదురుబోసిన ప్రహరీగోడవంక చూశారు. గోడ చేతికి మిగిలి వున్నది. మృగం తప్పించుకొన్న వేటకాండ్లవలె రోజుతూ అందరూ విలువబడ్డారు. కొంత శాంతం వచ్చింది.

సత్తి : ఆదంసాహెబూ! నేను మాలపల్లెకు బోయి వాండ్ల వాండ్లను తీసుకొనివస్తా. మీరు మునసబుకు రిపోర్టు చెయ్యండి.

సత్తిగాడు మాలపల్లెకు పరుగెత్తాడు. కొందరు దొడ్లోకిపోయి

నారు. ఆదంసాహెబు మునసబు దగ్గరకు బోయి జరిగిన సంగతి రిపోర్టు ఇచ్చాడు.

ము : మీరాసాహెబూ! తక్షణం నీవు బోయి పోలీసు స్టేషనులో రిపోర్టిచ్చి రా. ఇదిగో మాట (రహస్యంగా) ఇనస్పెక్టరుగారితో వేవిలి చేను పండించని చెప్పు. బాగా సిబ్బందితో రావాలె.

మీ : చిత్తం. పంటంతా మీరందరూ పొడుపుకున్నా కాసిని గగ్గులైనా నాకు పెట్టించండి. పిల్లలు గలవాడిని.

మునసబు : పని పఖడుగా చేసుకురా, నీకు రేకపోతుందిట.

మీరాసాహెబు రిపోర్టు తీసుకొని బేగీలా, దసాకులో పోలీసు ఘాటు తీసుకొని వస్తానని పుకారు బుట్టించి [illegible] పల్లెలో అల్లరి అణగంగనే లక్ష్మమ్మ అక్కలక్ష్మిని [illegible] పడమటింట్లోకి వచ్చింది.

చౌ : యెవరది?

లక్ష్మమ్మ : నేనే.

చౌ : యేమి జేశావు?

ల : యేమి జేసేటట్టుగా వుందిప్పుడు. జీతగాళ్లు చరాప్రతాం కరుస్తామని యింటిమీద బడ్డారు. దరవాజా తలుపు బిగిస్తే కాసేపు అల్లరిజేసి వెళ్ళిపోయినారు. ఇప్పుడు బయటికి తలజూపేటట్టు లేదు. పెద్దవాడు పొలము నుంచి రాలేదు. అక్కలక్ష్మిని పంతులుకోసం పంపించా.

చౌ : పంతులు అటు చేరడుగదా? ముందుగానే యిక్కడ వున్నావని చెప్పబోకు. నీవు మంచెమీది కెక్కి పత్తితీసి నామీద గప్పి వట్టితట్టలు దాని మీదపెట్టు.

లక్ష్మమ్మకు కాళ్ళల్లో కలక గనిపించలేదు. చివ్వున మంచెమీద కెక్కింది. పత్తి మీదవేసి తట్టలు పెట్టింది. చౌదరయ్యకు వూపిరి సలపక వుడుకుడుకుకున్నట్టయింది. వొళ్ళు చమటపోసి దాహమయింది; పత్తి కాకకు నిలువలేకపోయినాడు. కొంచెం మసిలేవరకు తట్టలు క్రిందికి దొర్లిపోయినవి.

చౌ : ఇవి సమయానికి పుట్టి మంచతవేమో, అయినా మళ్ళీ బెట్టు.

అక్క : అమ్మా! పంతులు దొడ్లోకి వచ్చేడు. రమ్మనేదా?

లక్ష్మమ్మ : రమ్మను.

లక్ష్మమ్మ బయటికి వచ్చి గదితలుపు వేసి "తమ్ముడూ! నా పసుపు కుంకానికి తెరువులు వచ్చినవి. తరువాత సంగతి యేమైనా, అవమానం జరిగేటట్టుగా ఉంది. యే బావో చూసుకోవలసిందేగాని ప్రజలమొగం చూడ డానికి వీలులేదు. చిన్న పిల్లవాడుగూడాలేడు. ఊళ్లో అల్లరికే యివవుతుంటే అస్సలుకే మోసం వచ్చింది. మేము నడి సముద్రంలో ఉన్నాం. గట్టెక్క మార్గమేమైనా చూస్తావా లేదా? నేను ఈ ఊరు వచ్చి ముప్ఫైయేండ్లయింది. తలలో నాలికవలె ఉన్నావు. ఏమి చెట్టారో, ఏమి జేశానో రెండో కంటివాం డెరుగరు. ఒక్క మాటనుకోలేను. మీ బావను వొడ్డు చేర్చుకుంటే భారం నీ"దని గోడుగోడున యేడ్చింది.

పం : అక్కా! నీ వింతగా చెప్పనవసరం లేదు. నీవు వొకరివంటి దానవు గావు. నీది యెముకలేని చెయ్యి. నీ ధర్మగుణమే నిన్ను రక్షించాలి. మునసబు రిపోర్టులో యేమీ వసలేదు. డబ్బును బావ సంపాదించాడు గాని బావను డబ్బు సంపాదించలేదు. సమయ మటువంటిది. మునసబుదగ్గర నుంచి డిప్టీసూపరెంటుదాకా అన్నిచోళ్ళూ గట్టాలె. నాలు గయిదు సంచులు వదలక తప్పవు.

లక్ష్మమ్మ తలుపు తీసింది. చౌదరయ్య సంభాషణ వింటూనే వున్నాడు.

లక్ష్మమ్మ : ఏమంటావు? పంతులు వచ్చాడు.

చౌ : పంతులా! నాలుగింటితో సరిపుచ్చలేవా? అని బావిలోంచి వచ్చినట్లు శబ్దం వినబడ్డది.

పం : బావా! నీవు నాకు చెప్పాలెనా? శాయశక్తులా చూస్తా. అవసరమైతే వొకటో, అరో పైన అంటా. వొకవేళ తండ్రిని లోబరచు కోవలసివస్తుందేమో.

చౌ : తండ్రిమాట తలపెట్టవద్దు. మాల మాదిగలకు దండగలిచ్చి

యీ వూళ్లో యింకా నిభాయించనా? ఆఖరుకు అయిదైనా సర్కారుకుగట్టు. అది మగసిరిపని. సంఘమాత్రం యెక్కడా ఉంచవద్దు. పోలీసువాండ్లను మన యింటిదగ్గరకు రానియ్యకుండా అంతా మీయింటిదగ్గరనే ఫైసల్ చేయించు. పోలీసులు ఊరు విడిచిన తరువాత యిక్కడికి రా.—యేమేవ్ అయిదుసంచులూ దిడ్డివాకిట పంతు లింటికి జేర్పించు. వీధివాకిలి మాత్రం తియ్యవద్దు—పంతులూ! నీవు దిడ్డివాకిట రావడం యెవరైనా జూచారా?

పం : ఎవరూ నా కెదురుపడలేదు.

పంతులు వెళ్ళిపోయినాడు.

25. మనం గెలుస్తాం

సత్తిగాడు మాలపల్లిబోయి ఇంట్లో జెప్పి రామదాసు పొలం బోయి నాడంటే అక్కడికి పోయినాడు. వెంకటదాసు "వాడి శిరసుయీవాళ నేల బడా" అని గండ్రగొడ్డలి దీసికొని పరుగెత్తాడు. మాలక్ష్మి పిల్లలను తీసు కొని యేడుస్తూ వచ్చింది. వెంకటదాసు 'యేడీ వా' డంటూ చౌదరయ్య యింటికిబోయి "ఆడదానివలె ఇంటో దాక్కున్నావా? బయటకు రా." అంటూ బూతులుతిట్టి గండ్రగొడ్డలితో తలుపుమీద నాలుగుపెట్లు పెట్టాడు. ప్రతిధ్వని తప్ప మరి జవాబు లేదు. వెంకటదాసు రాంగానే జీతగాండ్లూ, ఊళ్ళో కూలివాండ్లూ మళ్ళీ చెలరేగి యింటిమీద రాళ్ళవాన గురిపించారు. శేషయ్య సాయంత్రంలోగా ప్రాణానికి ప్రాణం బలిపెడతా నని వెర్రెత్తి వీధులవెంబడి తిరుగుతున్నాడు. రంగదాసు, వెంకటదాసు చేతులో గొడ్డలి లాక్కొని ఇంటికి బంపాడు. వీరదాసు రెండువైపులా వుస్తైలు లేవక తప్పదని మోహరించి గడపమీద గూర్చున్నాడు. వెంకటయ్య పొలము నుంచి వచ్చి కథ యావత్తూ విని గోలజేసేవాండ్లందరికీ దణ్ణాలు పెడుతూ కాళ్ళూ కడుపులూ బట్టుకొని బతిమెలాడుతూ "మా కిదివర కేమయినా విరోధా లున్నవా? ఎవండ్ల పెద్దలను యెవరు జంపారు? కానిరోజులు వచ్చేవరకు అన్నీ అట్లా తటస్థపడత" వని అందరినీ శాంతింపజేస్తున్నాడు. మాలక్ష్మి గుండెలు కొట్టుకుంటూ "మానాయన యేడీ? మా బంగారుకొండ యేడీ? మా సంగన్న యేడీ?" అంటూ వినేవాండ్ల హృదయాలు కరిగి

పోయ్యేటట్టుగా సన్నగొంతుతో రోదనంజేస్తూ వచ్చింది. "అది మాలకుల స్తురా లయినా దాని నోట ఒక్క పరుషవాక్కు అయినా వస్తుందేమో చూడండి. వాడ్లంపనూ పంచి పేత్త" అని వెంకటసుబ్బయ్య అన్నాడు. రంగదాసు మాలక్ష్మిని చేయిపట్టి అవుల దొడ్లోకి తీసుకొనిపోయినాడు. రక్త ప్రవాహం జూచేవరకు తల్లి కడుపు తరుక్కుపోయింది. కండ్లు భ్రమలు కప్పినవి. 'ఏదీ మా సంగన్న' అని నేలగొట్టి మీదబడి ముద్దుపెట్టుకున్నది. "ఓరి సంగడూ! నా ముద్దుల సంగడూ! నీ కాలిన ముల్లు గుచ్చుకుంటే నా ప్రాణాలు విలవిల లాడేవి. నీ తల పదిచక్కలైతే చూచి నా గుండె వక్కలుగాలేదు. నేను నిర్భాగ్యురాలిని. యే అదృష్టవంతురాలి కాడుపు నన్నా పుడితే నీకు అచ్చటా ముచ్చటా జరిగేవేమో. పెండ్లి లేదు, పేరం టములేదు. మా నాయనకు యిరవై అయిదేండ్లు వచ్చినా ప్రపంచధర్మ మెరు గడు. ఆడవాండ్లు పోతూవుంటే తలయెత్తి చూడదు. ఆ శుకయోగి ఏదో తపోభంగమై అరుంధతి బుట్టినట్టుగా మా మాలకొంపలో బుట్టావుగాని మా కెందుకు దక్కుతావయ్యా నీవు. తండ్రీ! నీవు పుట్టడంవల్ల మేము ధన్యులమైనా మనుకొన్నాం. మా మాలపల్లె పవిత్రమైపోయింది, యిండ్లో చుట్ట తాగడానికి భయపడ్తారు. మాలపల్లెంతా సారాయి మానుకున్నది. ఇండ్లో యేమూలజూచినా పుస్తకాలే. మాలగూడెంలోకి రామాయణ భార తాలు జొరబడ్డవి. నాయనా! బావులు తవ్విస్తానంటివి. దేవాలయాలు కట్టిస్తానంటివి. బళ్ళుపెట్టిస్తానంటివి. మాలపల్లెలు మునిపల్లెలు చేయవలె నంటివి. ఏవే? నీరోజులు లెక్కజూచుకోకుండా కోరికెలు కోరావేమి?"

రం : ఇంకా ప్రాణముందట్టా. పెదవులు కదిలిస్తున్నాడు. మాలక్ష్మీ! నీవు మాట్లాడించి చూడు?

మా : సంగడూ—అమ్మను—మీ అమ్మను—పలకవేమి?

రం : ఏదో అంటున్నాడు. నిశ్శబ్దంగా వుండండి.

సం : మనం గెలుస్తాం.

రం : అదేదో తిరుపు మరుపుమాట, సంధి ప్రారంభించింది.

ఆ : దెబ్బ తగలబోయేముందు నాతో యీ మాటే అంటున్నాడు.

పం : సంధి సమయంలో వెనకటి మాటలే మళ్ళీ అంటూ వుంటారు.

రామదాసు పరుగెత్తుకుంటూ వచ్చాడు. చూచి నిర్ఘాంతపోయినాడు. సద్గురూ! నీ దయ యిట్లా వచ్చిందా అని దగ్గిర కూర్చొని చెక్కిళ్ళు సవరించాడు. ఎదురు రొమ్ముమీద చెయ్యి పెట్టుకొని తదేక దృష్టితో సంగదాసు వంక చూస్తూ కూర్చున్నాడు. అయిదు నిమిషాలు గుటగుటలాడి నోరు టక్కున మూతపడ్డది. పోతున్నది పోతున్నదన్నారు. మాలక్ష్మిని రామదాసు ఏడువ వద్దన్నాడు. మాలక్ష్మి విరుచుకొని పడిపోయింది. రామదాసు దుఃఖాన్ని, ఆయన వేదాంతం ఆపలేకపోయింది. పెద్దపెట్టున సంగన్నా! అని కేకవేసి ఏడ్చాడు. అయిపోయిం దన్నారు. యేమిపోయిందో యెవరికీ తెలియదు. జనంలో హాహాకారాలు బుట్టినవి. శవంమీద గుడ్డకప్పి అంతా నిశ్శబ్దంగా కూర్చున్నారు.

ఇంతలోకి మొహతాదు వచ్చి మునసబుగారితో పోలీసు ఘాటు వస్తున్న దని చెప్పాడు.

పం : మీరంతా అటు పొండర్రా యెందు కిక్కడ. చూర్లు బార్లు తీరిపోయినవి.

శేషయ్య : మనుష్యలను చావగొట్టి కమ్మీ చెయ్యి. మేమంతా పోతాము. అప్పుడు వాడిని రమ్మను. బొమ్మవు, మధ్య నువు వచ్చావెందుకు ?

వెం : శేషయ్యన్నా! నీ వెందుకు తొందరపడతావు? సంగడంటే దేవుడుగా చూచుకున్నాంగాని మరొకటిగాదు. వాడే యజమానుడు. నేనే వాడికింద జీతగాడుగా పనిజేశా. కాలి మిట్లా వచ్చింది.

పం : అంతా తొందరపడితే లాభంలేదు. ముందూ వెనకా ఆలోచించుకోవాలె. పోలీసువాండ్లు రావడం, పరీక్షలు చెయ్యడం, శవాన్ని డాక్టరు దగ్గరకు మోసకపోవడం, వాడు కొయ్యడం, నానా అపస్మారకం చెయ్యడం జరుగుతుంటె. మాలక్ష్మి చెప్పినట్టు వాడేదో తపోభంగమై పుట్టిన పురుషుడు. అటువంటివాడి శవానికి యీచుమ్మర్లన్నీ కలగడం అంటే నేనే

భరించలేకుంటా వున్నాను. ఇక తలిదండ్రులమాట చెప్పనే అవసరంలేదు. యీ సభసంతా జరగడంకంటే యింత పూలా, బుక్కాయీ చల్లుకుంటూ వూళ్ళో వూరేగింపు చేసుకుంటూ ఆనందంగా ఉత్తరక్రియలు జరిగించు కుంటే బాగుంటుందని నా అభిప్రాయం. చిన్నవాడినో, పెద్దవాడినో చెప్పాను. నేను ఇటువంటి వ్యవహారాలు అనేకం జూచి దొప్పలు దిన్న వాడిని. తర్వాత మీ యిష్టం.

తొగట వెంకమ్మ : నల్లని స్థూలశరీరం, తెల్లని పండ్లు, నల్లని కండ్లు, కల్లలేని మనస్సు, జాలిగుండె, బోళాతనమూ—ప్రకటిస్తూ—అంతవర కన్నా మాకు దయచేయండి. అదే పదివేలనుకుంటూ మన్నది.

జనము : పంతులుగారు చెప్పిందే బాగుంది. యిక్కడే ఉత్సవం చేసుకుందాం.

పంతులు : రామదాసూ! నేను వొక్కమాట జెప్తూతా విను. ఉద్రోసం చేత బుద్ధి పరిపరివిధాల బోతుంది. నీవు మనస్సును జయించి తామరాకులో నీళ్ళ మోస్తరుగా సంసారంలో వున్నవాడివి. పోయినవాడేమో మళ్ళీ రాడు గదా? యెవరివల్ల యేమి జరిగిందో యీ మహాజనంలో వొక్కళ్ళంగూడ కండ్లలో జూడలేదు. కుండకు మూత వుందిగాని నోటికిలేదు. నలుగురు నాలుగుదార్లుగా అనుకుంటారు. అనుమానాలనుబట్టి వ్యవహారం జరుగదు. ఒక్కమాట- (చిన్నంగా)-అయిదువందల రూపాయిలు యిప్పిస్తాః మాపు చేయించివేతాం.

మాలక్ష్మి : అయ్యో, పంతులుగారూ! మా బంగారు కొండను అయిదు వందల రూపాయలకు అమ్ముకుందేమా? నాయనా! మా నాయన మాంసం అమ్ముకొని తినమంటావా? నేను యే దీప కొంపలో బుట్టినా ఆ పుణ్యమంతుడింటిలో వచ్చిపడ్డాను. తినా గుడవా లోపం లేకుండా జరిగింది. కడుపున నాలుగు కాయలు కాసినవి. అదృష్టవంతురాలినే అను కున్నా. నా అదృష్టం నేటితో అధ్వాన్నమైపోయింది. ఇక బిడ్డమాంసం అమ్ముకొని దరిద్రం దీర్చుకోనా? నే నా మాట చెవుల వినలేదు. అయిదు దమ్మిడీలుగూడా మాకు వద్దు. ఇక వాడిని చంపారంటారూ, మా కర్మకే మా నాయనను జంపింది. దేవుడు చంపంది యింకొకరు చంపలేరుగదా.

ఎవరు చంపారో మేము కండ్లతో చూడలేము. మా కెవరిమీదా అను మానం లేదు. ఏ చుమ్మర్లూ లేకుండా మా నాయన వెళ్ళిపొయ్యే మార్గం చూడండి.

రాము : నాది ఒక్క కోరిక ఉంది.

మాలక్ష్మి : మనకు యే కోరికలూ వద్దు, వూరుకో.

రాము : ఉండవే—చుమ్మర్లు మేము చూచి భరించలేము. ఆ శరీరం నేలబడ్డచోటనే భూస్థాపన జేసి కొత్త తిరుసళ్ళే కట్టుకొని మా నాయన పేరుతో ఆరాధన జేసుకుందామని ఉన్నది. ఈ మూడు యాభై గజాలు బజారు ధరకు యిప్పించండి.

వెం : అది అందరూ కోరవలసిందే. ధరమాట చూచుకుందాం. యాభై గజాలు ఇప్పుడే హద్దు పెట్టిస్తా.

పం : తథాస్తు. గ్రామస్తులు మీ రిద్దరూ రండి. పోలీసువారు ఊళ్లోకి వచ్చారట, మాట్లాడివత్తాం.

పోలీసువారూ, గ్రామస్తులూ, పంతులూ కలిసి మాట్లాడి తిరిగి వచ్చారు.

పం : శాస్త్రిగారూ! తమరు బండమీద దయచెయ్యండి.

ఇన్స్పెక్టరు : రామదాసూ! నీ కొమారుడు ఎట్లా చచ్చాడో తెలుసునా ?

రాము : ఆయువుమూడి చచ్చాడు, ఇంకొక విధం ఏమున్నది?

శాస్త్రి : అది సరే. ఎవరు చంపారో నీకు యెవరిమీదనైనా అను మాన మున్నదా?

రాము : నాకు ఎవరిమీదా లేదు.

శాస్త్రి : పంతులుగారూ! వ్రాయండి.

పం : నే నొక పంచాయితీదారును, మునసబు, కరణాలు ఇద్దరు, వీరదాసూ, శేషయ్య కూడా ఉంటే బాగుంటుంది.

వీ, శే : మేము ఉండం. మా కెందుకు ఈ రభ్భసమంతా.

శాస్త్రి : ఉంటారా ఉండరా?

వీ, శే : మీరు ఏమన్నా జెయ్యండి, మే ముండం.

పం : ఇన్‌స్పెక్టరుగారూ! వాండ్లను వదిలెయ్యండి. వీండ్లిద్దరినీ వెయ్యండి.

శాస్త్రి : వాండ్లెవరు?

పం : ఎవండ్లో కస్సన్నలు. పంచాయితీదార్ల కెవరైతేనేమి? వెంగన్నా, ఫరీదుసాహెబు.

శాస్త్రి : బంధువుల వాఙ్మూలాలమీద దస్కతులు పెట్టించండి.

పం : ఊఁ అయింది.

శాస్త్రి : లేటు సంగదాసు అక్మరోగంవల్ల చనిపోయినాడు. అని వ్రాసి పంచాయితీదార్ల చేత దస్కతులు పెట్టించు.

పం : కష్టంగారూ! పెద్దలు మీ దస్కతు కానియ్యండి.

కష్టం : నా అభ్యంతరం ఏమీలేదు. మునసబు దస్కతు కానియ్యండి.

పం : నీవే కానియ్యవయ్యా. సివిలు మేజిస్ట్రేటు అధికారాలు కల వాడవు.

ము : కానిస్తాంలే, తొందరేమి.

పం : తొందరేమంటే శవాన్ని ఊరేగింపుచేసి ఖననం చెయ్యాలెనా వద్దా? ఇప్పటికే అపరాహ్ణమైంది. జనమంతా పసిబిడ్డ బాలాదీ భోజనం లేకుండా కూర్చున్నారు.

ము : వాండ్ల వ్యవహారాని కేమి అడ్డముంది, కానిచ్చుకో మనండి.

ఇ : కానియ్యరాదటయ్యా. నీదొక జాగు.

ము : నేను తమ మాటను కాదంటున్నానా? దస్కతులు కూడా శవం దగ్గర ఎందుకు?

పం : రామదాసూ! మీ ఖనన ప్రయత్నం మీరు చేసుకోండి.

రా : అదే మాకు పదివేలు.

ము : ఇక లేవండి, పంతులింటికి వెళ్ళదాం.

గ్రామస్తులూ, పోలీసులూ, పంతులూ లేచారు.

శాస్త్రి : రహస్యంగా—మునసబూ! ఏమిటి నీ అనుమానం.

ము : అనేక వ్యవహారాలు చూశామంటారు. డబ్బు చేతిలో పడందే దస్కతు పెట్టమంటారేమి?

శాస్త్రి : పంతులు దగ్గరకు యావత్తు సైకం వచ్చిందటగా?

ము : వస్తే, మీ వోళ్ళో పడ్డట్టేనా? మీకు తెలియదు. పంతులు అసలు కేపుమారీ ముండాకొడుకు. దస్కతులైతే మీకు మళ్ళీ కనపడతాడా?

శాస్త్రి : తుపాకీన కొట్టించనూ.

ము : ఈ సంచులు దక్కేటట్లయితే అందరూ ఒప్పుకుంటాడు. చౌదరయ్యలో సగపుంశ గలవాడు. ఇప్పటికీ వాకచే మదుపు. వాళ్ళ బిళ్ళో జవివినవారే.

శాస్త్రి : వేవివిచేసనంటివి, మూడు వేలతోనే పోనిచ్చావేమి?

ము : మీ పప్పు చిమిడిందా. మూడు సంచులు చాలవూ? ఇంకా కొస్త నొక్కితే యింకొకసంచి రాల్తుంది కాని యేదో అనుకున్న ప్రకారం పోనియ్యండి. పంతులు వెనుకకు జారుతున్నాడు చూచారా.

శాస్త్రి : యేమిపంతులూ! పరారీ అవుతున్నావు?

పం : యెంత మాట అన్నారు! మీ రేదో రహస్యం మాట్లాడుతూ వుంటే నేను తగ్గాను. నా సంగతి యేమంటారు?

శాస్త్రి : రా అన్నీ వాకమాశే పైస లవుతవి.

అందరూ పంతులుగారి యింటికి పోయి కూర్చున్నారు.

పం : నా సంగతి యేమిటి?

ము : నీకు అయిదోసంచి వుందిగా.

పం : నాకు మళ్ళీ వేరేనా?

ము : వేరే యేమిటి. అన్నీ వాక పెట్టెలోవే.

పం : మునసబు యికనైనా దస్కతు పెడతాడా ?

ము : తే కలం. రైలు నడిచినట్టు నడుస్తుంది కరణమూ! నీవు దస్కతువేసి తక్కినవాండ్లవి నిషానీలు పెట్టు.

శాస్త్రి : వాండ్లు నిషానీదాన్లేనా?

పం : కామని తగాదాకువస్తే చూతాం. యిప్పుడు వాండ్లకోసం యెవరు పోతారు?

శాస్త్రి : కొంప తీసేవు.

పం : మాట వరుసకన్నా, నాకు మట్టుకు భయంగానా?

అంతా వెళ్ళిపోయినారు. పంతులులేచి దిడ్డివాకిట చౌదరయ్య యింట్లోకి వచ్చి అబ్బా అని తూర్పు యింట్లో కూలబడి అటు శవాన్నీ, యిటు పోలీసులనూ సాగకోలివచ్చా, అయిదు సంచులతో యాపత్తూ పూర్తి అయింది.

చౌ : (లోపలనుంచి) నే లేచి రావచ్చునా?

పం : నిరభ్యంతరంగా రావచ్చు.

బావిలో పక్షవాడివలె వొళ్ళంతా పాలిపోయి దిగచెమటలతో దూది పింజలు దులుపుకుంటూ పైటికి వచ్చాడు.

ల : కండ్ల నీళ్ళు పెట్టుకొని—ఇప్పటికి అదృష్టవంతులమే. గట్టున పడవేశావు.

సం : బావా! యిక నీవు స్నానానికిలే. నేను శవాన్ని చూశాను. పైగా మాలస్పర్శ తగిలినట్లున్నది. జంధ్యాలు వేసుకొని భోజనం చెయ్యాలె, మజ్జిగ బొట్టు యివ్వేళ పోయించుక పోలేదు గావాలె.

ల : అక్కలక్ష్మిచేత పంపిస్తా పో. వీధి వాకిలి తీయవచ్చునా?

పం : అన్నట్టు కొంచెం ఆపండి. వాండ్లు శవాన్ని వూరేగింపు జేసుకుంటారట. అల్లపు ముంతా కొడుకులు. కొందరు రాళ్ళు వేస్తారేమో. వెంకటయ్యను దిడ్డివాకిట లోపలికి పంపిస్తా. ఖననమై అంతా పోయేవరకు తలుపు తీయవద్దు.

వెంకటయ్య యామై గజాలస్థలం హద్దుపెట్టాడు. శవాన్ని గంధమూ, పూలూ, బుక్కాయీ చల్లుతూ మేళ తాళాలతో వూరేగింపు జేశారు. చాలామంది కొత్తగుడ్డలు తెచ్చి కప్పారు. పూలపందిరు వేశారు. యిండ్లదగ్గర వార్లు పోశారు. నడివీధులలో ఖర్గాలు చదివి వీరంగాలు వేశారు. అన్ని కులాల కూలీలు తలాకాసేపు శవాన్ని బట్టారు. వేదాంతం కోటమ్మ గురుపుత్రుడని నమస్కారం పెట్టింది. మూడు ఝాములప్పుడు శవరత్నాన్ని భూస్థాపితంజేసి అందరూ ధర్మమట్టి జల్లి వెళ్ళిపోయినారు.

ద్వితీయ భాగము

1. పుట్టినిల్లు

రామానాయుడు నరసరావుపేటదగ్గర దిగి గుఱ్ఱపుబండి జేసుకొని నాదెండ్ల వెళ్ళాడు. చంద్రవీధిలో ఉన్న మేడదగ్గర బండి దిగి యెత్తయిన గచ్చుమెట్లెక్కి లోపలికి పోయినాడు. ముంగిట ఎఱ్ఱని పీకె కుడిచేతిలో పెట్టుకొని ఎడమచేతితో తాషాబండి లాగుతూ పొంకమైన పిరుదులమీద బంగారు చిరుగజ్జెలు కిణికిణిశబ్దముల రవళితో విరాజిల్లుతుండ మెడకు హనుమంతునిళ్ళా, చేతుల ఎఱ్ఱరాళ్ళవస్తులా, కాళ్ళకు గజ్జెలకడియాలా వేషమమరియుండే దివ్యదిగంబరాకారుఁడగు నొక కిశోర చక్రవర్తి నేత్ర పర్వంగా వెలుగుచూపులు చిగుర్చుతూ "అమ్మా! అప్ప వచ్చా" డని కేక వేసి తాషారవమును అడుగు దమ్ముల గునగుననడకలతో లయించి, మేళ వింపుతూ , పరుగెత్తివచ్చి తండ్రి కాళ్ళను కౌగలించుకొని పాలపండ్ల లావణ్యమూ, చిరునగవుల ధావళ్యమూ, ముక్కుపై నీలిమా, బుగ్గల అరుణిమా సమ్మ్యోకొని పున్నమచందురుం దులకించే మోముటందము అతిశయింప తలయెత్తి తండ్రిమోమును దిలకించగా నాయని కందోవలు వికసించి మోము చందురుడు హసింప బింబ ప్రతిబింబభావ మొనగూడింది. రామానాయుడు తన వేలుగొనలతో బుగ్గలు పుణికి చిన్న పెదవులు చెణికాడు.

పిల్లవాడు : అప్పా! చినమామయ్య నాకు తాషాబండీ, పీకే కొన్నాడు, మనవూరికి తీసుకుపోదాం.

రామా : అట్లాగే పద.

పిల్ల : ఎప్పుడు పోదాం?

రామా : రేపు.

మేడమీదనుంచి : అమ్మా! మీ అల్లుడుగారు వచ్చారట—అబ్బాయి కేకవేస్తున్నాడు.

అనంతమ్మ : కాళ్ళకు నీళ్ళు దెచ్చి—కడుక్కోండి—అంతా బాగా వున్నారా ? సాహూ! మీ నాయనను నడిపించుకొని వస్తూ ఉన్నావా ?

సాహు : రేపు నా బం డెక్కి పోతాం. యేమప్పా! మనకు ఇంకో బండెందుకు?

రామా : ఈ బండేనా? విరిగిపోతేనో?

సాహు : ఇంతమాత్రానికే విరుగుతుందా? నిన్న మూడు రాళ్ళు మోసింది.

రామా : యెంత రాళ్ళు?

సాహు : పెద్దవే. గోలుగుండ్లకంటే గూడ పెద్దవే.

అనంతమ్మ పకపక నవ్వింది.

రామానాయుడు కాళ్ళు కడుక్కొని వచ్చి బల్ల మీద కూర్చున్నాడు. సాహు బల్ల మీద బండి పెట్టి, తండ్రి తొడలమీద వెల్లకిల పండుకొని పీకె నోట్లోబెట్టి "అప్పా! నీ చేతవుతుందేమో వూదు, చూతాం."

రామానాయుడు పీకె నోట్లో పెట్టుకొనేవరకు రంధ్రంగూడా లోపలికి బోయి ఊదుడుబడలేదు.

సాహు : నీచేతగాదు, నే ఊత్తా తెమ్మని చెవులు గింగురు మనేట ట్టుగా ఊది గర్వంతో తండ్రి వంక జూచాడు.

రామా : అప్పా! ఎంత బాగా ఊదావురా!

సాహు : నాకు ఎవరూ నేర్పలా. నేనే నేర్చుకున్నా, నీకు నేర్పుతా పట్టు. బొక్కంతా నోట్లో పెట్టుకోకుండా ఊదు.

రామానాయుడు ఈసారి బాగా ఊదాడు.

సాహు : అంతే. అమ్మమ్మా! మా అప్పకు కూడా వచ్చింది.

మేడ మెట్లమీది నుంచి మెట్టెల కాళ్ళ చప్పుడు వినపడ్డది. కమలమ్మ వూరికిపోదామని అభ్యగనం జేసింది. నగలు పెట్టుకోలేదు. వెంట్రుకలు తడి ఆరలేదు. తొందరగా పెద్ద కీలుగంటు వేసుకున్నది. సహజమైన తెల్లని యెరుపునకు స్నానం చేవ యెక్కించింది. యింకా బొట్టు పెట్టుకోలేదు. కళంకమనేమిషతో చంద్రుడు పోటీకివస్తాడని భయంగావాలె, లేకపోవడం

చేతనే వొకవన్నె చంద్రునికంటే వాసిగనున్నది. తల దువ్వకపోవడంచేత ముంగురులు చెలరేగి కారుమబ్బులవలె ముఖచంద్రుని కప్పుతున్నవి. వొక్క ముఖానికే కమలసామ్యమేమి? వొడలంతా కమలమే. కనుబొమ్మలు వంపులై వాలి వొంపొంటించెరసి గిరిదిగి సాముద్రికులకు కొంచమనుమానమూ, రసికుల కానందమూ గలిగిస్తున్నవి. కన్నులు చేడిపమీలవలె సంచరిస్తున్నవి. సీల బిగిసిన తెలిరాలముక్కు పుడక తెలుపులో చాయజూపడానికోయన మెరుస్తున్నది. తామరతూడును తెలిదమ్మల దొదివినట్లు చలువజేసిన సన్నని తెల్లచీర గట్టుకొని వోరెములుపీసిన మల్లరవికె పిక్కటి బిర్లుగా తొడుక్కొన్నది. చేతులకు చెరివొక బిళ్ళరిగాజుమాత్ర మున్నవి. కాని మోటనీ కాళ్ళకు నగలు మానివేసింది. కాన్పు మెడం గావడంచేత కొంచం వొళ్ళువచ్చినా ముఖాన నవకమూ, శరీరంలో జిగివీ తగ్గలేదు.

కమలమ్మ : మీరు నిన్ననే వస్తారనుకొన్నాం. మీ అబ్బాయి బండి కూడా సిద్ధంచేసి అట్టేపెట్టాడు.

రామా : తాషాబండేనా?

అనం : అదే. మగపిల్లలు యిద్దరూ మొన్న బడిసెలవులకు ఇంటికి వచ్చి పెండ్లి౦డ్లని అత్తవారిండ్లకు పోయినారు. మీ మామగారు యెల్లుండి వస్తారు. మీరు చేస్తవారం పోగూడదా?

రామా : రేప్సాయంత్రం స్టేషన్‌వగ్గరకు బండికూడా పంపమన్నా. పోవలసిందే.

అనం : బండివస్తే తిరిగిపోతుంది. రాకరాక వచ్చారు. మధ్య మూడురోజులేగా యెడం?

రామా : సరే చూతాం.

కమలమ్మ : మెత్తబడ్డారులే. మేము పొయ్యేలోగా అబ్బాయిలు కూడా వస్తే బాగుండు.

రామా : వాళ్ళ అత్తవారిండ్లలో వా ళ్ళుండనక్కరలేదా?

కమ : రాముడు మొన్ననేగా సంవత్సరంవెళ్లుచేశ పోయివచ్చాడు.

అనం : యెండనుబడి వచ్చారు. స్నానానికి నీళ్ళదోడు.

కమ : అబ్బా! నేను తోడలేనమ్మా—నీవు తోడుదు.

రామా : ఆడవాండ్లు పుట్టింటికి వస్తే మగవాండ్లమీద గౌరత పోతుంది.

కమ : యేమిపోయిందేమిప్పుడు?

రామా : పాపం పెద్దదాన్ని ఆమెను తోడమంటా వెందుకు?

కమ : ఆమె పెద్దదయితే నేను చిన్నదాన్ని.

రామా : అవును, చిన్నఅమ్మాయివి.

అనం : చిన్నదిగాక పెద్దదా? మాపిల్ల మాకు చిన్నదే. నేను తోడుతాలెండి. అంగవస్త్రం కావాలేమో చూచి యియ్యి. అదీ వారినే చూచుకోమంటావా?

రామా : అనేటట్టుగానే వున్నది.

కమ : తప్పా యేమి ?

రామా : ఇక్కడ వున్నరోజులలో యేతప్పులూ లేవు. యీ ధోవతి తడుపుతాలే.

కమ : మాలమ్మ గనుక నన్ను కూచోపెట్టి పనిజేస్తుంది. వాకమ్మ గన్న బిడ్డమీద మీ కెందుకు జాలివుంటుంది?

రామ : ఆమెను కూచోపెట్టి పనిజేయడంబోయి నిన్ను కూచోపెట్టి ఆమె పనిజేయవలెనా?

కమ : ఆమెను కూచోపెట్టవలసి వచ్చినప్పుడు కూచోపెడతాం. యిప్పుడు వూరక అన్నంపెడతామా?

అనం : నా కెవ్వరూ వూరికే కూర్చోపెట్టి పెట్టవద్దు. చాకిరీ చేయించుకొనే పెట్టండి. రెండుజాములు కావచ్చింది లెండి.

రామానాయుడు స్నానానికి లేచాడు. సాహు పీకెపాడుతూ వాకిట్లో తాషాబండి యీడ్చుకుంటున్నాడు.

అనం : కమలం! వారు భోజనానికి వచ్చారు. పిల్లవాడు రాడా?

కమ : వారిదగ్గర అలవాటులేదు. నాదగ్గర కూర్చుంటాడులే.

అనం : వారు లేచేదాకా మేడమీదకు పోబోకు. ఏదైనా అందిస్తువు గాని.

కమ : నిమిషం వూరుకోనీయవుగదే. యీ బల్లమీద పడుకుంటున్నా, కావలిస్తే పిలువు.

అనం : యేమి కష్టపడుతున్నావే పనిచేయలేక. అక్కడా యింతేనా,

కమ : తల్లే వూరుకోనీకపోతే అత్తవారు వూరుకోనిస్తారూ? నేల బెట్టి కాల రాస్తారు.

రామా : ఇంతేనా ఫిర్యాదులు? ఇంకేమైన వున్నవా? మా అమ్మ యెవటివాండ్లకు పనే చెప్పదు.

కమ : చెయ్యని వాండ్లకు చెప్పదు. మా తోడి కోడలికీ జెప్పదా?

రామా : ఆమె చెప్పకుండానే చేస్తుంది.

కమ : సరే. నేనే చెయ్యనిదాన్ని, అటూ యిటూ కూడా లక్షాధికార్లయితే నే చాకిరెందుకు జెయ్యాలె?

అనం : వారి భోజనమయింది. తాంబూలమిచ్చి పిల్లవాడిని తీసుకొనిరా.

కమ : ఆయన షికార్లు గొడుకుంటాడు. సాహూ! అన్నం తిందువుగానిరా?

సాహూ : పోవే, యెప్పుడూ అన్న మన్న మంటావు.

కమ : వొక్కపూటైనా సాగనీయకుండా అన్నానికి రావు గదా. నీకు దెబ్బలు తగులుతవి. యిటురా.

సాహూ : అమ్మమ్మా—చూడవే—యెప్పుడూ దెబ్బలు తగులుతవి, దెబ్బలు తగులుతవి అంటుంది.

అనం : ఎవరా అనేది?

సాహూ : ఇంకెవరూ? యీ కమలమ్మగారు.

అనం : యెందుకే వాడికి దెబ్బలు. పొన్నెమ్మలాగ అన్నానికి వస్తేనూ.

సాహూ : చూడు, తానింకా రాలేదు. నాకు దెబ్బలు తగులుతవట.

కమ : ఈవేళ వచ్చావు లేవోయ్. నా మీద నేరం పెట్టడానికి.

సాహూ : నేను వేరే కూర్చుంటా.

కమ : ఇంకా యెంత సేపయ్యా నీ సాధింపు. నా దగ్గర గూర్చో.

అనం : వాడు వేరే కూర్చుంటాడట, కూర్చోనియ్యి.

కమ : వాడు వేరే కూర్చుంచే నాకు తిన్నట్టుండదు. మా నాయన అలిగాడమ్మా, అలిగావా?

సాహూ : అలిగా.

కమ : మా నాన్న రావే.

సాహూ బుద్ధమూతి పెట్టుకొని దగ్గరకు వచ్చాడు. తల్లి దగ్గరకు లాక్కొని ముద్దుపెట్టుకొని తొడమీద కూర్చోపెట్టుకున్నది.

సాహూ : నాకు అప్ప పీట వెయ్యి.

కమ : పెద్ద పీట తీసుకురావమ్మా మా నాయనకు.

సాహూ : పెద్దపీట మీదికి దుమికి కూర్చున్నాడు.

కమ : నీ కేమి గలిపేది?

సాహూ : పప్పుగలుపు, నెయ్యి నా చేతుకో వెయ్యి.

కమ : ఊఁ, యిక కలుపుకో, కారిపోతున్నది.

సాహూ : ఇంకా.

కమ : ఊఁ ఇక కానీ.

సాహూ : ముచ్చికి ముమ్మాటు.

కమ : నచ్చికి నాలుగుమాట్లో. ఊఁ సరేనా?

సాహూ అన్నం దింటూన్నాడు. కమలమ్మ పిల్లవాడి అన్నం పోగు జేస్తూ కూర్చున్నది.

అనం : నీవు కలుపుకోవేమే?

కమ : వాడి కడుపు నిండనియ్యి. నాకు తొందరేమి వచ్చింది?

అనం : వాడికి కలిపి పెడితివిగా.

కమ : నా ధోరణిలో నే వుంచే యే బల్లినో చూస్తూ కూర్చుంటాడు.

ఎవరో వచ్చి—యేమమ్మో యని పిల్చారు.

అనం : అదుగో నీసావాసగత్తె. నీవు వచ్చావని చెప్పారు గాఁబోలె వచ్చింది.

క : నా సావాసగత్తెవరూ?

కో : ఎవరనేకాడికి వచ్చింకే? నేను లింగబజ్జివారి కోటమ్మను.

క : నీవటోయి—ఎప్పుడు వచ్చావ్? అరుగుమీద కూర్చో.

కో : ఇంతకు ముందుగానే, నీవు వచ్చావంటే ప్రాణం లేచి వచ్చింది. నీ కోసం బండి వచ్చిందని విని కండ్లయినా చూసి పోదామని వచ్చా.

క : గురువారం పోతాం. ఈ మూడురోజులూ మస్తుగా గవ్వలాడు కుంటాం. కావచ్చింది వస్తున్నా.

కో : తొందరేమీ లేదులే. నిదానంగా కానియ్యి.

కమలమ్మ చెయ్యి కడుక్కొని మూతి తుడుచుకుంటూ వచ్చింది.

క : ఎన్నాళ్ళ కెన్నాళ్ళకు చూసుకున్నాం.

కో : ఎన్నాళ్ళుగాకేమి! నీ కొమారుడి పుటకలకేగా. బొందిలో ప్రాణా లుంటే ఎప్పటికైనా చూసుకుంటాం. మా చిన్నక్కయ్య కాలం చేసిందిగా. అంతా పది నెల్లు కాలేదు.

క : అయ్యో పాపం! కలుపుగోలుతనం గల మనిషి, ఏమయినా పిల్లలా ?

కో : తొలినా, మలినా పూరకనేపోయె. తల్లి దావున మట్టుకున్నాడు. వాడికీ యెప్పుడూ గోరాలు, యీనేనా నీ కొమారుడు ? పే రేమి పెట్టారు ?

క : ఈయనే, సహదేవరావు. తగువుల చక్రవర్తి. నీ కేమయినా పిల్లలా ?

కో : చెంపన చెయ్యి పెట్టుకొని—ఏమో పొదినా, నా కాపురమంతా చీకాకుగా ఉంది. ఆయనకు ఇల్లూ, వాకిలీ బట్టవు. ఎవతినో పెట్టుకొని పేట లోనే పడివుంటాడు. గంపంత సంసారం. ముసలాయన దేనికని పాకులాడు తాడు? యిక సంతానసంగతి అడిగినట్టే వుంది. ఇప్పటికి మూడు ముక్క లయినవి, మళ్ళా తీసికొని వచ్చారు. నాకు యేమీ వొంట్లో వుసురులేదు. కోక పెట్టుకొన్నాను. యెన్నో అయినవి. నా సొద చెపితే తీరేదికాదు. మీ వూళ్ళో సంగతులు జెప్పు.

క : యింతవరకు బాగానే వున్నాయమ్మ. అనంతమ్మా! నీ అల్లు డెవరినైనా పెట్టుకొన్నాడా?

అ : ఆయనన్నే అడగలేక పోయినాపూ, నా కూతురుని పెట్టుకున్నాడు.

క : పెట్టుకున్నాడూ నీ కూతురిని—ఆ మాట అనకుమా.

కో : ఆయన వేదకుడు. అటువంటి గుణాలులేవు. వారి నెవ యింకా నిన్ననవచ్చు.

అ : ఎవడో మీ జీతగాడులా గున్నాడు. అటుదోయి చూడు.

రామానాయుడు మేడమీదనుండి చూచి దిగివచ్చి—యెందుకురా వచ్చావు?

జీత : వెంకటయ్యగారు ఉత్తరమిచ్చారు.

రా : వెంకటయ్య గారెందుకు యిచ్చారు? అంతా బాగా వున్నారా?

జీ : అన్నీ అందులోనే వుంటవి, చూడండి.

రామానాయుడు వేళ్ళు వణుకుతూ వుత్తరం చదివి జారవిడిచి, బల్ల మీద కూలబడ్డాడు.

క : ఉత్తరంలో సంగతు లేమిటీ?

రా : ఏమున్నది! దాసును మా నాయన కొడితే చచ్చాడట—అయ్యో దాసూ, అయ్యో సంగడూ!

క : అయ్యో—అయ్యో—యెంతపని జరిగింది?

అ : దాసెవరే?

క : మా జీతగాడమ్మా. వాడు జీతగాడపే. రుషే వాడూ. సమస్తం దిద్దేవాడే. వొక్కనలుసు నేణా పోసిచ్చేవాడు గాదమ్మా! యింటివాండ్ల కుందిటమ్మా అంత శ్రద్ధా! యేమి తెలివే! ఆయన కొట్టడ మేమిటి? వీడు చావడ మేమిటి! అంతా మాయగా వుంది. పెళ్లెవరె ఆ చూపులా, వాడూ కండ్లలో మెదులుతున్నాడమ్మా!

అ : ఆయనను పట్టుకున్నారా?

రా : అవన్నీ వ్రాయలేదు. వాడి నడగండి.

క : యేమిరా వెంకడూ? సంగతులన్నీ జెప్పు.

వె : వొకటే సంగతి. అందరికీ బోధచేస్తున్నాడని కోపం వచ్చి వొకపెట్టు బెట్టేవరకు నసాళం బిగిలి కింపడిపోయినాడు. కాసేపటికి వూపిరి బోయింది. పైటాలకల్లా పోలీసునాటు దిగేవరకు ఊరంతా దద్దరిల్లి పోయింది. పంతులు అయిదు సంచులతో అంతా మాపుచేశాడు. శవాన్ని పట్టిగూడా జేశారు. పంతులు యీ సంగతి యెక్కడా అనవద్దన్నాడు.

రామానాయుడు : లేచే మేడమీదికి బోతూ—నే నిప్పుడే ఊరికివెళ్లతా. గుర్రపువాణ్ణి బండిగట్టమను.

క : నేనూ వస్తా.

రా : నీయిష్టం.

అ : పరే వెళ్లూ, వుండమనడానికి నోరు వచ్చేటట్టుందా?

క : కోటమ్మా! వెళ్లతానోయి.

కో : వెళ్ళండమ్మా, చూడడంపట్టుకైనా తటస్థించింది.

రామానాయుడు మేడమీదికి బోయి ఉత్తరం మళ్ళీ చదువుకొని "నా సంగడూ, నన్ను విడిచిపెట్టి వుండలేనంటివే. నన్ను వదిలిపెట్టి పోయినావేమీ! నీకు అన్నీ తెలుసు. స్టేషనువద్ధర నీ వన్నావు. నా కిప్పు డర్ధమవుతున్నది. నాతో చెప్పకుండా నన్ను మోసంజేసి పోయినావు. చేశావు మోసం.

"అయ్యో—యెంతమాటన్నా! సంగడా మోసంజేయడం? ఓ చౌద రయ్యా! సంగణ్ని చంపినవాడివి నన్నుగూడా జంపరాదూ? మా యిద్దరికీ యేమిభేదమున్నది? గంగిగోవును జంపావేమయ్యా? సంగడూ! నేను రానా నీతోటి? నాకేమీ దారి చెప్పలేదేమి? నీవాటున పనిచేదామనుకున్నానే, నన్నే పెద్దవాణ్ని జేశావూ?"

సామాను వేశాడని కేక వినబడ్డది. ముగ్గురూ బండెక్కి బయలు దేరారు.

2. గుయ్యారం

ముగ్గురూ హుటాహుటీ నరసరావుపేట వచ్చి రైలెక్కి రెండు గడ యలపొద్దుకల్లా యింటికి జేరారు. రామానాయుడు బండిపెగాడు. సంగదాసు

గదివంక చూడడానికి మనసు గొల్పలేదు. ఇల్లు యిల్లుగా గన్పడలేదు. గుయ్యారంలోకి పోయినట్టుగా తోచింది, అతని అలోలనేత్రములూ, సల చని శరీరము, కత్తిరింపుజుట్టూ, ముఖకవళికలూ మంగళాపురం వచ్చి నప్పటినుంచీ దృష్టికి రావడంలేదు. అతని భౌతికమూర్తి మానసపథం నుండి అంతర్థానమైంది. అతని సౌశీల్యం, పవిత్రభావాలూ, ఉన్నతావ ర్శాలూ, కరువుగట్టి పోతపోసి మూర్తీభవింపచేసినట్లు మానసగోచర మవుతున్నవి: ఆ మూర్తియందు మనసు విలీనమైంది. తాదాత్మ్యభావం బొందింది. రామానాయుడు రామానాయుడు కాడు.

కమలమ్మా, పిల్లవాడూ భవంతిలోనికి పోయినారు. లక్ష్మమ్మ వలవలయేడ్చింది.

క : కండ్ల నీళ్ళుపెట్టుకొని—చెడురోజులువస్తే అన్నీ అట్లా తటస్త మవుతవి. యిప్పటి కింకా అదృష్టవంతులమే. అంగా పనిసిపోయినట్టేనా?

ల : పోయినట్టే అనుకుంటాను. ఆవేళ వున్న వునిక్కి ప్రసంగాన్ని మళ్ళా కండ్ల చూస్తాననుకోలేదు. ఆ మాట తలుచుకుంటే యిప్పుడుగూడా నా వొళ్ళు జలదరిస్తున్నది. అరక్తప్రవాహం జూసి అంబరిజనమంతా కంపరమెత్తి కర్రలు గీసుకొని యింటిమీది కెగబడ్డారు—నే నప్పుడే గడపలోకి పోయినాను. వొక్కక్షణంలో లోపలికి తోసుకొని వచ్చేవాంస్లే. నా కేమీతోచక ఆ వేళకు యేమి బుద్ధిపుట్టిందో, కొట్టంలోనే వున్నా డనే వరకు, అట్టె కొట్టంలోకి పరుగెత్తారు. నేను తటాలున తలుపువేసి గడియ బిగించి యేమిజేస్తారో చూదామని నిలుచుండేవరకు గుంపంతా మళ్ళీవచ్చి తలుపు తన్నడం ప్రారంభించారు, పూర్వోత్తరపు తలుపుగనుక కదలలేదు, ఆ కంపరంమీద వాండ్లకు తోచలేదుగాని దిడ్డితలుపు వొక్కతన్ను కెగిరిపోయేది. తలుపురాకపోయేవరకు జనమంతా మునసబింటికీ, మాల పల్లెకూ పరుగెత్తారు. పెద్దవాడు పొలంపోయి రాలేదు. యెవరు కబురం పింనారోగాని వచ్చి జనాన్నంతా కాళ్లావేళ్లాబడి సర్దుకున్నాడట. కార్యం వల్లపప్పి అవమానం జరిగేటట్టుగావుంటే వురిపెట్టుకుంటానని ముసలాయన గూర్చున్నాడు. పంతులుకోసం అక్కలక్ష్మిని పొమ్మంటే తనను చంపుతా రంటుంది. అయనను దిడ్డివాకిట రమ్మనిచెప్పి యెక్కడైనా దాక్కొమని

దానిని పంపించా. కొండవాలె ఆయన వచ్చి ఆదుకోబట్టి మా బజావు దక్కింది. యేదో తంత్రంజేసి మెవళ్ళమాట వాండ్లకు జెప్పి సానుకూలి పరిచారు. అప్పుడు మేము మళ్ళీ నరలోకంలో బడ్డాం.

క : అసలు దీనికి కారణమేమిటి?

ల : యేమిటంటే గ్రహచారం. ఆ చచ్చినవాడూ, మనపిల్లవాడూ యెక్కడనో కలిసితిన్నారని మునసబు అల్లరి బెట్టాడు, దానికితోడు యీ కూలివాండ్ల సమ్మెలు. ఆఘోష మనకు వద్దని నోరు నెత్తినగట్టుకొని మొత్తుకుంటే యీయన విన్నాడా? యిప్పుడు యిరవైపుట్ల జొన్నలూ నేల గలవడానికి సిద్ధంగా వున్నవి. ఆ తాగుబోతు వెంగన్నకు చచ్చినవాడిమీద గుర్రు. తేపా వచ్చి యీయనతో గుడుగుళ్ళాడి లేనిపోని పుర్రేపనలు బెట్టాడు. ఈయనకు కోపంవస్తే మంచీ చెడ్డా తెలియవు—కాలం కర్మం వొనగూడినవి. అన్నిటికీ అదే కారణం.

క : తల్లిదండ్రులు మళ్ళీ వ్యవహారం తిరగదోడరుగదా.

ల : రామ, రామ. వాళ్ళ ననడం పాపం. వాండ్ల నోట వొక్క దురుసుమాట రాలేదు. తమ కడుపునొద తమకువచ్చ రెండోటోలి వాండ్లు బెట్టుకోలేదు. వాండ్లు కేటిస్తే వ్యవహారం బెసికేదే. వాండ్లయోగ్యతకు జెపుతాను; పంతులు యేదైనా ముట్టజెపుతానంటే ససేమిరా అన్నారట. నడిమింటివాండ్లు అయిదు వేలు కాజేశారుగాని, వాండ్లు డబ్బు విషంగా జూశారు. మాలక్ష్మి రాత్రింబవళ్ళూ "సంగడూ" అనేమాటవచ్చ రెండో స్మరణలేదట. పరుగై శల్యావశిష్టంగా వున్నదని చెప్పారు. నేనూ మొదట మూడనుభవించాను. కడుపుదుఃఖంతో సమానమైంచి మరొకటి లేదు. అందులో లోకమంతా అలమరిగిసవిడ్డ. వొకమాటు చూసివస్తా మంటే ఆయన అలుసౌతుంది వద్దంటాడు. దినమైనతరువాత పోదామని వూరు కున్నా.

క : మామగా రెక్కడ వున్నారు?

ల : గదిలోవున్నాడు పద. అబ్బాయీ, కమలమ్మా వచ్చారు. కూరుకుబట్టిందా?

చౌదరయ్య : ముసుగుదీసి—వచ్చారమ్మా—యీస్థితిలో వున్నాం. (అని కండ్ల నీళ్ళు బెట్టుకున్నాడు.)

క : ఇంకా అదృష్టవంతులం. మర్యాదకు భంగంలేకుండా పోయింది.

చౌ : ఆయన యేడీ?

ల : అబ్బాయా?—దిగులుపడి మేడమీద గూర్చున్నాడు.

చౌ : ఆ దిగులుపడడం నాకోసంగాదు, మాలవాడికోసం.

ల : యెన్నటికీ నీపుల్ల విరుపుమాటలు పోకపోయెగదా. పులికైనా బిడ్డమీదప్రేమ వుంటుందిగాని నీకు లేదు.

చౌ : అది నా జననకాల విశేషం. మీరంతా మంచివాండ్లు గదా! యేదో అఘాయత్తంజేసుకొని దాటిపోయినట్లయితే మీకు డబ్బుగూడా మిగిలేది:

ల : యేమి టామాటలు ? వాడు మనిషిపోంగనే యెండలోబడి పరుగెత్తుకొని వస్తే,

క : వారిమనస్సుకేదో కష్టందోచి అన్నారు. అంతట పోనియ్యండి.

చౌదరయ్య ముసుగుబెట్టుకున్నాడు. లక్ష్మమ్మా, కమలమ్మా గది బైటికి వచ్చారు.

ల : నీవు పైకిపోయి అబ్బాయిని వచ్చి చూడమను.

క : మేడమీదికి బోయి—యిక్కడకువచ్చి కూర్చున్నారేమి ? మీ నాయనగారిని వోదార్చండి. ఆయనకు మనసు సరిగా లేదు. ఆయనతో కారుద్దాలు మాట్లాడక సౌమ్యంగా మాట్లాడిరండి.

రా : యేమన్నా రేమిటి?

క : యేమీలేదు. మీరు కనపడలే దనుకున్నారు.

రామానాయుడు మెల్లగా లేచి గదిలోకి బోయి నాయనా అని పిలిచాడు.

చౌ : వచ్చావా నాయనా!—నాగతి యిట్లా అయింది. దిగులుపడి కూర్చున్నా,

రా : కర్మఫలం అనుభవించక తప్పదు.

తత్వం : గట్టిగా తనపూర్వకర్మ మెప్పటికైన
కట్టికుడుపకపోదు కాశీలోనైనా.
శివా—దిగులుపడుపేకాని తిరునా వెతలు.

మీరు దిగులుపడి ప్రయోజనంలేదు. రానున్నది రాక మానదు.

చౌ : యిట్లా నన్ను ఆనుకొని కూర్చో. (అని కావలించుకొని పెద్ద పెట్టున యేడ్చాడు.)

రామానాయుడు హృదయం నీరైంది. తాను చదివిన తత్త్వం తనకే పనికిరాలేదు. తండ్రిని కావలించుకొని ఆయనకంటె యెక్కువగా యేడవడం సాగించాడు. ఉభయులూ రోదనం జేయడంతప్ప మరి మాట్లాడ లేదు.

చౌ : నాయనా! యెండలోబడి వచ్చావూ? మన కన్నీ కష్టపు రోజులు వచ్చినవి. తలనొప్పి వచ్చేను. కాసేపు మేడ మీదికి బోయి పడుకో.

రామానాయుడు లేచి నిలువబడి పోలేక వెనుకకు మళ్ళి తండ్రి ముసుగు పెట్టుకోవడంచేత వెళ్ళిపోయినాడు. రోదనంచేత అలిసి నిట్టూర్పు విడిచి "యేమిటీ చిత్రం! కమలం జెప్పినదాన్నిబట్టి ఆయన చాలాకోపంగా వున్నాడనుకున్నా. నే నెంతో శాంతంగా తత్త్వోపదేశం జేస్తిని. ఆయన అవస్థలో వున్నప్పటికీ నాకు మనస్సు చలించలేదు. నన్ను చూడంగనే నాకంటె ముందుగా ఆయనకు దుఃఖం యెందుకు వచ్చింది? ఆయన దుఃఖం నాలో జాలిని యెందుకు ప్రేరేపించింది? మా ఉభయుల హృదయాలలో సమాన స్వభావంగల దేమున్నది? వొక దానిలో నొకటి కారుణ్యాను నేల ప్రేరేపించుకొన్నవి? జ్ఞానం నిలకడనీటి వంటిది. భావాలు ప్రవాహ తుల్యాలు. జ్ఞానాన్ని భావవేగం నిమిషంలో చలింపజేసింది. అయితే జ్ఞానంలో మాత్రం వేగంలేదా? లేకపోతే యెందుకు చలిస్తుంది? జ్ఞానంలో వేగం స్తంభించి వున్నది. రసస్వరూపాలైన భావాలే స్తంభించి జ్ఞాన రూపకంగా వుంటవి. అంతా రసస్వరూపమే. రసస్వరూపమే రాముడు. అందుచేతనే సర్వాన్ని చిత్రవిచిత్రంగా లీలా స్వరూపుడై రంజింప జేస్తున్నాడు.

కీర్తన

"అంతా రామమయం—బీ జగ-మంతా రామమయం,
అంతరంగమున ఆత్మారాము డ—నంత రూపముల వింతలు
సల్పగ. అం"

రామానాయుడు మేడమీదకుబోయి పడక కుర్చీలో కూర్చొని యోచన చేయవలెనని ప్రయత్నం జేశాడు. శరీరం అలిసిపోయింది. కొంచెం ప్రోద్బలం జేశాడు. సాగలేదు, సుట్టగిలబడ్డది. రెప్పలమీద కొండలు పెట్టినట్టు బరువై కూరుకొని పోతున్నవి. శ్వాసవప్ప మరివొక చలనం లేదు.

పంతులు పరక తలగుడ్డ జుట్టికొని పొడుగాటి పెదురుకర్రను గుప్పిట బట్టికొని కిర్రుచెప్పులతో భవంతిలోకి వచ్చాడు. లక్ష్మమ్మ యెదురుగావచ్చి "తమ్ముడూ! ప్రయాణమై వచ్చావా, పాలెం పోతున్నావా?"

పం : పోయే వస్తున్నా. దావ యేమి చేస్తున్నాడు?

ల : పంతులు వచ్చాడు. కాసేపు బయటపచ్చి కూర్చుంటావా?

చౌ : ఆ బల్ల ఇటులాగి లోపలికి రమ్మను - పంతులుగారూ ! కూర్చోండి. ఏంజేసి వచ్చారు?

పం : వ్యవహారం గడుసుగానే వున్నది. చిన్నపరెడ్డి నయానా భయానా జెప్పినా కూలీలు మంగళాపురం పొలిమేరమీదికి రామంటున్నారు. యెవడైనా వొకడు మొగిసినా బలిజ శేషయ్య తిరగగీస్తున్నాడు.

చౌ : అక్కడికి వీ డెందుకు బోయినాడు?

పం : యిప్పుడు వాడి కదేపని. మాలపల్లెకు వీరదాసూ, ఊళ్లోకి శేషయ్యా యేజంట్లుగా యేర్పడ్డారు. కూలీలంతా దామాయిషీగా వాండ్లిద్దరి కూలి భరించుకొంటున్నారు. చిన్నపరెడ్డి శేషయ్యను పిలిపించి అడిగితే మొబాదలాగా అయిదు రోజుల కూలి యిస్తే వచ్చి మన చేను కోస్తా మన్నాడు.

చౌ : ఊళ్ళో అందరి దగ్గర ఆ ప్రకారం పుచ్చుకుంటున్నారా?

పం : మనం అసామీలను సమ్మె కట్టించామట. దాని కిది జుల్మానా.

మునసబు దానికి షరీకు. మన దగ్గరకూడా ముహాదలాగా కూలి వసూలు చేయించాలెనని చూస్తున్నాడు—

చౌ : చిన్నపరెడ్డి యేమంటాడు?

పం : పదిమంది కూలీలకంటె తానెక్కువమందిని పంపలేనన్నాడు. వాండ్లు జొన్న కోసేవరకు గింజలు రాలిపోతవి. యీసారి కూలి ముందిస్తే తరువాత అందరితో పాటేనట.

చౌ : జీతగాండ్ల సంగతి యేమన్నాడు?

పం : జీతగాండ్లయినా యీ పదిమందే. ప్రస్తుతం వీండ్లతో పని జరుపుకోమన్నాడు.

చౌ : నీ అభిప్రాయ మేమిటి?

పం : అయిదురోజుల కూలి ముందిచ్చివేస్తే ప్రస్తుతం పని జరుగుతుంది. పర్యాయితీన ఆలోచించుకుందాం. పట్టుమంటే యీవేళ మనుష్యులెక్కడ దొరుకుతారు? ప్రస్తుతం గోల అణిగితే జీతగాండ్ల యిబ్బందికూడా లేకపోవచ్చు.

చౌ : ఆలోచించి నీ యిష్టం వచ్చినట్లు రాత్రికి యేర్పాటు చెయ్యి.

2. అచలబోధ

శవోత్సవం జరిగి సమాధిలో నుంచిన తరువాత రామదాసూ, మాలక్ష్మి మొదలయిన వాండ్లంతా యిండ్లకు బోయినారు. వీరదాసు భార్య ఆ పూట వంటచేసి రామదాసు మొదలైన వాండ్లకు వడ్డించి మాలక్ష్మిని యెంత బలవంతపెట్టినా యెంగిలిపడలేదు. ఎగుడు దిగుడుగా మాట్లాడడం సాగించింది.

రామదాసు పిల్లవాడికి ఆవుపాలు పోసి గురుకీర్తనలు చదువుతూ కూర్చున్నాడు. అప్పాదాసు తల్లి మరణించినప్పటినుంచి యితరులతో విశేషంగా మాట్లాడడం చాలించి పరధ్యానంగా ఉండడంచేత పశువుల కాపుకు యింకొక పిల్లవాడిని యేర్పరిచారు. సంగదాసు బలవన్మరణము చూచినప్పటినుంచీ జిజ్ఞాస బలమైంది. హిందూ సంఘంలో పంచములకుండు బాధ లిదివరకు చూస్తున్నా అంతగా మనసు కెక్కలేదు. ధూర్తుల

దుండగములకు ప్రియమైన తల్లీ, ప్రేమాస్పదుడైన బావా బలిమైంది మొదలుకొని సంగదాసు ప్రసంగాలన్నీ స్మరణకువచ్చి ప్రబోధం కలిగించి నవి. సంగదాసువలె తాను సంఘసేవ చేయవలెనని నిశ్చయ మేర్పడ్డది. సంఘసేవకు ప్రథమ సోపానంగా మరునాడు వంటచేసి అందరికీ పెట్టి క్రిందటి రోజంతా కటిక లంకనం చేసిన మాలక్ష్మిని ఆదరించి అన్నం తినిపించాడు.

అ : మామా! నే నొకమాట అడుగుతాను.

రా : అడుగూ.

అ : చిన్నబావకోసం మనం చింతించి యేమి ప్రయోజనం? ఆయన పూనుకొన్న మాహాత్కార్యాన్ని వోపినంత నెరవేర్చడమే ఆయనను గౌర వించడం. మన పల్లెలో రాములవారి దేవాలయం కట్టించే విషయం నీ యభి ప్రాయ మేమిటి?

రా : పొగాకు తాలూకూ, కోడెనమ్మిన తాలూకూ రెండు వందల రూపాయ లున్నవి. స్థలం దరఖాస్తు మంజూరు అయింది. వెంటనే మనం ప్రారంభించవచ్చు.

అ : పెద్దదినం రోజున శంకుస్థాపనచేస్తే మంచిది. ఈ డిజోన్సు కూలీలు సమాధి కట్టించడానికి సాయంత్రం సభ చేస్తారట. నిన్ను కూడా రమ్మనమని చెప్పమన్నారు. అక్కడ భజన చేయడానికి యిల్లు కట్టించి అక్కడ సంగపీఠం పెడతారట.

రా : సంగపీఠమంటే యేమి చేస్తారు?

అ : గచ్చుతో సమాధి గట్టించి దానిమీద చావడిచేసి అక్కడ భజనలూ, మతబోధ పుస్తకాలు చదవడం, చదువు చెప్పడం, కూలీల సభలు మొదలైనవి చేస్తారట. అడుగో శిలారుసాహెబు మళ్ళీ వచ్చాడు.

రా : రండి. కూర్చోండి. ఇందాకా వచ్చి వెళ్ళారట. సభ నిశ్చయమేనా?

శి : అంతా తయారవుతున్నది. అయిదారు వందల జనం పోగైనారు. శేషయ్యా, వీరదాసూ జనంకోసం పొరుగూళ్ళు పోయినారు. దగ్గర

డీళ్ళవాండ్లు అప్పుడే కొందరు వచ్చారు. చిత్ర మేమిటంటే, పాలెపు చిన్నపరెడ్డిగారు సమాధి గట్టించమని యాభై రూపాయలు పంపినారు.

రా : ఆశ్చర్యంగా వున్నదే. మీరు పెట్టుకొన్నది చాలా పెద్దయెత్తు. అది నెరవేరుతుందా?

శి : లాల్‌ఖాఁ వుంటే బాల్‌ఖాఁ అప్పుడే వస్తాడు. ఈ సాయంత్రం డబ్బు చాలా పోగుగావాలె. ఊళ్లో ఆసాములు కూడా కొంద రిస్తామంటు న్నారు. మునసబు బాగా సాయితా చేస్తాడు. సభకు వేళయింది. మీరు బయలుదేరండి.

రామ : మూడు ఝాములకే సభ ప్రారంభిస్తారా?

శి : పొరుగూళ్ళ జనం సాయంత్రమయితే ఉండరు. మీరు పెద్ద పళ్ళెందెస్తే సమాధి దగ్గర పెడదాం. యిష్టమయినవాండ్లు కానికెలు వేస్తారు.

రా : అప్పడూ! పెద్దతాంబాళం దీసుకురా. పోదాం పద.

శి : మీరు వచ్చి యేదయినా చదివి వినిపిస్తుండండి. జనానికి ఉత్సాహంగా ఉంటుంది.

అ : తత్త్వాలు తెచ్చేదా?

రా : తీసుకరా. చిరతలూ, చితారూ, గజ్జెలూ గూడా వుండనియ్యి.

ముగ్గురూ గలిసి సభకు బయలుదేరారు. ఊరి జనం చాలామంది వచ్చారు. వేదాంతం కోటమ్మగారు ఆంజనేయుల మండపం దగ్గర కూర్చు న్నారు. రామదాసు రాంగనే జనంలో కదలిక బుట్టింది. మనిషి వొక రోజు లోనే సగం తీసిపోయినాడని కొందరూ, ముఖంలో కాంతి యెక్కువైందని కొందరూ, తత్త్వాలు ఆనందంగా పాడతాడని కొందరూ అనుకొంటున్నారు. రామదాసు కాళ్ళకు గజ్జెలు గట్టుకొని చిరతలు యెడమచేత బట్టుకొని చితారు కుడి బుజాన బెట్టి తత్త్వాలు ప్రారంభించాడు. అప్పాదాసు చిటికెలు వాయి స్తున్నాడు.

కాలజ్ఞానము - తత్త్వం

"నేజూచినానే — సద్గురునాలో — నేజూచినానే - బ్రహ్మము నాలో - నేజూచినానే.

1. నేజూచినానమ్మ నెలతరో తారక - రాజయోగులుజూచే రమ్యమయిన చూపు. నే॥
2. కన్నుల నడుమను సన్నబిలంబులో - వున్నతమయినట్టి పున్నమ చంద్రుని. నే॥
3. చూపుల లోపల పాపల నడుమను - వ్యాపించి వెలిగేటి ఆ పరం జ్యోతిని.. నే॥
4. చందమామ నడుమ కుందనాకృతితోడ - ఆనందముగ వెలిగే హరుని వీరగుని. నే॥

యాగంటి లక్ష్మప్పగారు

1. దేవుడు తనలో దండిగ వుంటే-తెలియద మానవ పశువులకు,
2. సంశయముడిగి సద్గురుజేరి-సర్వము తానని తెలియవలెన్.

వీరబ్రహ్మంగారు

1. చిల్లరరాళ్ళకు మ్రొక్కుతువుంటే-చిత్తము చెడురా వొరే వొరే.
   చిత్తమునందున చిన్మయరూపుని-చూచుచుండుట సరే సరే.
2. వొక్కపొద్దుల యెండుతువుంటే—వొనరు చెడుదువుర వొరే వొరే.
   వొక్కడైన యామై భవమూర్తిని—చూచుచుండుట సరే సరే.
3. నీళ్ళలోవుండి గొణుగుతువుంటే-నిలకడచెడురా వొరే వొరే.
   నిలకడవుండే నిర్మలజ్యోతిని-జూచుచుండుట సరే సరే.
4. బాధ గురువులసంపదు జేరితె-భావము చెడునుర వొరే వొరే.
   భావమందున బ్రహ్మతేజమును-చూచుచుండుట సరే సరే.
5. భూములు, అడవులు తిరుగుతువుంటే—బుద్ధులు చెడునుర వొరే వొరే.
   బుద్ధిలోవుండే పూర్ణచంద్రుని—చూచుచుండుట సరేసరే.

6. వీరయ చెప్పిన వాక్కునమ్మితే-వివరము దెలుసుక వారే వారే.
   వివరమందున విగ్రహమూర్తిని—చూచుచుండుట సరే సరే.

వీరబ్రహ్మంగారు

1. శివుడంటేనేమి — కేశవుడంటేనేమి-శివకేశవులమీది శిఖరమై వెలిగేటి
   చిన్మయరూపుని చేరగల్గితిమేని (శి)

ఆర్యులారా!

ముక్తుడైకూడ లోకసంగ్రహణార్థమై కందిమల్లయపల్లె గ్రామంలో అవతరించి అన్నాజీగురుని సాక్షాత్కారము వడసి యోగీశ్వరేశ్వరుడై త్రిమూర్తులకును శిఖరమయి వెలుగొందిన పోతులూరి వీరబ్రహ్మంగారు తనలో ప్రకాశించే చిన్మయరూపాన్ని సందర్శించి ఆనందంతో దానిని మనోహరంగా వర్ణించారు. అదిగాక లోకంలో జనులు చిత్తశుద్ధికై నిర్మింపబడ్డ కర్మకలాపమే మోక్ష సాధనమని భ్రమపడి నిజమయిన ఆత్మారాధనను మఱచి అజ్ఞాన వర్తులై వుంటే శ్రీ గురువర్యులు నిజమయిన ఈశ్వరోపాసనకు ప్రతిబంధకంగా పరిణమించిన ఛేషజవర్తనాన్ని ఖండితంగా నిరసిస్తూ వున్నారు.

సాలెకులజులైన యాగంటి లక్ష్మప్ప గురువర్యుడు దేవుని ఆత్మలో జూడడమే ఉత్తమ మార్గమని శాసిస్తూ వున్నారు.

నారయ్యగారు యెరుక స్వభావాన్ని వివరిస్తూ. యింద్రియ నిగ్రహమూ, సద్వర్తనమూ గురూపదేశము అయినందుకు ప్రయోజనమని యీక్రింద వివరిస్తూ వున్నారు. ఆయన యొక్క అద్వైత సిద్ధి మిక్కిలి ప్రశంసనీయం.

1. గురువుపదేశంబైనందుకు దుర్గుణములు మానిం దెరుక.
   మరువక సద్గురుమంత్రములోపల మర్మం దెలిసిం దెరుక.
2. తారక బ్రహ్మం తనలో వుండే దారిదెలిసిన దెరుక.
   వారకాంతలను జూచి తల్లిగా వర్ణనజేసిం దెరుక.

మహాత్ములారా !

ఇప్పటికే గురుకటాక్షంవల్ల చాలా ఆలశ్యం చేశాను. యిక తమరు వచ్చినపని నెరవేర్చుకోండి."

బలిజె శేషయ్య రొమ్ములు విరుస్తూ ముందుకువచ్చి "మనకు నాయకుడూ, గురువూ అయినటువంటి సంగదాసుగారి పేరుమీద సంగపీఠ మని యిక్కడ ఏర్పాటు చేసేటందుకు పెద్దలు నిశ్చయించారు. పెద్ద దినం లోపల సమాధీ, సావిడీ పూర్తిచేసి తీరాలె. దానికి చాలా డబ్బు సహాయం గావాలె. మనుష్యులు సాయితా చెయ్యాలె. యేది చెయ్యగలవాండ్లు ఆ పనికి బూనుకోవాలె. యింకొక సంగతి యేమంటే గురుపుత్రురాలైన వేదాంతం కోటమ్మగారు ప్రతి సంవత్సరం అయిదు వందల రూపాయలు పీఠం ఖర్చుకు యిస్తామన్నారు. ఆమె తదనంతరం ఆమె తాలూకు యినాంభూము లన్నీ యీ మఠానికే వ్రాసి యిస్తారట. (అంతా చప్పట్లు గొట్టారు) మీ రెవరైనా కానుక లివ్వదలచుకుంటే యిప్పుడు గాని, తర్వాతగానీ యియ్య వచ్చు."

అప్పుడే కొంతడబ్బు వసూలైంది. కొందరు నగ లిచ్చారు. వసూలు మొత్తం అయిదు వందల రూపాయలకు మించింది. అంతట సభ చాలించి యెక్కడి వాళ్ళక్కడకు వెళ్ళిపోయినారు.

మర్నాటినుంచీ పని ప్రారంభమైంది. ఊరగొండనుంచి చెక్కుడు రాళ్ళు కూలివాండ్లు మోస్తున్నారు. రాతిబిళ్లలు తోలుతున్నారు. వీరదాసు సున్నం దెప్పించగనే కట్టుబడి ప్రారంభం చేశాడు. రామదాసు హమేషా హాజరుగా వుండి పనిచేయిస్తూ వున్నాడు. అప్పాదాసు యింట్లో వంటచేసి తీరికె సమయంలో చందాలు వసూలు చేస్తూ వున్నాడు. శిలారు సాహేబు సరుకుల నిమిత్తం గుంటూరు పోయినాడు. పత్రికలలో పంచముల నాయకు డైన సంగదాసును యెవరో విరోధులు చంపారనీ, సంగపీఠం ప్రారం భించారనీ వ్యాసాలు పడ్డవి. పెద్ద దినం రోజున సంగపీఠానికి ప్రవేశ మహోత్సవం జరుగుతుందనీ, రామమందిరానికి శంకుస్థాపన చేస్తారనీ ప్రకటించారు. పంచమోద్య మాభిమానులంతా తమ సానుభూతిని దెలుపుతూ ఉత్తరాలు వ్రాశారు. బయటి నుంచి గూడా కొందరు సంగపీఠానికి మని

యార్డర్ల ద్వారా పైకం పంపారు. శేషయ్యకు అహో రాత్రాలు నిద్రలేదు. అరిచి గొంతు మెలుగు రాచింది. గోడలు గోగుకొమ్మలవలె పెరిగివస్తూ వున్నవి. బాగా రెండు బస్తెరింపులు వదలి శాశ్వతంగా కడుతున్నారు. పెద్ద దినం మూడు రోజులు కష్టనంగా పొలగచ్చుతో సహా పని యావత్తు పూర్తి చేశారు. ఈ పని పూర్తిగావడం జూచి ఈ వేడిలోనే బావి ప్రారంభిస్తే బాగుంటుందని రామదాసు వీరదాసుతో హెచ్చరించాడు. అది యెంతలోదనీ వీరదాసు మోటుకొని పూర్వపు పంపిణీ ప్రకారం, తవ్వకం, తోలకం, కట్టుబడీ యావత్తూ పూర్తి చేయించాడు. రామదాసు వీరదాసుచేతనే బావికి గడ్డ యెత్తించి శంకుస్థాపనకూ, బావి సంప్రోక్షణకూ, గృహప్రవేశానికీ, దినానికీ సమారాధనలు పదిహేనవ రోజుననే నిశ్చయించారు. ప్రయత్నాలన్నీ నాలుగుకాళ్ళ పరుగెత్తుతున్నవి.

4. పెద్దదినం సంఘపీరం

ఇది కార్తీకమాసం. రాత్రి పిండారబోసినట్లు వెన్నెల గాసింది. సూవిదోటికి శిఖరమెత్తినరీతిగా అరుణకిరణుడు పొడుపు గొండపై నెక్కి ప్రకాశిస్తున్నాడు. వెదుళమ్మా, పుట్టలమ్మా రాత్రంతా తమ చెరువులు దురస్తుచేసి తూర్పు తెల్లబారంగనే చాలించి విశ్రమిస్తున్నారు. బొల్లి మోరయ్య పులికాపు చేసుకొని చెల్లలైన కృష్ణవేణిని చూస్తూ కూర్చు న్నాడు. రెడ్డివీరుల వీరరక్తసిక్తములైన శిథిలాలయములు యినుమడించిన రక్తిమతో వెలుగొందు తున్నవి. ప్రతి అడుగున పెన్నిధానానికీ, సంజీవికీ, నిలయాలని పేరుపడసిన కొండశిఖాములు విలసిల్లుతున్నవి. వీరుల కాటపట్టయిన పూరగొండ విరాజిల్లుతున్నది. త్రిభువనములకూ మూలాంకురమై అమ్మవారు త్రిశూలధారిణియై గద్దెచట్టుపై నెక్కి తరు గుల్మ లతా శోభితమైన కొండసీమలను పాలిస్తున్నవి. కొండవీటిలింగం పాలనాధికారం పార్వతికి వదలి గంగాప్రియుడై తటాకసమీపమున జలపాతేశ్వరుడను రసికనామధారియై పాడువేళముల్లో విహరిస్తున్నాడు. ఉత్సవార్థమై యెత్తయిన కొండగోడలపై నెత్తిన నీలపు పల్లడంపల శారదాకాశం చౌకళించిపున్నది. సంగోత్సవ సందర్శనార్థమై చనుదెంచిన గగన

చారుల తెలివిమానముల తెరంగునా, నాకకుమారు లధిష్టించి విహరించే శ్వేతకలభముల పోల్కి నీ మబ్బుగున్నలు చెల్లాచెదరై పరుగిడుతున్నవి. చలి యింకనూ ముదరలేదు. నాతిశిశిరములైన పిల్లగాలులు కోరుపులు పెక్కని వామన గాయలవలె నాజూకులై కవోష్ణపుబాలకిరణరుచులతో మెదిసి అత్యంత భోగ్యములైనవి. శేషయ్యా, శిలారుసాహెబూ, వీర దాసూ రెండుకాళ్ళూ దగ్గర పెట్టుటకు వ్యవధిలేకుండా సమారాధన ప్రయత్నాలు చేస్తున్నారు. పెరుగుకావిళ్లూ, కూరగంపలూ వ్యవధిలేకుండా వస్తున్నవి. కోటమ్మా, వెంకమ్మా వంటకమాయిషీ విచారిస్తున్నారు. రోడ్డుపొడుగునా మిఠాయికొట్లూ, పండ్లదుకాణాలూ బార్లుకీరినవి. పోలేరమ్మ మైదానంలో వందలకొలది బండ్లు దిగుతున్నవి. దూరపుటూళ్ళ నుంచి జనులు ఆరాధన చూడటానికి వచ్చి విస్తరించి వున్న మఱ్ఱులూ, జువ్వలూ, రావులూ, వేపలూ మొదలయిన చెట్లకింద విడిసి దిగారు. బుర్రకథలూ, భజనలూ, కోలాటాలూ, కుస్తీలు చెలరేగినవి. సత్తెనపల్లి పీరయ్యగారూ. బెల్లంకొండ సుస్తాన్‌గారూ శిష్యసహితంగా వచ్చి బస లేర్పరచుకున్నారు. బెజవాడనుంచి రామేశ్వరరావుగారూ, హైదరాబాదునుంచి వెంకటరెడ్డిగారూ, యింకా యితర అభిమానులూ తొమ్మిది గంటల రైలుకు వచ్చారు. కంఠంరాజు యీ ఉత్సవం జూడవచ్చే బ్రాహ్మణులు మాల బ్రాహ్మణులనీ, వారికి భోజనం పెట్టే బ్రాహ్మణులకు వెలివేయిస్తాననీ, శంకరస్వాములవారిని రప్పించి వేదాంతం కోటమ్మకు జుట్టు కోయించి ప్రాయచిత్తం జేయిస్తాననీ చెవిరిస్తున్నాడు. రెండు జాములకు దినం పూర్తి అయి అష్టాదశవర్ణాలూ భోజనం చేశారు. బావిలో చేదవేయడం అయింది. శంకుస్థాపన చేశారు. సంగసేతస్థాపనం అయింది. రామేశ్వరరావుగారు సంగపీఠానికి అనుకొని పఠనమందిరం గట్టడానికి అయిదు వందల రూపాయిలూ, భాగిరెడ్డిగారు గ్రంథాలు కొనడానికి అయిదు వందల రూపాయిలూ వాగ్దత్తం చేశారు. ఆంజనేయ మండపానికి యెదుట రెండు గంటలకు సభ చేరింది. పీరయ్యగారూ, తిరుమలశెట్టి కోటయ్యగారూ, రామేశ్వరరావుగారూ, భాగిరెడ్డిగారూ మొదలైన వారంతా సభ నలంకరించారు. కోటమ్మగారు బుచ్చయ్యగురువర్యు డుపదేశించిన మహా వాక్యాన్ని స్మరిస్తూ, జనక

సభలో యాజ్ఞవల్క్య మహర్షిని టాటాలు గుణింపజేసిన గార్గి మహాదేవి ననుకరిస్తూ ఆంజనేయ మండపంమీద గూర్చున్నది. పీరయ్యగారి బ్రహ్మ తేజం సభను ప్రకాశింపజేస్తున్నది. సభ ప్రారంభించే సమయానికి అప్పా దాసూ, మరికొంతరూ నగరసంకీర్తనంచేసి యాగంటివారి తత్వాలుపాడుతూ యీప్రకారంగా వచ్చారంటే :

తత్వం

అప్పా : "గుణము కుదరదు ఏమిసేతూరా రామయ్యతంత్రీ (గు)
పరనారుల పెడబాయనంటది—పరద్రవ్యము తా బట్టేనంటది
పరభోజనమే యింపనియంటది—పరనిందకు తా మొనగాడంటది
పొరిగింట్లకుదా బోతానంటది - గీడగీడములు తెస్తానంటది
వరుస దప్పియే తిరుగుతనంటది-నీరసదేహమె నిత్యమంటది
గురుతుగస్వామిని మరువకుమంటే — కుయ్యోకు
అది కొరగాదంటది (గు)"

కంఠంరాజు: ఆంజనేయ మంటపంమీద కూర్చొని - ఇక్కడ బ్రాహ్మలం కూర్చున్నాం తాకుతారాయేమి ?

తత్వం

అప్పా : బ్రహ్మం బేదో తెలుపండయ్యా- బ్రాహ్మలు మీ రయితే?
బ్రహ్మంబేదో తెలుపండయ్యా—భ్రాంతిలేక యీ జీవులకూ ?
అండపిండ బ్రహ్మాండంబులలో —నిండియుండి తానిండు పున్నమ
పండువెన్నెలను దండిగ వెలిగే (బ్రహ్మం)

కం : మేము బ్రాహ్మలం కాకపోతే మానె, నీ వెవరు ?

తత్వం

అప్పా : ఎవరనియడిగితే సిగ్గౌతున్నది-యేమని చెప్పుదు ఎనరయ్యా !

బూతుహేతువై లోకములోనికి — మూత్రపు గవి దాటొస్తినయూ.
కం : వాండ్ల ననవలసిన పనిలేదు. హీనకులాలకు హీనపు మాటలే వస్తవి.

తత్వం

అప్పా : ఘనమైన కులమేదీ కానికులమేదీ - కులమెంచగా
నేలా గుణమే కారణమూ,

కంఠంరాజు మనం యిక్కడ కూర్చోవడమే తప్పని లేచిపోయి నాడు. కొందరు వైశ్యులూ, కమ్మవారూ ఆయనను వెంబడించారు.

తత్వం

అప్పా : యీ జన్మమిక దుర్లభమురా— ఓరి సాజన్మ సాకార
సద్గురుని కనరా (యీజ)

అని తత్వంపాడుతూ సభలోకి వచ్చి భజన విరమించాడు. వెంకట రెడ్డిగారిని సభకు అధిపతిగా జేశారు. వారు లేచి "మనకు నాయకుడై మన కుల ముద్ధరిస్తాడని యెంతో మన మాశ పెట్టుకొన్నందుకు మన దురదృష్టం వల్ల వారి కకాలమరణం సంభవించింది. స్వార్థపరులగు దుర్మార్గుల దుండ గాలకు బలియైనారు."

రామదాసు : అయ్యా! పరనింద గూడదు. మా నాయనెన్నడూ పర నింద చేసి యెరుగడు.

సభలో హాహాకారాలు చెలరేగినవి.

వెం : కుమారుని మించిన తండ్రి, ఉద్యమాలు యిట్టివారు నడిపి తేనే నిడివేరగలవు. మీ వూరిలో పుట్టి పెరిగిన సంగదాసుగారి యొక్క గుణాలు మీకు వర్ణించి చెప్పనవసరంలేదు. వారి ఉపన్యాసాలు నాకే స్మర ణకు వస్తున్నవి. మన ఉద్యమం మహాయజ్ఞం. పశువధలేంచే యజ్ఞాలులేవు. సంగదాసుగారు మన ఉద్యమానికి తన ప్రాణాన్నే బలి యిచ్చారు. మన ఉద్యమానికి యింత మంచి పశువెన్నడూ బలి గాలేదు. విజయం యొక్క ఆధిక్యత త్యాగము ననుసరించి వుంటుంది. త్యాగమే మనల నుత్సాహము

నకు పురికొల్పుతుంది. మహాత్ముల త్యాగములే మహాత్ములు బయలుదేర డానికి కారణము లవుతవి. యేసంఘంలో త్యాగముండదో అది మృతిచెంది నట్లే. రామదాసుగారు యేవో కొన్ని సంగతులు చెప్పవలెననికోరుతున్నారు. మీరంతా నిశ్శబ్దంగా కూర్చోండి.

రామ: ఆర్యులారా! యీరోజు వుపన్యాసం చెప్పవలెనని నే నుద్దే శించి రాలేదు. కంఠంరాజుగా రడిగిన ప్రశ్నలే బహుకాలం క్రిందట అనేకు లడిగారు. యిప్పుడు అడుగుతున్నారు. యిది నిత్య సమస్యగా కనబడు తున్నా, దాని కుండుబలం తగ్గిపోతున్నది. దురభిమానరహితులైనా ఆత్మ గౌరవప్రేరితులై గురుత్రయంవా రా ప్రశ్నలకు సదుత్తరా లిచ్చివున్నారు. ఈ ప్రశ్నలకు నే జవాబు చెప్పడానికి ప్రయత్నించడంకంటె వా రిచ్చిన జవా బులనేమీకు వినిపించవలెననే ఉద్దేశంతో నే నిచ్చటకు వచ్చాను. కొంచ రల్పానికి దూదేకుల సిద్దయ్యగారి కులాన్ని ఆక్షేపించితే వారు అద్భుతమైన ఈ క్రింది జవాబు నిచ్చారు.

తత్వం

యే కులమని న న్నివరమడిగితే యేమని చెప్పుదు లోకులకూ, పలుగాకులకూ, దుర్మార్గులకూ, యీ దుష్టులకూ (యే)

ఫాలనాగమున మేలలుపాడుచు భావంగన్నది నా కులమూ, ఇంటి లోపలను యిల్లు గట్టుకొని మంటిలోపలా రాటంబెట్టుక, కంటి లోపల కదురుబెట్టుకొని, ముక్కులోపలా యేకు బెట్టుకొని, చెవులో బారా చేతికి దీసుక, నారాయణయని నరము దీసుకొని, శివసాక్షియనే తడిక వేసుకొని, పంచాక్షరియనె కుంచ దీసికొని, మధిమిత మధిమిత గుప్పెట గుప్పెట్, యేకిన కులమే మా కులమూ, ఏకినయేకులు పీకినపింజలు, లోకమంత వొకపాకము జేసుక, ఏకినకులమే మా కులమూ.

ఒంటరిగాదూ మా కులమూ గురు జంట దిరుగునూ మా కులమూ, అండపిండ బ్రహ్మాండంబెల్లా నిండివున్నదీ మా కులమూ.

ఆహా! సిద్ధగురుని భావోద్గమనం నిర్భయంగా బ్రహ్మాండాల నధిగ మించింది. కొందరు లక్ష్మప్పగురువుని హీనవృత్తని నిందిస్తే తన వృత్తి గౌరవం యీ విధంగా వెల్లడించాడు.

తత్వం

మగ్గంపెట్టి నేసినందుకూ మోక్షం బిదుగో వినరయ్యా! భర్గోదేవస్యా యని మగ్గం పదిలపరచి తా నేయవలెన్, కామక్రోధ లోభ మోహముల కదలకుండగా గట్టవలెన్, నీమము దప్పక నీతిమార్గమున నెమ్మదిగా పరు గెత్తవలెన్.

గురువాక్యం బను కుంచ దీసుకొని నానుపుపడుగు నేయవలెన్, వి౦డుపేడుకతో పండువెన్నెలను నిలిచి తమంతట యెరుగవలెన్, దండి సిద్ధగురు అండనుజేరి దారిమెరిగి దిగనేయవలెన్.

వీరగురునియొక్క యుద్ధప్రకటన ధర్మమోఘ లెల్లరూ వినదగినది.

తత్వం

నడివీధి యందునా నాటింతు నాకొల్మి నాడు మండలముల సాటింతురా.

మతము దెలియనియట్టి మాయ గురువులబట్టి త్రమానిత్రమానికి వేల గట్టింతురా, పోతులూరీ వీరవాక్యము నమ్మినా వాడవాడల వోలలాడింతురా (శివా)

మూడు మొనలా మీద ఆడింతురా లోకం, ముగ్గురు మూర్తుల వోడింతురా, భేదమూ సేయక హరి పోతులూరయ్య వాక్యమునబట్టి నేబల్కె నురా, ఆరు మతమూలాకు అందేటి నా కొల్మి ఏడు లోకాలలో వెల్గింతురా (శివా)

గురుత్రయంవారి సమతా, భావ గంభీరతా, కార్యోత్సాహమూ, నిర్భయ వర్తనమూ మనకంపరకూ అనుకరణీయాలు. ఆదిశంకరులకు పర మార్థంలో మాత్రమందిన సమత్వం వీరికి వ్యవహారమందూ అందెంది."

వెం : అప్పాదాసుగారు తాము రచించిన చరమ గీతమనువ్యాలను చదువుతున్నారు. మీ రందరూ విన ప్రార్థితులు.

(యాలి)

చ ర మ గీ తం

1. వుండానిల్లా పంటనేలా-వండపొయ్యా దండానుయ్యా-అండలేరా మాలాలేండేరు ఓ సంగబావా! దండసుంజావనుకుండేరు.
2. చేతాపంచే కూలీలేదు—పోదామంటే నాలేమా — బిచ్చమంటే మాలీగామరా, ఓసంగదేవా! దేవునికె జాలిలేదురా.
3. తినపోతే మెదుకేసున్నా-కట్టబోతే గుడ్డేదన్నా ? తాగబోతే నీళ్ళేమన్నారా ఓలోకాసంగా! పీల్చబోతె గాలే సన్నరా.
4. ఇంటావొంటా పంటాగబ్బా పుట్టుగుడిసెలన్నీ మబ్బా బయట బోతే మాకే దొబ్బురా ఓనిస్సంగా నీకూ! సంగరక్ష బిరువా మబ్బారా.
5. అసామీలా చరణాకోలా-పోలీసులా పోడూ చాలా - యింత కంటే జైలు మేలేరా ఓ గురునాథా! మా జీవనమే మాకే గోలారా.
6. బాల్యమూనాపాలాపూసా — పడుచూ కుర్రకైనా సొగసా ముసిలి కైనా దేడకాసారా? ఓ వ్యాసంగాకాయూ! ఈ బ్రతుకుమీదా యేలా ధ్యాసారా.
7. వెతలా మురసావిక్కా-సారా—పోలీసూలాచేతా చెహరా — రాత్రి పగలా మాకేపహరారా ఓ గురూరాయా! దుఃఖములా నెడా దోయరా.
8. మొక్కాదోతే గుళ్ళేలేవూ — మెక్కాదోతే బళ్ళేరావు - కుడవ పూటకూళ్ళే లేవురా ఓ జ్ఞానాసంగా! చదువనైనా బళ్ళే లేవూరా.
9. బ్రాహ్మణూలా కెల్లాదూరం-వైశ్యూలులా కెల్లాపేరం - శూద్ర జనుల కెల్లాసారంరా ఓ ముక్తీసంగా! మే మెందుల కీ ఘామీ ధారంరా.

10. ఆరంజోతీ అమ్మాగాదా ?- వసిష్టుడూ తండ్రిగాడా ? - పారా శరుడు బంధువెగాదా? ఓ శిష్టాసంగా! యింతకంటె శిష్టూ లెవరూరా.

11. పరాత్పరుడూ అయ్యగాగా - పరమేశ్వరీ అమ్మాగాగా - భేద ములా పెడాషేదిరా ఓ అజ్ఞానాదూరా ! భేదవాదామూల మేదిరా."

అందరూ చప్పట్లు గొట్టారు.

వెం : అయ్యా! సభ ఇంతటితో ముగిస్తాను. సంఘదాసు యొక్క ఆత్మకు శాంతి గలుగునుగాక! వారి స్వార్థత్యాగం మనలను ధర్మనిర్వహణ మునకు పురికొల్పునుగాక ! వారు తలపెట్టిన ఉద్యమాలన్నీ విజయం గాంచునుగాక!

5. దా వా

ఉత్తరక్రియలై యెక్కడివాండ్లక్కడికి పోయిన తరువాత రోజుల పేరట ఊళ్ళో క్రమేణ గడబిడ తగ్గింది. కూలీలలో ప్రతికక్ష నాయకుడైన చౌదరయ్య లొంగిపోయి కూలీ మువాదలగా యిచ్చి పైరు గోయించడం ఆయన ఉద్యమానికి రెక్కలుకీసిన ట్లయింది. బెజవాడ సభలోని తీర్మానా లన్నీ అచ్చువేయించి వేలకొలది కాగితాలను గ్రామాలలో, పల్లెలలో పంచి పెట్టడంచేత ఉద్యమానికి వినికిడి యెక్కువైంది. మంగళాపురంలో జరిగిన గడబిడలు విన్న తరువాత చిన్నపరెడ్డి ఉద్యమంతో జోక్యం పెట్టుకోవడం మానివేశాడు. రామదాసు సంసార వ్యవహారాలలో జోక్యం మాని సంగ పీఠంలో కూలీల పిల్లలకు ధర్మంగా చదువు చెప్పడం ప్రారంభించాడు. అప్పాదాసు పగలు యింటిపనులు చేస్తున్నా సంగమందిరంలో రాత్రి పాఠ శాలపెట్టి కూలీలకు విద్య చెప్తున్నాడు. పఠనమందిరం తరఫునకొన్ని పత్రి కలు తెప్పించి అందరూ పుస్తకాలూ, పత్రికలూ ధర్మంగా చదువుకోవడానికి యేర్పాట్లు జరిగినవి. రామానాయుడు యిదివరకెన్నడూ సంగమందిరంలోకి రాలేదుగాని, తన పుస్తకాలు గ్రంథాలయానికి బహుమతిగా యిచ్చి తనకు వచ్చే పత్రికలన్నీ పంపిస్తున్నాడు. కూలీలు సాయంత్రం యిండ్లకు రావడం

తోచే పత్రికలు చదువుకుంటూ, లోకసంగతులు వింటూ, యితర దుర్వ్యాసంగాలు విడిచి పెడుతున్నారు. జిల్లా సంఘం తరపున ఎవరో వారానికొకసారి వచ్చి పరపతి సంఘాలను గురించి సంగపందిరంలో ఉపన్యాసాలు యిస్తున్నాడు. సట్టయ్య అనే భట్రాజు కుర్రవాడు చదువురాని వాండ్లకు పత్రికలు చదివి చెప్తూ, అప్పుడప్పుడు కూలీలకు ఉపన్యాసా లిస్తున్నాడు. వోపిక వున్నప్పుడు రామదాసు పురాణాలుగానీ, వేదాంత గ్రంథాలుగానీ చదివి విని పిస్తుంటాడు. విశేషంగా కూలి జనం వుంటారనీ, మాల స్పర్శ తగులుతుందనీ బ్రాహ్మలూ, కోమట్లూ మందిరానికి యింకా రావడం లేదు. కొందరు కమ్మవారూ, రెడ్లూ వస్తున్నారు. చౌదరయ్య యింకా బయట తిరగడంలేదు. ఎప్పుడైనా కొట్టంలోకి వెళ్ళతాడుగాని చిన్నపిల్లలు ఆయనను చూస్తే చంపుతాడేమోనని భయపడి పరుగెత్తుతున్నారు. బయటికి రాకూడదనే నిర్బంధంమాత్రం లేదుగాని పొద్దుగూకులూ పేకో వ్యావృత్తితోచ తిరుగుతుండే మనిషికి యింట్లో కూర్చోవడమంటే బైదు చేసినట్టుగానే వున్నది. ఏమీ వుబుసుపోక పగలూ, రాత్రులూ నిద్రతోనూ, సుట్టలతోనూ కాలక్షేపం జేస్తున్నాడు. పనిలేనివాడి మనసు పరిపరివిధాల పోతుంటుంది. కూలీ రేటు తగ్గించలేకపోగా వాండ్లకు లోబడి ముందుగా కూలీ యివ్వడం చౌదరయ్యకు తలగొట్టినట్టుగా వుంది. మధ్యాహ్నం నిద్రపోయి లేచి ఫలహారాలు చేయడంకంటే అనేకవిధాల అన్నం దినడమే మేలని రెండవసారి భోజనం చేసి చుట్టుదాగుతూ కచేరిగదిలో కూర్చొని మనసు దీర్ఘాలోచనలలో మునిగి చుట్టదాగడానికి కూడా పట్టనాక చేతులోది గోడకానించి పెట్టి దిగ్గనలేచి గదిలో యిటూ అటూ పచారి చేయడం ప్రారంభించాడు. మనసులో ఆలోచనల ఎంత తీవ్రంగా వున్నవో నడకకు అంతపడి ఎక్కువైంది. "ఈ మాల కీటకాలకు నాపోటివాండ్లనుకూడా పరాభవం జేయడానికి అధికారము వచ్చింది. నావంటి మోతుబరు ఆసాములనే సెలకట్టనీయక ఈ జంగిడి గుంపు పంతాలు నెగ్గించు కొంటున్నారు. నేనొక మాలవాడిని ఏదో దెబ్బ కొట్టడం, వాడు ఆయువుమూడి చావడం, నేను అయిదు సంచుల కరుకును దండగ పెట్టడమూనా ? ఈ మాలపల్లెంతా మూడు మడతలుపెట్టి అమ్మినా అయిదువేలు రావు. ఊరంతా తెలుగు మీరి పోయింది. బొడ్డూడని సన్నాసు

లంతా పెత్తనదాన్లే. పూటగంజికి గతిలేని శేషయ్య నలుగురిలో నన్ను ఎదిరించి మాట్లాడాడు. యిట్లాగే కోపంవచ్చి వొక దెబ్బగొడితే వూరి సగానికి చాలిన ఆసామిని యింటిమీదబడి నానాబజీతూచేశారు. నా అంతవాడిని ఏమీ చెయ్యలేక వూరుకుంటే తక్కిన ఆసాములకు పారాగతా యింటవా? తగిన శాస్తి వీండ్లకు చేసితీరుతా. మనం యిప్పుడు యేమిటి చేయడం?" అని గట్టు తగిలేవరకు మనసు సవారి చియ్యడం ఆగింది. నడక నిలిచిపోయింది. ఏక దీక్షగా వీధివంక వట్టిచూపు జూస్తూ నిలుచున్నాడు. వీధిసపోతూవస్తూ వుండే వాండ్లెవరూ మనసుకు గోచరంగా లేదు. బట్టబయలు మాత్రమే కనబడు తున్నది. తను గదిలోవున్న సంగతి గూడా మరిచిపోయినాడు. మనసు సంకల్పరహితమైంది. తాను గూడా స్ఫురించలేదు. సర్వమూ శూన్యమా యేమి?

పంతులు నీరు కావిదోవతి పింజబోసి కట్టుకొని కిర్రు చెప్పులతో ద్వారంవగ్గర ప్రత్యక్షమయినాడు. చౌదరయ్య ఆయనను జూడంగనే మనసుకు హాయిజిక్కి శ్వాసదీర్చుకొని "పంతులుగారూ! సమయానికి వచ్చారు. కూర్చోండి. మీరు బాగా ఆలోచనజేసి తిరుగులేనియెత్తు ఎత్తాలె. మీ శక్తి యావత్తూ యిందులో కనబరచండి, చూతాం."

పం : హనుమంతుని దగ్గర కుప్పిగంతులా ? సంగతులేమో చెప్పండి యేదోవొక పంథా చిక్కకపోతుంచట ?

చౌ : యిది అన్నీ వ్యవహారాల మోస్తరు గాదు. మాలవాండ్లకూ, మనకూ జరుగుతున్న వ్యవహారాలు మీరెరిగినవేగదా. వాండ్లను అణగగొట్టే మార్గమేమిటి? దెబ్బకు దిమ్మదిరగాలె.

పం : దిమ్మతిరిగితే చాలదు. మళ్ళీ లేవకుండా వుండాలె. అది ఒక మాటు నీ కనుభవమే గదా!

చౌ : నీదంతా చెకురూ. మాటవచ్చింది గనుక అంటున్నాను. ఆ సమయంలో మహాతమాషాగా ఉంది. చంపాలెనని వుద్దేశం లేకపోయినా చచ్చేటట్టు గొట్టాను.

పం : సరే, అది అంపరికీ—కనబడుతునేవుంది. అప్పుడు చేతులు వణకలేదా ?

చౌ: అదంతా నాకు తెలియదు. అప్పుడు నాకు రెండో ప్రపంచం కనబడలేదు. నెత్తురు చూచేవరకు గుండె గుభేలుమన్నది. అప్పుడు ఎంత ఒళ్ళు తెలియకపోయినా తప్పించుకోవడానికి చేసిన పనులన్నీ యెట్లా తోచినవోగాని సక్రమంగానే ఉన్నవి. ఏదో అయిపోయింది. గట్టున పడ్డాం. ఆ సమయంలో నాకొక లక్ష్యంగా ఉండలేదుగాని అయిదువేల రూపాయలు పారబోయడమంటే నాకిప్పుడు గుండె బద్దలవుతున్నది.

పం: ఆ సమయ మటువంటిది. అప్పుడు మనము మర్యాద చూచుకొన్నాంగాని డబ్బు మొఖం చూడలేదు. కనుకనే కార్యం గట్టెక్కించగలిగాను.

చౌ: అందుకు నే ననడంలేదు. అది భర్తీ పరుచుకునే వ్యవహారం గూడా నీవే చూడాలె. రెండు పనులూ నీ చేతులలోనే ఉన్నవి. బాగా యోచించు.

పం: ఉన్నమాట వాస్తవమేగాని నా ధరకు మీరు మొగ్గరు.

చౌ: కొండకు నాగలి మోటిస్తే లాభంలేదు. సరిసుగా ఉంటేనే ఆమెను. వ్యవహారం దారితప్పివస్తే యావత్తూ నష్టమే గదా!

పం: ఇక ఆ మాటలన్నీ తీయండి. మన ప్లీడరుగారు స్వాధీనపు వ్యాజ్యం వేయడంతోనే యావదాస్తి స్వాధీనపడి తీరుతుందని చెప్పాడు.

చౌ: ప్లీడరు చెప్పడానికేమిలే. ఓడిపోతవన్న వ్యవహారాలు అనేకం గెలిచినవి. గెలుస్తవన్నవి కొన్ని పూరిగానే పోయినవి. వ్యవహారమంటే జూదమనుకోవలసిందే. వ్యవహారం పోతుందని నిశ్చయం జేసుకునే దిగాలె. ఖర్చులు మూడు కోర్టులకు రెండు వేలకు యే మాత్రమైనా మిగులు తప్పిగాని తగ్గదు.

పం: మీరు వ్యవహారసరళినిబట్టి అనుమాన పడుతున్నారు. కాని నాకేమీ చిక్కులు కనపడవు. మన వ్యవహారానికి ప్లీడరు సలహా అవసరం లేదు. నేను అనంతర వారసుననీ, రామదాసు కొన్న పది యకరాలు వారసత్వపు ఆస్తి అని పత్రాలకు దృష్టాంతాలే ఉన్నవి. నిజంగా బడితే వాండ్లకు వాదమే లేదు. వాడు క్రమమైన ప్రతిఫలమిచ్చి కొన్నానన్నా బాధించదు. మూడు సంవత్సరములకు గత ఫలసాయం తొమ్మిది వందల రూపాయలకు

తక్కువ లేకుండా ఇప్పిస్తారు. నేను ఖర్చులకు మించకలేక పూరుకున్నాగాని పనిజేస్తే బాగా లాభించే వ్యవహారనే. అయితే ధైర్యముండాలె.

చౌ : యేదో వొక పేరు జెట్టు.

పం : నీ యభిప్రాయం చెప్పు.

చౌ : సొమ్ముమాడివి నీవు చెప్పడం క్రమం.

పం : నా అయిదుపందల తాకట్టు దస్తావేజు ఇచ్చివేసి పైన అయిదు పందలరూపాయి లియ్యి. తాకట్టుభూమి స్వాధీనపరుచు.

చౌ : బ్రాహ్మల కెంతాశ!

పం : నీవు ఇట్లా అంటావనే ముందు చెప్పమన్నా.

చౌ : దస్తావేజు యిచ్చివేస్తా, నీ పొలం జేసుకో, ఆత్యాశకు పోబోకు.

పం : మునసబు యేడువందలరూపాయలు యిస్తానంటే నేను మొగ్గ లేదు.

చౌ : పన్నెండువంద లిస్తానన్నాడు. యివన్నీ నాకు జెపుతావా ! ఖర్చులు పెట్టడానికి ఆయనకు టిరాణా ఉన్నవీ?

పం : ఆఖరుమాట చెప్పు.

చౌ : పైన ఒక వంద యిస్తా. నీవు బాగా పనిజేసి గెలిపిస్తే నీవు గోరిన ప్రకారమే తక్కిన వందగూడా తీసుకో.

పం : నీవు అడగడం, నే కాదనడం యెందుకు? నీ యిష్టప్రకారమే కానీ.

చౌ : రేపు దస్తావేజు రిజిష్టరు చేయించి వెంటనే వ్యాజ్యం తగిలించు. ఇంకా యేమిచేదాం?

పం : ఇదే సర్వాంగహూరి.

చౌ : పది యెకరాలేగా పోతవి. యింకా వోపినంత ఆస్తి ఉంటుంది.

పం : ఖర్చులూ, గత ఫలసాయం మూడు వేలకు డిక్రీ అవుతవి. వాడి ఖర్చులు ఒక రెండువేలకు దాకొంటవి. ఈ ఐదువేలతో సర్వమంగళం అవుతుంది. ఇంకా మధ్య ఫలసాయం ఇవ్వవలసే ఉంటాడు.

చౌ : అసలు 10 ఎకరాలూ నామీద పోటీకి వచ్చి కొన్నాడు. యిది తనకు రాకపోతే పాటిచేను నాలుగు యెకరాలూ అమ్మనన్నాడు. ఎప్పటి కయినా రాక పోతుందటలే అని వదిలిపేసి పాటిచేనితో అప్పటికి తృప్తి బొందా. దీనితో మన చేలమధ్య యీమాలపోడు వదలిపోతుంది. ఏరోజు మనకు ప్రాప్తముంటుందో ఆ రోజుకే వస్తుంది. నీవు నా బాకీ యిప్పుడు తీర్చకపోతే తొందరేమి వచ్చింది ? మన యిద్దరి లావాదేవి జరుగుతుండ నియ్యి. ఆరేండ్లలో బాకీ దీరి నీ భూమి నీకెట్లాగు రానే వస్తుంది. యింటి ముందు యీ ఆరుపందలూపెట్టి డాబా వేయించు. తగిలితే నేనేయిస్తా.

పం : నీది ముప్పైయేండ్లనాటి బాకీ, నేను పెత్తనానికి వచ్చిన తరు వాత ఆ పొలములోనుంచి గిద్దెడు గింజలు నాయింటికి రాలేదు. యిప్పుడు మా ఇద్దరికీ ఉన్న యిల్లు వాలు. నీవుచేసే 10 యెకరాలూ స్వాధీనమయితే పిల్లవాడిని పెంచుకుందామని వుద్దేశం. రూపాయిలు నా కిందబడ్డవా అంటే యిక మళ్ళీ తేలేదికష్టం. నీబాకీ అట్లాగే వుంటుంది. రామదాసు పొలంతో పాటు నాదీ వేలానికి వస్తుంది.

చౌ : అమ్మదాపదా! లోపల యెంతాలోచనమ్మా ! నీ పొలం నేను వేలం వేయిస్తానూ, ముప్పైయేండ్లనుంచీ నాకింద వున్న పొలంగనుక వుండ నియ్యమన్నాను.

పం : యేమో బావా! ఋణవిముక్తుణ్ణి అవుదామని వుంది. ఋణ శేషమూ, శత్రుశేషమూ వుండగూడదన్నారు. నీవు నన్ను కొట్టుకపోదావని గాదు.

చౌ : నీకు ఋణశేషం లేకుండా చేసుకుంటున్నావుగదా. నాకు శత్రు శేషం లేకుండా పోయేటట్టులేదు. ఒక్కరవ్వ మిగిలినా ఎప్పుడో భగ్గుమని మించి యూపస్తూ హరిస్తుంది. ఈ కూలీల తగాదా మహిషాసురుడిలాగ అంతులేని రూపాలతో పెరిగి వస్తున్నదేమి?

పం : వేన్ను పారింది.

చౌ : కొమ్మలూ వేసింది. పెద్ద వృక్ష మయ్యేటట్టుంది. యిప్పటి కీవాలెన వద. తరువాతి సంగతులు ఆలోచింతాము.

6. మోహనరావు

వారసత్వపు వ్యాజ్యం దాఖలు చేయడానికి యేర్పాటు జరిగిన తరువాత చౌదరయ్యకు కొంత మనశ్శాంతి గలిగింది. యితర గృహ కృత్యాలు గూడా విచారించుకుంటున్నాడు. కొన్నాళ్ళగాకా వూరి తగవులలో జోక్యం కలిగించుకోకపోయినా, పొలం వస్తూ పోతూ ఉంటే అదే పనపడిపోతుంది. తెల్లవారి మాగిలి పొలాలు చూసి వత్తామని అనుకున్నాడు. పడమటి చేలకు పోయి తగాదా పొలం చూసివత్తా మనుకున్నాడు. కాని వ్యాజ్యపు నోటీసు వచ్చేవరకూ ఆ వాయల పోకపోవడమే మేలనుకున్నాడు. రాత్రి భోజనమైన తరువాత చాలాసేపు హాయిగా నిద్రపోయి, చీకటితో లేచి పొలం పోవడానికి ప్రయాణమైనాడు.

ల : యింత చీకటితో యెందుకూ ? బాగా తెల్లవారిన తరువాత బయలుదేరరాదూ?

చౌ : నాకేమి భయమా?

ల : యెందుకైనా మంచిది. వెంకటయ్యతోనో, జీతగాండ్లతోనో కలిసిపో. దూరపుపొలం పోవద్దు.

చౌ : యెంత భయస్తురాలవే. పోనీ, వెంకటయ్యా, నేనూ కలిసే పోతాంలే. రాత్రి సంగతి పిల్లవాడితో హెచ్చరించు.

ల : నాకీ గుంట చిక్కులన్నీ తెలియవు. మీ కోడలినే అడగమంటా.

చౌ : నీవు యింట్లో అంటీ అంటనట్టు పరాయి దానిలాగ ఉంటున్నావుగాని యింటిదానవుగా గనబడవు. సాహూను యెండలో తిరగనిచ్చేవు. వాడికోసమే నే పడేపాట్లన్నీ.

ల : పరాయిదాన్నిగాక మీయింట బుట్టానా? నన్ను అడిగావు గనుక నా వుద్దేశం నే జెప్పా. తరువాత మీమీ యిష్టం.

చౌదరయ్యా, వెంకటయ్యా చప్పన్నందిని మాగాణికి పోయినారు. రామానాయుడు ఫలహారంచేసి మేడమీదికి పోయినాడు. సాహూ ఆడుకుంటున్నాడు. కమలమ్మ పచ్చీసుపట్టా దీసుకొని మేడమీదికి పోయింది.

క : అప్పుడే నిద్రపోతున్నారా ? కుంభకర్ణుని మోస్తరుగా ఆరు నెలలు నిద్రా, ఆరునెలలు మేలుకువానా? కాసేపు గప్పాలైనా ఆడుకుందాం లెండి. ఉద్యోగానికి వెళ్ళితే యిట్లా నిద్రపోనిస్తారా ?

రా : ముసుకుతీసి—యేమిటి అంటున్నావు ?

క : నేనన్నమాటలు వినబడనే లేదా? మీకు పొద్దుగూకులా వొకటే మయికం. యెన్నాళ్ళు యీయనకీ దుఃఖమని మీ నాయన కోపపడ్డాడు. రేపు ఉద్యోగానికి గుంటూరు వెళ్ళతారా ? మీకు యిరవై అయిదు సంవత్సరాలు కొద్దిలో వెళ్ళిపోతవిటే. నాకూ గుంటూరులో వుండవలెనని వున్నది.

రా : నాకు యిరవై అయిదు సంవత్సరాలూ ఇంగ్లీషు తారీకుల ప్రకారం వారం రోజులక్రిందనే వెళ్ళిపోయినవి.

క : అయ్యో ! అదేమిటి ? మీ నాయనగారు యింకా పదిహేను రోజుల వ్యవధానం వున్నదంటున్నారే. తెనుగుతారీఖులనుబట్టి పనికిరాదా? వెళ్ళిపోయినట్టు మీకెప్పుడు తెలిసింది ?

రా : కొంత సేపు వూరుకొని—తెలుగు లెక్క పనికిరాదు. నాకు ముందే తెలుసు.

క : మీ నాయనగారితో యెందుకు జెప్పలేదు?

రా : నన్నెవ్వరడిగారు? చెపితే మటుకు వెళ్ళి పోదా? ఆగుతుందా?

క : సరేకాని మీ అన్నదమ్ములు భాగాలు పంచుకోరాదా? వొక్క తల్లిబిడ్డలు గనుకనా, కలిసి వుండడానికి.

రా : "వేరుపడితే మేలురా మగడా" అని వేరింటి కాపురం వెలిగించవలెనని వున్నదా ? తోడి కోడలి నుంచి వేరా, అత్త నుంచి కూడానా ?

క : వాండ్ల మూడోభాగం పంచిపెట్టి మన రెండుభాగాలూ కలిపే వుంచుకుందాం.

రా : అదెట్లా, వాండ్లకు సగభాగం.

క : మీరు ముందుగానే నేర్పబోకండి. చాలా ఆస్తి మీ నాయనగారి స్వార్జితమేనటగా?

రా : ఒక్కయకరం గూడా స్వార్జితంలేదు. అంతా కుటుంబాస్తి పెట్టి కొన్నదే.

క : వ్యవహారానికి దిగితే స్థిరాస్తి సగం పంచుకుంటా డనుకోండి. డబ్బెట్టా చిక్కుతుంది?

రా : మీరు బాకీలు లేవంటారా? లేవంటే ఉభయులకూ లేకుండానే పోతవి. ఎవ రీవెర్రి ఆలోచనలు చేస్తున్నది? మా అమ్మ నన్ను గన్నది. వాణ్ణి పెంచింది. ఈ దురాలోచనలకు ఆమె ఒప్పుకున్నదా?

క : మీరు ఒప్పిస్తే ఒప్పుకుంటుంది.

రా : మన సగమాస్తి మన నూరు మందికీ చాలకపోతుందటగాని వెర్రి ఆలోచనలకు పోబోకండి. నిజం విచారిస్తే వెంకటయ్య వ్యవసాయం లోకి దిగిన తరువాతనే చాలా భూమి కొన్నారు. అతడు లేకపోతే మనకు వ్యవసాయం సాగినట్టే. అతడు వ్యవహారానికి దిగి నన్ను సాక్ష్యం వేసుకుంటే ఉన్న సంగతి యావత్తూ చెప్తతా. తరువాత మీ యిష్టం.

క : ఏదో గుర్రపుబండి వచ్చినట్లున్నది. (వీధివైపు కిటికీలో గుండా తొంగి చూచి) మీ పినతల్లి కొడుకులా గున్నాడు.

రా : (తొంగి చూచి) మోహనా! పెట్టె మేడమీదికి పట్టించు కొనిరా.

మోహనరావు షోకు పురుషుడు. సూటూ, బూటూ వేసుకొని తల మీద ఫర్ టోపీ వోరగా బెట్టుకొని చటచట మేడమెట్లు యెక్కి వచ్చాడు. రామానాయుడు మెట్లకిదగ్గరకు యెదురుగా బోయి చిరునవ్వుతో ఆహ్వానించి కూర్చోమన్నాడు. బెత్తం బల్లమీద బెట్టి లాగులు ముడత పడకుండా కొంచెం మోకాటి పైకి లాగి కాలుమీద కాలు వేసుకొని కుర్చీమీద కూర్చు న్నాడు. బండివాడు తోలు పెట్టెను సావిట్లో పెట్టి వెళ్ళిపోయినాడు. కమలమ్మ, మోహనరావు సావిట్లోకి రాంగనే పడక గదిలోకి బోయి కిటికీ ప్రక్కన కుర్చీమీద గూర్చుండి ఓరకంటితో చూస్తున్నది.

రా : మోహనా ! తెనాలి నుంచేనా ? మీ కిప్పుడు శెలవులు గాఁవాఁలె ?

మో : (చేతి గుండీల దగ్గర షర్టులో దూర్చిన ఉల్లి పొరవంటి పట్టు చేతిరుమాలును దీసి అంటుకొనిస్తున్న చిరుచెమటను తుడుచుకొని మరల గుండీల దగ్గర దొప్పించి) "తెనాలినుంచే వస్తున్నాను. ఇంకా నాలుగు రోజులు శెల వున్నది. చూచి వెళ్ళదామని ఇటు వచ్చా."

రా : కమలం! మోహను వచ్చాడని అమ్మతో జెప్పి ఫలహారం చేసి తీసుకరా.

మో : నాకు అక్కరలేదు. గుంటూరులో స్టేషన్ దగ్గర ఫలహారం తీసుకున్నా. మీ భోజన మైందా?

రా : మా భోజనం ఇంకా కాలేదు. ఒక గంట లోపల తయారౌ తుంది. కమలం? త్వరగా కానియ్యమని జెప్పు.

మో : నాకు తొందరేమీ లేదు. కొంచెం అలసట తీర్చుకుంటాను. బయటినుంచి ఇంట్లోకి రావడంచేత చెమట పోసింది. సూటు విడిస్తే బాగుండును. (అంటూ ఖాళీ గది ఉన్నదేమోనని అటు యిటు చూచాడు.)

రా : మేడ్ల గదిలోకి వెళ్ళి విడువు. అక్కడి కెవ్వరూ రారు.

మోహనరావు పెట్టె గదిలోకి తీసుకొని పోయి పావు గంటలో దుస్తులు మార్చి లాగు మడతపెట్టి పెట్టెలో పెట్టి చలువచేసిన మల్లుపాజామా తొడుక్కొనీ పొట్టి చేతుల తెల్లచొక్కా వేసుకొని అకు చెప్పులతో చిటచిట నడుస్తూ మళ్ళీ వచ్చి కూర్చున్నాడు. మొదట పెట్టుకొన్న బంగారు చట్టపు కండెద్దాలు యిప్పుడులేవు. సన్నని బంగారు కొక్కెంగల పిన్స్‌నెజ్ అద్దా లను పెట్టుకొన్నాడు.

రా : కమలం వొక విసనకర్ర యిట్లా యియ్యీ.

కమలమ్మ విసనకర్ర తెచ్చి బల్లమీద పెట్టి మోహనరావును చూచీ చూడనట్లు గదిలోకి వెళ్ళిపోయింది.

మోహనరావు అయిదారు ఏండ్ల క్రిందట కమలమ్మను చూచాడు. అప్పు డామె విశేష సుందరంగా కనబడలేదు. మోహనరావు విసురు

కుంటూ కూర్చున్నాడు. కమలమ్మ లక్ష్మమ్మతో జెప్పటానికి కిందికి బోలేదు.

రా : మోహన్ ! నీవు కసరత్తు చేస్తావా ? ఛాతీ యెన్ని అంగుళాలు ?

మో : ఈ మధ్య ఒక అంగుళం తగ్గింది. ఇప్పుడు ముప్పై యేడంగుళా లున్నది. మన దంటాలు తీస్తే చాలా బలం వస్తుందిగాని శరీరం చక్కగా ఏర్పడదు. బస్కీలు తీస్తే పొట్ట పెరుగుతుంది డంబెల్సు చేస్తే ప్రతి కండా పెరిగి అందంగా ఉంటుంది. అయితే చెయ్యడం మానితే కండలు తగ్గిపోతవి.

రా : నీ దండలు చొక్కా పైకే కనబడుతున్నవి. ముంజేతి నరాలు ఇనుప కడ్డీలలా గున్నవి.

మో : చేప నూనె తాగుతూ డంబెల్సు చేస్తే ఒళ్ళు చక్కగా బెరుగుతుంది.

రా : మనమూ కిందికి పోదాం.

మోహన్ లాగుతీసి పంచె కట్టుకొని వస్తానని గదిలోకి బోయి చలువచేసిన జరీ వుత్తరీయం మొలకు గట్టుకొని హాలులో వున్న నిలువ టద్దంలో విగ్రహాన్ని చూచుకొని—కిందికి పోదామా అన్నాడు. ఉభయులూ కలిసి కిందికి బోయినారు.

మో : అమ్మను జూచి అయి దా రేండ్లయింది. అప్పుడు అయిదో ఫారమో, ఆరో ఫారమో చదువుతున్నా, నన్ను గుర్తు పడుతుందా?

రా : ఎదిగే వాండ్లలో మార్పెక్కువ కనపడుతుంది. అయినా గుర్తు పట్టవచ్చు—అమ్మా! మోహన్ వచ్చాడు చూచావా?

లక్ష్మ : నీవుటరా నాయనా! పెట్టె పైకెత్తించుకొని పోతుంటే యెవరో అనుకున్నా, అంతా దాగున్నారా? నీ పెండ్లికి పిలవటానికి వచ్చావా ?

మో : నా పెండ్లికి నేనే పిలుస్తానా పొడ్డమ్మా?

రా : యీ ఏడు బి. యస్., పరీక్షయితే పెండ్లి చేసుకుంటావా ?

మో : మా వాంఛ్లు వేధిస్తున్నారుగాని యిప్పు డేమి తొందరని అంటున్నాను.

లక్ష్మ : చాపమీద కూర్చోండి, మనుసు లేప్పైనా వస్తున్నవా?

మో : చాలా వస్తున్నవి. యింకా యేదీ నిర్ధారణ చేసుకోలేదు. పెదనాయన యెక్కడికి వెళ్ళాడు ? వ్యవహారపు చిక్కులన్నీ పోయి నట్లేనా ?

ల : గట్టున బస్తాం నాయనా, పొలంకళ్ళి పోయివస్తానని వెళ్ళాడు. రావాలె, భోజనానికి వేళ దప్పుతుందేమో నీకు.

మో : నాకు తొందరలేదులే.

రా : మనం స్నానంచేసి సిద్ధంగా వుందాం. కమలం!—నీళ్ళుతోడి అంగవస్త్రాలియ్యి.

మో : నేను పైకి బోయి అంగవస్త్రం, తువ్వాలా తెచ్చుకుంటాను. నీ వింతలోకే స్నానం కానీయి.

కమలమ్మ రామానాయుడి స్నానానికి నీళ్ళిచ్చింది. ఆయన నామాలు దిద్దుకుంటూ కూర్చున్నాడు. మోహనరావుకు వేడినీళ్ళు సాళాలు చేసేలోగా ఆయన దిగివచ్చాడు. స్నానాల గదిలోకి రాగానే, కమలమ్మ వెళ్ళిపో బోయింది గాని ఎందుకో పోలేదు. "ఆ వేడి చాలునా? ఇంకా చన్నీళ్ళు కావలెనా?" అని అడిగింది. నేను వేడినీళ్ళు చేయనంటే, చన్నీళ్ళే అలవా" టన్నాడు మోహనరావు. అయితే తోడక వస్తానని గదినాకిటికి రెండుగజాల దూరంలో ఉన్న బావిలో చేద వేయబోయింది. మోహనరావు అక్కరలే దనేవరకు ఊరుకున్నది. అతడు చేంతాడు తీసుకొని అక్కడున్న ఇత్తడి బిందెకు ఉచ్చూ, ఉగ్గమూ పెట్టి గబగబ తోడి వొంటిచేతితో బిందె త్తు పైకెత్తి నీళ్ళు కుమ్మరించుకుంటున్నాడు. కమలమ్మ చూస్తూ నిలుచున్నది. చేయి పైకెత్తినప్పుడల్లా పక్క టెముకలమీద మాంస కండరాలు యిసుక తరంగములవలె హృదయంగమంగా కనబడుతున్నవి. బంగారు చాయగల విశాలవక్షం మీద కొదమ తుమ్మెద రెక్కలవలె రోమాంచం చెలువారుతున్నది. నీళ్ళు తోడేటప్పుడు కండెయ గట్టిన పిక్కలూ, పెడ దిరిగిన రెక్కలూ, దుక్కలవలె నున్న తొడలూ, పొక్కియున్న పొక్కిలీ,

అక్కళించిన నాభీ, విల్లుంధిక్కరించు పక్కలా చక్కదనాల కిక్కలై కెంపెక్కి యున్నవి. మామూలుకంటె ఎక్కువ సేపు ఒళ్ళు తోముకుంటు న్నాడు. లక్ష్మమ్మ పిలవడంచేత కమలమ్మ లోపలికి పోంగనే స్నానం ముగించి అన్నానికి వచ్చాడు.

ల: ఆయన మాగాణినుంచి పడమటి పొలం పోతున్నాడట. వేళ కందడు, మీరు లేవండి.

మో: మాకుమట్టుకు తొందరేమి ?

ల: స్నానంచేసి యెంత సేపని కూర్చుంటారు, కానియ్యండి.

రా: బొట్టు పెట్టుకోవా?

మో: అగరుంటే పెట్టుకుంటాను.

కమలమ్మ యిదిగో అగరుభరిణె అని కొంచెం బిడియం తగ్గి చెప్పి మరల సిగ్గు నభినయించుతూ అక్కడపెట్టి పోయి మేడమీది కెక్కి ఉభయు లకూ తమలపాకులు చుట్టుతూ కూర్చున్నది.

రా: (భోజనంచేసి లేవబోతూ) అక్కలక్ష్మీ — నీవు మేడమీద సావిట్లో మరమంచం వాల్చి వీరికి పక్కవెయ్యి.

ఉభయులూ మేడమీదికి పోయినారు. మోహనరావు అద్దాలు పెట్టు కొని బల్లదగ్గర కుర్చీమీద కూర్చున్నాడు.

రా: మోహనా! తాంబూలం వేసుకో.

మో: మీరు రండి.

ఉభయులు తాంబూలం వేసుకున్నారు. దేహం కొంచెం వేడి తీసు కొని ముఖానికి తేజస్సు హెచ్చింది.

రా: బి. యల్. పరీక్ష పూర్తి కాంగనే ఉద్యోగంలో ప్రవే శిస్తావా?

మో: మాఅన్నయ్య ప్రవేశించమంటున్నాడు. నాకు స్వీడరుపనంటే సరదా.

రా: పంచమోద్యమం నీ కిష్టమేనా ?

మో: దాన్నిగురించి బాగా చదవలేదు. అయినా మంచి ఉద్యమమనే వింటాను.

రా : పంచముల దుస్థితి నీ వెప్పుడూ స్వయంగా చూడలేదా ?

మో : వాండ్లలో నాకేమిపని? అయినా యీ ఉద్యమాలు పెట్టుకుంటే మనసుకు ఆందోళణ మెక్కువ. నా క్లాసుకో నారాయణరావు అనే కుర్ర వాడు చదువులో మొదటివాడుగా వున్నా ఊళ్ళో ఉద్యమాలన్నీ నెత్తినవెట్టు కొని అహోరాత్రాలు ఊపిరి సలపకుండా తిరుగుతుంటాడు. వాడిని చూస్తే నాకు జాలివేస్తుంది.

రా : మోహనా! నే నిప్పుడు బయలుదేరి యిక్కడిదే, పాలెపునే వూరికి దోయివస్తాను. నా కోసం చాలామంది కనిపెట్టుకుని వుంటారు. అయిదుగంటలకు తిరిగి రాగలను. బడలికగా వున్న దంటివిగా. పడుకుం టావా, నాతో వస్తావా ?

మో : రాత్రి నాటకానికి వెళ్ళాను. నిద్రవస్తూ ఉన్నది. నీవు వచ్చిన తరువాత అయిదుగంటలకు షికారుపోదాం.

రా : సరే పడుకో. కమలం! మూడు గంటలకు మోహనుకు ఫల హారం జెయ్యి.

రామానాయుడు పాలెంలో ధర్మపఠనమందిర మొకటి పెట్టించడానికి వెళ్ళాడు. మోహనరావు నిద్రపోయినాడు.

7. ద్రోహము

కమలమ్మ కొంత సేపుపడుకున్నది. నిద్రపట్టలేదు. దిగిపోయి భోజనం చేసి ఫలహారం తయారుచేసి మేడమీదికి తెచ్చింది. మోహనరా వింకా లేవ లేదు. కాని కదులుతూనే పడుకున్నాడు. మూడుగంటలు కావచ్చింది. లేప డానికి సందేహించి కిటికీగుండా మోహనరూపం చూస్తూ కమలమ్మ కూర్చు న్నది. చూచి చూచి, దగ్గరవున్న వీణను తీసుకొని సారించి,

హో! రమణీమణి వేగమెపోగదె—సామిని తేగదె॥

అనే జావళీ ఎత్తుకొని మోహనంగా పాడుతున్నది. మోహనరావు నాగస్వరం విన్న కోడెతాచువలె తలయెత్తి వీణాగాన ప్రవాహాన్ని వెల్లువలు గట్టిస్తూ కూర్చున్న మోహినీరూపాన్ని చూశాడు. చూచి కనికట్టుకట్టిన తాచు వలె పక్కమీద వాలి, అరగన్నులతో ఆనందిస్తున్నాడు. ఆనందసముద్రంలో

నుంచి ఇంకా తెప్పరించుకోలేదు. కమలమ్మ వాలుగన్నులతో అతని నిద్రావసాన కమనీయ ముఖారవిందాన్ని తిలకించింది. ముఖకమలంమీద ముసురుకొన్న బాలచంచరీకముల కొనరెక్కలవలె చెరిగిన నునుమీసములూ, విరిసి నుదుటిపై యాడుకొను కత్తిరింపు ముంగురు దీగెలూ, సోయగము చింది ముఖముపై విరజల్లినట్టు విరాజిల్లుతున్నవి. కమలమ్మ ఈ యద్భుత రామణీయ కవిలోకనంబుచే నైపెక్కి ప్రేమోన్మత్తయయి కంఠమెత్తి మోహన రాగమును శ్రవణసమ్మోహనంగా పాడుతున్నది. మోహనరావు విని, విని, మొగం చిట్లించి వీణపై యెన్ని సంగతులు గనబరిచినా జంత్రం శ్రావ్యమున గొంతుయొక్క చక్కదనానికి తీసిపోతున్నదనుకొన్నాడు. ప్రేయసియొక్క చక్కదనాల కలస్వనాన్ని పాడుచేస్తున్న వీణాగానమును శిక్షించుటకోయన చివ్వున లేచి కూర్చున్నాడు. కమలమ్మ జావళీని పూర్తిచేసి పాట నాపివేసింది. మోహనరావు నిరాశజెంది మిన్నక కూర్చున్నాడు. కమలమ్మ మందాక్రాంతావృత్తంవలె మందగమనంతో చావిటిలోకి వస్తున్నది. జంత్ర సహాయంలేని స్వాభావికమయిన మనోహరపికస్వరంవలె విరాజిల్లుతూ కమలమ్మయొక్క సాన్నిధ్య సౌభాగ్య మబ్బింది. గాన మాపివేసిన లోపం గన్పట్టకుండ మరియొక జావళీ యెత్తుగడ చేసినట్లు అభిరామంగా మోహన రూపం పొడగట్టింది.

క: ఫలహారం చేయరా?

మో: తీసుకొని రండీ.

వెండి పాత్రతో కాఫీ, ఉపమా, కమలాఫలాలూ తెచ్చి బల్లమీద పెట్టింది. మోహనరావు ఫలహారం చేస్తూ కమలం యొక్క తొనను సీత్కారంతో ఆస్వాదించగా రస భావాలన్నీ కమలమ్మ అనుభవించి సొక్కి సోలిపోయింది. కమలం మోహనరావు యొక్క అధర సౌభాగ్యాన్ని చూరగొన్నదిగాని కమలమ్మకింకా ప్రత్యక్షంగా లభించలేదు. కమలమ్మ పెదవులు సంచలించినవి కాని గంభీరించి నిలువబడ్డది. మోహనరావు కేవల మానసికానుభవంతో తృప్తి చెందక సంభాషింప నిశ్చయించుకొని విషయం దొరకక ఫలహారం చాలించి కరకమలంచేత ముంగురు లెగజిమ్మి,

మో: ఒదినగారూ! తల దువ్వుకొనుటకు నూనె ఉన్నదా?

క : ఉన్నది; నిమ్మ నూనె పనికి వస్తుందా?

మో : శైత్యోపచారంగా చాలా మంచిది. తీసుకరండి.

కమలమ్మ దువ్వెనా, అద్దం, నూనె తీసుకొనివచ్చి బల్లదగ్గర నిలువబడ్డది.

మో : ఒదినగారూ! మిమ్మలను ఒక్క మా టడుగుతాను. కోపం రాదు గదా?

క : వొక్క మాటేనా?

మో : మొద టంతే.

క : ఒక్కమాటే అడిగితే కలహం రావచ్చు.

మో : అయితే మరి తరువాత మాటాడరా?

క : ప్రణయ కలహమయితే ఎందుకు మాట్లాడను?

మో : అయితే చెప్పండి. మీకు నామీద దయ ఉన్నదా?

క : వట్టి దయేనా?

మో : తరువాత మారుతుంది.

క : మారి ఏమవుతుంది?

మో : మారి ప్రేమవుతుంది.

క : అమ్మో ఎంత జాణవు?

మో : కోపం వచ్చిందా?

క : కోపకారణ మేమున్నది?

మో : నూనె ఇస్తారా?

క : ఇయ్యవలసిందేనా? మీ చేతులప చము రవుతుందేమో?

మో : అదేమాట నిజం.

క : నేను రాయనా?

మోహనరావు చూపులతో సమ్మతి గనుపరచాడు. కమలమ్మ చేతిలో నూనె వేసుకొని తలకు రాచింది. ఉభయులూ శరీరం మరచారు. చెంపను నూనె తగిలితే హస్తకమలంతో అద్దింది. ఉభయులకూ ఆనందం ఇనుమడించింది. ఇద్దరూ పరవశులయినారు. ముఖకమలములు స్పర్శించి

నవి. అప్పటిరసవృష్టి యెవడు వర్ణించగలడు? మాధుర్యంకంటె మధురంగా ఉన్నది.

మేడమెట్లమీద సాహూ వస్తున్న కాళ్ళ అలికిడి వినబడ్డవి. కమలమ్మ దృష్టి గోచరమైన మోహనరూపాన్ని మనసులో బంధించి చిక్కబట్టి గది లోకి పోయి పడుకున్నది. సాహూ సావిట్లోకి పరుగెత్తుకొనివచ్చి యేమండీ! మా అమ్మెక్కడున్నది?

మో : లోపల ఉన్నదిలే.

సాహూ : అమ్మా! నాకు ఫలహార మేది?

క : సాహూవంక చూడకుండా—అదుగో ఆ గిన్నెలోది నీకు.

సాహూ "నాకు పండు వలిచిపెట్టు. లే," అని పమిటె పట్టుకొని లాగితే లేచింది. పండు వలిచిపెట్టి మళ్ళీ పడుకున్నది. మొదటి మోహన దృశ్యం అంతర్ధానమై మళ్ళీ స్ఫురించలేదు. మోహనరావు లేచి కిందికి బోయినాడు. ముఖమంతా యేమో కొత్తగా కనబడుతున్నది. వీధి వసారా లోకి బోయి పచారీచేస్తూ సిగరెట్టు కాలుస్తున్నాడు.

రామానాయుడు నాలుగుగంటకల్లా పాలెం బోయినాడు. సాయంత్రం సభ జరుగుతుందనీ, రామానాయుడుగారు ఉపన్యాసం ఇస్తారనీ సాటింపు చేశారు. పఠనమందిరం దగ్గరనుంచి బయలుదేరి నగర సంకీర్తనతో ఊరే గింపు జరిగింది. బాలకులూ, కూలీలూ, 'తిలక్‌మహరాజ్‌కు జై, మహా త్మాకూ జై, సంగదాసుకూ జై' అని కేకలు వేస్తున్నారు. నాలుగున్నరకు మందిరం దగ్గరకు వచ్చారు. రామానాయుడు ప్రతిష్ఠనుబట్టి ఊళ్ళో ఉండే ఆసామీలంతా సభనలంకరించారు. పెద్దవాడని చిన్నపరెడ్డిని సభకు పెద్దనుగా ఎన్నుకున్నారు. విద్య అవసరమనీ, పఠనమందిరములు ఉపయోగకరము లనీ, పంచములు దుస్థితిలో వున్నారనీ రెండు గంటలసేపు రామానాయుడు ఉపన్యాసం ఇచ్చాడు. అందరూ ఆహ్లాదపడ్డారు. పట్టయ్య అనే మంగళా పురపు కుర్రవాడు పంచమోద్యమాన్ని గురించి పద్యాలు వ్రాసి చదివాడు. చిన్నపరెడ్డి పఠనమందిరాలు అవసరమని చెప్పి ఇల్లు కట్టించడానికి స్థలం, అయిదువందల రూపాయిలూ యిస్తానని వాగ్దానం చేశాడు. తక్కినవారు కొన్ని స్వల్పమొత్తాలను పుస్తకాలు కొనడాని కిచ్చారు. అప్పటికి సేకరించిన

పుస్తకాలతో పఠనాలయం ప్రారంభమైంది. మందిరానికి సంబంధంగా పంచమ పాఠశాలనుపెట్టి ఉచితంగా బోధించడానికి ఒక బ్రాహ్మణ కుర్రవాడు అంగీకరించాడు. జయధ్వానులతో సభముగిసింది. అనంతరం రామానాయుడు ఊరికి ప్రమాణమైతే చీకటీపడ్డదని పోనియ్యలేదు.

మోహనరావు చాలా సేపు వసారాలో పచారీ చేశాడు. కూడవని చెప్పే యౌవనుడు సహితం విడువక చదివే తారాశశాంక విజయం, బిల్హణీయం తమాషాగా అనేకమాట్లు చదివి ఆనందించాడుగాని విషయములన్నీ తెరచాటు బొమ్మల మోస్తరుగా లీలగా కనబడ్డవి. భావ ప్రపంచంలోనుంచి భౌతిక ప్రపంచంలోకి మారేటప్పటి సంధి కాలమే మనుష్య జీవితంలో మిక్కిలి రసవత్తరమైన భాగం. సర్వజంతు సామాన్యమయిన యీ మార్పు మానవుని తన మానవత్వంనుండి దేవత్వంవంక ఒకమెట్టెక్కిస్తుంది. పాప మీ తరుణకాలములో మోహనరావుపై చెడుగాలి సోకింది. తెనుగు దగిలిన సస్యంపూర్ణఫల మీయజాలదు. మోహనా! పొంగి పొరలు నీ యౌవన ప్రవాహం గట్లు దాటింది. పంకసమ్మిళితమై మాలిన్యాన్ని బొందింది. అంతటితో పోలేదు. ఫలవత్తరములైన సుందర కేదారములపై వెల్లువగట్టి నష్టం గావించింది. భూస్వామి నీ జీవానికి పడి దుఃఖిస్తాడు. పాపం నీ వేమి చేయ గలవు? నీ శక్తికి మించింది. పాలపంటి నీ యౌవనాన్ని పొంగబోసుకున్నావు. ఇక మరి నీ చేతికి శుభ్రంగా ఎట్లా వస్తుంది? నీ మోహన విగ్రహమే నీకు శత్రువైంది. దేహసౌందర్యమే నీ పెరుగుమవుగాని ఆత్మ సౌందర్యం నీ పెరుగవు. ప్రతిదినం నీ దేహాలంకారానికి చేసే ప్రయత్నంలో శతాంశమైనా ఆత్మాలంకారానికి ఉపయోగించినట్లయితే బంగారానికి వెలిగారం అతికినట్లు నీ దేహసౌందర్యం నీ ఆత్మకు తగిన వేషమై ఒప్పి వుండేది. అద్దం చూచి ముఖం దిద్దుకున్నావుగాని సత్పురుషుల జీవితాలను జూచి నీ ఆత్మవర్తనం దిద్దుకోలేదు. నీవు పరీక్ష తప్పిపోయినావు. కాలం వృథా చేసుకున్నావు. భగవంతుడిచ్చిన అవకాశం పోగొట్టుకున్నావు. నీ హృదయంమీద కాపురు గమ్మింది. ఇకముందు నీవొక పతివ్రతా తిలకాన్ని వివాహంచేసుకున్నా కిల్బిషరహితమయిన హృదయాలింగన మియ్యజాలవు.

పాపాన్నే ప్రసరింపజేస్తావు. అయ్యో! పాపం! ఏమీతెలియని నవయౌవనుని కెంత శిక్ష? నిన్ను జూస్తే జాలివేస్తున్నది.

మోహనరావు కొంతసేపు పచారు చేసిన తర్వాత మనస్సు ఆలోచనోన్ముఖమయింది. "ఏ మది చిత్రం! ఇట్లా జరుగుతుందని కలలో కూడా అనుకోలేదు. అబ్బా, ఏ మా సౌందర్యం! సంగీతం సౌందర్యాన్ని మించింది. కిన్నెరవలె తీగెలు దీసినట్లు రాగం దీస్తుంది. ఆమెకు నామీద అత్యంతమయిన ప్రేమ ఉన్నట్లు కనబడుతుంది. తారాశశాంక విజయము లోని కథ కల్పనైనా విషయం తప్పకుండా సత్యమే. తారాచంద్రు లనే వ్యక్తులు లేకపోయినా తత్సదృశులు అనేకు లుండడం నిశ్చయం. ఎట్లా మాట్లాడుదామా అని ముందాలోచించుకుంచే ఒక్కమాటా స్ఫురించలేదు గాని, ఆ సమయానికి సంభాషణ మహారసవంతంగా సాగింది. అరే! ఈ వ్యవహారాలలో ఆరితేరినట్లు మాట్లాడాను. కాకపోతేపట్టుకు ఈ పాండిత్యం వొకరు చెప్పితే వచ్చేదా? ఈ సంభాషణదాకా ఎందుకూ? అసలు ఈ విషయమే దేవుడు వచ్చి యిట్లా అని ప్రతి జంతువుకూ చెపుతున్నాడా! అన్నీ స్వభావంగానే తెలుస్తవి. ఇంతవరకు పరీక్షయి తేలాం. మొదటి రకం మార్కులు వచ్చినట్టే. ఇక జరుగవలసినదేమి? సగం సగం వ్యవహారాలు నాకు బనికిరావు."

సాహు : ఏమండోయ్! మా తాతయ్య మిమ్ములను పిలుస్తున్నాడు.

మోహనరావుకు మనసు దక్కుసున్నది.

మో : సాహూ! ఎందుకురా ?

సా : ఊరికెనే మాట్లాడడానికి.

మో : (తనలో) వారినాయనా, రాగోలకీసుకొని సిద్ధంగా ఉన్నాడనుకొన్నాను—(ప్రకాంగా) యిదుగో వస్తున్నా, (అని కాలుతున్న సిగరెట్టు పారవేసి లోపలికి పోయినాడు.)

8. అమ్మ లేదు

సాహు ఫలహారం దిని వెళ్ళిపోయినాడు.

కమలమ్మ మంచంమీద బిందుకున్నది. మొదటి సమ్మోహనదృశ్యం మళ్ళీ గుప్తికి తెచ్చుకోవలెనని ప్రయత్నం చేసింది. కవి శిల్పచిత్రకార నిర్మితములైన కృత్రిమ విగ్రహాలవలె సహజరసవిహీనములై అనేక రకముల దృశ్యాలు గాన్పించి అసహ్యంగా దోచినవి. ప్రయత్నించిన కొలది క్రొత్త రూపాలు భాషాంతరీకరణమున కవుల భావములవలె విస్మృతములై కన్పట్టవి. రూపం మనస్సులో నాటలేదు. తస్వీరు తీసేటప్పుడు ఫలకం పూర్ణంగా రూపగ్రహణం చేయకముందే తీసివేసినట్లయితే విగ్రహ మెట్లా వస్తుంది? అతనిని మళ్ళీ వొకమారు చూస్తే బాగుండునని కిటికీలోనుంచా వీధివైపు తొంగిచూచింది. కనుపడలేదు. వీధిలోకి దిగే మెట్ల దగ్గరకుపోయి చూచే వరకు మోహనరావు సిగరెట్టు త్రాగుతూ పచారు చేస్తున్నాడు. స్వాభావికమైన ముఖవైభవానికి వొయ్యారంగా పట్టిపెట్టుతూ వున్న సిగరెట్టు నూతన విలాస మొనగూర్చింది. మర్పితంగా త్రాగడంచేత వ్రేళ్ళ సందున కొంచెం పచ్చబడ్డదిగాని పెదవులు నల్లబడలేదు. ఆసాదమస్తకం పరిశీలించినది. కొంచెం ముడిచిన కోమలాధరపుటమునుండి ముఖకముల సమీరాలతో సమ్మిశితమై గుప్పున వెలువడిన ధూమపుంజానికీ అరమోడ్పు గన్నులకూ తోడు మదనుడు ఉన్నతభ్రూలతను ఆకర్ణాంతంగా లాగి నీలోత్పలముల నిగనిగను ధిక్కరించే చిఱుమీసపుటమ్ముల సంధించి చేతికొద్ది లాగి రువ్వి హృదయం గాడనేయగా సొక్కి సోలి కటకటాలపై వ్రాలింది. యిట్టి సమయముల గవాప్రియులై పంతగాసంగి సేవింప నవసరమవుతుంది. ప్రాణనాథుడు పండ నుండ తన కట్టిభాగ్యము లభింపమికి దుస్సహమయిన పారతంత్ర్య జీవనమేకదా కారణమని తోచింది. బంధముల తెగదెంచుకొని పరువిడి అతని బాహుదండముల నల్లుకొని నువ్విళ్ళూరెదనాని అత దేమనునో యని సంశయించింది. నిట్టూర్పు విడిచి యిప్పటికింతయే భాగ్యమని మరియొక పరి కంఠ్లారజూచి నారె దుర్భరమైన శరీరముమోచి పాన్పుపై వ్రైచింది. అనుభవైక వేద్యమైన ప్రథమ దృశ్యాన్ని భావంతో వూహించు కొనలేకపోయింది

గాని ద్వితీయదృశ్యం బాగా గోచరమై మనస్సును విడువలేదు. మోహన రూపాన్ని మనస్సున కాపించుకొని కనులు మూసి మననం చేసింది. భావ గోచరము లవుతున్న రూపవిభ్రమ విలాసములు మూర్తిమంతములై కండ్లు తెరచినా నలుదిక్కుల ప్రత్యక్షమవుతున్నవి. మోహన రూపం రూపపంక ములో దగుల్కొని కమల క్షణభంగురములైన ఆనంద కెరటములలో దేలి పోతున్నది. నాలుగుగంటలైంది. అయిదైంది. ఆరైంది. యేడైంది. కమల కాలపరిమాణం దెలియని అఘాతంలో బడిపోయింది. లేవలేదు. సాహు ఆడియాడి ముంగిట్లోకి వచ్చి అమ్మా అని కేకవేసినాడు. అంధకారమంతా నిశ్శబ్దంగా వున్నది. ప్రత్యుత్తర మెవరిస్తారు? అమ్మలేదు. అమ్మలేనివానికి అంతా లేనిదే. అమ్మా లెవశే అని మరల కేకవేశాడు. లేవని భవంతిలో నుండి ప్రత్యుత్తరం వచ్చింది.

సా : యింట్లోకి బోయి, నాయనమ్మా? మా అమ్మ యేదీ?

ల : మేడమీద వుంది. పిలుచుకొని వస్తావా ?

సా : చీకటిలో నే బోలేను. నాకు అన్నం పెట్టు.

ల : తాతయ్యా వాళ్ళు అన్నానికి వచ్చిందాకా వుండవా?

సా : నాకు నిద్దురవస్తూ వుంది. త్వరగా పెట్టుమంటే ఆ మాటలూ యీ మాటలూ చెప్పుతుంది.

ల : యిదుగో తిను.

సా : అన్నం దిని, నాయనమ్మా! చీకటిలో నేపైకి పోలేను. అమ్మ వచ్చిందాకా నీ పక్కమీద పడుకుంటా.

ల : పడుకో. నిద్దురపోతే మళ్ళీ లేవవుగా?

సా : నీ దగ్గిరే పడుకుంటాలే, (అంటూ పడుకొని నిద్రపోయి నాడు.)

మోహనరావూ, చౌదరయ్యా భోజనానికి వచ్చారు.

ల : అక్కలక్ష్మీ! వాళ్ళకు నీళ్ళిచ్చి అమ్మాయిని పిలవకదా. ఒకపే మోయిను నిద్రపోతున్నది. పిల్లవాడు యింకా రాలేదే?

చౌ : మనిషి వచ్చాడు, పాలెంనుంచి, రేపుగూడ రాడట, ఆ ప్రక్క వూళ్ళకు బోతున్నాడట. చచ్చినవాడి పిచ్చి వీడి కెత్తింది. వూరూరు తిరిగి

కూలివాండ్లను రెచ్చగొడతాడు గాం(వాం(లె. మోహనా! ఈ మాలమాదిగె పిచ్చి నీకూ వున్నదా?

మో : యీ గోలంతా నాకు పట్టదు పెద్దనాన్నా, నా వ్యవహార మేమో, నేనేమో, వప్పు యితర జోక్యాలు నాకు లేవు.

చౌ : అవి బాగుపడేవాండ్ల లక్షణం. ఉద్యోగానికి పోతావా?

మో : ఉద్యోగమో, — సేద్యమో — ఏదవుతుందో యింకా చెప్పలేను.

చౌ : బాగుంది. ఆ రెండింటిలో యేదయినా వొకడే—మావాడు వుద్యోగం చేయబడుతుందని యేండ్లు మిగిలిపోయినవని సాగించాడు. వాడికి స్వబుద్ధిన పుట్టాలె కాని యెదటి వాండ్లు యెంత కాలమని చెప్తు పెడతారు ?

మో : అన్నయ్యకు ఉద్యోగానికి వెళ్ళడం యిష్టంలేదా యేమి?

చౌ : యింకా ఉద్యోగమెందుకు? యివొకటి దొరికిందిగా మాల ఉద్యోగం. కొంపా, గోడూ పట్టకుండా దానితో ఊరేగుతున్నాడు. యిదేమో మంచికి వచ్చిన వ్యవహారం గాదు. నీవయినా మన వాండ్లలోకి కాస్త ముందుకురా.

మో : ఉద్యోగం చెయ్యకపోతే ఆయన కేమి తక్కువా?

చౌ : తిండికి జరగదనా? ఉద్యోగం పురుష లక్షణం అన్నారు. కాదన్నాడు; నే సంక్షేపించుకున్నా. యీ ముసలివాడు యెప్పుడూ గోడాడు తాడని నాకెందు కీఅపవాదు. యింట్లో యెవరికీ కొరగాని పని నాకుమటు కెందుకు? నాయనా! కాళ్ళు కడుక్కోవోయ్.

క : కండ్లు నలుపుకుంటూ క్రిందికివచ్చి—నాకు వొంట్లో ఖులాసాగా లేదండీ. భారంగా వుంది.

ల : అవె జయబున, వేడిపాలు పోసుకొని అన్న దిను: రా! నీకు వంటింట్లో పెడతాను. ఆయన యేప్పుగూడా రాడట.

క : యింకా వచ్చారేమో అనుకుంటున్నా, అయితే అన్నం దిని పోయి పడుకుంటా.

ల : పడుకో. పిల్లవాడు నిద్రపోయినాడు. యిప్పుడు పైకేమి మోసుకొని పోతావులే. నా దగ్గర పడుకుంటాడు.

కమలమ్మ పైకి పోయింది.

మో : పెదనాన్నా! నేను యీ పూటనే ఊరికి పోదామనుకొని అన్నయ్య రాలేదని వూరుకున్నా, యిక రేపు కూడా రాడు. కనుక తెల్లవారి లేచి వెళతా, నే వచ్చిన బండి కూడా ఉన్నది.

చౌ : నిన్ను చూస్తే నాకు ముచ్చట వేస్తున్నది. మీ వాండ్లంతా బుద్ధివంతులు. యింకా రెండు రోజులు వుంటావనుకున్నానే. అతగాణ్ణి దారికి దిప్పలేవా?

మో : నేను చెబితే వింటారా. అందులో పెద్దవారు. మా సెలవులు కూడా అయిపోతున్నవి.

చౌ : పెద్ద—దేనికి ?— అన్నిటికంటె తాటిచెట్టు పెద్ద. బుద్ధిలో నీకెవ్వరూ చాలరు. మా షేశం వొకరు చెపితే వినేదికాదు. నీవు స్కూలు చెడగొట్టుకొని యెందుకుంటావుగాని అవసరమయితే వెళ్ళు. గుంటూరులో ఆగుతావా?

మో : ఊఁహూఁ సరాసరే వెళ్ళుతా. నాకు వ్యవధిలేదు.

మోహనరావు భోజనంచేసి మేడమీదికి పోయినాడు. గడియారం తొమ్మిది కొట్టింది.

కమలమ్మ తమలపాకులు చుట్టిస్తున్నది.

చౌ : యేమేవ్! మన మోహను యీ శాఖాన ఉద్యోగంలో ప్రవేసిస్తే పది సంవత్సరాలలో డిస్ట్రికలెక్టరు వనౌతుంది. మనవాడికి చిలకకు చెప్పినట్టు చెప్పా! వినకపోతే నే నేమిచేసేవి? వాడికీ తహస్సీల్దారీ కావచ్చునట !

ల : యింకా యెందుకు తప్పుకోవడం? యెవరిమీదా దూరు లేకుండా వెళ్ళిపోయిందిగా!

చౌ : బుద్ధిపూర్వకంగా కావలెనని పోగొట్టుకుంటే పోయింది.

ల : పోతేపోయింది. మీ ఉద్యోగం సంగతేమయింది ?

చౌ : అదీ వట్టిదే అయింది. మునసబు అప్పీలు చేసుకుంటే

బత్తరపు ఖాయంచేస్తూ కుటుంబంలోనే ఉద్యోగ మియ్యవచ్చునని ఉత్తరు వయింపట. తాసీల్దారుగారు తమ్ముడిపేరు సిఫారసు చేశారని తెలిసింది. నేనూ ఉద్యోగం చేశా ననిపించు కొందామంటే విఘ్నం వచ్చింది. యివ్వేళ ప్రొద్దుగూకులు తిరగడంచేత నిద్ర తూలుతూ ఉన్నది. (అని పడుకున్నాడు.)

ల : అక్కలక్ష్మీ! తోడువెయ్యి, పడుకుందాం. యీమేకు తీరావడికి నేనూ వస్తాను.

పదకొండుగంట లయింది. మేడమీది తూర్పు వసారాలోకి కుర్చీ లాక్కొని విసురుకుంటూ మోహనరావు కూర్చున్నాడు.

మో : కమలా। యింకా లేవలేదా ? యిక్కడ కూర్చుందాము రా.

కమలమ్మ జాఱిన కచభరం సవరించుకుంటూ వచ్చి కుర్చీలో కూర్చున్నది.

మో : కమలా! యేదో వొకసంగతి తేల్చిచెప్పు. తెల్లవారుజాముననే వెళ్ళతాను.

క : నగలు నాలుగువేలకంటే యెక్కువ వుండవు.

మో : వాటి విషయమై అంత ఆలోచన అవసరంలేదు. రేపు మా చిన్నమ్మనడిగి రెండువందలరూపాయలు తీసుకుంటా. మాఅన్నయ్య నెలకు 80 రూపాయలదాకా పంపిస్తాడు. ఇంకా కావలిస్తే మళ్ళీ మా చిన్నమ్మే పంపుతుంది. ఆమెకు పిల్లలులేరు. డబ్బు చాలా వున్నది.

క : యెందుకంటే యేమనిచెపుతావు?

మో : ఆమె అడగదు. మా అన్నయ్య గుంటూరులో చదువుకుంటేటప్పుడు ఆమె దగ్గరకేసి యిష్టంవచ్చినట్టు ఠర్చుకిస్తూ వుండేది.

క : ఆయన గూడా యీ మోస్తరువాడేనా ?

మో : ఆఁ కొంతవరకు.

క : మనిషి యెట్లా వుంటాడు?

మో : నామోస్తరే. కాని కొంచెం పల్లెటూరి పద్ధతి.

క : పోయ్యేమార్గమెట్లా ?

మో : పోవడం నిశ్చయమైతే దాని కేర్పాటు చేస్తా.

క : పిల్లవాడి సంగతే తగులాటంగా వుంది.

మో : అది నీవు వదిలించుకోక తప్పదు. తక్కిన సంగతులెట్లా వున్నా పిల్లవాడికోసమైనా వెతికి పట్టుకుంటారు. వాడు నీవెంట లేకపోతే నీజోలే తలుచుకోరు. అదిగాక పిల్లవాడి నిక్కడ వదిలి పెట్టడమే వాడికి క్షేమం. ఆస్తీవుంది, పోషణా జరుగుతుంది.

క : నాకేమో భయంగా వున్నది.

మోహనరావు కుర్చీ వెనుకకు లాక్కొని కూర్చున్నాడు. దీపపు వెలుతురు కిటికీగుండా మోహనరావు ముఖాన ప్రసరించింది. ముంగురులు కమలహృదయానికి ములుకులై సోకినవి. ముఖసోయగం జాలకుని మంత్రోచ్చాటనవలె కమలను విశ్చేష్టురాలిని చేసింది. నునుమీసం వశ్యౌషధం అయింది.

క : సరే! ప్రయాణాని కేర్పాటు చెయ్యి.

మో : బాగా ఆలోచించి చెప్పు.

క : ఇక ఆలోచన అవసరము లేదు.

మో : ముమ్మాటికీ నిశ్చయమేనా ?

క : మూడు మూళ్ళు తొమ్మిది మాట్లకూ నిశ్చయం; మార్గం యోచించు.

మో : రేపు ఉదయం ఎనిమిదిగంటల బండికి గుంటూరుచేరి మంచి గుఱ్ఱపుబండి మాట్లాడి ప్రొద్దుగూకేవరకు ఆంజనేయుల మంటపానికి యెదురుగా జువ్విచెట్టుక్రింద నిలువబెట్టుకోమని చెప్పుతాను. నీవు కనిపెట్టుకొని ఉండు. ఇక్కడ నిలువబడి చూస్తే కనబడుతుంది. బండి రాంగనే రెండు మూడు మంచి చీరెలూ, నగలూ మాత్రం తీసుకొని వెంటనే బండెక్కి సరాసరి గుంటూరికే బయలుదేరండి. నేను నల్లపాటి సత్రాల దగ్గరనే కాచుకొని ఉంటా. గుంటూరు ఒక గంట ప్రయాణం.

క : నీ తస్బీరు నా కిచ్చిపో.

మో : ఇస్తాగాని నీ గదిలో పెట్టుకోవద్దు. సావిట్లో తగిలిస్తాను.

ఎవరూ దానిని చూడకపోతే వచ్చేటప్పుడు తీసుకునిరా. ఇక వెళ్ళి గదిలో పడుకో. నేను సావిట్లో పడుకుంటాను.

కమలమ్మకు భయం గిరింది. గుండె రాయి చేసుకొన్నది. స్త్రీల స్థిర సంకల్పం ఎవడు మరల్చగలడు ? లేచి దృఢంగా అడుగులు వేస్తూ పోయి పడుకున్నది. కాని మనసులో ఆవేదనగానే ఉన్నది. కునుకా నిద్రపట్టలేదు.

మోహనరావు మళ్ళీ సిగరెట్టు ముట్టించాడు. నిప్పుపుల్ల గీచిన చప్పుడువిని ఒయ్యారపు మోహనరూపం మరల చూడవచ్చునని కమలమ్మ కిటికీలోగుండా చూచింది. మోహనరావు చీకట్లో కూర్చున్నాడు. పాపం ! కమలమ్మ కాళాగంగం గరిగింది. చీకటితో వెళ్ళుతాడు. మళ్ళీ యెప్పటికో చూడడమనుకొన్నది. మోహనరావు సిగరెట్టు పారవేసి ఉమిసి వచ్చి పడుకున్నాడు. చుక్క పొడపంగనే లేచి తాను సిగరెట్టు గాల్చుకుంటూ తీయించుకున్న చక్కని తస్వీరును సావిట్లో దగిలించి సూటు వేసుకొని మరియొక మన్మథవేషమై "కమలా" అని పిల్చాడు. ఆ పిలుపు కమల కెంతో మధుర గీతంవలె వినబడి ఆత్రంతో లేచివచ్చి దీపపువెల్తురున వెలుగు లీలావతారం జూచి ఆనందభాష్పాలు గురిసింది. ప్రఫుల్లనేత్ర కమలముల నలంకరించిన బాష్పబిందువులు దీపపు టరుణకాంతులతో తళ తళ మెరిసి ప్రభాతము గావించినవి. మోహన సూర్యుడు కరకమలదళములతో తుడిచి ముఖకమలముతో కపోలకమలములను స్పృశించి పోయివస్తానన్నాడు. కమల వెక్కి వెక్కి యేడ్చింది.

మో : వెళ్ళిపడుకో.

క : బండి రాకపోతేనో?

మో : రాకపోవడమేనా?

క : జీవితం దుర్భరమవుతుంది.

మో : నాకూ అంతే అవుతుంది. నీవు ఏ కారణం చేతనైనా సాయంత్రం రావడానికి వీలుగాకపోతే తెల్లకాగితంమీద పుష్పరసంతోగాని, మైనపుఖడ్డితోగాని ఎప్పుడు వచ్చేది, వ్రాసి బండివాడిచేత పంపు. దోహదం జేసి చదువుకొని తరువాతపని జరిగిస్తా.

క : యిక వెళ్ళు.

ఉభయులూ వొకరి చేతులనుండి వొకరు విడిపించుకొనే టప్పటికి అయిదు నిమిషాలు పట్టింది. మోహనుడు పెట్టె తానే చేతపట్టుకొని మెట్ల దగ్గరకు పోయినాడు.

క : మోహనా— (పిలిచిందిగాని అశ్లీలమని ఆచుకొన్నది. స్వర్గం స్వల్పకాల మనుభవించినా స్వర్గమేనని మనసు కుదుర్చుకున్నది.)

మో : కమలా! పిల్చావా?

క : లేదు వెళ్ళు.

కమల వెళ్ళి పడుకున్నది.

9. తారాశశాంకము

మోహనరావు గుంటూరులో రైలు దిగి అగ్రహారంలో పినతల్లిగారింటికిపోయి తనకు స్కూలుకుపోయే కాలం మించిపోయిందనీ రెండు వందలరూపాయలు అవసరమనీ బలవంతపెట్టి పైకం తీసుకొని రెట్టింపు బాడుగకు మంచిజట్కాబండి మాట్లాడుకొని మంగళాపురం బయలుదేరి నల్లపాటిసత్రాల్లో తాను దిగబడి బండిని బంపించాడు.

కమలమ్మ తెల్లవారుజామున కొంచెం నిద్రపట్టి 9 గంటలవరకు లేవలేదు. సాహూ అవ్వకు మాలిమిగనుక చద్దెన్నం దిని ముంగిట లాషాబండి లాగుకుంటున్నాడు. కమలమ్మ మేడదిగి వచ్చి ఆడుకుంటున్న సాహూను చూచేవరకు గుండె లవిసిపోయినవి. సాహూయొక్క నిర్మలమైన నెమ్మోము చూచేవరకు కమలమ్మ హృదయ తాపాలన్నీ శమించి మురుగొని పట్టి కౌగిలించుకోపోయింది. ఆటలుమరిగి సాహూ "ఉండవేనా బండితొక్కేవు" అని చిక్కక బండిలాక్కొని పరుగెత్తాడు. కమలమ్మ నిలిచి మత్తిల్లి సాహూ వంక వెర్రిదానివలె చూచింది. కాఠిన్యం వహించిన మనస్సు వెన్నవలె కరిగిపోయింది. కళవిళపడ్డది. మరిగింది. కళపెళ్ళాడింది. గగ్గోలుపడి ఘూర్ణిల్లిపోయింది. బిడ్డను తప్పిపోయిన ఆడుపులివలె ఆక్రోశిస్తూ భవంతిలోకి వచ్చి చాపమీద మొదలు నరికిన చెట్టువలె విరుచుకొని పడిపోయింది. లక్ష్మమ్మ వచ్చి చూచి,

ల : అమ్మా ! వికారమా యేమే ? నిన్నటినుంచీ జబ్బుగానే వున్నావు.

క : (లక్ష్మమ్మతో మాట్లాడ సిగ్గుపడి) వొళ్ళుతిరుగుతున్నది. (అని తలవంచుకొని చెప్పింది.)

ల : "అయితే, కొంచెం మజ్జిగన్నందిను"మని తెచ్చి బలవంతపెట్టి తినిపించింది.

కొంత శాంతపడి మేడపైకి పోయింది. దురదృష్టవశాన సాహూ మళ్ళీ కనబడలేదు. సావిట్లో పడకకుర్చీమీద పడుకొని యెదురుగా గోడన తగిలించివున్న మోహనపటంవంక చూచేవరకు హృదయరంగాన తాండవ మాడుతున్న కిశోరవేషం నిష్క్రమించి మోహనవేషం ప్రవేశించేంది. ఆపాలపండ్లూ, నునుబుగ్గలూ, వేణువూ, తాషాబండీ మున్నగు పరికరాలచే పొలుపొందు కోమల శైశవస్వరూపం మరుగుపడి నవయవ్వనము విజృంభించి మూర్తీభవించిన లీలామోహనవిగ్రహం హృదయరంగాన్నాక్రమించింది. మరొకపాత్ర కికచోటులేదు. కమలమ్మ చివ్వునలేచి పటాన్నితీసుకొని పరిశీలించింది. ఆ మోహనదృశ్యమే లోచనగోచరమై వివశత్వాన్ని కొంపెంచింది, తస్వీరును హృదయానపెట్టుకొని హృదయేశ్వరుని సందర్శన సుఖంషిస్తూ పడుకున్నది. రెండవసారి భోజనానికి పోలేదు. అక్కలక్ష్మి వచ్చి వొళ్ళుపట్టిచూచి "లోజ్వరం తగులుతున్నది అన్నం తింటావా?" అని అన్నది. కమలమ్మ "నా కాకలి కాలేదు. సాయంత్రం దాకా పడుకుంటే అన్నీ నయమవుత"వన్నది. లక్ష్మమ్మ వైద్యుణ్ణి పిలిపించి చెయిచూపిస్తే అతడు చెయిచూచి యేదో హృదయరోగమని మాత్రలిచ్చాడు. వైద్యుడు వెళ్ళినతర్వాత వాటిని కిటికిలోగుండా విసిరిపారవేసి కొంతసేపు ముసుగుపెట్టుకొని పడుకొని గడియార మైదుకొట్టగనే పంచలోకి వచ్చి చూచేవరకు జువ్విచెట్టుక్రిందికి బండింకా రాలేదు. రాదేమోనని మనస్సుకు సందేహం కలిగి మరల పరుపుమీద పడుకొని తస్వీరును పరీక్షించి చూచింది. బాహ్యవేష మెంత సుందరంగా ఉన్నా, స్నానంచేయునప్పటి సహజ సౌష్ఠవమును మరుగుపరచిందని విచారపడి సహజవిగ్రహాన్ని కొంతసేపు మననంచేసి తనను చూతవృక్షము నల్లుకొన్న మాలతీ

లతగా భావించుకొని ఆనందించింది. సహజములయిన ప్రేమానుబంధాలకు వివాహబంధాలు ప్రతిబంధకాలుగ తోచినవి. మనస్సుకు వొకవిధాన ఉత్సాహము కలిగింది. లేచి మూడు నాలుగు చీరెలూ, నగలూ పెట్టెలో అమర్చి తస్సీరు కొక చేతిరుమాలు చుట్టింది. మళ్ళీ చేతిరుమాలు తీసివేసి తన మొహమలుకలికలో పొదిగి నగలు మీదపెట్టి తాళంవేసి చెవి కొంగున కట్టుకొని వంచలోకి వచ్చేవరకు గుర్రప్పబండి జువ్విచెట్టుదగ్గర ఆగుతున్నది. అప్పుడే కమలమిత్రుడు పూర్తిగ అస్తమించి తారాసహితుసైన శశాంకుడు నూదిపోటిమీద కనబడ్డారు. షోడశకళాపూర్ణుడైనా తారామోహనుడు కళంక సహితుడనీ, కమలాహితుడనీ గోచరించలేదు. జట్కా–సాహెబు బండి నిలిపి దాణాసంచి గుర్రపుమూతికి తగిలించి అటూ ఇటూ చూస్తూ మేడ కెదురుగా వచ్చి పైకి జూచి చేయివీచాడు. కమలమ్మ ఉండమని సైగ చేసి చే పెట్టె దీసుకొని మడిమెలమీద నడిచి మెట్లు దిగి ఇరువంకల చూచింది. సాహెబు "ఎవరూలేరు. త్వరగా రం" డన్నాడు. ఉభయులూ బయలు దేరారు.

క : నిన్ను పంపినవారి పే రేమి?

సా : మోహనరావుగారు.

క : వారు ఎట్లావుంటారు?

సా : బలేషోకుపురుషులు, ఆ చందమామవలె ఉంటారు.

క : వా రెక్కడ ఉన్నారు?

సా : మనం అక్కడికి చేరేవరకు సత్రాలలో ఉంటారు,

కమలమ్మకు ఇంకోసంగతిదూరలేదు. త్వరగా నడిచి బండిలో పెట్టె పెట్టి కూర్చున్నది. సాహెబు దాణాసంచి బండిలో పెట్టి కమ్చీతో గుర్రము నదిలించి గ్యాలపు పోనిచ్చాడు. లైనుచెట్లు ఈసంగతి గ్రామంలో వెల్లడించుటకోయన మంగళాపురంవంక పరుగెత్తుతున్నవి. కమలమ్మ నిశ్చేష్టరాలై కూర్చున్నది. కొంతదూరం గాలపు పోనిచ్చి తరటు పోనిచ్చాడు. అయిదు నిమిషాలలో బండి మలకాచెరువు దాటింది. రెండుచోట్ల రైలుపట్టాలు దడదడమన్నవి. కాశీరాం చింతలదగ్గర వడి యెక్కువయింది. అరగంటలో బండి సత్రాలవగ్గ రాగింది. కమలమ్మ మౌనము

ద్రను ఛేదించి కొంగి చూచేవరకు రోడ్డుమీద కనిపెట్టుకొనివున్న మోహన రావు "కమలా! వచ్చావా?" అని బండిలోకి ఎక్కంగనే కమలమ్మ మోహనరావు నలుముకొన్నది.

మో : నే వచ్చినతర్వాత విశేషము లేమైన జరిగినవా?

క : ఏమీ లేవు. మీఅమ్మ వైద్యుని పిలిపించి మాత్ర లిప్పించింది.

మో : విసిరి అవతల పారవేశా వనుకుంటాను.

క : వాడు వెళ్ళినతర్వాత.

మో : అవును. ఇప్పుడు నీ శరీరం కులాసాగా ఉన్నదా?

క : నిజవైద్యుణ్ణి చూడంగనే స్వస్థపడ్డవి.

మో : పోనియ్యవోయ్.

సా : ఈమోత్తరుగా పోనియ్యవచ్చునా?

మో : మెయిలు కందించవలె. లేకపోతే, ఇబ్బందిపడతాం.

కవిచి చిటుక్కుమన్నది. గుర్రం నురుగులుపడ పరుగెత్తుతున్నది. తారాచంద్రులు త మ్మనుకరించే కమలా మోహనులకు ప్రత్యుత్థానం చేస్తున్నారు. బండి నల్లపాడూ, చుట్టుగుంటా దాటి కొత్తపేటలో సాహెబు ఇంటివద్ద రాగింది. మోహనరావు దిగి వెన్నెల్లో నిలుచబడి వెలిగిపోతున్నాడు. తారామోహనుడు మత్సరించి తన అనురక్తిని విడిచి వెళ్లిపోయినాడు. సాహెబు గుర్రాన్ని మార్చి మోహనరావు సామాను బండిలో యెక్కించాడు.

మో : కమలా! దాహం తాగుతావా?

క : అవసరం లేదు.

మో : పోనియ్యి.

సాగించి సాహెబు బండెక్కాడు. గుర్రం ఒక నిమిషం మారం జేసి యినుమడించిన వేగంతో గాలపుపోయింది. కమలమ్మ మోహనరావు దండచేతిమీద తల వాల్చి సొమ్మసిలింది. బండి కదలికకు ఆమె కదల కుండేటట్లు తన ముఖ మానించి మోహనరావు కూర్చున్నాడు. వేరు తలంపు లేని వారి మనస్సులను కలకపర్చలేదు. బండి సరాసరి తెనాలి

స్టేషనుకు పోయింది. కూలివాడికి సామానెత్తి సాహెబు బాడిగె తీసుకొని సలాం పెట్టాడు.

మో : మీరా! మా అన్నయ్య కనుపడితే యీసంగతి చెప్పేవు.

మీ : అనేకమాట్లు నా బండిమీద తమదోటి సర్దారను యెక్కించు కొనిపోయినా. నా మనస్సులో అనేక సంగతు లున్నవి. ఈ దేహం గోసి గద్దలకు వేసినా వొక్కమాట బయటికిరాదు.

కమలామోహనులు రెండవతరగతి విశ్రాంతిగదిలో ప్రవేశించారు. మోహనరావు భోజనంతీసుకొనిరాగా వుభయులు భోజనంచేశారు. సిగ రెట్టు కాలుస్తూ మోహనరావు మైదానంమీద పచారుచేస్తున్నాడు. కమల వొంటరిమై విసిగి కనుమొరగించి. సిగరెట్టు పారవేసి గడియారం చూసి మోహనరావు గదిలోకి వచ్చాడుగాని కమలమ్మ చప్పుడు వినీ లేవలేదు. నిద్రపోతున్నదని పడకకుర్చీలో పడుకున్నాడు. తనను పలకరించలేదేమని కమలమ్మ అనుకొన్నది: ఆమె కెంత ప్రయత్నించినా నిద్రపట్టలేదు. మోహనరావుని జూచి చాలా సేపైంది. యేమీ తోచక "మోహనా" అని పిలిచింది. అతడు నిద్రలో పలకలేదు. కోపం మెందుకొచ్చిందప్పా అను కొన్నది. మనస్సు పరిపరివిధాల పోయింది. వికలమైంది. మంగళాపురం జ్ఞాపకానికి వచ్చింది. మోహనరావు బండి దిగడం, దుస్తులు మార్చుకో వడం, స్నానం చేయడం మొదలైన విషయాలన్నీ బయస్కోపుచూచి నట్టు వొకదానివెంబడి వొకటి రంగాలు నడుస్తూవున్నవి. మోహనరావు వెళ్ళడం అయిపోయింది. తాను మేడమెట్లుదిగడం చూస్తూవున్నది. దురదృష్టవశంచేత ముంగిట్లోకింకా దిగలేదు. సాహం కనపడలేదు. దిగీ ప్రయోజనం గనబడదు. అంతా మిగిలిపోయింది. కూలివాడు వచ్చి "అయ్యా! బండి వస్తున్న"దని లేపాడు. మోహనరావు లేచి "కమలా" అని పిలిచాడు. పలికిందిగాని లేవలేదు. "లే, బండి వస్తున్నది. గంట కూడా కొట్టారని చెప్పుతూ బయటికిపోయి రెండోక్లాసుటిక్కెట్లు తీసుకొని ప్రత్యేకమైనగది యేర్పాటు చేయించాడు. కూలివాడు సామాను చేస్తున్నాడు గాని కమల రావడంలేదు. గదిలోకి మళ్ళీవచ్చి పిలిచాడు. పలికి లేవబో

యింది. మోహనరావు రెక్కపట్టుకొని "కమలా! నీవు వట్టిపిరికిదానవు. నీస్థితిచూస్తే నా మనసుకు చాలాకష్టంగా దున్న" దన్నాడు.

కమల జవా బీయలేదు. బండికూత వినబడ్డది. మోహనరావు "కమలా! బండి వస్తూవున్నది. నీ అభిప్రాయమేమో చెప్పు" అని అన్నాడు. కమల జవా బియ్యలేదు. అడుగులు వేయడం ప్రారంభించింది. మోహన రావు రెక్క పట్టుకుని నడిపిస్తూనే వున్నాడు. రెండవ తరగతి బండి దగ్గరకు నడిపించేవరకు చాలా ఆలస్యమైంది. మైదానంమీది మనుష్యులుగాని, వెలుగుతున్న వాయుదీపాలుగాని కమలమ్మకు కనపడలేదు. అంతా అంధకార బంధురమయింది. మోహనరావు పట్టి బండిలో కెక్కించి పరుపుమీద కూర్చోపెట్టి సామాను చూచుకొని కూలి యిచ్చివేశాడు. గంటగొట్టి పచ్చ లాంతరు విసిరారు. బిగులావి యింజను సాగింది. బండ్లు కిటకిట్లాడి చక్ర గతి తీవ్రమై, అమోఘమై, అనర్గళమై ధూమశకటాన్ని విధిమై లాక్కొని పోతున్నది.

"వెళ్ళు కమలా! వెళ్ళు. నీ వబలవు. విధి నెట్లు నిరోధించగలవు? కాలగతి నెవ్వరు మార్చగలరు? కాలచక్రము నెవ్వ రాపగలరు? కాని యీ అంధకారంలో సహితం వొక వెలుగుమాత్రం కనబడుతునే ఉంటుంది. అది కనబడక తప్పదు. అందరికీ, నీకూ అదే శరణ్యం."

బండిలో వాయుదీపం ధగధగ వెలుగుతున్నది. కమలమ్మ నూతన ప్రపంచంలో ప్రవేశించింది. యిక కమలమ్మ తిరిగిరాదు. కమలమ్మ హృదయం కేతనపటంవలె ఇంకా టపటప కొట్టుకుంటూనే వున్నది. ఆమె మోడ్పుగన్నుల నింకా విప్పలేదు. కమలమ్మకు భ్రమవచ్చింది. మోహన రావు ఆమెప్రాపడి విసురుతూ హస్తకమలముతో హృదయమూన్ని పట్టిచూచాడు. వెనుక నానుకొని దంతపేతిమీద శిరస్సు నుంచుకొని ముఖాన్ని స్పృశించి చెదిరెన ముంగురు లసర్చాడు. అయిదారు నిమిషాలలో కండ్లు విప్పిచూచింది. గాలి దీపపు కాంతులలో తళతళ మెరిసే మోహనరూపం లోచనాభ్యుదయ మయింది. అంతరాయాలు శమించినవి. భ్రమ తగ్గి మనస్సు కలకదేరింది. దేహం స్వస్థపడ్డది.

మో : కమలా! యెట్లా వున్నది?

క : యిప్పుడు బాగానే వున్నది.

మో : జబ్బేమి?

క : యేమీలేదు. కొంచెం వొళ్ళు తిరిగింది. మన మిప్పు డెక్కడున్నాం?

మో : బండి బాపట్లను సమీపిస్తున్నది.

క : (నిట్టూర్పు విడిచి) సరే! కానియ్యి.

మో : యేమే కమలా! యేదో వొక విధంగా వున్నావు?

మోహనరావుయొక్క ముఖచంద్రబింబం మేఘచ్ఛన్నమయింది. కమల ముఖకైరవం ముకుళించి సంభ్రమముతో :

క : మోహనా! నీ సాన్నిధ్యంలో నాకు సంతాప కారణమేలేదు. నీ ముఖ చంద్రగ్రహణం చూచి నే భరించలేను. నీ సహజ మోహన రూపాన్ని వొక్కమారు ప్రదర్శించు.

మోహనరావు (చిరునవ్వి నవ్వి) కమలా! నా యందు నీ కెంత దయ?

క : మోహనా! నీ వింకా ఓనమాలలోనే వున్నావు. నా దయ ప్రేమకు పెచ్చుపెరిగిపోయింది.

మోహనరావు ప్రణయ కలహమున వోడిపోయి జేతకు తన లోచన విలసనాలు కానుక లొసంగి, సిగరెట్టు కన్యకు నఖక్షతాలు పచరించి, అధర మాధుర్యం చవిచూపి, దంతక్షతా లర్పించి, ఉవ్విళ్ళూరు కమలను మచ్చరింపజేస్తూ లీలావిభ్రమములను జూపుతున్నాడు.

క : మోహనా! ఏల న న్ని ట్లలయించడం?

మో : ని న్నలరించుచున్నానని నీ యర్థం.

క : మోహనా! నీ జాలమహిమచే రెండు క్రియలకూ సమానార్థమే కల్పిస్తున్నావు. ఏకక్రియచే రెం డర్థములూ స్ఫురింప జేస్తున్నావు.

రైలత్యంత వేగంగా పోతున్నది. ఫలాపేక్షా రహితమైన ప్రతి క్రియా నిష్క్రియగా మారేటట్లు రైలు చలించలేదు. జగన్మోహనుడు గాన లోలుడై పెనుగాలి తాకుడుచే వాతాయనాల పూరించి శకటవేణువు నూదు

తున్నాడు. భూనభోంతరాళములకు నాదానందం గల్పిస్తున్నాడు. పాలవెన్నె పొంగి దిగంతముల వరకు వెల్లువలు గట్టినట్లు శరద్రాత్రి వెన్నెలలం ఒచరిస్తున్నది. కమలా మోహనులు తమ సహజ సౌందర్యాన్ని విపులలోచ నాలతో నాస్వాదిస్తూ ప్రయాణం చేస్తున్నారు.

10. ఇక తరచవద్దు

కమలమ్మ ఇల్లు వెడలిపోయేటప్పుడు యెవ్వరూ సడిగట్టలేదు. సాహూ అన్నం దిని అవ్వ మంచముమీద పడుకున్నాడు. పొద్దుపోయినా మేడమీద దీపం లేదు. చౌదరయ్యా, వెంకటయ్యా పొలంనుంచి ఇంకా రాలేదు.

ల : అక్కలక్ష్మి! అది ఇంకా లేచినట్లే లేదు. అవలక్షణంగా లంకంత లోగిట్లో దీపం లేకపోతే బాగుండదు. నీవు ముట్టించెన్నా రా!

అక్కలక్ష్మి మేడమీదికిపోయి "అమ్మా!" అని పిలిచింది. ఎవరూ పలకలేదు. దీపం ముట్టించి గదిలోకిపోయింది. కమలమ్మ కనపడలేదు. మేడంతా దేవులాడి కిందికి పరుగెత్తివచ్చి,

అ : అమ్మా! చిన్నమ్మ మేడలో లేదు. నా కేదో భయంగా వుంది.

ల : లే కేమౌతుందే: నీవు వట్టి అదురుదానవు. దొడ్లోకి పోయిం దేమో చూడు, నే భవంతిలో చూచి పైకి వస్తా.

ఉభయులూ వెతికారు. మేడమీద మూలలన్నీ చూచారు. కేకలు పెట్టారు. దీపం దీసుకొని దొడ్డిబావిలో తొంగి చూచారు. జాడ గనపడలేదు. లక్ష్మమ్మ కండ్లనీళ్ళపర్యంత మైందిగాని పైకి యేడ్వలేదు. మనసులో గుస్సు కుంటున్నది. కాలుగాలిన పిల్లి మోస్తరుగా ఇంట్లోకి, వాకిట్లోకి తిరుగు తున్నది. కొట్టంలోకి చౌదరయ్య వచ్చాడేమో చూచి, లేకపోతే జీతగాణ్ణి పంపి ఎక్కడున్నా తక్షణం రమ్మనమని చెప్పడానికి అక్కలక్ష్మిని పంపిం చింది. పావుగంటలో చౌదరయ్య వచ్చాడు. ఎవరు వచ్చి ఏమి చేస్తారు ? ఆయనా ఒక పర్యాయం ఇల్లంతా గాలించి చూచాడు.

చౌ : ఏమయిందని నీ యభిప్రాయం ? మీ రేమయినా కీచు లాడారా ?

ల : రామరామ! నోటా పంళ్లా బట్టి ఒక్క-మాట దాన్నిదివరకు నే ననలేదు.

చౌ : పుట్టింటి కేమైనా పోయివుంటుందా?

ల : దొంగతనంగా పోవలసి వచ్చిన గరు జేమి వచ్చింది దానికి ? మహరాజులాగ అది పోతానంటే మనం వద్దన్నామా? మొన్న దానంతటదే వచ్చిందిగా? వాండ్లవాండ్లు ఎవరూ వచ్చింది కూడా కనుపడలేదు. యేమో మాయగా ఉంది.

చౌ : రుగ్మ తేమైనా ఉన్నదా?

ల : విన్నటినుంచి కొంచెం సుస్తీగా వున్నది. పొద్దున ఒళ్ళుతిరుగు తున్నదంటే మజ్జిగన్నం తాగించా. తాగి పడుకుని సాయంత్రముదాకా లేప వద్దని అక్క-లక్ష్మితో చెప్పిందట.

చౌ : అక్క-లక్ష్మి కేమైనా తెలియకుండా వుంటుందా ? పూజాడలు తీసి చూడు.

ల : దాని కేమి తెలుసు: అది లబలబ లాడుతున్నది.

చౌ : అక్క-లక్ష్మీ! ఇటురా! నీవు నిజం జెప్పకపోతే యీ చెట్టుకు వేలవేయించి ముంతపొగ పెట్టిస్తా.

అక్క-లక్ష్మి : (వలవల్లాడి) నా సత్తెధర్మంగా చెపుతా! పచ్చని వేప చెట్టుకింద ఉన్నా, నాకేమీ తెలియదు.

చౌ : ఆలోచించి తరువాత చెప్పు.

అ : ఇంకా నాకు ఆలోచనేముంది.

చౌదరయ్య కొట్టంలోకి బోయినాడు. వెంకటయ్య కనబడితే అత నినీ, కొందరు జీతగాండ్లనూ దీసుకొని చెరువు వెతికించాడు. వెంకయ్యను గుఱ్ఱపుబండిచేసి రైలుస్టేషనుకు బంపి వెనుక స్టేషనులో యెక్కి-వస్తారేమో రైలులో గూడా వెతికి చూడమన్నాడు. వొక ఉత్తరం వ్రాసి జీతగాడికిచ్చి సాలెం పోయి విచారించి రామానాయు డెక్క-డుంటే అక్క-డికిపోయి ఉత్తరం యెవరికీ చూపకుండా అతనికే యియ్యమన్నాడు. తెల్లవారిందాకా

యెవ్వరితోనూ చెప్పవద్దని జీతగాండ్లకు చెప్పాడుగాని పావుగంటలో ఊరంతా పొక్కింది. మునసబు "పిట్ట బుఱ్ఱున లేచి పోయింది గూడు మాత్రం మిగిలిం"దని నడివీధిలో నిలబడి తన అక్కసుకొద్దీ అల్లరిపెట్టి అక్కడికీ కసితీరక "మీ యింట్లో హత్య జరిగిందని వింటాను. వాఙ్మూల మిచ్చి పోవలసిం"దని చౌదరయ్యకు కబురంపాడు. చౌదరయ్య జీవచ్ఛవ మైనాడు. ఈ అవమానానికితోడు పోలీసువాండ్లు ఏ దుర్మార్గానికి దిగుతారో నని భయపడుతున్నాడు. ఊరిజనమంతా వీధిలో మూగింది. చౌదరయ్యకు తగినశిక్ష జరిగిందని సంతోషించారు. మునసబు పార్టీవాళ్ళు కొందరు ఖూనీ జరిగిందనీ, జీతగాండ్లచేత మోయించి చెర్లో పారవేయించాడనీ మళ్ళీ పది సంచులు వదుల్తవనీ ఖర్చు పడకపోతే నీళ్ళమీద వేస్తారనీ చిలవలకు పల వలు కల్పించి మనిషికొక మోస్తరుగా మాట్లాడుతున్నారు. చౌదరయ్య వీధి లోకి తల చూపలేదు. రామదాసు సంగమందిరములో గూర్చొని రామా నాయుడుగారికి గొప్ప అన్యాయం జరిగిందని విచార పోయినాడు. ఆరోజు ఊరు మాటుమణిగేవరకు రెండుజాము లయింది. రైలుకు యెవరూ పోలే దని కబురు వచ్చింది. ఊరు సద్దుమణిగిన తరువాత, రైలు దిగివచ్చి కంఠం రాజు వచ్చాడు. చాలా సేపు కారణం యోచించాడు. బుద్ధిని పావరపంపరె పాకించాడు. పంతులు పోకకు యెక్కడా అంతలేదు. లక్ష్మమ్మ వెంకట సుబ్బయ్యను పిలిపించి అంజనం వేయించింది. అదీ పారలేదు: రాక్షస ఘడియలలో జరిగిన సంగతులు అంజనానికి అందవన్నాడు.

పంతులు పోలీసువాండ్ల సంగతి యెత్తేవరకు చౌదరయ్య తత్తర పోయి, యెగుడు దిగుడు మాటలు సాగించాడు.

ల : తమ్ముడూ! ఆయనమతి తిరిగిపోయింది. పిల్లవాడు రాంగనే అన్ని సంగతులూ మాట్లాడుతునవుగాని, యిప్పుడాయనతో యేసంగతీ యెత్తవద్దు.

పం : ఆయనకోసం యెవరైనా పోయినారా? రైలుకుపోయిన వాండ్లు తిరిగి వచ్చినట్టున్నదే?

ల : అప్పటినుం ఆయనకోసమే వొకమనిషిని పంపాం. ఈ సంగతు లన్నీ వ్రాయలేదుగాని, ఉత్తర మందినట్టుగానే రమ్మనమన్నాం.

పం : ఆయన వచ్చేదాకా నమ్మకంలేదు. రెండోసంగతి ఆయన చెవిదూరదు.

వెం : సంగతులు సూచనగా వ్రాసినా పోయినమనిషి సంగతులన్నీ యెరిగినవాడేలెండీ.

చౌ : వెఱ్ఱి చూపులుచూస్తూ—పంతులూ! నా ఐదువేల రూపాయలకు జమపద్దుతగలంచీ వొక్కదమ్మిడీ ఖర్చుపెట్టను. ఖర్చు పెట్టింనావా, నీ కొంప వేలం వేయిస్తా.

ల : తమ్ముడూ! ఆయన వ్యవహారం బొత్తిగా పిచ్చికించ పడ్డది. ఆయనను యిప్పు డేమీ కదపవద్దు.

చౌ : పిచ్చే. రాపిచ్చేగాని పోపిచ్చి లేదు.

ల : నీవు కాసేపు పడుకో. మేము యావత్తూ ఆలోచిస్తాం.

పంతులు రాత్రి అక్కడనే పడుకున్నాడు. లక్ష్మమ్మ రెప్పవాల్చలేదు. వెంకటయ్యను రెండుమాట్లు కొట్టంలోకీ, చెరువు దగ్గరకూ పంపించింది. మళ్ళీ లాంతరు వేసుకొని దొడ్లో ఖావిలో తేలిందేమోనని వెతికారు! యెక్కడా ఆ పొణకువ కనబడలేదు. చివరకు లక్ష్మమ్మ మనుష్యులను బావిలోకి దింపించి వెతికించింది. చిన్నప్పుడు సాహూ బావిలో పడవేసిన వస్తువులు మాత్రం దొరికినవి. ఏమీ పాలుపోక పంతులును లేపింది. ఆయన కండ్లు నులుచుకొని కామిరెల వంకజూచి "నగలు యావత్తూ ఉన్నవేమో చూచారా?" అని అన్నాడు. అప్పు డంతా మేడమీదికి దోయినారు. మామూలుగా గదిలో వొంకెన వుండే బీగాలగుత్తి సావిట్లో బల్లమీదవేసి యున్నది. పెట్టెలకు తాళం ! వెయ్యలేదు. లక్ష్మమ్మ మూతలు దీసి పెదవి విరిచి పండంటి కాపురానికి యేదో వండ వచ్చిందంటూ నిలుచోలేక నేలమీద చతికిలపడ్డది.

చౌ : నాలుగువేల నగలూ పోయినట్లేనా?

పం : కుల్లుకు అభిప్రాయం ఏమని తేలుస్తారు.

వెం : యెట్లా చెప్పగలం?

ల : యెట్లా చెప్పేదేమిటి; కనబడుతూనే వున్నది.

పం : ఆత్మహత్య మటుకుకాదు.

ల : చచ్చేది నగలు తీసుకొనిపోతుందా?

పం : పోలీసుపోడు తప్పినట్టే.

ల : పోలీసువాండ్లు రారా?

పం : మనం ఫిర్యాదు చేయందే వాండ్లు ఇలాకా పుచ్చుకోరు.

చౌ : కీడులో మేలు.

వెం : వీధిమెట్ల తలుపు తీసిపెట్టే పోయింది.

ల : తన కాపురమే దోర్ల దోకుకొని పోయిందానికి మనమే గంగలో కలిస్తేనేమి?

వెం : బిడ్డా, మాణిక్యమంటి కాపురం వదిలి లేచిపోయిందంటే నే నమ్మను. మేడమీద కాలు కింద పెట్టకుండా రాజోపచారంగా జరిపాం. వాడైనా యెన్నడూ వొక్కమాట తొణికి యెరగడు. లేచిపోయిందన్నమాట నాకు నచ్చది.

పం : కాదక్కా—కారణార్థ మట్లావుంటే తప్పుతుందా? "నొసటన్ వ్రాసిన వ్రాలుకన్న కలదా నూతేండ్లు చింతించినన్" ఈవిడె పోవడం వొకమనివా? కొమ్ములు దిరిగినవాండ్లు పోయినారు.

ల : తమ్ముడూ! చివరకు మాగతి యిట్లా అయిందేమీ? ఈ చుమ్మర్లన్నీ చూడకుండా నేను బోరాదూ!

పం : ఓహోహో! పోరాదూ అంటే, యెవరి చేతిలోపని? నీ భాగం వచ్చింది నీ వనుభవించవద్దూ?

ల : యెప్పుడూ "సాహూ సాహూ" అని అలమరుగు తుండేదే! తల్లెంటుబాయని బిడ్డను వదిలిపెట్టి పోవడానికి దానికి మనసెట్లా వొప్పిందంటా ?

పం : అదీ ఒక పిచ్చేనమ్మా! ఆ యెర్రలో విచక్షణేమీ ఉండదు. వొక చక్రవర్తిపెళ్ళాం కుష్ఠువాడికోసం ప్రతిరాత్రి నదిదాటిపోయేదట. ఆ కాపరంలో మంచీ చెడ్డా కనపడుతుందా!

సా : నాయనమ్మా, నన్ను వొక్కడినే పడుకోపెట్టావా?

ల : లేదు నాయనా యిప్పుడే లేచా! యిక్కడ కూర్చుందువు గాని రా.

సా : నన్ను దొడ్లోకి తీసుకపో.

అ : వెంకటయ్యా! వాడు దొడ్లోకి పోతాట్ట వెంటపో. తమ్ముడూ యీకసిగంపును నేను యెట్లాసాకేది! నాకూ మునుపటి మోస్తరు జవసత్వాలు లేవు. కాస్త నడిచానా అంటే, యెక్కడలేని ఆగయ్యానూ.

సా : నాయనమ్మా! నాకు చలే.

అ : ఇటురా నాయనా! నావొళ్ళో కూర్చో. నే నీగుడ్డును సాకి వాడికి రెక్కలు వచ్చినప్పటికా. తమ్ముడూ, నేను నట్టింట కూర్చొని చెప్పు తున్నా. నా బిడ్డ వొకరివంటివాడు కాడు. పట్టి జారిపేగులవాడు. నే లోపల నుండి పలక్కపోతే వాడు మెడవిగి వచ్చి ముష్టి పెడతాడు. దోసిరి తప్ప పిడికిలితో యెరగడు. వాడివంక వేలు చూపడానికి దోషం కనుపడదు. ఈ మాల తగవుల మూలంగా నలుగురి నోళ్ళల్లో నానుతున్నాడు గాని, యేమిటో లోకసేవట! దానితో సతమతం అవుతున్నాడు. వాడి కీ కర్మం యెందుకు పొసగాలె చెప్పూ? నలుగురిలో తలయెత్తడానికి లేదుగదా. ఫలాని యెల్లయ్య పెళ్ళాం యిట్లాగుటా అంటే చాలదూ.

వెం : ఇవి యేనాడు చేసుకున్నదో గాని మావాడు శ్రీరాములువారి వంటి వాండంకీ—అని వెంకటయ్య యేడిచాడు.

పం : నిజమే, సీత దొరకలేదుగా! నేను అనేక సంసారాలు చూచా. వొక్క జోడయినా వొంకీ వంకా లేకుండా సరిపోయిన దాన్ని నే చూడలేదు. లక్ష కొకరుంటే అది లెక్కలోది కాదు. బ్రహ్మచేసు డట్లా చేయపలెనని చేస్తున్నాడో, లేక చేతగాక చెడగొడు తున్నాడో నాకు తెలియదు. యెక్కడ నైనా కాస్తవంక కనబడక మానదు!

అ : మా వియ్యంకుడుగారు కూడా మూడేడు తరాలా మచ్చలేని వాండ్లు. అన్ని నాణాలూ విచారించే చేసుకున్నాం, నేటికి మా వంగసాలకు మైలసోకింది.

పం : యిప్పు డివన్నీ విచారిస్తున్నారూ, "సర్వే గుణాః కాంచన మాశ్రయంతి" అని డబ్బువుంటే అన్ని గుణాలూ వున్నట్టే.

వెం : ఇక చేయవలసిన పనేమిటి?

పం : నోరు మూసుకొని వూరుకోవడమే బుద్ధి.

చౌ : నగలో?

పం : నగలకోసం యెవరిమీద వ్యాజ్యం వేస్తావు?

చౌ : వ్యాజ్యానికి పోదేమాట వట్టిది.

వెం : ఆమె పల్లె యేదయినా పొరపాటు జరిగివుంటే ఏ పుట్టింటికో పోయింవసి తీసుకొని రాగూడదా!

చౌ : ఊరంతా యెరిగిన సంగతికి గుట్టేమున్నది?

ల : పిల్లవాడు వచ్చిన తర్వాత ఆ సంగతి ఆలోచింవండి.

సా : నాయనమ్మా! అమ్మేది?

ల : ఇంకేమున్నా నాయనా! అమ్మ చచ్చిపోయింది.

సా : మళ్ళీ ఎప్పుడు వస్తుంది?

ల : చచ్చిపోతే మళ్ళీ యెట్లా వస్తుంది?

సా : మేము నాదెండ్లెబోయి రాలేదా?

ల : ఈ తడవరాదు.

సా : వస్తుందిలే. నీ వన్నీ అబద్దాలు చెపుతున్నావు.

పం : మీ అమ్మ వస్తుందిలే అబ్బాయి, ఏడవబోకు.

తెల్లవారింది. పంతులు దేహబాధయి తీర్చుకొని వస్తానని వెళ్ళాడు. యింతలో రామానాయుడు వచ్చాడు. మేడమీదికి పోబోతున్నాడు.

వెం : రాముడూ! అంతా యిక్కడనే కూర్చున్నాము. రా.

రామానాయుణ్ణి జూచి లక్ష్మమ్మ యేడ్చింది. వెంకటయ్య విషయం సవిస్తరంగా జెప్పాడు.

రా : మోహనరావు వెళ్ళాడా?

ల : వాడు నిన్నపొద్దునే వెళ్ళాడు.

రామానాయుడు మేడమీదికి పోయి పరిశీలించి చూచాడు. విశేషము లేమీ కనపడలేదు, పట్టె మంచం వగ్గరకుపోయి మొగం చిట్లించి దుప్పటీ, పరుపూ తీసి వేయించాడు. "కమలమ్మా! సాహుకు అటన్నాంతమూ అపకీర్తి వస్తుందనయినా యెంచిందావు కాదుగదా!" అని మాత్ర మన్నాడు. ఇంతలో వెంకటయ్య పైకి వచ్చాడు.

వెం : రాముడూ! యే మాలోచన చేశావు?
రా : ఇక చేయవలసిన ఆలోచన లేదు.
వెం : తొందరపడవద్దు.
రా : ఇక తరచ వద్దు.

11. ఆన్సరు

గ్రామ మునసబు పోలీసు స్టేషనుకు పోయి వ్యవహారం సంగతి చెప్పి మీరు ఊరిదాకా వస్తే పని తాను ఫొక్తుపరుస్తానని ప్రోత్సాహ పరిస్తే సబిన్‌స్పెక్టరు శాస్త్రిగారు పోవాలెనని ఊగాడుగాని కొత్త ఇన్‌స్పెక్టరయిన నాయుడుగారు అంగీకరించలేదు. ఊరికి తిరిగివచ్చి పోలీసువారు మధ్యాహ్నాం వస్తారని పుకారు పుట్టించారు. ఊరంతా సంగ మందిరం దగ్గర పోగై పోలీసు వాండ్లకోసం ఎదురు చూస్తున్నారు. రెండు జాము లయ్యేవరకు గుంటూరునుంచి వొక బిళ్లా బంట్రోతు యేవో కాగితాలు తీసకొనివచ్చి చౌదరయ్య గారిల్లెక్కడని విచారిస్తున్నాడు. జనం అతని చుట్టూ కమ్ముకొని అడిగితే తా నెందుకు వచ్చిందీ చెప్పలేదు. చౌదరయ్యను అరెస్టు చేయ డానికి ఆయన యెక్కడి వున్నదీ కనుక్కునేటందుకు ముందుగా వొక పోలీసువాడు వచ్చాడనీ ఆనోటా ఆనోటా బడి చౌదరయ్యకు దెలిసి పోలీసు వాండ్లకు యిలాకా లేదని చెప్పినా నమ్మక సాపారంలో వున్న గాదెలో దాక్కున్నాడు. బంట్రోతు విచారిస్తూ చౌదరయ్యగారింటికే వచ్చి వీధి గడపలో వున్న అక్కలక్ష్మిని చౌదరయ్య వున్నారా అని అడిగేవరకు అది ముందు తలుపు మూసి వూళ్ళోలేడని జవాబు చెప్పి యింట్లోకి పరుగెత్తి పోలీసు సూపరెంటు వచ్చాడని లక్ష్మమ్మతో చెప్పింది. వెంకటయ్య పరుగెత్తి మేడమీద చదువుకుంటున్న రామానాయుడితో చెప్పితే ఆయన దిగివచ్చి వచ్చినకొద్దీ వినక వీధి వాకిలి దియ్యంగనే జవాను సలాంపెట్టి కాగితాలు చేతి కిచ్చాడు. రామానాయుడు తీసుకొని చదువుకుంటున్నాడు. వెంకటయ్య వారంట్లు వచ్చినవని భయపడి గజగజలాడుతూ నిలు చున్నాడు.

రా : ఇది మా దగ్గరకు తెచ్చా వెందుకు?

బంట్రోతు : ఆ రామ దాసెవరో నాకు తెలియదు. సరదార్లు నాతో ఒక మనిషిని పంపి చూపిస్తే నోటీసులు జారీ చేస్తాను.

వెంకటయ్య : రామదాసు కేసు పైన లయిపోయిం దనుకున్నానే.

రా : అదిగాదు, స్వామి స్వాధీన నిమిత్తం వ్యాజ్యం వేశారు.

వెం : వాది, పంతులా? చిన్నాయనా?

రా : లేదు. ఈయనే.

వెం : ఇది పంతులు చేసిన పితలాటకం.

రా : మన బంగారం మంచిదైతే కంసాలేమి చేస్తాడు?

వెం : ఈ జవానును పంతులుకు వొప్పజెప్పివస్తా. నీవు నాయనతో యీ సంగతి చెప్పు.

రా : అన్నా! నా మనస్సు వికలంగా వుంది. పైకిపోయి పడు కుంటాను.

వెంక : జవానూ! నేను లోపలికి బోయి వస్తా వుండు.

వెంకటయ్య (వసారాలోకి బోయి) చిన్నయ్యా! నీవు యెక్క-రావచ్చు. వాడు పోలీసు కాడు. కోర్టు బంట్రోతు.

చౌ : పోలీసువాడి మాట నీవు నమ్మావూ? వాంట్లు నమ్మించడానికి అట్లా అంటారు. కాకపోతే లక్ష్మి నూపరెంటని యెందుకు జెప్తుంది?

వెం : రామదాసు కేసులో నోటీసులు తెస్తే రాముడు చదివాడు. అతనిని పంతులుకు వప్పజెప్పి నోటీసులు జారీ చేయిస్తాను.

చౌ : గాడెక్కు-తూ-ఘనుడవే. పంతులును యిక్క-డకు పిలుచకురా. దానిపని నేను చూచుకుంటాం.

చౌదరయ్య క్రిందికి దూకేవరకు పంచ కొర్రుబట్టి గిలక పెణికింది.

వెం : నీవు కోపపడకపోతే వొక్క-సంగతి చెప్తాను. ఈ వ్యాజ్యం లోకవిరుద్ధంగా వుంటుంది. తమ్ముడికి కూడా యిష్టంలేదు. ఏదో విధంగా రాజీపడి వ్యవహారం ఫయిసలు చేయించు.

చౌ : రాజీమాట నా చెవుల వినగూడదు. మాల మాదిగలతో రాజీ యేమిటి? మీ అన్నదమ్ములు పెత్తనానికి వచ్చిన తర్వాత యీవదాస్తి మాల

మాదిగలకు చదివింతురుగాని. నేను హరీ అనేవరకూ నా బాటకు అడ్డం రావద్దు.

చౌదరయ్య ఆఫీసులోకి బోయి కూర్చున్నాడు. పంతులు వచ్చి జవానును గదిలోకి బిలిచి :

పం : ఏమోయ్! నీ మాట చెపుతాం. నే చెప్పిన ప్రకారం జేసి నోటీసులు వాపసుచెయ్యి.

జ : ప్రతివాది నోటీసులు నిరాకరించాడని మునసబు వ్రాసి యిస్తాడా ?

పం : మునసబుకూ, మాకూ యెదురుపార్టీ. కరణం భయస్తుడు.

జ : అందులో భూసంబంధమైన వ్యాజ్యం. నా కంఠానికి వస్తుంది. కష్టాన్ని గనిపెట్టి తమరన్నది సెలవియ్యండి.

పం : అన్నంపెట్టించి రూపాయి యిప్పిస్తాను.

జ : నా దారిఖర్చులే రెండు రూపాయలు అయినవి. తక్కిన రెండూ దయచేయించండి. తను యిష్టం వచ్చినట్లు వ్రాయించుకొని యిద్దరు సాక్షుల సంతకాలు చేయించండి.

వ్రాతపని పూర్తి అయిన తరువాత జవాను భోంచేస్తున్నాడు. చౌదరయ్య వేళ్ళు లెక్కపెట్టుకుంటూ ముంగిలిలో పచారీ చేస్తున్నాడు. పంతులు మూడు రూపాయిలు తీసికొని జవానును వెంటపెట్టుకొనిపోయి రెండు రూపాయిలు చేతిలోపెట్టి పొమ్మన్నాడు.

జ : అయ్యా! నాకు రెండు రూపాయిలు ఖర్చులే అయినవండీ.

పం : పన్నెండు రూపాయ లయినవి. అనేకమాట్లు వచ్చి పోయే వాడివి. యింకోదాట్లో ముట్టజెపుతా పో.

చౌదరయ్య వ్యాజ్యం వేశాడనీ, జవానును లోగట్టుకొని నోటీసులు జారీ చేయించలేదనీ అందరికీ తెలిసింది. వెంకటదాసు ఊరి బయటికి జవాను కడ్డంబోయి ఒక రూపాయి వాడి చేతిలోపెట్టి ప్లయింటుకు నకలు వ్రాసికొని వాయిదా తేదీ వేసుకున్నాడు. పంతుల కీసంగతి తెలిసి జవాను మోసం చేశాడని చౌదరయ్యకు జెప్పాడు. రామదాసు ప్లయింటునకలు చదువుకొని దాసూ! మనకు రోజులు మంచివిగావు. శుక్రమహాదశలో

శన్యంతరం. రెంటికీ షష్టాష్టకం గూడాను. పనం కనిపెట్టిపోతే మంచిది. వ్యాజ్యంలో మనకు పట్టు లేపనుకుంటాను. రాజీపడితే మేలు. వెంకట సుబ్బయ్యగారి ద్వారా చౌదరయ్యను హెచ్చరించి చూదాం.

వెం : ఆయనతో రాజీ నాకు సుతరాం పనికిరాదు. కొంపలు తెగ నమ్మినా, మూడుకోర్టులా చూడవలసిందే.

రామ : ప్రవాహం వచ్చినప్పుడు తలవంచడం మంచిది. ఎదటి బలం మించి వున్నప్పుడు రొమ్ము విరిచి లాభంలేదు. ప్రయత్నించి చూస్తాను.

వెం : మాట పోగొట్టుకోవడంతప్ప ప్రయోజనముండదు. అతనుండే హుమ్మన్నుమీద రాజీకి వస్తాడా? వాలాయికం తీర్చుకోవడంతప్ప ప్రయోజన ముండదు.

రా : అట్లాగే ఆమెను, ఆ నొద్దు మనమీ దెందుకుంచుకోవాలె? కాదనిపించుకొనే దిగుదాం.

వెం : నీ సందేహం తీర్చుకొనిరా. సాయంత్రం రైలుకే గుంటూరు పోయి—మాట్లాడివత్తాం.

రా : వెంకటసుబ్బయ్యగారి యింటికిబోయి — శాస్త్రిల్లుగారూ! మా వ్యవహారం సంగతి విన్నారుగదా.

వెంకటసుబ్బయ్య : యింతకుముందే విన్నాను. గ్రామంలోకి నోటీసులు వచ్చేవరకూ కప్పివుంచారే!

రా : అంతేకాదు. నాకు తెలియకుండా డిక్రీకూడా పొందవలెననే ప్రయత్నం చేశారు.

వెం : అదంతా విన్నా. యింతకూ యేమి నిశ్చయించావు?

రా : తమవంటి వారికి తెలియకుండా నిశ్చయ మెట్లా అవుతుంది. కోర్టుకు యెక్కవలసిందేనా?

వెంక : "సంధి మిచ్ఛంతి సాధవః" అన్నారు. కాని వారు సాధువూ, వెండపవాడు వలవా అయినారు. పొసుగుతుందని నమ్మకంలేదు.

రా : తమరూ ఆమాటే అన్నారా? ప్రయత్నం చెయ్యమంటారా, లేక సంక్షేపించుకోమంటారా?

వెం : "యత్నేకృతే యది న సిద్ధ్యతి కోత్రదోషః" అన్నారు. వాడు మనమీద లేకుండా ప్రయత్నంచేసే చూతాం. యిదివరకు మాట లేమైనా జరుగుతున్నవా?

రా : యింతవరకు లేదు. రాయబారం తమరే నడిపితే బాగుంటుం దని యిట్లా వచ్చాను.

వెం : సంజయ రాయబారమా, కృష్ణ రాయబారమా?

రా : రెండూ వద్దు. యేదో విధంగా కుదిరే ప్రయత్నం చెయ్యండి.

వెం : మాటకథాసరు లేకుండా నీ ఆఖరు అభిప్రాయం చెప్పు.

రా : సంగోరుపైతే చూడండి. మా పిల్లవాడు దానికే కావని అంకె వేసుకొని కూర్చుంటే ఒప్పించేవరకు తల ప్రాణం తోకకు వచ్చింది. కుదరకపోతే తమరు కూడా గుంటూరుదాకా దయ చేయవలసి వుంటుంది.

వెం : నే రావడానికి సందేహం మేముంది. అవతల పంతులు కృష్ణ సారథ్యం చేస్తుంటే యివతలకూడా దీటైనసారథి వుండవద్దా?

రా : బాబూ! శల్యసారథ్యం మటుకు చేయవద్దు, వూరికే నవ్వుతూ అన్నాను. తమరు వెళ్ళిరండి. నే నిక్కడనే కూర్చుంటాను.

వెంకటసుబ్బయ్య వెళ్ళి వచ్చాడు.

రా : యేమి శానా సేపున్నారు? కాయా? పండా?

వెం : రెండూగావు. తాము తప్పక గెలుస్తామనే ధీమసంమీద వున్నారు. మనం పోవడమే అప్రశస్తం.

రా : నిట్టూర్పు విడిచి—అంతే అన్నారూ. సగానికికూడా వొప్పుకో లేదా? అభిప్రాయం యిట్లా అని కనబరచారా?

వెం : వాండ్లకు రాజీ అంటేనే వేళాకోళంగా వుంది. చౌదరయ్య అడ్డదిడ్డాలు మాట్లాడి తాను ప్లీడరువాని కిచ్చిన అయిదువేల రూపాయిలూ యిస్తే వ్యాజ్యం తీసివేసుకుంటా నన్నాడు. పంతులు రక్కరించేవాడిలాగు మాట్లాడి దావాప్రకారం డిక్రీకి వొప్పుకుంటే సగం ఖర్చులు తీసివేయమని శిఫారసు చేస్తానన్నాడు. అన్నీ కోడిగాలుదప్ప వ్యవహార సరళిగా మాట్లా డనేలేదు.

రా : కొడుకులతో మాట్లాడితే ప్రయోజనం వుంటుందా?

వెం : వుండదు. వెంకటయ్యతో అని చూశా. తన మాటలు సాగ వన్నాడు. చౌదరయ్య మీ కాపురానికి పూలు ముడుచుకొని కూచున్నాడు. ఆయన ఆలోచనలు చాలా దూరం పోతున్నవి. నీ జాగ్రత్తలో నీ వుండు.

రా : సాయంత్రం బయలుదేరుతారా?

వెం : నాకు వొంట్లో వుసులుగాలేదు. అవిగాక నాకు కోర్టుకు బోయే వార్తే తప్పిపోయింది. అన్సరు దాఖలుచేసి వస్తే పర్యాయతీన చూతాం.

రా : యిందాకా వస్తానుంటిరే?

వెం : అన్నమాట వాస్తవమే. మాట బదలాయింపు కావలసి వస్తుందనే విచారం. నేను మీతో వస్తే కాపురం యీ వూళ్ళోనుంచి బదలా యించవలసిందే!

రా : అంతమాట వద్దు. మా బదవలు మేము పడతాం. సెలవు పుచ్చుకుంటాను.

వెం : రామదాసూ! కనుగలిగి ప్రవర్తించు.

రా : దేవుడే వున్నాడు. సెలవు.

రామదాసూ, వెంకటదాసూ రాత్రి యెనిమిది గంటల బండికి గుంటూరు వెళ్ళి ప్లీడరు నారాయణరావు పంతులుగారింటికి పోయినారు.

వెం : ఇల్లంత దాబుగా లేదే.

రా : ఈయన దగ్గర వేషడం లేకపోయినా పని బాగా చేస్తారు. వ్యవహారంలో పట్టు లేకపోతే వద్దని చెప్తారు. అయ్యా, ప్లీడరుగా రున్నారా?

నారాయణరావు—లోపలికి రా.

రా : మేము చెప్పరానివాండ్లమండీ.

నా : చెప్పవచ్చినవాండ్లే. వచ్చి ఈ పక్కన కూర్చోండి. యితరుల కెవరికీ ఇబ్బంది వుండదు.

రా : మా కిదే ప్రసాదం. తమకు మా యందు అభిమాన మున్న దని విన్నాను. కాని దర్శనం చేయలేదు. తమరు గురు శిష్యులు కూడానట.

నా : మీరు పీరయ్యగారి కోవలో చేరినవారా యేమి?

రా : చిత్తం.

నా : ఈమధ్య బెజవాడలో మీ వాంళ్లొక పెద్దసభ చేశారట. పోవ డానికి నాకు వీలయిందిగాదు. కాని తీర్మానాలు చాలా చక్కగా వున్నవి. పాపం! మీ సంఘ నాయకుడైన సంగదాసుగారు కాలం చేశాడటే?

రా : అవునండీ. తమరు గారని ప్రయోగించడం ధర్మంగాదు. తమ అభిప్రాయ మేట్లావున్నా లోక విరుద్ధంగదా.

నా : లోకవిరుద్ధమేమి? సంగదాసుగారు మీ వొక్క సంఘానికేగాక హిందూ సంఘానికి యావత్తూ నాయకుడుగా యెంచదగినవారు. వారి అకాలమరణం అందరికీ సంతాపకరమే! ఆయనను మీరు చూచారా?

రా : చిత్తం. అతడు యీ నిర్భాగ్యుని కుమారుడేనండీ.

నా : ఏమీ! మీరు రామదాసుగారా? మీరు ధన్యులు, నిర్భాగ్యులు గారు. మిమ్ములను చూడడం చాలా సంతోషం. వారి ఉద్యమం బాగా వ్యాపిస్తున్నదా? సంగమందిరం కట్టించారని పత్రికలో చదివాను. అది సాగుతున్నదా?

రా : సాగుతునే వున్నది.

నా : సంతోషం—మీరు వచ్చినపని చెప్పండి.

రా : ఈ వాది సంగదాసును చంపినవాడేనండి.

నా : అట్లాగా? ఈ పిశాచం మిమ్ములను యింకా విడువలేదా?

రా : మమ్ములను ఊళ్ళో వుండనియ్యడట. ఈ బాణం ప్రయో గించాడు. దీనితో నిర్వాసంట.

నా : వ్యాజ్యం సంగతులు చెప్పండి.

రా : నేను ఒక వితంతువు దగ్గరనుంచి దావా ఆస్తి కొన్నాను. ఆమె చనిపోయింది. కంఠంరాజు సన్నిహిత వారసు. వాది ఆయన దగ్గర కొన్నాడు.

నా : ఆస్తి వారసత్వపుదనీ, ఆయన సన్నిహితవారసనీ వాది రుజువు చేయగలడా ?

రా : పూర్వం వ్యవహారాలు జరిగినవట. పల్లీకు దృష్టాంతాలే వున్నవి. వితంతువుయొక్క భర్త యీఆస్తికి రిజిష్టరుకవుళ్ళిచ్చాడు.

నా : ఈఆస్తి భర్తచేసిన రుణాలు తీర్చడానికిగాని, లేక తన జీవనం జరక్కగాని అమ్మిందా ?

రా : భర్త రుణాలు అదివరకే తీర్చింది. ఆమెకు యింకా ఆస్తి వున్నది.

నా : వ్యాజ్యంలో నీకు చింతాకంతైనా పట్టులేదు.

రా : మేము తెలియక కొన్నాం.

నా : యెట్లాకొన్నా వొకటే ?

రా : తమ సలహాయేమని ?

నా : వృథా ఖర్చులు పైన వేసుకొని యితర ఆస్తి పోగొట్టుకో కుండా యింటికి పొమ్మనే నా సలహా. గత ఫలసాయము యెక్కువగా కోరారా?

రా : రుజువు చేయలేదేమో కాని, అంత ఆదాయం రాదగినదే.

నా : మీరు వ్యాజ్యమాడడం నిష్ప్రయోజనం.

రా : యేమిరా పంతులుగారు ఖండితంగా సెలవిస్తున్నారు. యింత కంటె యేవిధంగానూ మేలుసలహా రాదు. యేమంటావు?

వెం : వారు రుజువు చేసుకున్నప్పటికిగదా. ఆన్సరు దాఖలు చేయిం చండి. భర్తచేసిన బాకీలు కొన్ని యీ డబ్బుతో తీర్చింపని రుజువు చేయ వచ్చు. తక్కిన ఆస్తివల్ల ఆమెకు జీవనం జరగదు.

నా : అవి మీరు రుజువు చేయవలసి వుంటవి.

వెం : చేయవచ్చు.

రా : యేమో అబ్బా !

వెం : తమఫీజు సెలవియ్యండి.

నా : అడగడానికి నాకు నోరు రావడంలేదు.

రా : వ్యవహారంలో మొగమాటపడితే పనిసాగదు. మాశక్తి మనవి చేస్తాను. నూరుహుపాయలతో మమ్మును దడతేర్చండి.

నా : గెలుస్తుందని నే చెప్పలేను.

వెం : అది మా అదృష్టం.

నా : ఆ ఫీజు సంగమందిరానికి నే ధర్మం జేసినట్టు వెంటనే జమ కట్టించండి.

రా : యేమీ మీ అభిమానం !

నా : యీరాత్రి ఆన్సరు వ్రాస్తాను. పొద్దున దస్కతులుచేసి రైలుకు బోవచ్చును. విచారణ వాయిదా దూరంగా వేస్తారు.

రా : చిత్తం.

12. రంగుల మేడ

కలకత్తా మెయిలు గూడూరు వచ్చేవరకు ఉదయం 8 గంటలు అయింది. మోహనరావు స్టేషన్‌లో ఫలహారాలు తీసుకొని వచ్చాడు. రైలు స్టేషనులో ఆగినప్పుడల్లా ప్రయాణీకులు యీ మోహన విగ్రహాలను జూచి ఆనందించి రత్నాన్ని బంగారములో తాపడం జేసినట్లు దాంపత్యం కుదిర్చినందుకు బ్రహ్మదేవుణ్ణి ప్రశంసించారు. 10 గంటలకు సెంట్రల్ స్టేషన్లో బండి ఆగింది. తమను పట్టుకోవలసిందని స్టేషన్ మాస్టరుకు టెలిగ్రాములు వచ్చినవేమో అని మోహనరావు అనుకున్నాడుగాని, అది జరుగలేదు. ఉభయులూ రామస్వామి మొదలియారు సత్రంలో ఒక గది తీసుకొని సామాను పెట్టి భోజనం చేశారు. తిరువళిక్కేణిలో విద్యార్థులు చాలామంది ఉండడం, జార్జిటవునులో కళాశాల ఉండడం తమ రహస్యానికి భంగకరాలని వెదికెలగా మాంబళంలో పూలతోటలోవున్న రంగులమేడను అద్దెకు యేర్పాటు చేసుకొని దాని సమీపంలో తాను చదువుకునేటందుకు ఒక గది తీసుకొని వెంటనే ఇంట్లో ప్రవేశించారు. తెలుగు వచ్చిన ఆడమనిషిని పనికి కుదిర్చి మోహనరావు పైటవేళయిల్లాకుపోయి ఒక పెద్ద స్ప్రింగు మంచం, కీలు పరుపూ, గాలిదిండ్లూ, పడకకుర్చీలు, బల్లలూ, పీటె, జపానుబొమ్మలూ, కృష్ణవిగ్రహాలూ, రవివర్మ పటాలూ తీసుకొని ఎర్రని ఎండలో తిరిగి తిరిగి 3 గంటల కింటికి వచ్చాడు. కమలమ్మ ఇల్లు శుభ్రం చేయిస్తున్నది. ఇంతలో మోహనరావు క్షౌరం చేసుకొన్నాడు. ఉభయులూ మొగలిసబ్బుతో స్నానం చేశారు. మోహనరావు ఉప్పాడ జరీవుత్తరీయ్యం కట్టుకొని పక్క గుండీల పట్టుచొక్కా తొడిగి సేలంరుమాల పైన వేసుకున్నాడు. మొగముపై

గవిసిన ముంగురులు వెనుకకు దువ్వే వరకు నల్లమబ్బులోనుండి వెలువడిన చంద్రబింబమువలె నెమ్మొగము ప్రకాశిస్తున్నది. కళంకంచేత చంద్రుడికి వన్నె తగ్గినా మోహనరావు యొక్క మోము సోయగం, నీలంపుజగ్గు నిగ్గుల మెరజల్లు లేతమీసములనే పెంపు గాంచినవి. కమలమ్మ కీలుగంటు వేసుకొని ఆకుపచ్చని జరాసుపట్టు దువ్వలువ హొయలుమీర ధరించి, వెన్నెలవాయ పట్టురవికెను తొడిగి, చేతులకు బంగారు గాజులు, చెవులకు కెంపులకమ్మలూ దప్ప యితర భూషణాలచేత సహజ సౌందర్యాన్ని మెరుగుపరచలేదు. ఉభయులూ, వొండొరుల సౌందర్యమును పలుమారు చూడడంచేత అలవాటుపడ్డారుగాని, ఇతరులకు వెగటు పుట్టించేటంత మాధుర్యంగా ఉన్నది. మోహనరావు మంగళాపురంలో జూచినప్పుడు యీమె యంత మింత వెల్లడిగాలేదు. రాజకీయ స్వాతంత్ర్యంగల జాతి విజృంభించే విధాన, విడిచెట్లకు కొమ్మలు, రెమ్మలు విస్తరించినపోల్కి, బంధముక్తమైన కమలాలావణ్యసాగరం రాకాసుధాకరునిపై గల వాత్సల్యంచేత పొంగి పొరలెడి పాల్కడలిమాడ్కి తనకు మారస్వరూపుడుగానున్న మోహనచంద్రుణ్ణి సౌందర్యవైభవంచే వెల్లువబెట్టి కడానిమేనిరంగుకు పటిక నార్చిన తెరంగున పెంపు గాంచింది. మోహనరావు మోటువారువపుగున్న తెలంగున విచ్చలవిడిం వెరిగి విజృంభించి స్మరశాస్త్రపాండిత్యమున మిన్నయగు కమలోపాధ్యాయిని యనుగ్రహంబున ప్రథమ పాఠములం గరపుటచే హృదయ సంస్కారమును బొంది వశుడై, కింకరుడై, కనుసన్నల సేవలంపు సపర్యలం బచరించుతూ లీలామరంగశాబకంబుపోల్కి అనుగమిస్తున్నాడు. ఇరువురూ వృశ్చిక మిథునంవలె కేలంగేలు గీలించి వొండొరులను లోచన పర్వంగా చూచుకుంటూ సాయంకాల శరత్సమీరములు పైకొన మందగమనములతో మేడ వెనుకనున్న సుందరోద్యానవనములో కమలాసాహచర్యంచేత అకాల మాధవాగమనముంబోలి ప్రవేశించారు. అనిల శిశిరంబుచే సృష్టి యెల్లను పులకరించినది. గండుతుమ్మెదకొదమ లొంహొంటితో తమ ప్రేయసుల గుణాతిశయంబులను వర్ణించి యానందిస్తున్నవి. విచ్చలవిడి విహరించే ప్రాయంపుటళినీమత్త కాసినులం గని చెలరేగి తమ ఝంకారనిస్వనంబులచే వాని మనంబుల కామోదం బిడి యాకర్షించుతున్నవి. చిన్న మొల

కలు భూమిలోనుండి బయలుదేరి పైగప్పిన ఆకలముల త్రోసికొంటూ పర్దా లోనుండు బాలికలవలె తొంగిచూస్తున్నవి. లే జిగురు బిడియంచేత జేవు రించినవి. తరు లతాగుల్మ ములు పుష్పిస్తున్నవి. కింజల్కములు చల్లగాలికి పులకరించి నిక్కి పుప్పొడి గురుస్తున్నవి. పవనదూతికలు పుష్పరజమునకు పూగన్నియలతో సంధాన మొనగూర్చుతున్నవి. పుష్పవతులైన మెల బ్రాయంపుతీవియలు బయల నాడుతూ గాలిబొజుంగుల కౌలింగనం బిడుతూ వెలిచవులు చూస్తున్నవి. బెలగువ్వలు కులాయములం జేరి వొంకొరుల నొరసి హత్తికొంటూ కువకువలాడుతున్నవి. సృష్టంతా ప్రేమ స్వరూపుని వికాసమని ప్రస్ఫుటమైంది. సృష్టిలో వినీలమై ప్రవహించే రసప్రవాహిని ఉత్తరంగితమై కమలామోహనులలో వెలి కుబికి, బుగ్గలై పెల్లువలు కట్టు తున్నది. ఉభయులూ పరవశులై శృంగార రసప్రవాహములో దొప్పదోగి మునిగి తేలుతున్నారు. కండ్లు మత్తిలి మ్రాగన్ను గొన్నవి. కమల అడు గిడనోర్వక నిలువ నుంకించుతున్నది. మోహనరావు ఉద్రేకపూరితుడై మించిన తమకంతో కమలమ్మను ఆపి యెదురు దిరిగాడు. పెదవులు సంచ లించినవి. కమలమ్మ వివశయయినా స్త్రీజనసహజమైన స్థయిర్యము విడువక పసరుగక్కు హొంబట్టుచీరకు కెమ్మోని బాసిటగా మోహనకీరముంబలె "మోహనా" యని పిలిచి భ్రూలతా విభ్రమముచే వారించింది. కాటువేయ నుంకించే కోడెత్రాచునకు ఉచ్చాటన మంత్రంవలె కెరటంబు లెగసే రాగ ప్రవాహినికి మోహనశబ్దం చెలియలికట్టయై నిలువ విలజ్జితవదనాంబుజమును వాల్చి ఫూరకున్నాడు. మోహనమోము చందురుడు మరుగవుటచే దుర్భర విహారంబున కగ్గమై సైపనోపక ఉదిలగొనే చిత్తంబుతో "మోహనా"యని బుజ్జగించి సిగ్గను చిరుమబ్బుచే కప్పువేసిన మోహన వదనకైరవమును తన చిరునగవుమొక్క తెలికాంతులం దేల్చింది. మోహనుడు కలకదేరి చేయి వీడి వన్యకుసుమములం గోసి తొడిమెలమెలిపి అలరుపండం జేసి వాతెర కుసుమారుచి మంజెలంగ పాలాశపాదపహూపంబున విహరించే వనలక్ష్మి సౌందర్యముం దెగడు కమలా సహజ సౌందర్యమునకు అప్పనంబుగ బహూకరించి మెడ నలంకరించి పలుమారు సవరించాడు. మేలి కుసుమం బుల నేరి అవతంసకుసుమంబులుగా పొందుపరచి నునుజెక్కిళులం గరక

మలములం బిచరెంచాడు. కుసుమపల్లవగుచ్ఛ ముంద్రెవ్వి కబరీభరంబునం జెవిరి కరపుటంబుల గమిచి సేవించాడు. కొంతవడికి శమించి కమలా మోహనులు ఆరాపురాపుణీయకమ్ము దిలకించుతూ విహరిస్తున్నారు.

క : మోహనా! కండ్లకు అద్దాలు పెట్టుకోలేదేమి ?

మో : యీ చొక్కాకు జేబు లేదు. అద్దాలు యింట్లోనే పెట్టి వచ్చాను.

క : యిప్పుడు నీకు బాగా కనబడుతున్నవా?

మో : ఆహా! నాకు కండ్లకు యేమీ జబ్బులేదు.

క : అయితే నీకు అద్దా లెందుకు ?

మో : నీకు నగ లెందుకు ?

క : అలంకారానికి.

మో : నాకు షోకుకు.

క : రెండురకాల అద్దా లెందుకు?

మో : పూర్వం సత్యభామ యేడువారాల సొమ్ములు పెట్టుకుండేదట. వొకరోజు పెట్టుకొన్న సొమ్ములు రెండోరోజుకు మోటు గాఁమాలె.

క : యిది నగలమోస్తరేనా?

మో : కాస్త లేకుంటా. కాకపోతే అద్దాలకు బంగారుతీగె లెందుకు ? అవసరంగా కావలసినవాళ్ళు యెటువంటివైనా పెట్టుకుంటారు. వాళ్ళకు కన బడడమే ప్రధానం. అస్మదాదులకు షోకే ప్రధానం.

క : షోకుకోసమైనా యీపూట పెట్టుకోలేదేమి?

మో : నీవు నగలు పెట్టుకొన్నప్పటికంటె లేనప్పుడే యెక్కువ అందంగా కనుపడుతావు.

క : నీవు అద్దాలు పెట్టుకుంటే యెక్కువ షోకుగా కనుపడుతావే!

మో : అది నేనొప్పుకోను. అద్దాలు పెట్టుకుంటే మరొక అందం వస్తుంది. వొకే విధమైన అందంలో సారస్యంలేదు. అద్దాలు లేకపోతే సహజసౌందర్యమే వుంటుంది.

క : అయినా యెుగవాండ్లకు అందమే అక్కరలేదన్నారుగా ?

మో : అందం లేనివాండ్లన్నారు. అయితే యింకొక సంగతి: మగ

వాండ్లకు అంద మక్కరలేదంటే కృత్రిమ సౌందర్యం అక్కరలేదన్నారు. మగవాండ్లంతా సహజసుందరులే.

క : నిన్ను జూచినవాండ్లు మీ జాతికి సహజ సౌందర్యం లేదనరు. గాని దానికి తోడు వయస్సు ఎక్కువ అందాన్ని తెచ్చిపెడుతుంది.

మో : వొక్క మగవాడేకాదు. మగజాతంతా యిదేవిధము. సృష్టిని పరికించి చూడు. మగసింహము, మగనెమలి, కోడిపుంజు, మగ పిచ్చుక మొదలైన జంతువులన్నింటికీ వయస్సు వచ్చేటప్పటికి అత్యంత సుందర మయిన రోమపుంజము నిచ్చి సురూపాన్ని కల్పిస్తాడు. యీ మోహన రూపాలు స్త్రీజంతుజాలము నాకర్షిస్తవి. అయినా, స్త్రీలు సహజ సుందరులు గనుకనే వయస్సు వచ్చినప్పటికీ ప్రత్యేకమయిన బాహ్య సౌందర్య చిహ్నా లను గల్పించలేదు. వయస్సు స్త్రీల సహజసౌందర్యానికి సహా వన్నె పెడు తుంది.

కమలమ్మ మోహనరావుయొక్క ముఖముపై పు దృష్టిబరపి వివశు రాలైంది. మూర్ఛిల్లునని భయపడి కమలానామము సార్థక పరిచే బిసకాం డంబులంబోలు బాహులతలం దెమల్చి గుచ్చి పట్టుకొని కూర్చోపెట్టాడు. కమల మరల మోహనరావుయొక్క మొగం చూడడానికి జంకింది.

క : మోహనా! మనకీ కలహం వద్దు. రాజీపడదాం.

మో : స్త్రీలకు సహజ సౌందర్య మెక్కువ గల దనేది మొదటి షరతు.

క : వయస్సు పురుషుల కెక్కువ సౌందర్యం తెస్తుం దనేది రెండో షరతు.

మో : వయస్సు అందరి సౌందర్యానికి వన్నె తెస్తుందని మూడో షరతూ.

క : నేను అంగీకరించాను.

మో : నాకూ అంగీకారమే.

సాయంకాలమయింది. యింకా నెల పొడవలేదు. మిణుగురులు ఆడు కుంటున్నవి. పెరియముత్తు వచ్చి పూట కూలివాడు భోజనం తెచ్చాడని చెప్పింది. ఉభయులూ యింట్లోకి పోయినారు. కమలమ్మ పట్టుచీర విడిచి

గులాబీపువ్వులద్దిన తెల్లచీరె కట్టుకునేవరకు వింత సోయగం వచ్చింది. ఉభయులూ భోజనం చేశారు. పెరియమ్మత్త యిల్లుబాగుచేసి కింద పడుకొన్నది. కమలామోహనులు మేడమీదికి పోయినారు. విద్యుద్దీపముల కాంతిలో కపాని విగ్రహములవలె ప్రకాశించారు. కమలమ్మ కుర్చీ బల్లపైపు లాక్కొని వీణె చేతికి దీసుకున్నది.

క : మోహనా! నీకు సంగీతజ్ఞానం ఉన్నదా?

మో : నాకు సంగీతం రాదు.

క : పోనీ, సంగీతం నీ కిష్టమేనా?

మో : నీవు పాడితే యిష్టమే.

క : సంగీతమూ, వైద్యమూ తెలియనివాం డ్లుండరు.

మో : రాక్షస గడియలలో జన్మించి దయాదాక్షిణ్యా లెరుగనివాం డ్లకే సంగీతం అంటే తలనొప్పి. కమలా! వీణె అవతలపెట్టి వొక కీర్తన పాడు.

క : నాకు వీణాగానమంటే ప్రేమ.

మో : కేవలం స్వార్థపరురాలివి కావద్దు, వీణకంటె నీ గాత్రమే నాకు ప్రియతరం.

కమల గొంతెత్తి :

"నాకొంగువిడరా గోపాల" అని బ్రహ్మానందంగా పాడింది.

కమలాముఖకమలవినిర్గళిత సౌరభగీతములు వాయుకెరటముల పై నెక్కి నలుదిక్కుల ప్రసరించినవి. మోహనరావు పారవశ్యం జెంది "కమలా! యెన్నిగంట లయిందో చూడు" అన్నాడు.

కమలమ్మ లయబ్రహ్మలో లయమైపోయింది. మోహనరావు మాట వినిపించలేదు. యింకొక గీతమెత్తి ఆలపించి,

"తరుణారుణ కరుణామయ విపులాయతనయనం—కమలాకుచ కలశీభర విపులీకృత పులకం" అని మోళ్ళు మోసులెత్త పాడి, సూరకవినాథ కృతమైన :

ఉ. "ఇట్టి మనోహరాంగుఁ బొకఁ డెందయిన న్గలఁడేని గ్గనన్
గట్టిగ నా కతండు బిగికౌగిటఁ జేర్పఁగ నబ్బునేని నే

విటట్టు గొంచిన న్విడక యిష్టవిహారముఁలెల్లఁ గాంక్షచే
పట్టి యొనర్చునేని రసభావము లెట్టివియొక్కొ- అత్తఱిన్." అని
రసవత్తరంగా జదివింది.

మోహనరావు గంట చూడు అని విసుగుతో అడిగాడు.

క : తొమ్మిది కావచ్చింది.

మోహనరా వికలేతామని లేచాడు.

13. సహవాసదోషము

తెల్లవారింది. శీతలసమీరములు ఘర్మబిందువుల నార్పినవి. మోహన రావు లేచి కూర్చున్నాడు. కమలమ్మ చేయి గట్టిగా పట్టుకున్నది. రావు మనస్సుకు చాపల్యం కల్గింది. కమలమ్మ చేయి విడిచి ముసుగు గప్పుకున్నది. రావు ముసుగు లాగాడు. కమలమ్మ మంచముమీదనుండి లేచివెళ్ళిపోయింది. కాల్యాలు తీర్చుకున్నారు. పొద్దు కరకర పొడుస్తున్నది. వొకరినొకరు చూచు కొని ముసిముసి నగవులు నవ్వుకున్నారు. కమలమ్మ తిరిగి జపానుచీర కట్టు కున్నది. మోహనరావు కసరత్తుచేసి చన్నీళ్ళలో హాయిగా స్నానంచేసి వుక్కుమిగిలి అంగలిడుతూ మేడమీదికి బోయినాడు. అయ్యంగారు ఫల హారం దెచ్చాడు. ఉభయులు పుష్కలంగా యేకపాత్రలో ఫలహారంచేశారు. మోహనరావు సిగరెట్టు కాలుస్తూ సూటువేసుకొని "కమలా! నేను తిరువళి క్కేణి వెళ్ళి రావాలె. హాస్టల్లో గది ఖాళీచేసి సామాను పట్టించుకొని స్కూ లెప్పుడో కనుక్కొని వస్తా."

క : స్కూలు యివ్వా ళుంటేనో?

మో : ఉంటే నే నిక్కడికి వచ్చి భోజనం చెయ్యడానికి వ్యవధుం డదు. అటే వెళ్ళుతా.

క : భోజనాని కిక్కడికే రా. సామాను సాయంత్రం దెస్తువుగాని. నా బంగారుజడ మోటుగా వున్నది. అది మేలిమి: యెవరైనా కొంటారేమో విచారించు.

మో : ఇప్పుడు తొందరేమి? నిదానంగా ఆలోచించవచ్చు.

క : స్కూలు లేకపోతే పదిగంటలకల్లా రా! అక్కడక్కడా తిరగ వద్దు. నే వొక్కదాన్నీ వుండలేను.

మోహనరావు బోహూకు పని బయలుదేరాడు. ఎగ్మూరులో రైలు దిగి పెరియమెట్టువగ్గర ట్రాం మార్చుకున్నాడు. హాస్టెలుకు పోయేవరకు 8 గంటలయింది. మోహనరావుయొక్క సహవాసి విజాపురపు వెంకట్రావు గదిలో సంగీకంతీస్తూ "హిందూ లా" చదువుతున్నాడు.

మో : గుడ్‌మార్నింగ్, వెంకట్రావ్.

వెం : వొరే ఎప్పుడు వచ్చావురా ?

మో : నేనిన్న వచ్చాను. మా బంధువులలో వొకామె యిక్కడ ఆసుపత్రికి వచ్చింది. నిన్నల్లా వాళ్ళకు బస కుదిర్చి ఆసుపత్రికి తీసుకొని పోవడంతో సరిపోయింది. అందువల్ల నేనిన్నిక్కడికి రావటానికి వీలులేక పోయింది. మరి యితరకారణ మేమీలేదు.

వెం : ఏదో యితరకారణ మున్నది.

మో : అరే! మొదటినుంచీ మొరిగుండి కూడా అనుమాన పడతా వెందుకు? కసరతుచేసేవాండ్లకు యెప్పుడూ చెడునడత ఉండదు.

వెం : (తనలో—ఏదో కథ వున్నట్టే వున్నది) నా దగ్గర కూడా నీ రహస్యాలు మరుగుపరచడ మెందుకురా ! నా సంగతుయి నీకేమయినా దాచానా ?

మో : (ఉత్సాహమును అణచుకొని) అనవసరంగా అనుమానపడు తున్నావు. వస్తాదులవగ్గర దుర్నడత ఉండదు.

వెం : వస్తాదులకు దుర్నడతే అవసరంలేదట.

మో : అవి చాలా పొరపాటు. నీకే తెలుస్తుందిలే.

వెం : డింటిగల్లుచుట్ట కాలుస్తావా? మంచి రకం వచ్చినవి.

మో : అక్కరుపా యియ్యి.

వెం : గూటిమీద వున్నవి అందుకో.

మో : (సిగరెట్టు రాలుస్తూ) నేను హాస్టెలు విడిచిపెట్టి బయట ఉండవలసివస్తుంది. నిన్ను వదిలిపెట్టడమంటే చాలా విచారంగా ఉన్నది.

వెంకట్రావుకు అనుమానం యెక్కువైంది. ఈ విషయమింత సేపు దాచి క్షమాపణలతో ముగించడం యెక్కువ సంకోచ కారణమైంది. పదిలి పెట్టవలసిన అవసరమేముంది? మీవాళ్ళెవరైనా వచ్చివుంటారా?

మో : పూటకూలింట్లోనే భోజనం, వైద్యంకోసం వచ్చిన వాండ్లకు సహాయం చేయడానికి ఉండవలసి వచ్చింది.

వెం : వారి కేమిజబ్బు ?

మో : అదేదో ఆడవాండ్ల జబ్బు.

వెం : ఆమెతో యెవరూ రాలేదా ?

మో : ఒక ఆడమనిషి మాత్రం ఉన్నది.

వెం : నీ కేమి గావారె ?

మో : నాకా—దగ్గర బంధుత్వమే.

వెం : వాళ్ళను యే పేటలో వుంచావు?

మో : ఇల్లు దొరక్క ఎగ్మూరులో ఉంచాను.

వెం : నీ గదికి నే నెప్పుడైనా రావచ్చునా?

మో : నిరభ్యంతరంగా.

వెం : యీపూట వెళ్ళుదామా? నేను గూడా నీ గదిలోనే ఉంటాను.

మో : చాలామారం. మాంబళంలో తీసుకున్నాను.

వెం : ఎగ్మూరులో ఉండే రోగికి సహాయం జేయడానికే ?

మో : ఎగ్మూరుకు వచ్చి వెళ్ళుతుంటాను.

వెం : ఇక్కడనుంచి వెళ్ళగూడదూ?

మో : హాస్టెలులోనుంచి పోవడానికి అంత స్వతంత్రం ఉండదు.

వెం : రాత్రులు వెళ్ళుతుంటావా ?

మో : వెళ్ళవలసివస్తే వెళ్ళవద్దా ?

వెం : నే వెళ్ళివస్తుంటే యెవరు పట్టుకొంటున్నారు?

మో : అట్లాకాదు. రాత్రులంతా ఉండవలసి వస్తేనో?

వెం : అటువంటప్పుడు వార్డెన్ ఉత్తర్వు తీసుకోకూడదా?

మో : తేపా అడగటం అంటే కష్టం. జబ్బు విశేషం లేకపోయినా, కొత్తవాళ్ళు గనుక వెళ్ళవలసి వుంటుంది.

వెం : మాంబళంలో గదెందుకు? డబ్బెక్కువై యా?

మో : వాళ్ళకుకూడా మాంబళంలోనే యేర్పాటు చేస్తాను.

వెం : ఇదివరకే చేశా వనుకుంటాను.

మో : ఇంకా చెయ్యలేదు.

వెం : వైద్యు క్షేప శ్నేర్పాటు చేశావు?

మో : చెయ్యాలె.

వెం : ఆసుపత్రికి తీసుకొనిపోరాదా?

మో : వాండ్లకు మన వైద్యులను యేర్పాటు చేసుకోవలెనని వున్నవి.

వెం : మన వైద్యులంటే నేగూడా పనికివస్తానా?

మో : (మొగం చిట్లించి) నీవంతా తమాషారా? ఎవరిని యేర్పాటు చేయమంటావు?

వెం : ఎవరయినా కసరతుచేసే దిట్టమయిన వైద్యుణ్ణి యేర్పాటు చెయ్యి.

మో : నీ దంగా వేళాకోళం.

వెం : ఇద్దరు వైద్యులు పనికివస్తారా?

మో : ఇద్ద రెందుకు?

వెం : "అధికస్య అధికం ఫలం" నీవు పట్టి స్వాతంత్ర్యపరుడవు. మా విజయ నగరంలో మా మేష్టర్లూ, మేమూ కలిసి వొకచోటనే వైద్యంచేస్తూ వుండేవారం.

మోహనరావు (జాడా గట్టాడని అనుమానపడి—ఎరగనట్టుగా) డెవరిని యేర్పాటు చేయమంటావు?

వెం : కొంతకాలం నీవే చేస్తూ ఉండు. నీకంటె మొనగాడి వైద్యు డెవ డుంటాడు?

మో : అయితేమానె, గురువు నీవేగా.

వెం : గురువును మించిపోయిన శిష్యుడవు. నేనూ మా గురువులాగూడా వోనమాలల్లోనే ఏడుస్తున్నాం. నీ కొకమాటే డబుల్ ప్రమోషన్ అయిందే.

మో : అదేమిటి?

వెం : మాదంతా టెంపోరీ వ్యవహారం. నీవు శశాంకుణ్ణి మించి పోయినట్టున్నావు. నీవు లేవదీశావా? నిన్నే లేవదీసిందా?

మో : ఛా! పిచ్చిమాటలు మాట్లాడకు.

వెం : గురు దక్షిణేమైన వున్నదా?

మోహనరావు చిన్నపుచ్చుకున్నాడు.

వెం : గురుద్రోహివిరా? ఏకో లపక దొరికింది. అంతా నీవే అరుపుకోవలెనని చూస్తున్నావు. ఎప్పటికయినా అజీర్తి పుట్టకపోతుందటలే.

మో : నీవూ నిన్నటి రైలుమీదనే వచ్చావా?

వెం : రైలుస్టేషనుకు వచ్చా నిన్న.

మో : నన్ను మాట్లాడించలేదేమి?

వెం : "మొదవుఁ డనున్న వృషభముఁ, నదివిన యా నీచు కడకుఁ జనకుర సుమతీ" అన్నాడు. అసలు నీవు పోల్చుకోలేవు. రొట్టెలు వేసుకుంటూ నీ వసుభవిస్తుంటే నోరూరుతూ నే దూరంగా నిలుచుని చూచేదా?

మో : నన్ను మాట్లాడిస్తే తప్పేమి?

వెం : ఇంతకథ ఉన్నదని తెలిస్తే ఒకరినో, యిద్దరినో పలకరించే వాడినే, పోలీసులు వెతుకుతున్నారేమో కనుక్కున్నావా?

మో : వాండ్లు అందాకా పోరు.

వెం : ఇదివరకే రోసి వదిలిపెట్టింది గాఁబోలె. వీధుల వెంబడి తిరుగుతుంటే తోలక వచ్చినట్టుంది చూస్తే.

మో : ఛా! ఛా! గడపదాటిన మనిషి కాదు. ఇవ్వాళ స్కూలు న్నదా ?

వెం : ఈరోజు, రేపుకూడా సెలవు. ఇవాళ నీకోసం. రేపు మీ యావిడకోసం, ఇక ప్రతిరోజు సెలవే.

మో : ఉన్నదేమో చెప్పరా?

వెం : ఏమిటా ప్రశ్న. ఎందు కుండదు? నీవు దొరికినట్టుగానే అందరికీ పుత్రవుడియంగా తలావొకటె దొరికిం దనుకున్నావా?

మో : అయితే యివ్వాళ నే రావడానికి వీలుండదు.

వెం : ఏమి మునుకపోయింది, యీరోజు రాకపోతే? ఈ మేష్టర్లు మనకు చెపుతున్న దేమిటి? హాయిగా ఇంటి దగ్గర పడుకో. నేను హాజరు చెపుతాను.

భోజనానికి గంట కొట్టారు. వెంకట్రావు బలవంతపెట్టి ఉంచ మన్నాడు. హాస్టలు భోజనం ఇదే ఆఖరుగా అని చివరకు మోహనరావు ఒప్పుకొన్నాడు. తక్కిన పిల్లలంతా భోజనం చేసి వెళ్ళిపోయినారు. ఇద్దరూ కులాసాగా మాట్లాడుకుంటూ సావకాశంగా భోజనం చేశారు.

వెం : ఇంట్లో వంట పెట్టించావా?

మో : హోటలు నుంచి 10 గంటలకే భోజనం వచ్చి వుంటుంది. ప్రస్తుతం వంట వ్యవహారం పెట్టవల్చుకోలేదు.

వెం : చిక్కులేని పని. ఇక రెండో వ్యావృత్తి ఉండదు.

మో : అంతా నీమోస్తరే అనుకుంటావు.

వెం : ఇదివర కట్లాగే అనుకున్నా, ఇప్పుడు నీ యోగ్యత్వం అంగీక రించక తప్పదు.

భోజనం కాంగానే చెరివాక చుట్టా కాల్చుకున్నారు. 11 గంటలైంది. గడియారపు వలయం గణగణలాడింది. మోహనరావు హృదయం భ్రమం పించింది. జట్కా బండి సరాసరి మాంబళం మాట్లాడి సామా నెత్తించు కొని మాంబళం పోయేవరకు పొంటిగంట పైగా రావచ్చింది. సామాను మేడకింది గదిలో పెట్టించి చకచక మెట్లెక్కి వచ్చాడు. మనస్సు చాలా ఉత్సాహంతో ఉన్నది. కమలమ్మను చూడవలెననే కోర్కె అతిశయిం చింది. 4 గంటల వ్యవధి అయిదు రోజు లయినట్లు కనపడ్డది. తాను మేడమీదికి పోంగనే “మోహనా” అనే శబ్దం ప్రతిధ్వానించం చేస్తుందని ఉవ్విళ్ళూరుతున్నాడు. కమల మేడమీద సావిట్లో లేదు. వెళ్ళిపోయిందేమో నని మనస్సుకు తోచింది. అయ్యంగారు తెచ్చిన అన్నం ఆ పాట్లనే ఉన్నది. ఈగలు ముసురుతున్నవి. గుండె తటతట కొట్టుకుంటున్నది. “కమలా” అని పిల్చాడు. పలకలేదు. గదిలో మంచముమీద ముసుగు బిగపన్ని పడు కున్నది. “కమలా” అని తట్టి లేపాడు. పలకలేదు. ముసుగు బలవంతంగా లాగేవరకు కోపంతో చురచుర చూపులు చూసింది.

మో : నే రావడం ఆలస్యం అయింది. అన్నం దినకుండా నాకోస మెందుకు కూర్చున్నావు?

క : "నీ వసలే రావనుకున్నా" నని వెక్కి వెక్కి ఏడవడం ప్రారంభించింది.

మో : ఆసలే రాననుకున్నావా? ఏమైపోతాననుకున్నావు?

క : ఈ ఊళ్లో నీ వెక్కడ నక్కితే నే వచ్చి పట్టుకుండేది? నిర్భాగ్యురాలను. మహదారణ్యంలో వచ్చి పడ్డాను. అడవిపాలై పోవల సిందే.

మో : (వినమ్రుడై) కమలా! ఏమిటే ఆ మాటలు. సంగతి కనుక్కోకుండా మాట్లాడుతావు. ఆడవాండ్లకు కొంచ రెక్కువ.

క : వివేకం తక్కువకూడా అను. పడక విధి లేదు.

మో : కమలా! క్షమించు. నేదింకా భోజనం చేయలేదు. కళ్ళు తిరుగుతున్నవి. అన్నం తిన్నతర్వాత మిగిలిన శాపనార్థాలు చదివింతువు గాని, ముం దన్నంపెట్టు.

మోహనరావు అగ్గితగిలినట్టు అభినయిస్తూ పెట్టెమీద గోడకు జార గిలబడి కూర్చున్నాడు. కమలకు కోపజ్వరం మంత్రించినట్టు తగ్గిపోయింది. లేచి "అన్నానికి రా" అని పిలిచింది. మోహనరావు అలిగి పలకలేదు.

క : యింకా బెదిరింపుగూడానా? నాదే తప్పులే. దయచెయ్యండి.

మోహనరావు యెండదెబ్బ దగిలిన ముఖం పెట్టాడు. అలిగిన కుర్రవాడివలె అందంగానే వున్నాడు. చన్నీళ్ళుపెట్టి ముఖం కడుక్కొనే వరకు మంచుబిందువులు గప్పిన చంద్రమండలంవలె ప్రకాశించింది. తడిసి కుచ్చులు గట్టిన లేతమీసములు ముఖకమలమునుండి వెలువడే బాల చంచరీకముల నిగనిగలను మించిపోయినవి. కమలమ్మయొక్క కోపతమ స్సును మోహనరావు ముఖచంద్రికలు తరిమివేసినవి. ఉభయులూ యేక పాత్రలో భుజిస్తున్నారు.

క : నీవు తినకుండా అన్నమంతా నామీద తోసివేస్తున్నావు.

మో : వేళ తప్పడంచేత మొఖంకొట్టింది. వడతగిలినట్లు బడలికగా వున్నది.

క : వేళ తప్పిందాకా వుండడమేమి? అన్నాయీ! నీ కివే చెప్ప తున్నాను. నే నొక్కదాన్నీ వుండలేను. నీవు లేకపోతే సాహూ జ్ఞాపకం వస్తాడు. యిందాక మేడమీదనుంచి కింపకు చూచేవరకు సాహూ తాపా బండి లాగుతున్నట్టు మనస్సుకు తట్టాడు. నా కదిచూచి భరించలేక ఆత్మ హత్య మే అనిపించింది.

మోహనరావు ఆకలీ, రుచీ, గమనంలేకుండా భోజనం చేస్తూనే వున్నాడు. మనస్సు ఆలోచనలకింద మణిగిపోయింది. హృదయాకాశం విచారమనే చిరుమబ్బులు గమ్మి మోముటద్దంలో ప్రతిబింబిస్తున్నది. ప్రాలత గాలపుటూచవలె కదులుతున్నది. స్కూలుకు పోకపోతె రోజులు చాలవు. యీ సంగతి కమలకు చెప్పిమాత్ర మేమిప్రయోజనం? ఆమెకు విచార మెక్కువవుతుంది. మోహనరావు యెదుటలేకపోతే తాను నిలువ లేనని యదార్థం చెప్పింది. పిల్లవానిమీద మరు యెట్లా పోతవి? రోజుల మీద యెట్లా మారుతుందో చూదా మనుకున్నాడు. ప్రస్తుతం "ఓ చదువా ! భద్రమస్తు భవతే" అని అనక తప్పదని నిశ్చయించుకున్నాడు.

క : మోహనా! నా మనోవ్యధ నే చెప్పుకున్నాను, నీకు సంతాప కారణ మవుతుందని యెరుగుదును. నీకంటె నాకు దిక్కెవ్వరు? నీవు చింతపడవద్దు. నీ ముఖచంద్రబింబాన మబ్బుగప్పింది. నే జూచి భరించ లేను. నన్ను విడిచి నీవు 5 గంటలున్నావు. నీ కనేకస్నేహితు యున్నారు. ఈ సంగతంతా జరగనట్టుగానే భావించి వారు సంపసేస్తారు. నాది దుర్గతి. నాకు నీవుతప్ప యితరప్రపంచం లేనట్టే. నేను ప్రపంచానికీ లేను! యిది సంఘముయొక్క దురంతం. అవివేకుల దుర్నీతి. మగవాండ్ల కొకధర్మం, ఆడవాండ్ల కొకధర్మం. సంఘంయొక్క యీ క్రూర ధర్మానికి నేను బలి అయినాను. ప్రపంచం నా కంధకారమయం. నేను దానికి మృతురాలి కిందనే లెక్క. నీ వొక్కడవే నాకు చేయూత. నీవే నాకు ప్రపంచం. సర్వబంధువులు నీవే. యీ నా మనోవ్యధ నీకు చెప్పి నీమనస్సు నొప్పిం చడం నా కిష్టంలేదు. కాని నే నాపుకోలేకపోయినాను. క్షమించు.

మోహనరావు తలవంచాడు. చేతులు మొగాన గప్పుకొని కూర్చు న్నాడు. క్షణభంగురమైన ఆనందానికై తాను జేసిన దుష్కార్యంయొక్క

ఫలిత మెంతవరకు పోతుందో యిదివరకు స్ఫురించలేదు. కమలమ్మ యొక్క భావిస్థితి కష్టమాయిష్టమని పొడగట్టింది. ముందు తా నేమి చేయవలెనో, తన వర్తన తన జీవితాన్ని యెట్లా మారుస్తుందో, కమలమ్మ విషయంలో తన పెట్టి ధర్మాలున్నవో ఇదివరకు గుర్తించలేదు. తా నింతవరకు వివాహం చేసుకోలేదు. శాశ్వతంగా కమలమ్మతో నుండడమా! నడుమ విడుపడమా! కమలమ్మకొరకు తా నింత త్యాగం చేయవలసి వస్తుందని యింతవరకు గ్రహించలేదు. కనుపేదురుచేత శలభాలవలె ఉభయులూ దూకారు. మాడి నశించడమా, బయటపడడటమా?

కమలమ్మయొక్క ఆర్తనాదం ప్రబోధం కలిగించింది.

క : మోహనా! నే నెంత తెలివితక్కువపని చేశాను? ఈ ఆలోచనలన్నీ యిప్పుడు మన కెందుకు? వరదలో బడ్డాం. కొట్టుకొనిపోతున్నాం. కావలసినదేమో అయింది. గతజలసేతుబంధన మెందుకు?

మోహనరావుకు యేమీ తేలలేదు. యిద్దరూ ప్రవాహంలో దూకారన్నమాట వాస్తవంగానే తోచింది. కమలమ్మకు నేల కాలికి తగలడం లేదు. గట్టు కనబడడం లేదు. మోహనరావుకు మాత్రం గట్టు అందికలోనే ఉన్నది. నేల కాళ్ళ కింకా తగులుతునే ఉన్నది. లోతు నీళ్ళలోకింకా పోవడమో లేదో నిర్ధారణ కాలేదు.

క : మోహనా! మజ్జిగా పోసుకోవా?

మో : వట్టిమజ్జిగ దాహం తాగుతా.

ఉభయులూ చేతులు కడుక్కొని పడుకున్నారు.

14. అమ్మకు అపవిత్ర తెక్కడిది?

మోహనరావుకు మనోవ్యాకుల మేర్పడ్డది. కళాశాలకు వెళ్ళవలసిన రోజులు చాలనందున పరీక్షకు పెట్టించలేదు. అందుచేత స్కూలుకు వెళ్ళడం దొత్తిగా మానివేశాడు. ఉత్తరాలూ, మనిఆర్డర్లూ హాస్టెలుకు వస్తుండేవి. వెంకట్రావు మాంబళంకు పంపిస్తూ వచ్చాడు. ఇంటివద్దనుంచి వచ్చే డబ్బు ఇంటిఅద్దెకు చాలటంలేదు. కొన్ని పెద్దనగలు అమ్మివేశారు. ఉభయులకూ మొదటిరోజుల మోజు తగ్గిపోయింది. మొదటి

రోజులు గడియలై పరుగెత్తిపోతుండేవి. ఇప్పుడు గడియలు రోజులుగా పట్టి నెడుతున్నారు. కాలక్షేపం జరగడంకోసం పచ్చీసూ, చదరంగమూ ఆడుతుండేవాళ్ళు. ఉత్తరాదినుంచి వచ్చిన ఒక యాయవారపు బ్రాహ్మడు మధ్యాహ్నాం వచ్చి పురాణం చెప్తుండేవాడు. జమదగ్నిమహర్షి ఆడవాండ్లకోసం చెప్పులూ, గొడుగూ సృష్టించాడని శాస్త్రిలుగారు పురాణంలో చెప్పినందున కమలమ్మ చక్కని జోడూ, పట్టుగొడుగూ తెప్పించుకొని మోహనరావుతో సాయంత్రం షికారు వెళ్ళుతుండేవి. ఏదో విధంగా రోజులు గడుపుతున్నారు గాని మొదటి ఉత్సాహం ప్రయత్నించినా రావడం లేదు. స్కూలు మానివేసి మోహనరావు ఇంటి వద్దనే ఉండడంచేత పరీక్ష పోయిం దనేతప్ప కమలమ్మకు వేరు విచారంలేదు. "తన భావిస్థితి యేమి? తన కర్తవ్య మేద్ది?" అనే ప్రశ్నలు మోహనరావును హృదయశల్యాలై బాధిస్తున్నవి. అహోరాత్రాలూ యోచించినా జవాబు దొరకలేదు. యోచించినకొద్దీ దూరమైంది. ఆలోచనలో పడ్డకీ, అడుగున పడ్డకీ తేలదు. వివాహం మానుకొనడం, బంధువులను త్యజించడం కష్టంగా తోచింది. కమలమ్మ దగ్గరబంధురాలు కావడాన్నిబట్టి సంగతి వెల్లడయితే ఎక్కువ అపకీర్తిపా లవుతానని భయపడ్డాడు. తాను విడిచిపెడితే కమల అధోగతి పాలవుతుందని మనసు బాధిస్తున్నది. ఏమీ నిర్ధారణ చేసుకోలేకపోయినాడు. ఇదివరకు పువ్వులరంగడు లాగ తిరగడం తప్ప లోకానుభవం ఎరుగడు. నెలలు గడిచిపోతున్నవి. ఉన్న బంధం చాలక కొత్తబంధం కూడా తయా రవుతున్నది. కమలకు నెలరోజులనుంచీ వంట్లో కులాసాగా లేదు. చాలా కిక్కిపోయింది. ఒళ్ళు కాగుతున్నది. క్రమంగా దోకులు అణిగినవి. మనిషి పాలిపోయింది. నీరుపట్టడం ప్రారంభించింది. సౌందర్యము యినుమడించింది. శాస్త్రిలుగారు వొడ్డాణం తీసివేయమని చెప్పారు. ఆయన భార్య సందేహంలేదు నిజమేనన్నది. కమలమ్మకే తిరుగుతూ వున్నట్లు గోచరమైంది. అవసరమైనప్పుడు శాస్త్రిలుగారిభార్య సహాయం చేస్తానన్నది.

పరీక్షరోజులు దగ్గిరకు వచ్చినవి. మేనమామ తొందర పడుతున్నాడనీ, 20 ఎకరాల మాగాణి వివాహకాలంలో చదివిస్తాడనీ అటువంటిపిల్ల దొరకదనీ, 10 రోజుల సెలవు తీసుకొని రావలసిందనీ మోహనరావు అన్న ఉత్తరం వ్రాశాడు. పరీక్షలు దగ్గిరకు వచ్చినవి గనుక ప్రస్తుతం రావీలులేదని జవాబిచ్చాడు. పరీక్షలుకాంగనే వివాహం చెయ్యడానికి లగ్నం పెట్టారని ఉత్తరం వచ్చింది. పరీక్షలు వారంరోజు లున్నవనగా మోహనరావు అన్న రాజారావు నీలిమం దెత్తించుకొని చెన్నపట్నం వచ్చి సాహుకారుపేటలో దిగి కళాశాలకు 11 గంటలకు వెళ్ళాడు. మోహనరావు కనుపడలేదు. గుమాస్తాను విచారిస్తే అతడు 2 నెలలనుంచి బడికి రావడంలేదనీ, జీతం యియ్యలేదనీ, పేరు తొలగించారనీ చెప్పాడు. హాస్టెలుకుపోయి విచారిస్తే 6 నెలలక్రిందనే గది వదలిపెట్టినట్టు తెలిసింది. వెంకట్రావు నడిగితే తానేమీ యెరుగనన్నాడు. జాడ తెలిస్తే తెలుపుతానని పత్తా తీసుకున్నాడు. అంతట యేమీతోచక యీ సంగతి బైటబడితే మనువు తిరిగిపోతుందని భయపడి రహస్యంగా రాజారావు జాడలు తీస్తున్నాడు. యేమీ ఆచోకీ చిక్కలేదు. ఒకరోజు మోహనరావు యెవతెనో పెట్టుకొని మాంబళంలో వున్నాడని ఆకాశరామన్న ఉత్తరం రాజారావుకు వచ్చింది. మాంబళంలో ఎక్కడ గదులు విచారించినా విద్యార్థులెవరూ లేరన్నారు. కమలమ్మ మేడమీదనుంచి మోహనరావు పోలికయుగల మనిషి యెదటింటి వాకిట్లో మోహనరావనే పిల్లవాడద్దెకున్నారా అని అడగడంవిని మోహనరావును పిలిచింది. అతడు చూచి చాటుకు పోయినాడు. కమలమ్మ తన్ను గుర్తుపడతాడేమోనని భయపడి శాస్త్రులగారి భార్యను కిందికి పంపి యిక్కడ కూడా అడిగితే లేడని చెప్పమన్నది. ఆయన వీధిలో యెవరినో యీమేడలో యెవరున్నారని అడిగాడు. కమలమ్మకు ప్రాణములలో ప్రాణములులేవు. యెవరో జమీందారు డున్నాడనే జవాబు వినబడ్డది. ఆయన విచారించకుండానే వెళ్ళిపోతున్నాడు. కమలమ్మకు మనస్సు స్థిమితపడ్డదిగాని, మోహనరావుకు మనఃక్లేశ మెక్కువయినది. వెంకటరావే కొంటెతనం చేసివుంటాడని అనుమానపడ్డాడు. "సీ చర్య బాగా వుండలేదు. వెంటనే బయలుదేరి తక్షణం సాహుకారుపేటకు వచ్చి తనతో మాట్లాడకపోతే అమ్మను రమ్మని టెలిగ్రాము మిస్తానని రాజా

రావు మామూ లడ్రెసుకు ఉత్తరం వ్రాశాడు. ఆ ఉత్తరం వంక పెట్టుకొని వెంకట్రావు మాంబళం వచ్చి మోహనరావు లేని సమయంలో కమలమ్మకు జాబిచ్చిపోయినాడు. మోహనరావు వచ్చి ఉత్తరం చదువుకొని కల్లోలపడుతున్నాడు. "సంగతులేమి? ఉత్తరం ఎవరు వ్రాశారు?" అని కమలమ్మ తరచి అడిగింది. చదివి అర్థం చెప్పాడు. యేమి చేయడానికీ ఆలోచన పోలేదు.

క : ఏవిధాన చూచినా మీ అన్నగారికి కనుపడి మాట్లాడడం ఉత్తమంగా కనబడుతూ వున్నది. నేను ఫలానా అని తెలియనియ్యవద్దు. అతడిక్కడికి రావడం క్షేమంగాదు. యెగ్మోరుకు కాపురం మార్చుకొన్నామని చెప్పు.

మోహనరా వాలోచించాడు. మెరుగైనది మరొకదారి కనబడలేదు.

మో : పోవడమే మేలని నాకూ తోస్తున్నది.

క : నీవు జాప్యపు మనిషివి. ఆలస్యమైతే నీవురావని యింటికి వెలి గ్రామిస్తాడేమో? వెంటనే వెళ్ళు.

మో : నే రావడ మాలస్యమైనా, అన్నం రాంగనే నీవు భోజనం చెయ్యి. పెంకెతనం మాను.

క : మోహనా! యింతేచూసా—నన్నేమిచేసి పోతున్నావు?

మో: నీవెప్పుడూ వొకటే మోస్తరు. యింత అమాయకురాలివి ప్రపంచంలో యెట్లా జీవిస్తావే?

మోహనరావు మేడమెట్లు దిగి వెళ్ళుతున్నాడు. వీధిలోకి అడుగు పెట్టాడు. మనస్సు కలుక్కుమన్నది, వుప్యాల లాగింది, సుడివిరిగింది. రైలు తప్పుతుందేమోనని నెట్టుకొని పరుగెత్తుతున్నాడు. కమలమ్మ మేడమెట్లమీద నిలిచి చూస్తున్నది. మోహనరావు మూల తిరిగాడు. దృష్టిపథంలోనుంచి అదృశ్యమైనాడు. కమలమ్మ చూస్తూ నిలుచున్నది. యెండ తీక్షణంగా కాస్తున్నది. గాలి వేడెక్కింది. యెండమావులు ప్రవహిస్తున్నవి. కాని పూలచెట్లన్నీ యెండిపోయి ఆవరణం పాడుగొట్లాడుతున్నది. కాకులు సంచరించడంమాని గుబురుచెట్లల్లో వొదిగి హీనస్వరంతో కూస్తున్నవి. నవరంగులు సుడిపడి రెమ్మలలో అదృశ్యమైనవి. కమలమ్మ యింకా

చూస్తూనే నిల్చున్నది. యేమీ కనబడడంలేదు. జగత్తు మిథ్య అయింది. టపటపమని తాషా వినబడ్డవి. సాహు బండి లాక్కొని మేడ మెట్లదగ్గరకు వచ్చాడు. ఓయమ్మా—అని సింహపు పిల్లను చూచిన లేడివలె తలుపులు వేసుకొని గదిలోకి పరుగెత్తింది. కాని అవి అతనిని అడ్డలేదు. తలుపులలో గుండా బండితోసహా వస్తున్నాడు. గోడల్లోనుంచీ అతడే వచ్చాడు. గది నిండా తాషాబండ్లే. మనస్సు యెన్నిమైళ్ళు పరుగెత్తినా ప్రపంచమంతా తాషాబండ్లమయమయింది. కాలుపెట్ట సందులేకుండా అక్షౌహిణీల తాషా బండ్లు దిగినవి. ఓయబ్బా—యెంతమంది సాహు లున్నారు! బండి కొక సాహు లాగుతున్నాడు. టపటపలకు దిక్కటాహాలు బ్రద్దలవుతున్నవి. కమలమ్మ తప్పించుకొనే ప్రయత్నం మానివేసింది. ఒక సాహు మంచం మీది కెక్కాడు. ఒకడు పొట్టమీద పడుకున్నాడు. ఒకడు కమలమ్మ కాళ్ళ మీద వుయ్యాల లాగుతున్నాడు. కమలమ్మ సాహుకు అపవిత్రురాలు కాదా? అమ్మకు అపవిత్ర తెక్కడిది?

మోహనరావు సాహుకారుపేట పోయి రాజారావును కలుసుకుండే వరకు నాలుగుగంట లయింది. మోహనరావు రావడం రాజారావు పొడగట్టి గదిలో విచారపడుతున్నట్టు కూర్చున్నాడు. పాఠంరాని పిల్లవాడు పంతు లెదటబడ్డట్టు పిల్లడుగులు వేస్తూ గదిలోకి వచ్చాడు. ఉరుముల మెరుములతో వాగ్వర్షం కురుస్తుం దనుకొన్నాడు. రాజారావు గంభీరించి వూరుకొని టెలిగ్రాం చేతి కిచ్చాడు. "ఉత్తర మందింది. మీ అమ్మకు మరణ మాసన్నమైంది. కొడుకులను చూడవలెనని కోరుతున్నది. వెంటనే బయలు దేరండి." అని చదువుకున్నాడు.

మో : ఉత్తర మేమని వ్రాశావు?

రా : యిక్కడి వ్యవహారాలను గురించి మాత్రమే వ్రాశాను. నీ కామెయందు ప్రేమ లేకపోయినా ఆమె యింకా పట్టుకొని పాకులాడు తున్నది. నీ కోసం ప్రాణా లుగ్గపట్టుకొనే ఉన్న దనుకొంటాను. రేపు నాకు అపీలు వాయిదాగూడా వున్నది. అదేమైనాసరే పోవల్చుకున్నాను. నీవు కూడా బయలుదేరు.

మో : నేనా—

రా : అవును నీవే. నీవు మోహనరావు కేనా? —అని రాజారావు ధీష్మకరించుకొని కూర్చున్నాడు.

కష్టనిష్ఠూరాలు చెప్పుకున్నా వినేటట్టు లేదు. కదిలిస్తే తాడుగంతా కదులుతుందని మోహనరావు భయపడ్డాడు. తల్లి చావుబతుకులతో ఉన్నదని టెలిగ్రాం వస్తే, వుంచుకొన్న దొక్క_తే వుండలేదని సాకు చెప్పడం హాస్యాస్పదంగా తోచింది. హాస్యాస్పదమే గాదు; అమానుషచర్యగా గను పడ్డది. చెప్పి రావటానికి వ్యవధి లేదు. ఉదయం బండికి పోతే చూపంద దేమోనని సందేహం కలిగింది. జేబులోనుంచి కార్డుతీసి మాటకలంతో సంపర్బాలు కమలమ్మకు వ్రాసి పోస్టులో వెయ్యటానికి జేబులో పెట్టుకొని, రాతి విగ్రహంవలె నిశ్చంచలుడై కూర్చున్న రాజారావుతో "వేళయింది, పోదాంలే" అన్నాడు.

రా : నైలుకు వొక్క_ణ్ణే పోగలను. తోడవసరం లేదు.

మో : ఊరికి పోదాం.

ఉభయులూ జట్కా_బండెక్కా_రు. ఒకరితో ఒకరు మాట్లాడలేదు. స్టేషన్‌కు చేరేవరకు అయినైంది. రాజారావు టిక్కె_ట్లు తీసుకోనేందుకు పెళ్ళాడు. మోహనరావు యింతలో సంచు చేసుకొని జాబు ఉత్తరాల పెట్టెలో వేసి టిక్కె_ట్లు తేంగానే ముకతాడుపోసిన పోట్లగోదెవలె వెంట పోయి నైలెక్కా_డు.

కమలమ్మ సాహిత్యమయ ప్రపంచంతో పడివున్నది. క్రమంగా దాని కలవాటు పడుతున్నది. ఎవరో తలుపు కొడుతున్నట్టు నాసుగా వినబడి చివాలున లేచి కూర్చొని చెవియొగ్గి విన్నది. "అమ్మాయి కమలమ్మా!" అని మళ్ళీ వినబడ్డది. కమలమ్మ "వస్తున్నా" అని లేచి తలుపు తీసింది. రామశాస్త్రి పురాణం చెప్పటానికి వచ్చాడు. కమలమ్మకు కొంత విరామం కలిగింది. ఉభయులూ బల్లదగ్గర కూర్చున్నారు.

శా : అమ్మాయి లేవట్టేనా? మనం పారాయణం ప్రారంభింతామా? అహల్యా శాపవిమోచన ఘట్టం ఈ రోజు పూర్తి చేతాం.

క : చిత్తం అలాగే కానివ్వండి.

అంతట వెనుకటి పట్టునుంచి మొదలుపెట్టి అర్థం చెపుతూ,

శ్లో. తపోబలవిశుద్ధాంగీం గౌతమస్య వశానుగామ్
గౌతమో ఽపి మహాతేజా అహల్యాసహితః సుఖీ.

అని శాపవిమోచన ఘట్టం పూర్తిచేసి శాస్త్రి స్వస్తి చెప్పాడు. కమలమ్మ చెంపన చెయి పెట్టుకొని వింటూ కూర్చున్నది. మామూలు ప్రకారం ప్రశ్న లేమీ అడగలేదు. స్వస్తి చెప్పిన తర్వాత గూడా అటాగే కూర్చున్నది.

శా : అమ్మా! రోజూవున్నట్టు లేవు. ఇవ్వాళ నీవు రామాయణం విన్నట్టేలేదు.

క : (చెంపన చెయితీసి చప్పరించి) రోజుటికంటె ఈః వినమే బాగా విన్నాను.

శా : నీవు వట్టిమనిషివికూడా కావు. మనోవ్యాధికి మందులేదని, వ్యాకులపడుతూ కూర్చుంటే జబ్బు చేస్తుంది.

క : మనోవ్యాధికి మందే లేదా?

శా : నీవు అడిగితే జ్ఞాపకం వచ్చింది. "కి మౌషధం పృచ్ఛసి మూఢ దుర్మతే నిరామయం రామకథామృతం పిబ" దైహిక, మానసిక వ్యాధులన్నీ కుదిర్చేది రామనామమే.

క : అహల్యకు రామమూర్తి ప్రసాదించింది శాపమోక్షణమా లేక పాపమోక్షణం కూడానా?

శా : పాప విమోచనం కాంది శాపవిమోచన మెలా అవుతుంది? పాపఫలమే శాపం.

క : అయితే రామదేవుడు పాపాన్ని హరిస్తా డన్నమాటే.

శా : ఆఁ. తప్పకుండా హరిస్తాడు.

క : ఎట్లా హరిస్తాడు?

శా : భీష్ముడొక్క పరమస్మృతి చెప్పాడు, విను.

చ. దురితముఁ జేసి తాపమునఁ దూలిన నిం కిటు చేయన న్మతిం
బొరసిన ధర్మసంచరణబుద్ధియ మే లని యూఁదినం గ్రియా
పరుఁడయి మేలు సేసినను బాదము పాదముగాఁ గ్రమంబునన్
విరియు సమస్తముం దదభివిష్ట కళంకము నిశ్చయంబుగన్.

చ. నరవర! వాసవుం డడిగినన్ గురు(డిట్లని చెప్పె బుద్ధితో
 బొరయని పాతకంబులు సబుద్ధిక పుణ్యకము న్నశింపు నం
 బరమున(బట్టినట్టి మలపంకము గాపము తోన నర్వ(గా
 విరిసినయట్లు నమ్ము మిది—వేదము చెప్పిన నేను చెప్పితిన్.

సబుద్ధికములూ, అబుద్ధికములూనైన పాపాలు వరుసగా పై జెప్పినట్లు నశించగలవు. అహల్యాసంక్రంచను లీవిధంబుగానే పాపములం టోగొట్టుకొన్నారు. యిది రామదేవుని కృపచేతనే లభించగలదు. గోపాల మంత్రపఠన మాత్రముననే సర్వపాపములూ హరిస్తవి.

క : చేసిన పాపం చెపితే పోతుందంటారే. మా పాపచరిత్రం తమరు విన్నారా?

శా : అమ్మా! మోహనరావువల్ల విన్నాను. ఇక నీవు చెప్పనవసరం లేదు.

క : అయ్యా! తమరు దేవుడివలె వచ్చారు. పాపం ఆ పిల్లవాడికి తరుణోపాయం కలుగుతుందా?

శా : అమ్మా! మోహనరావుకూ తరుణోపాయం చూపిస్తాడు.

క : అయ్యా! రామదేవుడికి పాపిష్టులయం దెంత దయ!

శా : (కన్నీళ్ళతో) అమ్మా! తన బిడ్డలను బాగుచేసుకోవడం రాముడికి మాత్రం ధర్మం గాదా? గడ్డిపోచనుసహా పెంచుకొనే నేను మనుష్యులను వదిలి పెట్టుకుంటానా?

క : ఆహా! రాముడివా నీవు! రామా, నా రామ! — అని మూర్ఛిల్లినది.

కమలమ్మ కొంతవడికి మూర్ఛతేరింది. బ్రాహ్మణుడు కనబడలేదు. సాహూ పీకె నూడుచూ నెమలిపురిం జెవురుకొని బాలకృష్ణుడు యశోదం జూచినట్టు చూస్తున్నాడు. యిల్లంతా బాలకృష్ణ మయమైపోయింది. సాహూ మునుపటివలె భయంకరుడుగాక ఆనందమయుడైనాడు.

కమలమ్మ సాహూకృష్ణ నెత్తి అలుముకొని మంచంమీద పడుకో పెట్టుకున్నది. సాహూ పీకె ఊదుతూ పడుకున్నాడు.

15. పోటకం

తెల్లవారుతున్నది. జగన్నాటక సూత్రధారి రంగం మార్చి వేస్తున్నాడు. రిక్కగముల మక్కువవిటకాడు విచ్చలవిడి నుప్పరవీధిన సంచరించి పాండువపుట్టి ఛీఛించి నిష్క్రమించాడు. రంగాధిపతి జగన్మోహనమయిన కావిజవనిక యెత్తాడు. నేపథ్యాధిపతి తన చిత్రనైపుణ్యమును వెలిబుచ్చుతూ జగజ్జేగీయమానమైన ధగధగ కాంతులతో దిననాయక పాత్రను ప్రదర్శించబోతున్నాడు. లోకబాంధవుని రాక నెరిగించుటకో యన ప్రణిధుల వలె కెరటములు పట్టజాలమిపై పరుగెత్తుతున్నవి. దిష్టితీయుటకు పళ్ళెంలో ఉంచిన యెర్రనీళ్ళవలె అంబుధి అరుణిమ గాంచింది. తూర్యఘోషము ననుకరించుతూ సముద్రఘోష మిన్నుముట్టుచున్నది. సహస్రకరుడు తెర బయటికి వచ్చి రంగంలో ప్రవేశించాడు. భారత రాజ్యలక్ష్మి సూర్యభగవానుని పత్రపుష్పములతో పూజచేసి మందసమీరముల కుసుమ సౌరభమున ధూపం సమర్పించింది. సముద్రతరంగాలు సప్తవర్ణముల నివాళి దీపములనూ, సహస్రకరముల కనంతములైన కంకణములనూ సమర్పించినవి. జలచరములు స్వాదుజలములం ద్రావి, జీవన ప్రదాతను కీర్తిస్తున్నవి. కుజంబులం గువకువరుతంబులతో పక్షి సంజాతములు పక్షి సారథిని పొగడుతున్నవి. సృష్టి అంతా సూర్యభగవానుని రాకకు ఆనందిస్తున్నవి. కమలమిత్రుని యాగమనముచే రంగులమేడలో కమలాహృదయ కమలవినిర్గతమై మధురగీతము వెలువడినది.

కీర్తన

(హిందూస్తాని—తోడి)

జీవనపల్లవా-త్వం దీనశరణా త్వంహి దీనశరణ-
ప్రాణినాం ప్రాణస్త్వంహి ప్రాణరమణా. జీ॥

1. సదానంద శివత్వంహి శంకరశోభనా-
సుందరయోగిజన చిత్తవిమోహన. జీ॥

2. భవార్ణవపారహేతుతత్వం హేకర్ణధారీ —
దుర్గమ పాపతాప—శోకభయహారీ. జీ॥
3. త్వంహి మమ ప్రాణనాథ-త్వంహి మమ ప్రాణ -
త్వంహే దయామయ దేవ కరుణానిధాన. జీ॥
4. తవైవ ప్రసాదప్రభూ—హేజీవనాధార-
జయజయ కృపామయ-మహిమా తవైవ. జీ॥

పోస్టాఫీసుజవాను : అమ్మా ఉత్తరమండీ!

కమలమ్మ కార్డు దీసుకొని యెవరి దగ్గరనుంచి వచ్చిందో చూచింది. పేరు చూచి చదువుకొనడానికి సందేహించింది. అతని భావము లెట్లున్నవో తెలుసుకొందా మనుకున్నది. తల్లి జబ్బు సంగతీ, తాను చెప్పకుండా పోవడానికి కారణం తెలియపరుస్తూ దిగులు పడవద్దనీ, సాధ్యమైనంత త్వరలో వస్తాననీ వ్రాశాడు. ఉత్తరం బల్లమీదపెట్టింది. ఎడమచేతితో కణతలు పట్టుకొని కుర్చీలో కూర్చున్నది. మనస్సు మరల ధ్యానముఖమయింది. అత్యంతమయిన ఏడుపు వచ్చింది. రామశాస్త్రి జ్ఞాపకానికి వచ్చాడు. డగ్గుత్తికతో "రామా! నీవు రాముడివా? తండ్రీ! ఈ పాపులయందు నీ కెంత దయ! తల్లీ! భువనమాతా! లోకప్రపూతా! సీతా! నీ పవిత్ర నామాన్ని ఉచ్చరించడానికి నా కర్హతేదీ? సీతారాములూ! నన్ను క్షమించమనడానికి నాకు యోగ్యతేదీ? నే నర్హురాలిని గాను. అయ్యా! రామానాయుడుగారూ! మీ కెంత ద్రోహం చేశాను? సారంగధరుడవే, ప్రహ్లాదుడవే, పరస్త్రీలను నీ శరీరమంటనీయవే, పరస్త్రీలను ద్రోహబుద్ధితో కన్నెత్తి చూడవే, నీ మనస్సెంత ఖేదపడి ఉంటుందో, నీ సత్ప్రవర్తనకు తోడు నీ కొక పతివ్రత లభించకపోయెనే, యీ పాపి నీకేల తటస్థపడ్డది? నీ కులగౌరవము లకు హాని తెస్తినే, రామా! శ్రీరామా! ఈ పాపమును భరించలేను. యీ మనోవ్యధ పడలేను. ఇక్కో! రామా! ఓయిరామా! అబ్బా! ఏమి యీ తాపం, రామా! నీ సన్నిధికి తీసికొనిపో, తీసుకొనిపోతావు. నీవు దయామయుడవు. నీవు తీసుకొని పోకపోతే నేనే వస్తా"నంటూ దృఢ నిశ్చయంతో లేవ నుంకించింది. కడుపులో చర్రున కదిలింది. రామశాస్త్రి అంతర్థానమయిన తరువాత మళ్ళీ

కనబడలేదు. సాహూ తాషాబండి లాగుతూ వచ్చాడు. పీకె చెవులు గింగురు మనేటట్టు ఊదాడు. పమిటె కొంగు పట్టుకొని లాగి కూర్చోబెట్టాడు. కుర్చీ మీద కెక్కి తొడమీద కూర్చొని ముఖాని కడ్డం పెట్టుకొన్న చెయితీసి కిల కిల నవ్వాడు. కమలమ్మ హృదయతాపం శమించింది. ఆవేదన అణిగింది. మనస్సు స్తిమితపడి చూస్తూ కూర్చున్నది. సిగలో చెప్పరుకొన్న నెవలికండ్లు కమలమ్మ ముఖాన సోకినవి. మూర్ధ మాఘ్రాణించింది. భోజనం తెచ్చిన అయ్యంగారు సాహూవలె ఉన్నాడు. సాహూ కమలమ్మ దగ్గర కూర్చొని భోజనం చేశాడు. ఈ విధంగా రోజులు గడుస్తున్నవి.

ఒకరోజు విశేషశ్రమ లేకనే పాపఫలం జారిపడ్డది. మూడు మూర్తులా మోహనరావే. కమలమ్మ చూడడానికి లజ్జ పడ్డది. పెరియముత్తు చాలా సహాయం చేసింది.

కమలమ్మ తన వియ్యవగల చీరెల్నీ దాని కూతురు కిచ్చింది. నగ లన్నీ కర్చైపోయినవి. రెండువందల రూపాయిల రొక్కం మాత్రము మిగిలింది. ఆ పెద్ద మేడపు ఇంకా నెలవరకూ అద్దె ఖరారునామా ఉన్నది. పెరియముత్తు ప్రతిరోజూ తోడు పడుకుంటున్నది. తరువాత ఊరంతా పోటకాలు ముట్టడుగా ఉండడంచేత పెరియముత్తు భయపడి రాత్రులు రావడం మానివేసింది. పిల్లవాడికి పులికె తగిలిన ట్లున్నది. వేసెళ్ళ జ్వరమే నని పెరియముత్తు పగలు కూడా రావడం మానింది. ఆదివారం సాయంత్రం వెంకట్రావు చక్కగా షోకు చేసుకొని కమలమ్మను చూడ టానికి వచ్చాడు. అధాటున గుర్తుపట్టలేదు. తల వెండ్రుకలు చాలా నాగం ఊడిపోయి మిగిలినవి అంటగట్టినవి. దేహ సంస్కారాలు మానివేసింది. నడికట్టు వేసుకోకపోవడంచేత కొంచెం పొట్ట ఊడింది. మనిషి నాదారి, కణతలూ, గవదలూ లోపలికి పోయినవి. ముఖమంతా పాలి కళాహీనమై చెక్కిళ్ళు ఎండిపోయినవి. తనకూ, పరులకూ శత్రువుగా పరిణమించిన సౌందర్యం పెలిసి సృష్టి సౌందర్యంలో విలీనమైంది. మనిషి పడిపోయినా భగవానుని పాదములకడ బడ్డది.

వెంకట్రావు : కమలా! మోహనరావు దగ్గర నుంచి ఉత్తరం వచ్చింది. వా డెంత దుర్మార్గం చేశాడు. ఇప్పుడు నీకు దిక్కెవరు?

క: దీనుల కందరికీ దిక్కైన భగవానుడే నాకు దిక్కు. పాపం! అతను చేసిన దుర్మార్గం యేమున్నది?

వెం: తనవాండ్లు తనకు బలవంతంగా వివాహం చేస్తున్నారట. తనకు స్వతంత్రం వస్తే నిన్ను వచ్చి చూస్తాడట.

క: వివాహం చేసుకోవడం న్యాయమే. నా కెంతో సంతోషంగా ఉంది.

వెం: నీకు పోషణ నే చేస్తాను. మా యింటికి నేనే పెద్దను.

క: భగవానుడే నన్ను పోషిస్తాడు. అన్నా! మీరు పోషించవలసిన వాండ్లను చక్కగా పోషించి మీ ధర్మం మీరు నెరవేర్చుకోండి.

వెంకట్రావు మారు మాటాడక "కారణ మేమి చెప్పదు. బంగారు చాయంతా పొగ్గిపోయి చావుకళ పట్టది. యెందు కిది? దుఃఖ, దీని దగ్గరే మున్నది? చెక్కుపే డయింది. మనిషి చేపవలె యెండినా ముఖాన తమాషా కాంతి యేర్పడ్డ" దనుకుంటూ వెళ్ళిపోయినాడు.

సాయంత్రానికి పిల్లవాడికి జ్వర మెక్కువై కమలమ్మకు కూడా వొళ్ళు పులకరించింది. ఊరంతా పోటకం అలుముకున్నది. ఊరి జనం సగం లేచిపోయి నెలవుల వెంబడి తక్కిన పేటలలో ప్రవేశించారు. ప్రతివాండ్లకూ నల్లపోత. కూనీవైద్యులు రోగులను స్నానాలు చేయిస్తుంటే "యీ రోగానికి మందు లేదు. కూనీ వైద్యం చేయవ"ద్దని మున్సిపాలిటీవారు ఉత్తర్వు చేశారు. అందరికీ పొడిపిళ్ళు చేయిస్తున్నారు. వేసినవాళ్ళకల్లా నిండుపోత పోస్తున్నవి. ఇంటికి నలుగురూ, అయిదుగురూ మంచాలు పడుతున్నారు. పోసినవాండ్లు చాలామంది జాడూకావడమే. పోసినవాండ్లకూ మళ్ళీ పోయడంచేత వాహకులు రావడం మానివేశారు. కొన్ని యిండ్లలో పారవేసే వాండ్లు లేక శవాలు మురిగి కంపుకొడుతున్నవి. కొందరికి అట్టే పోతపోసి వాళ్ళంతా తోలుపూడి, చూడడానికి భయంకరంగా ఉంది. మున్సిపాలిటీవారు ఊరికి దూరంగా పాకలు వేయించి రోగులను వాటిలో పెట్టించి వైద్యానికి డాక్టర్లను యేర్పాటు చేశారు. కాని వారు వైద్యంమాత్రం చేయడంలేదు. పాకలలో గొంతెండినా నీళ్ళు పోసే వాండ్లు లేరు. రెండు మోటారులారీల నేర్పరచి అనాథ ప్రేతలనూ, రోగు

లనూ మోసుకొని పోతున్నారు. బండి శబ్దంవిని కొందరు శవాలను తెచ్చి వాకిట్లో పెడుతున్నారు. కొన్ని శవాలు కుళ్ళి చేతికి రావడంలేదు. వాటిని చేతులమీదికి దొర్లించి మోసి మోటార్లలో పెడుతున్నారు. ఒక్కొక్క దాంట్లో పన్నెండు శవాలకూ, పన్నెండుమంది రోగులకూ మాత్రమే స్థల ముంది. శవాలు ఎక్కువ కావడంచేత రోగులతోనే కలిపి ఒక బండిలో వేస్తున్నారు. ఒక ముసలమ్మ రోగులను కూడా తీసుకపోతారని తెలియక ప్రాణంతో ఉన్న తన కొడుకును తీసుకొని పోతూవుంటే ఘోష పెడు తున్నది. "ఇప్పుడు ప్రాణం గుడగుట్లాడుతున్నా అక్కడికి పోయేవరకు పోదా" అని ఒక పోలీసుజవాబు చెప్పాడు. పోలీసులూ, మోత కూలీలూ శవాలను మోయడంకంటే యిండ్లు సవరించడం ఎక్కువయింది. విలువ గల సామానులు దొరికినప్పుడు శవాలనూ, రోగులనూ పాత బండిలో వేసి, రెండవదాంట్లో సరుకు తెస్తున్నారు. మొదటి రోజులలో శవాలను విడి విడిగా పూడ్చిపెట్టారుగాని పీనుగు లెక్కువైన కొద్ది పెద్ద బొందలు తవ్వి డజనుల తరబడిన పాకదాంట్లోకే తోసి పట్టి గప్పుతున్నారు. దొంగిలించి నవీ, పీనుగులమీదివీ, రోగులవీ గుడ్డలన్నీ కలిపి పోలీసులు పట్టణములో పెద్ద షాపుపెట్టారు. గంటకు వందలకొలది పీనుగులను మోసుకపోతు న్నారు. ఎక్కడా రోదన శబ్దంలేదు. కూలీల కేకిలింతలూ, పదాలూ, చిందులూ, కుషాపుస్తులూ, ప్రళయరుద్రుని హృదయానందం వెల్లడిస్తున్నవి. మృత్యుదేవత యథేచ్ఛగా విహరిస్తున్నది. అమ్మవారు నీలవరాహరూపంతో పోదిని వెంటవేసుకొని ఘుర్ఘురింపులతో రాత్రులు వీథులలో విహరిస్తుందనీ, చూచినవాండ్లు ధూముశగిలి మూడు ఘడియలలో చస్తారనీ చెప్పుకుంటు న్నారు. కొందరు గస్తీ పోలీసులు ఆ విధంగా చచ్చారు. కొన్ని రోజులు శవాలను పగలుమాత్రమే మోయవలసిందని ఉత్తరువుండేది గాని పని తెమ లక రాత్రులు కూడా మోయవలసిందన్నారు. కూలీలు తలుపులు గొట్టి మీ యింట్లో శవాలున్నవాయని కేకలు వేస్తున్నారు. కొన్ని ఇండ్లలో శవాలు తప్ప పలికేవాండ్లేరు. కొందరు లేవని చెప్తున్నారు. పని కలిసిరావడం కోసం చావకముందే పాతివేస్తారని కొందరు రోగులను దాచిపెడుతున్నారు. కొనవూపిరితో వున్నవాండ్లను దోరగాయలనీ, చచ్చిన వాండ్లను పండ్లనీ

కూలీలు హాస్పిటలుకి పేర్లుపెట్టారు. సాధారణంగా శవాల బండిలోకే నెడుతున్నారు. అటువంటివి జరగకుండా చేయడానికి కొంతకని పోలీసులు కలవాళ్ల దగ్గర వసూలు చేస్తున్నారు. ప్రారంభంలో వారమూరు పోసిన వాళ్లకు రెండోసారి పోయదని అటువంటివాళ్లను వూరువిడచి పోనిచ్చారు గాని, రోగం వుధృతమై పాత వాళ్లకు గూడ మళ్లీ పోసి వ్యాధి యితర చోట్లకు వ్యాపిస్తుండడంచేత యెవరూ వూరు విడిచి పోగూడదని ఉత్తర్వులు పుట్టడంచేత అహోరాత్రాలు పోలీసులు గమిస్తూ కాస్తున్నారు. ధనవంతులు మాత్రం పొరుగూళ్ళ పోతున్నారు. కమలమ్మకూ పిల్లవాడికీ మూడు రోజులు పెళ్లినడుతూ జ్వరం గాచింది. వొళ్ళంతా చిత్తవస్తుగా కండపోత పోసింది. యేడవరోజున కుండలు నిండినవి. వారంరోజులా ధారంచేసు. ఆరంభంలో పిల్లవాడికి పాలున్నా తరువాత యెండి పోయినవి. కమలమ్మకు పక్కలో పిల్లవాడున్నాడనే గమనమే పోయింది. పక్కన వేడిగా తగిలినప్పుడు గుర్తువగిలేదిగాని పొల్లి చూడలేకపోయింది. పిల్లవాడికి కొంచెం సేపు గొంతులో గురగురమన్నది. దేహం కమలమ్మకు చల్లగా తగిలింది. సాహూ అని మూడుమార్లు ఉచ్చరించింది. యెవరు లేకపోయినా, సాహూ లేకపోలేదు. మనసులో ఉన్నాడు. మంచంమీద ఉన్నాడు. మనసు వ్యాపించినంతవరకూ సాహూ వ్యాపించే వున్నాడు. మనసుకూ అతీతుడై అంతటా ఉన్నాడు. పెరియముత్తును పోలీసులు యీడ్చి తెచ్చి స్థలం చూపించమన్నట్లు అలికిడి వినబడ్డది. రూపాయిలు మోగించుకొని వంగుకొన్నారు. కమలమ్మకు స్మారకంలేదు. యిద్దరినీ మంచాలమీదినుంచి నేలమీదికి దొర్లించుకున్నారు. పెరియముత్తు కన్నీళ్ళ విడిచింది. మీకు డబ్బు కూడా పొరికింది కదా, బతికివుంటే పారవేయవచ్చునన్నది. పోలీసులు దాన్ని మెడపట్టి నెట్టారు. తల్లినీ, పిల్లనూ వొకబండిలోనే వేశారు. బండ్లు బుర్రున వూడి ప్రయాణమయినవి. కమ్మలకూ మాంబళానికి రుణమ్య తీరింది. మరి కమలమ్మ రాలేదు.

మాంబళంలోని ఘోరస్థితుల పట్టిస్తూ పత్రికలు వుద్ఘోషించినవి. మోహనరావు అల్లాడిపోయినాడు. యెప్పటికీ తెలియకుండా హైలెక్కి సెంట్రల్ స్టేషన్‌లో దిగాడు. వెంకట్రావు కనుపడి కమలమ్మ పూర్తిగా

మారిపోయి నూతన జన్మమెత్తిందిరా అన్నాడు. మోహనరావు సరాసరి మాంబళమే వచ్చాడు. దారిలో పెరియముత్తు కనబడ్డది.

మో : అమ్మగారు కులాసాగా ఉన్నారా ?

ము : అయ్యా! యింకెక్కడమ్మగారు! యిద్దరికీ పోటకంపోసింది. పిల్లవాడికి పూపిరిపోయింది. తల్లికి గొరగొరలాడుతుండంగనే యిద్దరినీ ఫాక బండిలోవేసి తీసుకొనిపోయినారు.

మో : యెన్నాళ్ళయింది?

ము : వారంరోజు లయింది.

మో : ఏ బండిలో?

ము : ఇద్దరినీ వావుబండిలోకే నెట్టారు.

మోహనరావు అలవటించాడు. నా దుర్మార్గం నిన్నిట్టి దశకు తెచ్చిందని ముఖాన గుడ్డ పెట్టుకొని భోరున యేడ్చాడు. మోటారు బండ్లు పరుగెత్తుతున్నవి. ఆపమని వేలు చూపాడు. ఆగినవి.

పో : యేమైనా పీనుగు లున్నవా?

మో : అయ్యా! నన్ను పాకల దగ్గరకు తీసుకుపోండీ.

పో : నీవు రోగివా, పీనుగువా?

మో : రోగిని చూడవలసి వుంది. మీకు గొప్ప బహుమతి యిస్తాను.

పో : ఎన్నాళ్ళయింది, వారు పాకలకు వచ్చి?

మో : వారం రోజులైంది.

పో : ఆ రోగి అక్కడింకా కూర్చున్నాడా? యీ పాటికి మట్టిలో గలిసి ఉంటాడు.

బిగు లూడంగనే బండ్లు పరుగెత్తినవి.

మో : ఆహా! దిక్కుమాలిన చావైందిగదా! ముత్తూ! ఏ బండిలో వాండ్లను తీసుకొనిపోయినారు?

ము : వెనుక బండే, పీనుగుల బండి. నాకు బాగా గుర్తే.

ఉభయులూ మేడలోకి బోయినారు. మంచాలు మొదలైన సామాను యావత్తూ లేదు. కిటికీలో కమలమ్మ భగవద్గీత మాత్రం కనబడ్డది. చేతికి

తీసుకున్నాడు. ఈనెకర్ర గుర్తుపెట్టి ఉన్నది. తెరచి పెన్సులుగుర్తు పెట్టివున్న శ్లోకం చదువుకున్నాడు.

శ్లో. సర్వధర్మాన్ పరిత్యజ్య మా మేకం శరణం వ్రజ,
అహం త్వా సర్వపాపేభ్యో మోక్షయిష్యామి మాశుచః.

శ్లోకాన్ని కండ్ల కద్దుకున్నాడు. కన్నీళ్ళతో తడిసాడు. లోకంలో అంత స్వచ్ఛమైన అశ్రుబిందువులు ఇదివరకెన్నడూ రాలలేదు. మోహనరావు పుస్తకం తీసికొని ఇంటికి వెళ్ళిపోయినాడు.

16 శాంతమ్మ

అప్పాదాసుకు యుక్తవయస్సు వచ్చింది. పదునాలుగు సంవత్సరములు వెళ్ళేవరకూ సన్నంగా తొగరుదారంవలె ఉన్నా పదిహేనవ సంవత్సరం వచ్చినప్పటినుంచీ సాగి బాగా బలిసినాడు. కంఠం కొంచెం గళ్ళుబారింది. మనిషి నల్లగా ఉంటాడు. చక్కని పలువరుసా, తేటయిన కండ్లూ పురుషులను సహితం ఆకర్షిస్తున్నవి. నూత్న యౌవనాన్ని మించి వొత్తయిన లేత మీసాలు నీలంపు నిగనిగలతో గుబురుకొంటున్నవి. బిరుసైన తల వెండ్రుకలను సంగదాసువలె కత్తిరించుకున్నాడు. నుదురు చిన్నది. దానికితోడు నగంవరకు వెంట్రుక లాక్రమించుకున్నవి. కనుబొమ్మలొంకొంటిం తీకొని జోడు తల్వారులవలె దృఢమై ఒప్పుచున్నవి. చురుకుదనమూ, శాంతమూ, దయా, సత్యశౌచాలూ ముఖమున ఉట్టిపడుచుంటవి. సమ్మోహనమైన గాత్రంతో గండుకోకిల యన నొప్పియున్నాడు. ఆతడెప్పుడు నిద్రనిలేచి గాణమైనట్లయితే ఆ కోకిలస్వరం మచ్చివుండదు. నవ్యం ఆతని కలవాటు. దాని నెప్పుడూ పొగుడుతుంటాడు. కాని కంఠమాధుర్యాన్నీ, శౌచాన్నీ మాత్రం మది కొంత తగ్గించింది. అది సంగదాసున కప్రియ మని యెరిగీ విడువలేకున్నాడు.

అప్పాదాసు జీతాని కుండడం మాని సంగమందిరంలో పెట్టిన పంచమ పాఠశాలలో ఉపాధ్యాయుడుగా ప్రవేశించిన తరువాత ఊళ్ళో అలిగాజాతుల పిల్లలంచడమూ బడికి రావడంచేత తాలూకాలోకల్లా ఇది పెద్ద పంచమస్కూలని పేరు పొందింది. తాలూకా బోర్డువారు దీనిని తమ పాలన

కిందికి దీసికొని అప్పాదాసుకు నెలకు 20 రూపాయలు జీత మేర్పరచారు. అప్పాదాసు శ్రద్ధతో చదువు చెప్పుతున్నాడనీ, పిల్లల వర్తన బాగుచేస్తాడనీ పేరు పడ్డందున ఎక్కువ గ్రాంటు శాంక్షను చేశారు. ఉపాధ్యాయుడుగా ప్రవేశించినప్పటినుంచీ పంచ కావ్యాలను క్షుణ్ణంగా చదివి చక్కని భాషాజ్ఞాన మలవర్చుకున్నాడు. దైనికాంధ్రపత్రికను తప్పక చదువుతుంటాడు. ధర్మ సాధనియం దాసక్తి మెండు. మంచి వర్తన. సకాలమున పనులు నిర్వర్తించు కొనే అలవాటు దాగా పట్టుబడ్డవి. జోతికిగూడా మంచిభాషాజ్ఞానం కుదిరింది. పంచమపాఠశాల కనుబంధంగా బాలికాపాఠశాల నేర్పరచవలెనని ప్రయత్ని స్తున్నాడు. తనకు కావ్యాలు పూర్తికాందే ఉపాధ్యాయినిగా చేరనని జోతి పట్టుపట్టింది. గుంటూరునుంచి ఒక బ్రహ్మ సమాజకుడు మంగళాపురం వచ్చి బ్రహ్మసమాజోద్దేశాలను గూర్చి, పంచమోద్యమాన్ని గూర్చి ఉప న్యాసం యిచ్చాడు. ఆయన యొక్క సుందరమైన దేహమూ, సుందరతర మయిన వర్తనా అప్పాదాసునూ జోతినీ ఆకర్షించినవి. బ్రాహ్మబోధకుడు శుద్ధమైన భక్తిగీతాలను ఇద్దరికీ వ్రాసి యిచ్చాడు. జోతి ఆనందంగా పాడు కుంటున్నది.

నరసింహారావు సంగమందిరంలో దిగాడు. ఆయన జాతిభేదం వదిలి పెట్టాడని తెలిసి రామానాయుడు తమ ఇంటికి భోజనానికి రమ్మని ఆహ్వానం చేశాడు. ఉదయం ఏడు గంటలకు సంగమందిరంలో సంభాషణ జరుగుతుం దనీ, సభికులు తమ కుండే సందేహాలు వెల్లడించి చర్చించ వచ్చునని ప్రక టించారు. నరసింహారావు వెంకటదాసును ప్రత్యేకంగా బిలచి సంభాషణకు తప్పకుండా రావలసిందని చెప్పాడు. రామానాయుడు నరసింహారావును భోజనానికి పిలిచాడని కంఠంరాజు విని లక్ష్మమ్మకూ చౌదరయ్యకూ కిర్ర బెట్టి చక్కాబోయినాడు. రామానాయుడూ నరసింహారావూ మేడమీదకు బోయి మాట్లాడుకుంటూ కూర్చున్నారు. లక్ష్మమ్మ ముందుగా మనం కది లించడ మెందుకని ఊరుకొన్నవి. చౌదరయ్య భవంతిలోకి వచ్చి సాహుకు అన్నం పెట్టావా అని లక్ష్మమ్మను అడిగాడు.

ల : వాడు ఆడుకొని యింటికి వచ్చేవరకు అన్నం పుడకలేదు. మధ్యాహ్నపు అన్నం తినమంటే ఆకిపోయింది, అక్కరలేదన్నాడు. ఇంత

వరకు వంటపని తెములలేదు. వాడు ముంగిటిలోనే మంచంమీద పడుకొని నిద్రపోతున్నాడు. లోపలికి తీసుకొనివచ్చి పడుకో బెడదామంటే అక్కలక్ష్మి నేనూ యెత్తుకొని రాలేకపోయినాం. కోడలు నీళ్ళాడి వచ్చేవరకూ నాలుగైదు నెలలైనా పడుతుంది. అక్కలక్ష్మి యేదైనా పైపను లతకటానికిదప్ప అడవా పని రెండుపూటలా చేయలేదు.

చౌ : గుర్రం గుడ్డిదైనా దాణాకు తక్కువలేదు. పని చేయలేకపోతే వెళ్ళమను. చేయగలదాన్ని పెట్టుకుందాం.

ల : మీ రిచ్చే జీతాలన్నీ మళ్ళిపోతన్నవా ? యిక్కడికి 30 యేండ్ల నుంచీ వొక్కతీరాన యింట్లో చాకిరీ చేసింది. అదవగా వచ్చిందన్నమాటే గాని యింటివాండ్లకంటే యెక్కువగా పనిచేసేది. ఆ స్త్రీచర్మం మనకు ధార పోసి యిప్పుడు లేచిపొమ్మంటే యెక్కడికి పోతుంది ? యీ ముప్ఫై యేండ్లకూ జీతం కట్టియ్యండి. రక్తస్పర్శగలవాం డెవడైనా వుంటే వాండ్ల కిస్తే మంచానబడ్డప్పుడు చేస్తారు.

చౌ : సరే, కట్టివేసి మేపు. కొత్తగా వచ్చిన మనిషి కేమైనా జీతం యివ్వవలెనా?

ల : వట్టినే యెవరు చేస్తారు ? యేమియ్యమంటుందో అడగ లేదు.

చౌ : యెడమకంట్లో కాయ, కుడికంట్లో పువ్వు, మోచేతికి మోరు, మీగాలుసొట్ట; ఎక్కడదొరుకుతారు నీ కిటువంటి వాళ్ళంతా? నీకు జీతం యే మాత్రం కావలెనమ్మా?

ల : శాంతమ్మా ! చెప్పు.

శా : మీకు తోచినంత దయచెయ్యండి.

చౌ : ప్రవేశించేటప్పుడు మెల్లిగా చొప్పిస్తారు. తరువాత యెవరైనా యెక్కువ పెట్టంగనే అంతా యింతా తెమ్మంటారు. తగవులూ, తాకట్లూ మాకు పనికిరావు. ఖండితంగా అనుకోవడమే మంచిది. మీకు వంట చేత నౌనా ?

శా : ఆఁ.

చౌ : రెండు పూటలా చేస్తారా?

శా : అట్లాగే.

లక్ష్మ : అక్క-లక్ష్మి, ఆమె చెరొక పూటా చేస్తారు. ఆమెకు చదువుకూడా బాగా వచ్చు. పిల్లవాణ్ణి జాగర్త చేసేభారం ఆమెమీద పెట్టండి.

చౌ : పిల్లవాడికి ఆమె చేసేజాగర్త యేమిటి? నేనే చూస్తుంటాను. పనివాండ్లను పని చేయకుండా చెడగొడతావు. అవసరం అయితే యీమె రెండు పూటలూ వంట చేయవలసించే. సంవత్సరానికి పరక రూపాయి లిస్తాను.

శా : సరే.

ల : పరకంటే ఆమెకు లెక్క- తెలుసునో తెలియదో?

చౌ : నీకూ తెలియదు. బయటివాడు చూడిగేదంటే యింటివాండ్లు గొడ్డు గేదంటారట. అంతకు యెక్కు-వైతే వొక్క- పైసా యివ్వను. ఇష్టమైతేనే వుండమను. నాతో సంగతి మాట బద్దోయి కాగూడదు.

శా : ఏదో వొక విధంగా ప్రస్తుతం కానియ్యండి. పనినిబట్టి—

చౌ : అదుగో అందుకున్నది; చూశావా? మొండిచేతి వాండ్లకు నూగులు తిననేర్పుతావు.

శా : తమ యిష్టం వచ్చినట్లు కానియ్యండి.

అక్క- : లోపలికి వచ్చి—ఈ పూట యెవరో భోజనానికి వస్తారట. చిన్నయ్య నీతో చెప్పమన్నాడు.

చౌ : వాడిని యిక్క-డికి దబ్బున రమ్మను.

రా : లోనికి వచ్చి—యెందుకు పిలిచారట?

చౌ : ఆ వచ్చినాయన యెవరు? నాకీ వసవసలు పనికిరావు.

రా : గుంటూరు. బ్రహ్మ సమాజకులు.

చౌ : యేమి కులం?

రా : పూర్వం బ్రాహ్మలు.

చౌ : ప్రస్తుతం మాదిగెలు.

ల : అందరితో భోజనం చేస్తారా?

రా : ఆఁ. చేస్తారట.

చౌ : బస మాలపల్లెలోనే చేయించక పోయినావా?

రా : వారు సత్పురుషులు.

చౌ : సత్పురుషులకు మాలపల్లి పనికిరాదా?

రా : పనికిరాదని కాదు. మన ఇంట్లో దిగడం మన అదృష్టం.

చౌ : మన అదృష్టం పుచ్చింది. కాని మునసబు అల్లరివాడు. రేపు ఊరబావిలో చేద వెయ్యవద్దంటాడు. ఎల్లుండి వెలివేశామని శ్రీముఖాలు వస్తవి. ఆయనకు వెడిగెలగా పెట్టగూడదా?

రా : నాకూ ఆయనకూ కలిపి పెట్టండి. ఆక్షేపణ ఉన్నవాండ్లు లోపల భోజనం చెయ్యండి.

వె : ఎందు కింత విచారణ? ఎక్కడ బెట్టింకీ ఎవరు చూడ వచ్చారు? మనకు కలిసే ఛండాలాలకంటే ఎక్కువైందా? ప్రత్యక్షం మాల వాడే గాడుగదా? ఆయన ఎవ రింట్లో దింటే మన కేమి?

ల : అందుకు గాదు. ఆయనకు నా చేతిమీదుగా భోజనం పెట్టడ మంటే కష్టంగా ఉన్నది. ఏ యే జన్మాన జేసుకున్నామో ఇప్పు డనుభ విస్తున్నాము. బ్రాహ్మణ్ణి మాలపల్లెకు పొమ్మనడం దోషం. యీ ముల్ల గుల్లాలకంటె మన గదిలో శుభ్రంగా వంట చేసుకోరాదూ, సామగ్రీ యిత్తాం.

రామా : యింత పొద్దుపోయి నీళ్ళు దెచ్చుకొని వంటెప్పుడు చేసు కుంటాడు? నీ కిష్టం లేకపోతే అక్కలక్ష్మిని వడ్డించమను.

అక్కలక్ష్మి : ఆ పాతకం నా కెందుకు? బ్రాహ్మణ్ణి చెడగొట్టిన పాపం, పతివ్రతను చెరిచిన పాపం పోవట.

వెం : యిప్పు డాయన కొత్తగా చెడేదేముంది? యిదివర కెన్ని చోట్ల దిన్నాడో? మీకంత పాపం వచ్చేటట్టుగా వుంటే నేను వడ్డిస్తానులే.

చౌ : రేపు మునసబు యెక్కడ పెట్టారంటే ముందు మనవాడే చెపుతాడుగా.

వెం : యెందు కిప్పు డీ వులుకంతా? మునసబునడతంతా చక్కంగా

వున్నది! మనది లేకపోయింది. రచ్చకువస్తే యెవరిని వెలివెయ్యవలసిందో ఆలోచింతాం.

చౌ : మీరంతా అనుమానాలు తీర్చుకొని రండి. యింతలోకే సాహూ అన్నం దింటాడు. నలుగురిలో వాడికి వంటబట్టదు.

ల : నాకు తిరిగి తిరిగి కాళ్ళు పడిపోతున్నవి. రెండుమాట్లు వడ్డించ ధాను: తండ్రో, నీవో కూర్చోబెట్టుకోండి.

చౌ : వాడికి అన్నం పెట్టడానికి నీకు బద్దకం.

అక్కలక్ష్మీ, నీవు అన్నం దీసుకొనిరా. నేను వాణ్ణి లేవదీసుకొని వస్తాను.

సాహూ పక్క లేకుండా నులకమంచంమీద ఆరుబైట పడుకున్నాడు. మొలన చెక్కిమాత్ర మున్నది. వొళ్ళు చెమటపోసింది. చౌదరయ్య లేపాడు. మెళుకువరాలేదు. లేవదీసి బుజాన పడుకో బెట్టుకొని తీసుకొని వచ్చి దీపం యెదుట పీటమీద కూర్చోబెట్టాడు. వొళ్ళంతా తెల్లగా వుప్పుదేరి వాసన గొడుతున్నది. తల పెరిగి వున్నది. కత్తిరించలేదు. నిద్రపత్తున రెండు చేతులతో బరుకుతున్నాడు. తల అంటలు గట్టి పేలకంపు గొడుతున్నది. నోరు వాసన. మొగం కడుక్కోవడమే లేదు. పక్క టెముకలు బయట బడ్డవి.

చౌ : అక్కలక్ష్మీ! వీడికి తలంటిపోసి యెన్నాళ్ళైంది?

అక్కల : తలంటే దాకా పోతున్నారు; వొంటిమీద నీళ్ల పోసుకొని వారం రోజులైంది. స్నానానికి రమ్మంటే రాడు. బళ్ళో నుంచి రాంగనే నీళ్ళు పొయ్యండంటూ వస్తాడు. కాస్త ఆలస్యమైతే అలిగి పోతాడు. కోప మెక్కువైంది. వీడితో సతమత మవుతున్నాం.

చౌ : వాడిని యేమి దిక్కులేనివాణ్ణిచేశారర్రా? రోజుకు పదిమానికల బియ్యం ధూపానికిఆగవు. వాడు నీళ్ళడిగినప్పుడు పొయ్యడానికి ఆస్కారం లేకపోయింది.

ల : వాడు మాకు అళివిగాడు. మధ్యాహ్నం అన్నానికే రాడు. రాంగనే అన్నమన కేకలేసి చేతులోపని తీర్చుకొనివచ్చే వరకు బడివేళైం దని పరుగెత్తుతాడు?

సాహు గొణుగుతూ కలవరింపులో పద్యం చదువుతున్నాడు.

చౌ : నాన్నా! కండ్లు దెరిచి చూడు. కండ్లు నీళ్లపెట్టి కడుగురావట్టు: నిద్రపోతుంది.

సాహు : అబ్బా! చలిగా వున్నది తాతయ్యా!

చౌ : నా వుత్తరీయం గప్పుకో, అన్నం దిను. నీకు పెరుగు వెయ్యమంటావా?

సాహు : నా కాకలిగా లేదు తాతయ్యా! నన్ను పడుకోబెట్టు.

చౌ : ఈవేళ మధ్యాహ్నం దిన్నాడా?

అక్కల : తిన్నాడేమో.

ల : నే బెట్టలేదు. అక్కలక్ష్మి పెట్టిం దనుకున్నా.

చౌ : ఇక వీడి గ తేమి కావాలె?

సాహు : నా పీకె మంచంమీద ఉంది; తీసుకరా తాతయ్యా!

చౌ : తీసుకరావే అక్కలక్ష్మి! వీడికి యీపూట నీళ్ళేందుకు బొయ్య లేదు ?

ల : వా డెప్పుడు వచ్చాడో అడుగు? ఈ వొత్తిళ్ళ నే బడలేను. మనిషాకారంగా ఉన్నానన్నమాటేగాని ఒక్క పని చేసేటందుకు నాకు నాలిలేదు. నాలుగు నెలల నుంచీ వగ ర్పెక్కువయింది. రాత్రింబగళ్లూ పిల్లి కూతలే.

చౌ : బాబూ! యీవేళ ఆలస్యంగా ఎందుకు వచ్చావు?

సా : సంగమంచెరంలో ఒకాయన భక్తిమీద ఉపన్యాసం చెప్పాడు. చాలా బాగా ఉంది. మా దోర్లు సూక్కులులో మంచి పాఠాలు చెప్పరు తాతయ్యా! అప్పాదాసు బళ్ళో రామాయణంలో, భాగవతంలో ఉన్న కథ లన్నీ చెప్పునాడు. ఈవేళ ఉపన్యాసం చెప్పినాయన గూడా అంచరిసే ఆ బళ్లోకే రమ్మన్నాడు.

చౌ : ఉపన్యాసం నీకేం దెలిసిందిరా?

సా : తెలిసింది తాతయ్యా! ఆయన గొప్ప భక్తుడు. ప్రహలాదుణ్ణి గురించి చెప్పాడు. నీవు నాకు నేర్పిన పద్యా లన్నీ ఆయన చదివాడు.

రేపు అస్పాదాసు బళ్ళోకే పోతా. ఇవ్వేళ ప్రహ్లాద నాటకం చూదాం తాతయ్యా!

చౌ : ఎక్కడ?

సా : ఆంజనేయులు గుడివగ్గర. అదుగో మద్దెల వాయిస్తున్నారు.

చౌ : ఎవరు ఆడించడం?

వెం : కూలివాండ్లు చందా వేసుకొని ఈరోజు ఆడిస్తారట. మొల్లిండి కోమట్లు.

చౌ : పోదువుగానిలే అన్నం దిను. నీవు అన్నం శానా దింటే తీసుకొని పోతాను.

సా : నేను ముద్ద నోట్లో పెట్టుకుంటాను. ఒక్కొక్క పచ్చడిబద్ద నోట్లో బెడుతూ వుండు.

సాహు గబగబ మింగుతూవుంటే కొరబోయింది.

చౌ : కొరమారింది పైకి జూడు. చుట్టా లెవరో అనుకుంటున్నారు.

సా : యేమనుకుంటున్నారు?

చౌ : ఏమో, మన కేమి దెలుసు, మంచినీళ్ళు దాగు. పెరుగు వేయించుకుంటావా, పాలు పోయించుకుంటావా?

సా : మీగడ పెరుగు దెమ్మను. దాంట్లో పాలు పోసుకుంటా.

చౌ : యచ్చే! రెండూ పోసుకుంటే కడుపులో గడ్డకడతవి.

సా : మా అమ్మ రెండూ పోసి కలిపేది మా అమ్మమ్మగారి ఊళ్లో. మా అమ్మ యింక రాదా యేమిటి?

చౌ : ఇక రాదు.

సా : వట్టి మాటంటున్నావు. ఈవేళ మా అమ్మ పోసే మోస్తరుగా కలిపి పోసుకుంటాను.

చౌ : రెండూట తేవే?

ల : జబ్బు చేయదూ?

చౌ : వాడు కావలెనంటూ వుండెగా?

సా : ఈ రెండూ కలిపి పోసుకుంటే మా అమ్మ జ్ఞాపకం వచ్చింది తాతయ్యా!

చౌ : త్వరగా కానియ్యి.

సా : నాకు అందరి ముద్దలూ చేసిపెట్టు.

చౌ : ఇదిగో మొదటిముద్ద, ఇది ఎవరిది?

సా : ఇంకెవరిది? మొదటిది అమ్మ ముద్దే. అందరి ముద్దలూ దిన్నా, అయిపోయింది.

చౌ : కంచంలోనే చెయి గడుక్కో.

సా : నీవు అన్నం దినేదాకా నీదగ్గర పీట వేయించు కూర్చుంటా, లేకపోతే నిద్ర వస్తుంది.

చౌ : పెద్దపీట నా విస్తరి దగ్గర వెయ్యవే. వెంకటయ్యా! వారిద్దరినీ రమ్మను.

రామానాయుడూ, నరసింహారావూ క్రిందికి దిగివచ్చారు. ఉభయులూ కాళ్ళు కడుక్కున్నారు. నరసింహారావు శుభ్రమైన చలువదోవతి కుచ్చెళ్ళు వేలదోసి పింజగోచి పెట్టుకున్నాడు. సన్నని కుడితినీ వొడిగి తుర్కీతువాల పైన వేసుకొని కండ్లకూ, కాళ్ళకూ జోళ్ళు వేసుకొని రామానాయుడితో భోజనాల చావిట్లోకి వచ్చాడు. శౌచం వుట్టి పడుతున్నది. ముఖాన భక్తిరస మొలుకుతూ చూచే వాండ్ల హృదయ తాపాలను చల్లారుస్తున్నది. ఆకు చెప్పుల చప్పుడు వినబడనంత శాంతంగా అడుగులు పెడుతూ, పీట దగ్గర జోడు విడిచి సనత్కుమారుడివలె కూర్చొని అయిదు నిమిషాలు ధ్యానం చేశాడు. చౌదరయ్య మొదట చెప్పులవంక చూచాడుగాని మొగం చూచే వరకు ఆక్షేపించ మనసొప్పలేదు. చక్కని ఆకారం. మనస్సు యొక్క నిర్మలత్వాన్ని ప్రకటించే ముఖం, భక్తినిగురిసే కండ్లూ శాంతిని ప్రకటించే చేష్టలూ ఆవరణమంతా ఆశ్రమం చేస్తున్నాడు. చుట్టుప్రక్కలు కామ క్రోధాదులుడిగి శాంతశమదమాదులకు చోటిస్తున్నవి. చౌదరయ్య యెగాదిగా జూచి స్తిమితపడి వూరుకున్నాడు. లక్ష్మమ్మ తన సహజ సరళ స్వభావంతో వడ్డించింది. అందరూ భోజనం చేస్తున్నారు.

సాహు : అప్పా! నీవు నాటకానికి రావా?

రామా : వస్తాను. నరసింహారావుగారూ! తమరు సూతా దయ చేస్తారా ?

నర : అడేవాండ్లు భోగంవాండ్లా?

రామా : కాదు. కూచిపూడి భాగవతులు.

నర : నాటకాలు చూడడం తప్పులేదు. కేశవచంద్రసేనుగారు నీతి బోధకాలైన నాటకాలు వేయించేవారు. ప్రహ్లాద మంచిదేగాని అవతారాలూ, ప్రార్థనలూ విగ్రహారాధనకు సంబంధంగా ఉంటవి. అయినా ఫరవాలేదు. ఇంగ్లండులో గూడా ఏకేశ్వరోపాసకులు అన్ని నాటకాలకూ వెళ్ళుతూనే ఉంటారు. కొంచెంసేపు చూచి వత్తాంలెండి.

రామా : ప్రహ్లాదుడు పరమభాగవతోత్తముడు. భాగవత గోష్ఠి అత్యంత శ్రేయోదాయకం. ఇటువంటి నాటకాలూ, హరికథలూ ఒకవిధమైన సాంఘికోపాసనలు. ఇవి పండిత పామరుల కెల్లరకూ మోక్షసాధకాలు.

సాహు : అదుగో మద్దెల వాయిస్తున్నా రప్పా. మీరు మాటలు చెప్పుకుంటూ కూర్చుంటే మనం పొయ్యేవరకు నాటకం అయిపోతుంది. త్వరగా లేవండి.

17. ప్రహ్లాదనాటకం

దృశ్యప్రబంధముల ప్రయోజనములు జను లనాదిగ గ్రహించారు. "నాటకాంతేన సాహితీ" అనడంవల్ల నాటకాలు చదువనివాడు సాహితి కాడని అభిప్రాయం. పాశ్చాత్యులలో గ్రీకులు నాటకరచనయందు గొప్ప సామర్థ్యం చూపారు. ఇటీవల ఆంగ్ల కాళిదాసని పేర్కొనదగిన షేక్స్పియరు మహాకవి సృష్టికి ప్రతిసృష్టి చేసే నాటకప్రపంచమును సృష్టించాడు. కవిసార్వభౌముడైన కాళిదాసు నాటకసౌధమునకు శాకుంతల మను కాంచన శిఖర మెత్తాడు. "ఉత్తరే రామచరితే భవభూతిర్విశిష్యతే"యని పేరుపడిన భవభూతి కాళిదాసుకు ప్రత్యర్థి అనిపించుకొన్నాడు. కరుణరస ప్రదర్శనములో ఒక కడుగు ముందుగూడా వేశాడు.

ప్రాచీనాంధ్రకవులు రాజాధిరాజుల ఆస్థానము లలంకరించి నాటక రచనకుం దొడంగలేదు. ఆధునికులు పలువురు మంచి నాటకములే వ్రాశారు గాని కవిత్వపటిమలో ఆంధ్ర కవిసత్తములతో పోల్చదగరు. పాశ్చాత్య

లలో నాటకముల ప్రభ తగ్గి సినీమాలు వాటిస్థానము నాక్రమించినవి. షేక్స్పియరు నాటకములు చూచువా రనేకు లుంతరు. పూర్వకథలు సినీ మాల కెత్తబడుతున్నవి. కేవల నీతిబోధకములే గాక సినీమాలలో ప్రకృతి శాస్త్రములు సహితమూ సామాన్యజనులకు బోధిస్తున్నారు. రాను రాను దుర్నీతిబోధకములగు కథలు జనుల నెక్కువ ఆకర్షిస్తున్నవి. ధనాశాపరు లగు సినీమాప్రదర్శకులు పచ్చిశృంగారకథలనే ఎక్కువ ప్రదర్శిస్తారు. బొంబాయిలోని ఫడ్కే కంపెనీవారు ప్రదర్శనాసాధ్యములైన దృశ్యాలెన్నో చూపి సినీమాల ఆధిక్యత ఋజువు చేశారు. క్రమక్రమంగా నాటకప్రదర్శనా లంతరించి సినీమాలే మిగులునేమో? సినీమా ప్రతిమలు అభినయించడమే గాక సంభాషించడం, పాడడం మేధావంతులు కనిపెట్టారు. ఉత్తమ నటులకూ, గాయకులకూ తమ అభినయములనూ, గానములనూ సినీమా పటములలోని కెత్తింతురుగనుక సర్వవిధాలా సినీమా లతిశయించునని తోస్తున్నది. దీనలకుసహా అందికలో ఉండేటట్లు రేట్లు తగ్గిస్తే జనసామా న్యంలో విద్య వ్యాపించడానికి సినీమాలు బలసత్సాధనాలు గావడం నిస్సం దేహం. పూర్వం గ్రీకుదేశంలో పెరికిల్సు మొదలైన ప్రజారంజకులగు ప్రభువులు రాజధనంతో నాటకము లాడించి ప్రజల కుచితంగా చూపించి జ్ఞానం వ్యాపింపజేసేవారు. హిందూ ప్రభువుల పాలనలో శాకుంతలాది నాటకములు రాజాస్థానములలో ప్రకటింపబడినప్పుడు పెద్దల నాహ్వానించి ఉంటారేగాని పామరులు పిలువబడిరనీ, వారి కవి బోధపడ్డవనీ చెప్పడా నికి వీలులేదు. ప్రజావబోధమునకై వీధినాటకాలూ, బొమ్మలాటలూ, బుర్రకథలూ అనాదినుండి మన దేశంలో ఏర్పాటు చేయబడ్డవి. ప్రజావబోధా నికేగాక వినోదానికీ ఇవి ఏర్పాటుచేసి ఉంటారు. ప్రజాక్షేమాభిలాషులైన పూర్వపు ప్రభువులు ఈ ప్రదర్శనా లవిచ్ఛిన్నంగా జరగడానికి కూచిపూడి మొదలైన అగ్రహారాలిచ్చి స్థిరమైన ఏర్పాట్లు చేశారు. ఏనాదులు, మాలలు మొదలైన జాతులలో కొందరు వంశపారంపర్యంగా నాటకాలాడడమే వృత్తిగా పెట్టుకొన్నారు. తోలుబొమ్మలవాండ్లు సాధారణంగా మరాఠీ మాట్లాడడంచేత ఇది మహారాష్ట్రులు ప్రతిష్ఠించివుంటారు. వీటిని చూడడా

నికి ప్రేక్షకులు డబ్బియ్యనక్కరలేదు. స్థితిపరులు పేరుప్రతిష్టలకోసం సొంతఖర్చుతో ఆటలు వేయించి అందరినీ ఉచితంగానే చూడనిస్తారు. ఇటీవల మనదేశంలో వీటియందాదరణ తగ్గింది. నాటకశాల లేర్పరచి నాటకాలు వేస్తున్నారుగాని దీనుల కివి అందికలో లేవు. ఈ ప్రదర్శనాలు జ్ఞానవ్యాపకానికి బదులు డబ్బు సంపాదించడానికి సాధనా లవుతున్నవి. సినిమా ప్రచారంలోకి రాలేదు. సర్కారువారు వీటి నాదరించి దీనులకు అందికలోకి తెచ్చేవరకూ వీధి నాటకములను నిరసించడం అన్యాయం.

మంగళాపురంలో ప్రహ్లాద నాటక మాడుతారని పుకారు మోగింది. సంజెలు కూకంగనే అన్నాలు తిని పొరుగూళ్ళనుంచి నాటకం చూడడానికి వస్తూవున్నారు. సంగమందిరానికీ, ఆంజనేయ మండపానికీ నడుమ పందిరివేసి తోరణాలు కట్టారు. శేషయ్యా, రంగదాసూ, సిలారుసాహెబూ పెత్తనం గట్టుకొని తిరుగుతున్నారు. శిలారుసాహెబు చమురు పోయించుకొని వచ్చాడు. చాకలివాండ్లు విళాయిచుట్టల కాగడాలు ముట్టించారు. పూజారివారింట్లోంచి వేషాలు తీసికొని రావడానికి చే దివిటీ తెచ్చారు. శేషయ్య ఉడ్చించి చాపలు పరిపిస్తున్నాడు. పెద్దలంతా వచ్చి కూర్చుంటున్నారు. ఆడవాండ్లు, సుగవాళ్ళు, హిందువులు, మహామ్మదీయులు పికపికలాడుతూ మూగి కూర్చున్నారు. ముసలమ్మలు కట్లసీటలూ, కుక్కలూ దూరంగా వేసుకొని కూర్చున్నారు. చౌదరయ్య కోడలు లేచిపోయినప్పటి నుంచీ నలుగురిలోకీ రావడం మానివేశాడు. వారసత్వపు వ్యాజ్యం గెలువడానికి ఇతరుల మాటసాయం అవుసరంగనుక పదిమందితోనూ అనుబొందికగా ఉండడం మేలని పంతులు చౌదరయ్యను వెంటవెట్టుకొని వచ్చి జనంలోకి పోక మంటపంమీద కరణానికి దగ్గరగా కూర్చోపెట్టాడు. అందరూ రావడానికి ఇది రాధాశశాంక నాటకం కాదని చౌదరయ్య వినేటట్టుగా అని మునసబు లేచిపోయినాడు. శేషయ్య వెళ్ళి బతిమిలాడినా రాలేదు. సంగమందిరపు సభికులూ, దూదేలూ, మాల మాదిగలూ, మందిరాన్ని అనుకొని కూర్చున్నారు. రామానాయుడూ, నరసింహారావూ, సాహూ మందిరపు వీధి అరుగుమీద కూర్చున్నారు. అరుగు క్రింద రామదాసూ, అప్పాదాసూ, వెంకటదాసూ కూర్చున్నారు. పల్లెలో నున్న ఆడవాళ్ళంతా వచ్చారుగాని

మాలక్ష్మి రాలేదు. జోతి తండ్రి పక్కగా కూర్చున్నది. విదూషకుడు వెంక ట్రామయ్య సభవారిని ఆట ప్రారంభించవచ్చునా ? అని అడిగాడు. వంత పాడే జనార్దనయ్య త్యాగరాయకృతి ఎత్తుకొని ఆనందంగా వినాయకప్రార్థన చేశాడు.

న : ఇతడే గనుక యేకేశ్వరోపాసన కీర్తనలు పాడితే యెంత బాగుండేది ?

రా : బ్రహ్మ సమాజ కీర్తనలు సంగీతం లేకుండా పాడితేనే బాగుంటవి.

న : గాయక అపోస్తలని పేరుపొందిన త్రైలోక్యనాథ సన్యాలు అద్భుతంగా పాడేవాడట.

రా : ఆ "టా" సంగతి తెలియదుగానీ నే విన్నంతవరకు అందరు బ్రాహ్మసమాజకులూ అన్ని కీర్తనలూ ఒకటే మోస్తరుగా పాడేవారు.

న : అదిమటుకు కష్టం గాదా ?

రా : అభ్యాసం.

న : నేను తెలుగు కీర్తనలు దాగా పాడలేనుగాని బంగాళీ కీర్తనలూ, ఇంగ్లీషుపట్లూ ముమారుగా పాడతాను.

రా : తమకు సంగీతంవచ్చినా రాకపోయినా భక్తిరసం ఒలికేటట్టుగా పాడుతారు గనుక హృదయరంజకంగా ఉండక తప్పదు.

ఆటలసంగతి ఎట్లావున్నా పల్లెటూళ్ళలో చాలామంది బంగారక్కను చూడడానికి వస్తారు. అందుకనే మాధవి ప్రతి నాటకానికి ప్రథమపాత్ర, ప్రధానవేషం గూడాను. అదే హాస్యగత్తె, స్త్రీ వేషాలకు చెలికత్తె. వినాయి వేసే చాకలి దీనికి మగసవరస. ఆటపూర్తి అయ్యేవరకు వాడిని ఒళ్ళు వాచే టట్టు కొడుతుంది. మాధవి తెరలోకి వచ్చింది. చక్కగా ఒకకృతి పాడింది. వచ్చేది ఏ వేషమో కొత్తవాళ్ళకు తెలియలేదు. రభసంతో రెండు వినా యీలు మోటించి గుగ్గిలం వేశారు. ధగధగ మెరిసింది. కాటిపాపవలె మాధవి చిందులు తొక్కుతూ బయటికి వచ్చింది. చాకలిమగడితో తానాడిన సరసాలు వప్పిస్తూ :

"వినరండో చెప్తాను—వీనూలవిందూగ— వినII

1. తమలపాకుతో తానిట్లంటే—తలుపుచెక్కతో నే నట్లంటి. విన॥
2. విసనకర్రతో తానొకటంటే-విసురు రాయితో నే రెండంటి. విన॥

వెం : మాధవీ ఇదేమి సరసమే ?

మా : పంటిపై నవిరించుకుంటూ గూడలెగరవేసి—యిది మోటు సరసం బావా.

వెం : పరాయిమగవాణ్ణి, అందులో పడుచువాణ్ణీ గూడా గదా? బావా అంటే నీమగ డూరుకుంటాడూ?

మా : నామొగు డూరకోకపోవడం గూడానా? యిటువంటివన్నీ వాడికి నేర్పబోకు. ఏమిరా ! వూరుకోవురా ?—అని ఫెడేలున వొక్క పెట్టుపెట్టి,

3. చిగురుటాకుతో తా నొకటంటే - చీపురు కట్టతొనే మూడంటి. విన॥

వెం : మరదలు పిల్లా! ఈతడవ సరసం యింకోపా లెక్కువ గలి పావూ ?

మా : మరదలుపిల్లా—ఎంత బాగుంది బావా యీ మాట. అంతా నన్నిట్లాపిలిస్తే బాగుండును. ఈ వెధవ నాకిష్టంలేందీ, తేపా నాతో సరస మాడడమేమిటీ, బుద్ధిరావడంకోసం మూడోమాటు యింకొకదెబ్బ ఎక్కువ చదివించా.

వెం : వాడు నిన్ను పెళ్ళిచేసుకున్న దెందుకోసం ?

మా : నాకు అన్నం పెట్టడానికీ, చాకిరీ చేయడానికీ, నాకు పుట్టిన పిల్లల్ని మోయడానికీ, వాడితో వుండటానికి నా కిష్టం లేకపోతే మాకు భరణం యివ్వడానికీ, జర్మనీదేశంలో వొకడు తన భార్యకు యిష్టంలేనిదే అవసంగా సరసం ఆడితే యాభై రూపాయలు జుల్మానా వేశారట. యితడు జర్మనీవాడికంటె మొనగాడా?

మాధవి విష్క్రమించింది.

జనార్దనయ్య సమ్మోహనంగా కృతి పాడుతున్నాడు. చూడడానికి

వచ్చిన చుక్కమ్మ "వెంకాయీ! నే కానేపు నిద్రపోతా! మళ్ళీ మాధవి రాంగానే లేపు" అని నిద్రపోయింది.

న : నాయుడుగారూ! ఈ బూతుహాస్యాలు మానిపించండి. వినడం చాలా కష్టంగా వుంది.

రా-నా—పంతులుగారు పనికిరా దంటున్నారు. హాస్యం మాన్పించు.

శే : ఓ వెంకట్రామయ్యగారూ! హాస్యం మాన్పించాలె.

వెం : అవశ్యం మాన్పిస్తాను. ఆ వొద్దన్నవా రెవరో జనం నిద్ర పోకుండా జవాబుదారీ చెయ్యమనండి. లేకపోతే నాకొక కొరడా యిచ్చి మేజస్ట్రీటు అధికారం యిప్పించండి. అదీకాక పోతే తమరు సెలవిచ్చారు గనుక యిక విశేషంగా రానియ్యనులేండి.

వెంటవెంటనే ప్రధాన పాత్రలు వస్తూవున్నవి. కథ దాట్లతో నడుస్తున్నది. హిరణ్యకశ్యపుని తపస్సూ, లీలావతిచెరా పూర్తి అయినవి. విష్ణుపురాణంలో—విష్ణువు తన పినతండ్రిని చంపాడని ప్రహ్లాదుడు ఆయన మీదికి దండయాత్రకుపోయి యుద్ధంలో వోడి విష్ణుభక్తుడైనాడని వున్నది గాని, భాగవతపురాణాన్ని అనుసరించే కథ నడిపారు. యీ కథలో గర్భస్థుడైన ప్రహ్లాదునికే నారదుడు విష్ణుబోధ చేశాడు.

న : నాయుడుగారూ! గర్భస్థుడైనవానికి బోధ చేయడం సాధ్యమవుతుందని మీరు నమ్ముతారా? పిల్లవాడే గ్రహించ నేరనపుడు పిండమెట్లా గ్రహిస్తుంది?

రా-నా— అసాధ్యమేమీ గనపడదు. స్థూలశరీరానికుండే సంకుచిత పరిస్థితులు పిండానికి లేకపోవచ్చు.

అ : జ్ఞానసంపాదనకు భౌతికేంద్రియాలే సాధనాలనడానికి వీలులేదు. వాటి సూక్ష్మరూపాలైన పంచతన్మాత్రాదులు సాధనాలు కావచ్చు. యీ సాధనాలవసరం లేకనే జీవుడేల గ్రహింపలేడు? ఉపాధి సహితుడైన జీవునకు యితరసాధనము లుండవచ్చు. గుణపరిణామ సిద్ధాంతప్రకారం జీవుడు హీన జన్మలకు దిగకున్నా మానవజన్మం దాటిన తర్వాత యెపుడు స్థూలశరీర సహాయం లేకనే గుణపరిణామము నందవచ్చు. వొకవేళ ఉపాధి నశిస్తుం

దని నమ్మినా సగుణబ్రహ్మం ఉపాధిరహితంగా వుండే విషయాలను గ్రహించడం లేదా?

నరసింహారావు వూరుకొన్నాడు.

ప్రహ్లాదజననం, మంత్రసాని దెబ్బలూ, జన్మోత్సవాలూ పూర్తైయినవి. బాలుడు పెరిగి విష్ణుభక్తుడని స్పష్టపడ్డది. కొడుకు యితర మతాలలో కలిసిపోతే ఏ తండ్రికి దుఃఖముండదు ? హిరణ్యకశిపుడు శైవుడు, తానే పరమేశ్వరుడని నమ్మాడు. శక్తి తనయందే మూర్తీభవించిం దనుకున్నాడు. ధర్మార్థకామాలు మూడే అతనికి పురుషార్థాలు. అతని సంప్రదాయంలో నాల్గో పురుషార్థంలేదు. తండ్రి తానే రారాజు ననుకుంటుంటే కొడుకు కాయను సామంతరాజును చేస్తానంటాడు. తన స్వరాజ్యాన్ని పోగొట్టుటకు సంసిద్ధుడైన కుమారుడికి బోధించాడు. వినకపోతే బాధించడం ప్రారంభించాడు. ప్రహ్లాదుడు తండ్రి పశుబలాన్ని నమ్మి చెడిపోతున్నాడని తెలిసికొన్నాడు. "తండ్రి లోకాలన్నీ జయించా నంటాడు గాని అరిషడ్వర్గాలకు బానిసైనాడు. పశుబలం ఆత్మబలానికి చాలదని యెరుగడు. పైగా ఆత్మబలాన్ని ప్రతిఘటిస్తాడు. ఆత్మబలంమీద మారణ సాధనాలు ప్రయోగిస్తున్నాడు. ఆత్మ నెట్లా చంపగలడు?"

మంత్రులు విషప్రయోగం చేయించమని సలహా చెప్పారు. భాగాల వెంకట్రాముడు వచ్చాడు. నల్లతాచులను ఆడిస్తున్నాడు. ఒడిసి పట్టుకోబోతున్నవి. వాటి కుద్రేకం కలిగించవలెనని నాగస్వరం తీసుకున్నాడు. నాట్యమాడుతూ పున్నాగవిరాళితో పున్నాగాలకు విరాళి కల్పించాడు.

పున్నాగవిరాళి

"చేట్రాయిసామి దేవుడా-నాయేల్నవాడ.   చే.
కాటామిరాయుడా-కదిరీ నరసింహుడా—
నీమైన మేటికాడ—నిన్నే నమ్మినవాడా.   చే."

వంతపాటకులు "పొట్టపేగులు, గోంగూర, రొయ్యపొట్టు, చింత చిగురు" అని కలిపాడు. పాములు తల లెత్తినవి. పడగలు విప్పి ఆడినవి. కండ్ల విని ఆనందిస్తున్నవి. విషపుతిత్తులు చేసి నాలుకలు కోరుకున్నవి.

సంగీతానికి తలలు తిప్పుతున్నవి. ప్రహ్లాదుడు శాంతం మూర్తీభవించినట్లు తేవారం పాడాడు. శ్రోతల హృదయాలు సంచలించినవి. నరసింహారావు కండ్ల జొటజొట నీళ్ళు కారినవి. రామదాసు సమాధినిష్ఠుడై కూర్చున్నాడు. అప్పాదాసు భక్తి పారవశ్యం జెంది వెక్కి వెక్కి యేడుస్తున్నాడు. వెంకటదాసు వీళ్ళ మొగాలు చూచి చిరునవ్వు నవ్వాడు. నరసింహారా వీ దృశ్యం చూచి ఆలోచనలో బడ్డాడు.

న : విగ్రహారాధకుల కీ భక్తి పారవశ్యం ఎట్లా గలిగింది? "ప్రతిమా స్వల్పబుద్ధీనాం" అన్నాడుగద. స్వల్పబుద్ధు లెవరు? ప్రతిమ అంటే యేమిటి? ప్రహ్లాదుడు యేకేశ్వరోపాసకుడా? యింత భక్తు డెట్లా అయినాడు?

పాము ప్రహ్లాదుణ్ణి భస్సుమని ఒడిసి కాటువేసింది. జనులలో హాహాకారాలు మిన్నుముట్టినవి. విష మమృతప్రాయమైనది. ప్రహ్లాదుడు అచంచల భక్తిరసాస్వాదనంచేత మత్తిల్లి ఆనందపరవశుడై ప్రాగన్నుపెట్టి మత్తభృంగంవలె చెలరేగి గానం చేస్తూ ఉన్నాడు. తండ్రి కీ సంగతి తెలిసి ప్రేటుకప్పిన వేటకానివలె కసిమసంగి మారణోపాయాలు విచారించాడు. సముద్రంలో ముంచాడు. గదాఘాతాలకు శిరస్సు మారుమసిగింది. పర్వత శిఖరాలమీద నుంచి నెట్టించితే ఒళ్ళు చెక్కు చెదరలేదు. ఖడ్గాలు ముక్కపోయినవి. మారణ సాధనాలన్నీ నిష్ఫలము లయినవి. పశుబలాని కంటే సాత్వికబల మెక్కువని ప్రభు వింకా గ్రహించలేదు. "వాడు డిదేమిచిత్రమో" అని మాత్ర మనుకున్నాడు. అప్పుడే జిజ్ఞాస ప్రారంభమయింది. తండ్రికి పుత్రుడు గురువైనాడు.—గురుశిష్య సంవాద మిట్లా జరిగింది.

శిష్యుడు :

క. బలవంతుడ నేజగములు, బలములతో జనక వీరభావమున మహా
బలుల జయించితి నెవ్వని, బలమున నాడెదవు నాకు ప్రతివీరుడవై.

గురువు :

క. బలయుతులకు దుర్బలులకు,
బల మెవ్వడు నీకు నాకు బ్రహ్మాదులకున్

బల మెవ్వఁడు ప్రాణులకును,
బల మెవ్వం డట్టి విభుఁడు బల మసురేంద్రా!

హిరణ్య కశిపునకు ప్రబోధం కలిగింది. భక్తి కుదిరింది. అది విరోధభక్తి. ప్రత్యక్షం చేసుకోవలెనని ఆతురత పడుతున్నాడు. గురువును వేగిరించి అడిగాడు.

శిష్యుడు :

క. ఎక్కడఁగలఁ డేక్రియె నే, చక్కటి వర్తించు నెట్టిజాడను వచ్చున్
జక్కడుతు నిన్ను విష్ణుని, బెక్కులు ప్రేలెదవు వాని భృత్యుని భంగిన్.

ఆవార్యోత్తముం డపార శిష్యవాత్సల్యంబున బాలవర్తనంబున నర్తనం చేస్తూ "జనితశ్రమతాప దుఃఖసంశోషణము"లైన భాషణములతో బ్రహ్మవిద్య నిట్లుపదేశించాడు.

మ. కలఁ డంబోధిఁ గలండు గాలిఁగలఁ డాకాశంబునన్ గుంభినిన్
గలఁ డగ్నిన్ దిశలం బగళ్ళ నిశలన్ ఖద్యోతచంద్రాత్ములన్
గలఁ డోంకారమునం ద్రిమూర్తులఁ ద్రిలింగవ్యక్తులం దంతటన్
గలఁ డీశుండు గలండు తండ్రి! వెదకంగా నేల యీ యా యెడన్.

భక్త వశంవదుడయిన శ్రీమన్నారాయణుడు కరుణాతరంగిత హృదయుండై,

మ. హరి సర్వాకృతులం గలం డనుచుఁ బ్రహ్లాదుండు భాషింప న
త్వరుఁడై యెందును లేఁడు లేఁడని సుతున్ దైత్యుండు తర్జింప శ్రీ
నరసింహాకృతి నుండె నచ్యుతుఁడు నానా జంగమస్థావరో
త్కరగర్భంబుల నన్ని దేశముల నుద్దండ ప్రభావంబునన్.

ఇట్లు ప్రత్యక్షోన్ముఖుడై సర్వాంతర్యామియై పరుండైన వానిం గన నశక్తుండై సౌలభ్య రూప సందర్శన కుతూహలుండై గోపాతిరేకంబున త్యక్తాన్యచేష్టుండై బొమలు ముడివడ నొక్క మొగి దృక్కులం బరపుతూ :

క. డింభక! సర్వస్థలముల, నంభోరుహనేత్రుఁ డుండు ననుచు మిగుల సం

రంభంబునఁ బలికెద వీ, స్తంభంబున జూపఁగలవె చక్రిన్ గిక్రిన్.

అమందానంద కందళిత హృదయుం డగుచు గురుకల్పద్రుమం పు చరమావధి నిట్లు బోధించాడు.

శా. అంభోజాసనుఁ డాదిగాఁగఁ దృణపర్యంతంబు విశ్వాత్ముఁడై
సంభావంబున నుండు ప్రోఢ విపుల స్తంభంబునం దుండఁడే
స్తంభాంతర్గతుఁ డయ్యు నుండుటకు నే సందేహమున్లేదు వి
స్టంభత్వంబున నేఁడు గానఁబడుఁ బ్రత్యక్ష స్వరూపంబునన్.

హిరణ్యకశిపుడు పుత్రోపదిష్టంబైన మహావాక్యంబునం దచంచల విశ్వాసంబుతో విరోధభక్తి పారవశ్యంబై కరాళించి లేచి గద్దియ డిగ్గుటకి పూర్వజన్మ సముపార్జితమైన ఉగ్రతపంబున పెరిగిన పరబలమునెల్ల ప్రయోగించి చూపఱ నయన శ్రవణ భీషణంబుగా స్తంభాన్ని పొడిచాడు. జగదేక వీరుడై ముల్లోకములం జయించి పాలించిన మహావీరుని కన్నులూపమున అభ్యుదయము ప్రసాదింప వీర పాత్రోచితములైన రౌద్ర బీభత్స భయానక రసముల ప్రకటించుచూ పెనుగాలికి మిన్నుముట్టే భీకర కెరటములతో ఘోరాకారముం దాల్చినా సముద్రుని హృదయము చలించనట్లు అంత రంగమున కరుణారస పరిపూరితుడై యున్నాడు. కరుణ వీరరస సమేత మైన నృసింహరూపం పొడగట్టింది. బహుకాలము నుండి పట్టగోరిన శత్రువు కళ్ళబడ్డాడు. హిరణ్యకశిపు డానందించి శత్రువుపై కురికాడు. కాలపరిపాక సమయంబున బ్రహ్మాండ కబలంబుల చిదుపు నఖంబులూ, నమిలి కబళించు భీకరదంష్ట్రిలూ, హిరణ్యకశిపు నువ్వెత్తుగొనక "సః నో భునక్తు" అను శ్రుత్యనుసారముగ భోగించి యాహరించినవి. వీర పురుషోచితమైన పరమ పదమునొంది హిరణ్యకశిపుడు ధన్యుడైనాడు. నాటకం ముగిసింది.

న : ప్రహ్లాదుని రంజించుటకూ, హిరణ్యకశిపుని భంజించుటకూ కరుణ వీరరస సమ్మిళితమైన అద్భుత దృశ్యాన్ని సంచర్శించాం.

రా. నా : అది పోతన్నగారి అభిప్రాయం. ప్రహ్లాదుని రంజించుటకు నృసింహమూర్తి అవతరించాడని నే దలంచను.

రా. దా : నృసింహా డవతరించక పూర్వమే ప్రహ్లాదుడు తరించాడు.

అ : హిరణ్యకశిపుని ఖండించి రంజింపుటకే నృసింహా డవతరించాడు. వీర కరుణరసాలు జోడించి అద్భుతరూప మందుకే ఆవిర్భవమైంది. పశుబలానికీ, సాత్వికబలానికీ గల తారతమ్యం ప్రస్ఫుటమైంది.

వెం : ఈ కథ చాలాభాగం కల్పితం. ఈ సృష్టిలో పశుబలమనీ, ఆత్మబలమనీ రెండు శక్తులు లేవు. ఉన్నది ఒకటే శక్తి. ధనికులు బీదలను మోసగించడానికి పండితులకు డబ్బిచ్చి ఆత్మశక్తిని సృష్టించారు. హిరణ్యకశిపునివంటి పౌరుషశాలిని నేనెక్కడా చూడలేదు. అతని ధర్మనిష్ఠ అనుపమేయం "బహుధా విభజ్య మప్యేవం, ననమేయంతు కస్యచిత్" నన్ను వేయి చీలికలుగా చీల్చినా నే నెవడికీ నమస్కరించనని ఎదురు రొమ్ము, పొట్టా చీల్చిన తర్వాత తొడలమీద బోర్ల పడవేసుకుంటే ఎగిరి వెల్లకిలబడి తల పక్కకు తిప్పాడు. ఇట్టి దృఢవ్రతుడు "న భూతో న భవిష్యతి."

జోతి : అన్న దోపిడి తప్పైనా దొంగల ధైర్యం ప్రశంసనీయ మంటాడు.

వెం : దోపిడి తప్పని నే ననలేదు.

జో : ఇంకా పై మెట్టుకే పోయినావు. ఆ సంగతటుండనిచ్చి, విరోధభక్తి మోక్షసాధనమే కాని అనుకరణార్హం గాదు. దేవుడు లేడనే భక్తి లేడనే జీవుడికి మోక్షం రెంటికీ అతికినట్లు కుదిరింది.

అంతా నవ్వారు. నరసింహారావుకు నవ్వు రాలేదు.

రా : అయ్యా! మీ తర్కాలన్నీ మాకు తెలియవు. మాది మోటు విశ్వాసం. తోచినప్పుడు కృష్ణా రామా అనుకుంటాం. గుహుడిమీదా, శబరిమీదా ప్రవహించిన దయ మామీదికి కాస్త జారకపోతుందా?

న : మీది మాలపల్లెగాదు. మునిపల్లె అని చెప్పవలసి ఉంటుంది. మీ ఆశ్రమ వాసులసేవ నాకు తరణోపాయం అవుతుందని తలుస్తాను.

రా : పెద్దలు తమ రలా శలవీయద్దు. తమ ఆశీర్వచనం ఫలించును గాక !

తెల్లవారుతున్నది. కప్పరచీకటి పోయేవరకు కాలం గడపడంకోసం మాధవి వచ్చింది. కొంచరు లేచినవాళ్ళు మళ్ళీ కూర్చున్నారు. జనులకు ఉత్సాహం గలిగి చదివింపులు చదివించడానికి నవ్వుపుట్టించే దరువు ఎత్తుకున్నది.

1. "మొక్కిన మొక్కులు చల్లంగుండీ—మొగుడికండ్లు పోతే—
నా మొగుడికండ్లు పోతే
కట్టమీది యా అంకాళమ్మకు పెట్టకోళ్ళనిస్తా.
2. దండుకుపోయిన యిద్దరు మరుదుయి గుండుదగిలిచస్తే—పెద్ద-
గుండుపగిలిచస్తే
సాతులారి యా పోతురాజుకు మేకపోతు నిస్తా.
3. చంకనవున్న చంటిపిల్లకూ సన్నిపుట్టిపోతే—మాయగ-
సన్ని పుట్టిపోతే—
సత్తెనపల్లి గోపాలుడికీ నిత్తెపూజచేతూ.

వెం: అవును బిడ్డ తగులాటకం. అది పోతే అంపరు వావలతోను షికార్లు కొట్టవచ్చు. యిక పద.

జనం అంతా నవ్వుతూ లేచారు. ఆవరించి వొళ్ళు విరిచారు. యథాశక్తిగా రొక్కాలూ, ఉత్తరియాలూ పోటీలుపడి చదివించారు. భాగోతులు వూళ్లో పెద్దలిండ్లకు పోయి ఆటలు వొప్పించుకోవడానికి మేళంతో బయలుదేరారు.

18. ధర్మకన్నాలు

ప్రహ్లాదనాటక మాడిన రోజుననే గుంటూరులో చౌదరయ్యగారి వారసత్వపు దావాకు విచారణ వాయిదా. ప్రిన్సిపల్ మునసబు కోర్టులో వ్యాజ్యం దాఖలైనా సారాంశాలు పుట్టి నాలుగువిచారణ వాయిదాలుపడి విచారణకు సిద్ధమయిన తర్వాత ఆ కోర్టు నుంచి ఆడిషనల్ కోర్టుకు మార్చారు. ఆడిషనల్ మునసబుగారు చాలా బద్ధకస్తుడు. సంవత్సరంలో ప్రతిపాదంలో విచారణ ఫయిసలైన దావాలపట్టీ పంపే నిమిత్తం కొన్ని కేసులు బలవంతంగా రాజీ పెట్టించి, ప్లీడర్లు లేకుండా చూచి కొట్టివేసి,

సాక్షులు హాజరైన దావాలు వాయిదాలు వేసి, హాజరు కాని వ్యాజ్యాలు విచారణకు పెట్టించే పని తేలిక చేసుకుంటుంటేవాడు. చౌదరయ్య దావాలో వాది ప్రతివాదులు చెరి పాతికమంది సాక్షులకు సమన్లు చేయిస్తున్నందువల్ల విచారణకు వాయిదా వేయకుండానే తిరిగి వాయిదా వేయడం నిమిత్తమని రెండుసార్లు వాయిదాపడ్డవి. ఏప్రిల్ 20-వ తేదీకి ఆఖరు వాయిదా వేశారు. సమన్లూ, తిండిభత్యం, దారిభత్యంల నిమిత్తం యాభై రూపాయలు రామదాసు ప్లీడరు గుమాస్తా కిచ్చి వచ్చాడు. గాని మే నెల 9-వ తారీఖున కోర్టు కట్టివేస్తారనీ, ప్రస్తుతం పెద్ద దావాలు ఎత్తుకోరనీ ప్లీడరు గుమస్తా రామదాసు తరఫున వొక్క మునసబుకు మాత్రం సమను చేయించి తక్కిన వాండ్లను హాజరు పెట్టుకుంటామని వ్రాశాడు. రామదాసు ఈ వాయిదాకు సాక్షులు రావలసి ఉంటారా అని నారాయణరావు నడిగితే ఆయన "విచారణ కాదు; అంతగా విచారిస్తానంటే విచారణ ప్రారంభించేసి తక్కిన సాక్షులను తెచ్చుకుంటామని చెపుతా" నన్నాడు. అందువల్ల రామదాసు తాప్ఛారంగా వూరుకొని సాక్షులలో వొకడైన వీరదాసును మాత్రం వాయిదా కోరవలసిందని ప్లీడరుకు ఉత్తరం వ్రాసి పంపాడు. ప్రతివాది సాక్షు లెవరూ బయలుదేరక పోవడంచేత చౌదరయ్య సాక్షులకు సమన్లు చేయించీ వృథా ఖర్చు అవుతుందని యెవరినీ తీసుకొని పోలేదు. మునసబుగారు తమవాడనే ధైర్యంతో యేవిధంగానైనా దావా డిక్రీ చేయించుకొని రావలెనని పంతులు మాత్రం బయలుదేరాడు. 11 గంటలకల్లా రికార్డ్లూ, ప్లీడర్లూ, మునసబులూ కోర్టుకు హాజరయినారు.

మునసబుకోర్టు మూసేరోజులు గనుక తన స్వంతగదిలో కూర్చొని అదివరకు విచారణైన కేసులలో తీర్పులు వ్రాసుకుంటున్నాడు. ప్లీడర్లు కొందరు కబుర్లాడుకుంటున్నారు. కొందరు నిద్రపోయినారు. 3 గంటలయింది. పని ఉన్నవాళ్ళూ, లేనివాళ్ళూ ఫలహారాలకు లేచారు. వాది ప్రతివాదులు గాల్లె సుబ్బమ్మ దగ్గర ఫలహారాలు తీసుకొని సాక్షులకు పెట్టుతున్నారు. పైరివేట్లు మర్రిచెట్లక్రింద రెడ్డిగాలు వేసుకొని చక్కట్లు చెప్పుతున్నారు. సమన్లకనీ, గుమాస్తా మామూళ్ళకనీ పార్టీల దగ్గర వీలైనంతవరకు డబ్బు వొడుపుకుంటున్నారు. యేవేళకూ మునసబుగారు బెంచిమీదికి

రాకపోవడంచేత ఎక్కడివాళ్ళక్కడ లేచి పోయినారు. గుమాస్తాలు మాత్రం కనిపెట్టుకొని ఉన్నారు. మూడున్నర అయింది. మునసబు బెంచి గుమాస్తా హనుమంతరావును గదిలోకి పిలిచి ఫయిసలైన నంబర్లు లెక్క వేయించేవరకు చాలా తక్కువగా ఉన్నవి. హనుమంతరావు "ప్లీడర్లంతా వెళ్ళిపోయినారు. గుమాస్తాలు మాత్రం వాయిదాలు కనుక్కోవడం కొరకు వున్నా"రని చెప్పినాడు. మునసబుగారు ధుమధుమలాడుతూ బెంచిమీదకి వచ్చి పార్టీలను పిలుస్తున్నాడు. చాలా కేసులలో పార్టీలూ, ప్లీడర్లూ లేరు. మొదట పిలిచిన 10 కేసులూ కొట్టివేశాడు. నారాయణరావుగారి గుమాస్తా వాయిదా పిటీషన్ దాఖలుచేశాడు. సమనులు ఆలస్యంగా చేశారనీ, హాజరు సాక్షులను తెచ్చుకోలేదనీ వాయిదా పిటీషన్ తోసివేసి వాదులతరఫున ఎవరూ హాజరులేనప్పటికీ ఆసంగ తెత్తుకోకుండా రుజువు భారం ప్రతివాదులమీద వుండడంచేత దావాప్రకారం దావాభూమి స్వాధీనానికీ, గత ఫలసాయం, మధ్య ఫలసాయం, ఖర్చులకుసహా డిక్రీ యిచ్చాడు. పంతులు నకళ్ళకు దరఖాస్తు చేయించి వెంటనే యిచ్చేటట్టు యేర్పాటుచేసి వెళ్ళిపోయినాడు. నారాయణరావు గుమాస్తా రామదాసుకు కోర్టువారు వాయిదా యివ్వక దావా డిక్రీ చేశారనీ, కోర్టుతియ్యంగనే ఫీజు తెచ్చియిచ్చి ఖర్చులపట్టీ దాఖలు చేయించుకోవలసినదనీ, అప్పీలు నిమిత్తం నకళ్ళ దరఖాస్తు పడవేశామనీ ఉత్తరం వ్రాసి వీరదాసుచేతి కిచ్చాడు.

వీ : గుమాస్తాగారూ! దావా మళ్ళీ పాటుకు వచ్చేనా ?

గు : మునసబు నంజినట్టు కనబడుతుంది. యక్సాపెట్టే రద్దుచేయడు. అప్పీలుచేస్తే ఉపయోగించవచ్చు.

వీ : ఖర్చులు యేమాత్రం పడతవి?

గు : వేయి రూపాయలదాకా వుంటవి. గత ఫలసాయానికి డిక్రీ యిచ్చాడు. అదొక వేయిరూపాయి లుంటుంది. మధ్య ఫలసాయం కూడా అంతకు కావచ్చు.

వీ : రామదాసుకు అయిన ఖర్చులు రెండు కోర్టులలో వేయిరూపాయలకు పైగా అయినవి. యిక అతడికాపురం చితికిపోయినట్టే. అత్రానికి అమ్మబోతే అడివి, కొనబోతే కొరివి. దావా ఆస్తిపోతే మిగిలిన ఆస్తికి అప్పుకూ

బొటాబోటీగా సరిపోతుంది. పైగా యీయేడు పునాస బొత్తిగా పోయింది. ఆసామీ యిక పొర్లుకోవడం కష్టం.

గు : అప్పీలులో గెలిస్తే యివన్నీ తిరిగిరావా ?

వీ : గెల్చేనా ?

గు : సోవి చెప్పమంటావా? ఫీజిచ్చి ప్లీడరుగారి నడగండి.

వీ : అప్పీలు రామదాసు చేయగలడని తోచదు. మనిషి దగ్గర ఆశ లేదు.

గు : బొత్తిగా యెత్తులేకపోతే అప్పీలు చేయడం కష్టం. నా మామూ లిప్పించు. సరీసుగా అప్పీలు దాఖలయ్యే యేర్పాటు చేస్తాను. మా బంధువుడే ఒక ప్లీడరున్నాడు. అప్పీలు మా ప్లీడరుగారి చేతనే చేయిస్తే బాగుండదు.

వీ : నారాయణరావుగారు దాఖలు చేయరా?

గు : యెచ్చే? ఆయన పనికిరారు. వేళ్ళు వంక పెటితేనేగాని వెన్న రాదు. కాస్త తప్పుడుసీదాలు చేయలేకపోతే ప్రయోజనంలేదు. ఆయనసుకు సూటీగా పోతా నంటాడు.

వీ : రామదాసు అప్పీలేచేస్తే మరొకరి కియ్యడు. నే సెలవు పుచ్చు కుంటా. రైలువేళయింది.

వీరదాసు స్టేషనుకుబోయి రైలెక్కాడు. "ఇంకేమి రామదాసు! మర్రిచెట్టును పక్షులు ఆసించుకొన్నట్లు మాలపల్లె అతని నాసించుకొన్నది. సంగదాసు లేని లోపం అప్పడు తీర్చాడను కొన్నాం. రామ దాసు పూలమ్మిన ఊళ్ళో కట్టెలెట్లా అమ్ముతాడు? ఇక వెంకటదాసు జీతానికి కుదరవలసిందేనా! వాణ్ణి పట్టడం కష్టం. యేదో అఘాయత్తం చేస్తాడు." అనుకొంటూ నిద్రపోయినాడు. రాత్రి రెండు గంటలకు స్టేషన్లో దిగి కొంచెంసేపు పడుకుని ఊరు దగ్గర తెల్లవార వచ్చాడు. యీ సంగతి ఊరంతా గుప్పుమన్నది. రామదాసు వృత్తాంతమంతా విని "సద్గురూ" అని ఊరకున్నాడు. మాలక్ష్మి కుప్పలుగూలి కూర్చున్నది. వెంకటదాసు మండి పడి ఆస్తి అంతా వాడినే స్వాధీన పర్చుకోనియ్యి. వాడికి వంటబట్టి నప్పటికి నే చూస్తా నన్నాడు. ఊరి కూలిజనం అంతా మాలపల్లె నిండింది.

నరసింహారావు సంఘ మందిరం విడిచి మాలపల్లెలో పఠన మందిరంలో బసచేశాడు. ఈ దుర్వార్త విని మిక్కిలి నొచ్చుకొని రామదాసును వోదార్చ వచ్చాడు.

రా : మా సొమ్మయితే మాకుండేదే. విచారించి యేమి ప్రయోజనం ?

వెం : యీ వేదాంతాలు బీదవాండ్లను మోసం చేయడానికి బుట్టినవి.

రా : అయ్యో! వీడు వెర్రివాడు. వాడి మాటలు గమనించకండి. మందిరంలో ఉపన్యాసం గదా అక్కడికి పోదామా? వేళ గావొచ్చింది. మన మేంతసేపు విచారించినా కోర్టు తీర్పు మారదు. శిలాక్షరాలతో వ్రాశారు.

అ : ఇప్పుడు వ్రాయడమేమి? యెప్పుడో వ్రాశారు. అయ్యేదేమో కానియ్యండి. మందిరానికి పోదామా? కాలయాపనెందుకు?

జో : జనమంతా ఇక్కడనే పోగైనారు. మళ్ళీ అక్కడి కెందుకు? సంభాషణ కూడా ప్రారంభమైంది. ఇక్కడనే పూర్తి చేయండి.

న : బాగున్నది. ఇదివరకే ప్రారంభం చేశాం. కాని ఈ దుర్వార్త విన్న తర్వాత సంభాషించడానికి మనస్కరించడంలేదు.

శేషయ్య : అయినదేమో అయింది—కావలసినదేమో కానున్నవి. యిప్పుడు సభ మానుకోవడ మెందుకు?

వెం : యెందుకీ కూటికీ గుడ్డకూ రాని ఉపన్యాసాలు. పనిలేని లోలాయలు కాలక్షేపం చేసుకోవడానికి పుట్టినవి.

శే : ఇవ్వేళ నాకు పని చూపించు.

వీ : పనిలేకేమి? కూలిచ్చేవాడు లేడు. ప్రతివాడూ నీళ్ళ కూలికి చేయమంటాడు. నిన్న గుంటూరి వాళ్ళు చెప్పుకుంటున్నారు: పాటకపు పని వాండ్లంతా సమ్మెకడతారట. ఊరంతా జెండాలు పట్టుకొని ఊరేగుతున్నారు.

శే : వాళ్ళ సమ్మె దేనికి?

వీ : బియ్యపు మరలలోనూ, ప్రత్తి మరలలోనూ ఈ యేడు

నూటికి నూర్లు లాభాలు తీశారట. కూలీలకు ఒక్క పైసయినా ఎక్కువ చేయలేదట. వచ్చే శనివారంలోగా కూలి రోజుకు రూపాయి చేయకపోతే పని అపుతారట.

శే: బస్తీ సమ్మెలు నిల్చేదాకా నమ్మకంలేదు. కూలీలకు నీతి తక్కువ. పొట్టాత్రాన లోబడుతారు.

వెం: నే నొక లాభసాటిబేరం పెట్టిస్తా. భాగస్తులుగా ఉండే వాళ్ళ పేర్లియ్యండి.

రం: భాగాలు వేయడానికి శక్తుంటే మన కీ బదవ లెందుకు?

వెం: నా వ్యవహారానికి డబ్బక్కరలేదు.

శే: నా కర్థమైంది. నీతి దప్పిన వ్యవహారాలు నా మాటకాదు.

వెం: నీదోటి బలాఢ్యులు వేదాంతాలు చెప్పడం నీచం, ధర్మ కన్నాలు వేయడం యెక్కువ పుణ్యం.

వీ: ధర్మకన్నా లేమిటి?

వెం: ఎవడైనా తన కవసరమైన దానికంటె ఎక్కువ భాగ్యం పోగుచేసి అవసరమైన వాళ్ళ కుపయోగపడకుండా నిలువచేసినా, లేక దుర్వ్యయం చేస్తున్నా వా డింట్లో కన్నంవేసి ఆ ద్రవ్యమంతా లోకానికి ఉపయోగపరచేటట్టయితే అది ధర్మకన్న మంటారు. ఈ విధమైన లోక సేవకు తిరుమంగయాళ్వార్ల కైంకర్యమని పెద్ద లంటారు.

న: దొంగతన మని నే నంటాను.

వెం: ఏపేరుతోనైనా పిలవండి. అంతా దొంగలే. కానివాళ్ళెవరు? పెద్ద సెట్లు పెద్దదొంగలు. "వణిగ్వరః పట్టణ మధ్యచోరః" కొందరు దొంగలు దార్లు కొడతారు. మరికొందరు బయటినుంచి వచ్చి కన్నంవేస్తారు. మరికొందరు ఊళ్ళో మేడల్లోఉండి దాళాలో, తూనికెలో పిక్కి, కల్తీచేసీ, తప్పుధరలు చెప్పి పెద్దళ్ళవుతారు. వీటి సారమంతా కలిసి యింతలావు బొజ్జతో లక్షాధికారనే దొమ్మవుతుంది.

వీ: అంతా దొంగలైతే రామదాసు బావగూడా దొంగేనా?

వెం: ఆహా! ధర్మపన్నాలు చెప్పే అయన దొంగలకు తోజు

చేస్తాడు. కర్తా కారయితా భేదం మాత్రం ఉంటుంది. మగదొంగలూ, ఆడ దొంగలూ అనే తేడా తప్ప ప్రపంచంలో దొంగలు కానివారు లేనేలేరు.

వీ : నీవు కర్తవా, కారయితవా ?

వెం : నేను అసలు సిద్ధాంతిని. గరిమెళ్ళ గంగరాజు మా గురువు. మాది తిరుమంగయగోత్రం. రుషులు తిరుమంగయ్య, కంచర్లగోపన్న, సర్వా పాపడు.

రా : మీకందరికీ వొక నమస్కారం. యీరోజు మీరెవ్వరూ వాణ్ణి కదిలించవద్దు. మనస్సు చెడివున్నది.

వెం : చైత్య గంజాయివనంలో చందనపు మొక్కను. నా జోలి మీకెందుకు? ఈపూట ధర్మపన్నాలు వినండి — కడుపు నిండుతుంది. మధ్యాహ్నం భోజనం మాత్రం మానివేయండి.

వీ : దాసూ! పెద్దవాడిని, నేనొక్కసంగతి చెపుతా విను. మీ నాయన వి సత్యవాక్యం, పితృవాక్య పరిపాలనచేస్తే అందరికీ క్షేమం.

వెం : అవును. పితృవాక్యపరిపాలనం శ్రీరాములువారు చేశారు. దశరథుడు ధర్మమేమీ వదులుకో మనలేదు. అధర్మమేమీ చేయమనలేదు. రాములు స్వార్థత్యాగం చేయవలసి వచ్చింది. చేశాడు. ధన్యుడైనాడు. ప్రహ్లాదు డెందుకు పితృవాక్య పరిపాలనం చేయలేదు ? చేయడానికి వీలులేక పోయింది. తండ్రికోరింది కేవల స్వార్థత్యాగం కాదు. ధర్మత్యాగం, ప్రహ్లాదుడు తన ధర్మం విడువలేకపోయినాడు. అందువల్ల బాధలు వచ్చినవి. సహించాడు. మీరందరు ఆయనను ప్రశంసించారు. ఇది మీరందరూ ఒప్పుకొనే సిద్ధాంతాల ననుసరించి చెప్పే జవాబు.

రా : (కంఠస్థ శాంతరసం వొలుకుతూ) నాన్నా—దాసూ— అద్భుతమయిన జవాబు చెప్పావు. నిన్ను శాసించడానికి నేను అశక్యుణ్ణి.

న : అయ్యో! యిది మాలపల్లె కాదు, మునిపల్లె.

వీ : నీ సిద్ధాంత ప్రకారం జవాబేమిటి?

వెం : మీ కెందుకు? నన్ననుసరించే వాళ్ళకు జెపుతాను.

శే : కాలాతీతమైంది. భోజనాల కిక లేవండి.

వెం : చాలామంది లేవ రనుకొంటాను.

శే : వేదాంతాలు వినలేదుగా?

వెం : వాటి పై సంగతులు విన్నారు. సర్వోత్కృష్టమైన సమతా ధర్మం మీకు ఉపదేశించబడ్డది. వేదాంతానికి బట్టిన తుప్పు దులిపితే ప్రకాసిస్తూ నిలుపబడే ధర్మమిదే. తుప్పు దులపడం సాధ్యమయిన పనిగాదు. మానవుడికి దారేషణ, పుత్రేషణలకంటే ధనేషణెక్కువ. యిప్పటి దుస్థితుల కన్నిటికీ లోభమే కారణం. పూర్వం భగవంతు డవతారమెత్తి లోకకంటకు లైన రాక్షసులను సంహరించాడని పురాణాలుచెప్పుతున్నవి. ఏవా శ్రీరాము లను యీ యుగపు ధన పిశాచాలను సంహరింపమను ? వీటికి వెరచి గాబోలు; భగవంతుడు అవతారాలు యెత్తడం మానివేశాడు. మీ వేదాంతాల కడ్డంవొచ్చేవి ఈ ధనపిశాచాలే. లోకాన్ని పీల్చి పిప్పి చేస్తున్న ధన పిశాచాలను సంహరింపవలెనంటే ధర్మశాస్త్రాలు చాలా తిరిగి వ్రాయవలసి వస్తవి. యీ ధర్మశాస్త్రాల ఫలితమే యీ ధనపిశాచాలు. మరివొక విధంగా కూడా చెప్పవచ్చు. యీ లోభుడే తన ప్రభుత్వాన్ని లోకంలో నిరంకుశంగా చెల్లిస్తూ, తన కనుకూలమైన ధర్మశాస్త్రాలను వ్రాయించాడు. వీడి సైన్య మపారం. సులభంగా పడేవాడుగాడు. రాజాధిరాజులూ, కోటీశ్వరులూ వీడి పక్షాన్నే వుంటారు. యీ పోరు రోజులలో, నెలలలో, సంవత్సరాలలో గూడా తెమిలేది కాదు. శతాబ్దాలు పట్టవచ్చు. వీడు జనాన్ని అంధకారంలో ఉంచవలెనని చూస్తున్నాడు. కాని తెల్లవారింది. జనులు ప్రబోధితు లవుతున్నారు. యిక యీ నిరంకుశుని ఆటు సాగదు. మీ దేవుడు యీ పిశాచాలు దేవాలయాలు కట్టిస్తున్నవనీ, ఉత్సవాలు చేయిస్తున్నవనీ, వాటి అధికారం చెల్లవలెనని కోరుతాడేమో? మీ దేవుడు లంచగొండి. "సహేంద్రతక్షకాయ స్వాహా" అని ఈ సర్పాలతోపాటు మీ దేవుడుకూడా ఆహుతి కావలసివున్నాడేమో తెలియదు. ఆయన యింకా కొంతకాల ముండవలెనుకుంటే ఫలాపేక్షారహితుడు గావాలె. మీ దేవుడు ప్రతిఫలం అపేక్షించకుండా ధర్మంచేయవలసిందని బోధిస్తాడు. తాను మటుకు పూర్వకర్మల ననుసరించే ఫలమిస్తాడట. అట్లయితే మీ రెక్కువా? మీ దేవు డెక్కువా? ధనపిశాచాల చేతుల్లోనుండి మీ దేవు డివతల బడాలె.

మీ దేవుడికి ముందు వైరాగ్యం బోధించండి. ఆయననుగూడా దౌర్భాగ్యులైన యీ బీదలకందరికీ ఉపకారం చెయ్యమనండి. భాగ్యవంతుల పక్షం విడువమనండి.

న : దేవు డేమి చేశాడు? బీదవాళ్ళను బాధపడమన్నాడా? భాగ్యవంతులను బాధపెట్టమన్నాడా?

వెం : అయితే ఆయన యేమన్నాడు?

న : ఆయనమార్గాలు తెలుసుకోవడం కష్టం. కొందరు కష్టాలవల్లనే తరుణోపాయం పొందుతారు. కొందరు కష్టపెట్టగల స్థితియందుండి వెనుకబడతారు. హరిశ్చంద్రుడు విశ్వామిత్రునికంటే అనేకరెట్లు అధికమైనాడు. బీదవాడైన కుచేలుడూ, చక్రవర్తి అయిన జనకుడూ తరించారు! భాగ్యమూ, దారిద్ర్యమూ వుగ్రంవంటివి. రెండూ సక్రమంగా ఉపయోగించుకొంటే మానవుని గట్టు చేరుస్తవి. చైత్ర, వైశాఖమాసములలోని ఉష్ణవాయువులు కొందరికి బాధాకరంగా వుండవచ్చు. కాని ఆ వాయువులే నూతన సంవత్సరమున పుష్కలంగా వర్షం కురవడానికీ, సస్యాలు పెరగడానికీ కారణ మవుతవి. కాలచక్రం దొర్లేటప్పుడు కొందరు దానికిందపడి నలగక తప్పదు. కాని చక్ర మాగదు. అది యెంతదూరమో పోవలసి వున్నది. సమయానికి పోకపోతే యెన్నియేర్పాట్లో చెడిపోతవి. కాని చక్రంక్రింద పడ్డవాళ్ళకుసహితం తరుణోపాయ మున్నది. మానవబుద్ధి స్వల్పం. సృష్టిక్రమమంతా ఆద్యంతాలు అవగాహన చేసుకోలేరు. మానవుడు సంకుచిత పరిస్థితులలో ఉన్నమాట వాస్తవం. భూతభవిష్యత్తులు వానికి దెలియవు. అతనిదృష్టి క్రమంగా విస్తరిస్తున్నది. ఏసువుకంటె ఎక్కువ చూస్తున్నాడు. అందరికంటె వ్యాసు డెక్కువ చూశాడు. "ఊర్ధ్వలోకాలలో మన జ్ఞానచక్షువు వికసించి యిప్పటి యిరుకుహద్దులను మించి బహుదూరం చూడగలరు" అని తోస్తుంది. కాలపరిపాకానికి వేచియుండడము మంచిది. వేచియుండక చేసేదీలేదు. క్రమేణ అమృతత్వం సర్వజ్ఞత్వం రాక తప్పవు.

నిశ్చలహృదయుడైన రామదాసు నిట్టూర్పు విడిచాడు. అప్పాదాసు తబ్బిబ్బులైనాడు. జోతి యేడుస్తున్నది. వెంకటదాసు చప్పరించే పెదవి

వెనుకి "మీ ఉపన్యాసానికి భాగ్యవంతులకేమి ఆక్షేపణా వుండదు. ముందెప్పుడో భాగ్యవంతులకూ, బీదలకూ కూడా తరుణోపాయం ఉన్నదంటారు. యెప్పుడో, యెక్కడో, యేవిధంగా ఉంటుందో యెవరికీ తెలియదు. దేవుడి మార్గాలు మనకు తెలియవని తమరే చెప్పారు. చచ్చిపోయిన తరువాతి సంగతులు చచ్చినతర్వాతనే ఆలోచించుకుందాం. ఆగోల యిప్పటినుంచీ యెందుకూ? మనహద్దులలోపలి సంగతులుమాత్రమే మనమాలోచించుకుంటే ఉపయోగం. మీ భాగ్యవంతులలో యెవరైనా ఉభయులూ చచ్చినతర్వాత తీర్చుకొనేషరతుమీద 100 కి నూరు వడ్డీకి వ్రాసుకొనియైనా వొకరూపాయి బదులిస్తారా? కొరెంటి కొకటి చొప్పున మానెడుగింజలు నాగు కిప్పించండి. అందరికీ తరుణోపాయం ఉండేకాడికి యిక్కడ బీదతనానికి యెవడొప్పుకుంటాడు? అందరూ భాగ్యవంతులమే కావలెనంటారు.

అప్పాదాసు : కొందరు బుద్ధిపూర్వకంగా భాగ్యాల్ని త్యజించి సన్యాసం పుచ్చుకున్నవాళ్ళు లేరా?

వెం : కొడుకులకు వొప్పగించి కొందరు సన్యాసాలు పుచ్చుకొంటారు. అప్పటినుంచీ తమభోజనఖర్చు కూడా యింట్లోలేకుండా పరాయి యిండ్ల లో గడుపుకుంటారు. బిడ్డలులేనివాడు ఒక దేవడయినా సన్యాసం పుచ్చుకొన్నా అది అస్వాభావికపు చర్య. సన్యాసులే కాకుండా కొందరు డబ్బు పారవేసే పిచ్చివాళ్ళు కూడా ఉన్నారు. సాధారణ పరిస్థితులను మనం యోచింతాం. కనుక పరలోకంలో అందరికీ స్వర్గ మిస్తామని చెప్పినా యీ లోకంలో కూడా అందరూ భాగ్యం కావలెనంటారుగాని బీదరికం కావలెనని యెవడూ అనడు.

అ : దేవుడు సుఖ దుఃఖములను కలిగించడంలో వారి వారి పూర్వకర్మలనుబట్టి నిర్ణయిస్తాడు. తక్కువ నోములు నోచి యెక్కువ ఫలాలు కోరితే యేమి ప్రయోజనం?

వెం : పంతులుగారు యీ జన్మంలోని తర తమ స్థితులకు జవాబుదారీ కాబోయే జన్మలమీదికి నెట్టితే, నీవు వెనుక జన్మలమీదికి తోస్తున్నావు. కాని పర్యవసానం వొకటే. మన కర్మల ప్రకారం మనం అనుభవించే

కాడికి మధ్య దేవుడి ప్రాజాపత్య మెందుకూ? ఆయనను వెడిగెలగా కూర్చో బెట్టవచ్చు. ఆయన చూచేవాడూ, చేసేవాడూ కూడా కాడట. పాపం అటు వంటి అమాయకుడితో మన కేమీ తగాదాలేదు. అసమర్థుడు యెక్కడున్నా వొకటే. ఉన్నా, ఊడినా ఒక్కటే. నేను లేనివాడి కింవనే లెక్క పెడతాను.

అ : ఆయన లేడనుకో. మన ప్రాప్తాన్నిబట్టే మనకు లభిస్తుంది. ప్రాప్తం లేనిది రాదు.

వెం : ఆ సిద్ధాన్తం చాలాభాగం నేనూ ఒప్పుకుంటాను. ఈ రాత్రి గడ్డపారలు తీసుకొని బయలుదేరుదాం. తిరుమంగని పేరు చెప్పి ధర్మ కన్నాల మూలంగా యెవరికి ప్రాప్తమున్నది వాళ్ళం తెచ్చుకొందాం.

శే : యీ వాదం తేగేది కాదు. భోజనానికి లేవండి.

అందరూ లేవారు.

19. గాలిలో గండభేరుండం

వ్యాజ్యం డిక్రీ అయిన వారం రోజులలోగా కంఠంరాజు గుంటూరు పోయి దావాభూమి స్వాధీనానికి ఉత్తర్వుపొంది గత ఫలసాయం, ఖర్చులూ వసూలు పర్చుకోవడానికి జప్తు తీసుకొని అమీనాతోసహా మంగళాపురంలో హాజరైనాడు. జవానును జూచి జనమంతా పోగైనారు. అమీనా మునసబు కరణాలను పిలిపించి దండూరా వేయించి ఇండ్లూ, పొలాలూ, పశువులూ మొదలైన యావత్తు స్థిరచరాస్తీ జప్తు చేశాడు. రెండువేల మొత్తానికి జామీ నిచ్చేవాండ్లు గువరక చరాస్తి యావత్తూ బండ్ల కెత్తింవాడు. తాగే చెంబూ, తినే కంచం, పండే మంచంకూడా విడువలేదు. జప్తు అయిన తర్వాత భూమి స్వాధీనం నిమిత్తం పడమర పొలాలకు పోయినారు. పది యక రాలూ మిరపతోట వేసివున్నది. ఈ యేడు తోటలు లేతనబడి అంత టంతట చినుకులుపడుతూ పైరదోలడంచేత బాగా చెట్టుగట్టి చాళ్ళలో నడవ డానికి వీలు లేకుండా విస్తరించి ఉన్నవి. యింకా తొలిపోత కోయలేదు. తోటలు పెట్టకురాక నిదానంగా సగంకాయ పండినా యింకా పూతా, పిందా విడుతున్నది. చక్కగా యెరువుదోలి పాటుచేసిన పొలంగనుక మొదటి

క్రొత్తకే యకరం పుట్టికి పైనవుతుం దంటున్నారు. కన్ను చెదిరేటట్టు తోట యెర్రగా వుంది. మంచి బళ్ళారి విత్తనం. చూచేవాండ్ల కండ్లు గుప్పేటట్టు కాయ పూచి తోట అమ్మతల్లాలె తాండవ మాడుతున్నది. సీకాయకుండలు పెట్టారు. ఈ యేటి ధరలమీద చెడి అమ్ముకున్నా రెండువేల రూపాయలు వొత్తేవి. రామదాసు ఈ కాయలమ్మి గత ఫలసాయానికి అడ్డం పెట్టవచ్చు గదా అనుకున్నాడు. మింగే సమయాన కుతికే పట్టుకొని పైరుతోసహా అమీనా భూమి స్వాధీనం చేశాడు. వెంకటదాసు ఊళ్లో లేకపోవడం మేలైంది. రామదాసు పొలంవాయల రాలేదు. అప్పాదాసు బడికి సెలవిచ్చి మాలక్ష్మి నోదారుస్తున్నాడు. చెంబులూ, తప్పేలాలూ బయట బడవేయడం చూచి మాలక్ష్మి భరించలేకపోయింది. గాదెలూ, పాతళ్ళూ దీసి వీధిలో కుప్పబోశారు. పొరుగువాండ్లు సామాను దాచుకోమన్నారుగాని రామదాసు ఒప్పుకోలేదు. ఘడియ కిందటివరకూ రామదాసు మోతుబరి ఆసామి. ఆ సాయంత్రానికే వంట పాత్రలూ, గింజలూ లేవు. సిరి యెంత చంచలమయినదో రామదాసు ప్రత్యక్షంగా చూచాడు. ఇంట్లో ఉన్న చిల్లర డబ్బులతోగూడా జప్తులో పడిపోవడంచేత పాన పాత్రలకోసం కుమ్మరింటికి పోయి రావలెననుకొని కూడా సందేహించి ఊరుకున్నాడు. అప్పాదాసు వంట చేయవలెనని లేచాడుగాని ఉప్పుతో తొమ్మిగీ కోమటింటినుంచి రావలసి వస్తుందని మొదట తోచలేదు. చౌదరయ్య జప్తు చేసే పోటికిగాని, సాధీనానికిగాని రాలేదు. యావత్తు గ్రంథం సంతులే జరిగించాడు. స్వాధీనం చేసుకొని వస్తూ యావదాస్తీ గుంటూరుకు బండ్ల కెత్తించారా అని ఆజ గనుక్కొన్నాడు. హడావుడిగా ఊళ్లోకీ, పల్లెకూ తిరుగుతున్నాడు. అమీనాకు గాదెలతో సహా కోమటింట్లో భోజనం యేర్పాటయింది. జప్తు ఆస్తికి మట్టసంగా ధరలు వేయించాడు. పనియావత్తూ పూర్తిచేసి చౌదరయ్యకు వినిపించాడు.

చౌ : పెదవులు విరిచి తోరణం గట్టంగనే పెండ్లి పూర్తి అయిందా? నీ ప్రజ్ఞంతా ముందు చూస్తాలె.

పం : యింతవరకు వచ్చింది ఆగుతుందటలే. నీవు ఉప్పించి చాకిరీ

చేయించడానికి మొనగాడివి. ఇదివరకు చూపిన ప్రశ్నకు వేసే హారమేమిటో వెయ్యి.

చౌ : అనుకున్నపని నెరవేరడమే ఫలం. లాభనష్టాల కేమిగాని, పని తలపెట్టుకున్న తరువాత నెరవేరేవరకూ నాకు నిద్రపట్టదు. మంచిరం వేలం వేయడానికి వీలైతే కొన్ని పశువులు కట్టిపేయిస్తా. దొడ్డి సరసన పీడగా ఉన్నది.

పం : ప్లీడరుగారిని ఆలోచిస్తే వీలుపడదన్నాడు. అందుకనే జప్తు చేయించలేదు. తక్కినవన్నీ వేలమయి స్వాధీనమైన తరువాత దాని సంగతి చెత్తుకుందాం. యిప్పుడే దాన్ని కదిలిస్తే అలగాజనం రేగుతుంది. అటు తరువాత మన కత్తి కెదురుండదు. మన యిష్టం వచ్చినట్టు జరిగించుకో వచ్చు. ముందు వీండ్లను వూరు వదల్నియ్యి.

చౌ : మంచిరం వేలం అయితేనేగాని పిల్లవాడు బాటుకురాడు. ఈ వ్యవహారం అంతా పూర్తి అయిన తర్వాత జప్తు చేయించి చూతాం. వ్యవహారం తప్పివస్తే ఒక రాత్రి దులిపిస్తా. అది నే ఊళ్ళో లేనప్పుడు జరగాలె. లేకపోతే పిల్లవా డనుమాన పడుతాడు.

పం : నీవేమీ తొందర పడవద్దు. చూస్తూ ఉండు. అన్ని కార్యాలూ చక్కపడతవి. దానితో ఈ ఊరికి మాలపోడు వదులుతుంది.

రామానాయుడారోజు ఊళ్ళోలేడు. పొద్దుపోయివచ్చి సంగతి యావత్తూ విని పంతులును పిలిపించాడు.

రా : పంతులుగారూ ! యేమి యింత అన్యాయానికి తలపడ్డారు?

పం : ఇందులో అన్యాయ మేమున్నది? డిక్రీ అయిన సొమ్మూ, పొలమూ రాబట్టుకోకుండా యెవరైనా ఊరుకొంటారా? మూడు లక్షలకు కవిలె పెరిగింది గదా, జప్తులూ, వేలాలూ లేకుండా, యెట్లా వ్యవహారం జరుగుతుంది? తమ రొక్క విషయం మాత్రం గమనించాలె. నేను ఉత్తరువులకు బద్ధుడై నడిచేవాణ్ణి. రావణస్వస్తి రామస్వస్తే నా ఉద్దేశ్యం. ప్రస్తుతం మీ నాయనగారి అసలు చలామణీ అవుతున్నది. వారి ఉద్దేశాలు తూచాలు పోకుండా నిర్వహిస్తున్నాను. ఆయన పట్టుదల మనిషి. యేదో వొక విషయం నిర్ధారణ చేసుకొని దానిని నిర్వహించడానికి సాధక బాధకాలు

వన్నడుగుతాడు. తమరు వారితో ముచ్చటించి వారి ఉద్దేశం మార్చ గలిగితే ఆ తక్షణం యావదాస్తి రామదాసుకు నే స్వాధీనపరిపిస్తాను. నా విషయమై తమరు అన్యథా తలంచవద్దు. నాకు యింకొక ఆలోచన కూడా పోతూ వున్నది. తమరు వొక్కరే మాట్లాడడంకంటే వెంక టయ్య ద్వారాగానీ, యిద్దరూ కలిసిగానీ హెచ్చరించడం మంచిదని నాకు తోస్తున్నది.

రా : అన్నతో మాట్లాడాను. నేను మాట్లాడి ఏమీ ప్రయోజనం లేదంటాడు. వ్యాజ్యం వేసినప్పుడే అన్న మాట్లాడడం, కాదనిపించుకోవడం అయిపోయింది.

పం : అయితే ఇక వట్టిమాటే. రామదాసుకు మంగళాపురపు నీళ్ళ రుణం తీరినట్లే యెంచుకోవలసి ఉంటుంది.

రా : ఏమి అట్లా మాట్లాడుతున్నారు?

పం : అది అంతే. మీరు మీ ఉద్యమం మానుకుంటే రామదాసు గట్టున పడవచ్చు. మానుకొన్న తక్షణం మీ నాయన తాళపుచేతులు మీకు ఒప్పజెప్పుతాడు.

రా : నేను మానుకోవడం రామదాసే ఒప్పుకోడు. వాళ్ళు దేశమ్మ కాకులై పోనన్నా పోతారుకాని నేను ఉద్యమం విడవడానికి అంగీక రించరు. నేను ఉద్యమంలో ఉండడానికీ, వాళ్ళను బాధించడానికి సంబంధ మేమున్నది?

పం : వాళ్ళవల్ల మీరు చెడిపోతున్నారని మీ నాయనగారి నమ్మకం. మొదటినుంచీ వారి కదే కోపం. దాని మీదనే కావేషాలు పెరిగినవి.

రా : నేను ఉద్యమం విడిచేమాట అబద్ధం.

పం : తమ చిత్తం. శలవు పుచ్చుకుంటాను.

మరునాడు ఉదయం వెంకటదాసు బండి తోలుకొని వచ్చాడు. ఇంటి స్థితి చూచాడు. తండ్రితో యే సంగతీ హెచ్చరించలేదు. కోపపడి అల్లరి చేస్తాడని అంతా అనుకున్నారుగాని ఆ జోలి తలపలేదు. రాత్రింబగళ్ళూ యేదో ఆలోచిస్తున్నాడు. దిగాలపడి కూర్చుంటాడు. పొద్దుగూకులూ పని

చేసేవాడికి ఊరికె కూర్చోవడం కష్టంగా ఉన్నది. యిప్పు డప్పాదాసు కుటుంబానికి తారకమయినాడు. "విచారానికి మొదటి ఉధృతం ఉండదు. రోజుల వెరట తగ్గిపోతుం" దని తటస్థంగా ఊరుకున్నాడు రామదాసు. పాలుమాలి యేమయినా పనికి పొమ్మన్నా పోక వెంకటదాసు పడుకొని నిద్రపోవడం ప్రారంభించాడు. కొన్నాళ్ళు నిద్రపోయి విసుగెత్తి బయటికి పోవడం మొదలుపెట్టాడు. ఇల్లుపట్టకుండా తివాసిలాగు తిరుగుతున్నాడు. వొకరోజు సాయంత్రం రామదాసు ఇంట్లో వాండ్ల నందరినీ కూర్చోబెట్టి కుటుంబ స్థితిగతులనుగూర్చి ముచ్చటించాడు.

రా : మనకు కాని రోజులు వచ్చినవి. దైవం అనుకూలించకపోతే అన్నీ ప్రతికూలిస్తవి. ఇండ్లూ, మాగాణీ, పావరంకూడా దక్కుత వని నమ్మకంలేదు. డిక్రీ అయిన రెండువేలుగాక మధ్య ఫలసాయం ఆరువందల రూపాయలూ, మనం ఖర్చులకోసం చేసిన వెయ్యీ కలుపుకుంటే సెట్టి మిగులుతాడు. కోర్టు ద్వారా వేలం పడితే బాకీ మిగులుతుంది. యితర బాకీలు కూడా చౌదరయ్య కొనవలెనని ప్రయత్నం చేస్తున్నాడట. మనం అప్పీలుచేసి ప్రయోజనం లేదని నారాయణరావుగారు చెప్పారు. చేసే తాహతు కూడా మనవద్ద లేదు. జీవించి ఉన్నంతవరకు తినక తప్పదు గదా? ఇండ్లు వేలంబడి వెళ్ళగొట్టించుకొన్న దాకా ఇక్కడుండడంకంటే ఏదో చిన్న ఇల్లు చూసుకొని మట్టసంగా కాపురం గడుపుకోవడం అవసరం. కొన్నీ గొప్ప కావలసినవి ఉంటే తెచ్చుకొని యింతవరకు తిన్నాం. ఇక అప్పడి రెక్కలమీద ఆధారపడవలసిందే. వాడి నెల సంపాదన మన కుటుంబానికి పదిరోజుల కంటే రాదు. బండీ, ఎద్దులూ జప్తుగాకుండా ఉన్నవి. తక్కిన ఆస్తి చౌదరయ్య చేతిలోపెట్టి మనలను ఋణవిముక్తులను చేయవలసిం దని కోరుదాం. ఎద్దులను పదిలంగా చూసుకుంటే పది కాలాల పాటు బాడిగె సాగవచ్చు. వెంకటదాసుది కొరమాలిన విచారం. కుటుంబాన్ని యిదే భారం వాడిమీద వేసుకుంటే మనం కూటికి పేదలమైనా గుణానికి పేదలం గాకుండా ఉంటాం. భాగ్యవంతులం గావడం మన చేతులలో లేదుగాని, నీతి మంతులం గావడం మన చేతిలో పని. జోతిని

ఒక అయ్య చేతులలో పెట్టి నా భారం వదిలించుకుంటా. ఏతావతా చంటి వాడు మిగులుంటాడు. ఇంకా పదేండ్లు వాణ్ణి దగ్గర తీసే వాళ్ళుంటే వాడికీ రెక్కలు వస్తవి. యెవరి గొడ్లదగ్గర వున్నా పొట్టకూ, బట్టకూ గడుస్తుంది. మా ముసలి వాండ్ల సంగతి యెట్లైనా యిబ్బందిలేదు.

మా : నేను ఈ ఊళ్లో ఉండలేను. కాననికంతనపడి దూరంగాబోయి అంతా కూలి చేసుకుని బ్రతుకుదాం.

జో : ఊరు విడిచి లేచిపోయినా, లేక ఇక్కడనే ఉన్నా, పంతులు పని సంపాదించుకొని పిల్లవాడినీ, ముసలివాండ్లనూ పోషించే భారం నాది. నా పెండ్లి సంగతి మీరు పెట్టుకోవద్దు.

వెం : ముసలివాళ్ళు జోతిని కనిపెట్టుకొని ఉండిండి. బండి, యెద్దులూ మీరే తీసుకోండి. అప్పడు పెళ్ళి చేసుకొని వాడిదారిన వాడుంటాడు. నేను లోకానికి విందునై సంచారం బయలుదేరుతాను. మరి ఒక ప్రార్థన ఉన్నది. చౌదరయ్యకూ మీకూ రాజీవద్దు. ఒకటి రెండు కూనీలు గానిది ఇంట్లోకి ఇతరులను అడుగు పెట్టనియ్యవద్దనే నా అభిప్రాయం. మన సంగణ్ణి మింగిన పులి యింకా స్వేచ్ఛగా విహరిస్తున్నవి. అది మనుష్యరక్తం రుచిగన్నది. మన సంసారం మింగటానికి సిద్ధమైంది. ఈ రాక్షసులకు దేవుడూ, రాజూ గూడా విచ్చలవిడిగా విహరించటానికి పట్టాలిచ్చారు. మీ ధర్మ శాస్త్రాలన్నీ భాగ్యవంతులు పేనించిన పురులు. బీదల కంఠాలకు వురులు. నేను మీ రాజుమీదా, దేవుడిమీదా సవాలే. ఉభయుల చట్టాలకూ అతీతుణ్ణి. దారం తెగిన గాలిపడిగెనై సంచరిస్తాను. అడవులలో మృగాన్నవుతాను. గాలిలో గండభేరుండాన్ని, నీళ్ళలో తెప్పనై తేల్తాను.

అందరూ నిశ్చేష్టులై మాట్లాడకుండా కూర్చున్నారు.

జో : అన్నా! నీ ధర్మనిష్ఠ ప్రశంసనీయం. రాజుకంటే బలమయిన సాత్విక ధర్మమార్గాన్ని సంగన్న చూపించాడు. నీ మార్గం, అధర్మం, అసత్యం, లోకకంటకం.

వెం : ధర్మానికి వ్యవస్థ లేదు. దేశ కాల పాత్రాలనుబట్టి ఉంటుంది. ధర్మం చాలా కాలం క్రిందటనే పెడదారి బట్టింది. నేను చేసే యుద్ధం

ధర్మ యుద్ధం. పౌరుషమనీ, ప్రతాపమనీ, దేశాభిమానమనీ, ధర్మరక్షణమనీ పేర్లుపెట్టి స్వలాభ ప్రేరితులై భాగ్యవంతులు లక్షల కొలది బీదజనులను రణరంగాల్లో బలిసేస్తారు. లోభుని ప్రతినిధులైన, ధర్మవినాశకులైన భాగ్యవంతులమీదనే ధర్మయుద్ధం ప్రకటిస్తాను. రాజులు యుద్ధాలు చేసి దేశాలను నాశనంచేస్తే, నేను స్వల్పసంఖ్యాకులైన భాగ్యవంతులను నాశనం చేస్తాను. వాళ్ళు సంఘాలను దోస్తే, నేను కుటుంబాలను దోస్తాను. వాండ్లు అధర్మ చట్టాలను ఫిరంగుల బలంతో చాలాయించుకుంటే, నాబాహుబలంతో నా ఉత్తర్వులను అమల్లో పెడతాను. భాగ్యవంతుల ధన ప్రాణ రక్షణం అతడు చేస్తే, బీదలకు జీవనోపాధి నేను కల్పిస్తాను. దొంగలమయితే ఉభయులమూ దొంగలమే. రాజు పెద్దదొంగ, నేను చిన్న దొంగను.

రా : (అచంచలహృదయముతో, ప్రసాదవాక్కులతో) రేపు మళ్ళీ సంభాషింతాం.

అందరూ భోజనం చేశారు. వెంకటదాసు కొట్టంలో పడుకున్నాడు. రామదాసు గురుకీర్తనలు పాడి నిద్రించాడు. జోతి అప్పాదాసుచేత పాండురంగమహాత్మ్యంలో కొన్ని పద్యాలు పాఠం చెప్పించుకొని పడుకున్నది. కుటుంబవ్యవహారా లిట్టి దుస్థితిలో ఉన్నా పరిస్థితులేమీమారనట్టే దినచర్య జరుగుతున్నది. తెల్లవారి లేచిచూస్తే వెంకటదాసు కనబడలేదు. వారం రోజులు జాడలుతీసినా చేతి కక్కరకువచ్చినవాడు, పెద్దకొడుకు, దక్షతతో వ్యవసాయంచేసి కుటుంబపోషణ చేసినవాడు, తండ్రిని మునివేళ్ళతో పని ముట్టుకోనియ్యకుండా సుఖపెట్టినవాడు, కుటుంబం మహాదవస్థలో ఉంటే చెప్పకుండా లేచిపోయినాడు. వెంకటదాసు స్వాభావికంగా ఇతరులవ్యవహారాలలో జోక్యం కలుగజేసుకోకుండా తనపని చూసుకుంటూవుండేవాడు. మితభాషి. చిన్నతనంలో స్వల్పంగా చదువుకున్నా సంగదాసు ప్రోత్సాహం చేత కొంత భాషాజ్ఞానం కలిగింది. అసాధారణమైన దేహబలం గలిగి తదనుగుణ్యమైన నిర్మలహృదయంతో ప్రతివాళ్ళతోనూ, అరమొడిచి మాట్లాడేవాడు. కొరకొరలాడేస్వభావం గాకపోయినా తమ్ముడిమర్మరణం, దానికి ప్రతిక్రియ లేకపోవడం అతని మనస్సులో నాటి అస్వాభావికమైన ద్వేష

మును ప్రతిఘటించినవి. చౌదరయ్య ధనతృష్ణకు బలియై నశించిన కుటుంబాలు చూసి ధనికులకు ప్రబలశత్రువైనాడు. లోకంలో అందరిదుస్థితికీ ధనికులే కారణమనీ, ప్రపంచంలోని వస్తుభండార మనుభవించడానికి సమస్తజనులకూ హక్కుగలదనీ, లోకంలోని నేరములకు ప్రస్తుతవిషమపరిస్థితులే కారణములనీ, అతని నమ్మకం. ఇంతకాలంనుంచి ప్రపంచపరిస్థితులు క్రమక్రమంగా హీనస్థితికి వస్తున్నా ధర్మసంస్థాపనకై యే సంస్కర్తా పూనుకోనందుకు విచారపడ్డాడు. తమకుటుంబాస్తి పూర్తిగా నశించి ఒకప్పుడు మర్యాదగా జీవించినకుటుంబం మంగళాపురంలో జీవనంలేక బండితోలీ, కూలీ చేసి జీవించడం దుర్భరంగా తోచింది. నూతన పరిస్థితులకు తగినవిధాన వర్తించుటకు అతనికీ సాధ్యమైందికాదు. రామదాసుకున్న చిత్తశుద్ధి అతనికి లేదు. యెట్టి కష్ట స్థితులువచ్చినా కాలు నిలువతొక్కుకొని సమదృష్టితో చూడడానికి తోడ్పడగల సంస్కార మలవడలేదు. కాని తండ్రివలె లోక దుస్థితినిజూచి వగచి ఊరకుండు స్వభావంకాదు. యథాశక్తిగా లోకసంస్కరణమునకై పోరాడు వీరస్వభావం గలవాడు. అతని ఆదర్శా లెంతధర్మబద్ధములైనా సాధన శుద్ధిలేని పరమాపథులు కళంక మాపాదిస్తవని తలంచడు. మనిషి కేవలం ఆదర్శప్రియుడు గాడు. కార్యసాధనమే ప్రధానమని యెంచు స్వభావం కలవాడు.

వెంకటదాసు యిల్లువిడిచిపోంగనే రామదాసు ఇండ్లూ, కొట్టాలూ ఖాళీచేసి అప్పాదాసుస్థలంలో పాకలువేసుకొని పైగుడ్డలతో వెళ్ళి ప్రవేశించాడు. చౌదరయ్య తాను అక్షరుపేయించుకున్న నోట్లనుబట్టి దావాలు దాఖలు వేయించి బండీ, యెద్దులూ కూడా షైలుజప్తు చేయించాడు. డిక్రీలన్నిటికీ వేలంయిస్తేహార్లు ప్రకటించారు. కోర్టువారి ఉత్తర్వుపొంది స్థిరచరయావక్తైన యావదాస్తి చౌదరయ్యే తనపేర కొట్టివేయించుకున్నాడు. ఆస్తి యావత్తూ పోగా యింకా రూ. 200 లు బాకీ నిలిపిపెట్టాడు. అమీనావచ్చి ఇండ్లూ, భూములూ స్వాధీనపర్చాడు. శేషించినబాకీనిబట్టి సంగమంచి రాన్ని జప్తుచేయిస్తే అప్పాదాసు పిటీషన్ దాఖలుచేసి వదిలించుకున్నాడు. రామదాసు కష్టా లింతటితో పూర్తికాలేదు. తాలూకా బోర్డు ప్రెసిడెంటు చౌదరయ్య ప్లీడరు. రాజకీయ వ్యవహారము

ంలో అప్పాదాసు జోక్యం కలుగజేసుకొంటున్నాడనీ, కూలీ సమ్మెలకు నాయకుడనీ చౌదరయ్య కలెక్టరుకు మహజర్లిచ్చినాడు. కూలీ సమ్మెలకు మంగళాపురం ముఖ్యస్థానమని కలెక్టరు కనిపకకే తెలిసింది. విషయం పూర్తిగా విచారించి తగిన చర్య జరిగించవలసిందని కలెక్టరు తాలూకాబోర్డుకు పంపించాడు. ప్రెసిడెంటు గ్రామంలోకిపోయి విచారించి మహజరుసంగతులు వాస్తవం అనీ, అప్పాదాసును మరి ఒకచోటుకు బదలాయించినా సమ్మెలు వ్యాపిస్తవనీ, నవుకరీలోనుంచి తొలగించడమే మేలనీ, అతనివల్ల చాక్షి వొప్ప చెప్పుకున్నాననీ కలెక్టరుకు తెలియపరచాడు. పిల్లలు కొందరు బోర్డుస్కూలుకు పోయినారు. మిగిలిన వాళ్ళకు అప్పాదాసే బడి పెట్టి చెపుతున్నాడు. మొదటి ఉత్సాహంలో పిల్లలు తీరా ఇస్తామన్న వసూలు కావడంలేదు. జ్యోతికి ఊళ్ళో పని కుదరలేదు. పొరుగూరు పంపడానికి తండ్రి సందేహిస్తున్నాడు. ఆయన కుటుంబానికి వచ్చే ఆదాయం లెక్క చూచి ఒంటిపూట భోజన మేర్పాటు చేశాడు. ఒకరోజు సాయంత్రం ఉపవాసం చేసినతర్వాత మర్నాడు రెండు ఝాములకు పట్టు రోటబోసి దంచి అన్నం వండుకున్నారు. పగవాళ్ళకూ, పిల్లలకే హానీహానిగా సరిపోయింది. మాలక్ష్మికి మిగలలేదు. సాయంత్రానికి పిల్లమెతుకులైనా లేకపోయినవి. మాలక్ష్మి తన కన్నంలేదని చెప్పలేదు. చెప్పి చేసేదిలేదు. సాయంత్రం మామూలుగా అందరికీ పస్తే అయింది. మాలక్ష్మికి వరుసగా మూడుపూటలుపవాసం. మంచినీళ్ళు దాగి పడుకున్నది. సాయంత్రం చంటిపిల్లవాడికన్నంలేదు. మాలక్ష్మి ముడుచుకొని పడుకున్నది. నిద్రపట్టలేదు. పిల్లవాడు ఝాముపొద్దు పోయినప్పటినుంచీ అన్నం పెట్టమని ఏడుస్తున్నాడు. తల్లి దగ్గర యెన్నిసార్లు పాలుదాగినా జీరకూడా రాలేదు. కొనచిటికెలు కూడా అయిపోయినవి. తేపా అన్నంపెట్టమని పిల్లవాడడుగుతాడు. మాలక్ష్మి కడుపు దరించుకొని పోతున్నది. పిల్లవాడు పాలియ్యమని వేధిస్తున్నాడు. నమిలిన కొన్ని బొడిమెలు మంటలు పుట్టుకున్నవి. విసిగి పిల్లవాణ్ణి దూరంగా పడుకోపెట్టింది. పిల్లవాడు—“అమ్మా! బాపే!”

మా : ఏమిదాయిరా? లేవు, పడుకో, బూచి వస్తుంది.

పిల్లవాడు : (అయిదు నిమిషాలు తాళి) అమ్మా! బాపే!

మా : తండ్రీ! నామీద దయలేదా? యీ పిల్లలబాధ నే చూడలేను. అని ధ్యానం చేసుకున్నది.

పిల్లవాడు : అమ్మా! బాయే !

మాలక్ష్మికి శోషవచ్చింది. జవాబు చెప్పలేకపోయింది. పాపం! యేమి జవాబు చెప్పుతుంది !

పి : అమ్మా! బాయే!

రామదాసు : యేమే! నిద్రపోతున్నావా ? పిల్లవాడు లేచి ఏడుస్తు న్నాడు. పాలియ్యి.

మాలక్ష్మి : ఏమి పాలిచ్చేది, మూడుపూట లయింది అన్నంతివి.

రా : మధ్యాహ్నం తినలేదా?

మా : మధ్యాహ్నమా! తిన్నానులే.

రా : ఏ మట్లా అంటావు?

మా : ఏమీ లేదులే.

రా : నీకు అన్నం మిగల్లేదా?

మా : మిగిలిందిలే!

రామ : ఓయిసద్గురూ! యిప్పటికి మాలక్ష్మికి మూడుపూటలు అన్నం లేకుండా చేశావా?

మా : ఏమీ విచారపడవద్దు.

రా : పొద్దున కూలికి పోదాం.

మా : ఆ, కూలవలసిందే. కూలికిపోను నాకు నాలేది ? నీవు యేమి కూలిచేస్తావు?

అ : మామా ! పెదబావ భావాలు నాకిప్పు డర్థమైనవి. యీ బాధ చూడకుండా పోయినాడు. అతడే ధన్యుడు.

జోతి : ఆయనది అక్రమ మార్గం. ధైర్యంతో నిలువబడాలె. శ్రమ పడి సంపాదింపాలె సాధ్యం కాకపోతే ఆత్మహత్య మేలు, అనీ తప్పని తోస్తే యిల్లాగే మెదలకుండా పడుకోండి. కావలసిన కార్యాలు గంధర్వులు తీరుస్తారు.

రా : ఓయి సద్గురూ !

20. పాదిరీలు

సుమారు 300 యేండ్లనుంచి గుంటూరుజిల్లాలో క్రైస్తవమతం వ్యాపకంలో ఉన్నట్లు కనపడుతుంది. పల్నాడు, సత్తెనపల్లి తాలూకాలలో కొన్ని ఊళ్ళయందు బ్రాహ్మలూ, కోమట్లూ, పంచములూ తప్ప తక్కిన వాళ్ళంతా జ్ఞానస్నానంచేసి కతొలిక్కు మతాన్ని స్వీకరించారు. వొకప్పుడు క్రైస్తవాక్రాంతములైన బ్రాహ్మణపల్లి మొదలయిన గ్రామాలలో యిప్పుడొక్క క్రైస్తవుడూ కనబడడు. యే కారణాలచేత, యే హిందూమత బోధకులు ఏ శాఖలలోకి యెవండ్లను కలుపుకున్నారో చెప్పడానికి దృష్టాంతాలు కనబడవు. క్రైస్తవమత ప్రచారకులు పూర్వం దౌర్జన్యం కూడా ఉపయోగించి హిందువుల నందులు, సమాధులు పాడుచేసినట్టు దృష్టాంతాలు కనబడుతున్నా మొత్తంమీద రెండు మతములూ సయోధ్యగానే ఉన్నట్టు మనం యెంచవచ్చు. ప్రస్తుతం సంపూర్ణమైన క్రైస్తవ గ్రామాలు పాడిబండ, పొడపాడు, తాళ్ళచెరువు, రావిపాడూ మాత్రమే. యితర గ్రామాలలో కతోలిక్కులున్నా హిందువుల ప్రాముఖ్యం తగ్గలేదు. సాధారణంగా తొగట, రెడ్డి, గండికోటకమ్మ తెగలవారే క్రైస్తవులైనారు. వీరు మతాంతరులైనా ఆచార వ్యవహారాలలో హిందువులనుండి విశేషంగా భేదించరు. ఆకారములలో మార్పులేదు. రాజకీయ వ్యవహారాలలో పాదిరీలకు కేవలం దాసులుగా నున్నవాళ్ళు తప్ప విశేష సంఖ్యాకులు మతేతర విషయాలలో పాదిరీలు జోక్యం కలుగజేసుకోకూడదని వారిని ప్రతిఘటించి కూడా కొన్నిచోట్ల హిందువులతో ఐకమత్యం చూపించారు. ప్రస్తుతం కతొలిక్కు ప్రచారకులు హిందువులకు బోధించి తమ మతములో కలుపుకొనే పద్ధతి మానివేశారు. హిందువులతో వివాహ సంబంధాలు చేయవలసినప్పుడు మాత్రం మాధ్వులు స్మార్తులతో సంబంధం చేసే మోస్తరుగా వధూవరులకు జ్ఞానస్నానం యిప్పిస్తారు.

ఇప్పుడీ జిల్లాలో విశేషంగా వ్యాపిస్తున్నది ప్రాటెస్టెంటు క్రైస్తవం. పంచములందు ముఖ్యంగా చేరుతున్నారు. హిందువులు ప్రతిఘటించకపోతే కొద్దికాలంలో పంచములందరూ క్రైస్తవులైపోవచ్చు.

యింతవరకు చాతుర్వర్ణములవారు ప్రొటెస్టెంటు మతములోకి చేరకపోవడానికి జాతిభేదము నంగీకరించకపోవడమే కారణమని యెంచి యికమీద ప్రొటెస్టెంటు మతములో చేరువారు తమ జాతి కట్టుబాట్లు విడువవలసిన పనిలేదనీ, పై వర్ణములవారికి పంచమాదుల సంబంధం లేకుండా వేర్వేరు దేవాలయములు పెట్టించవలసిందనీ అమెరికా పాదిరీలు కొత్తయెత్తు యెత్తినట్టు తెలుస్తున్నది. ఇది యెంతవరకు పారుతుందో చూడవలసి ఉన్నది. ఇంతవరకు మంగళాపురపు పంచములు క్రైస్తవులు కాలేదు. సంగదాసు ప్రభ సాగకపూర్వం కొందరు ప్రచారకులు మతోపన్యాసా లిచ్చారుగాని వారికి ఆను చిక్కలేదు. రామదాసు ప్రతిఘటించి వాదించాడు. సంగదాసు ఆక్షేపణలకు జవాబు చెప్పలేక పాదిరీలూ, బోధకులూ రావడమే మానివేశారు. చౌదరయ్య హిందూమతాభిమాని. కమ్మవా రెవరూ వీరుపోలేదు. చౌదరయ్య సెకలక్రింద నిభాయించలేక మునసబు పాదరీల అండ చేరాడు. శిస్తులో మునసబు యెక్కువ వసూలు చేసినట్టు డిస్ట్రిక్టు కలెక్టరు దగ్గర చౌదరయ్య చార్జీ పెట్టించి సాక్ష్యం పలికించాడు. డిస్ట్రిక్టుకలెక్టరు భర్తరపు చేశాడు కాని రెవరెండు బ్రౌన్‌సన్ అడ్డి కొడుకుపేర నవుకరీ పెట్టించి తమ్ముణ్ణి గుమాస్తాగా యేర్పాటు చేయించాడు. ఆపద మొక్కులు యెన్ని మొక్కినా వెంటనే తీర్చే మామూలు మనకులేదు. మునసబు చివరకు మతంలో చేరలేదు. మాలలను చేర్పించేటందుకు తగు సహాయం మాత్రం చేస్తానన్నాడు. మంగళాపురంలో రామదాసు కాపురం భిన్నమైపోయినతర్వాత ప్రచారకులు మళ్ళీ మంగళాపురంమీదికి దాడి వెళ్ళారు. ఆ గ్రామం పట్టుకొందే తక్కిన గ్రామాలలివయ్యేటట్టు లేవు. ఒక పాదిరీ, యిద్దరు పంతుళ్ళూ, పొరుగు గ్రామాలలో పనిచేసే ఉపదేశకులూ మంగళాపురంలో దిగారు. మాల మాదిగె పల్లెలింకా వారికి చోటుపెట్టలేదు. మునసబు ఆహ్వానించి వారికి గావలసిన సామగ్రి యిచ్చి తనకొట్టంలో నిలిపాడు. మంగళాపురం రహదారి గ్రామం. దానితల్లుల మొకటిగొని గుడికట్టిస్తారనీ, కొత్తబడి పెట్టిస్తారనీ ప్రచారకులు ఆశలను పూరిస్తున్నారు. రామదాసు మతం స్వీకరిస్తే మేనల్లుడికీ, కూతురికీ పెద్ద జీతా లిచ్చి ఉపాధ్యాయులుగా యేర్పాటు చేస్తానని కోలతులు నడుస్తున్నవి. హిందూమతం పనికిరాదనీ,

క్రైస్తవమతమే మంచిదనీ ఒప్పిస్తే తాను నిరభ్యంతరంగా కలుస్తానన్నాడు రామదాసు షరతు. ఈ పైబూకరింపేగాని మనసులో మతం స్వీకరించవలె ననే ఉన్నదనీ, పొట్టే ఒప్పిస్తుందనీ ప్రచారకులు పాదిరీకి చెప్పారు; యిది వరకు క్రైస్తవమతానికి వ్యతిరేకంగా ఉన్నాడు గనుక వ్యతిరేకంగా కొంత చర్చ జరిపి తర్వాత తానోడిపోయినట్లు నటించి క్రీస్తుమతమే సత్యమతమని ప్రకటించి మత స్వీకారం చేస్తాడని నమ్మారు. ఒకరోజు సాయంకాలం మంగళాపురంలో హిందూ క్రైస్తవ మతాలనుగూర్చి చర్చ జరుగుతుందని చుట్టుపట్ల గ్రామాలలో ప్రకటించారు. కొందరు పంచములూ, గురు సంప్ర దాయములకు చెందిన హిందూ మహమ్మదీయులూ, కొందరు కతోలిక్కులూ వచ్చారు. చౌదరయ్య స్వాభావికంగా హిందూమతాభిమాని గావడంచేతనూ, పాదిరీ తనకు మునసబుపని రాకుండా పాతమునసబుకొడుక్కిప్పించి నందు వల్లనూ, మునసబు పాదిరీపక్షం చేరడం చేతనూ, రామదాసు కాపురం చిత కడంతోటే కూలిసమ్మెలు నశిస్తవని భావించడంచేతనూ పాదిరీని ఊళ్ళో అడుగుపెట్టనిస్తే తనధాటి సాగదని యోచించుకొని ఆ సభలో హిందువుల పక్షమే వహించి కూర్చున్నాడు. అష్టాదివర్ణాలూ, మహమ్మదీయులూ సంబ్రం చూడవచ్చారు. సభ సంగమందిరం దగ్గర ఏర్పాటైంది. చౌద రయ్యను గౌరవించి లోగట్టుకోవలెననే ఉద్దేశ్యంతో యీ సభకు చౌదరయ్య గారు సభాపతిగా ఉండవలసిందని పాదిరీ కోరాడు. అందుకు చౌదరయ్య అంగీకరించి కూర్చున్నాడు.

ఇది మునసబుకు కారం రాచినట్టయింది. పాదిరీకి భయపడి దూషణ వాక్యాలాడలేడు. పాదిరీకి ప్రస్తుతం తనపట్టున్నా పాముపడిన తర్వాత చౌద రయ్యతో చేరడమే నిశ్చయమనుకున్నాడు. అప్పుడు మాత్రం ఎటూ చెప్పక ముభావంగా గూర్చున్నాడు.

బ్రౌన్‌సన్‌గారు పాదిరీ తెలుగుతో మంగళాపురవాసులకు తాను దెచ్చిన సువార్త యిట్లని వినిపించాడు.

ఒకటి రెండు పంక్తులు పాదిరీ తెలుగును మా చదువరులకు రుచి చూపించి తర్వాత దేశతెనుగులో పాదిరీగారి సువార్తను వినిపిస్తాను.

"ఓ నశాన్మైమెఫోయే జన్లారా ! మీ కొఘ్మాటా సెపుకొౌంటాన్, ఇన్ ఖోండి, ఖొౌండి, మీఝురల్హా, రెఫల్ ఖూ, పూజచేయఖంఢీ, కంఢీ. ఆయేస్తూ ఆ కశ్మంనుండీ వూడిపడినా ఏస్తు, లోకంలోని పెఘాత్ముల ఖూ ఏస్తు మీరు నమ్మెండి, నమ్మెంఢీ" దేవుడు ఒకడే ఉన్నాడు. ఒక్కడే అయినా తండ్రీ, కుమారుడూ, పరిశుద్ధాత్మా అని ముగ్గురువ్యక్తులు వేరుగా ఉన్నారు. వీరు ముగ్గురూ కలిసి ఒకడే దేవుడు. దేవుని ఆజ్ఞచే ఆయన కుమారుడు మను ష్యులయందలి ప్రేమచేత వారి దోషములను పోగొట్టడానికి పాలస్తీనాలో యేసుక్రీస్తువై అవతరించి సువార్తను దెలిపి సిలువమీద యూదులచేత చంప బడ్డాడు. పరిశుద్ధాత్మ కరుణాస్వరూపుడు. మీరు యేసును నమ్మితే ఆయన ద్వారా మిమ్మను దేవుడు రక్షిస్తాడు. యీ సువార్తను క్రీస్తుయొక్క ఆజ్ఞ ననుసరించి లోకానికి వినిపిస్తున్నాం.

రామదాసు : అన్నిమతాలూ దేవుడు ఒక్కడనే చెప్పుతవి. దేవ తలు అనేకు లుండవచ్చు. వారిని ఇతరమతస్థులు దేవదూతలు మొదలైన పేర్లతో బిలుస్తారు. బ్రహ్మపర్యంతం దేవతలనే హిందువుల నమ్మకం.

బ్రా : కొందరు హిందువు లట్లా చెప్పరు.

రా : అజ్ఞానులమాట లెక్కలేదు.

అ : క్రైస్తవమతంలో దేవుళ్ళు ముగ్గురైనట్లా? ఒక్కరైనట్లా ?

బ్రా : ముగ్గురూ ప్రత్యేక వ్యక్తులే కానీ ఒక్కడే దేవుడు.

అ : యీ ముగ్గురూ కాక ఇంకొక డున్నాడనా?

బ్రా : యీ ముగ్గురే ఒకడు.

అ : అయితే తమరు చెప్పింది మేము గ్రహించడానికి చిన్నప్పుడు మేము నేర్చుకొన్న కూడికలు మరిచిపోవలసి వస్తుంది. దేవుడు ఒకవ్యక్తి, కుమారు డొక వ్యక్తి, పరిశుద్ధాత్మ మరి ఒక వ్యక్తి ఈ మూడు కూడితే మూడుకావాలె కాని ఒక టెట్లా అయిందో నా కర్థం కాలేదు.

బ్రా : త్రిత్వంయొక్క స్వభావాన్ని గ్రహించడం కష్టమని మా పెద్ద గురువులే చెప్పుతారు. అది గోచరం కాదు.

అ : అది మీకైనా తెలిసిందా?

బ్రా : లేదు.

అ : అయితే మీరూ, మేమూ కూడా ధన్యులం. అంతటితో దాన్ని వదిలిపెట్టండి.

రా : మీరు చెప్పిన మూడు వ్యక్తులూ దేవుడి మూడు తత్వాలుగా గ్రహిస్తే సమన్వయం చేసుకోవచ్చునని నా తలంపు. ఈశ్వరతత్వం, రక్షక తత్వం, కరుణాతత్వం. ఈ మూడూ ప్రత్యేక వ్యక్తులనుకోవడంలో మీరు పొరబడుతున్నారు. భగవంతుని అనంత కల్యాణగుణములలో ఇవీ చేరిన వనుకుంటే యే బాధా ఉండదు.

బ్రా : అదంతా కాదు. మీరు నమ్మవలసింది. రక్షణ కలుగుతుంది.

రా : నమ్మకపోతేనో?

బ్రా : సువార్త విని నమ్మకపోతే మీ లోపం. మీకు రక్షణ వుండదు.

రా : సువార్త విననివాండ్ల గతేమి?

బ్రా : వాండ్ల సంగతి బైబిలులో చెప్పలేదు. వాండ్లకూ రక్షణ ఉంటుందేమో!

రా : తమరు మా ఊరు దయజేసి మాకు జేసిన ఉపకారమా ఇది. ఇది వినకపోతే మాకు రక్షణ ఉండేదేమో! మాకు నచ్చేటట్టు చెప్పలేక పోతిరి. కరిచీ గాటుపడకుండా చేస్తిరి. సహేతుకంగా ఉంటే నమ్మకం కుదురుతుందిగాని నరకంలోకి తోస్తామని బెదిరిస్తే మనసు కుదురుతుందా? బలవంతంగా ముక్కు పట్టించగలరు గాని "ఓం భూః" అనిపించడం యెవరితరం?

బ్రా : ఇది బైబిలు బోధ. అది దేవుడిచ్చిన గ్రంథం.

రా : చాలా బాగా వున్నది.

బ్రా : యేసుక్రీస్తు దేవుడు కాడా?

రా : దేవుని అంశాన పుట్టాడని నా నమ్మకం. భగవంతుడు,

"యదా యదా హి ధర్మస్య గ్లాని ర్భవతి భారత!
అభ్యుత్థాన మధర్మస్య తదాత్మానం సృజామ్యహమ్॥
పరిత్రాణాయ సాధూనాం వినాశాయచ దుష్కృతామ్
ధర్మసంస్థాపనార్థాయ సంభవామి యుగే యుగే॥"

అని స్పష్టంగా చెప్పాడు. భగవంతుడు అన్ని దేశాలలోను అవసరమైనప్పుడల్లా తన అంశను అవతరిస్తాడు. మాదేశంలో అనేక అవతారాలు వ్యక్తీకృతం అయి అనేక విషయాలు బోధించినవి. ఏసుక్రీస్తు అవతారం అంటే మా కాశ్చర్యం కాదు.

బ్రా : ఆయనకూడా అవతారం అయితే మీరు ఆయన ద్వారా యెందుకు ప్రార్థించగూడదు?

అ : మధ్యవర్తి యెందుకు? దేవుడికి చెవుడా? కుమారుణ్ణి అవతారమెత్తించేటప్పుడు తనచెవు లాయనకు యెరువుపెట్టి పంపాడా? మళ్ళీ వచ్చిన తర్వాత తీసుకోలేదా?

బ్రా : నీవు దేవుణ్ణి యెగతాళి చేస్తున్నావు.

అ : క్షమించండి. యెగతాళి చేయవలెనని నా అభిప్రాయం కాదు. మీరు చెప్పే విషయాలు ఎగతాళి పంచాంగంగా ఉన్నవి.

బ్రా : ఈ విషయం వదిలిపెట్టి యింకొక సంగతికి పోదాం.

అ : ఈ విషయం వదిలి పెట్టమంటే మీరు తెచ్చిన సువార్తనే వదలిపెట్టమని అర్థం. దానిని మీరు కూడా వదలిపెడతారా?

పాదిరీగారు జవాబు చెప్పలేదు.

రా : నా కొక్క సంగతి తెలియియ్యండి. మా మతంలో లేని విశేష విషయాలు మీ మతంలో యేమున్నవి?

బ్రా : "నీ సోదరుని నిన్నుగా భావించి ప్రేమించు. ఇతరులు నీ కేమి చేయుచుండవలెనని కోరుదువో, నీవు అట్టివే వారికి చేయవలసింది." ఇవి సర్వోత్కృష్టమైన సూత్రాలని భావిస్తాం.

రా : అందు కేమీ సందేహం లేదు. ఈ విషయములనే ఇంకా విస్తరించి మా ఋషులు చెప్పారు.

1. ఆత్మవత్సర్వభూతాని యః పశ్యతి స పండితః

2. తనయందు నిఖిల భూతములందు నొక భంగి సమహితత్వంబున జరుపువాడు.

3. క. ఉపకారికి నుపకారము
విపరీతము కాదు సేయ వివరింపంగా

నపకారికి నుపకారము
నెప మెన్నక సేయువాఁడు నేర్పరి సుమతీ!

4. క. ఒరు లేయవి యొనరించిన
నరవర! యప్రియము తన మనంబున కగుఁ దా
నొరులకు నవి సేయకునికి
పరాయణము పరమధర్మపదముల కెల్లన్.

అని పండిత పామర వేద్యంగా బోధించబడ్డవి. మీ సోదరత్వం సంకుచితం. మానవులమటు కే వర్తిస్తుంది. తెల్ల మానవులకు మాత్రమే అనికూడా చెప్పవచ్చు. పిపీలికాది బ్రహ్మపర్యంతం సమభావమే మా ఋషులు బోధించారు.

బ్రా : ఈ ధర్మం మీరు ఆచరిస్తున్నారా?

రా : మీలో అనుభవంలోకి వచ్చిందా?

బ్రా : మీరు చెప్పే ప్రకారం అవతారాలు అన్ని దేశాల్లోనూ ఉన్నప్పటికీ ఏసు సర్వోత్కృష్టమైన అవతారం. తక్కిన అవతారాలు ఆయనతో యేవిధంగానూ పోల్చతగవు.

రా : ఎందువల్ల?

బ్రా : శ్రీకృష్ణుడు వ్యభిచారి. మీ దేవుడి కంటె మీరే మంచి వాండ్లు.

రా-నా : మీరు చాలా అపచారం చేశారు. మీరు తెలియని విషయాలు చర్చించ పూనుకొంటే హాస్యాస్పదు లవుతారు. ముందు స్వమతాన్ని సిద్ధాంతం చేసుకొని తరువాత పరమత ఖండనం ప్రారంభించాలె. మీరు దూషించిన విధంగా మీ దేవుణ్ణి దూషించడం నాకిష్టంలేదు. మీరు చెప్పే ఆక్షేపణలు మీకే తగిలివస్తవని చూపించడానికి సామ్యంకోసం మీ బైబిలులోని కొన్ని విషయాలు కనుపరుస్తాను. మీరు అన్యథా భావించవద్దు.

బ్రా : ఈ విషయాన్ని గురించి మీరు మాట్లాడుతారా?

రా-నా : అవును.

బ్రా : దూషణ చేయగూడదు.

రా-నా : మీరు చేసినంత చేయను. మీ గ్రంథాలలోనుంచి దృష్టాంతాలు చూపిస్తాను.

బ్రా : మాట్టి విలు వ్రాసిన వాండ్లలో కొందరు వ్యభిచారులని నే ఒప్పుకుంటాను. అవతార పురుషుడైన యేసును గురించి చెప్పాలె.

రా-నా : అట్లాగే కానియ్యండి. మీ దేవుళ్ళనుగురించే మాట్లాడుదాం. ఈ క్రింది సంగతులు నిజమేనని అంగీకరిస్తారా?

"దేవుడి కుమారుడైన ఏసు, మరియమ్మ అనే ఆమెను జోసేపు అనే ఆయనకు ఇచ్చి వివాహం చేయడానికి నిశ్చితార్థం జరిగిన తర్వాత కన్యగా ఉన్నప్పుడే ఆమెకు జన్మించాడు." ఇది సత్యమేనా?

బ్రా : అవును.

రా-నా : ఏసు గర్భస్థుడు కాకపూర్వం మరియా జోసెపులకు స్త్రీ పురుష సంబంధం కలిగిందా?

బ్రా : లేదు.

రా-నా : అట్లయితే ఏసు జన్మ విషయంలో కొంత న్యూనత కలిగిందని మనము నమ్మగూడదా?

బ్రా : కూడదు. పురుష సంబంధం లేకనే గర్భస్థ డయినాడు.

రా-నా : ఇది సాధ్యమా?

బ్రా : సామాన్యుల విషయంలో సాధ్యము కాదుగాని, ఆయన విషయంలో సాధ్యమైంది.

రా-నా : సాధ్యమైందని నమ్మమంటారు. అది నమ్మటానికి సాధ్యం కాదనేవాళ్ళు న్యూనత ఉన్నట్లే ఎంచవలసిందిగదా?

బ్రా : అది ఒక గొప్ప అద్భుతం. దేవుని కేది అసాధ్యం?

రా-నా : ఆయన జన్మకు పురుషసహాయ మవసరం లేకనే స్త్రీ సహాయ మేల అవసరమైంది? ఉభయసహాయాలూ లేకుండా ఆయోనిసంభవుడై ఉట్టిపడ్డట్టయితే మీరు చెప్పేవి నమ్మటానికి వీలయ్యేవి. అంతకంటె గొప్పఅద్భుతం లేకపోయేది. ఆయన మాటలు అందరూ నమ్మేవాళ్ళు. యిప్పుడు అనుమానానికి ఆస్పదం అయింది. నీతికి దూరమైందని కొందరు అనుకొంటున్నారు.

బ్రా ! అట్లయినా ఏసుక్రీస్తులోపమేమున్నది?

రా- నా : ఏస్త్రీయైనా వ్యభిచరిస్తే, ఆ లోపం ఆమెవొక్కతెకే ఉంటుంది. సంతానానికీ ఆపాదించకపోవచ్చు. దేవుడు మేరి కోరి ఆ సంబంధానికి జన్మిస్తే ఆయన అవినీతిని అంగీకరించినవా డవుతాడు.

బ్రా : పురుషసహాయం లేక నే దేవుడు మరియమ్మద్వారా యేసును జన్మింపజేశాడు.

రా-నా : మీ కొత్తజవాబువల్ల యేసు కంటినదోషం పోకపోగా తండ్రికికూడా దోషం ఆపాదిస్తున్నారు. మరియమ్మ దేవుడి భార్య కాదు ...నా?

...గా : ఈ విషయాలు మానవదృష్టితో చర్చించడానికి సాధ్యంకాదు.

... : ఇదీ ఒక సదుపాయమే? శ్రీకృష్ణునికికూడా ఈ సదుపా...

...కాదు?

...శాధాకృష్ణమతాన్ని గురించి నాకు కొంత చెప్పండి.

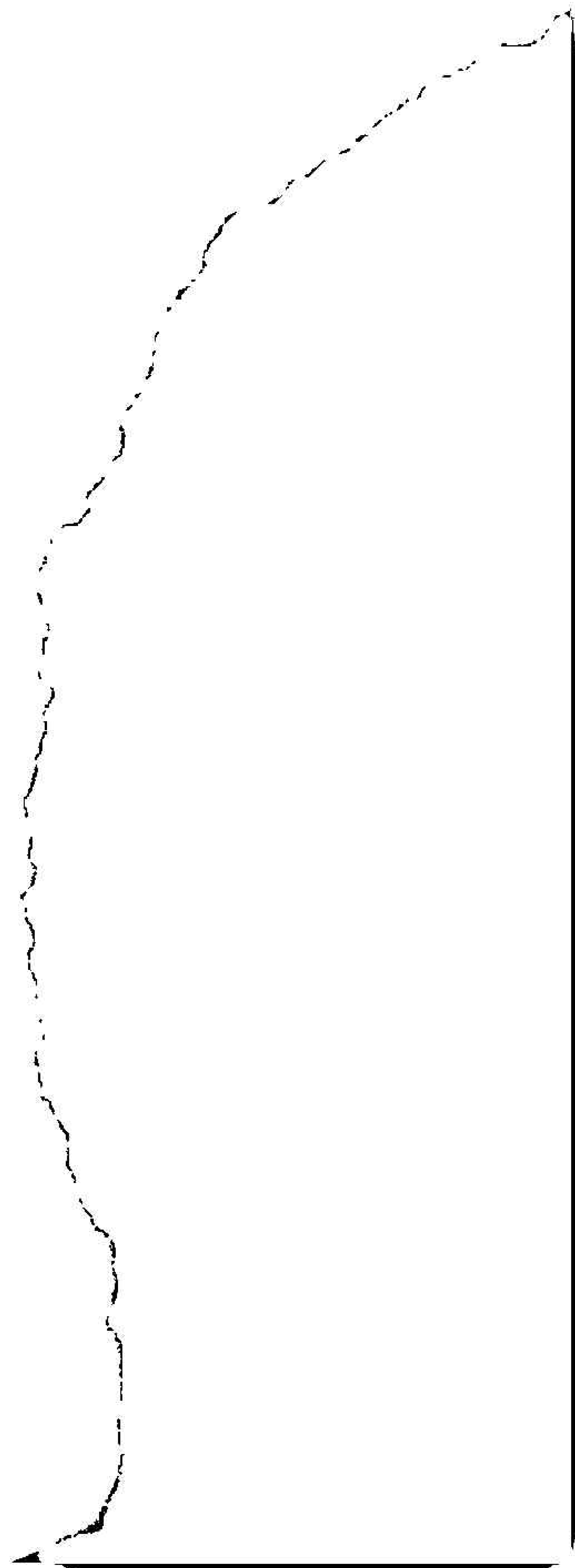
...గా సమర్థిస్తారు?

...వ సంపుటి చదవండి.

...ఈ "మాలపల్లి" రచన పాఠకుల సౌలభ్యంకోసం

...పుటాలుగా ప్రచురించడం జరిగింది.

357

388

మాలపల్లి

శ్రీయుత ఉన్నవ లక్ష్మీనారాయణగారి 'మాలపల్లి' తెనుగు సాహిత్యము మానవధర్మ పరిణామమునకు సాధనముగాగల విధమును హృద్యముగ నిరూపించుచున్నది. ఆంధ్రసాహిత్య పరిణామమునందు 'మాలపల్లి' నిరుపమానమైన గ్రంథము .... 'మాలపల్లి' యందు సాంఘిక రాజకీయ, ఆర్థిక పరివర్తనములు రసవంతముగ వర్ణింపబడినవి........తెనుగు మాటలు, తెనుగు దేశము, తెనుగు సాహిత్యము, తెనుగు హృదయము, తెనుగు సంకల్పము 'మాలపల్లి' కనిర్వచనీయమైన ప్రతిభను సమకూర్చినవి. 'రసాత్మకమైన వాక్యము కావ్యము' అను నిర్వచనము 'మాలపల్లి'కి సార్థకముగ నున్నది. సాహిత్యోపాసకులు, ధర్మాత్ములు, తత్వజ్ఞులు, భక్తులు ఈ గ్రంథమును చదివి మననముచేసి లక్ష్మీనారాయణగారి సంకల్పమును, స్వీయ సంకల్పమును సార్థకము చేయుదురుగాత!

— కాశీనాథుని నాగేశ్వరరావు

మనసు ఫౌండేషన్ పుస్తకాల పరిశీలనాపట్టిక

పుస్తకం సంఖ్య	TPLA115B115
పుస్తకం పేరు	మాలపల్లి 01
తారీఖు	26/10/24
ముందు అట్ట	VCS
వెనుక అట్ట	VCS
మొత్తం పేజీలు	361
పెద్ద సైజు పేజీలు	No
ఖాళీ పేజీలు	1, 2, 350, 354
లేని పేజీలు	
తయారు చేసేవది	munisha
పేజీలు విడదీసేవది	munisha
స్కాన్ చేసేవది	thagin
పరీక్ష చేసేవది	PRATHYUSHA
పేజీలు పరిచూసేవది	
బైండింగు చేసేవది	
ప్యాకింగు చేసేవది	
పరిస్థితి	Good